

Kendriya Sanskrit Vidyapeetha Series—No. 13

VISVAMITRA SAMHITA

विश्वामित्रसंहिता

CRITICALLY EDITED BY

UNDEMANE SHANKARA BHATT

Research Assistant,

Kendriya Sanskrit Vidyapeetha, Tirupati.

KENDRIYA SANSKRIT VIDYAPEETHA
TIRUPATI

1970

VISVĀMITRA SĀMHITA

VISVĀMITRA SAMHITĀ

विश्वामित्रसंहिता

CRITICALLY EDITED BY

UNDEMANE SHANKARA BHATTA

Research Assistant,

Kendriya Sanskrit Vidyapeetha, Tirupati.

KENDRIYA SANSKRIT VIDYAPEETHA

TIRUPATI

1970

First Edition, September 1970.

All Rights Reserved.

PUBLISHED BY

V. S. VENKATA RAGHAVACHARYA,

Director-in-Charge

Kendriya Sanskrit Vidya peetha, Tirupati, India.

Printed by Bharathi Vijayam Press, Madras-5.

विश्वामित्रसंहिता

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठसंशोधनसहायकेन
श्रीमता उण्डेमने शङ्करभट्टेन
पाठभेदादिभिः संशोध्य संपादिता

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्
तिरुपति
१९७०

प्रथमं संस्करणम् १९७०

सर्वे अधिकाराः स्वायत्तीकृताः

प्रकाशक :

वि. एम. वेंकटराघवाचार्यः
निदेशकः, केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्
तिरुपति

मुद्रापकः

भारती विजयम् प्रेस्, मद्रास्-५

TABLE OF CONTENTS

	Pages.
प्रस्तावना	i-viii
विश्वामित्रसंहिताविषयानुक्रमणिका	.... ix-xi
विश्वामित्रसंहिता	... 1-267
CRITICAL NOTES	268-275
APPENDIX—I	276-278
„ —II	279-280
INDEXES :—	281-472
1. अष्टोत्तरशततन्त्राणि	281-284
2. वर्णसंज्ञाः	285-293
3. मुद्राः	294-296
4. मन्त्रानुक्रमणिका	297-301
5. पारिभाषिकपदानां लघुटिप्पणी	302-310
6. श्लोकानुक्रमणिका	311-409
7. पारिभाषिकप्रातिपदिकानि	410-472
CORRIGENDA	473-480

प्रस्तावना

संचिन्तयामि जगदुद्भवमूलमूर्तिं
तं शंकरप्रियमुदात्तगुणं वरेण्यम् ।
लक्ष्मीनिषेवितमजं विशुमादिदेवं
विष्णुं प्रपन्नपरिरक्षणवद्भदीक्षम् ॥

१. अपारात् संसारसागराद् आत्मानम् उज्जिर्हीषिता महर्षिणा विश्वामित्रेण ब्रह्मणो मुखाद् अधिगतं विश्वजनीनं वेदार्थं संग्रहेण उद्धोधयन्ती विश्वामित्रसंहिता स्वापावस्थाम् अपहाय इदानीं कार्योन्मुखी वर्तत इत्येतत् परं प्रमोदस्थानम् आस्तिकमहाभागानाम् । चिराय संप्रदायशरणानाम् अर्चकादीनां गृहान् अध्युषितवती सेयं विश्वामित्रसंहिता प्रकाशम् उपनीयते तिरुपतिकेन्द्रीय-संस्कृतविद्यापीठाधिकृतैरिति अहो सौभाग्यम् आगमस्य !

भगवतो नारायणस्य मुखारविन्दात् निःसृतं पञ्चरात्रम् इति प्रचलति महती प्रतीतिः । ‘पञ्चरात्रं’ ‘पाञ्चरात्रम्’—इति अनर्थान्तरम् इत्याहुरागमिकाः । तस्यास्य पञ्चरात्रस्य उत्पत्तिप्रकारम् उपवर्णयता ब्रह्मणा संसारार्णवम् उतितीर्षवे विश्वामित्राय अनूदितानि भगवद्वाक्यानि (१.७६-७८) एनाम् एव प्रतीतिम् उपोद्बल्यन्ति । भवनिवृत्त्युपायवुमुत्सुना विश्वामित्रेण ब्रह्मणोऽधिगतं, सत्पात्रादर्शनाद् विनोपदेशं स्वहृदयकुहरगोपितं च तत् पञ्चरात्रामृतम् उपसन्नस्य विनीतस्य भक्तियुक्तस्य च काश्यपस्य श्रवणपथम् अवतारितं सद्,

“अतः परं त्वयोक्तत्वाद् भूमौ त्वन्नामधेयतः ।

विश्वामित्रीयमित्येव तन्त्रं तात भविष्यति ॥” [१.८०&८१]

इति स्वयंभूवचनानुसारेण विश्वामित्रसंहिताख्यया प्रथितम् इति सुस्पष्टम् उपवर्ण्यत एतदीयोपोद्घाताध्याये । सकलोऽपि आगमसिद्धान्तो विश्वामित्रसंहितायाम् अस्यां संकलितः सन् प्रतिक्षणं सौलभ्याकाङ्क्षिणाम् आधुनिकानाम् अध्येतृणाम् आनन्दाय कल्पते ।

२. परिशीलिता मातृकाः

जगद्भक्षके अस्मिन् काले भारतीयसंस्कृतिपरिचायिकानां चिरस्य अनुभूतार्चकादिसम्प्रदासानां संहितानाम् एतादृशीनां प्रकाशनं कर्तव्यकोटवर्त्तमानं

मन्यमानैरस्माभिः संपादितानां मातृकाणां विमर्शपद्धत्यनुरोधेन तुलनात्मकम् अध्ययनं निर्वर्तितवद्भिः वर्षद्वयपरिमितेनैव कालेन कृतसंपादना विश्वामित्र-संहिता इदानीं प्राकट्यं नीयते । अस्याः स्वरूपनिर्धारणकार्ये मार्गदर्शिकानां मातृकाणां बह्व्यः अपूर्णाः । एतत्संपादननियुक्तैरस्माभिः विशिष्य षट् मातृकाः परिशीलिताः । तथा हि—

(१) अडयार्ग्रन्थालयत उपलब्धा T R 1116 मातृकायाः प्रतिलिपिः

A—संज्ञिका (Transcript of T R 1116, Adyar Library, Adyar-Paper-Devanagari—chapters 1-26 only).

(२) बडौदाप्राच्यसंस्थात उपगतः Ms. 6640, तालपत्रहस्तलेखः

B—संज्ञकः (Ms. 6640, Oriental Institute, Baroda-Palm-leaf-Grantha-chapters 1-26 only).

(३) चेन्नपुरीप्राच्यहस्तलिखितग्रन्थालयादधिगता R 1601 मातृका

M—संज्ञिका (Ms. 1601, Government Oriental Manuscript Library, Madras-Paper-Grantha-chapters 1-26 only).

(४) महिश्चूरप्राच्यसंशोधनसंस्थायाः संपादिता तालपत्रहस्तलेखस्य

प्रतिलिपिः My—संज्ञिका (Transcript of the Ms., Oriental Research Institute, Mysore—Palm-leaf-Grantha-complete-chapters 1-27).

(५) तिरुपतिकेन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठग्रन्थालयगता KSV 554 A B & c

मातृका K—संज्ञिका (Ms. 554 A B & C, Kendriya Sanskrit Vidyapeetha, Tirupati—Paper-Telugu-Incomplete).

(६) तिरुपतिकेन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठग्रन्थालयगता K S V 43 मातृका

Ks—संज्ञिका (Ms. 43. A Compilation entitled as नानासंहिताविषयोद्धारः—Palm-leaf-Grantha-chapters 3 & 14 only).

एतदतिरिक्ता श्रीमद्भयः तिरुनेल्वेलिमण्डलगतश्रीवैकुण्ठग्रामवासिभ्यः

पेरियतिरुवडिमट्टाचार्येभ्यः अधिगता M मातृकासंवादिनी विश्वामित्रसंहिता च परिशीलिता अस्माभिः ।

अन्यान्यपि उत्सवसंग्रहप्रभृतीनि कानिचित् संकलनानि पाठनिधिरिणार्थं

परिशीलितानि यानि न विवदन्ति स्वीकृताभ्यः मातृकाभ्यः । अस्मत्परिशीलितानां

सर्वासामपि मातृकाणाम् अद्वितीयायाम् एव My मातृकायां संहिताकात्स्न्यमिव आसाद्यते । तथापि स्वीकृतानां सर्वासामपि पाठभेदा यथाशास्त्रं पादटिप्पण्यां (Footnotes) निवेशिताः ।

३. संहिताविस्तरः

अस्मदुपलब्धानां विश्वामित्रसंहितामातृकाणां My मातृकायां

“ज्ञातव्यं तात वक्ष्यामि संक्षेपात् कश्यपालम् ।

सहस्रत्रयमानेन सुग्रहत्वाय सुव्रत ॥”

[२.३६]

इति प्रतिज्ञानुसारेण,

“सप्तविंशतिभिः प्रोक्तम् अध्यायैः कश्यपालम् ।

विश्वामित्रीयनाम्नैतन्मयोक्तत्वात् प्रथां गतम् ॥”

[२७.५६]

इति उपसंहारवाक्यानुसारेण च ग्रन्थविस्तरः अधिगम्यते । अन्यासु तु षड्विंशतिरेव अध्यायाः दृष्टिपथमुपयान्ति । तथा च My मातृकानुरोधेन, चेन्नपुरीषाच्यहस्तलिखितग्रन्थालयगतायाः R3960 मातृकायां ¹ग्रन्थान्तवाक्यानुरोधेन (Colophon) च संहितायाम् अस्यां त्रिसहस्रं श्लोकाः, सप्तविंशतिरध्यायाश्चेति करतलमलककल्पः अस्या ग्रन्थविस्तरः ।

४. प्रधानमातृकाविवेकः

संपूर्णा शैथिल्यकुमिदंशादिदोषजुष्टा ²प्राचीना च My-मातृका आदृता समुचितपाठनिर्णयेऽस्माभिः । मातृकायाम् अस्याम् अनुपदं दरीदृश्यमानानां ग्रन्थलोपानां परिपूरणे मातृकान्तरेभ्यः समीचीनानि पदजातानि निर्विशङ्कम् अङ्गीकृतानि । सर्वथा दुर्लभानां केषांचित् श्लोकभागानां परिपूरणे संहितान्तर-परिशीलनेन कोष्ठान्तरिता उपनिवेशितप्रश्नचिह्नकाश्च सूचनाः संनिवेशिताः । मुख्यमातृकायामपि मातृकान्तरेष्विव उपलब्धानां सर्वथा अशुद्धानां पाठानां नि-

1. “इति श्रीपायरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां प्रायश्चित्तविधिर्नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ विश्वामित्रसंहिता समाप्ता ॥”

2. एतन्मातृकोपसंहारवाक्यम् अस्याः प्राचीनतामवगमयति । विस्तरेणार्थं विचारः अन्यत्र प्रस्तोष्यते । पर्यात्रसंहितान्तराणामिव अस्याथ संहितायाः कालनिर्धारणं न युक्तमिति विदितमेव समेषां विमर्शकानाम् ।

शङ्कं परित्यागः कृतः। अशुद्धानां सुलभशोधनानां च पाठानां संशोधनं, प्रश्नचिह्नेन साकं कोष्ठान्तरितं सत्, पार्श्व एव संसूचितम्। अस्पष्टस्य भागस्य पार्श्वयोः नक्षत्रचिह्ने निवेशिते। मातृकान्तरगतानि पाठान्तराणि पादटिप्पणीरूपेण (Footnotes) ग्रन्थभागम् अधोऽधः संयोजितानि। संहितायाम् अस्याम् उपदृश्यमानानां गुणदोषाणां विमर्शिका टिप्पणी (Critical Notes) ग्रन्थान्ते संयोजिता।

एतत्समानाभिधाना अन्याः काश्चिद् उपलभ्यन्ते संहिताः। परं तु प्रतिपाद्येन (विषयेण) भिन्नास्ता नाहन्ति पञ्चरात्रान्तर्भावम्। अत एव ताः सर्वा अपि अस्माभिरनाहताः। तदनादरकारणानि विस्तरभयात् नात्र विशिष्य प्रस्तूयन्ते।

५. संहिताप्रतिपाद्यम्

पञ्चरात्रानुरोधि परार्थयजनं प्रधानं प्रतिपाद्यम् अस्याः संहितायाः। परार्थयजनसंवन्धिनः “पञ्चरात्रार्थविवेचनं, गुरुशिष्यलक्षणं, व्यूहसृष्टिः, जगत्सृष्टिः, प्रणवादिमन्त्रोद्धारः, मन्त्रोद्धारसंवन्धिन्यः वर्णसंज्ञाः, दीक्षाविधिः, नित्याराधनविधिः, अम्रिकार्यं, नित्योत्सवः, मुद्रालक्षणं, प्रतिष्ठाविधिः, मण्डलयागः, नैमित्तिकार्चनं, महोत्सवविधिः, स्नपनविधिः, देवालयनिर्माणविधिः, शिम्बमानं, जीर्णोद्धारविधिः, पवित्रकङ्कारकुसुमदमनारोपणविधिः, प्रायश्चित्तविधिः” इत्येते प्रधानांशाः सुस्पष्टम् उपवर्ण्यन्ते संहितायाम् अस्याम्। आल्यार्चने प्रचुरप्रचारां पाद्मसंहितां बहुषु अंशेषु एषा संवदति। मण्डलयागविधौ मण्डललेखनसंवन्धि इदमीयं विवरणं पाद्मसंहितापेक्षया स्पष्टतरमुपलक्ष्यते। अङ्कुरार्पणविधौ सहस्रकलशस्नपनविधौ च एतदीयं विवरणं सर्वथा पाद्मसंहितातो विलक्षणं भाति। अष्टोत्तरशतपञ्चरात्र-तन्त्रत्वेन परिगणितानि सर्वाण्यपि तन्त्राणि (२.१६-३३) यद्यपि अद्य विमर्शकानां दृष्टिपथं नोपयान्ति, तथापि उपलभ्यमानेषु मुख्येषु च तन्त्रान्तरेषु विश्वामित्रोपनिषत् नैव भगवदाराधनोपयोगिन्यः अङ्गुलिसमावेशविशेषात्मिका मुद्राः सप्रपञ्चं निर्दिश्यन्ते। एवमेव आल्यार्चासंवन्धिनः ब्रह्मो विचाराः संहितायाम् अस्यां स्पष्टतरेण मार्गेण निरूपिताः सन्तः पञ्चरात्रसमयजिज्ञासूनाम् आदराय कल्पन्ते। तथा च संहितैषा महर्षिणा शाण्डिल्येन सात्त्विकशास्त्रत्वेन परमवैदिकसिद्धान्तरत्नाकरे परिगण्यते।

६. ग्रन्थसंयोजनम्

ग्रन्थसंयोजने प्रकरणसांगत्यमेव प्रधानं प्रमाणम् अभ्युपगच्छद्भिः अस्माभिः प्रकरणानपेक्षितानां भागानां विषये अनादरः प्रदर्शितः । तथा च षड्विंशस्य अध्यायस्य अन्ते फलपूजाविधिसंबन्धिनां श्लोकानां स्वीकारः प्रकरणासंगत इति निश्चितम् । अध्याये अस्मिन् महर्षिप्रतिज्ञानुसारेण दमनारोपणविधेरेव अवकाशः । परं तु मूलमातृकात्वेन अङ्गीकृतायां My-मातृकायां फलपूजाविधिसंबन्धिनां श्लोकानाम् अन्तर्भावः अनवधानमूलकः स्यादिति तर्क्यतेऽस्माभिः । तथा च प्रकरणासंगतानां तेषां श्लोकानां परिशिष्टभागे (Appendix) अवकाशः कल्पितः । ABM-मातृकासु अनुपलभ्यमानोऽपि सप्तविंशोऽध्यायः प्रायश्चित्तविषयकः सन् अर्हति संहितान्तरवद् अत्रापि अन्तर्भावम् । संहितायाः कार्त्तृसमापादने अध्यायस्यास्य स्वीकारः अपरिहार्य एव । असदभ्युपगतासु मातृकास्वलब्धावकाशः षड्विंशाध्यायान्तर्गतत्वेन निर्दिश्यमानः विशाखोत्सवनिर्णयविषयको ग्रन्थभागः अस्मत्सहोद्योगिभिः श्रीमद्भिः आसूरि श्रीनिवासय्यगार् महोदयैः संपादितः गवेषकापेक्षितप्रमाणहीनोऽपि परिशिष्टे संयोजितः ।

७. भाषाशुद्धिः

आगमीया भाषा कतिपुचिद् अंशेषु वैलक्षण्यम् आवहन्ति । पाणिनीयनियमा अत्र यथावकाशं शिथिलीकृताः संलक्ष्यन्ते । तदनुरोधेन विश्वामित्रसंहितायां च पाणिनीयनियमोलङ्घनम् असकृद् दृष्टिपथम् आयाति । पदानां वैलक्षण्यम् (२७.३८), पौनरुक्त्यम् (२५.१८२), क्लिष्टान्वयः (१७.१९८, १९९; १८.१७८; २७.४३); असमर्थानां पदानां प्रयोगः (१४.३१; १६.३४, ८२; १८.९७, १३६; २२.२२; २५.१३, ५३, १७४); विशेष्यविशेषणयोः विभक्तिव्यत्ययः (१७.१३६; १९.१६६; २४.१४); पदानां लिङ्गविपरिणामः (१.४६; १४.७०; १७.६६; १८.१५१; २१.९६); सन्धिनियमोलङ्घनम् (६.७; ७.५४); कृदन्तनियमानाम् अतिक्रमः (९.८२; १७.१७३; २६.८, ४९); अकाण्डे तद्धितान्तानां पदानां प्रयोगः (१४.९९; २२.५, ६, १८); समासनियमानां विस्मरणं (१.१८; ६.२५; १४.२५, ६९; १७.२०); विलक्षणानां तिङन्तानां पदानां प्रयोगः (९.२५, २८, ४०, ५०; १०.१४५; ११.३७, ४६, ५६, ६४, ६५; १७.२४८; १८.७६;

१९.५१; २०.३३; २१.१, ८, ११४; २७.२२, ४७); आत्मनेपदि-
घातोः परस्मैपदीकरणं (१०.१०५; २१.९२); परस्मैपदिघातोः आत्मनेपदी-
करणं (१२.१; १४.१०४; १९.८५, १४१, १५८; २५.३०); सेटो
घातोरनिटीकरणं (१६.११५; १७.२०७, २४५; २५.३९; २७.४४);
णिजन्तस्य घातोः स्थाने केवलस्य प्रयोगः (१९.५७); लकारार्थविस्मृतिः
(२५.२५); कारकनियमानां शिथिलीकरणम् (१.५७; १७.१३४, १४०,
१४३, १४५, १५१; २५.१३३; २६.२१)-इत्येवमादयो भाषादोषाः
संहितान्तरवदत्रापि दरीदृश्यन्त एव।

८. छन्दःशुद्धिः

छन्दोनियमानुसरणेऽपि आगमिकानां नातीव आदरः। वर्णानां गौरलाघव-
परीक्षा उपसर्जनीभावमापाद्यते आगमे। अत्रापि दृश्यन्ते तन्निदर्शनानि (७.५४
१२.२३; १४.१८३; १६.१०३; १७.१३७, १५४, २११; १८.६८;
१९.५८, ८७, ९७, १४१, १४४, १८८; २०.३८)। तथा चेदमतितरोहितं
विमर्शकानां यत् प्रतिपाद्यमात्रं विश्रान्तैः आगमिकैः भाषायाः छन्दसो वा शुद्धौ न
विशिष्य प्रयतितमिति। एतत् सर्वं विस्तरेणास्माभिः अन्धत्र प्रदर्शयिष्यते।

९. पौराणिककथाविपर्यायः

संहितायामस्यां नृसिंहविषयकः कश्चन पौराणिककथाभागः विपर्यस्तो
भासते। एतदीयबोडशाध्याये लक्ष्मीनृसिंहमुपवर्णयता विश्वामित्रेण “लक्ष्मीनृसिंहः
हिरण्याक्षसुरगणस्य मर्दयिता (?), धरण्युद्धारकः, अङ्कसंस्थधरणीकः” (१६.
११०) इति च कीर्त्यते। भागवतादिपुराणेषु तु लक्ष्मीनृसिंहः हिरण्यकशिपुसं-
हारक इति, हिरण्याक्षसंहरणपूर्वकधरण्युद्धारकर्ता बराहमूर्ति’ इति च उपवर्ण्य-
ते। तथा चात्र विपर्यस्तस्य कथाभागस्य औचित्यं चिन्त्यमवशिष्यते।

१०. परिशिष्टम्

आधुनिकविमर्शकानां सांक्राय, संहितार्थावगमसौलभ्याय च यथाप्रदेशं
मुद्रा-मण्डल-रूपन-संवन्धिनां रेखाचित्राणामुपकल्पनमन्तरा एतत्संहितोक्तानां
पञ्चरात्रतन्त्राणां, वर्णसंज्ञानां, मुद्राणां, मन्त्राणां, श्लोकाद्यपादानां, पारिभाषिक-
पदानां च अनुक्रमणिकाः परिशिष्टात्मना ग्रन्थान्ते संयोजिताः।

मुद्रणावसरे संभाव्यमानानां दोषाणां निष्कासने कृतभूरिपरिश्रमैरपि अस्माभिः ग्रन्थेऽस्मिन् क्वचिद् अनिवार्यतया लब्धप्रतिष्ठा मुद्रणदोषाः प्रत्यक्षीकृता एव । तन्निवारणाय ग्रन्थान्ते मुद्रणदोषसूची (Corrigenda) च संयोजिता ।

तदेवं कालोचितसौकर्यपरिपूर्णा इयं विश्वामित्रसंहिता विषयग्राहसंकुलं भवसागरं तितीर्षूणाम् आस्तिकानां नौकायेतेति रूढमूलोऽस्मासु विश्वासः ।

११. उपकारस्मृतिः

अस्मच्चिकीर्षितस्य विश्वामित्रसंहितासंपादनस्य साफल्ये बह्विभिः संस्थाभिः नितरां वयमुपकृताः । अडैयारपुस्तकालयः (Adyar Library, Adyar), बडौदाप्राच्यसंस्था (Oriental Institute, Baroda), चेन्नपुरीप्राच्यहस्तलिखित-ग्रन्थालयः (Government Oriental Manuscripts Library, Madras), महिश्शूरप्राच्यसंशोधनसंस्था (Oriental Research Institute, Mysore) इत्येताः संस्थाः स्वीयविश्वामित्रसंहिताप्रेषणेन अस्मदीयं गुरुतरमपि कार्यभारं लघुकृतवत्यः । आभ्यः, विशिष्य इदमीयाधिकारिवर्येभ्यः, स्वीयविश्वामित्रसंहिता-प्रेषणेन नितान्तमुपकृतवद्भ्यः श्रीमद्भ्यः श्रीवैकुण्ठं पेरियतिरुवडि भट्टाचार्येभ्यश्च वयमत्र हार्दिकमाधमर्ण्यम् आविष्कुर्मः ।

विश्वामित्रसंहिताया विमर्शात्मकसंस्करण-(Critical edition) स्यास्य संपादने यथाकालं सूक्तमार्गदर्शनेन उपकृतवद्भ्यः तिरुपतिकेन्द्रीयसंस्कृत-विद्यापीठनिदेशकवर्येभ्यः श्रीमद्भ्यः वेल्लिकोतु रामचन्द्रशर्ममहाभागेभ्यः, अस्मदीयविभागाग्रेसरेभ्यः श्रीमद्भ्यः म. द. बालमुन्नन्नण्यमहोदयेभ्यः, रेखाचित्रलेखकेभ्यः शिल्पिभ्यः श्रीमद्भ्यः सा. सुब्रह्मयमहाशयेभ्यः, साक्षात् परंपरया वा साहाय्यम् आततवद्भ्यः अस्मत्सहकर्मचारिभ्यः, सर्वाङ्गीणम् आनुकूल्यम् उपकल्पितवद्भ्यः तिरुपतिकेन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठनिर्वाहकेभ्यः, अतिसुन्दरं मुद्रणकार्यं सश्रद्धं निरूढवद्भ्यः चेन्नपुरीगतभारतीविजयमुद्रणालयनिर्वाहकेभ्यः श्रीमद्भ्यः सी. राम अय्यर् महोदयेभ्यः, प्रकाशनयुरंधरेभ्यः विद्यापीठनिदेशकवर्येभ्यश्च हार्दिकं कार्तर्यम् आविष्कुर्वद्भिः विद्वत्परितोषमेव परिश्रमफलं मन्यामः एतादृशी-

नाम् आत्यन्तिकश्रेयःसाधिकानां सुप्तप्रायाणां संहितान्तराणां स्वापापोहं,
तद्द्वारा आस्तिकजनजागर्या च अभिलषद्विरस्माभिः लोककल्याणम् आशास्यते
इति शम् ।

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्,
तिरुवति, आन्ध्रप्रदेशः ।
साधारण(शकाब्द १८९२)-चैत्र
पूर्णिमा-कुजवासरः ।

इति विद्वद्विधेयः,
उण्डेमने शङ्करभट्टः
संपादकः ।

विषयानुक्रमणिका

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
१.	[तन्त्रावतरणम्]	१-८३
	इष्टदेवतानमस्कारः	१
	सिद्धाश्रमवर्णनम्	२-२१
	विश्वामित्रवर्णनम्	२१-८
	काश्यपस्य विश्वामित्रसमीपगमनम्	२९
	काश्यपविश्वामित्रसंवादोपक्रमः	३०-५
	भवसागरोत्तरणविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	३५-४४
	विश्वामित्रेण काश्यपाय भवसागरोत्तरणोपायोपदेशोपक्रमः	४५-८
	पञ्चरात्रशास्त्रावतरणप्रकारः	४८-७९
	विश्वामित्रीयतन्त्रावतरणम्	८०-३
२.	[पञ्चरात्रनिर्वचनम्]	१-३८
	पञ्चरात्रशब्दार्थग्रन्थविस्तरविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१, २
	पञ्चरात्रशब्दार्थनिर्वचनम्	३-८
	पञ्चरात्रमहिमानुवर्णनम्	८-१४
	पञ्चरात्रतन्त्रपरिगणनम्	१५-३३
	पञ्चरात्रग्रन्थसंख्याविवेकः	३४-६
	पञ्चरात्रशास्त्रानुसरणफलम्	३७, ८
३.	[गुरुशिष्यलक्षणम्]	१-२९
	गुरुशिष्यलक्षणविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१
	गुरुलक्षणम्	२-१६
	शिष्यलक्षणम्	१७-२६
	ह्रीणाम् अनुलोमशूद्राणां च शिष्यत्वयोग्यताविवेकः	२७
	आचार्यगतानां बाधिर्यादिदोषाणां दोषत्वे विवेकः	२८, ९
४.	वासुदेवादिमूर्त्युत्पत्तिकथनम्	१-४३
	भगवच्छब्दार्थादिविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	भगवच्छब्दार्थनिर्देशः	२-४
	भगवत्स्वरूपकीर्तनम्	५-८
	गुणवैषम्यनिमित्तकसंकर्षणाद्युत्पत्तिविवेकः	९-१८
	वासुदेवादधोक्षजाद्युत्पत्तिः	१९-२५
	संकर्षणाद्वयग्रीवाद्युत्पत्तिः	२६, ७
	शङ्खाद्युत्पत्तिः	२८, ९
	कुमुदाद्युत्पत्तिः	३०, १
	जगत्सृष्टिः	३२-९
	क्षीरार्णवे भगवच्छयनम्	३९-४३
५.	[जगत्सृष्टिलयकथनम्]	१-४२
	ब्रह्मसृष्टिविषयिका कांक्षीया जिज्ञासा	१, २
	नारायणाद् ब्रह्मणः सृष्टिः	३, ५
	ब्रह्मणः सनकादीनां सृष्टिः	५-९
	ब्रह्मणो रुद्रसृष्टिः	१०-२
	रुद्रात् रुद्रकोटिसृष्टिः	१३-५
	ब्रह्मणो मरीच्यादीनां सृष्टिः	१६-९
	गुणत्रयनिबन्धनो मूर्तित्रयभेदः	१९-२१
	मूर्तित्रयकार्यादिविवेचनम्	२२-५
	लोकोत्पत्ति-लय-विषयिका कांक्षीया जिज्ञासा	२५, ६
	प्रकृति-पुरुष-कार्यविवेचनम्	२७, ८
	प्रकृतेर्महत उत्पत्तिः	२९
	महत अहंकारस्य उत्पत्तिः	३०
	अहंकारस्य वैकारिकादिभेदाः	३०
	वैकारिकाज्ज्ञानेन्द्रियाणाम् उत्पत्तिः	३१
	तैजसात् कमेन्द्रियाणाम् उत्पत्तिः	३२
	भूतादेः शब्दतन्मात्रादीनाम् उत्पत्तिः	३३-५
	आकाशादीनां गुणाः	३६-८
	महदादिभ्यो ब्रह्माण्डोत्पत्तिः	३९-४१

चराचरलयविवेकः	४२
६. [अष्टाक्षरमन्त्रोद्धारविधिः]	१-६९
शिष्योपदेष्टव्यविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१
प्रणवोद्धारः	२-२८
प्रणवस्वरूपम्	२-४
प्रणवस्य स्वर-ऋषि-छन्दो-देवताः	४, ५
षडङ्गन्यासप्रकारः	६-८
प्रणवस्य बीजशक्ती	९
प्रणवजपप्रकारः	१०-१९
प्रणवमन्त्रभाष्यम्	१९-२१
प्रणवपुरश्चरणप्रकारः	२१-४
प्रणवपुरश्चरणफलम्	२५-८
अष्टाक्षरमन्त्रोद्धारः	२८-६९
अष्टाक्षरमन्त्रस्वरूपम्	२८-३१
अष्टाक्षरमन्त्रस्य बीजशक्ती	३२
अष्टाक्षरमन्त्रस्य ऋषि-छन्दो-देवताः	३२-९
नारायणशब्दनिरुक्तिः	३९, ४०
अष्टाक्षरमन्त्रार्थनिर्देशः	४१
अष्टाक्षरमन्त्रपुरश्चरणप्रकारः	४२-५०
अष्टाक्षरमन्त्रपुरश्चरणफलम्	५१, २
सृष्ट्यादिन्यासभेदाः	५३
सृष्टि-संहति-स्थिति-न्यासाः	५४, ५
स्थित्यादिन्यासेषु अधिकारिणः	५५, ६
सृष्ट्यादिन्यासप्रकाराः	५६, ७
अङ्गन्यासप्रकारः	५८-६९
७. [द्वादशाक्षरादिमन्त्रोद्धारविधिः]	१-६५
द्वादशाक्षरमन्त्रोद्धारः	१-२३

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	द्वादशाक्षरमन्त्रमहिमा	१
	द्वादशाक्षरमन्त्रस्वरूपम्	२-६
	द्वादशाक्षरबीजम्	७
	द्वादशाक्षरस्य हृदयाद्यङ्गमन्त्राः	७-९
	व्यूहमन्त्राः	९-२५
	वासुदेवमन्त्रस्वरूपम्	९-१३
	वासुदेवमन्त्रबीजम्	१३, ४
	वासुदेवमन्त्रस्य अङ्गमन्त्राः	१४
	वासुदेवमन्त्रस्य ऋषिच्छन्दआदि	१५, ६
	वासुदेवमन्त्रपुरश्चरणप्रकारः	१७-२३
	संकर्षणमन्त्रस्वरूपम्	२३, ४
	प्रद्युम्नमन्त्रस्वरूपम्	२५
	अनिरुद्धमन्त्रस्वरूपम्	२५
	संकर्षणादिमन्त्राणां ऋषिच्छन्दआदि	२५
	अग्निप्राकारमन्त्रोद्धारः	२६-८
	अग्निप्राकारमन्त्रस्वरूपम्	२६, ७
	अग्निप्राकारमन्त्रोद्धारप्रकारः	२८
	विष्णुगायत्र्युद्धारः	२९-४५
	विष्णुगायत्रीस्वरूपम्	२९-३५
	विष्णुगायत्र्या ऋषिच्छन्दोदेवताः	३६
	विष्णुगायत्र्या अङ्गमन्त्राः	३६
	विष्णुगायत्रीपुरश्चरणप्रकारः	३७-४४
	द्वादशाक्षरादिमन्त्रपुरश्चरणफलम्	४५
	श्रीकराष्टाक्षरमन्त्रोद्धारः	४५-५७
	श्रीकराष्टाक्षरमन्त्रस्वरूपम्	४५-७
	श्रीकराष्टाक्षरमन्त्रबीजम्	४८
	श्रीकराष्टाक्षरमन्त्राङ्गानि	४९
	श्रीकराष्टाक्षरमन्त्रस्य ऋषिच्छन्दोदेवताः	४९, ५०

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	श्रीकराष्टाक्षरमन्त्रपुरश्चरणप्रकारः	५०-७
	लक्ष्मीनारायणमन्त्रस्वरूपम्	५८, ९
	अष्टमूर्तिमन्त्रस्वरूपम्	५९
	अष्टमूर्तिमन्त्राणां बीजाक्षरविवेचनम्	५९, ६०
	अष्टमूर्त्यः	६१
	अष्टमूर्तिमन्त्राणां ऋषिच्छन्दआदिविवेकः	६२, ३
	मत्स्यादिमूर्तिमन्त्रस्वरूपम्	६४
	मत्स्यादिमूर्तिमन्त्राणां बीजाक्षरविवेकः	६५
८.	[वर्णसंज्ञाविधिः]	१-५३
	वर्णसंज्ञाविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१, २
	मातृकाचक्रलेखनप्रकारः	३-१२
	मातृकाध्यानप्रकारः	१३-५
	मातृकापूजनपूर्वकमन्त्रोद्धारः	१५-७
	ओंकारादिवर्णानां संज्ञाविशेषाः	१७-४५
	ओंकारादिवर्णानां देवताः	४६-५३
९.	दीक्षाविधिः	१-९४
	दीक्षाविधिविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१
	दीक्षाविधौ प्रशस्तः कालः	२, ३
	दीक्षाविधौ मण्डपकल्पनम्	३-५
	दीक्षाविधौ दीक्ष्यवर्णानुरोधेन कुण्डकल्पनप्रकारः	५-९
	दीक्षार्थकसंभारसंग्रहणकालः	९
	दीक्षाङ्गाधिवासनम्	१०-२
	दीक्षाङ्गकुम्भार्चनम्	१३-९
	दीक्षाङ्गमण्डलार्चनम्	१९-२१
	दीक्षाङ्गमन्याधानम्	२२
	दीक्षाङ्गतया साधितस्य चरोर्विनियोगः	२२-४
	दीक्षाङ्गहोमः	२४, ५

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	शिष्यदीक्षणप्रकारः	२५-६९
	दीक्षाङ्गमन्त्रोपदेशः	७०-३
	शिष्येण कुम्भाधाराधनम्	७४
	दीक्षाङ्गमाचारशिक्षणम्	७५-८३
	दीक्षाङ्गशान्तिहोमपूर्णहुत्यादिकार्यकलापः	८४
	शिष्येण गुरुतोषणम्	८५-७
	गुर्वनुज्ञातस्य शिष्यस्य स्वगृहगमनम्	८८
	दीक्षितस्य प्राशस्त्यम्	८९-९१
	अष्टौ विधयः	९१, २
	भागवतशब्दनिर्वचनम्	९२-४
१०.	[नित्याराधनक्रमविधिः]	१-१८७
	आराधनविधिविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१
	आराधनाङ्गस्नानविधिः	२-४
	स्नानस्य सप्तविधत्वम्	४, ५
	वायव्यस्नानलक्षणम्	५, ६
	पार्थिवस्नानलक्षणम्	६-८
	दिव्यस्नानलक्षणम्	८, ९
	वारुणस्नानलक्षणम्	९, १०
	आग्नेयस्नानलक्षणम्	१०, १
	मानसस्नानलक्षणम्	१२, ३
	मान्त्रस्नानलक्षणम्	१४, ५
	वारुणस्नानप्रकारः	१६-२५
	कृतस्नानेन पूजकेन आल्यकवाटोद्घाटनप्रकारः	२६-८
	आल्यप्रवेशः, द्वारदेवतार्चनप्रकारश्च	२९-३२
	दीपारोपणनिर्मात्यशोधनादिप्रकारः	३३, ४
	अन्तर्याग(भूतशुद्धि)प्रकारः	३५-७१
	वाह्यागोपकर्मः	७२
	आराधनोपकरणशोधनप्रकारः	७२, ३

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	अर्घ्यपात्रादिपात्राणां विन्यासप्रकारः	७४-७
	अर्घ्याङ्गपरिगणनम्	७७, ८
	पाद्यद्रव्यपरिगणनम्	७८, ९
	आचमनीयद्रव्यपरिगणनम्	७९
	स्नानीयद्रव्यनिर्देशः	८०
	अर्घ्यादिकल्पनप्रकारः	८०-८
	योगपीठकल्पनप्रकारः	८८-९८
	भद्रासनार्चनप्रकारः	९९-१०१
	कर्माचार्यां भगवदावाहनप्रकारः	१०२-४
	स्वागताद्युपचारार्पणम्	१०५-७
	सुर-सिद्ध-मुनिप्रतिष्ठापितेषु विम्बेषु आवाहने निषेधः	१०८
	आवाहनविवेचनम्	१०९, १०
	योगपीठप्रकल्पने मन्त्रश्रासे च निमित्तम्	११०, १
	उपचारार्पणे भगवतो ध्येयमवस्थानम्	१११-४
	भगवदर्चने भगवदनुज्ञाप्रार्थनम्	११५, ६
	अर्घ्यादिदानधूपदीपदर्शनयोः प्रकारः	११६-९
	घण्टासंचालने निमित्तविवेकः	११९, २०
	पुष्पाञ्जल्यर्पणादि	१२०-३
	परिवारदेवतानां प्रकल्पनम्	१२३
	आसनपद्मदलेषु परिवारदेवतार्चनम्	१२४-६
	प्रथमावरणे परिवारदेवतार्चनम्	१२६-८
	द्वितीयावरणे परिवारदेवतार्चनम्	१२८-३०
	तृतीयावरणे परिवारदेवतार्चनम्	१३०, १
	चतुर्थावरणे परिवारदेवतार्चनम्	१३२
	पञ्चमावरणे परिवारदेवतार्चनम्	१३२
	देवाभिमुखे गरुडार्चनम्	१३३
	देवपार्श्वयोर्देव्योरर्चनम्	१३४
	त्रिव्यक्सेनार्चनम्	१३५

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	स्नानासनोपचारार्पणप्रकारः	१३६-५१
	अलंकारासनोपचारार्पणप्रकारः	१५२-६७
	भोजनासनोपचारार्पणप्रकारः	१६८-७९
	कर्माचक्रियाजातस्य भुववेरादौ अतिदेशः	१८०, १
	परिवाराणां गन्धाद्युपचारैः पूजनम्	१८२
	मूलमन्त्रजपः	१८२, ३
	नित्याराधनाङ्गहोमः	१८३, ४
	कृतस्य कर्मणो भगवते निवेदनम्	१८४
	परिवारबलिः	१८५
	देवभुक्तोज्झितैः विष्वक्सेनपूजनम्	१८५
	अवशिष्टानां पूजावस्तूनां विनियोगविवेकः	१८६, ७
	[अग्निकार्यविधिः]	१-७७
	होमप्रकारविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१
	अग्निकार्यनिमित्तानि	२-४
	अग्निकुण्डकल्पनप्रकारः	४-७
	अग्निकार्ये होतुरवस्थानम्	८
	कुण्डशोधनम्	९
	होमसंभारनिधापनक्रमः	१०-३
	अग्न्याधानादिकार्यकलापाः	१४-३७
	अग्निकार्ये अग्नेः ध्येयं स्वरूपम्	३८, ९
	अग्निजिह्वानां काल्यादीनां स्थानवर्णयोर्निर्देशः	४०-३
	काल्याद्यासु अग्निजिह्वासु शान्तिकादिकार्यविशेषविधिः	४४, ५
	जलशान्तिहोमः	४६
	अग्नेः गर्भाधानादिसंस्काराः	४७-५२
	प्राजापत्यादिहोमाः	५३, ४
	अग्नमध्ये भगवदर्चनप्रकारः	५५-९
	समिधां मानम्	६०
	दुष्टानां समिधामनिष्टफलहेतुत्वम्	६०-२

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	होमे चरोराहुतिप्रमाणम्	६३
	आज्यादिहोमे उपकरणानि	६४
	पुष्प-फल-घान्यानामाहुतिप्रमाणम्	६५, ६
	प्रायश्चित्तहोमः	६७
	पूर्णाहुतिहोमप्रकारः	६८, ९
	अग्निकार्योपसंहरणप्रकारः	६९-७५
	अग्निकार्यस्य भगवत्पादार्पणप्रकारः	७५-७
१२.	नित्योत्सवविधिः	१-६८
	बलिद्रव्यानुरोधेन नित्योत्सवस्य त्रैविध्यम्	१-३
	बलिभ्रमणाङ्गतया बलिविम्बे भगवदावाहनादि	४
	बलिवाहकलक्षणम्	५, ६
	बलिभ्रमणप्रकारः	७, ८
	बलिदेवतार्चनम्	९-४८
	गर्भगेहद्वारोदुम्बरदक्षिणे वास्तुनाथलक्षणम्	९, १०
	गर्भगेहद्वारोदुम्बरवामभागे क्षेत्रनाथलक्षणम्	११, २
	ऊर्ध्वोदुम्बरमध्ये द्वारश्रीलक्षणम्	१२, ३
	गर्भगेहद्वारबाहे दक्षिणशाखामूले चण्डलक्षणम्	१४-७
	गर्भगेहद्वारबाहे (वामशाखामूले) प्रचण्डलक्षणम्	१८
	भगवत्समुखे गरुडलक्षणम्	१८-२०
	अग्रमण्डपद्वारपार्श्वयोः धातुविधात्रोलक्षणम्	२०-२
	प्रथमावरणे पूर्वे कुमुदस्य लक्षणम्	२२-४
	आग्नेये कुमुदाक्षस्य लक्षणम्	२४
	दक्षिणे पुण्डरीकस्य लक्षणम्	२५
	नैर्ऋत्ये वामनस्य लक्षणम्	२५
	पश्चिमे शङ्कुर्कणस्य लक्षणम्	२६
	वायव्ये सर्पनेत्रस्य लक्षणम्	२६, ७
	सौम्ये सुमुखस्य लक्षणम्	२७
	ईशान्ये सुप्रतिष्ठितस्य लक्षणम्	२८

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	द्वितीयावरणे द्वारपार्श्वयोः जयविजययोर्लक्षणम्	२९, ३०
	द्वितीयावरणे प्रागादिदशदिक्षु उपेन्द्रादिदेवतानां क्रमेणार्चनम्	३१-५
	तृतीयावरणे द्वारपार्श्वयोः भद्रसुभद्रयोर्लक्षणम्	३५, ६
	तृतीयावरणे पूर्वे इन्द्रस्य लक्षणम्	३६, ७
	आग्नेये अग्नेर्लक्षणम्	३७
	दक्षिणे यमस्य लक्षणम्	३८
	नैर्ऋत्ये निर्ऋतेर्लक्षणम्	३८
	पश्चिमे वरुणस्य लक्षणम्	३९
	वायव्ये वायोर्लक्षणम्	३९
	सौम्ये सोमस्य लक्षणम्	४०
	ईशान्ये त्र्यम्बकस्य लक्षणम्	४०
	अधो नागराजस्य लक्षणम्	४१
	ऊर्ध्वे ब्रह्मणो लक्षणम्	४२
	गोपुरपार्श्वयोः अमरेशविरूपाक्षार्चनम्	४३
	चतुर्थावरणे पूर्वादिक्रमेण वज्राद्यायुधाष्टकपूजनम्	४३, ४
	महागोपुरपार्श्वयोः शङ्खपद्मनिर्व्योर्लक्षणम्	४५-७
	पञ्चमावरणे पूर्वादिक्रमेण शङ्खाद्यायुधाष्टकार्चनम्	४७, ८
	बलिदानाय भगवदनुज्ञायाचनम्	४८
	बलिदानप्रकारः	४९-६०
	मुखमण्डपे भगवदाराधनम्	६१, २
	भगवतो (बलिबिम्बस्य) धामान्तः यथास्थानं निवेशनम्, अर्घ्यादिदानं च	६३, ४
	अतिवृष्ट्यादौ नित्योत्सवनिषेधः	६५
	अतिवृष्ट्यादौ बलिदानविवेकः	६५-७
	बलिप्रदाने तत्तन्मुद्रादर्शनविधिः	६८
१३.	[मुद्रालक्षणविधिः]	१-१०३
	मुद्राभेदविनियोगविषयिका काश्चपि या जिज्ञासा	१
	मुद्रालक्षणम्	२

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	मुद्राशब्दार्थकथनम्	२,३
	भगवदाराधने मुद्रादर्शनविधिः	४
	मुद्राया मन्त्रवद् गोप्यत्वम्	४,५
	मुद्रादर्शनप्रकारः	५,६
	हन्मुद्रालक्षणम्	६,७
	शीर्षमुद्रालक्षणम्	८
	शिखामुद्रालक्षणम्	९
	कवचमुद्रालक्षणम्	१०,१
	अलमुद्रालक्षणम्	११,२
	चक्षुर्मुद्रालक्षणम्	१३
	अग्निप्राकारमुद्रालक्षणम्	१४,५
	योगमुद्रालक्षणम्	१६,७
	योगसंपुटमुद्रालक्षणम्	१७-९
	कुम्भमुद्रालक्षणम्	२०,१
	संहारमुद्रालक्षणम्	२१,२
	सृष्टिमुद्रालक्षणम्	२३,४
	ज्ञानमुद्रालक्षणम्	२५
	तत्त्वमुद्रालक्षणम्	२५
	न्यासमुद्रालक्षणम्	२६
	जपमुद्रालक्षणम्	२७,८
	ब्राह्मीमुद्रालक्षणम्	२९
	विष्णुमुद्रालक्षणम्	३०
	रुद्र(उभयाङ्गुष्ठ)मुद्रालक्षणम्	३१
	अभिवादनमुद्रालक्षणम्	३२
	विघ्नराजमुद्रालक्षणम्	३३
	भागवतीमुद्रालक्षणम्	३४
	वाराहमुद्रालक्षणम्	३५
	अमिमुद्रालक्षणम्	३५-७

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	आप्यायनीमुद्रालक्षणम्	३७-२
	सौरभेयीमुद्रालक्षणम्	३९-४१
	आवाहनमुद्रालक्षणम्	४१, २
	प्रणाममुद्रालक्षणम्	४३
	प्रणाममुद्रायाः प्राशस्त्यम्	४४, ५
	पद्ममुद्रालक्षणम्	४५-७
	शङ्खमुद्रालक्षणम्	४७-९
	चक्रमुद्रालक्षणम्	४९, ५०
	गदामुद्रालक्षणम्	५१, २
	धनुर्मुद्रालक्षणम्	५३
	मुसलमुद्रालक्षणम्	५३, ४
	खड्गमुद्रालक्षणम्	५५, ६
	वनमालिकामुद्रालक्षणम्	५६, ७
	वरदाभयदारुणमुद्रालक्षणम्	५७, ८
	गरुडमुद्रालक्षणम्	५९-६१
	विष्वक्सेनमुद्रालक्षणम्	६२
	अनन्तमुद्रालक्षणम्	६३
	चण्डमुद्रालक्षणम्	६४
	प्रचण्डमुद्रालक्षणम्	६५
	जयमुद्रालक्षणम्	६५
	विजयमुद्रालक्षणम्	६६
	गाङ्गमुद्रालक्षणम्	६६
	यामुनमुद्रालक्षणम्	६७
	शङ्खनिधिमुद्रालक्षणम्	६७
	पद्मनिधि(?)मुद्रालक्षणम्	६८
	वल्लभमुद्रालक्षणम्	६८
	मुष्टिमुद्रालक्षणम्	६९
	ज्ञानमुद्रालक्षणम्	६९

अध्यायः	विषयः	लोकसंख्या
	गन्धमुद्रालक्षणम्	७०
	पुष्पमुद्रालक्षणम्	७०
	यज्ञोपवीतमुद्रालक्षणम्	७१
	आकल्पमुद्रालक्षणम्	७१, २
	धूपमुद्रालक्षणम्	७२, ३
	दीपमुद्रालक्षणम्	७३-५
	प्रतिमामुद्रालक्षणम्	७६, ७
	स्वागतमुद्रालक्षणम्	७७, ८
	प्रार्थना-ध्यानमुद्रयोः लक्षणम्	७८
	ग्रासमुद्रालक्षणम्	७९, ८०
	धान्यहवनमुद्रालक्षणम्	८०, १
	आधारशक्तिमुद्रालक्षणम्	८२, ३
	कूर्मकालामिमुद्रालक्षणम्	८४
	अनन्तासनमुद्रालक्षणम्	८४-६
	पृथिवीमुद्रालक्षणम्	८६, ७
	क्षीराब्धिमुद्रालक्षणम्	८७-९
	पङ्कजमुद्रालक्षणम्	८९
	धर्मादिमुद्रालक्षणम्	९०-२
	धामत्रयमुद्रालक्षणम्	९३, ४
	हंसमुद्रालक्षणम्	९४, ५
	जयामुद्रालक्षणम्	९६, ७
	सर्वार्थसाधनीमुद्रालक्षणम्	९८, ९
	शक्तिमुद्रालक्षणम्	१००-२
	अनुक्तमुद्राविवेकः	१०२, ३
१४.	प्रतिष्ठाविधिः	१-१९०
	प्रतिष्ठाविध्युपदेशोपक्रमः	१-३
	प्रतिष्ठाङ्गमण्डपकल्पनप्रकारः	४-८
	प्रतिष्ठाङ्गकुण्डकल्पनप्रकारः	८-१०

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	अष्टमङ्गलकल्पनम्	१०, १
	प्रतिष्ठाङ्गाङ्कुरार्पणविधिः	१२, ३
	बिम्बशुद्धयर्थकजलाधिवासविधिः	१३, ४
	जलाधिवासप्रकारः	१४-३६
	कृतजलाधिवासस्य बिम्बस्य आल्यप्रवेशनम्	३७-४१
	प्रतिष्ठाङ्गभगवद्विज्ञापनम्	४२-५१
	शिल्पशालेत्यदोषशान्त्यर्थकस्य बिम्बस्नपनस्य प्रकारः	४५-५२
	बिम्बनेत्रोन्मीलनप्रकारः	५३-८
	नेत्रोन्मीलनानन्तरघृतादिदर्शनम्	५८-६१
	घृतादिदर्शनानन्तरस्नपनार्चनप्रकारः	६२, ३
	शयनाधिवासप्रकारः	६३-८८
	ध्यानाधिवासप्रकारः	८९-११३
	मन्त्रन्यासविधिः	११३
	मन्त्रन्यासानन्तरार्चनादिक्रियाकलापः	११४-१३३
	बिम्बप्रतिष्ठापने स्थानविवेकः	१३३-८
	रत्नादिन्यासप्रकारः	१३८-५६
	पीठस्थापनप्रकारः	१५७
	पीठोपरि गरुडादिन्यासः	१५८
	पीठदेवतापूजनम्	१५९, ६०
	बिम्बप्रतिष्ठाप्रकारः	१६०-७०
	प्रतिष्ठानन्तरं स्नपनम्	१७०, १
	मन्त्रनूतिप्रतिष्ठाप्रकारः	१७२-८४
	प्रतिष्ठायां प्रशस्तस्य कालस्य विवेचनम्	१८५-९०
१५.	[मण्डलयागविधिः]	१-७८
	मण्डलपूजनविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१
	मण्डलविन्यासोपक्रमः	२-६
	वासुदेवमण्डलकल्पनप्रकारः	६-२९
	वासुदेवमण्डलकल्पने प्रथमः पक्षः	६-१८; २३-९

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	वासुदेवमण्डलकल्पने पक्षान्तरम्	१९-२३
	नारायणमण्डलकल्पने विशेषः	२९, ३०
	भद्रकमण्डलकल्पनप्रकारः	३०-४
	स्वस्तिकमण्डलकल्पनप्रकारः	३४-८
	सौरसौम्यमण्डलयोः कल्पनप्रकारः	३९-४१
	पीठादिकं विना चक्राब्जमण्डलस्य, चक्रं विना केवलस्य पद्ममण्डलस्य वा कल्पने विधिः	४२
	मण्डलेषु वर्णसंयोजनप्रकारः	४३-५८
	वासुदेवमण्डले (प्रथमपक्षानुसारिणि) वर्णसंयोजनप्रकारः	४३-५७
	स्वस्तिकमण्डले वर्णसंयोजने विशेषः	५७
	सौरसौम्यमण्डलयोः वर्णसंयोजने विशेषः	५७, ८
	मण्डलप्रमाणानुरोधेन रेखाप्रमाणविधिः	५९, ६०
	वासुदेवमण्डले षडध्वन्यासप्रकारः	६१, २
	वासुदेवमण्डले देवतार्चनप्रकारः	६२-७३
	नारायणमण्डले देवतार्चने विशेषः	७३-८
१३.	विशेषदिवसपूजा[विधिः]	१-१२१
	दिवसविशेषहरिपूजनप्रकारविषयिका	
	काश्यपीया जिज्ञासा	१, २
	चातुर्मास्यपूजनप्रकारः	२-६४
	चातुर्मास्यपूजनविषयिका भगवद्विज्ञापना	२-८
	चातुर्मास्यपूजनोपक्रमः	९, १०
	चातुर्मास्यपूजने कुम्भाधाराधनप्रकारः	११-१५
	चातुर्मास्यपूजने शयनोत्सवाङ्गकौतुकबन्धनप्रकारः	२६, ७
	शयनोत्सवाङ्गधामप्रदक्षिणभ्रमणादिक्रियाकलापः	२७-३३
	शयनोत्सवाङ्गशयनकल्पनप्रकारः	३३-५
	शयनोत्सवे देवेशशायनप्रकारः	३५-५०
	देवेशशायनानन्तरपूजनप्रकारविवेकः	५०-६
	श्रावणशुक्लद्वादश्यां भगवतः पार्धपरिवर्तनविधिः	५७

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	आश्विनशुद्धद्वादश्यां भगवत् आसनविधिः	५८
	कार्तिकशुद्धद्वादश्यां भगवत् उत्थापनविधिः	५८, ९
	उत्थानोत्सवाचरणप्रकारः	६०
	भगवति शयाने अनुष्ठेयानि व्रतानि	६१-४
	श्रावणकृष्णाष्टम्यां श्रीकृष्णाराधनप्रकारः	६४-१०३
	श्रीकृष्णाविर्भावकालः	६५, ६
	श्रीकृष्णजन्मदिवसोत्सवाङ्गाङ्कुरार्पणे कालविवेकः	६७
	श्रीकृष्णजन्मदिवसोत्सवाङ्गः कौतुकबन्धनम्	६८-७१
	श्रीकृष्णजन्मदिवसोत्सवाङ्गकुम्भादिपूजनम्	७२-४
	श्रीकृष्णजन्मदिवसोत्सवाङ्गस्नपनम्	७४, ५
	श्रीकृष्णस्य शयने शायनम्	७५, ६
	तद्वात्रौ पूजकादीनां जागरणम्	७७, ८
	परेद्युः बालकृष्णपूजनम्	७८-८३
	तद्वात्रौ इतिहासादिवाचनादिक्रियाकलापः	८३-९०
	श्रीकृष्णाभिषिक्ततैलधारणफलविवेकः	९०, १
	श्रीकृष्णस्नानप्रकारः	९२, ३
	श्रीकृष्णस्य पूजनप्रकारः	९४-८
	श्रीकृष्णनिवेदितक्षीरपानफलविवेकः	९९, १००
	श्रीकृष्णजन्मदिनोत्सवाचरणप्रकारः	१०१-३
	श्रीरामजन्मदिवसोत्सवाचरणप्रकारः	१०४-९
	श्रीलक्ष्मीनृसिंहजन्मदिनोत्सवाचरणप्रकारः	१०९-११
	कार्तिककृष्णद्वादश्यां भगवदर्चनप्रकारः	११२, ३
	कार्तिकपौर्णमास्यां दीपोत्सवाचरणप्रकारः	११३-९
	भगवतो विशेषयजने निमित्तानि	११९-२१
१७.	अङ्कुरार्पणविधिः	१-२५७
	महोत्सवविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१
	महोत्सवस्य नित्यादिभेदेन त्रैविध्यम्	२
	नैमित्तिकोत्सवलक्षणम्	३-९

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	काम्योत्सवलक्षणम्	९, १०
	उत्सवदिनपरिमितिः	१०, १
	तीर्थवासरकल्पनविवेकः	१२, ३
८	बलिप्रदानार्हस्थाननिर्देशः	१३-५
	ग्रामाद्यङ्गालयादौ उत्सवयौगपद्ये कर्तव्यविवेकः	१५-८
	महोत्सवकाले मानुषोत्सवाचरणनिषेधः	१८, ९
	महोत्सवे निषिद्धः कालः	१९-२१
	महोत्सवाङ्गध्वजारोहणे कालनिर्देशः	२१, २
	महोत्सवे अङ्गुरार्पणकालः	२३
	उक्तदिने ध्वजारोहणविघ्ने कर्तव्यविवेकः	२४, ५
	भेरीताडनाङ्गुरवापनयोः कालः	२५, ६
	ध्वजपटलक्षणम्	२७, ८
	ध्वजपटे गरुडलेखनप्रकारः	२९
	ध्वजपटे लेखनीयस्य गरुडस्य लक्षणम्	३०-८
	ध्वजपटे गरुडपार्श्वयोश्चामरादिलेखनम्	३९-४२
	पताकालक्षणम्	४२
	ध्वजपटगतस्य गरुडस्य नयनोन्मीलनम्	४३, ४
	ध्वजपटाधिवासप्रकारः	४४-५१
	ध्वजपटाधिवासाङ्गकुम्भार्चनप्रकारः	५२-४
	ध्वजपटे गरुडावाहनप्रकारः	५४-७
	गरुडार्चनप्रकारः	५८-६६
	गरुडनिवेदितविनियोगः	६७, ८
	गरुडनिवेदितभक्षणफलम्	६९
	ध्वजपटस्य वीथीषु भ्रमणप्रकारः	७०-६
	ध्वजस्तम्भस्थापने स्थाननिर्देशः	७६, ७
	ध्वजस्तम्भार्हदारुविवेकः	७७, ८
	ध्वजस्तम्भमानविवेकः	७९, ८०
	ध्वजस्तम्भे मसूरकविनिवेशनविधिः	८१

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	मसूरकमानम्	८२
	मसूरकलक्षणम्	८३
	मसूरके ध्वजयष्टिनिवेशनप्रकारः	८४
	वेणुक(मसूरक ?)संख्याविवेकः	८४
	ध्वजस्तम्भस्थापनप्रकारः	८५-८
	ध्वजस्तम्भे ध्वजरज्जुसंयोजनप्रकारः	८८, ९
	ध्वजारोहणप्रकारः	९०, १
	ध्वजारोहणवेलायाम् उत्सवबेराचनप्रकारः	९२-९
	ध्वजारोहणानन्तरं गरुडार्चनम्	९९-१०६
	भगवते ध्वजदर्शनम्, देवताह्वानार्थं गरुडाय भगवदाज्ञा च	१०७, ८
	ध्वजस्तम्भगतस्य गरुडस्य त्रिसन्ध्यमर्चनप्रकारः	१०९-११
	भेरीताडनप्रकारः	१११-२५
	देवताह्वानप्रकारः	१२५-७३
	देवताह्वाने गाथादिश्रावणब्रह्मप्रदानादिविधिः	१२५-७
	कुमुदाह्वानप्रकारः	१२८-३३
	कुमुदाक्षाह्वानप्रकारः	१३३-६
	पुण्डरीकाक्षाह्वानप्रकारः	१३६-९
	वामनाह्वानप्रकारः	१३९-४२
	शङ्खकर्णाह्वानप्रकारः	१४२-५
	सर्पनेत्राह्वानप्रकारः	१४५-७
	सुमुखाह्वानप्रकारः	१४८-५०
	सुप्रतिष्ठाह्वानप्रकारः	१५१-३
	प्रक्षिगर्भाह्वानप्रकारः	१५३-६
	मानवाह्वानप्रकारः	१५७-९
	कृमुदादिप्रियदशताला	१६०, १
	कुमुदादिप्रियदशस्वराः	१६२, ३
	कुमुदादिप्रियदशरागाः	१६४, ५
	कुमुदादिप्रियदशनृत्तानि	१६६, ७

अध्यायः	विषयः	लोकसंख्या
	देवतान्तरप्रियतालादिविवेकः	१६८-७०
	दिव्यायुधाद्याह्वानविधिः	१७०-३
	नित्योत्सवप्रतिमायाः वीथीभ्रमणप्रकारः	१७४, ५
	महोत्सवे इन्द्रादिसान्ध्यप्रार्थनप्रकारः	१७६-८०
	महोत्सवावधौ तद्ग्रामवासिनां ग्रामान्तरगमननिषेधः	१८१, २
	महोत्सवे मङ्गलाङ्कुरवापकर्तुः कारणान्तरादशक्तौ तत्प्रति- निधिविवेकः	१८३, ४
	महोत्सवाङ्गारुपणकालः	१८५
	अङ्कुरार्पणपात्राणां शरावादीनां संख्याविवेकः	१८६
	अङ्कुरार्पणपात्राणां पालिकानां लक्षणम्	१८७-९
	अङ्कुरार्पणपात्राणां घटिकानां लक्षणम्	१९०, १
	अङ्कुरार्पणपात्राणां शरावाणां लक्षणम्	१९२
	अङ्कुरार्पणपात्राणामुपादानद्रव्यविवेकः	१९३
	अङ्कुरार्पणपात्रकल्पने उत्तमादिभेदत्रयनिर्देशः	१९४, ५
	कर्मविशेषानुरोधेन अङ्कुरार्पणपात्राणां युग्मायुग्मसंख्यया कल्पनविधिः	१९५
	अङ्कुरारोपणे मण्डपकल्पनप्रकारः	१९६-२०२
	अङ्कुरारोपणे मृत्तिकाग्रहणप्रकारः	२०३-१०
	अङ्कुरारोपणे पालिकादिकल्पनप्रकारः	२११-२३
	पालिकादिपु मृदादिपूरणप्रकारः	२२३-५
	घटिकादिस्थापनप्रकारः	२२६-९
	अङ्कुरार्पणाङ्गभगवच्चतुःस्थानार्चनप्रकारः	२३०-२
	मङ्गलाङ्कुरवापप्रकारः	२३३-४७
	अङ्कुरारोपणाङ्गवल्दिदानादिविधिः	२४८-५१
	अङ्कुरैः शुभाशुभपरीक्षणम्	२५१, २
	अङ्कुरारोपणकर्तुः कार्यान्तरेष्वशक्तौ तत्प्रतिनिधि- विवेकः	२५२-४
	मङ्गलाङ्कुरारोपणे निमित्तानि	२५४-७

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
१८.	उत्सवविधिः	१-१८९
	उत्सवार्थकवीथीशोधनादिकार्यकलापः	१-१०
	यागमण्डपकल्पनप्रकारः	१०-२
	यागमण्डपे कुण्डकल्पनप्रकारः	१२-७
	तोरणस्रुकस्रुवादिकल्पनविधिः	१८, ९
	मण्डपाद्यलंकरणप्रकारः	२०, १
	आचार्यादिवरणादि	२१-३
	उत्सवारम्भदिवसे भगवत्क्षपनम्	२४
	कौतुकवन्धनप्रकारः	२५-३७
	कौतुकवन्धनानन्तरं भगवच्छायनादि	३८-४०
	अङ्कुरवापनादिक्रियाप्रकारः	४०-६०
	उत्सवाङ्गकुम्भार्चनप्रकारः	६१-७४
	उत्सवाङ्गहोमप्रकारः	७५-८६
	उत्सवाङ्गबलिदानप्रकारः	८६-९३
	उत्सवाङ्गधामप्रदक्षिणभ्रमणप्रकारः	९४-११५
	धामप्रदक्षिणभ्रमणानन्तरं मण्डपे भगवतः अवरोपणम्	११५, ६
	अन्नमूर्त्युत्सर्गः	११७
	उत्सवदिनेषु ध्रुववेरादीनामर्चनप्रकारः	११७-२३
	उत्सवदिनेषु भगवतो ग्रामादिवीथिषु परिक्रमणप्रकारः	१२४-६
	जलद्रोण्यवगाहनादिविधिः	१२७, ८
	मृगयोत्सवाचरणप्रकारः	१२९-३४
	उत्सवाङ्गदेशिकसभाजनप्रकारः	१३५-७
	तीर्थोत्सवाचरणप्रकारः	१३८-४५
	तीर्थोत्सवे देवेन सह निमज्जने फलम्	१४६, ७
	तीर्थोत्सवान्ते पुष्पयागाचरणप्रकारः	१४७-६३
	तद्रात्रौ भगवत्क्षपनादिक्रियाकलापः	१६३-६
	अम्यादीनां विसर्जनम्	१६६
	ध्वजावरोहणप्रकारः	१६७, ८

अध्यायः

विषयः

श्लोकसंख्या

दण्डध्वजपटयोर्विनिर्योगः	१६९
ब्रह्माद्युद्गासनपूर्वकं भगवतो गर्भगृहप्रवेशनं, गुरोः	—
स्वगृहगमनं च	१७०-२
परेद्युः यजमानेन दक्षिणादिभिर्गुर्वादितोषणम्	१७३-९
उत्सवाचरणफलम्	१८०-२
पुष्पयागदिनादन्वस्दिने विष्वक्सेनपूजनप्रकारः	१८३-९
१९. स्नपनविधिः	१-१९३
स्नपनविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१
स्नपने निमित्तानि	२-५
उत्तम-मध्यम-अधमभेदेन स्नपनस्य त्रैविध्यम्	५, ६
स्नपनाङ्गारुपणादिविधिः	७, ८
स्नपनविम्बाभावे तत्प्रतिनिधिविवेकः	९, १०
स्नपनार्थकमण्डपकल्पनप्रकारः	१०-२
स्नानवेदिकाकल्पनप्रकारः	१३-५
स्नपनमण्डपालंकरणप्रकारः	१६, ७
स्नपनोपकरणानां कटाहादीनामुपकल्पनप्रकारः	१८-२०
अधमोत्तमस्नपनप्रकारः	२१-८२
अधमोत्तमस्नपने कलशपीठकल्पनप्रकारः	२१-६
स्नपनोपयोगिनां कुम्भानां लक्षणम्	२७-९
धान्यपीठेषु कलशानामधिवासनप्रकारः	२९-३४
कलशेषु स्नपनद्रव्यपूरणप्रकारः	३५, ६
धान्यपीठेषु कलशन्यासप्रकारः	३७-४३
कलशेषु कूर्चन्यासादिप्रकारः	४४-६
स्नानवेद्यां भगवदानयनप्रकारः	४६-९
स्नपनाङ्गपुण्याहवाचनादिक्रियाकलापः	४९-५४
स्नपनप्रकारः	५४-६९
निशाचूर्णाभिषेकप्रकारः	७०-२
विष्णुदेहपरिभ्रष्टनिशाचूर्णधारणादिफलम्	७३-५

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	स्नपनानन्तरं भगवते अलंकारासनोपचारार्पणप्रकारः	७५, ६
	देशिकाय मात्रादानम्	७६, ७
	भगवते भोजनासनोपचारार्पणप्रकारः	७७-९
	आचार्यदक्षिणादानम्	८०, १
	ऋत्विक्तोषणम्	८२
	अधममध्यमस्नपनम्	८३
	अधमाधमस्नपनम्	८४
	पाद्यादिकुम्भेषु निक्षेप्याणां द्रव्याणां प्रमाणम्	८४-९९
	पञ्चगव्यग्रहणप्रकारः	१००-२
	पञ्चगव्यसंयोजनप्रकारः	१०२
	स्नपनार्थकपञ्चगव्ये दध्यादिप्रमाणम्	१०३, ४
	श्रोक्षणार्थकपञ्चगव्ये दध्यादिप्रमाणम्	१०४
	प्राशनार्थकपञ्चगव्ये दध्यादिप्रमाणम्	१०४, ५
	स्नपने पञ्चगव्यादिप्रमाणम्	१०६, ७
	गृहार्चस्नपने पञ्चगव्यादिप्रमाणम्	१०७
	पाद्यादिनिक्षेप्याणां द्रव्याणां सर्वेषामलाभे द्रव्यविवेकः	१०८-१३
	मध्यमोत्तमस्नपनप्रकारः	११३-२३
	मध्यममध्यमस्नपनम्	१२३, ४
	मध्यमाधमस्नपनम्	१२४, ५
	उत्तमोत्तमस्नपनप्रकारः	१२५-३९
	उत्तममध्यमस्नपनम्	१३९
	उत्तमाधमस्नपनम्	१४०
	उत्तमस्नपने संकोचविस्तारयोः कलशसंख्याविवेकः	१४०, १
	घृतादिस्नपनद्रव्याधिदेवताः, तासां तत्तद्द्रव्यकुम्भेष्वर्चनं च	१४१-८
	अष्टोत्तरशतकलशस्नपनप्रकारः	१४९-५८
	एकोनपञ्चाशत्कलशस्नपनप्रकारः	१५८-६१
	पञ्चविंशतिकलशस्नपनप्रकारः	१६२-७२

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	सप्तदशकलशस्त्रपनप्रकारः	१७२-४
	षोडशकलशस्त्रपनप्रकारः	१७५-८१
	द्वादशकलशस्त्रपनप्रकारः	१८१-७
	नवकलशस्त्रपनप्रकारः	१८७-९
	पञ्चकलशस्त्रपनप्रकारः	१८९-९१
	एककलशस्त्रपनप्रकारः	१९२
	स्त्रपने गुरुदक्षिणाप्रमाणविवेकः	१९३
	दक्षिणादाने हेतुनिर्देशः	१९४
२०.	सहस्रकलशस्त्रपनविधिः	१-५९
	सहस्रकलशस्त्रपनस्य महिमानुवर्णनम्	१-५
	सहस्रकलशस्त्रपनार्थं मण्डपकल्पनम्	६,७
	मङ्गलाङ्कुरोपणादिविधिः	७,८
	कलशापीठकल्पनप्रकारः	८-१२
	ब्राह्मभागे स्त्रपनद्रव्यन्यासप्रकारः	१२-६
	दैविकभागे स्त्रपनद्रव्यन्यासप्रकारः	१६-९
	दैविकभागे दिक्षु कोणेषु च मध्यमकुम्भेषु	
	चन्द्रनादिस्त्रपनद्रव्याणामधिदेवताः, तासामर्चनं च	१९,२०
	मानुषभागे दिक्षु मध्यमकुम्भेषु स्त्रपनद्रव्यन्यासप्रकारः	२०,१
	मानुषभागे दिक्षु गुडोदकादिस्त्रपनद्रव्याधिदेवाः	
	तदर्चनविधिश्च	२१,२
	मानुषभागे कोणेषु मध्यमकुम्भेषु स्त्रपनद्रव्याणि,	
	तदधिदेवाश्च	२३
	इन्द्राग्न्याद्यन्तरालगतमध्यमकुम्भेषु स्त्रपनद्रव्य- न्यासः, तदधिदेवताः, अधिदेवतार्चनविधिश्च	२४-७
	मानुषभागगतकुम्भान्तरेषु शुद्धोदकपूरणविधिः	२७,८
	ब्राह्मस्थाने मध्यमवक्त्रे श्रीवत्सादिनिक्षेपविधिः	
	श्रीवत्साद्यर्चनविधिश्च	२८-३०
	सहस्रकलशस्त्रपने कुम्भोद्गारे क्रमः	३०

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	सहस्रकलशस्त्रपने बहूनामृत्विजां वरणम्	३१
	सहस्रकलशस्त्रपनप्रकारः	३२-४७
	सहस्रकलशस्त्रपनान्ते हरिद्राचूर्णाभिषेकप्रकारः	४८-५०
	देवाभिषिक्तहरिद्राचूर्णधारणफलम्	५१
	हरिद्राचूर्णाभिषेकानन्तरालंकारभोजनासनोपचारार्पणप्रकारः	५२-६
	गुर्वादीनां दक्षिणादानम्	५७, ८
	भगवदाराधनफलम्	५८-६०
२१.	प्रासादनिर्माणम् (णविधिः ?)	१-१२३
	देवालयनिर्माणविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१
	देवालयनिर्माणस्य महिमानिर्देशः	२, ३
	उपादानद्रव्यभेदेन देवालयस्य उत्तमादिभेदाः	४, ५
	देवालयनिर्माणे प्रशस्तः कालः	५, ६
	देवालयनिर्माणार्थकभूपरीक्षाप्रकारः	६-९
	दिङ्निर्णयार्थकशङ्कुस्थापनप्रकारः	१०-२०
	निमित्तपरीक्षणपुरःसरं देवालयनिर्माणोपक्रमः	२०, १
	पददेवतानामर्चनम्	२२, ३
	कृत्रिमा(बाला)लयकल्पनप्रकारः	२४-६
	बालालयप्रतिष्ठाप्रकारः	२६-३०
	बालालयार्चनादिक्रियाकलापः	३१-४
	आद्येष्टकास्थापनप्रकारः	३५-४९
	जलावर्तपरीक्षणप्रकारः	४९-५१
	आलये तलसंख्यादिविवेकः	५२-६
	गर्भगृहाद्यर्थे पदकल्पनम्	५७-६०
	प्रासादस्य नागर-द्राविड-वेसरभेदाः	६०-२
	देवालयद्वारकल्पनप्रकारः	६२-६
	प्रासादद्वारप्रमाणनिर्देशः	६७
	प्रासादेषु मूर्तिस्थापनप्रकारः	६७-८९
	प्रथमतले स्थापनीया मूर्तयः	६७-७२

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	द्वितीयतले स्थापनीया मूर्तयः	७३-५
	तृतीयतले स्थापनीया मूर्तयः	७५-८
	चतुर्थतले स्थापनीया मूर्तयः	७८-८०
	पञ्चमतले स्थापनीया मूर्तयः	८१, २
	सप्तमतले स्थापनीया मूर्तयः	८३
	कर्णकूटेषु स्थापनीया मूर्तयः	८४
	कोणहारान्तरयोः स्थापनीया मूर्तयः	८५
	सप्तस्वपि तलेषु चतुर्दिक्षु स्थापनीया मूर्तयः	८५-९
	गोपुरेषु स्थापनीया मूर्तयः	८९, ९०
	अधिष्ठाने कल्पनीया मूर्तयः	९१
	भित्तिभागे लेखनीया मूर्तयः	९२
	देवालयं परितः वाहनालयादिकल्पने स्थाननिर्देशः	९३-८
	गर्भन्यासार्थकपात्र(फेला)कल्पनप्रकारः	९८-१०२
	गर्भभाजनस्य अभिषेचनप्रकारः	१०२-७
	गर्भभाजने द्रव्यन्यासप्रकारः	१०७-१०
	गर्भन्यासे यजमानवर्णानुरोधेन स्थानविवेकः	११०-३
	गर्भन्यासप्रकारः	११३-२०
	मूर्धेष्टकादिस्थापनविधिः	१२०-२
	देवालयनिर्माणफलम्	१२२, ३
२२.	बिम्बमानम् (नविधिः ?)	१-६८
	बिम्बनिर्माणे उपादानद्रव्यविवेकः	१, २
	शिलानां चातुर्विध्यम्	३
	बिम्बनिर्माणे ग्राह्याग्राह्यशिलविवेकः	४, ५
	बिम्बनिर्माणार्थकशिलसंग्रहणप्रकारः	५-२०
	गुमादिशिलानां विनियोगविवेकः	२०, १
	बिम्बप्रमाणविवेकः	२१-५
	प्रमाणानुरोधेन स्थितबिम्बानामुत्तममध्यमाधमात्मना वर्गीकरणम्	२५-३३
	आसीनबिम्बप्रमाणविवेकः	३४

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	शयानबिम्बप्रमाणविवेकः	३५
	कर्माचादिप्रमाणविवेकः	३६-९
	कर्माचादिकल्पनप्रकारः	४०-७
	स्थानकबिम्बे पीठकल्पनप्रकारः	४७-५३
	आसीनबिम्बे पीठकल्पनप्रकारः	५३-५६
	देवीबिम्बानामवस्थानविवेकः	५७-९
	प्रभाकल्पनप्रकारः	६०
	उत्तमदशतालानुसारेण बिम्बाङ्गोपाङ्गादिमानम्	६१-५
	अधमदशतालानुसारेण बिम्बाङ्गोपाङ्गमानम्	६५-८
२३.	जीर्णोद्धारविधिः	१-४४
	प्रासादादिजीर्णोद्धारविषयका काश्यपीया जिज्ञासा	१
	जीर्णानां बिम्बानां पुनःसंधानविधिः	२-४
	जीर्णोद्दारे प्रतिष्ठावदधिवासादिविधिः	५,६
	सुकरसमाधानानां बिम्बानां त्यागे निषेधः	६,७
	अशक्यसमाधानानां लोहजानां बिम्बानां पुनःसृष्टिविधिः	७,८
	पुनःसृष्ट्यनन्तरं देव्यन्तरसंयोजननिषेधः	८,९
	अविच्छिन्नपूजनानां देवीनां पुनरुद्वाहननिषेधः	९,१०
	प्रभादीनां वैकल्ये तत्समाधानमन्तरा अर्चननिषेधः	१०,१
	जीर्णोद्दारे जीर्णबिम्बगतशक्यद्वारासनविधिः	११,२
	जीर्णोद्दारे बालाल्यकल्पनविधिः	१३,४
	त्यक्तबिम्बस्य भूसंगोपनादिविधिः	१४
	प्रासादानां जीर्णोद्धारप्रकारः	१४-७
	धामादीनामजीर्णानां स्थैर्यार्थकपुनःप्रकल्पने निषेधः फलं च	१७,८
	हीनलक्षणाणां प्रासादादीनां जीर्णोद्दारे लक्षणसंयोजनविधिः	१९
	पुनःप्रकल्पने बहुवैक्येकचेरव्यत्यये निषेधः	२०
	पुनःप्रकल्पने देवीसंयोजने विवेकः	२१,२
	स्वयंव्यक्तप्रासादादौ जीर्णोद्दारे व्यत्यये निषेधः	२२-४
	मानुषबिम्बादौ जीर्णोद्दारे मानादिव्यत्यये निषेधः, फलं च	२५-७

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	ऐष्टकाद्याल्यानां जीर्णोद्धारं उपादानद्रव्यव्यत्यये विवेकः	२७, ८
	जीर्णोद्धारं आलयरक्षार्थमुपपीठादिकल्पनविधिः, तत्रत्य- परिवाराणां पुनःकल्पनविधिश्च	२९, ३०
	नद्यादिजलरथैर्जीर्णानां नष्टानां वा गोपुरादीनामन्यत्र प्रकल्पने विधिः	३०, १
	जीर्णोद्धारं मन्त्रादिव्यत्यये निषेधः फलं च	३२-४
	बहुबेरविध्यनुसारेण प्रतिष्ठितेषु विम्बेषु जीर्णेषु तत्समा- धानप्रकारः	३५-४०
	संप्रोक्षणे निमित्तानि	४०-३
	दोषाणां तारतम्यानुरोधेन संप्रोक्षणादिविधिः	४३, ४
२४.	पवित्रारोपणविधिः	१-१०२
	राजराष्ट्रादिप्रयुक्तभगवदर्चनदोषप्रविघातोपायविषयिका काश्यपीया जिज्ञासा	१, २
	सांवत्सरिकदोषौघप्रायश्चित्तस्य पवित्रारोपणस्य महिमानुवर्णनम्	३, ४
	पवित्रारोपणे कालविवेकः	५, ६
	पवित्रनिर्माणप्रकारः	६-१३
	मूलचैराद्यधिवासार्थकपवित्रे सूत्रग्रन्थिसंख्या	१४
	मण्डलादिपवित्राणां प्रमाणविवेकः	१५
	चक्राब्जमण्डलार्थकपवित्रप्रमाणादिविवेकः	१६-९
	कुम्भार्थकपवित्रे तन्तुग्रन्थिसंख्यानिर्देशः	१९, २०
	करकार्थकपवित्रे तन्तुग्रन्थिसंख्यानिर्देशः	२०, १
	कौतुकार्थकानि दशविधपवित्राणि	२१-३
	प्रमाणादिसंज्ञकानां कौतुकार्थकानां दशानां पवित्राणां तन्तुग्रन्थिसंख्यादिनिर्देशः	२४-३३
	पीठार्थकपवित्रे तन्तुग्रन्थिसंख्यादिनिर्देशः	३३, ४
	अर्घ्यपात्रार्थकपवित्रे तन्तुग्रन्थिसंख्यादिनिर्देशः	३४, ५
	विष्वक्सेनाद्यर्थकपवित्रे तन्तुग्रन्थिसंख्यादिनिर्देशः	३६, ७
	चण्डार्थकपवित्रे तन्तुग्रन्थिसंख्यादिनिर्देशः	३८

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	द्वारतोरणादिपवित्रे तन्तुग्रन्थिसंख्यादिनिर्देशः	३९
	बलिपीठपवित्रे तन्तुसंख्यादिनिर्देशः	३९
	आचार्यादिपवित्रेषु तन्तुग्रन्थिसंख्यादिनिर्देशः	४०-४
	पवित्राणां ग्रन्थिमध्यपूरणप्रकारः	४५
	पवित्रग्रन्थ्यन्तरालरञ्जनप्रकारः	४६
	पवित्रारोपणाङ्गभगवद्विज्ञापनप्रकारः	४७-५४
	पवित्रारोपणाङ्गाधिवासनादिक्रियाकलापः	५४-७०
	मूलब्रिन्दादिषु पवित्रारोपणप्रकारः	७१-९३
	पवित्रारोपणाङ्गगुर्वादिदक्षिणादानविधिः	९४, ५
	पवित्रारोपणाङ्गधामप्रदक्षिणभ्रमणविधिः	९६
	पवित्रारोपणप्रकारः	९७, ८
	अवरोपितानां पवित्राणां विनियोगः	९८
	पवित्रारोपणानन्तरं देवेशस्नपनम्	९९
	पवित्रारोपणे फलम्	१००
	कह्लारकुसुमदमनीपत्रारोपणविधिः	१०१, २
२५.	कह्लारकुसुमारोपणम् (णविधिः?)	१-१८६
	कह्लारकुसुमदमनीदलपूजनविषयिका	
	काश्यपीया जिज्ञासा	१
	अम्बरीषोपाख्यानद्वारा कह्लारकुसुमारोपणमहिमानुवर्णनम्	२-२५
	विश्वामित्रेण स्वतेजोऽभिवृद्धयर्थं पूर्वं कृतस्य	
	कह्लारकुसुमार्चनस्य कीर्तनम्	२६-३०
	कह्लारकुसुमारोपणे कालनिर्देशः	३१-३
	कह्लारकुसुमारोपणे अधिकारिनिर्देशः	३३, ४
	कह्लारकुसुमारोपणे मङ्गलाङ्कुरवापने कालविवेकः	३५
	कह्लारकुसुमारोपणे मण्डपाद्यलंकरणप्रकारः	३६-४१
	कह्लारकुसुमारोपणाङ्गकुम्भाद्यर्चनप्रकारः	४१-६
	कह्लारकुसुमारोपणाङ्गवलिदानविधिः	४७-८
	कह्लारकुसुमचयनप्रकारः	४८-५५

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	कह्लारमालानिर्माणप्रकारः	५६-८४
	कह्लारमालानिर्माणे अधिकारिनिर्देशः	५६-८
	मूलवेरार्थककह्लारमालायाः प्रमाणं पुष्पसंख्या च	५८, ९
	उत्सववेरार्थककह्लारमालायाः प्रमाणं पुष्पसंख्या च	५९
	श्रीभूम्यर्थककह्लारमालायाः प्रमाणं पुष्पसंख्या च	६०
	कर्माचार्थककह्लारमालायाः प्रमाणं पुष्पसंख्या च	६०, १
	कुम्भार्थककह्लारमालायाः प्रमाणं पुष्पसंख्या च	६१, २
	ध्रुववेरार्थककह्लारमालानामुत्तमादिभेदेन पञ्चविधत्वम्	६३, ४
	ध्रुववेरार्थककह्लारमालापञ्चकल्पनप्रकारः	६५-८
	ध्रुववेरपीठार्थककह्लारमालाकल्पनप्रकारः	६८
	उत्सववेरार्थककह्लारमालापञ्चकल्पनप्रकारः	६९, ७०
	उत्सववेरपीठार्थकोत्तमादिकह्लारमालाकल्पनप्रकारः	७१, २
	कर्माचार्थककह्लारमालाकल्पनप्रकारः	७३, ४
	कुम्भार्थककह्लारमालाकल्पनप्रकारः	७४, ५
	कराकाचार्थककह्लारमालाकल्पनप्रकारः	७६-८४
	कह्लारमालाधिवासनप्रकारः	८४-८
	कह्लारकुसुमारोपणे भगवद्विज्ञापनप्रकारः	८९-९६
	कह्लारकुसुमारोपणाङ्गकौतुकग्रन्थनप्रकारः	९६-९
	मण्डपे भगवत आनयनमर्चनं च	९९-१०५
	मण्डपे मण्डलादिकल्पनप्रकारः	१०६-३१
	मण्डपे कुम्भाद्यर्चनप्रकारः	१३२, ३
	मण्डपे भगवत्स्नानप्रकारः	१३३, ४
	मण्डपे भगवते अलङ्कारभोजनासनोपचारार्पणप्रकारः	१३५-४०
	मण्डपे देव्योर्चनप्रकारः	१४०
	आचार्यदक्षिणादिदानविधिः	१४१
	कह्लारकुसुमहोमप्रकारः	१४२-४
	कह्लारकुसुमारोपणाङ्गवलिदानविधिः	१४५
	कह्लारमालारोपणप्रकारः	१४५-८

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	कह्लारमालारोपणान्ते भगवच्छायनप्रकारः	१४८-५१
	तद्वात्रौ गुर्वादिजागरणविधिः	१५२
	परेद्युः प्रभाते भगवत् उत्थापनमर्चनं च	१५३-६२
	कुम्भादिषु कह्लारमालारोपणप्रकारः	१६२-५
	कुमुदादिबलिदानविधिः	१६५-६
	देवाय धान्यपात्रादिप्रदर्शनं, धान्यपात्रादीनां	
	विनियोगविवेचनं च	१६६-८
	कुम्भादिष्वाहितानां देवतानामुद्घासनम्	१६८, ९
	भगवतो गर्भगृहप्रवेशनप्रकारः	१६९-७१
	भगवत्क्षमापणप्रकारः	१७१-३
	आचार्यादिदक्षिणादानप्रकारः	१७३-७
	कह्लारमालानामपनयनं विनियोगश्च	१७८
	देवभुक्तोज्झितमाल्यधारणफलम्	१७९, ८०
	कह्लारकुसुमारोपणे फलम्	१८०-३
	आचार्यस्य गृहप्रापणप्रकारः	१८४-६
२६.	दमनारोपणविधिः	१-९१
	दमनारोपणमहिमानुवर्णनम्	१, २
	दमनारोपणे कालनिर्देशः	२, ३
	दमनारोपणे अङ्कुरार्पणे कालविवेकः	४, ५
	दमनीपत्रलवनप्रकारः	५-१७
	दमनीपत्राणामानयनप्रकारः	१७-२१
	दमनीपत्रमालाकल्पनप्रकारः	२१-४
	तोरणादिषु दमनीमालिकालम्बनविधिः	२४-७
	मण्डपे मण्डलादिकल्पनप्रकारः	२८-४९
	भगवतो मण्डपानयनप्रकारः	४९-५३
	मण्डपे भगवदर्चनविधिः	५३, ४
	दमनारोपणाङ्गकौतुकबन्धनप्रकारः	५४-६
	दमनारोपणाङ्गनिशाचूर्णघटाद्यर्चनप्रकारः	५६-६१

अध्यायः	विषयः	श्लोकसंख्या
	दमनारोपणाङ्गभगवत्क्षपनादिप्रकारः	६२, ३
	दमनारोपणाङ्गहोमप्रकारः	६३-५
	दमनारोपणाङ्गबलिदानविधिः	६५
	दमनीमालारोपणप्रकारः	६६-७६
	देवाय धान्यपात्रादिप्रदर्शनं, धान्यपात्रादीनां विनियोगविवेचनं च	७७-९
	भगवतो गर्भगृहप्रवेशनप्रकारः	७९, ८०
	भगवत्क्षमापणप्रकारः	८१-४
	गुर्वादिदक्षिणादानप्रकारः	८४-८
	दमनीपत्रपूजनफलम्	८९-९१
२७.	प्रायश्चित्तविधिः	१-६१
	भगवदाराधने कर्मादिलोपे प्रायश्चित्तविधिः	१, २
	प्रासादनाशे प्रायश्चित्तम्	२-४
	पीठविश्लेषे प्रायश्चित्तम्	५-९
	मण्डपनाशे प्रायश्चित्तम्	१०, १
	प्रासादद्वारभङ्गे प्रायश्चित्तम्	१२
	प्रासादान्तः वल्मीकदर्शने प्रायश्चित्तम्	१२, ३
	आलये अशनिपातादौ प्रायश्चित्तम्	१४, ५
	नर्दालोतसा आल्यनाशे प्रायश्चित्तम्	१५-९
	प्रतिमापतने प्रायश्चित्तम्	१९
	कुम्भमण्डलहानौ प्रायश्चित्तम्	२०
	महाध्वजहानौ प्रायश्चित्तम्	२१, २
	ध्वजतोरणहानौ प्रायश्चित्तम्	२३
	शूलस्थापनलोपे प्रायश्चित्तम्	२४
	रत्नन्यासलोपे प्रायश्चित्तम्	२४, ५
	अङ्कुरार्पणलोपे प्रायश्चित्तम्	२६, ७
	अष्टमङ्गललोपे प्रायश्चित्तम्	२७, ८
	एकाकालचर्चनलोपे प्रायश्चित्तम्	२८, ९

अध्यायः

विषयः

श्लोकसंख्या

द्विकालार्चनलोपे प्रायश्चित्तम्	२९-३१
त्रिकालादिपञ्चाहपर्यन्तार्चनलोपे प्रायश्चित्तम्	३१, २
पञ्चाहदिदशाहपर्यन्तार्चनलोपे प्रायश्चित्तम्	३२, ३
दशाहादिमासपर्यन्तार्चनलोपे प्रायश्चित्तम्	३३, ४
षण्मासादूर्ध्वमर्चनलोपे प्रायश्चित्तम्	३४, ५
एकवर्षादित्रिवर्षपर्यन्तमर्चनलोपे प्रायश्चित्तम्	३५, ६
अग्निकार्यलोपे प्रायश्चित्तम्	३६, ७
उत्सवाग्निलोपे सन्ध्यातिक्रमणे च प्रायश्चित्तम्	३७-९
गुरावविनीते गुर्वन्तरनियोजनविधिः	३९, ४०
बलिदानलोपे प्रायश्चित्तम्	४१
एककालबलिदानलोपे प्रायश्चित्तम्	४२
स्रक्लुवलोपे प्रायश्चित्तम्	४३
आलये रक्तलीदर्शने प्रायश्चित्तम्	४४-६
आलये चण्डालादिहीनदर्शने प्रायश्चित्तम्	४६, ७
सूतिकाशौचयुक्तादिस्पर्शने प्रायश्चित्तम्	४८
चोरादिभिर्बिम्बोद्धारे प्रायश्चित्तम्	४९-५१
प्रायश्चित्ताचरणफलम्	५१, २
विश्वामित्रसंहितोपसंहारः	५२-६
पञ्चरात्रोपदेशे अधिकारिविवेकः	५७
पञ्चरात्रानुसारेण श्रीपतिमाराधितवतः काश्यपस्य	
परमधामावासिकीर्तनम्	५८-६१

विश्वामित्रसंहिता

प्रथमोऽध्यायः

अव्यक्तायाप्रमेयाय विशुद्धज्ञानहेतवे ।
 श्रीमते श्रेयसां धाम्ने नमः पुंसे परात्मने ॥ १ ॥
 सिद्धाश्रमे श्रमहरे सिद्धसंघनिषेविते ।
 आम्नायधोबैरनिशं मुनीनां मुखरीकृते ॥ २ ॥
 वैखानसैर्बलिखिल्यैः फेनपैल्लम्पैरपि ।
 अश्मकुट्टैश्च मुनिभिर्दन्तोलूखलिभिर्वृतैः ॥ ३ ॥
 सदा संफुल्लकङ्कारकुमुदोत्पलसेविते ।
 विकस्वराभोजगलन्मधुचन्द्रकिताम्बुभिः ॥ ४ ॥
 अन्यजैरतिशीतैश्च पूर्णैरशनमम्बुभिः ।
 दृष्टमात्रश्रमहरैः सरोभिः समलङ्कृते ॥ ५ ॥
 चूलचम्पकपुंनागनागकेसरकेसरैः ।
 तमालतालहिन्तालकुन्दामलकतिन्दुकैः ॥ ६ ॥
 कदम्बजम्बूजम्बीरवीरणोदुम्बरैरपि ।
 भियालैर्नालैर्हरैश्च वकुलैः पनसैरपि ॥ ७ ॥
 कुन्दचन्दनमन्दारदेवदारुशतैस्तथा ।
 सदाफलैः सदापुष्पैः सदापङ्कजशोभितैः ॥ ८ ॥
 स्तवकस्तनभारेण संनताभिः समन्ततः ।
 नानालताभिः कान्ताभिराक्षिष्टैस्तूरुणैरिव ॥ ९ ॥

5-(b) ABK ° रश्मि for ° रश्मि

7-(d) ABK ° स्तया for ° रपि

उत्कुलपुष्पपटलीसौरभासारलम्पटैः ।

भ्रमद्विरभितो भृङ्गैर्नदद्विरिव कुण्ठितैः ॥ १० ॥

मञ्जुलालापमधुरैः कोकिलाकलितान्तरैः ।

मत्तबर्हिणसन्नादैराह्वयद्विरिवातिथीन् ॥ ११ ॥

दात्यूहैर्भृङ्गराजैश्च कोकिलैः कृकरैस्तथा ।

अन्यैश्च विविधैर्जुष्टैरभितः पक्षिमण्डलैः ॥ १२ ॥

छायासु गोमयस्थासु (याक्तासु ?) सुखासीनैर्द्विजोत्तमैः ।

क्वचिद्व्याख्याननिपुणैः क्वचिदान्नायपाठकैः ॥ १३ ॥

वावदकैः क्वचिच्चैव क्वचित् पौराणिकैरपि ।

अन्यैश्च नानाशास्त्रज्ञैरधिदैवयुतैरपि ॥ १४ ॥

स्वादुपक्वफलोपेतैः पुष्पामोदितदिङ्मुखैः ।

एतैश्चान्यैश्च विविधैस्तरुभिः परिवारितैः ॥ १५ ॥

गायद्भिः किंनरगणैः श्रोत्रेन्द्रियसुखावहैः ।

कोकै रावकुलैर्नित्यमाश्रिकाह्वय (ताभ्य ?) णभूतले ॥ १६ ॥

वराहपुरुषोत्खात*मुक्तासौरिभिरुच्छ्रितै* (मुस्तासुंरभितान्तरे ?) ।

हरिणैर्धसंदष्टशप्यश्यामलितान्तरे ॥ १७ ॥

शार्दूलशबैरापीतस्तनिभिर्गोभिरावृते ।

भल्लूककान्ताशमितमुनिदारकरोदने ॥ १८ ॥

शाखाभृगसमारब्धशुष्यद्धान्यसमूहके ।

उच्चद्रुमफलेप्सूनामृषीणामभितः स्थिते (तैः ?) ॥ १९ ॥

12-(b) ABK कृकरै for कृकरै

-(d) B मण्डले for मण्डलैः

13-(a) ABK गोमयस्थासु for गोमयस्थासु

-(c) AB निरतैः for निपुणैः

16-(c) BM ° रावकुले for ° रावकुलैः

17-(b) A ° रुच्छ्रिते for ° रुच्छ्रिते

18-(b) B ° स्तनिभिराश्रिते for ° स्तनिभिर्गोभिरावृते

19-(b) ABK ° शुष्यधान्यसमूहरे for शुष्यद्धान्यसमूहके

करिभिः कौतुकारब्धशाखावनमनक्रिये ।
 शुक्सङ्घातविसृतवेदपाठकसंशये ॥ २० ॥
 उत्सर्पिताग्निधूमस्य *दमपावितदिङ्मुखे* ।
 समासीनं द्विजवरैरर्च्यमानपदाम्बुजम् ॥ २१ ॥
 अशेषवेदवेदान्तवाक्यसूक्ष्मार्थदर्शिनम् ।
 सांख्य(ख्ये ?)योगे च निरतं सर्वशास्त्रोपनिष्ठितम् ॥ २२ ॥
 संदीप्यमानं तपसा मोक्षकाममिवापरम् ।
 ब्राह्मण्यं तपसा स्वेन समुपार्जितमूर्जितम् ॥ २३ ॥
 दधानं सर्वतीर्थेषु कृतस्नपनपावनम् ।
 पञ्चरात्रमहाम्भोधिपारद्वन्धनमञ्जसा ॥ २४ ॥
 अशेषावभृथस्नानपवित्रितजटावनम् ।
 लोकाचारविशेषज्ञं पञ्चकालपरायणम् ॥ २५ ॥
 पुण्यतीर्थोद्भूतश्वेतमृत्त्वाविरचितैश्शुभैः ।
 ऊर्ध्वपुण्ड्रैर्द्वादशभिः सौम्यैरावृतविग्रहम् ॥ २६ ॥
 स्वस्थानविधृताशेषपञ्चायुधविभूषितम् ।
 सौम्यत्वेऽपि दुराधर्षं तेजोमण्डलमण्डितम् ॥ २७ ॥
 क्षान्तं च दान्तमनघं सदा दीनानुकम्पिनम् ।
 गाधिसूनुं महात्मानं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ २८ ॥
 अभ्येत्य काश्यपो नाम कदाचिदपिसत्तमः ।
 प्रणम्योपान्तिके तस्थौ शिरस्याधाय चाञ्जलिम् ॥ २९ ॥
 ततस्तं भगवान् दृष्ट्वा विश्वामित्रः समागतम् ।
 विनयावनतं विप्रं वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ३० ॥

20-(c) KM विरुत for विसृत

22-(b) BM ° दर्शनम् for दर्शिनम्

-(d) ABK शास्त्रे च for शास्त्रोप.

29-(d) M ° स्वादाय for ° स्वाधाय

विश्वामित्रः—

कच्चित्ते कुशलं विप्र कच्चित्ते वर्धते तपः ।
 वर्धन्ते ऋतवः कच्चिद्विच्छिन्नास्तवाश्रमे ॥ ३१ ॥
 कच्चित् स्वाध्यायविच्छेदो जायते न तवानिशम् ।
 गृहागतास्त्वतिथयो यथाकालं त्वया मुने ॥ ३२ ॥
 अर्च्यन्ते कच्चिदेतन्मे सर्वमाचक्ष्व पृच्छतः ।

काश्यपः—

भगवन् यत्त्वया पृष्टं सर्वमेतत्तथा मयि ॥ ३३ ॥
 एवं यमनुगृह्णाति भवान् तस्याशुभं कुतः ।

विश्वामित्रः—

एवं चोदित आसीनः शुभागमनकारणम् ॥ ३४ ॥
 वक्तुमर्हसि तत्त्वेन वत्स काश्यपनन्दन ।
 एवमुक्तः स मुनिना समासीनः कृताञ्जलिः ॥ ३५ ॥
 शोकवेगसमाक्रान्तचेता वचनमब्रवीत् ।
 पठिताः सकला वेदाः सरहस्या महामुने ॥ ३६ ॥
 मीमांसाद्यानि शास्त्राणि वेदान्तानि यथार्थतः ।
 पठितानि मया सम्यगादिमध्यान्तसंगतम् ॥ ३७ ॥
 व्यामुह्यतीव मे चेतो बहुशास्त्रनिरीक्षणात् ।
 इदं निःश्रेयसकरमिति बुद्धौ न निश्चयः ॥ ३८ ॥
 अद्यत्वे भगवान् सर्वं जानातीति तपोधनाः ।
 सर्वे वदन्ति ते *वेदाज्ञानामृतमहोदधिः* ॥ ३९ ॥
 तस्मादिहागतोऽस्म्यद्य तत्त्वज्ञानवुमुत्सया ।
 केनोपायेन भगवन्! तरन्ति भवसागरम् ॥ ४० ॥

34-(a) M आसीनं for आसीनः

37-(c) AM. यथा for मया

मादृशा ज्ञानहीनास्तु तन्द्रालुमनसो जनाः ।
 प्रसीद सीदते मखं *नोयत्वं नृपसन्निधौ (?)* ॥ ४१ ॥
 करुणं चरणाम्भोजशरणाय विधत्स्व माम् ।
 संसारापारजलधौ मज्जतो मादृशान् जनान् ॥ ४२ ॥
 तत्त्वज्ञानप्लवेनैव संतारयति यद्भवान् ।
 अतस्त्वामद्य शरणं यातो येनाहमाप्नुयाम् ॥ ४३ ॥
 अमृतत्वं वदतु मे तमुपायं महामुने ।
 एतावदुक्त्वा विरते तस्मिन् काश्यपनन्दने ॥ ४४ ॥
 ध्यात्वा मुहूर्तं प्रोवाच प्रसन्नो गाधिनन्दनः ।
 साधु साधु महाप्राज्ञ वत्स काश्यप सुस्थिर ॥ ४५ ॥
 ईदृशी ते समुत्पन्ना बुद्धिर्व्यसि नूतने ।
 इत्यस्माकमतीवासीदानन्दमतिनिर्भरम् (?) ॥ ४६ ॥
 हृदयं सदयं दातुं पारितोषिकमिच्छति ।
 भवते भक्तियुक्ताय भवाम्भोनिधिर्भार्ये ॥ ४७ ॥
 तस्माद्वदामि ते वत्स निःश्रेयसकरं परम् ।
 उपायः कथितः पूर्वं ब्रह्मणा मत्प्रियेप्सुना ॥ ४८ ॥
 पुराभावेतिभवता तस्माद्भीतो भृशं मुने ।
 एवं निवृत्तिकर्तारमुपायं लब्धुमञ्जसा ॥ ४९ ॥
 तपसोग्रेण सुरसं(?) ब्रह्माणं समतोपयम् ।
 ततः प्रसन्नो भगवान् ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ५० ॥
 दयया दर्शनं देवो ददौ मखं दिदृक्षवे ।
 ततो हर्षसमाविष्टहृदयो रचिताञ्जलिः ॥ ५१ ॥
 प्रणम्य दण्डवद् भूमौ स्तोत्रमेतदुदैरयम् ।
 नमस्ते सर्वजगतां खट्वे जगति तस्त्रुपे ॥ ५२ ॥

44-(b) M तदु. for तमु.

51-(cd)B. ततोहं विष्टहृदयो.....रचिता. for ततो हर्षसमाविष्टहृदयो रचिता.

अवते सत्त्वमाश्रित्य संहर्त्रे तामसाश्रयात् ।
 अचिन्त्यायाप्रमेयाय नमस्ते परमात्मने ॥ ५३ ॥
 अक्षरायाविकाराय भक्तानामार्तिनाशिने ।
 नमस्तुभ्यं त्रिलोकेश त्रयीमय जगन्मय ॥ ५४ ॥
 अनघाघौघविध्वंसकारिणे मीढुषे नमः ।
 सूक्ष्मसूक्ष्मतराव्यक्तकारिणे मीढुषे नमः ॥ ५५ ॥
 स्थूलात् स्थूलतराव्यक्त सूक्ष्मात् सूक्ष्मतर प्रभो ।
 व्योमवाय्वग्निसलिलपृथिवीमयविग्रह ॥ ५६ ॥
 भगवन् पाहि मां देव कृपया भक्तवत्सल ।
 प्राणिनामन्तरात्मा यो हृदयेष्वधितिष्ठति (?) ॥ ५७ ॥
 सत्यमित्येव विद्वद्भिः सर्वदा विनिगद्यते ।
 सर्वौषधीर्यथाकालं प्रसूते पृथिवी प्रभो ॥ ५८ ॥
 रात्रिदिवविभागेन यश्च सूर्यश्च चन्द्रमाः ।
 परतः पतितो योगातनतन्त्रौ गतक्लमौ ॥ ५९ ॥
 यश्च वायुः सदा जन्तून् प्राणयत्यनिशं चरन् ।
 *त्वत्तोत्पन्न*भयादेतत् क्रियते कमलासन ॥ ६० ॥
 हिरण्यकेश भगवन् हिरण्यश्मश्रुसंयुतम् ।
 आनखात् स्वर्णरूपं त्वां संश्रयन्ति हि योगिनः ॥ ६१ ॥
 सरस्वतीप्राणनाथ जगन्मय जनातिहन् ।
 जय ज्ञानमयाचिन्त्य जय ज्ञेय महाप्रभो ॥ ६२ ॥
 जयकारण सर्वस्य जयकारणकारण ।
 जय विश्वामराधीश वेदवेद्य जयस्व च ॥ ६३ ॥

58-(d) A प्रसूत for प्रसूते and प्रभा for प्रभो.

B. प्रभाः for प्रभो.

59-(cd) A ° स्तत्र for °तन B परितो for पतितो and °स्तन far °तन

61-(c) A नखात् for नखात् AB ° रूप for °रूपं

62-(d) B ° मय for महा.

63-(d) AB जयाय for जयस्व

एवं स्तुवन्तं प्रणतमनाथं कृपणं च माम् ।

प्रसन्नो भगवान् ब्रह्मा प्राह गम्भीरया गिरा ॥ ६४ ॥

ब्रह्मा—

उत्तिष्ठ ते प्रसन्नोऽहं वरं वरय सुव्रत ।

यद्यदिच्छसि तत्सर्वं दास्यामि कथयस्व मे ॥ ६५ ॥

इत्युक्तोऽहं भगवता ब्रह्मणान्यक्तजन्मना ।

परमां प्रीतिमासाद्य वाष्पकण्ठो व्यजिज्ञपम् ॥ ६६ ॥

यदि प्रसन्नो भगवान् मह्यं भक्तिमते भृशम् ।

उपायं कथयत्वद्य निःश्रेयसकरं परम् ॥ ६७ ॥

मया महीमिमां कृत्वां भ्रान्त्वा चिरमुपासिताः ।

आचार्या बहवस्तेभ्यो लब्धं त्रैवर्गिकं फलम् ॥ ६८ ॥

तस्मात् संसारपाथोधेर्विपद्ग्राहसंकुलात् ।

तस्मादुद्धर्तुमिच्छामि तदुपायं वद प्रभो ॥ ६९ ॥

ब्रह्मा—

गाधिसूनो महाप्राज्ञ साध्वी ते मतिरागता ।

पुरा नारायणो देवः परमात्मा सनातनः ॥ ७० ॥

भूत्वा हंसवपुर्दैत्यान् हत्वा सर्वान् क्षणेन च ।

प्रत्याहृत्य चतुर्वेदान् तेभ्यो मह्यमदात् प्रभुः ॥ ७१ ॥

ततो मुदं परां प्राप्य नत्वा देवं जगद्गुरुम् ।

व्यजिज्ञपमिदं वाक्यं कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ॥ ७२ ॥

वेदास्त्वया मे चत्वारो दत्ता दैत्यहृताः प्रभो ।

एषामर्थं न जानामि संकीर्णत्वाच्च विस्तरात् ॥ ७३ ॥

एषां (ते ?) निर्वाणफलदमि(दा इ ?)त्यप्यासीन्न मे मतिः ।

तस्मात् संक्षिप्य वेदानामर्थं निर्वाणहेतुकम् ॥ ७४ ॥

कथयस्व दयाम्भोधे भगवन् भक्तवत्सल ।

एवमुक्तो मया देवः सर्वलोकेश्वरो हरिः ॥ ७५ ॥

69-(c) B ° दुत्तुं. for दुद्धर्तुं.

75-(c) AK महा for मया

प्राह गम्भीरया वाचा प्रसन्नेनान्तरात्मना ।

श्रीभगवानुवाच—

ब्रह्मन् निःश्रेयसकरं ज्ञेयानां ज्ञेयमुत्तमम् ॥ ७६ ॥

वेदार्थसारसर्वस्वं मम प्रीतिकरं परम् ।

पञ्चरात्राख्यममृतं कथयामि शृणुष्व मे ॥ ७७ ॥

इत्येवमुक्त्वा भगवान् पञ्चरात्रमशेषतः ।

ततो(?)पदिष्टवान् मन्त्रं तदिदानीं वदामि ते ॥ ७८ ॥

एतदुक्त्वा तु वचनं स्वयंभूर्लोकपावनः ।

पञ्चरात्राह्वयं ज्ञानं दिदेश मम सादरम् ॥ ७९ ॥

दत्त्वा पुनर्वाक्यमेतदुवाच कमलासनः ।

अतः परं त्वयोक्तत्वात् भूमौ त्वन्नामधेयतः ॥ ८० ॥

विश्वामित्रीयमित्येव तन्त्रं तात भविष्यति ।

इत्युक्त्वान्तर्दधे देवो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ८१ ॥

तदाप्रभृति तज्ज्ञेयं हृदये मम वर्तते ।

सत्प्राज्ञादर्शनाद् गुप्तं भवानद्य समागतः ॥ ८२ ॥

इदानीं भक्तियुक्ताय विनीताय च काश्यप ।

तुभ्यं ददामि तत्तन्त्रं श्रूयतामवधार्यताम् ॥ ८३ ॥

॥ इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
[तन्त्रावतरणं नाम] प्रथमोऽध्यायः ॥

76-(d) My. श्रेय उ. for ज्ञेयमु.

79-(a) A एवमु. for एतदु.

-(b) AK भावनः for पावनः

81-(a) My ° त्वेवं for ° त्वेव

-(b) My त....तद् for तन्त्रं तात

82-(a) My ज्ञात्वा for ज्ञेय

-(d) B ° हतः My वृतः for गतः

83-(d) M ° मपि for ° मव

द्वितीयोऽध्यायः

काश्यपः—

भगवन् पञ्चरात्रारूपं शास्त्रमस्तीति यत्त्वया ।
आख्यातं तस्य शब्दस्य कोऽर्थस्तत्किमरं मुने ॥ १ ॥
तस्य रूपं कतिविधं कीदृशो ग्रन्थविस्तरः ।
एतत्सर्वं यथातत्त्वं संक्षेपात् कथ्यतां मम ॥ २ ॥

विश्वामित्रः—

श्रूयतामभिधास्यामि यत्पृष्टोऽस्मि त्वया मुने ।
पञ्चेन्द्रियाणि विषयाः पञ्चभूतानि तद्गुणाः ॥ ३ ॥
पञ्चशब्दाभिधेयानि विद्वांसोऽप्याचक्षिरे ।
रा इत्ययमपि प्रोक्तो धातुरादानवाचकः ॥ ४ ॥
विषयेन्द्रियभूतानामादातारश्च पञ्चराः ।
मनुष्याः पालनात्तेषां पञ्चरात्रमिति स्मृतम् ॥ ५ ॥
सांख्ययोगादयः पञ्च *रात्रा(त्री ?)* यन्तेऽस्य संनिधौ ।
तस्माद्वा पञ्चरात्रार्थः प्रोच्यते सूरिसत्तमैः ॥ ६ ॥
अथवा रात्रयो यद्वत्* संनिधौ पञ्चताय वै*(?) ।
नीयन्ते तद्वदन्यानि शास्त्राण्येतस्य संनिधौ ॥ ७ ॥

2-(b) My ब्रूहि for ग्रन्थ

-(c) M यत्तद् for एतद्

4-(b) My. °सो व्या for °सोऽप्या

-(d) M °रादाय for °रादान

5-(b) ABKM धातार for दातार

इति वा पञ्चरात्रार्थो विद्वद्भिः कथ्यते द्विज ।

सर्ववेदान्तवेद्यस्य सर्वदेवेश्वरस्य च ॥ ८ ॥

विष्णोराराधनपरं शास्त्रमेतत् प्रकीर्तितम् ।

भवार्णवनिमग्नानां पुंसां सिद्धिकरं परम् ॥ ९ ॥

वासुदेवस्य देवस्य परस्य परमालनः ।

परस्य परतो ज्योतेः परतत्त्वस्वरूपिणः ॥ १० ॥

शास्त्रं भगवतो विष्णोः मुखाम्बुजविर्निर्गतम् ।

पञ्चरात्राख्यममृतं पुण्यं पापविनाशनम् ॥ ११ ॥

यथा सर्वेषु देवेषु परो नारायणः स्मृतः ।

तथा सर्वेषु शास्त्रेषु पञ्चरात्रं परं स्मृतम् ॥ १२ ॥

पञ्चरात्रोक्तविधिना योऽर्चयेत् पुरुषोत्तमम् ।

तस्य सांसारिकं दुःखं न भवेन्नात्र संशयः ॥ १३ ॥

नारायणमुखाच्छ्रुत्वा यथास्वमतिवैभवम् ।

अवधार्य प्रवक्तॄणां भेदोऽनन्तस्य कर्हिचित् ॥ १४ ॥

विद्यन्ते तत्र भेदानां(?) लोके कश्यपनन्दन ।

तथापि तन्त्राण्यधुना प्राधान्येन स्मृतानि वै ॥ १५ ॥

कथ्यन्ते कानिचिद्विप्र शृणुष्यावहितो मुने ।

विष्णुसिद्धान्तमात्रयं परमा विश्वसंहिता ॥ १६ ॥

सनत्कुमारं सत्याख्यं विश्वामित्रीयमित्यपि ।

पाशं जया सात्त्वतं च पौष्करं पुरुषोत्तमम् ॥ १७ ॥

8-(d) M वेदे for देवे,

9-(c) M महा° for भवा,

11-(a) M स्वयं for शास्त्रं

17-(a) ABKM सत्या° for सत्या,

श्रीप्रश्नं च महीप्रश्नं मायावैभक्तिकं तथा ।
 माहेन्द्रसंहिता पञ्चप्रश्नाख्यं श्रीकरं तथा ॥ १८ ॥
 पद्मोद्भवं नारदीयं नलकूबरमित्यपि ।
 त्रैलोक्यमोहनं तन्त्रं वासिष्ठं सनकं तथा ॥ १९ ॥
 अहिर्बुध्न्यं चान्द्रमसं तत्त्वसागरसंज्ञितम् ।
 विष्वक्सेनं विहङ्गेन्द्रसंहिता भार्गवं तथा ॥ २० ॥
 पारमेश्वरमौपेन्द्रं मारीचं दक्षसंहिता ।
 शौनकीयं पुष्टितन्त्रं कपिञ्जलमतः परम् ॥ २१ ॥
 जैमिनं वामनं तन्त्रं ब्रह्मसिद्धान्तमेव च ।
 वैयासं चैव हैरण्यं पाराशर्यं च शाम्बरम् ॥ २२ ॥
 वीरमङ्गलिकं चैव प्रह्लादं मूलसंहिता ।
 मार्कण्डेयं महालक्ष्मीसंहिता कापिलं तथा ॥ २३ ॥
 ब्राह्मं नारायणाख्यं च याज्ञवल्क्यं नृकेसरि ।
 सांवर्तं श्रीकरं सौरं सौम्यं भागवतं तथा ॥ २४ ॥
 बार्हस्पत्यं जामदग्न्यं याम्यसंज्ञात्मकं तथा ।
 विष्णुसद्भावसंज्ञं च तेजोद्रविणमित्यपि ॥ २५ ॥

19-(a) M पाद्यो° for पद्यो.

20-(a) My आहि° for अहि°

(b) ABKM. तन्त्र for तत्त्व

21-(cd) My. Om.

22-My. Om.

-(d) KM सा. for शा.

23-(a) K माङ्गलिकं for मङ्गलिकम्

-(ab) My. Om.

धनदीयं च कौमारं विष्णुवैभक्तं तथा ।
 विष्णुपूर्वरहस्यं च तथैवानन्दसंज्ञितम् ॥ २६ ॥
 हारीतं योगहृदयं तथैवोशनसाह्वयम् ।
 परपौरुषसंज्ञं च पौलस्त्यं गौतमं तथा ॥ २७ ॥
 शाकल्यं चापि जाबालं कात्यायनमतः परम् ।
 औपगायनसंज्ञं च तथा वाल्मीकिसंहिता ॥ २८ ॥
 बोधायनमथागस्त्यं काण्वं शातातपं तथा ।
 भारद्वाजं पैङ्गलं च त्रैलोक्यविजयं तथा ॥ २९ ॥
 आग्नेयं वारुणं चैन्द्रं ब्रह्मनारदसंहिता ।
 उमामहेश्वरं शुक्रं रुद्राख्यं पार्श्वसंहिता ॥ ३० ॥
 संकर्षणं च प्रद्युम्नं नन्दाख्यं शर्वसंहिता ।
 प्राचेतसं राघवं च कल्किसंज्ञं तथैव च ॥ ३१ ॥
 महासनत्कुमाराख्यं रुद्राख्यं स्कन्दसंहिता ।
 वाराहं मिहिराख्यं च तथैवाश्रुतसंहिता ॥ ३२ ॥
 इत्येवमुक्तं तन्त्राणां शतमष्टोत्तरं मुने ।
 एतानि तन्त्रनामानि यो जानाति स मुक्तिभाक् ॥ ३३ ॥

26-(a) My सनकं पद्म for धनदीयं च
 -(d) ABKM तथा चा° for तथैवा.

27-(a) ABM योगि for योग

28-(d) K संज्ञिता for संहिता

30-(a) ABKM चैव for चैन्द्र

(b) M संहिते for संहिता

(c) A °श्वरशुक्रं for °श्वरं शुक्रं

BKM शुक्रं for शुक्रं

(d)-K रत्ना° for रुद्रा.

31-(b) ABKM सर्व for शर्व

3-(c) A3KM वाराह मिहिराख्यं for वाराह मिहिराख्यं

एतेषां ग्रन्थसंख्या च शतकोटिप्रमाणतः ।

युगाक्रमवशाद्विप्र वृद्धिं हासं च गच्छति ॥ ३४ ॥

ब्रह्मणा पूर्वमाख्यातमयुतग्रन्थसंख्यया (?) ।

तत्पुनर्मतिमान्येन *मया पञ्चसहस्रकैः (?)* ॥ ३५ ॥

ज्ञातव्यं तात वक्ष्यामि संक्षेपात् कश्यपात्मज ।

सहस्रत्रयमानेन सुग्रहत्वाय सुव्रत ॥ ३६ ॥

एतत् श्रुत्वा गुरुमुखात् दीक्षामासाद्य यत्नतः ।

कर्षणादिप्रतिष्ठान्तं सर्वं कर्म समाचरेत् ॥ ३७ ॥

इह लोकेऽखिलान् भोगान् पुत्रपौत्रादिभिः सह ।

भुक्त्वान्ते परमं दिव्यं पदं वैष्णवमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥

॥ इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
[पञ्चरात्रनिर्वचनं नाम] द्वितीयोऽध्यायः ॥

तृतीयोऽध्यायः

काश्यपः—

गुरुरेवं त्वया प्रोक्तो मुने किलक्षणः स्मृतः ।

किं वा योनिःसमाचार (कियोनिर्वा किमाचारः) स्तच्छिष्यश्चापि

कीदृशः ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

श्रूयतामभिधास्यामि गुरोर्लक्षणमुत्तमम् ।

ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातो यथावत् साङ्गवेदवित् ॥ २ ॥

36-(b) ABKM शृणुष्व कशिपात्मज

-(c) ABKM सद्व्रतत्वं मयानेन

-(d) ABKM संप्रह° for सुग्रह°

38-(a) M कामान् for भोगान्

1-(b) ABKM My. लक्षणं स्मृतम् for ° लक्षणः स्मृतः

-(d) ABKM ° प्यः क्वापि ks ° व्यस्यापि for ° व्यश्चापि

कृतश्रमः शब्दशास्त्रे बहुशः प्रयतात्मवान् ।
 न्यायशास्त्रे च निष्णातो वैशेषिकविचक्षणः ॥ ३ ॥
 मीमांसापारदृश्वा च सांख्ये योगे च निष्ठितः ।
 ज्योतिषामयने कल्पे शीक्षायां च विशारदः ॥ ४ ॥
 निरुक्ते छन्दसां शास्त्रे वास्तुशास्त्रे तथैव च ।
 सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः प्रतिभानसमन्वितः ॥ ५ ॥
 वेदान्तविश्रन्तमनाः कर्मणां च प्रयोगवित् ।
 पञ्चरात्रार्थनिष्णातः पञ्चकालपरायणः ॥ ६ ॥
 सृष्टिसंहारतत्त्वज्ञो लोकानां करुणाकरः ।
 स्थिरधीर्मधुराभाषी विनीतः सत्यसंगरः ॥ ७ ॥
 विमत्सरः प्रसन्नात्मा साधुर्वामी जितेन्द्रियः ।
 उपेन्द्रियः(?) पण्डितश्च पुण्यापुण्यविवेकभाक् ॥ ८ ॥
 प्रासादप्रतिमादीनां गुणदोषविशेषवित् ।
 नित्यस्नायी शुद्धवासाः शुद्धवेषः शुभाश्रयः ॥ ९ ॥
 दोषाभिष्वङ्गरहितो ज्ञानी नित्यं जितेन्द्रियः ।
 विष्णोराधनपरो हुताग्निर्मन्त्रवित्तमः ॥ १० ॥
 सर्वसंशयसंछेता शिष्याणां शान्तमानसः ।
 वैष्णवानागतान् दृष्ट्वा ह्यभ्युत्थानाभिवादनैः ॥ ११ ॥

3-(a) ABK Ks. ° श्रुतः for ° श्रमः

4-(d) M विशेषतः for विशारदः

5-(b) M वास्तु for वास्तु

-(c) ABKM न्याय for सर्व

6-(c) My ° रात्रादि for ° रात्रार्थं

8-(b) ABKM ° वानिव° ks ° वान्नि for ° वान्मी

11-(d) ABK Ks My चाभ्युत्थाया, for ह्यभ्युत्थाना.

प्रतिप्रहीतार्चनाभिरर्घ्याद्याभिः कुतूहलात् ।
 अनन्यचेताः सततं विष्णोर्भजनतत्परः ॥ १२ ॥
 समयाचारनिरतः संविद्वाम्नी गुरोः प्रियः ।
 प्रेष्यवर्गाशनात् पश्चात् स्वयं भोक्ता सतां मतः ॥ १३ ॥
 पराङ्मुखो निषिद्धेषु परमास्तिक्यसंयुतः ।
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रः सततं शस्तया श्वेतमृत्स्नया ॥ १४ ॥
 शङ्खचक्रादिभिश्चिह्नैः स्वेषु स्थानेषु लान्छितः ।
 अन्यूनानतिरिक्तैश्च सर्वाङ्गैः समलङ्कृतः ॥ १५ ॥
 आभिरूप्यगुणोपेतः प्रजारञ्जनतत्परः ।
 एवं लक्षणसंयुक्तो यः स आचार्य उच्यते ॥ १६ ॥
 शिष्याणां लक्षणं वच्मि तच्छृणुष्व समाहितः ।
 त्रिषु वर्णेषु संभूतः प्रशस्तकुलसंभवः ॥ १७ ॥
 अधीतसाङ्गवेदश्च नित्यस्नायी जितेन्द्रियः ।
 श्रुतवृत्तोपसंपन्नः सत्यवाक् पाठतत्परः ॥ १८ ॥
 आचार्यभक्तियुक्तश्च सुशीलः शाठ्यवर्जितः ।
 अलुब्धः संविभागी च कृतज्ञः सज्जनादृतः ॥ १९ ॥
 स्वदारमात्रसंतुष्टः शास्त्रश्रवणतत्परः ।
 संवत्सरैस्त्रिभिर्वापि द्वाभ्यां वैकेन वा द्विज ॥ २० ॥
 परीक्षितः प्रसन्नात्मा विष्णुभक्तिसमन्वितः ।
 अपर्युषितभोक्ता च जिह्वाचापलवर्जितः ॥ २१ ॥
 संनिधौ च गुरोर्मौनी भूमावेवोपवेशकः ।
 मातापित्रोश्च शुश्रूषुः श्रौतस्मार्तक्रियापरः ॥ २२ ॥

13-(c) ABKM ° वर्गाविताः for ° वर्गाशनात्

-(d) ABKM समयज्ञः ks स्वयमश्रन् for स्वयं भोक्ता

19-(b) My विरागी for सुशीलः

21-(b) My परायणः for समन्वितः

गुरोः पत्न्यां गुरोः पुत्रे गुरुवद्वृत्तिसंयुतः ।
 मित्राणामनभिद्रोही द्वेष्यसंगविवर्जितः ॥ २३ ॥
 निषिद्धाचारविमुखो वृद्धानामभिवादकः ।
 अग्निकार्ये च निरतो गुरोर्वेष्मन्यतन्द्रितः ॥ २४ ॥
 आराधको वैष्णवानां वेद्यानां शुभलक्षणः ।
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रतिलकः सदा द्वादशनामभिः ॥ २५ ॥
 प्रशस्तोज्ज्वलवेषश्च शङ्खचक्रादिलञ्छितः ।
 एवमादिगुणैर्युक्तः स्थिरधीः शिष्य उच्यते ॥ २६ ॥
 स्त्रियः शूद्राश्चानुलोमाः कल्याणगुणसंयुताः ।
 यदि तानपि शिष्यत्वे गृहीयात् कृपया गुरुः ॥ २७ ॥
 बाधिर्यादिभिराचार्यो दोषैः कैश्चियुतो यदि ।
 न स त्याज्यो भवेदेष दीक्षितश्चक्रमण्डले ॥ २८ ॥
 तद्गतं ज्ञानपौष्कल्यं दोषांश्च गुणतां नयेत् ।

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
 [गुरुशिष्यलक्षणं नाम] तृतीयोऽध्यायः ॥

23-(a) M पित्रोः for पुत्रे

24-(c) Ks, My अग्नौ व्रतेन निवसन्

26-(d) ABKM सुष्ठु, for स्थिर,

28-(a) AKs आधिब्याधि, for बाधिर्यादि,

-(c) M सत्यज्ञो भवेदेष for स त्याज्यो भवेदेष
 My, सं for स

Colophon:- Ks आचार्यलक्षणो नाम for [गुरुशिष्यलक्षणं नाम]

चतुर्थोऽध्यायः

काश्यपः—

भगवत्परमित्युक्तं तन्त्रमेतत् त्वया गुरो ।
किमर्थो भगवच्छब्दः कीदृशो भगवांश्च सः ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

वदामि भगवच्छब्दं शृणुष्व मुनिसत्तम ।
ज्ञानं निस्सीममैश्वर्यमनन्यपुरुषाश्रयम् ॥ २ ॥
सर्वातिशायिनी शक्तिः बलं सर्वोत्तमं तथा ।
अन्यैरहार्यं वीर्यं च तेजः सर्वोत्तरोत्तरम् ॥ ३ ॥
एतानि षडुदीर्यन्ते भगवद्भेदेन काश्यप ।
यस्मिन्निमे गुणाः सन्ति स उक्तो भगवानिति ॥ ४ ॥
एकवक्त्रो द्विहस्तश्च शुद्धस्फटिकसंनिभः ।
अयुतादित्यवह्निन्दुकोटिकोटिसमप्रभः ॥ ५ ॥
तेजोऽतिरेकाद् दुष्प्रेक्षः शङ्खचक्रधरः स्वयम् ।
कौस्तुभं वक्षसा विभ्रत् श्रीवत्सश्रीनिकेतनः ॥ ६ ॥
पीताम्बरधरो नित्यं वनमालाविभूषितः ।
किरीटहारकेयूरकुण्डलोज्ज्वलविग्रहः ॥ ७ ॥
एवंरूपो वासुदेवो भगवानिति शब्दितः ।
हत्युण्डरीकमध्यस्थं यं ध्यायन्ति मुमुक्षवः ॥ ८ ॥

1-(a)ABKM पद for पर

-(c) My कथार्षो भगवच्छब्दे/कीदृशो भगवच्छब्दः

3-(b) ABKM सर्वोत्तरं for सर्वोत्तमम्

4-(a) AKM षडुदीर्यन्ते for षडुदीर्यन्ते

5-(a) ABKM स्तिष्ठो for वक्त्रो

V—3

गुणवैषम्यतोऽभूवन् तस्मात् संकर्षणादयः ।

काश्यपः—

गुणवैषम्यतो जाताः संकर्षणमुखा इति ॥ ९ ॥

आख्यातं भवता ब्रह्मन् तन्मे विस्तरतो वद ।

विश्वामित्रः—

पूर्वमुक्तं भगवतो *वासुदेवो ददत् त्रिधा* ॥ १० ॥

अन्योऽभूद्वासुदेवाख्यः सृष्टिस्थित्यन्तकारकः ।

एकवक्त्रश्चतुर्बाहुः शङ्खचक्रगदाब्जभृत् ॥ ११ ॥

श्रीवत्सं वक्षसा विभ्रत् कौस्तुभं च प्रभोज्ज्वलम् ।

वनमालां तथा विभ्रत् दिव्यामतिमनोहराम् ॥ १२ ॥

पीताम्बरधरः सौम्यः शिखिकण्ठोपमच्छविः ।

स्वातन्त्र्येण स्वकीयेन द्विधात्मानं चकार सः ॥ १३ ॥

तयोर्भगवतोरेको विमलस्फटिकच्छविः ।

अन्यः कालाम्बुदाभासो नारायण इतीरितः ॥ १४ ॥

वासुदेवात् ततो जज्ञे संकर्षणसमाह्वयः ।

तस्मात् प्रद्युम्नसंभूतिरनिरुद्धस्ततोऽभवत् ॥ १५ ॥

एते सर्वे चैकवक्त्राश्चतुर्बाहुसमन्विताः ।

सर्षिभिर्जातिभिः सर्वैर्वासुदेवसमैर्युताः ॥ १६ ॥

9-(ab) My. om.

10-(d) My. वासुदेवादयं श्रितात्

11-(b) M कारणः for कारकः

13-(c) My. कायेन for कीयेन

-(d) My. चकासता for चकार सः

14-(d) A समाह्वयः for इतीरितः

15-(c) ABKM समभूत् for संभूतिः

ज्ञानाधिक्यादभूदेवं संकर्षणसमाह्वयः ।
 प्रद्युम्नस्तु बलाधिक्यादैश्वर्याधिक्यतोऽभवत् ॥ १७ ॥
 अनिरुद्ध इमे सर्वे स्वैः स्वैः षड्भिर्गुणैर्युताः ।
 चतुर्भुजाः सर्व एते प्रागुक्तायुधधारिणः ॥ १८ ॥
 वासुदेवात् प्रथमतः त्रयो देवास्तु जज्ञिरे ।
 चत्वारश्चाथ तन्नाम्ना क्रमादेते द्विजोत्तम ॥ १९ ॥
 चत्वारोऽमी चतुर्भ्यश्च संभूतास्तु यथाक्रमम् ।
 अधोक्षजो नृसिंहश्च वामनो भार्गवस्तथा ॥ २० ॥
 जनार्दन उपेन्द्रश्च हरिः कृष्णश्च नामतः ।
 वासुदेवाद्देवदेवादष्टैता मूर्तयोऽभवन् ॥ २१ ॥
 ब्राह्मी तु प्रथमा मूर्तिः प्राजापत्या च वैष्णवी ।
 दिव्या चार्षी मानुषी च सप्तमी कीर्तितासुरी ॥ २२ ॥
 पैशाची चाष्टमी तासां मूर्तीनां दशमूर्तयः ।
 मीनमुख्या द्विजश्रेष्ठ व्यूहे ह्युक्ता यथाक्रमम् ॥ २३ ॥

17-(d) ABKM °र्यादधिको° for °र्याधिक्यतो°

18-(b) A सर्वैः for स्वैः स्वैः

M. Om. गुणैः

My. स्ववर्णैष स-युताः

19-(a) My. तु प्रथमाः for प्रथमतः

-(b) K. वेदा for देवा

My सुजज्ञिरे for °स्तु जज्ञिरे

21-(c) My. °देव for °देव

23-(a) My. स्वैरा च for पैशाची

(b) My मूर्तीनां for मूर्तीनां

-(cd) My °श्रेष्ठा व्यूहेभ्यस्या for °श्रेष्ठ व्यूहे ह्युक्ता

मत्स्यकूर्मवराहास्तु वासुदेवात् प्रजज्ञिरे ।

अच्युतादच्युतो भूत्वा वासुदेवाच्च जज्ञिरे ॥ २४ ॥

बभ्रूत्रैलोक्यमोहाह्नौ दाशार्हः शौरिसंज्ञकः ।

अन्नाधिपतिनामा च पञ्चैता मूर्तयो द्विज ॥ २५ ॥

संकर्षणाद्वयग्रीवः शङ्खोदरनृकेसरी ।

वैकुण्ठमूर्तिराद्यस्तु मुकुन्दोऽथ वृषाकपिः ॥ २६ ॥

वराहश्च तथानन्दो नागराजश्च जज्ञिरे ।

सर्वासामेव मूर्तीनां मुहूर्तसमये द्विज ॥ २७ ॥

शङ्खचक्रगदापद्माद्यायुधानि सहैव तु ।

किरीटहारकेयूरकटकानि च जज्ञिरे ॥ २८ ॥

प्रियादयोऽथ देव(व्य?)स्तु श्रीवत्सा(त्सात् ?)दिव्यालम्बिताः(नात्?)

अजायन्ताथ गरुडः संजातो मूर्तिसंचयात् ॥ २९ ॥

वासुदेवादिकाद्वेदमूर्तिस्तद्वाहनात्मना ।

कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुण्डरीकोऽथ वामनः ॥ ३० ॥

शङ्खकर्णः सर्पनेत्रः सुमुखः सुप्रतिष्ठितः ।

प्रश्रिगर्भो मानवश्च भूतनाथा अमी दश ॥ ३१ ॥

सर्वैः पारिषदैः सार्धमनिरुद्धाङ्घ्रितोऽभवन् ।

सर्वतः पाणिपादाच्च सर्वतोऽक्षिशिरोमुखात् ॥ ३२ ॥

24-(a) My मत्स्यः कूर्मो वराहस्तु

-(d) My °देवश्च for °देवाच्च

25-(a) My बभ्रूः for बभ्रू

(b) M सधु/सरि for शौरि

26-(cd) My °राद्यस्तु जज्ञिरे.....for °राद्यस्तु मुकुन्दो°

29-(a) A प्रिया° for प्रिया°

(b) श्रीवत्सो दिव्यालम्बिताः

-(d) M मूर्तिसंजयात् for मूर्तिसंचयात्

31-(a) My कण्ठ for °कर्ण and सर्व° for सर्व°

सर्वतः श्रुतिसंयुक्तादनिरुद्धात्मनः प्रभोः ।
 अङ्गादासीत् जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ ३३ ॥
 इन्द्रवह्नी च चत्वारो वेदाश्चाङ्गानि षट् तथा ।
 अजायन्तास्य मुखतो द्यौर्मूर्ध्निश्चक्षुषो रविः ॥ ३४ ॥
 चन्द्रमा मनसो जातः श्रोत्रात् सर्वा दिशोऽभवन् ।
 नाभेरभून्नभश्चास्य पद्भ्यां भूमिरजायत ॥ ३५ ॥
 वायुः प्राणात् तथा मृत्युरपानात् केशतोऽम्बुदः ।
 क्षणादयः कालभेदाः शरीरादस्य जज्ञिरे ॥ ३६ ॥
 ओषध्यो रोमकूपेभ्यो वनस्पतिभिरन्विताः ।
 आसन् यज्ञाश्च बहवो दक्षिणासहिता द्विज ॥ ३७ ॥
 ब्राह्मणा मुखतोऽभूवन् बाह्वोश्च क्षत्रियास्तथा ।
 उर्वोर्वैश्यास्तथा पद्भ्यां शूद्रा जाताः पृथक् पृथक् ॥ ३८ ॥
 कृत्वैवं जगतः सृष्टिं क्षीरार्णवगतः प्रभुः ।
 अनन्तभोगिपर्यङ्के श्रीभूमिभ्यां समन्वितः ॥ ३९ ॥
 सनन्दनाद्यैर्योगीन्द्रैश्चिन्त्यमानो हृदम्बुजे ।
 ब्रह्मेन्द्रशर्वप्रमुखैर्वन्द्यमानो मरुद्गणैः ॥ ४० ॥
 चण्डाद्यैर्द्वारपालैश्च भूतेशैः कुमुदादिभिः ।
 विष्वक्सेनगरुत्मद्भ्यां सेव्यमानश्च सर्वदा ॥ ४१ ॥
 शेते विष्णुरचिन्त्यात्मा भूतानामनुकम्पया ।
 इत्येवं गुणवैषम्यात् मूर्तिभेदसमुद्भवः ॥ ४२ ॥
 जगदुद्भूतिसंयुक्तः प्रोक्तस्ते कश्यपात्मज ।
 अतः परं महाप्राज्ञ किमन्यत् कथयामि ते ॥ ४३ ॥
 इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां वासुदेवादिमूर्त्युत्पत्ति
 कथनं नाम चतुर्थोऽध्यायः

पञ्चमोऽध्यायः

काश्यपः—

अनिरुद्धाज्जगत्सृष्टिः साक्षाद्भगवतस्त्वया ।
उक्ता यत्सृजति ब्रह्मा लोकानित्यनुशुश्रुम ॥ १ ॥
तत्सत्यं किमुतासत्यं महत् कौतूहलं हि मे ।
वर्तते ज्ञातुमधुना कथ्यतामखिलं गुरो ॥ २ ॥

[विश्वामित्रः—]

देवो नारायणः श्रीमान् क्षीरार्णवनिकेतनः ।
आदौ विनोदमन्विच्छन् स्वातन्त्र्येणात्मनः प्रभुः ॥ ३ ॥
अपः सृष्ट्वा स्वकं वीर्यं निदधे तासु चोज्ज्वलम् ।
हैरण्यमण्डमभवद् रविकोटिसमप्रभम् ॥ ४ ॥
तस्मादभूत् स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ।
तं दृष्ट्वा भगवान् विष्णुर्लोकसृष्ट्यर्थमादिशत् ॥ ५ ॥
तथेत्युक्त्वा पुनर्ब्रह्मा सनकादीन् तथासृजत् ।
तानुवाचाथ स ब्रह्मा प्रजाः सृजत पुत्रकाः ॥ ६ ॥
इत्युक्ता अपि ते सर्वे तथा स्वायंभुवा द्विज ।
मनो न प्रवणं चक्रुः जगन्निर्माणकर्मणि ॥ ७ ॥
ते तु सर्वे समभवन् योगिनो विजितेन्द्रियाः ।
निर्ममा निरहंकारा रागद्वेषविवर्जिताः ॥ ८ ॥
विशुद्धसत्त्वाः सततं तत्त्वचिन्तापरायणाः ।
इत्येवं तेषु सर्वेषु *जगत्सृष्ट्यर्थमेव च* ॥ ९ ॥

1-(c) ABK सृजति ब्रह्माथ M सृजति ब्रह्मादौ for यत्सृजति ब्रह्मा

4-(a) AM अपासृजत् for अपः सृष्ट्वा

बुकोप भगवान् ब्रह्मा स्वतन्त्रान् स्वसुतान् प्रति ।
ततः क्रुद्धस्य देवस्य ललाटात् कुटिलभ्रुवः ॥ १० ॥

प्रादुर्बभूव पुरुषो नीललोहितवर्णभाक् ।
नाम मखं ददस्वेति सोऽरोदीत् पितुरग्रतः ॥ ११ ॥

रुदन्तं तमथो दृष्ट्वा व्याजहार प्रजापतिः ।
अरोदीरिति यत्नेन रुदनामा भविष्यसि ॥ १२ ॥

द्विधा कुरु शरीरं ते पुत्रकेत्याह तं प्रभुः ।
ततो हृष्टमना रुद्रः शरीरं स द्विधाकरोत् ॥ १३ ॥

अर्धेन सोऽभवन्नारी नरोऽप्यर्धेन चाभवत् ।
तस्मात्तु मिथुनाज्जाताः रुद्राणां कोटयोऽद्भुताः ॥ १४ ॥

चतुर्भुजाः शूलहस्तास्त्रिनेत्राः क्रूरमूर्तयः ।
प्रधानास्तेषु च मुने रुद्रा एकादशामवन् ॥ १५ ॥

ब्रह्माथ रुद्रसृष्टिं तां व्यर्था वीक्ष्य ततः प्रभुः ।
मरीचिमत्रिं पुलहं पुलस्त्यं च भृगुं तथा ॥ १६ ॥

दक्षं च मनसा देवसृष्ट्यर्थं निर्ममे पुनः ।
तैरेव सकलं सृष्टं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥ १७ ॥

इत्येवं जगतः सृष्टिं विधाय कमलासनः ।
ध्यानं परं समास्थाय पश्यन्नास्ते परं महः ॥ १८ ॥

इति ते ब्रह्मणः सृष्टिः कथिता द्विजसत्तम ।
ब्रह्मा हरो विष्णुरिति भेदो नैवास्ति कर्हिचित् ॥ १९ ॥

10-(a) My. बुकोश for बुकोप

14-(c) ABKM मिथुनं जाते for मिथुनाज्जाताः

-(d) M रुद्राण्यां for रुद्राणां

ABKM °भवन् for °ऽद्भुताः

17-(a) ABKM देवः for देव

गुणत्रयं समास्थाय भगवान् पुरुषोत्तमः ।

सृष्टिं स्थितिं संहतिं च जगतः कुरुते स्वयम् ॥ २० ॥

मूर्तीरास्थाय भगवान् ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाः ।

विना तेन तृणाग्रं च न किञ्चिच्चलितुं क्षमम् ॥ २१ ॥

काश्यपः—

किं गुणानां त्रयं प्रोक्तमधिष्ठाय च कं गुणम् ।

किं च रूपं समास्थाय किं कर्म कुरुते परः ॥ २२ ॥

विश्वामित्रः—

सत्त्वं रजस्तम इति गुणत्रयमुदाहृतम् ।

रजोगुणमधिष्ठाय ब्रह्मनामा सृजत्ययम् ॥ २३ ॥

सत्त्वमास्थाय विष्णुवाक्यः पालयत्यखिलं जगत् ।

तमस्संश्रयणाद्गुद्रूपी संहरति प्रजाः ॥ २४ ॥

सृष्टिस्थितिर्विनाशानामेकमेव हि कारणम् ।

काश्यपः—

जानामि कस्माल्लोकोऽयमाविर्भवति सुव्रत ॥ २५ ॥

अन्ते च कस्मिन् वसति कथ्यतां द्विजपुंगव ।

प्रसादप्रवणं चित्तं मयि चेत्तद् द्विजोत्तम ॥ २६ ॥

विश्वामित्रः—

नारायणस्य द्वे रूपे पुरुषः प्रकृतिश्च ते ।

आत्मेच्छयानुप्रविश्य द्वितयं क्षोभयत्यसौ ॥ २७ ॥

21-(b) My. °त्मकः for °त्मिकाः

24-(c) ABKM तमसः शंकरो भूत्वा

-(d) ABKM उपसंहरति for ° रूपी संहरति

26-(a) My विशति for वसति

अनादिरेषा प्रकृतिस्त्रिगुणा चाविनाशिनी ।
 चराचरमिदं सूते जगत् पुरुषसंश्रयात् ॥ २८ ॥
 गुणसाम्ययुतात् तस्मात् पुरुषेणाप्यधिष्ठितात् ।
 अभूत् तत्त्वं महत्तमं गुणैस्तैस्त्रिविधं द्विज ॥ २९ ॥
 तस्मादभूदहंकारः त्रिविधः संप्रकीर्तितः ।
 वैकारिकस्तैजसश्च भूतादिश्चेति नामतः ॥ ३० ॥
 वैकारिकात् सत्त्वयुतादहंकारात् बभूव ह ।
 श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाग्रघ्राणमिन्द्रियपञ्चकम् ॥ ३१ ॥
 रजोयुक्तादहंकारात् तैजसात् पञ्च जज्ञिरे ।
 कर्मेन्द्रियाणि वाक्पाणिपाद्यूपस्थपदानि च ॥ ३२ ॥
 तमोयुक्तादहंकारात् भूतादेः समजायत ।
 शब्दतन्मात्रमेतस्माद् आकाशः संवभूव ह ॥ ३३ ॥
 आकाशात् स्पर्शतन्मात्रं वायुस्तस्मादभूद् द्विज ।
 वायोश्च रूपतन्मात्रं क्रमेणानिमजीजनत् ॥ ३४ ॥
 अग्नेश्च रसतन्मात्रं तस्मादापः प्रजज्ञिरे ।
 अद्भ्यश्च गन्धतन्मात्रमभूत् तस्मादभून्मही ॥ ३५ ॥
 आकाशस्य गुणः शब्द एक एव प्रकीर्तितः ।
 वायोः स्पर्शश्च शब्दश्च द्वौ गुणौ परिकीर्तितौ ॥ ३६ ॥

-
- 29-(c) ABKM महादादि for महत्तम
 30-(c) AKM वैकालिक for वैकारिक
 31-(a) AKM वैकालिकात् for वैकारिकात्
 -(b) A °दहे वै संवभूव ह ।
 BKM °दहे संवभूव ह ।
 -(c) AKM जिह्वाख्या for जिह्वाग्र
 -(d) My घ्राणाविन्द्रिय for घ्राणमिन्द्रिय
 34-(d) ABKM अभूत्सो° for क्रमेणा°
 V-4

अग्नेः स्पर्शश्च शब्दश्च रूपं चेति गुणत्रयम् ।

चत्वारोऽपां गुणाः शब्दरूपस्पर्शरसाः स्मृताः ॥ ३७ ॥

भूमेः पञ्च गुणाः शब्दस्पर्शरूपरसा अपि ।

गन्धश्च पञ्च भूतानि जातान्येवं द्विजोत्तम ॥ ३८ ॥

नानावीर्याणि चान्योन्यसंसर्गेण विना स्वयम् ।

नाशकन् जगतः सृष्टौ तस्मात् संहतिमाययुः ॥ ३९ ॥

महदाद्या विशेषान्ताः प्रधानपुरुषेरिताः ।

अण्डमुत्पादयन्ति स्म ते सर्वे लोककारणम् ॥ ४० ॥

देवस्य पद्मनाभस्य नामौ हेममयं बृहत् ।

तस्मात् स्वयंभूर्मर्गवान् तेन सृष्टमिदं जगत् ॥ ४१ ॥

एवं यथा प्रकृतितो जगदासीच्चराचरम् ।

तथा तत्रैव विप्रेन्द्र लयमेति पुनः पुनः ॥ ४२ ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां

[जगत्सृष्टिलयकथनं नाम] पञ्चमोऽध्यायः ॥

षष्ठोऽध्यायः

काश्यपः—

भगवन् कथ्यतां मह्यं गुरुणानेन किं खलु ।
शिष्येभ्य उपदेष्टव्यं कथं वा तेन गृह्यते ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

आचार्येणोपदेष्टव्या मन्त्राः प्रणवपूर्वकाः ।
प्रणवस्य समुद्धारः श्रूयतां प्रथमं द्विज ॥ २ ॥
प्रथमं विष्णुमुद्धृत्य श्रीधरं तदनन्तरम् ।
एकीकृत्याचरेदेतौ मन्दरं तदनन्तरम् ॥ ३ ॥
एष प्रणव इत्युक्तः परब्रह्मप्रवक्तृकः ।
एकाक्षरो मनुरयं प्लुतोदात्तमिमं पठेत् ॥ ४ ॥
ऋषिर्ब्रह्मा भवेदस्य देवीगायत्रसंज्ञितम् ।
छन्दोऽस्य प्रतिपाद्यं तु परमात्मा हरिः स्वयम् ॥ ५ ॥
बुद्धिस्तत्त्वं स्मृतं क्षेत्रं परमं पदमुच्यते ।
सितो वर्णः समुद्दिष्टः षडङ्गान्यपि मे शृणु ॥ ६ ॥
ज्ञानैश्वर्येऽथ(?)शक्तिश्च बलवीर्ये सतेजसी ।
नमः स्वाहा वषट् हुंफट् वौषडन्तानि तान्यपि ॥ ७ ॥
चतुर्थ्यन्तानि हृदये शिरसः शिखया सह ।
कवचास्त्रे सनयने क्रमेणैतेन विन्यसेत् ॥ ८ ॥

1-(b) ABKM मुने for खलु

-(c) AK कं शिष्यं तूपदेष्टव्यम्

My शिष्यं रूपनिर्देष्टव्यम्

3-(c) A °कृत्यावरा° BM °कृत्यो वरो, for °कृत्याचरे.

4-(b) A °वर्त. for °वक्तृ.

6-(a) BKM °त्वमृतं for एष स्मृतम्

आद्यमेषां त्रयाणां स्यात् बीजं बिन्दुविभूषितम् ।
 शक्तिं च तद्विदुः सर्वमेतत् तत्त्वं जपेन्मनुम् ॥ ९ ॥
 अविशातऋषिच्छन्दोदेवताबीजशक्तयः ।
 मन्त्राः सर्वे चाङ्गहीना निष्फला जपकर्मणि ॥ १० ॥
 तस्मात् सर्वे विदित्वैव जपकर्म समाचरेत् ।
 प्रणम्य स्वगुरुं पूर्वं तद्गुरुंश्चान्वगस्य तु ॥ ११ ॥
 मन्त्रमूर्त्यादिकान् पश्चात् नत्वैतज्जपमाचरेत् ।
 प्रथमं व्यापकन्यासं वर्णन्यासमतः परम् ॥ १२ ॥
 अङ्गन्यासं च तदनु करयोर्वपुषि क्रमात् ।
 कृत्वा जपविधिं सम्यगाचरेन्मुनिपुंगव ॥ १३ ॥
 मातृकान्यासपूर्वस्तु सर्वमन्त्रजपः स्मृतः ।
 शिरोमध्येऽथ वदने द्वाष्ट्रोत्रनसायुगे ॥ १४ ॥
 कपोलोष्ठोदरद्वन्द्वे ऊर्ध्वाधश्चास्यमध्यगे ।
 अचः क्रमेण विन्यस्य करयोः पादयोरपि ॥ १५ ॥
 संध्यग्रेषु क्रमान्न्यस्य हलां वर्गचतुष्टयम् ।
 पञ्चमं पार्श्वयोः पृष्ठे नामौ च जठरे तथा ॥ १६ ॥
 वक्षःकक्षापरगलकण्ठेष्वपि चतुष्टयम् ।
 यकारादि ततः पश्चाच्छकारादिचतुष्टयम् ॥ १७ ॥

9-(a) ABKM °मेतत् for °मेषां

-(c) My. उशक्तिबिन्दुसहितम्

-(d) My. एतत् ज्ञात्वा for °मेतत् तत्त्वं

12-(b) ABKM एवैतान् for नत्वैतत्

15-(a) My. रद for °दर

(b)- My. मध्यमे for मध्यगे

17-(b) ABKM कक्षे° for कण्ठे.

हृत्पाणिपादयुगले कक्षे हृदि मुखान्तरे ।

विन्यस्य मातृकामेव मूर्तिशक्तियुतां तु वा ॥ १८ ॥

जपः पुंसां समुद्दिष्टो वाग्देवीसंप्रसादकः ।

भार्ष्यं प्रणवमन्त्रस्य शृणुष्वैकमना द्विज ॥ १९ ॥

अकारार्थो भवेद्विष्णुर्मकारो जीववाचकः ।

अवधारणवाची स्यादुकारेण त्रयेण तु ॥ २० ॥

जीवो नारायणस्यैवेत्ययमर्थो निरूपितः ।

लक्षत्रयं जपेन्मन्त्रं तदर्धं तर्पयेदपि ॥ २१ ॥

होमश्चापि तदर्धं स्यादेवं कृत्वा ततो मनुः ।

सिद्धः स्यात् सिद्धिमात्रेण सर्वकर्म समाचरेत् ॥ २२ ॥

शाकयावकभैक्षाशी त्रिसन्ध्यं स्नानमाचरेत् ।

कृतोर्ध्वपुण्ड्रः सततं देवतालयगोष्ठगः ॥ २३ ॥

पर्वताग्रे नदीतीरे समुद्रतटसंश्रितः ।

अथवा बिल्वमूलस्थो जपकर्म समाचरेत् ॥ २४ ॥

एवं *प्रणवसिद्धस्य* हैहिकामुष्मिकं फलम् ।

करसंपुटसंस्थं स्यात् तस्मादेवं तु साधयेत् ॥ २५ ॥

एतस्मान्न परो मन्त्रः सर्वसिद्धिप्रदायकः ।

सर्वे वेदाः समुत्पन्नाः प्रणवान्मन्त्रनायकात् ॥ २६ ॥

अन्त्यकाले हरिं ध्यायन् वाचा प्रणवमुच्चरन् ।

योगशास्त्रोक्तमार्गेण यः शरीरं परित्यजेत् ॥ २७ ॥

18-(a) BKM तत्रादिवर्गतो युग्मे

22-(c) ABKM सिद्धमन्त्रेण for सिद्धिमात्रेण

23&24 My. Om.

25-(c) M सुस्थं for संस्थं

स याति परमं धाम नारायणसमाह्वयम् ।

अथाष्टाक्षरमन्त्रस्य समुद्धारं वदाम्यहम् ॥ २८ ॥

प्रणवं पूर्वमुद्धृत्य भद्रपाणिं सविष्णुकम् ।

ओतदेवयुतं दक्षं विभ्रंशं च सगोपनम् ॥ २९ ॥

विश्वात्मानं सादिदेवं शङ्खमादिसमन्वितम् ।

द्वितीयस्वरसंयुक्तं वनमालीं (?) समुद्धरेत् ॥ ३० ॥

अप्रमेयेन संयुक्तं चतुर्गतिमथोद्धरेत् ।

एवमष्टाक्षरो मन्त्र उद्धृतः सर्वसाधकः ॥ ३१ ॥

ओंकारादियुतं बीजमधेन्दुकृतशेखरम् ।

शक्तिरायेति मन्त्रान्तोऽस्यान्तर्यामी मुनिः स्मृतः ॥ ३२ ॥

छन्दो गायत्रमुद्दिष्टं देवीपूर्वं च देवता ।

परमात्मा समुद्दिष्टः क्षेत्रं व्योम परं स्मृतम् ॥ ३३ ॥

वर्णा(र्ण ?): शुक्ल(क्लो ?) भवेदस्य प्रत्यक्षरमृषीन् शृणु ।

गौतमश्च भरद्वाजो विश्वामित्र अनन्तरम् ॥ ३४ ॥

जमदग्निवसिष्ठौ च काश्यपा*मि(त्री ?)सकुम्भजौ* ।

ऋषयोऽष्टौ क्रमादेते वर्णानां समुदाहृताः ॥ ३५ ॥

गायत्र्यादिविराडन्तच्छन्दोऽष्टकमुदाहृतम् ।

धरा भुवश्च सोमश्च तथापोऽग्निर्जलेश्वरः ॥ ३६ ॥

29-(c) My. °देह for °देव

30-(d) M °मालं for °मालीं (?)

32-(a) A व्रतं My. कृतं for युतम्

-(d) M. om. स्या

33-(b) ABKM दैव° for देवी

34-(a) A वर्णाः शुक्लस्य वेदस्य M वर्गाः शुक्लं च वेदस्य My. वर्ण-क्यो भवेदस्य

36-(c) ABK सुरदुमा ससोमौ च M सुरदुमौ ससोमौ च

-(d) BKM जलेश्वराः for जलेश्वरः

प्रत्यूषः संप्रभासश्च देवान् प्रत्यक्षरं विदुः ।
 क्षेत्राणि परमाकाशं सत्याद्यं लोकसप्तकम् ॥ ३७ ॥
 पृथिव्यन्तर्यु(न्तं व्यु ?) क्रमेण वर्णानां क्रमवर्तिनाम् ।
 तत्त्वान्यग्निर्वायुवियत् सूर्यो द्यौरथ चन्द्रमाः ॥ ३८ ॥
 नक्षत्रसंघाः क्रमशो विद्युद्वर्णाष्टकस्य तु ।
 नारा नराणां संघाता नराणां सूनवोऽथवा ॥ ३९ ॥
 आपोऽथवा समुद्दिष्टाः तेषामयनमित्ययम् ।
 आस्यन्ते वायनमिति तेन नारायणः स्मृतः ॥ ४० ॥
 तदीयोऽहं मदीयो न भवेयमिति चार्थना ।
 अस्यार्थः कथितो विप्र नरस्तस्मै करोति वा ॥ ४१ ॥
 दीक्षापूर्वं गुरोर्लब्ध्वा मन्त्रमेनं शुभेऽहनि ।
 मार्गशीर्षे सिते पक्षे द्वादश्यां भक्तिपूर्वकम् ॥ ४२ ॥
 नारायणं समाराध्य चक्राब्जे मण्डलोत्तमे ।
 नीलाम्बुदप्रतीकाशं पुण्डरीकायतेक्षणम् ॥ ४३ ॥
 चतुर्भिर्बाहुकमलैः शङ्खचक्रगदाम्बुजम् ।
 दधानं सौम्यवपुषं नीलकुञ्चितमूर्धजम् ॥ ४४ ॥

37-(a) ABKM संप्रभासं च for संप्रभासश्च

38-(a) A °व्यन्तर्युत्क्रमेण K °व्यन्तः उत्क्रमेण My. °व्यां तत्कृतैरेव for °व्यन्तव्युत्क्रमेण

-(c) ABKM विय for वियत्

-(d) A सूपिषितीमृत् BKM सूपिषितिमृत्

40-(c) A वायमिति तत् for वायनमिति

41-(a) B मदीयेन for मदीयो न

-(b) My. चार्धता for चार्थना

44-(b) ABKM चक्रशङ्खगदाम्बुजे

वसानं पीतवसने पूर्णचन्द्रनिभाननम् ।

ताम्रोष्ठं चारुहसितं लसन्मकरकुण्डलम् ॥ ४५ ॥

श्रीवत्सं कौस्तुभं चैव बिभ्राणं बृहतोरसा ।

मकुटाङ्गदहारादिसर्वाभरणभूषितम् ॥ ४६ ॥

वनमालां दधानं च सूर्यकोटिसमप्रभम् ।

रत्नसिंहासनासीनं लक्ष्म्या देव्या भुवा सह ॥ ४७ ॥

ध्यायन्नेवं शुचिर्भूत्वा जपेन्मन्त्रवरं सुधीः ।

हविष्याशी ब्रह्मचारी लक्षानष्टौ मुदान्वितः ॥ ४८ ॥

चतुर्लक्षं तर्पयेच्च सुशुद्धोषसि काश्यप ।

लक्षद्वयं च जुहुयात् पायसेन तिलैस्तथा ॥ ४९ ॥

हविषाज्येन विल्वोत्थसमिद्धिरपि नित्यशः ।

एवं कृतवतः पुंसो मन्त्रनाथः प्रसिध्यति ॥ ५० ॥

सिद्धिसंसूचकांश्चैव सुस्वप्नानपि पश्यति ।

एवं संसाधितो मन्त्रः सर्वकामप्रदो भवेत् ॥ ५१ ॥

धर्मार्थकाममोक्षाणां यद्वाञ्छति तदेव तत् ।

नित्यं जपादौ कृत्वा त्रीन् प्राणायामानन्यधीः ॥ ५२ ॥

करयोश्च शरीरे च व्यापकं प्रथमं न्यसेत् ।

न्यासश्च त्रिविधः प्रोक्तः स सृष्टिस्थितिसंहतिः ॥ ५३ ॥

दक्षिणाङ्गुष्ठमारभ्य वामाङ्गुष्ठान्तमेव यः ।

न्यासोऽयं सृष्टिसंज्ञः स्यात् व्युत्क्रमेण च संहतिः ॥ ५४ ॥

अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तमुभयोः करयोस्तु यः ।

स्थितिन्यासश्च संप्रोक्तो गृहस्थस्तं समाचरेत् ॥ ५५ ॥

49-(a) ABKM चातु° for चतु°

-(b) ABKM °द्वेऽम्भसि for °द्वोषसि

53-(d) My. सृष्टिश्च for सृष्टि

सृष्टिन्यासं ब्रह्मचारी संन्यासी संहतिं न्यसेत् ।

देहे च शिर आरभ्य पादान्तः सृष्टिसंज्ञकः ॥ ५६ ॥

संहारो विपरीतः स्यात् नाभ्यादिहृदयान्तकः ।

स्थितिन्यासः समुदितः त्रिपेदे न्यासमाचरेत् ॥ ५७ ॥

तर्जनीं दक्षिणकरादारभ्यार्णचतुष्टयम् ।

प्रणवाद्यन्तसंयुक्तं तत्कनिष्ठावधि न्यसेत् ॥ ५८ ॥

सबीजकं वामकरेऽप्येवमेव चतुष्टयम् ।

अङ्गुष्ठाभ्यामङ्गुलीनां मध्यपर्वसु विन्यसेत् ॥ ५९ ॥

विन्यस्याङ्गानि च तथा करयोरुभयोरपि ।

अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तं विन्यस्याङ्गानि वै दश ॥ ६० ॥

शेषमङ्गद्वयं न्यस्येदङ्गुल्यग्रेषु विन्यसेत् ।

देहेऽपि व्यापकन्यासं कृत्वा वर्णाष्टकं पुनः ॥ ६१ ॥

नाभ्यधोगुह्यजान्वग्रपादपृष्ठेष्वपि क्रमात् ।

शिरोऽक्षियुगनासाग्रहृदयेष्वपि विन्यसेत् ॥ ६२ ॥

कनिष्ठाङ्गुष्ठशिरसि संयोज्य प्रथमं न्यसेत् ।

अङ्गुष्ठाभिश्चतसृभिर्द्वितीयं न्यासमाचरेत् ॥ ६३ ॥

जानुनो नैतदग्रे स्यात् पादयोः सममूरुभिः ।

*मूर्धन्याकया (?) * मध्यमया तर्जन्या सा च चक्षुषोः ॥ ६४ ॥

नासाग्रानामिकाङ्गुष्ठशिरोभ्यां हृदये पुनः ।

अङ्गुष्ठतर्जन्यग्राभ्यामष्टवर्णानि विन्यसेत् ॥ ६५ ॥

59-(a) BKM My. सविन्दुकं for सबीजकम्

62-(a) ABKM सङ्गु for गुह्य

64-(c) मूर्धन्याकया My. मूर्ध्नि तथा for मूर्धन्याकया

(d)-My. वै for सा

65-(a) My. नासाग्रेऽनामिकाङ्गुष्ठा

-(b) My. ... नाभ्यां ....

वर्णषट्कं पञ्चशिखं प्रणवादि सजातिकम् ।

षट्स्वङ्गेषु क्रमान्यस्य ज्ञानादिगुणसंयुतम् ॥ ६६ ॥

उपाङ्गषट्कं जठरं पृष्ठबाहुरुजानुषु ।

पदद्वये नमोऽन्तं च विन्यसेत् सचतुर्थकम् ॥ ६७ ॥

सप्तमाष्टमवर्णौ द्वौ विन्यसेत्त्वङ्मृपृष्ठयोः ।

अस्त्रमन्त्रेण दिग्बन्धं कृत्वा पश्चाच्च तर्जनीम् ॥ ६८ ॥

अग्निप्राकारमन्त्रेण त्रिः परिक्रम्य चोर्ध्वगम् ।

जपादीनि च कर्माणि कुर्यादेवमतन्द्रितः ॥ ६९ ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां [अष्टाक्षरमन्त्रो-

द्धारविधिर्नाम] षष्ठोऽध्यायः ॥

66-(a) ABKM ° शिरः for °शिखं

(b) KM समात्मिकम् for सजातिकम्

(d) My. ज्ञानदे for ज्ञानादि

67-(d) A चतुर्थं for सचतुर्थं°

Colophon :- K प्रणवायुद्धारः My. अष्टाक्षरमन्त्रोद्धारणं नाम for [अष्टाक्षर-
मन्त्रोद्धारविधिर्नाम].

विश्वामित्रः—

श्रूयतां द्वादशार्णस्य मन्त्रराजस्य संविधिः ।
यस्य श्रवणमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १ ॥
अभ्यर्च्य मातृकाचक्रादुद्धरेद् द्वादशाक्षरम् ।
उद्गीथमुद्धरेत् पूर्वं विघ्नेशं विष्णुपूर्वकम् ॥ २ ॥
मन्दरं चौदनयुतं सुभद्रं चाप्रमेयकम् ।
गदध्वंसं विष्णुशीर्षं वरुणं चादिसंयुतम् ॥ ३ ॥
संप्रसारणसंयुक्तमेकनेत्रमतः परम् ।
आदिदेवयुतं कुम्भमनन्तरमुदीरयेत् ॥ ४ ॥
सश्रीधरं पूर्णचन्द्रमग्निं माधवसंयुतम् ।
मधुसूदनसंयुक्तं पीयूषात्मानमञ्चितम् ॥ ५ ॥
अप्रमेययुतं शङ्खमुद्धरेन्मुनिसत्तम ।
एवं द्वादशवर्णस्य मन्त्रवर्यस्य सुव्रत ॥ ६ ॥
विष्णुर्दण्डसमायुक्तो बीजमस्य प्रकीर्तितः ।
कुङ्करोल्काय महोल्काय वीरोल्काय तथैव च ॥ ७ ॥
ल्युल्काय च सहस्रादि उल्कायेति च पञ्चमः ।
तेजोल्काय च षष्ठः स्यादग्निजायान्तिमा इमे ॥ ८ ॥

2-(a) B. चक्रमु° for चक्रादु°

M मान्त्रिकाचार्यमु° for मातृकाचक्रादु°

-(c) My उद्गीथं पूर्वमादाय

-(d) My मस्तकम् for पूर्वकम्

5-(d) My. °मन्वितम् for °मञ्चितम्

6-(b) My. °मुचरेन्मुनिसत्तमम् ।

7-(cd) My. om.

8 My. om.

हृदयाद्यङ्गमन्त्राः स्युः षडेते मन्त्रसत्तमाः ।

अथवा द्वादशार्णस्य स्थानेषु द्वादशस्यपि ॥ ९ ॥

इयं क्लृप्तिः परस्यैव वासुदेवस्य कीर्तिता ।

विभवादेः पुनर्वीजं भास्करः स गुणालयः ॥ १० ॥

अर्धचन्द्रसमायुक्तं पुनरङ्गप्रकल्पनम् ।

द्वादशालानमुद्धृत्य वरुणेन समन्वितम् ॥ ११ ॥

आदिदेवं पञ्चविन्दुं हृषीकेशं च गोधनम् ।

अनिरुद्धननुं चौर्यं षडिमान् दण्डिनः पठेत् ॥ १२ ॥

एते क्रमेण संयोज्या नत्तन्ताश्चाङ्गकल्पने ।

व्यूहादौ विष्णुरस्य स्यात् बीजदण्डेन संयुतम् ॥ १३ ॥

कुम्भोल्लादीनि वा बीजं वर्णद्वादशकं तु वा ।

बीजपक्षे द्वादशाङ्गः षडङ्गोऽन्यस्य मन्त्रराट् ॥ १४ ॥

त्रिषु पक्षेषु ब्रह्मर्षिर्वासुदेवः स्वयं स्मृतः ।

छन्दश्च देवीगायत्रं देवतापि स्वयं भवेत् ॥ १५ ॥

सितो वर्णश्च तत्त्वं स्यात् बुद्धिः क्षेत्रं परं वियत् ।

बीजपक्षे द्वादशाङ्गे बीजानि द्वादशच्छविः ॥ १६ ॥

9-(ab.) om.

9-(d) My. द्वादशेष्वपि for द्वादशस्यपि

10-(ab) My अयं तु विष्णु.....वासुदेव-कल्पते ।

-(c) My. 'बाधे' for 'बाधेः'

-(d) My. गुहा° for गुण°

11-(b) M. कल्पने for कल्पनम्

12-(ab) My. हृषीकेशे विष्टरे च गोधने तदनन्तरम् ।

-(c) My. सवाम् for चौर्यं

-(d) My. षड्भानानं दण्डि.... ।

16-(c) M °पि for °पे

प्रणवाद्यं नमोऽन्तं च बीजान्ते नामसंयुतम् ।

न्यस्य पश्चाज्जपेन्मन्त्रं पूर्ववद्विज्ञानसंयुतम् ॥ १७ ॥

करयोर्व्यापकं न्यस्य दशस्वङ्गुलिषु क्रमात् ।

विन्यस्य दशवर्णांश्च शिष्टं तं मूर्ध्नि विन्यसेत् ॥ १८ ॥

देवे(हे ?)पि पूर्ववत् पञ्च वर्णान् विन्यस्य देशिकः ।

शिरसश्च चतुर्दिक्षु पूर्वादिषु चतुष्टयम् ॥ १९ ॥

विन्यस्य पूर्ववच्छेषं न्यसेद्वर्णत्रयं द्विज ।

पूर्वस्मात्तु विशेषोऽस्य देवः स्फटिकसंनिभः ॥ २० ॥

शेषाहिभोगे विपुले सुखासीनो भवेत् स्वयम् ।

उभाभ्यां पार्श्वसंस्थाभ्यां देवीभ्यां सहितो विभुः ॥ २१ ॥

जपेद् द्वादशलक्षं तु तदर्धं तर्पणं भवेत् ।

तदर्धं च भवेद्धोम एवं सिध्यति मन्त्रराट् ॥ २२ ॥

द्वादशार्णसमो मन्त्रो विद्यते न कदाचन ।

संकर्षणमनुं वक्ष्ये शृणु त्वमवधानतः ॥ २३ ॥

द्वादशार्णात् समुद्धृत्य प्रथमं सप्तवर्णकम् ।

चतुर्थ्यन्तं स्वनामैव पठेद्विन्यस्य वै द्विज ॥ २४ ॥

प्रद्युम्नस्यानिरुद्धस्याप्येवमेव विधिः स्मृतः ।

द्विषट्काक्षरवत् सर्वं ऋष्यादिकमुदीरितम् ॥ २५ ॥

19-(b) A वर्णान् for वर्णान्

20-(b) AB द्विजः for द्विज

21-(a) My. विमले for विपुले

-(c) M पर for पार्श्व

22-(a) M जपे द्वादशलक्षं स्यात्

25-(b) M समाचरेत् for विधिः स्मृतः

अग्निप्राकारमन्त्रस्य विधानं शृणु सर्वतः ।

वेदादीन् (दि ?) पूर्वमुद्भृत्य वह्नि गोपे(प?)नसंयुतम् ॥ २६ ॥

सार्धचन्द्रं समुद्भृत्य भद्रपाणिं समाधवम् ।

उद्भृत्य द्वादशार्णोऽयमग्निप्राकारसंज्ञितः ॥ २७ ॥

सर्वमन्त्रसमारम्भे कृतोर्ध्वस्तां सतर्जनीम् ।

मूर्ध्नः परिसमुद्भृत्य आमयेत् त्रिः प्रदक्षिणम् ॥ २८ ॥

गायत्र्या विष्णुपूर्वाया वर्णोद्धारक्रमं शृणु ।

उद्गीथं पूर्वमुद्भृत्य मन्त्रस्थाष्टाक्षरस्य तु ॥ २९ ॥

आद्यः (धात् ?) परे पञ्चवर्णास्ततः कुम्भं सविष्णुकम्(?) ।

वैराजं मन्दरयुतं साप्रमेयमुदीरयेत् ॥ ३० ॥

संप्रसारणसंयुक्तं दीप्तिमन्तं समुद्धरेत् ।

द्वादशाक्षरमन्त्रस्य पञ्च वर्णानुदाहरेत् ॥ ३१ ॥

धीमहीति पदं चोक्त्वा विजयं विष्णुसंयुतम् ।

भद्रपाणियुतं पश्चाद् वीरसेनयुतं पठेत् ॥ ३२ ॥

कलशं बन्धुसहितं शान्तं सुमुखसंयुतम् ।

सश्रीचरं सर्गयुतं पठित्वा तदनन्तरम् ॥ ३३ ॥

पवित्रमग्निविष्णुभ्यामुद्भृत्य प्रेतनायकम् ।

बासुदेवसमाक्रान्तमग्निं प्रथमसंयुतम् ॥ ३४ ॥

चतुर्गतिं*साति(दि ?)देश*(व ?)मुक्त्वा वैराजमुद्धरेत् ।

केवलं (लो ?) विष्णुगायत्रीमनुरेवं समुद्भृतः ॥ ३५ ॥

26-(d) BMy. अग्नि गोपनं for वह्नि गोपे(प?)नं

30-(a) M आद्याः पदे for आद्यः परे

-(cd) My उदीरयेत्ततः.....मुदीरयेत् ॥

31-(ab) ABM समाप्तं दीप्तिमन्त्रान्तमुद्भृत्य तदनन्तरम् ।

33-(c) ABM साधि for सर्वं

अधिर्ब्रह्मास्य गायत्रं छन्दो विष्णुश्च देवता ।
कुट्टोल्कादीनि चास्य स्युः षडङ्गानि महामते ॥ ३६ ॥

शिरोललाटनयनद्वयश्रवणयुग्मके ।
मुखे कण्ठे च हृदये बाहुमूलयुगेऽपि च ॥ ३७ ॥

कूर्मरद्वितये चैव मणिबन्धयुतेऽपि च ।
करयोरुदरे गुह्ये चोरुजङ्घापदद्वये ॥ ३८ ॥

विन्यसेत् क्रमशो वर्णान् वर्णवर्णानतः शृणु ।
हेमाभरक्तधूमाभसितासितसुपाटलाः ॥ ३९ ॥

श्वेतपीतारुणश्यामसितरक्तनिभाः क्रमात् ।
स्फटिकस्वर्णदुर्वर्णशशिश्मिसमं ततः ॥ ४० ॥

पद्मकिञ्चल्लक्ष्मकाशं विद्रुमस्वर्णवर्णकम् ।
नक्षत्राभं तथा रक्तं तारावर्णं तथारुणम् ॥ ४१ ॥

रविबिम्बाभमित्येते वर्णाः प्रोक्ता महामते ।
देवः पूर्वोक्तवद्ध्येयो विशेषो गरुडस्थितः ॥ ४२ ॥

इत्थं ध्यात्वा जपेत् प्रातः मध्याह्ने स्फटिकप्रियम् (प्रभम् ?) ।
सायं च प्रातरेवं तु नवाब्जुदनिभं स्मरेत् ॥ ४३ ॥

चतुर्विंशतिलक्षं स्यात् जपस्तर्पणहोमयोः ।
प्रमाणमध्यर्धमिति प्रोक्ता मन्त्रेश्वरा इमे ॥ ४४ ॥

चत्वारः साधके (चतुर्षु साधिते ?) प्वेषु साक्षाद्विष्णुर्भवेत् स्वयम् ।
श्रीकराष्टाक्षरमनोरुद्धारं कथयाम्यहम् ॥ ४५ ॥

उत्तरे श्रीधरं पूर्वं मायाबीजद्वयं भवेत् ।
उमाला कौस्तुभयुतां विष्णुशीर्षस्ततां भवेत् ॥ ४६ ॥

श्रीकरेति त्रयो वर्णाः पठितस्य ततोऽप्यनु ।
उच्चरेद्युगं पश्चादष्टाणोऽयं मनुत्तमः ॥ ४७ ॥

सानलं द्वादशात्मानं महामायासमन्वितम् ।
आद्येन संयुतं बीजं मन्त्रस्यास्य प्रचक्षते ॥ ४८ ॥

कुद्धादीनि षडङ्गानि प्रजापतिमृषिं द्विज ।
अवेहि देवीगायत्रं छन्दो देवः श्रियः पतिः ॥ ४९ ॥

पूर्वाष्टाक्षरवत् सर्वं प्रत्यङ्गं मुनिपूर्वकम् ।
छायायां कल्पवृक्षस्य सर्वभूषणधारिणम् ॥ ५० ॥

गरुडस्य चतुर्बाहोः स्कन्धस्योपरि संस्थितम् ।
अष्टबाहुं किरीटादिसर्वाभरणभूषितम् ॥ ५१ ॥

सततं दिव्यगन्धादिविलेपनविभूषितम् ।
दक्षिणे चक्रमुसले बाणाङ्कुशधरं भुजे ॥ ५२ ॥

वामे च शङ्खं सगदं घनुःपाशौ च विभ्रतम् ।
पीताम्बरधरं पूर्णचन्द्रवत् प्रियदर्शनम् ॥ ५३ ॥

गल्लन्तोपरि संस्थाप्य भुजाभ्यां पादपङ्कजे (?) ।
विभ्राणं देवदेवस्य शेषाणि युगेन च ॥ ५४ ॥

पीयूषकुम्भं स - - (?) निक्षिप्तं दधतं स्मरेत् ।
देवां लक्ष्मीं च देवस्य वामपादोर्लसंभृताम् ॥ ५५ ॥

हेमवर्णां शुभां क्षौमवासिनो दिव्यभूषणाम् ।
स्थितिचञ्चदिव्यपुष्प (सततं दिव्यगन्धादिः) विलेपनविभूषिताम् ॥ ५६ ॥

47-(b) My. पठितः स्वात्ततोऽप्यनुः ।

-(c) My. होलन्तं चोदरेत् पश्चात्

53-(cd) My. पीताम्बरे पूर्णचन्द्रमुसलपाशं विभुम् ।

54-65 ABM. Om.

पाशाङ्कुशधरां सौम्यविग्रहां गीतयेन्मनुम् ।

जपेद् द्वादशसाहस्रं व्रतस्थः संयतेन्द्रियः ॥ ५७ ॥

लक्ष्मीनारायणमनुं वक्ष्यामि शृणु सुव्रत ।

उच्यते *द्विषड्वर्ण*(डर्ण)स्य प्रथमं *सर्व*(स?) वर्णकम् ॥ ५८ ॥

उद्धृत्य मूर्तिनामानि चतुर्थ्यन्तानि योजयेत् ।

बीजान्याद्याक्षराण्येवं तारबिन्दुयुतानि च ॥ ५९ ॥

अन्येषां द्वादशार्णां तु (?) पूर्वं चत्वार ईरिताः ।

व्यूहाख्यायितरेषां (?) तु अष्टानां शृणु सुव्रत ॥ ६० ॥

नारसिंहोऽघोक्षजश्च अच्युतः पुरुषोत्तमः ।

जनार्दनोपेन्द्रहरिः(?) कृष्णश्चाष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ ६१ ॥

एतेऽष्टौ -- (?) वर्णानां प्रागुक्ता ये च पूर्ववत् ।

चतुर्थ्यन्त*स्वनाम्ने*(मै?)व पश्चाद्बीजेन पूर्ववत् ॥ ६२ ॥

अङ्गानि च यथापूर्वं छन्दो गायत्रमुच्यते ।

ऋष्यादि पूर्ववत् सर्वं पुनश्चर्या च पूर्ववत् ॥ ६३ ॥

मत्स्यादिदशमूर्तीनां उक्त्वादौ वर्णसप्तकम् ।

उक्त्वा च मूर्तिनामानि रूपायेत्यन्तिमे पदे ॥ ६४ ॥

बीजमाघर्ण एव स्यात् सामान्येन सबिन्दुकः ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विध्वामित्रसंहितायां
[द्वादशाक्षरादिमन्त्रोद्धारविधिर्नाम] सप्तमोऽध्यायः ॥

अष्टमोऽध्यायः

काव्यपः—

भगवन् सर्वमन्त्राणामुद्धारस्तु त्वयेरितः ।
वर्णानां नाममेदा ये त्वयोक्ता मुनिपुंगव ॥ १ ॥
न वेद्मि तानहं सर्वानुपदेष्टुं त्वमर्हसि ।
मयि प्रसादप्रवणं मानसं विदधासि चेत् ॥ २ ॥

विश्वामित्रः—

वक्ष्यामि वर्णनामानि क्रमशो मुनिसत्तम ।
येषु ज्ञातेषु मन्त्राणामुद्धारः सुकरो भवेत् ॥ ३ ॥
सुप्तमे भूमिभागे तु शुद्धे विरहिते जनैः ।
प्रशस्ते वातरहिते प्रोक्षिते पञ्चगव्यकैः ॥ ४ ॥
दर्पणोदरसंकाशं चतुरङ्गुलमुच्छ्रितम् ।
हस्तद्वयममाणं च चतुरश्रं विधाय च ॥ ५ ॥
स्थण्डिलं शुद्धदेशोत्थमृद्धिर्गोमयवारिणा ।
उपलिप्य च संप्रोक्ष्य प्रणवेन विलिप्य च ॥ ६ ॥
द्वादशाक्षरमन्त्रेण दशकृत्वोऽभिजप्य च ।
तन्मध्ये मातृकाचक्रमरैः षोडशभिर्युतम् ॥ ७ ॥
संयुक्तं नाभिनेमिभ्यां कृत्वा चन्दनवारिणा ।
शुभनक्षत्रयोगे तु सुसुहृते द्विजोत्तम ॥ ८ ॥

1-(b) ABM °शोक्षितः for °वेरितः

-(d) B सत्तम for पुंगव

2-(ab) My Om.

-(c) BM प्रणव for प्रवणम्

6-(d) My वषूप्य for विलिप्य

7-(b) B My, विषप्य for ऽभिजप्य

8-(d) My °त्तमः for °त्तम

ज्ञातः शुक्लान्तरयुगं परिधाय सुभूषितः ।
 शुभचन्दनलिप्ताङ्गः शुक्लमाल्यविभूषितः ॥ ९ ॥
 स्वदेहे मातृकां देवीं विन्यस्य गुरुचोदितः ।
 बहवो मणयः सूत्रे यथा स्युर्द्विजसत्तम ॥ १० ॥
 तथैव तस्मिन्नाकारे वर्तते वर्णमालिका ।
 सूतेति(!) कृत्वा मनसि वर्णचक्रं समालिखेत् ॥ ११ ॥
 मध्ये प्रणवमालिख्य स्वरानप्यभूमिषु ।
 नाभिमध्ये तथा स्पर्शानादिनेमौ समालिखेत् ॥ १२ ॥
 आदिवर्णप्रकल्पाङ्गां वर्णाभरणभूषिताम् ।
 स्वरकल्लप्तमुखाम्भोजां कवर्गककरद्वयाम् ॥ १३ ॥
 टवर्गपादयुगलां पवर्गाविहितोदराम् ।
 यादिवर्णमयीं(!) देवीं वल्लक्षद्वयप्रभाम् ॥ १४ ॥
 पाशाङ्कुशधरां देवीं शुक्लवर्णविभूषिताम् ।
 ध्यात्वैव मातृकां देवीमर्चयेदध्यपूर्वकैः ॥ १५ ॥
 उपचारैः षोडशभिस्तथा वै मूलविधया ।
 वर्णात्मानं च पुरुषं पूजयेच्चक्रमध्यमे ॥ १६ ॥
 मन्त्रान् समुद्धरेत् पश्चाद् यथेष्टं भक्तिपूर्वकम् ।
 वर्णानां नामधेयानि शृणुष्वनावहितो द्विज ॥ १७ ॥
 प्रणवो ब्रह्मकांशश्च ब्रह्म चांद्रीथ इत्यपि ।
 तारकश्छन्दसामादिरोकारस्याभिधा इमाः ॥ १८ ॥

10-(d) My मूला द्विजोत्तम for स्युर्द्विजसत्तम

12-(d) A °वादीन् प्रतिगणे न्यसेत् ॥

B °न्यादीन् प्रथिगणे न्यसेत् ॥

M नादीन् पथगणे न्यसेत् ॥

14-(c) ABM यावुचावुनयी for यादिवर्णमयी

अकारश्चाप्रमेयश्च प्रथमो विष्णुरुच्यते ।

आकारश्चादिदेवश्च गोपनो मधुसूदनः ॥ १९ ॥

इकार इष्ट *इन्ध* (द्ध ?)श्च रामो *वन्ध* (न्धु ?)श्च कल्प्यते ।

ईकारः पञ्चविन्दुश्च महामाया च वामनः ॥ २० ॥

उकारादय - - व (उकार उदयोद्दामौ ?) श्रीधरो भुवनाह्वयः ।

ऊकारश्चोर्ध्वलोकेशो हृषीकेशो गुहालयः ॥ २१ ॥

ऋकार ऋत*या माया* (धामा च ?) सत्यश्चैव तथाङ्कुशः ।

ॠकारो विष्टरो ज्वाला यो - (गी ?) दामोदरोऽपि च ॥ २२ ॥

लृकारो गोप्तृनामा स्यात् केशवश्च महेश्वरः ।

लृकारो दीर्घघोणस्तु नारायणसमाह्वयः ॥ २३ ॥

एकारो माधव*स्त्री*—(स्यश्च ?) संप्रसारणनामकः ।

ऐकारो गोधनो वीरसेनो गोविन्द - - (संज्ञकः ?) ॥ २४ ॥

ओकार ओतदेहश्च वासुदेवस्तथोदनः ।

औकार औषधश्चौर्यः संकर्षणसमाह्वयः ॥ २५ ॥

अंकारोऽनु-(स्व ?)रश्चैव प्रद्युम्नः कपिलाक्षकः ।

अःकारश्च कलान्तोपसर्गश्चैवानिरुद्धकः ॥ २६ ॥

क्कारश्च फरालश्च कमलो ब्रह्मसंज्ञकः ।

खकारश्चक्रिनामा च स्वर्गो गरुडवाहनः ॥ २७ ॥

गकारश्च गदध्वंसी गदी पञ्चान्तकः स्मृतः ।

घकारो गजवाहश्च पञ्चाला पञ्च-(पद्मपा ?)णिकः ॥ २८ ॥

ङ्कार एवदंष्ट्रश्च शार्ङ्गपाणिः कपिध्वजः ।

चकारो वक्तुण्डश्च खड्गधृक् प्रेतनायकः ॥ २९ ॥

19-(b) My प्रबवाक्षरमु° for प्रबनो विष्णु°

-(c) A °बाति for °बादि

छकारः छलविध्वंसी स्वच्छन्दः कुण्डली तथा ।

जकारो जन्महन्ता च मुस*ली - - - षि*(ककुभोऽपि ?) च ॥ ३० ॥

झकारश्च ज्ञपाशी च सामवेदः सुवर्णकः ।

ञकारः पाशपाणिश्च भृगुश्चन्द्रसितः स्मृतः ॥ ३१ ॥

टकारो हृदयाह्लादी पर्वतः खेटकी तथा ।

ठकारस्तोमरो मेघी कौस्तुभो दुष्प्रभः स्मृतः ॥ ३२ ॥

डकारः पुण्डरीकाक्षः भूमिर्वह्नि(न ?) निकेतनः ।

ढकारो दृढकर्मा च पुष्पभद्रः प्रतर्दनः ॥ ३३ ॥

णकारः सुमुखश्चैव वनमाली प्रचण्डकः ।

तकार एकनेत्रश्च वैराजो विजयस्तथा ॥ ३४ ॥

थकारः सुप्रतिष्ठश्च रसात्मा सर्वरोधकः ।

दकारो वैधरो दृष्टिरत्रिः सर्वपुरान्तकः ॥ ३५ ॥

धकारः सुभगः पुण्यो धनदो मोहन - - (नाशनः ?) ।

नकारो मा - - श(तुषेश ?)श्च विघ्नेशो भद्रपाणिकः ॥ ३६ ॥

पकारः पापहननः पवित्रः पश्चिमाननः ।

फकारः फल्गु (फुल्ल ?) नयनः शिखण्डी च विकर्मणः(कः ?) ॥ ३७ ॥

बकारो मतिमान् ह्रस्वो* - - - वनेमि - - * (जृम्भलः कालनेमिजित् ?) ।

भ - - - (ल्लातको ?) भकारश्च सुभद्रः सूक्ष्मलोचनः ॥ ३८ ॥

मकारो माधवी दक्षो मन्दरः पाटलप्रियः ।

यकारः पुरुषात्मा च शङ्खो वायुश्चतुर्गतिः ॥ ३९ ॥

रेफोऽनलो महाज्वालो विश्वात्मा सर्वदाहकः ।

ल्कारः पुलहश्चैव माहेन्द्रः पीतवर्णकः ॥ ४० ॥

वकारो वरुणः कुम्भः पीयूषात्मा सुधारसः ।
 शकारः शुभदो लक्ष्मीः श्रीवत्सो वित्तवर्धनः ॥ ४१ ॥
 षकारः ऋषेरूपी स्यादुग्रात्मा शत्रुदाहकः ।
 सकारः पूर्णचन्द्रश्च कालाला शुक्लनामकः ॥ ४२ ॥
 हकारो द्वादशात्मा स्याद् भास्वरो दीप्तिस्संस्कृतः ।
 लकारो दुष्पुत्रो गर्भो विष्कम्भो विषसंज्ञकः ॥ ४३ ॥
 क्षकारो नृहरिः कूट अनन्तो गरुडात्मवान् ।
 अनुस्वारो भ्रुवो बिन्दुश्चन्द्रार्धो यट्संज्ञकः ॥ ४४ ॥
 स्वाहाकारो हुतान्तश्च ठठेति परिकीर्तितः ।
 नमस्कारो नतिः प्रोक्तो वर्णसंज्ञा इति स्मृताः ॥ ४५ ॥
 चक्रमध्यस्स्वर्णानां देवताः क्रमशः शृणु ।
 प्रणवस्य परब्रह्मा देवतेति निरूपितः ॥ ४६ ॥
 सर्वकारणरूपत्वात् विष्णुस्तस्याधिदेवतम् ।
 द्वयार्णाद्या मधुद्वेष्ट्या देवताः परिकीर्तिताः ॥ ४७ ॥
 नवर्णाद्याः केशवाद्याः चत्वारो देवताः स्मृताः ।
 त्रयोदशान्ता वर्णाद्या देवताः प्रवदामि ते ॥ ४८ ॥
 चत्वारो वासुदेवाद्याः षोडशैते प्रकीर्तिताः ।
 स्पर्शानां शृणु देवाः स्युः क्रमेण मुनिपुंगव ॥ ४९ ॥
 विधिः सुदर्शनो वाणी शाङ्गो नन्दक इष्यते ।
 गदायमौ च मुसली तथा चैवाद्भुतो भृगुः ॥ ५० ॥

42-(d) A गुरु for गुरु

44-(c) ABM अनुस्वारश्च बिन्दुश्च

-(d) My. चन्द्रार्धो for चन्द्रार्धो

47-(c) My. अस्या मधुद्वेष्ट्या

49-(b) B °क्षेप्ता for °क्षेते

50-(c) ABM गदायमौ for गदायमौ

सुमेरुः कौस्तुभो भूमिर्वामनो वनमालिका ।

दंष्ट्री रसोऽत्रिर्धनदो विघ्नराजः पवित्रकः ॥ ५१ ॥

शिखण्डवान् जृम्भलश्च सुभद्रो दक्षदेवताः ।

यकारान्तस्थवाय्वग्निदेवेन्द्रवरुणाः स्मृताः ॥ ५२ ॥

ऊष्मणां श्रीः क्रोधरूपश्चन्द्रः सूर्यश्च देवताः ।

भद्रो नृसिंह इत्येते कथिता देवताः क्रमात् ॥ ५३ ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्र—

संहितायां [वर्णसंज्ञाविधिर्नाम]अष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः

काश्यपः—

दीक्षाया लक्षणं ब्रूहि भगवन् मदनुग्रहात् (?) ।

तत्सर्वं विस्तरेणैव ब्रूहि मे भक्तवत्सल ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

दीक्षां वक्ष्ये तु संक्षेपात् तच्छृणु द्विजपुंगव ।

आदित्ये मीनमेपेषुषुषनक्रेषुसंस्थिते ॥ २ ॥

पूर्वपक्षे शुभे ऋक्षे एकादश्यां तथा निशि ।

शुचौ देशे मनोज्ञे च कारयित्वा तु मण्डपम् ॥ ३ ॥

51-(c) My. दृष्टि for दंष्ट्री

52-(a) A श्वभ्रजो B जुभूलो M श्वभूलो for जृम्भलः

-(c) BM यकारस्थत्व for यकारान्तस्थ

My. वायुधैव तथा चाग्निः

-(d) My. देवेन्द्रो वरुणः स्मृतः ॥

53-(c) ABM लक्षयेन्द्रहरीत्येते

Colophon : My वर्णसंज्ञा नाम for [वर्णसंज्ञाविधिर्नाम].

3-(a) My °ऽनुकूलक्षे for शुभे ऋक्षे

गोमयेन समालिप्य वेष्टयेद्दर्भमालया ।

वेदीं कुर्याच्च तन्मध्ये चतुर्हस्तप्रमाणतः ॥ ४ ॥

तालोत्सेः*धापरा चान्ये विस्तारायामतत्समा*ः (?) ।

वेद्याः पश्चिमदिग्भागे कुण्डं कुर्याद्विधानतः ॥ ५ ॥

क्रमेण ब्राह्मणादीनामेवंलक्षणकं मुने ।

चतुष्कोणं तालयुग्ममनुकूलं द्विजस्य तु ॥ ६ ॥

वृत्तं कुर्यात् क्षत्रियस्य गोकर्णयुतमंयुतम् ।

चापाकारं च वैश्यस्य वितस्तिद्वयमंमितम् ॥ ७ ॥

त्रिकोणं शूद्रयोनेः स्यात् प्रादेशद्वयमंमितम् ।

विस्तारायामसदृशं तत्प्रमाणमितां तथा ॥ ८ ॥

त्रिमेखलां च कुर्वीत पश्चिमे योनिभूषिताम् ।

दशम्यां संभरेत् सर्वान् समिदादीन् समाहितः ॥ ९ ॥

मध्यंदिने शुचिः स्नात एकभुक्तेन वर्तयेत् ।

एकादस्यां तिथौ स्नातः शुद्धवासोयुगं दधत् ॥ १० ॥

श्वेतगन्धानुलिप्ताङ्गः श्वेतमाल्यविभूषितः ।

भूषितश्च यथास्वैर्भूषणैः समलंकृतः ॥ ११ ॥

सायंकाले तु संप्राप्ते कुर्याच्चैवाधिवासनम् ।

चतुर्षु द्वारदेशेषु पार्श्वयोः कलशद्वयम् ॥ १२ ॥

निधाय वेदिकामध्ये कुर्याच्चक्राञ्जमण्डलम् ।

हंसादिनिर्मितं कुम्भं गालितोदकपूरितम् ॥ १३ ॥

5-(b) My °यामतः समाः for °यामतत्समाः

8-(d) ABM °णाष्टं for °णमिताम्

9-(a) ABM मेखलां for मेखलाम्

-(b) ABM भूषितम् for भूषिताम्

10-(c) My प्रातः for स्नातः

11-(d) My हम्भभूषितः for हम्भलंकृतः

विन्यस्तरत्नकनकं सकूर्चं सूत्रवेष्टितम् ।
 वासोयुगलसंवीतं चन्दनक्षगलंकृतम् ॥ १४ ॥
 अक्षतैः सुमनोभिश्च विकीर्णं च समन्ततः ।
 यद्द्व्यनिर्मितः कुम्भस्तद्द्रव्यात् कर्करी भवेत् ॥ १५ ॥
 शतकृत्वोऽस्त्रमन्त्रेण कर्करिं चाभिमन्त्रयेत् ।
 वेदिकां परितः सिञ्चेत् धारयाच्छिन्नया गुरुः ॥ १६ ॥
 चक्राब्जस्येशदिम्भागे कुम्भस्थापनमाचरेत् ।
 ब्रीहीन् निधाय सुशुभान् कुम्भं तस्योपरि न्यसेत् ॥ १७ ॥
 कुम्भस्यान्तः फलं तस्य फलानि परितो न्यसेत् ।
 कलशं दक्षिणे पाथे वामे च करकं न्यसेत् ॥ १८ ॥
 कुम्भे च हरिमावाह्यं पूजयेन्मूलविधया ।
 मण्डले च यजेद् देवमुपचारैश्च षोडशैः ॥ १९ ॥
 सह सर्वैः परिवारैः शास्त्रचोदितवर्त्मना ।
 पश्चिमे च हरिं देवं मण्डलादुक्तवर्त्मना ॥ २० ॥
 हरिं च लक्ष्मीभूमिभ्यां शयानं परिकल्प्य च ।
 भोगैरर्घ्यादिभिः सर्वैर्विधान्तैः समर्चयेत् ॥ २१ ॥
 मथित्वार्मिं च मूलेन कुण्डे तं विन्यसेद्गुरुः ।
 तत्र सिद्धं चरुं कृत्वा तण्डुलैः सुसितैः शुभैः ॥ २२ ॥
 चतुर्भागैकभागं तु मण्डलस्थाय विष्णवे ।
 निवेद्य चैकं भागं तु कुम्भस्थाय निवेदयेत् ॥ २३ ॥

14-(d) ABM चन्दनैः समलंकृतम् ॥

19-(b) A पूरवे° for पूजये°
M करके पूरयेन्मृदा ।

20-(a) ABM सहस्रैः परिवारैश्च

21-(b) AB My शयनं for शयानम्

22-(d) AM सुसितैः शितैः for सुसितैः शुभैः

जुहुयादग्रये भागं भागं भुञ्जीत तत्त्वयम् ।

समिधोऽष्टोत्तरशतं जुहुयान्मूलविधया ॥ २४ ॥

चरं पुरुषसूक्तेन तावत्संख्यं हुनेद्बुधः ।

पूर्णाहुतिं विधायान्ते स्नातं शिष्यं जितेन्द्रियम् ॥ २५ ॥

वसानं चाहते शुभ्रे वाससी भूषणोत्तमैः ।

भूषितं चानुलिताङ्गं शुद्धमाल्यविभूषितम् ॥ २६ ॥

आहूय नववस्त्रेण नेत्रे बध्नीत वाय्यतः ।

गुरुः स्वदक्षिणे भागे प्राङ्मुखं चोपवेश्य तम् ॥ २७ ॥

अन्वारव्यस्तेन चैव धृतेन चरुणापि च ।

आहुतीर्द्वादश हुनेत् पृथक् पृथगनुक्रमात् ॥ २८ ॥

हुत्वा तिलैः सकुसुमैस्त्रिधा मूर्ध्न्यस्य चालभेत् ।

हुतमस्य समादाय सितमष्टाक्षरेण तु ॥ २९ ॥

ऊर्ध्वपुण्ड्रं च विन्मस्य बध्वा प्रतिसरं करे ।

दक्षिणे चास्त्रमन्त्रेण प्राशयेत् पञ्चगव्यकम् ॥ ३० ॥

प्रणवेन चरं पश्चाद् भोजयेदालशुद्धये ।

दन्तकाष्ठेन दन्तांश्च शोधयित्वा क्षिपेच्च तत् ॥ ३१ ॥

तदग्रपतनस्थानं सम्यगालोकयेद्गुरुः ।

याम्यनैर्ऋतं वायव्यं (व्ये!) यदग्रमशुभं हि तत् ॥ ३२ ॥

अन्यदिक्षु शुभं ज्ञात्वा शान्तिहोमेन चाशुभम् ।

शमयेज्जारसिहेन मनुनाष्टशताहुतीः ॥ ३३ ॥

25-(d) M तिलं for शिष्यम्

27-(b) ABM नेत्रं for नेत्र

29-(b) B त्रिवं मूर्ध्नि चालभेत् ।

M सत्रयं मूर्ध्नि चालयेत् ।

31-(c) ABM दन्तकाष्ठे चन्दनेन

33-(c) M क्षामये° for शमये°

A नर° for नार°

-(d) My षष्टं for षष्ठा°

तिलानाचमयेच्छिष्यं देवस्थालोक्य पादयोः ।
 गुरुश्च प्रणतो मूर्ध्ना देवं विज्ञापयेत् ततः ॥ ३४ ॥
 संसारपाशबद्धानां पशूनां पाश*भोक्षणे*(चने?) ।
 त्वमेव शरणं देव गतिरन्या न विद्यते ॥ ३५ ॥
 पाश*भोक्षणे*(चन?)हेतुर्यत्स्वत्समाराधनात्मकः ।
 तेनेमान् जन्मपाशेन पाशितान् पशुजन्मनः ॥ ३६ ॥
 विपाशयामि देवेश तदनुज्ञातुमर्हसि ।
 इति विज्ञाप्य देवेशं शिष्यं सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ३७ ॥
 कृत्वा दृढं कृष्णवर्णैस्त्रिगुणैस्त्रिगुणीकृतम् ।
 पुनस्तत् त्रिगुणीकृत्य तं पादादि शिरोऽवधि ॥ ३८ ॥
 पञ्चविंशतिवारांस्तु वेष्टयेच्छिष्यदेहके ।
 तत्संस्पृष्टोऽथ जुहुयात् सर्पिषाद्येत्तरं शतम् ॥ ३९ ॥
 पूर्णाहुतिं विधायथ स्वप्नदर्शनसिद्धये ।
 स्वप्नाधिपतिमन्त्रेण तावत्संख्यं हुनेद्गुरुः ॥ ४० ॥
 मायौदनबलिं दद्याद्भूतेभ्यश्च समाहितः ।
 शिष्यस्य नेत्रबन्धं च विस्रस्य च शरीरगम् ॥ ४१ ॥
 आदाय मायासूत्रं तच्छरावे निक्षिपेदथ ।
 पिधाय तत्कुम्भपार्श्वे स्थापयित्वा द्विजोत्तम ॥ ४२ ॥
 दर्भान् संस्तीर्य तेप्वेनं स्थापयेत् प्राविष्ठो यथा ।
 कुम्भमण्डलं देवं तदा नोद्वासयेद्गुरुः ॥ ४३ ॥
 प्रातः पृच्छेच्च शिष्यं तं स्वप्नस्य च गुभागुभम् ।
 गुभं चेद्दीक्षयेदेनमगुभं चेन्न दीक्षयेत् ॥ ४४ ॥

38-(a) My त्रिबर्णश्च for कृष्णवर्णः

-(b) A °द्विगुणी° for °त्रिगुणी°

40-(c) My स्वप्नरूपेति for स्वप्नाधिपति

41-(a) ABM °दनैर्बलि for °दनबलिम्

42-(c) BMy पिधाय दमैः ? पार्श्वे

शान्तिहोमेन तच्छान्तिं कृत्वा स्नात्वा शुचिस्ततः ।

सशिष्यः प्रविशेत्तत्र मण्डपे यागसंभृते ॥ ४५ ॥

ध्वजं च तोरणं चैव पूजयित्वा विधानतः ।

कुम्भमण्डलसंस्थं तं देवमभ्यर्च्य भक्तिः ॥ ४६ ॥

पायसादि निवेद्यान्नं प्रणम्यैव प्रदक्षिणम् ।

नेत्रबन्धं च शिष्यस्य कृत्वा पार्श्वं निवेश्य च ॥ ४७ ॥

देशिको मूलमन्त्रेण समिदाज्यतिलान् पृथक् ।

अष्टोत्तरशतं हुत्वा पूर्णान्तमवधानतः ॥ ४८ ॥

आदाय मायासूत्रं तत् छित्वा वै तत्त्वसंख्यया ।

संहारकमयोगेन *सामेषः(!)*पञ्चविंशतिः ॥ ४९ ॥

प्रकृत्यादीनि संस्मृत्य तत्त्वानि जुहुयाद्गुरुः ।

पृथगष्टशतं वारानष्टकृत्वोऽथवा हुनेत् ॥ ५० ॥

गुरुः स्वहृदयाम्भोजकर्णिकायां सुसंस्थितम् ।

ध्यात्वा नारायणं देवं परमात्मानमच्युतम् ॥ ५१ ॥

शिष्यस्य जीवं संस्मृत्य तस्मिन्नेव प्रवेशयेत् ।

शोषणादि विधायाय शिष्यदेहस्य देशिकः ॥ ५२ ॥

पुनः स्वहृदयाब्जं च मजीवं संक्रमय्य च ।

सृष्टिक्रमेण तत्त्वानि प्रकृत्या विनियोजयेत् ॥ ५३ ॥

सृष्टिकाले च तत्त्वानां जुहुयाच्च यथाक्रमम् ।

सृष्ट्वा शिष्यशरीरं तु तन्मध्ये शिष्यसंयुतम् ॥ ५४ ॥

45-(a) My शान्तिं तु for तच्छान्तिम्

-(d) M मण्डले for मण्डपे

52-(a) M संस्मृत्य for संस्मृत्य

53-(a) My पुनश्च for पुनः स्व ; °ब्जस्थं for °ब्जं च

54-(a) My बहुवारान् for च तत्त्वानां

ध्यात्वा तत्र स्थितं देवं वस्त्रेणामूलविद्यया ।
 नेत्रबन्धं च *विन्य*(सः)स्य परिधायाम्बरान्तरम् ॥ ५५ ॥
 पादौ प्रक्षालयित्वा तमाचमय्याथ चक्षुषी ।
 वासोऽन्तरेण बध्वाथ स्वपार्श्वे संनिवेश्य च ॥ ५६ ॥
 आसीनस्य प्राङ्मुखस्य शोधयेदध्वपद्धतिम् ।
 कालाध्वानं पदाध्वानं भुवनाध्वानमन्वतः ॥ ५७ ॥
 तत्त्वाध्वानं च तदनु मन्त्राध्वानमनन्तरम् ।
 वर्णाध्वानं च मतिमान् शोधयित्वा स्वविद्यया ॥ ५८ ॥
 महाव्याहृतिभिः पूर्वमाज्यहोमं विधाय तु ।
 हुत्वावशिष्टेनाज्येन शिष्यपादौ स्पृशेद्गुरुः ॥ ५९ ॥
 हुत्वा ततस्तिर्लैर्नाभिं स्पृशेत्तदविशेषतः ।
 पद्महोमं विधायाम्य हृदयं च समालभेत् ॥ ६० ॥
 तत्र हुत्वा च चरुणा संस्पृशेदस्य मस्तकम् ।
 पृथगष्टशतं होमो महाव्याहृतिभिर्भवेत् ॥ ६१ ॥
 ततो गृहीत्वा शिष्यस्य करं दक्षिणमात्मनः ।
 दक्षिणेन करेणैव कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ॥ ६२ ॥
 कुम्भमण्डलां देवं नारायणमनन्यधीः ।
 स्थित्वैव तस्मिन् द्वाभ्यां हेमरत्नादिवैस्ततः ॥ ६३ ॥
 कुसुमैः केवलैर्वास्य पूरयेदञ्जलिं धुधः ।
 प्रक्षेपयेन्मण्डले तं यत्र पुष्पाञ्जलिश्च सः ॥ ६४ ॥
 भूभागे पतितस्तत्तन्मूर्तिनामास्य निर्दिशेत् ।
 नान्नोऽन्ते तस्य शिष्यस्य केशवादिपदं भवेत् ॥ ६५ ॥
 यद्वा भागवतो वापि तथा भट्टारकोऽपि वा ।
 विप्रस्य क्षत्रियस्यापि नाम्नोऽन्ते देवशब्दकः ॥ ६६ ॥

पाल्दासान्तमेवं स्यान्नाम वैश्यचतुर्यथोः ।

दिग्बन्धमोक्षं*(चनं ?) कृत्वा मण्डलं दर्शयेत्ततः ॥ ६७ ॥

स्थापितैः कलशैरेतं नवमिस्थधिकैस्तु वा ।

स्नापयित्वा नवं वासः परिघाप्य पदद्वयम् ॥ ६८ ॥

क्षालयित्वा ततश्चैनमाचमय्य द्विजोत्तम ।

गुरुः शिष्येण सहितो देवं ध्यायेत् समाहितः ॥ ६९ ॥

शिष्यस्य दक्षिणे कर्णे प्रणवाद्यङ्गसंयुतम् ।

ऋष्यादिसहितं मन्त्रं दद्यादष्टाक्षराद्वयम् ॥ ७० ॥

द्वादशार्णं च तदनु मूर्तिमन्त्रान् यथाक्रमम् ।

एकं यथा गुर्दद्यात् तन्मन्त्रस्य वशेन च (?) ॥ ७१ ॥

शृङ्गाणां च तथा स्त्रीणामनुलोमभुवामपि ।

नमःस्वाहाहुंफडादिरहितं प्रणवेन च ॥ ७२ ॥

वर्जितं विष्णुनामैव चतुर्थ्यन्तं च पाठयेत् ।

गायत्रीं जपहोमं च आदद्याद् ब्राह्मणो मनुम् ॥ ७३ ॥

ततः शिष्यः स्वयं देवं कुम्भमण्डलं हरिम् ।

आराधयेद्गुरुं पश्चात् प्रणतस्योत्थितस्य च ॥ ७४ ॥

कृताञ्जलिपुटस्यास्य शिष्यस्य शिरसि स्वयम् ।

चक्राब्जमण्डलं ध्यात्वा स्वहस्ते विष्णुहस्तकम् ॥ ७५ ॥

निक्षिप्य देशिकः पश्चादाचारानथ शिक्षयेत् ।

मन्त्रो नान्यस्य वक्तव्यो न प्रदृश्याक्षमालिका ॥ ७६ ॥

67-(a) My पादो for पाल

-(c) My कुम्भस्य प्रोक्षणं कृत्वा

70-(c) My ऋष्यादि for ऋष्यादि

-(d) My 'क्षरे द्वयम् for 'क्षराद्वयम्

73-(c) My युक्तानां for होमं च

-(d) AB न दद्या for आदद्या.

My दद्याद्ब्राह्मणम् मनुम् ।

75-(ab) My Om.

मुद्रां न दर्शयेत् स्वस्य मन्त्रसिद्धिं वदेन्न च ।
 गुरोर्नाम न वक्तव्यमस्यादेशं न लङ्घयेत् ॥ ७७ ॥
 सदासनं च शैष्ट्यं च पादुकां नापि लङ्घयेत् ।
 दूषणं न गुरोर्ब्रूयात् नाचरेत्तस्य चाप्रियम् ॥ ७८ ॥
 गुरुपुत्रकलत्रादौ गुरुवद्भक्तिमाचरेत् ।
 मन्त्रं गुरुं देवतां च समबुद्ध्याभिपूजयेत् ॥ ७९ ॥
 नास्तिकान् न स्पृशेच्चैव नाभिभापेत् तैः समम् ।
 गुरुदेवाभिपुरतः पादौ नैव प्रसारयेत् ॥ ८० ॥
 देवार्चनमकृत्वा तु न किञ्चिदपि भक्षयेत् ।
 सन्ध्यासु तज्जस्तोत्रप्रणामादीन् समाचरेत् ॥ ८१ ॥
 वैष्णवांश्च यतीन् दृष्ट्वा प्रणमेद्दण्डवत् क्षितौ ।
 गच्छँस्तिष्ठँस्तथासीनो *भुञ्जन्* (?) स्वप्नपरायणः ॥ ८२ ॥
 देवं नारायणं ध्यायेत् तद्गतेनान्तरात्मना ।
 एवमादिसमा(दा ?)चारं शिष्यायोपदिशेद्गुरुः ॥ ८३ ॥
 शान्तिहोमं ततः कृत्वा पूर्णाहुतिमथाचरेत् ।
 अग्नेर्विसर्जनं कृत्वा कुम्भमण्डलगं हरिम् ॥ ८४ ॥
 उद्धास्य प्रणतं शिष्यमाशीर्भिर्विधेयेद्गुरुः ।
 शिष्यश्च दद्याद्गुरवे गां भूमिं भूषणानि च ॥ ८५ ॥

77-(d) My °मस्य देशं न कर्तयेत् ॥

78-(a) A शौचं for शौष्ट्यम्
 My तदासनहृदय्या-

79-(b) My °मान् भवेत् for °माचरेत्

-(c) My देवतानां for देवतां च

81-(b) BMy °दभि for °दपि

82-(c) My स्थितासीनः for °स्तथासीनो

-(d) My भुञ्जन् सन् स्वप्नमाचरन् ॥

84 My. Om.

85-(ab) My. Om.

गजमशं च शिविकां दासीदासगणं बहु ।
 वित्तशाठ्यमकुर्वाणः स्वात्मानं च निवेदयेत् ॥ ८६ ॥
 स्वशक्त्या भोजयेद्विभ्रान् वण्णवान् प्रतितर्प्य च ।
 भुक्त्वावशेषं तदनु तत्रैवासीत् वाम्यतः ॥ ८७ ॥
 आदित्यास्तमयात् पश्चात् स्वनुलिप्तः स्वलंकृतः ।
 गुरोरनुज्ञया गेहं गच्छेद् बन्धुसमन्वितः ॥ ८८ ॥
 दीक्षामेवं तु यः कुर्याच्चक्रमण्डलसंनिधौ ।
 स एव ब्राह्मणो विद्वान् स एवाश्रमिणां वरः ॥ ८९ ॥
 स एतैर्नामभिर्वाच्य एकान्ती पाञ्चरात्रिकः ।
 सूरिर्भागवतश्चैव सात्त्वतः पाञ्चकालिकः ॥ ९० ॥
 अन्यास्त्याभिर्न वाच्योऽयं यथैव प्राकृतो जनः ।
 समयोऽथ समा(दा?)चारः स्वाध्यायद्रव्यसंग्रहौ ॥ ९१ ॥
 शुद्धिः पूजा स्तुतिर्ध्यानं विधिरित्यष्टधा मतः ।
 योऽनेन विधिना तिष्ठेत् स भागवत इष्यते ॥ ९२ ॥
 ज्ञानादिषड्गुणगणो भग इत्युच्यते द्विज ।
 स यस्मिन्नस्ति भगवान् स एव भगवान् हरिः ॥ ९३ ॥
 तदीये यः सुनिरतः स भागवतनामभाक् ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां दीक्षाविधिर्नाम
 नवमोऽध्यायः ॥

87-(b) My प्रीतितोऽपि for प्रतितर्प्य

-(c) My हविष्यं for °वशेषं

88-(c) ABM °रेषायवा for °रनुज्ञया

91-(c) My योगः for योऽथ

92-(d) My उच्यते for इष्यते

93-(c) My यस्मिन्नास्ते स भगवान्

94-(a) ABM नदीनो for तदीये

काश्यपः—

आराधनविधिं ब्रह्मन् मम वक्तुं त्वमर्हसि ।
येन सम्यक् कृतेनाहं तरामि भवसागरम् ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

आराधनविधिं वक्ष्ये शृणु कश्यपनन्दन ।
संसारपाशबद्धानां विमुक्तेर्हेतुमञ्जसा ॥ २ ॥
शुद्धेनैव हि कर्तव्या विष्णोराराधनक्रिया ।
स्नानेनापि भवेच्छुद्धिः शरीरस्य विचक्षण ॥ ३ ॥
तस्मात् स्नानं प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकाग्रमानसः ।
स्नानं सप्तविधं प्रोक्तं वायव्यं पार्थिवं तथा ॥ ४ ॥
दिव्यं वारुणमाग्नेयं मानसं मान्त्रमित्यपि ।
गच्छन्तीनां गवां पादैरुद्यतां वायुना हृताम् ॥ ५ ॥
धूलिं संघारयेन् मूर्ध्ना वायव्यं तत् प्रचक्षते ।
प्रशस्तवैष्णवक्षेत्रजातया श्वेतमृत्तया ॥ ६ ॥
मूर्तीनां केशवादीनां नामोच्चारणपूर्वकम् ।
ललाटादिषु यद्वात्रे ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य धारणम् ॥ ७ ॥
तत्पार्थिवं भवेत् स्नानं योगिवर्यैर्निषेवितम् ।
निरम्बपटलव्योम्नि वर्षे जाते च सातपे ॥ ८ ॥
तेन संप्लावनं यत्स्यात् तद्दिव्यं स्नानमुच्यते ।
नद्यादिषु तटाकेषु सर्वैर्यदवगाहनम् ॥ ९ ॥

3-(a) My श्रुति for शुद्धे°

-(c) M °नामि for °नापि

8-(c) ABM निरम् for निरम्ब.

9-(c) My नदीषु च for नद्यादिषु

V—8

ज्ञानं तु विधिवद्यत्तद्वारुणं परिचक्षते ।
 समिद्धिगोमयैः स्वस्य हवने विहिते सति ॥ १० ॥
 तद्वस्त्रं संगृह्य करे मन्त्रेणैवामिमन्त्र्य च ।
 यदूर्ध्वपुण्ड्रकणमाग्नेयं ज्ञानमेव तत् ॥ ११ ॥
 पादौ प्रक्षाल्य चाचम्य धौतवासोयुगं दधत् ।
 आसीनश्चासने शुद्धे प्राणानायम्य वास्यतः ॥ १२ ॥
 हृत्पुण्डरीकसंस्थस्य हरेर्यत् स्मरणं पुनः ।
 करोति मानसं तत्स्यात् ज्ञानं ज्ञानेषु पूजितम् ॥ १३ ॥
 आपो हि धेति मन्त्राणामुच्चारणपुरस्सरम् ।
 कुशाग्रैः शुचिभिस्तोयैः प्रोक्षणं यद्विधीयते ॥ १४ ॥
 तन्मान्त्रं ज्ञानमित्युक्तं सप्तैतान्युदितानि ते ।
 कृत्वापि वारुणं पूर्वमितरेषां विधिर्भवेत् ॥ १५ ॥
 तस्मान्मयोच्यते ज्ञानं वारुणं तच्छृणु द्विज ।
 नदीसरित्ताकादि गत्वा दक्षिणतीरगः ॥ १६ ॥
 उदकाञ्जलिभिः पूर्वं तीरं संशोध्य तत्र च ।
 निधाय तत्र ज्ञानीयं धौतं वस्त्रयुगं ततः ॥ १७ ॥
 शुचिर्देशात् समानीय मृत्तिकां विभजेद् द्विधा ।
 कुर्यादेकेन भागेन शरीरपरिशोधनम् ॥ १८ ॥
 ज्ञानीयादिभिरन्यैश्च शिरःप्रभृति शोधयेत् ।
 ज्ञात्वाचम्य मृदो भागं स्थापितं विन्यसेत् त्रिधा ॥ १९ ॥
 एकं वामकरे कृत्वा एकं दिग्बन्धमाचरेत् ।
 भागेनान्यतरेणैव लिम्पद्वात्रं स्वकं पुनः ॥ २० ॥

10-(a) My विधीयते यत्तत् for तु विधिवद्यत्तत्

14-(c) My द्विजा. for कुशा°

16-(d) A तीरम् M तीरगम् for तीरगः

17-(b) ABM तीर्थं for तीरम्

19-(d) A तत्रा for त्रिधा

अवशिष्टेन वै पीठं तेन तीर्थस्य कल्पयेत् ।
 तत्र गङ्गां स्मरेद्विष्णोर्वामपादाब्जनिःसृताम् ॥ २१ ॥
 अर्घ्यादिकं निवेद्याथ समाहृत्य जलाञ्जलिम् ।
 त्रीन् वारान् सप्त वा मन्त्रानुचार्य शिरसि क्षिपेत् ॥ २२ ॥
 हृदि नारायणं देवं ध्यात्वा तत्पादपद्मयोः ।
 अधो निवेक्ष्य स्वशिरो यथाशक्ति जपेन्मनुम् ॥ २३ ॥
 उत्तीर्य पश्चादाचम्य शुद्धवासोयुगं दधत् ।
 कृतोर्ध्वपुण्ड्रकरणो देवर्षिपितृरूपिणम् ॥ २४ ॥
 ध्यायेद्देवं तर्पयित्वा स्वसूत्रोक्तेन वर्त्मना ।
 विधायार्द्धिकशेषं च कृत्वोपस्थानकं रवेः ॥ २५ ॥
 आगत्य यागसदनं प्रक्षाल्य पदयोर्युगम् ।
 आ जानु हस्तयुग्मं च प्रक्षाल्या मणिबन्धनात् ॥ २६ ॥
 आचम्य द्वारमाश्रित्य अङ्गन्यासपुरस्सरम् ।
 पाणिभ्यां ताडनं चैव कृत्वा द्वारस्य संमुखम् ॥ २७ ॥
 विधाय चाभिप्राकारं तर्जनी चोर्ध्वसंस्थया ।
 क्वाटं वायुमन्त्रेण समुद्राद्यान्तरं व्रजेत् ॥ २८ ॥

21-(ab) ABM पीठं तत् तीर्थस्य परि° for वै पीठं तेन तीर्थस्य

22-(a) ABM अस्यामर्घ्यं for अर्घ्यादिकं

(d) My मन्त्रमु° for मन्त्रानु°

23-(a) ABM मनो for हृदि

24-(c) ABM °करणं for °करणो

-(d) ABM तर्पणम् for रूपिणम्

25-(a) BM My ध्यायेद्देवं for ध्यायेद्देवं

-(c) My होमं for शेषं

27-(ab) My गत्वा द्वारान्नं भक्तिभाषपुरस्सरः for द्वारमाश्रित्य अङ्गन्यासपुर-
स्सरम्

-(cd) ABM कृत्वा त्रिःकृतो द्वारसान्मुखम् for चैव कृत्वा द्वारस्य संमुखम्

देवव्रतं साम जपन् दक्षिणाङ्गिपुरस्सरम् ।
 गन्धादिसंभारयुतं जप्त्वा वरुणमन्त्रकम् ॥ २९ ॥
 द्वाःस्थानामर्चनं कृत्वा सर्वेषां मण्डपं व्रजेत् ।
 सर्वमङ्गलसंयुक्तं रत्नकुट्टिमसंयुतम् ॥ ३० ॥
 सौवीरतोरणैश्चापि ध्वजैश्च समलंकृतम् ।
 मणिकिङ्किणिमालाब्जं मणिपीठविचित्रकम् ॥ ३१ ॥
 माणिक्यमालिका*भिश्च* (युक्तं?) लम्बमालाविराजितम् ।
 एवं कर्तुमशक्तश्चेत् मनसैवं स्मरेद्दुषः ॥ ३२ ॥
 गत्वा च देवपुरतः पुण्डरीकाक्षविद्यया ।
 प्रणम्य दण्डवद् भूमावुत्थाय रचिताञ्जलिः ॥ ३३ ॥
 आरोप्य दीपनिकरं मालाद्यपि निरस्य च ।
 पात्रप्रक्षालनं कृत्वा निर्गते परिचारके ॥ ३४ ॥
 शुक्लाम्बरयुगं विभ्रत् सर्वालंकारभूषितः ।
 क्षमिर्विलेपनैः श्वेतैरलंकृतशरीरकः ॥ ३५ ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्राणि विन्यस्य द्वादश श्वेतमृत्स्रया ।
 देवस्य दक्षिणे पार्श्वे वृत्त्यादावासने शुभे ॥ ३६ ॥
 अक्षमन्त्रेण संशुद्धे स्वयमासीत् वाम्यतः ।
 बध्वा पद्मासनं वाथ स्वस्तिकासनमेव वा ॥ ३७ ॥
 शङ्खकाहलसंमिश्रं तूर्यघोषं प्रवर्त्य च ।
 तिरस्करिण्या द्वारं च निच्छिद्रमपिधाय च ॥ ३८ ॥

29-(c) ABM गत्वा च तद्द्वारयुतम्

31-(a) ABM सौवर्णस्तोरणैश्चैः

32-(d) My नरः for कुचः

34-(a) ABM दीपं निरतं for दीपनिकरम्

38-(cd) My. Om.

संकल्प्य वह्निप्राकारं तन्मन्त्रेणात्मनो बहिः ।
चक्रमन्त्रेण चाबध्य चक्रमुद्रां स्वरक्षणम् ॥ ३९ ॥
विधायेत्यं ततः कुर्यात् प्राणायामत्रयं क्रमात् ।
इत्थं स्वरक्षणं कृत्वा योगमुद्रां विधाय च ॥ ४० ॥
नाभिकन्दे चतुष्कोणे मण्डले वायुसंज्ञिते ।
तद्बीजं मनसा ध्यात्वा तत्समुत्थेन वायुना ॥ ४१ ॥
धूम्रवर्णेन देहस्थं पाप्मानमपि शोष्य च ।
हृदब्जान्तस्त्रिकोणस्थं वह्निबीजं विचिन्त्य च ॥ ४२ ॥
रक्तवर्णं तदुत्थाग्निज्वालाभिः कल्मषं दहेत् ।
पीताभं कण्ठदेशे च माहेन्द्रं चतुरश्रकम् ॥ ४३ ॥
बीजं विधाय ज्वलनमुत्थितं वायुना सह ।
स्तम्भयेत् कुम्भकेनैव मूर्ध्नि स्फटिकसंनिभम् ॥ ४४ ॥
वर्तुलं मण्डलं ध्यात्वा वारुणं तस्य मध्यभाक् ।
तद्बीजनिःसृतेनैव क्षालयेदमृताम्भसा ॥ ४५ ॥
आ पादादा च मूर्ध्निश्च शरीरं सर्वतस्ततः ।
भूमिप्रभृतितत्त्वानि सावधानेन चेतसा ॥ ४६ ॥
संहारक्रमयोगेन कारणेषूपसंहरेत् ।
आ पादादा च जान्वन्तं पृथिवीस्थानमुच्यते ॥ ४७ ॥
तत्रस्थं पञ्चगुणितं पीताभं चतुरश्रकम् ।
प्राणोपस्थसमायुक्तं तन्मात्रालक्ष्यते ततः ॥ ४८ ॥
गन्धे संहृत्य पश्चात्तमप्सु चैवोपसंहरेत् ।
आ जानोः *वायु* (नाभिः) पर्यन्तं *वायु* (अपां !) स्थानं विदुर्बुधाः ॥ ४९ ॥

42-(d) My. विमृश्य for विचिन्त्य

49-(c) M पाणि for *वायु*

-(d) My उपस्थानं for *वायु* (अपां !) स्थानम्

तस्माच्चतुर्गुणा आपः श्वेताश्चन्द्रार्धसंस्थिताः ।
 रसनां पायुसंयुक्तां गन्धतन्मात्रया सह ॥ ५० ॥
 रसे संहृत्य पश्चात् तं संहरेत् तेजसि द्विज ।
 नामेहृदयपर्यन्तं वहिस्थानं प्रकीर्त्यते ॥ ५१ ॥
 तत्संस्थं त्रिगुणं व्यश्रं पाटलं वहिमुज्ज्वलम् ।
 सरसं दृष्टिपादाभ्यां रूपे संहृत्य तत्पुनः ॥ ५२ ॥
 वायौ संहृत्य हृदयादा भ्रमथ्यं मरुत्स्थितिः ।
 तत्स्थं वायुं धूम्रवर्णं द्विगुणं रूपसंज्ञितम् ॥ ५३ ॥
 संहृत्य तत्स्पर्शगुणं खे चैव पुनराहरेत् ।
 आ भ्रमथ्याच्छिरोऽन्तं च गगनस्थानमुच्यते ॥ ५४ ॥
 तत्स्थं शब्दगुणं नीलं श्रुतिवाक्सहितं ततः ।
 संहरेत् स्पर्शसंयुक्तं शब्दतन्मात्रमध्यतः ॥ ५५ ॥
 संहृत्य शब्दतन्मात्रं स्वान्ते तच्चाप्यहंकृतौ ।
 तां बुद्धौ प्रकृतौ तां च तां च जीवे सवासनाम् ॥ ५६ ॥
 तं सूक्ष्मं नाभिचक्रस्थं सूर्यप्रतिमतेजसम् ।
 पद्मसूत्राङ्गम् (भ ?) या नाड्या सूक्ष्मया च सुषुम्नया ॥ ५७ ॥

50-(c) A रसानां for रसनां

My रसना पायुसंयुक्ता

51-(b) My तेजसं for तेजसि

-(c) My आपायो हृदयान्तं च

52-(b) My मण्डलम् for मुज्ज्वलम्

53-(a) BMMY वायौ for वायौ

-(c) ABMY हृतं for वर्णम्

-(d) My संज्ञया for संज्ञितम्

54-(ab) My स्पर्शके वायुं तावच्च for तत्स्पर्शगुणं खे चैव

-(d) My गहन for गगन

55-(ab) A नीलधृत for नीलं धुति

-(b) BM धित for धुति

57-(c) My सूत्रोपया for सूत्राङ्गम् (भ ?) या

वायुना कुम्भकेनोर्ध्वं शनैरारोहयेत्ततः ।

निर्मियं ब्रह्मणो रन्ध्रं देहादूर्ध्वं विनिर्गतम् ॥ ५८ ॥

रवित्रिम्बं प्रविश्योर्ध्वमुत्थितं चाशरीरिणम् ।

परं ब्रह्म प्रविष्टं तं जीवं ध्यात्वा समाहितः ॥ ५९ ॥

बहिर्बीजेन पादाग्रसंस्थितेनोज्ज्वलत्विषा ।

योनिजं स्वशरीरं तु दग्धं सर्वं विचिन्त्य च ॥ ६० ॥

ध्यायेन्नितृत्तिबीजं खे चन्द्रकोटिसमप्रभम् ।

तदुत्थे चामृतमये जलधौ श्वेतपङ्कजम् ॥ ६१ ॥

ध्यात्वा तु जीवं संभूतं परस्माद्ब्रह्मणो मुने ।

जीवाच्च प्रकृतिं तस्या बुद्धिं बुद्धेरहंकृतिम् ॥ ६२ ॥

तस्मान्म(स्या म ?) नः समुत्पन्नं शब्दतन्मात्रमप्यतः ।

तस्माज्जातं वाक्श्रुतिभ्यां सहाकाशं विचिन्तयेत् ॥ ६३ ॥

शब्दैकगुणकाकाशात् स्पर्शतन्मात्रमुत्थितम् ।

युक्तं शब्दस्पर्शरूपैश्चक्षुःपादसमन्वितम् ॥ ६४ ॥

अग्रेष्व रसतन्मात्रं तस्मादापश्चतुर्गुणाः ।

सपात्युजिह्वाः संजातास्ताभ्यो वै गन्धमात्रकम् ॥ ६५ ॥

तस्माच्छब्दस्पर्शरूपरसगन्धगुणैर्यु*तम्*(ताम् ?) ।

प्राणोपस्थयुतां भूमिं समुत्पन्नां विचिन्तयेत् ॥ ६६ ॥

इत्थं शरीरमापाद्य पञ्चभूतसमुद्भवं ।

पूर्वाक्तात् पङ्कजात् तस्मादमृतोषैः समुत्थितैः ॥ ६७ ॥

58-(c) My विनिय for निर्मिय ; रन्ध्रे for रन्ध्रम्

59-(a) My प्रवेशो° for प्रविश्यो°

-(d) M दिवं for जीवं

60-(b) ABM °नोत्थित for °नोज्ज्वल

62-(a) M जीववृत्ति for जीवं संभूतम्

65-(c) My वायु for वायु

स्नापयित्वा निजं देहं शुद्धमप्राकृतं स्वकम् ।
 समाराधनयोम्यं तद्धरेरिति विचिन्त्य च ॥ ६८ ॥
 संस्पृत्याष्टाक्षरं मन्त्रं द्विषडक्षरमेव वा ।
 त्रिषु न्यासेष्वेकतमं कृत्वाङ्गन्यासमादरात् ॥ ६९ ॥
 ऋष्यादिप्रणवं कृत्वा नमःस्वाहान्तमेव वा ।
 वर्णात्मानं वासुदेवं गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ ७० ॥
 अर्चयित्वा ततो देवं हृदयाम्भोजसंस्थितम् ।
 मानसैरुपचारैश्च होमान्तरैर्चयेत् क्रमात् ॥ ७१ ॥
 ततो विज्ञाप्य देवेशं बाह्यागं समाचरेत् ।
 समाराधनवस्तूनि क्षालनीं जलमूरिताम् ॥ ७२ ॥
 दक्षिणे स्थापयित्वा तु वामे पार्श्वे गलन्तिकाम् ।
 विष्णुगायत्र्यार्घ्यादिपात्राणि क्षालयेत् सुधीः ॥ ७३ ॥
 अग्रे देवस्य सौवर्णं स्थापयित्वासनं ततः ।
 क्षालयित्वा तदुपरि पादानि स्थापयेत् पुनः ॥ ७४ ॥
 क्रमशस्तेषु पादेषु पात्राण्यपि निवेशयेत् ।
 अग्निकोणे न्यसेदर्घ्यपात्रं दक्षिणपश्चिमे ॥ ७५ ॥
 पाद्यपात्रं च विन्यस्य पात्रमाचमनार्थकम् ।
 विन्यसेद्वायुकोणे तु स्नानीयं शांकरे पुनः ॥ ७६ ॥

70-(a) My जपादि for ऋष्यादि.

-(b) ABM बहिशालान्तमेव च ।

71-(b) M बिष्टरे for संस्थितम्

73-(c) AB तानि for °प्यादि

एतानि विष्णुगायत्र्या

74-(b) BM समन्ततः for °सनं ततः

-(d) BM पदानि for पादानि

75-(a) ABM पात्रेषु for पादेषु

प्रोक्षणार्थस्य पात्रं च विन्यसेत् सर्वमध्यतः ।
 सिद्धार्थमक्षतं चैव कुशाग्रं तिलमेव च ॥ ७७ ॥
 खं गन्धं फलं पुष्पमर्घ्यमष्टाङ्गमुच्यते ।
 दूर्वा च विष्णुपर्णी च श्यामाकं पद्ममेव च ॥ ७८ ॥
 पाघे द्रव्याणि चैतानि निक्षिप्य तदनन्तरम् ।
 लवङ्गं जातिः*तः*(क !) क्लोद्व्याप्याचमनीयके ॥ ७९ ॥
 सिद्धार्थकादि ज्ञानीये पूर्ववत् कल्पयेद् बुधः ।
 पात्राण्येतानि सर्वाणि पूरयेद्वालितोदकैः ॥ ८० ॥
 हस्ते वामेतरे चक्रं द्वादशारं ससूर्यकम् ।
 ध्यात्वा तद्रश्मिपुञ्जेन दहेद् द्रव्याणि तानि च ॥ ८१ ॥
 वामे हस्ते सिते पद्मे चन्द्रं ध्यात्वा सुभास्वरम् ।
 तदुत्थरमृताम्भोभिर्ध्यात्वा सितानि तानि च ॥ ८२ ॥
 उभयोर्हस्तयोर्ध्यात्वा देवं नारायणं प्रभुम् ।
 ताभ्यां द्रव्याणि पात्रेषु स्पृष्ट्वा सर्वेष्वनन्यधीः ॥ ८३ ॥
 उच्चार्य विष्णुगायत्रीमभिमन्त्र्य सकृत् सकृत् ।
 संप्रदर्श्य ततो मुद्रां सौरभेयीं तदुत्थया ॥ ८४ ॥
 दुग्धस्य धारया तानि पूरितानि विचिन्त्य च ।
 ओमध्वं कल्पयामीति पात्रमर्घ्यस्य संस्पृशेत् ॥ ८५ ॥

78-(b) A °मष्टक° for °मष्टाङ्ग°

M °मष्ट स° for °मष्टाङ्ग°

81-(a) M वामकरे for वामेतरे

82-(b) A ध्यात्वा वाङ् for चन्द्रं ध्यात्वा

B ध्यात्वा - - सुभास्वरम् ।

M ध्यात्वा पात्रं for चन्द्रं ध्यात्वा

83-(b) ABM ध्यायेत् for देवम्

(c) ABM तानि for ताभ्याम्

एवमन्यान्यपि स्पृष्ट्वा कल्पयामीति चोच्चरेत् ।
 पात्रान्तरेणार्थपात्रात् किंचिदुद्धृत्य वारि च ॥ ८६ ॥
 निवेश्य वामहस्ते च मूलमन्त्रेण मन्त्रयेत् ।
 सप्तकृत्वः पठेतेन तदादाय जलं पुनः ॥ ८७ ॥
 कूर्चेन तानि द्रव्याणि प्रोक्ष्य चात्मानमन्वतः ।
 कल्पयेद्देवदेवस्य योगपीठं समाहितः ॥ ८८ ॥
 आधारशक्तिं प्रथमं कालाग्निं कूर्ममन्वतः ।
 अनन्तमुपरिष्ठाच्च सहस्रफलसंयुतम् ॥ ८९ ॥
 तस्योपरि भुवं देवीं चतुरश्रां विचिन्त्य च ।
 तस्योपरिष्ठाद्धर्मादीन् पादानद्यौ प्रकल्पयेत् ॥ ९० ॥
 धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं कोणद्विभु च ।
 नपूर्वाश्वतुरोऽप्येतान् पूर्वाद्यासु ककुप्सु च ॥ ९१ ॥
 सिताः पूर्वे च चत्वारः पाश्चात्या रक्तवर्णकाः ।
 पुरुषाकृतयः सर्वे सिंहवक्त्राश्चतुर्भुजाः ॥ ९२ ॥
 घ्यातव्याश्चार्चनीयाश्च चतुर्यन्तैर्मोऽन्वितैः ।
 नामभिः प्रणवाद्यैश्च मन्त्राः कल्प्या द्विजोत्तम ॥ ९३ ॥
 एताश्चतस्रः पूर्वाद्यास्तासु देवचतुष्टयम् ।
 अहंकारत्रयं पाशा गुणाः सत्त्वादयो गुणाः ॥ ९४ ॥
 जीवात्मा पञ्चभूतात्मा तृल्लिका श्यात् तदूर्ध्वतः ।
 विद्यादास्तरणं चाग्नेर्मण्डलं सोमसूर्ययोः ॥ ९५ ॥

87-(c) My फलं for पटेत्

-(d) My वपुः for पुनः

95-(b) My कुलिन्दः for तृल्लिका

-(c) A वास्तरणं BM चास्तरणं for °वास्तरणम्

*मण्डलानि (लं च ?) क्रमाद् ध्येया(यं ?) *स्तदूर्ध्वं द्वादशच्छदम् ।

स्मेरकेसरसंपूर्ण मध्ये कर्णिकया युतम् ॥ ९६ ॥

*दलद्वादश वि (के ?) ज्ञेयाः * क्रमाद् द्वादशमूर्तयः ।

मोहिन्याद्याः पञ्चदश केसरेषु च शक्तयः ॥ ९७ ॥

कर्णिकायास्तु मूले स्यात् गुणयोनित्रयं मुने ।

गुणशक्तित्रयं मध्ये क्रमेणैवं विचिन्तयेत् ॥ ९८ ॥

भद्रासनं विधायैवं तस्मिन् देवं समर्चयेत् ।

पीठस्य दक्षिणे पार्श्वे ब्रह्मविष्णुशिवान् यजेत् ॥ ९९ ॥

गन्धपुष्पादिभिर्भोगैरिष्ट्वा पार्श्वे तथोत्तरे ।

सनत्कुमारसनकसनन्दानर्चयेदपि ॥ १०० ॥

यजेत् पश्चिमपार्श्वे च दुर्गाविघ्नेशनारदान् ।

आत्मनो गुरुरपहृक्तिं च पूजयित्वा विधानतः ॥ १०१ ॥

कस्मिंश्चित् क्षालिते पात्रे पूरिते चार्ध्यवारिणा ।

मूलमन्त्रेण हस्ताभ्यां ललाटे (ट ?) सममुद्धृते ॥ १०२ ॥

आवाह्य मूलबिम्बात्तु दीपादीपवदच्युतम् ।

आगच्छपदसंयुक्तं चतुष्कृत्वा समुधरेत् ॥ १०३ ॥

मूलमन्त्रं जलं तच्च कर्मार्याशिरसि न्यसेत् ।

कूर्चेन तद्गतं देवं विचिन्त्य प्रणमेत् शितौ ॥ १०४ ॥

96-(a) My °लादि for °लानि

97-(a) AM दला for *दल

100-(d) My द्विजाः for द्विपि

101-(c) My पञ्चीष for पञ्चि च

102-(a) ABM °श्विदक्षये for °श्विरक्षालिते

103-(d) My °कृत् for °कृत्वा

ABM °द्धरेत् for °धरेत्

104-(a) AM ज्वलन्तं च for जलं तच्च

B मूलमन्त्रज्वलन्तच्च

उत्थाय स्वागतं ब्रूयात् पश्चान्मुद्रां च दर्शयेत् ।

सन्निधिं प्रार्थयेत्तत्र यावत्पूजावसानकम् ॥ १०५ ॥

आभिमुख्यं विधायास्य पुण्डरीकाक्षविद्यया ।

आसनं च विधायास्य मूलमन्त्रेण मन्त्रवित् ॥ १०६ ॥

अर्चायां *देह(अङ्ग ?) विन्यासं* मन्त्रस्य विदधीत च ।

विनैव तु करन्यासं शङ्खमुद्रां च दर्शयेत् ॥ १०७ ॥

सुरैः सिद्धैः सत्त्वनिष्ठैर्मुनिभिश्चैव कारिते ।

आवाहनं न कुर्वीत स्थापिते निश्चले हरौ ॥ १०८ ॥

आवाहनं भवेदस्य संमुखीकरणं द्विज ।

कुण्डस्थितं हव्यवाहं होमकाले समागते ॥ १०९ ॥

उत्थापयेत्तथा देवमिज्याकाले प्रबोधयेत् ।

योगपीठ*प्रकल्लसं* च (क्लृप्तिश्च ?) मन्त्रन्यासश्च काश्यप ॥ ११० ॥

इज्याकाले विधातव्ये स्थिरबिम्बे महामते ।

दिक्षुर(देवम ?) ध्याम्बराकल्पपुष्पगन्धानुलेपने ॥ १११ ॥

स्थितं ध्यायेत् तथासीनं पाद्याचमनयोः पुनः ।

आसीनमभिषेके तु पद्मासननिवेशितम् ॥ ११२ ॥

धूपप्रदीपनैवेद्येष्व्वासीनं स्वस्तिकासने ।

अन्येष्वप्युपचारेषु तत्कर्मानुगुणं स्थितम् ॥ ११३ ॥

देवभाराधको ध्यायन् तत्तत्कर्म समाचरेत् ।

अर्चयामीति साम्नादौ विकिरेत् पुष्पसंपुटम् ॥ ११४ ॥

107-(a) ABM देह for *देह

109-(a) ABM °तस्य for °दस्य

110-(c) M प्रसृतिः for *प्रकल्लसम्*

111-(b) AM मते तथा B मते for महामते

-(c) My दिक्षुस्विताभ्यां° for *दिक्षुर*(देवम!)प्य!

114-(a) A अङ्गम् for ध्यायन्

विज्ञापयेज्जगन्नाथं *कृत्वा*(ता ?)जलिपुटः स्थितः ।
 प्रभो सर्वामराधीश विष्णो जिष्णो श्रियः पते ॥ ११५ ॥
 यजाम्यर्घ्यादिभिर्भोगैस्त्वां जुषस्व कृपां मयि ।
 इति विज्ञाप्य शिरसा प्रणम्यार्घ्यं तु मूर्धनि ॥ ११६ ॥
 दद्यात् पादाब्जयोः पाद्यं क्षिपेत् पाद्यप्रतिग्रहे ।
 ध्यायेदाचमनस्याथ दाने देवं जलैर्हरिम् ॥ ११७ ॥
 आचामन्तं पुनस्तच्च क्षिपेदम्भःपरिग्रहे ।
 धूपं चागलगन्धाब्धं देवदेवस्य दर्शयेत् ॥ ११८ ॥
 सकर्पूरदशं दीपं देवदेवस्य दर्शयेत् ।
 आवाहनार्घ्यधूपेषु परिवारस्य भोजने ॥ ११९ ॥
 षण्ठां संचालयेद्दीपदर्शने नैव चालयेत् ।
 पुष्पाञ्जलिं च विकिरेत् प्रतिभोगं पदाब्जयोः ॥ १२० ॥
 मधुपर्कं दर्शयित्वा हस्ताभ्यां तत्पदान्भुजे ।
 गृहीत्वा शिरसा चैव प्रणमेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ १२१ ॥
 प्रणम्य दण्डवद् भूमौ देवं विज्ञापयेत्ततः ।
 दासोऽहमस्मि ते देव सपुत्रः सपरिग्रहः ॥ १२२ ॥
 नियुङ्क्ष्व मां यथाकामं कर्तव्येषु जगद्गुरो ।
 इत्थं विज्ञाप्य तदनु परिवारान् प्रकल्पयेत् ॥ १२३ ॥
 दलेष्वासनपद्मस्य प्राच्यादिषु यजेत् क्रमात् ।
 श्रीवत्सं वनमालां च योगमायां च वैष्णवीम् ॥ १२४ ॥

115—(d) My. जगन् for श्रियः

117—(d) M प्याते देवे जले हरिम् ।

118—(a) ABM °मन्तं for °मन्तं

—(b) ABM प्रति for परि

119—(d) M °बायं for °बारं

विमला सृष्टिशक्त्याद्वा तथा चोत्कर्षिणीति च ।

ज्ञानशक्तिः सत्यशक्तिरीशान्या अनुकम्पका ॥ १२५ ॥

पितामही क्रमेणैताः स्मृता द्वादश शक्तयः ।

प्रथमावरणे दिक्षु प्रागादिषु यथाक्रमम् ॥ १२६ ॥

व्याप्तिः कान्तिश्च तृप्तिश्च श्रद्धाविधे दया क्षमा ।

अष्टैताः शक्तिर्मर्यन्ताः शक्तिचामरधारिणीः ॥ १२७ ॥

इष्ट्वा द्वितीयावरणे शङ्खचक्रादिधारिणः ।

प्राच्याद्यासु चतुर्दिक्षु पूजयेत् पुरुषानिमान् ॥ १२८ ॥

श्रीवाराहं नारसिंहं श्रीधरं च हयाननम् ।

आग्नेयादिषु कोणेषु रामौ भार्गवराघवौ ॥ १२९ ॥

वामनं वासुदेवं च क्रमादष्टाविमे स्मृताः ।

आष्टौ च तृतीयायां पूजयेदायुषाष्टकम् ॥ १३० ॥

पाञ्चजन्यं च सुसलं चक्रं नन्दकमेव च ।

गदां शार्ङ्गं च पद्मं च वनमालां क्रमाद्यजेत् ॥ १३१ ॥

चतुर्ध्यामाष्टौ पश्चात् कुमुदादीन् यजेत् क्रमात् ।

पञ्चमावरणे चैव दिक्पालनिन्द्रपूर्वकान् ॥ १३२ ॥

एवं विधाय गरुडं देवस्याभिमुखं स्थितम् ।

कृताञ्जलिः स्रद्धां भौगैरर्घ्यादिभिर्यजेत् ॥ १३३ ॥

देवस्य दक्षिणे पार्श्वे श्रियं देवीं समर्चयेत् ।

वामे भूमिं यथादेवमिह चार्घ्यादिभिर्यजेत् ॥ १३४ ॥

125-(ab) ABM °लोत्कर्षिणी ज्ञाना सत्येशाना अनुकम्पका for °ला
सृष्टिशक्त्याद्वा तथा चोत्कर्षिणीति च ।

-(cd) ABM, अनुकम्पापितामहौ शक्तिरेतासु द्वादश ॥

126-(ab) ABM. Om.

127-,b) My. जवा for दया

बहिर्द्वितीयावरणात् सोमेशानदिगन्तरे ।
 विष्वक्सेनं चतुर्बाहुं शङ्खचक्रधरं यजेत् ॥ १३५ ॥
 पश्चाद्विज्ञापयेद् देवं गन्तुं स्नानासनं प्रति ।
 उत्थितस्य प्रभोः पश्चात् पादुके प्रणिधापयेत् ॥ १३६ ॥
 इदं विष्णुरिति द्वाभ्यामृभ्यामारोपयेत्तयोः ।
 उत्तिष्ठ ब्रह्मण इति प्रापयेत् स्नानवेदिकाम् ॥ १३७ ॥
 भद्रं कर्णेभिरिति च वेदिकायां निवेशयेत् ।
 विष्णुगायत्रियार्यं स्यात् पाद्यं विष्णु (त्रीणि ?) पदेति च ॥ १३८ ॥
 आचामयेज्जगन्नाथं पश्चादापः पुनन्त्विति ।
 शालिमात्राः प्रदर्श्याथ विष्णुगायत्रिया पुनः ॥ १३९ ॥
 मधुपर्कं च दातव्यं जितं त इति मन्त्रतः ।
 निवेदयेच्च ताम्बूलं मुखवासं च दापयेत् ॥ १४० ॥
 दन्तधावनकं दद्यात् तद्विष्णोरिति विष्णवे ।
 जिह्वानिलैर्हनं दद्यात् तद्विभास इति प्रभोः ॥ १४१ ॥
 मुखप्रक्षालनं दद्याद् विष्णुगायत्रिया पुनः ।
 निवेदयित्वा ताम्बूलं जितं त इति मन्त्रतः ॥ १४२ ॥
 विकिरेत् पादपुष्पाणि पश्चादभ्यङ्गयेद्विभुम् ।
 वामदेव्येन मन्त्रेण स्रजं तेनैव दापयेत् ॥ १४३ ॥
 आदर्शनं दर्शयित्वा कुर्यादुद्धर्तनं ततः ।
 माषचूर्णेन च ततो विष्णोर्नुकमिति प्रभोः ॥ १४४ ॥

135-(d) My. °कादिहं for °कधरम्

137-(ab) My. Om.

139-(ab) My. Om.

140-(ab) ABM. Om.

140-(c) ABM °यित्वा for °येच्च

141-(a) ABM दन्तानां धावनं for दन्तधावनकम्

142-(c) ABM मधुपर्कं च दातव्यम्

न ते विष्णो इति ददेत्(?) शुद्धामलकवारि च ।
 संक्षालनं गन्धतोयैरापो हि छादिमुच्चरेत् ॥ १४५ ॥
 धान्यराशिस्थितैः सप्तदशकुम्भैश्च सेचयेत् ।
 हिरण्यवर्णां हरिणीमित्यालेपो हरिद्रया ॥ १४६ ॥
 विलिप्य कुङ्कुमेनैव पुष्पसम्मिर्विभूष्य च ।
 नीराज्य कलशान्भोभिः क्षालयेत् पावमानिभिः ॥ १४७ ॥
 परिधाप्याम्बरयुगं चन्दनेन विलिप्य च ।
 ऋष जज्ञानमिति च कथा नश्चित्र आभुवत् ॥ १४८ ॥
 स्रग्मिर्विभूष्य चाघ्यैर्यजेत परमेश्वरम् ।
 सहस्रधारया स्नानं पुंभूक्तेन विधाय च ॥ १४९ ॥
 अग्निर्मूर्धेति मन्त्रेण ह्योतेनाङ्गानि *अर्ह* (मार्ज !)येत् ।
 विधाय धौते द्वे वस्त्रे निर्मले परिधाप्य च ॥ १५० ॥
 प्रणवेन ऋक्सूत्रमुत्तरीयं प्रकल्प्य च ।
 दत्त्वा चाचमनं तस्माद्गमनं प्रार्थयेदनु ॥ १५१ ॥
 प्रदाय पादुके देवमलंकारासनं नयेत् ।
 तस्मिन् देवे सुखासीने यजेदर्घ्यादिना पुनः ॥ १५२ ॥
 केशानगरुजैर्धूपैर्मूर्धानं दिव इत्यृचा ।
 शोषयित्वाथ शुचिना चन्दनेन सुगन्धिना ॥ १५३ ॥
 सक्पूरैरेण तुहिनजलसंद्रावितेन च ।
 इदं विष्णुं पठन् मन्त्रं विलि*प्य* (प्या !)विरलं तनौ ॥ १५४ ॥
 इरावतीतिमन्त्रेण पादयोरक्षतं क्षिपेत् ।
 जितं त इति मन्त्रेण मकुटादिविभूषणैः ॥ १५५ ॥

150-(b) My. °नाङ्गानुनिर्हतिम् for °नाङ्गानि *अर्ह* (मार्ज !) येत्

151-(cd) My. दत्त्वाचमनमस्माच्च निर्गमं प्रार्थयेऽपि च ।

154-(b) My. सुगन्धितेन for संशोषितेन

विमूष्य धारयित्वा च विचित्राः सुमनसजः ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण विष्णुगायत्रियाजनम् ॥ १५६ ॥
 निधाय चक्षुषोः पश्चादादर्शमपि दर्शयेत् ।
 व्याहृतीभिर्जितं तेन धूपयेदगरूत्थितैः ॥ १५७ ॥
 धूपैः सुरभिगन्धैश्च दीपान् संदर्शयेत् पुनः ।
 उदीप्यस्वेति मन्त्रेण तिलान् वै तण्डुलानपि ॥ १५८ ॥
 वस्त्रं स्वर्णं च ताम्बूलं रत्नानि विविधानि च ।
 फलानि गाश्च धान्यानि सघृतानि यथावसु ॥ १५९ ॥
 गोम्रासं चैव पुरतो देवदेवस्य देशिकः ।
 वैष्णवेभ्यः कृते त्वस्मिन् दाने राष्ट्रस्य भूपतेः ॥ १६० ॥
 सुस्रहेतुर्भवेच्चैव प्राणिनां राष्ट्रवर्तिनाम् ।
 तिरस्करिष्यपनयं कृत्वा भक्तानुकम्पया ॥ १६१ ॥
 वादयेत् सर्ववाद्यानि शङ्खाहलनिःस्वनैः ।
 शृङ्गैरपि च सौवर्णैः श्रवणानां सुखावहैः ॥ १६२ ॥
 गापयेद्गायकैश्चैव नर्तकीभिश्च नर्तनम् ।
 कारयेद्द्रव्यमातङ्गपुरङ्गशिविकादिकान् ॥ १६३ ॥
 दर्शयेद्वाहनवरान् गरुडं च ध्वजोपरि ।
 निवेद्य दर्शयित्वा तु छत्रं मुक्तामयं ततः ॥ १६४ ॥
 भृते च(तैश्च ?) बालव्यजने(नैः?) मायूरव्यजने (नैः?) तथा ।
 तालवृन्तैरपि क्षौमैर्वीजयेदभितां विभुम् ॥ १६५ ॥
 ब्राह्मणैश्चतुरो वेदान् धावयेत् सपङ्कजान् ।
 कारयेत् स्तोत्रपठनं ब्राह्मणैर्वेदवित्तमैः ॥ १६६ ॥
 सौवर्णपात्रनिक्षिप्तैर्गन्ध्याज्यपरिदीपितैः ।
 आहृतैर्द्विजवर्यैश्च देवं नीराजयेदपि ॥ १६७ ॥

162-(d) My. श्रवणानि सुत्वापयेत् ।

165-(b) M मयूर for मायूर ; व्यजनं for व्यजने

भोजनासनयानाय देवं विज्ञापयेत् ततः ।
 प्रदाय पादुके पश्चात् भोजनासनमानयेत् ॥ १६८ ॥
 तत्रासीनाय देवाय दद्यादर्घ्यं सपाद्यकम् ।
 पश्चादाचमनीयं च मधुपकं निवेदयेत् ॥ १६९ ॥
 प्रणवेन ततो दद्यात् ताम्बूलीवीटिकां ततः ।
 घेनुं सवत्सां सौवर्णखुरशृङ्गविभूषिताम् ॥ १७० ॥
 पात्रस्थैरष्टभिर्धान्यैः सह मात्रां प्रदर्शयेत् ।
 आचार्याय च तां दद्यात् पूजासंपूरणाय च ॥ १७१ ॥
 अन्नं निवेदयेत् सिद्धं पायसाद्यं चतुष्टयम् ।
 अपक्वैरतिपक्वैश्च यथायोगं प्रकल्पितैः ॥ १७२ ॥
 फलैः सर्वतुंसंभूतैर्मधुरादिसमन्वितैः ।
 संप्रोक्ष्य चास्त्रमन्त्रेण परिषिच्य च वर्मणा ॥ १७३ ॥
 प्रणवेनार्हणं दत्त्वा दहनाप्यायनादिकम् ।
 हविषो दोषशान्त्यर्थं कारयित्वा प्रदक्षिणम् ॥ १७४ ॥
 मुद्रां च सौरभीं कृत्वा दर्शयित्वा च भक्तिः ।
 अर्घ्यपात्रस्थितं पुष्पं विन्यस्य च यथाक्रमम् ॥ १७५ ॥
 विष्णुहस्तसमाख्यं च कृत्वा वामकरेण च ।
 अम्बारब्धं दक्षिणेन ग्रासमुद्रायुतेन च ॥ १७६ ॥
 देवस्य त्वेतिमन्त्रेण करे देवस्य दक्षिणे ।
 निर्वपेत् सावधानेन भक्तिसुक्तेन चेतसा ॥ १७७ ॥
 अर्घ्यं धूपे च नैवेद्ये त्रिषु घण्टां निनादयेत् ।
 दत्त्वा च पावनं भक्तं पानीयं च सुपंस्कृतम् ॥ १७८ ॥

168-(b) My. विष्णु for देवम्

176-(d) My. निवेदनेन for युनेन

178-(b) M My. वेदयेत् for नादयेत्

-(c) ABM शस्तं for भक्तम्

दद्यादाचमनीयं च मृजेत् पाण्योश्च चन्दनम् ।

निवेदयेच्च ताम्बूलं कर्पूरेण समन्वितम् ॥ १७९ ॥

सरसतिलमात्रं च ह्याचार्याय प्रदापयेत् ।

कर्माचार्यां यदुदितं क्रियाजातं द्विजोत्तम ॥ १८० ॥

तत्सर्वं ध्रुवबेरादौ विदधीत विचक्षणः ।

क्षमापयित्वा देवेशं भक्तिमग्रेण चेतसा ॥ १८१ ॥

परिवारांश्च गन्धाद्यैश्चतुर्भिः पूजयेद् द्विज ।

स्तोत्राणि विज्ञाप्य पुनर्मूलमन्त्रं जपेद् बुधः ॥ १८२ ॥

अष्टोत्तरशतं वापि तदर्धं वा तदर्धकम् ।

अर्घ्यपात्रकरः पश्चात् विनिर्गत्यामिमण्डपम् ॥ १८३ ॥

तथा होमं विधायथ गत्वा देवस्य संनिधौ ।

निवेद्य *तत्कर्म—न* (जातं !) देवपादाम्बुजद्वये ॥ १८४ ॥

महोत्सवविधानेन परिवारबलिं चरेत् ।

देवभुक्तोऽन्नितैर्भोगैर्विष्वक्सेनं च पूजयेत् ॥ १८५ ॥

विज्ञाप्य देवदेवाय प्रणमेद्दण्डवत् क्षितौ ।

आदाय चावशिष्टानि पूजावस्तूनि कृत्स्नशः ॥ १८६ ॥

गृहं गत्वा च तैर्द्रव्यैर्हृदयाम्बुजमंस्थितम् ।

अर्चयित्वा जगन्नाथं कृतकृत्यः सदा भवेत् ॥ १८७ ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि धिष्णामित्रसंहितायां

[नित्याराधनक्रमविधिर्नाम] दशमोऽध्यायः ॥

179-(b) ABM मुञ्च for मृजेत्

180-(a) A रथमुज्ज्वल B रत्नकतिज्ज्वल M रसन्मुज्ज्वल for सरसतिल°

182-(cd) ABM. Om.

183 ABM. Om.

184 ABM. Om.

Colophon :-My. नित्याराधनक्रमो नाम for [नित्याराधनक्रमविधिर्नाम].

एकादशोऽध्यायः

काश्यपः—

होमं कृत्वेति भगवान् भवता विहितं मम ।
तत्प्रकारो न संदिष्टः संक्षेपेणापि तं वद ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

प्रकारमग्निकार्यस्य शृणुष्वनावहितो मुने ।
दीक्षाविधौ प्रोक्षणे च प्रतिष्ठोत्सवयोरपि ॥ २ ॥
प्रायश्चित्तेषु सर्वेषु स्तपनेषु विशेषतः ।
एवमादिषु चान्येषु सर्वेष्वपि च कर्मसु ॥ ३ ॥
सामान्येन वदाम्यद्य हवनं शृणु सुव्रत ।
पचनाख्यमासाद्य प्रक्षाल्य चरणानुभौ ॥ ४ ॥
आचान्तस्तस्य याम्बांशे कुण्डं कुर्यात् सलक्षणम् ।
एकहस्तसमायामं चतुरश्रं त्रिमेखलम् ॥ ५ ॥
ओष्ठनाभिसमायुक्तं विस्तारसदृशावटम् ।
मूर्ध्ना तु पूर्वदिग्भागे त्रीशानाग्नेयकोणगौ ॥ ६ ॥
बाहू नैर्ऋतवायव्यकोणगं पदयोर्युगम् ।
जठरं कुण्डमध्यं स्याद्योनिर्योनिर्विधीयते ॥ ७ ॥
कुण्डपश्चिमदिक्संस्थमध्यास्यासनमुत्तमम् ।
सोत्तरीयः सोर्ध्वपुण्ड्रः प्राङ्मुखो होममाचरेत् ॥ ८ ॥
कुण्डं संभार्य चालिष्य गोमयेन सहाम्भसा ।
कुक्षौः संभार्य तैरेव प्रोक्षयेन्मूलविद्यया ॥ ९ ॥
केबले स्फण्डिले वापि हवनं विधिवच्चरेत् ।
आत्मनो दक्षिणे पार्श्वे विन्यसेत् पुष्पभाजनम् ॥ १० ॥

होमद्रव्याणि चान्यानि वामपार्श्वे निघापयेत् ।
 सकुशाः समिधः स्थालीं चरोः पात्रं धृतस्य च ॥ ११ ॥
 सुक्स्तुवौ परिधीस्तोयमक्षतानि च मेक्षणम् ।
 व्यजनानि च दर्वीं च शुष्ककाष्ठसमुच्चयम् ॥ १२ ॥
 अग्नेर्विहरणं चैव गन्धद्रव्यं सचूर्णकम् ।
 न्यस्य द्वन्द्वानि चैतानि प्रयुज्यात् सति संभवे ॥ १३ ॥
 लिखेत् प्रागायतास्तिलो रेखाः कुण्डस्य मध्यमे ।
 उदीच्यश्च तथा तिलो लिखित्वा मूलविद्यया ॥ १४ ॥
 दर्भद्वयं तद्विसृज्य पाणिं प्रक्षाल्य चाम्भसा ।
 मथितं लौकिकं वापि पावकं तत्र निक्षिपेत् ॥ १५ ॥
 प्रणवेन विधृत्याग्निं समूह्य च परितरेत् ।
 त्रिभिस्त्रिभिर्दर्भस्त्वण्डैः प्रागुदङ्मूर्धभिस्ततः ॥ १६ ॥
 द्रव्याग्निमध्ये विन्यस्य प्रणीतामक्षतार्चिताम् ।
 अपां पूर्णां ततः कूर्चं दर्भाभ्यां प्रपिधाय च ॥ १७ ॥
 प्रादेशमात्रनिर्मेयं छेदनं तस्य च त्रिभिः ।
 दर्भैः पवित्रैस्तैरेव प्रणीताञ्जलिर्मर्पयेत् ॥ १८ ॥
 प्रोक्षणीमात्मनश्चाग्नें सकूर्चां तां च निक्षिपेत् ।
 कूर्चं तत् करयोरुत्वा साङ्गुष्ठानामिकाग्रतः ॥ १९ ॥
 त्रिरुत्पूय च कूर्चेन पुनराधारसंयुतम् ।
 होमद्रव्याणि सर्वाणि प्रोक्षयेत् तज्जलेन च ॥ २० ॥
 स्पृशेच्च तानि द्रव्याणि स्वस्वनाम्नाभिधाय च ।
 प्रदक्षिणं स्थावयेच्च प्रोक्षणीवारि सर्वतः ॥ २१ ॥

12-(a) M पञ्चनी° for परिधी°

-(c) M द्वयं for दर्वीम्

16-(a) My. °हृत्या° for °धृत्या°

17-(c) My. सकृदुं च for कूर्चम्

प्रणीतामम्भसापूर्व देवं तत्र सभाजयेत् ।
 अग्नेर्दक्षिणदिग्भागे दर्भैरास्तीर्य चासनम् ॥ २२ ॥
 कूर्चं ब्रह्माणमावाह्य तदग्ने विनिवेद्य च ।
 इष्ट्वा गन्धादिभिर्द्रव्यैर्वैष्णुगायत्रिया पुनः ॥ २३ ॥
 तण्डुलानाढकमितान् स्थाल्यां निक्षिप्य शोध्य च ।
 अग्नावधिश्रित्य च तां पाचयेच्चरुमञ्जसा ॥ २४ ॥
 गाल्तिं द्रावितं त्वाज्यमाज्यस्थाल्यां निरूप्य च ।
 मूलमन्त्रेण दर्भाग्रयुगं विन्यस्य तत्र च ॥ २५ ॥
 उत्तरेणामिमङ्गारेष्वारोप्याथ सवहिना ।
 दर्भेण कृत्वा पर्यामि त्रीन् वारानवतार्य च ॥ २६ ॥
 दर्भमग्नौ विनिक्षिप्य धृतं स्वपुरतो न्यसेत् ।
 त्रित्पूयाथ कूर्चं तमद्भिः स्पृष्ट्वा च पावके ॥ २७ ॥
 प्रहरेदमृतीकुर्यादाज्यं सुभिमुदया ।
 सभाजयेदिन्द्रमुत्थान् दिक्पालान् क्रमशस्ततः ॥ २८ ॥
 सुक्लुवावुष्णपयसा संक्षाल्य कुशकूर्चकम् ।
 तेन तौ सुक्लुवौ मूले मध्ये मूर्ध्नि च संमृजेत् ॥ २९ ॥
 कूर्चस्य मूलमध्याग्नौ क्रमेण मुनिपुंगव ।
 अग्नौ निष्ठप्य चोदीच्यामात्मनस्तौ निधाय च ॥ ३० ॥
 धृतं क्षुवेण चादाय सेचयेद्भोनवस्तुषु ।
 संसिच्य चरुमाज्येन पात्रं चाप्यवरोप्य तम् ॥ ३१ ॥
 पायसान्नं गुडान्नं च मौत्रं केवलमेव च ।
 चरुं चतुर्विधं कुर्यात् चुल्यां वापि पचेच्चरुम् ॥ ३२ ॥

31-(c) A °धृज्य for °सिच्य

ABM सर्व for चरु

-(d) ABM च for तम्

बिम्बे निवेद्यते यद्यत् तत्सर्वं जुहुयादपि ।
 प्रत्यगारभ्य परिधीन् उदक्संस्थान् निधापयेत् ॥ ३३ ॥
 परिषिच्याथ परितः शिखीशानदिशि न्यसेत् ।
 समिधं पुनरप्येकां प्रणीतोपरि विन्यसेत् ॥ ३४ ॥
 निधाय मनसा ध्यायन् साक्षालक्ष्मीपतिं प्रभुम् ।
 आज्याक्तानेकसंस्थान् जुहुयात् सकृदेव च ॥ ३५ ॥
 कुशकूर्चास्तृते वामे पाणावाज्यं निधाय च ।
 प्राजापत्यमथैन्द्रं चाप्याघाराहुतिमाचरेत् ॥ ३६ ॥
 आज्यभागं च जुहुयादग्नेय्यां दक्षिणार्धके ।
 सौम्यमुत्तरभागे च मध्ये व्याहृतिभिर्हुनेत् ॥ ३७ ॥
 होमकाले स्मरेदग्निं सप्तहस्तं द्विशीर्षिकम् ।
 पादत्रयेण संयुक्तं जिह्वासप्तसंयुतम् ॥ ३८ ॥
 वरदं शक्तिहस्तं च दधानं लुक्लुवावपि ।
 अभीतिदं चर्मधरं वामे चाज्यधरं करे ॥ ३९ ॥
 काल्याख्या*यां तु* (यास्तु !)जिह्वा*यां* (या !)मध्यमं स्थानमुच्यते ।
 कृष्णवर्णा च सा ज्ञेया कराली रक्तवर्णिका ॥ ४० ॥
 तत्स्थानं पूर्वदिग्भागे पीतवर्णा मनोजवा ।
 सा दक्षिणदिशि ज्ञेया लोहिता वह्निवर्णिका ॥ ४१ ॥

34-(c) ABM °धौ for °धम्

37-(a) AB My. भागौ for भागम्

-(b) My. °णोर्ध्वके for °णार्धके

38-(c) My. त्रयसमायुक्तं for त्रयेण संयुक्तम्

39-(c) A साहुतिं चहस्तं च

B चह for चर्म

M. साभूतिं चाहस्तं च

41-(d) My. ह्यग्निं for वह्निं

सा स्यात् पश्चिमदिक्संस्था धूम्रा चान्वर्थनामिका ।
 सोमदिक्संस्थिता सा स्यात् श्वेतवर्णा स्फुलिङ्गिनी ॥ ४२ ॥
 वह्निकोणगता सा स्यात् विश्वरूपाथ सप्तमी ।
 बिम्बीफलरूचिः सा स्याद्रीशाननिल्या च सा ॥ ४३ ॥
 कार्यां शान्तिकहोमः स्यात् कार्यां विजयो भवेत् ।
 मनोजवा पुष्टिकरी लोहितायां वशीकृतिः ॥ ४४ ॥
 धूम्रायां मारणं कुर्यात् स्फुलिङ्गिन्यां समृद्धयः ।
 विश्वरूपाद्यायां स्यादणिमादिमहाफलम् ॥ ४५ ॥
 तिलानाधारसंमिश्रान् जुहुयाज्जलशान्तये ।
 द्विषडणैर्न मन्त्रेण हुनेदष्टशताहुतीः ॥ ४६ ॥
 पूर्णाहुत्यवसाने तु वैष्णवाग्निं प्रकल्पयेत् ।
 गर्भाधानादि कर्तव्यमग्नेः कर्म च वैदिकम् ॥ ४७ ॥
 कुण्डे लक्ष्मीमृतुस्नातां सर्वाभरणभूषिताम् ।
 देवं नारायणमपि ध्यात्वा सर्वाङ्गसुन्दरम् ॥ ४८ ॥
 प्रथमेन तु बीजेन गर्भाधानं विधाय च ।
 द्वितीयेन तु बीजेन कुर्यात् पुंसवनं ततः ॥ ४९ ॥
 सीमन्तोन्नयनं कुर्यात् तृतीयेनैव साधकः ।
 जातकर्म चतुर्थेन नामकर्म परेण तु ॥ ५० ॥
 षष्ठेनाज्ञाशनं चौलं सप्तमेनापनायनम् ।
 अष्टमेन विधातव्यमष्टाक्षरमनोरयम् ॥ ५१ ॥
 विधिः क्रमाद्विधातव्यो द्विषडङ्गविधिं शृणु ।
 चतुर्भिर्नवमाद्यैस्तु बीजैः कुर्याद्यथाविधि ॥ ५२ ॥
 प्राजापत्यं च सौम्यं च तथाग्नेयमनन्तरम् ।
 वैश्वदेवक्रमे तानि चत्वारि च यथाक्रमम् ॥ ५३ ॥

वृतिबीजं च जुहुयाद् द्वादशाक्षरविद्यया ।
 साङ्गेन सकलेनाथ मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ॥ ५४ ॥
 हुत्वा गन्धादिभिर्द्रव्यैः सकलैर्मिमर्चयेत् ।
 तन्मध्ये देवदेवस्य योगपीठं प्रकल्पयेत् ॥ ५५ ॥
 सकृत्सकृच्च तन्मन्त्रैर्गव्येनाज्येन वै हुनेत् ।
 तन्मध्ये हृदयाम्भोजादवतार्य श्रियः पतिम् ॥ ५६ ॥
 मन्त्रन्यासादि सकलं यथाविधि विधाय च ।
 अर्घ्यादीनां षोडशानां भोगानां षोडशाहुतीः ॥ ५७ ॥
 क्रमेण परिवाराणामेवं हुत्वा सकृत् सकृत् ।
 एवं कुर्याद्भगवतः सप्तार्चिषि सभाजनम् ॥ ५८ ॥
 अनन्तरं च बिम्बादावाराधनविधिर्यदि ।
 वक्ष्यमाणेन जुहुयात् पालाशैः समिधादिकैः ॥ ५९ ॥
 समिधस्तालमानाः स्युः कनिष्ठानहना अपि ।
 स्थूलोद्वेगकरी ह्रस्वा वृष्ट्यभावाय वै समित् ॥ ६० ॥
 अतिवृष्टिकरी दीर्घा चर्महीनार्थनाशकृत् ।
 भिन्ना कुलक्षयकरी क्षता भार्याविनाशनी ॥ ६१ ॥
 क्षोभकृष्ण सशास्त्रा स्यात् पुराणा पुत्रनाशनी ।
 बन्धुनाशकरी चार्द्रा सजन्तुः सर्वनाशकृत् ॥ ६२ ॥
 निर्दोषाश्च घृताक्ताश्च होतव्याः समिधो मुने ।
 चरुं सद्घृतसंमिश्रं प्रासमुद्राप्रमाणतः ॥ ६३ ॥

54-(ab) My. Om.

55-(d) BM यज्ञ for योग

56-(ab) My. Om.

58-(b) ABM. कृत्वा for हुत्वा

60-(d) M. वृष्टय² for वृष्टय¹

आज्यं क्षुत्रेण जुहुयात् करेण समिधो हुनेत् ।
 पलाशपर्णेन चरुं केवलेन करेण वा ॥ ६४ ॥
 अस्त्रज्जितानि पुष्पाणि फलान्यपि हुनेद् द्विज ।
 धान्यानां च तिलानां च तण्डुलानां च काश्यप ॥ ६५ ॥
 प्रमाणमङ्गुल्यमैस्तु यावत् सूक्ष्मरमज्जसा ।
 तावत्प्रमाणं जुहुयाद् धृतेनाभ्यज्य मन्त्रवित् ॥ ६६ ॥
 एवं यथोक्तविधिना हुत्वाथो देशिकोत्तमः ।
 पञ्चोपनिषदा कुर्यात् प्रायश्चित्तं धृतेन तु ॥ ६७ ॥
 सदर्मसमिधं चैव क्षुत्रमाज्याभिपूरितम् (ताम् ?) ।
 क्षुत्रेण पिहितां तावन्नासिकाग्रान्तमुद्धरेत् ॥ ६८ ॥
 मूलमन्त्रेण जुहुयात् पूर्णाहुतिरियं भवेत् ।
 दर्मान् सर्वान् समादाय विनियुक्तान् यथाक्रमम् ॥ ६९ ॥
 अद्यप्रभृति(?)सकलं दग्ध्वा निरवशेषतः ।
 अनुयाजं तथापारसमिधौ परिधीनपि ॥ ७० ॥
 ऊर्ध्वं हुत्वा प्रणीतां तु स्थापयेदात्मनः पुनः(रः?) ।
 प्रोक्षणीजल्मादाय प्रणीतामवसिच्य च ॥ ७१ ॥
 पूर्वादि सोमपर्यन्तं जलं संसेचयेत् क्षितौ ।
 पश्चिमेन तु निक्षिप्य तनुं संप्रोक्ष्य चाल्मनः ॥ ७२ ॥
 ब्रह्माणमपि चोद्धास्य परिषेकं विधाय च ।
 अग्निमध्यगतं देवं स्वहृदब्जे समर्प्य च ॥ ७३ ॥

66-(b) ABM स्याद्वाच्यं° for सूक्ष्मर°

70-(a) AB. प्रभृति for प्रभृति

-(c) M. आप्रयाजान् for अनुयाजम्

-(cd) My. Om.

71 My. OM.

72-(ab) My, Om.

73-(d) ABM हृन्मप्ये for हृदब्जे

सुखं (चं!) जलेन संपूर्य बहिः कुण्डात्प्रदक्षिणम् ।
 सेचयित्वाथ शेषेण प्रोक्ष्य चात्मानमेव च ॥ ७४ ॥
 भस्मना तिलकं कृत्वा गृहीतार्थ्यः प्रविश्य च ।
 घाम्नि देवस्य पादाब्जे हवनं तत् समर्प्य च ॥ ७५ ॥
 यथाशक्ति मया देव यदग्नौकरणं तव ।
 आराधनं तद्यथावद्गृहाण परमेश्वर ॥ ७६ ॥
 इति विज्ञाप्य देवेशं दण्डवत् तं प्रणम्य च ।
 कृतकृत्यो भवेदुक्तमग्निकार्यं मया तव ॥ ७७ ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायाम्
 [अग्निकार्यविधिर्नाम] एकादशोऽध्यायः ॥

द्वादशोऽध्यायः ॥

विश्वामित्रः—

नित्योत्सवविधिं ब्रह्मन् प्रवक्ष्यामि शृणुष्व(?)तम् ।
 उत्सवं(?) त्रिविधं (धः?) प्रोक्तं (क्तः?) तन्त्रेऽस्मिन् ब्रह्मणा पुरा ॥१॥
 पात्रस्थे तण्डुले प्रातरावाह्य परमेश्वरम् ।
 परिक्रमेद् द्वादशभिः शक्तिभिः सहितो मुने ॥ २ ॥
 अहो(जे!)मध्याह्नसमये सायं कुसुमसंचये ।
 अथवा त्रिषु कालेषु वक्ष्ये चारयेद् द्विज ॥ ३ ॥
 बलिप्रदानस्य कृते सर्वेष्वारण्येष्वपि ।
 भुवादावाह्य देवेशं बलिविम्बे निवेद्य च ॥ ४ ॥

74-(b) My कुण्डान् for कुण्डात्

76-(b) My. विहितं for करणम्

77-(cd.) M. Adds कृतकृत्यो भवेदुक्तं भगवन्तं प्रणम्य च after 77-ab
 and before 77-cd.

अर्चयेदर्घ्यपूर्वाभिः सर्पाभिर्द्विजोत्तम ।
 ततः शुचिं द्विजवरं श्वेतवस्त्रोपधारिणम् ॥ ५ ॥
 सोत्तरीयं च सोष्णीषं धृतद्वादशपुण्ड्रकम् ।
 वैष्णवं सुमुखं दान्तं युवानं जपतत्परम् ॥ ६ ॥
 गरुत्मन्तं भावयित्वा *तन्मूर्ध्नि विनिवेशयेत्* (बलिं तन्मूर्ध्नि विन्यसेत् ?) ।
 शङ्खकाहल्लादाढ्यं तूर्यघोषपुरःसरम् ॥ ७ ॥
 अन्येन स्वर्णभृङ्गारं धारयेद्वष्टया सह ।
 अपरो धारयेत् पात्रं बलिद्रव्येण संयुतम् ॥ ८ ॥
 गर्भगृहद्वारपार्श्वासाद्याथ उदुम्बरे ।
 दक्षिणे वास्तुनाथस्तु द्विभुजो रक्तपात्रधृक् ॥ ९ ॥
 श्वेतवस्त्रधरो हस्ते दक्षिणे सुरसंश्रयः ।
 गदोघतकरो वास्तुनाथो ध्येयो द्विजोत्तम ॥ १० ॥
 क्षेत्रनाथं दण्डहस्तं नीलजीमूतसंनिभम् ।
 समुष्टिकं वामहस्तं दधानं वामपार्श्वगम् ॥ ११ ॥
 वीक्षमाणं विभोर्वक्त्रं ध्यात्वा द्वौ पूजयेद् द्विज ।
 ऊर्ध्वोदुम्बरमध्यस्थां सर्वाभरणभूषिताम् ॥ १२ ॥
 तप्तकार्तस्वरनिभां विद्रुमप्रतिमाम्बराम् ।
 पद्मकुम्भकरां पद्मसंस्थां द्वारश्रियं यजेत् ॥ १३ ॥
 बाष्पे गर्भगृहद्वारशास्त्रामूले तु दक्षिणे ।
 बद्धोष्णीषं सोर्ध्वपुण्ड्रं शुक्लाम्बरधरं द्विज ॥ १४ ॥
 हारकेयूरकटककुण्डलादिविभूषितम् ।
 तरुणादित्यवर्णानं चतुर्बाहुं च दक्षिणे ॥ १५ ॥
 भुज(हस्त ?)द्वये चक्रधरमूर्ध्वहस्ते (!) गदाग्रमपि ।
 श्रोणीतटनिषण्णां च विश्रान्ताग्रां भुवस्तले ॥ १६ ॥

9-(d) My. नृज for रक्त

11-(c) M. Adds समुष्टिकं वामहस्तं नीलजीमूतसंनिभम् before it.

ज्वलन्तं दधत् वामे शङ्खमूर्ध्वेऽक्षसूत्रकम् ।
 अघक्ष चण्डं घ्यात्वं पूजयेद् द्विजसतम् ॥ १७ ॥

व्यत्यस्तभुजयुग्मं च प्रचण्डमपि पूजयेत् ।
 गरुडं काञ्चननिभं कुटिलभ्रूयुगोज्ज्वलम् ॥ १८ ॥

लम्बोदरं च वृत्ताक्षं सर्वाभरणभूषितम् ।
 नीलाम्बरं पक्षयुग्ममण्डलेन विराजितम् ॥ १९ ॥

कृताञ्जलिं देवदेवसुमुखं(संमुखे ?) सम्यगर्चयेत् ।
 अद्याग्रमण्डपद्वारशास्त्राद्वयसुसंस्थितौ ॥ २० ॥

पद्मगर्भनिभौ चण्डप्रचण्डसदृशौ भुजे ।
 रक्ताम्बरादिसहितौ पूजयेद् गणनायकौ ॥ २१ ॥

उभौ घातृविघातारौ प्रथमावरणे तथा ।
 कुमुदं पूर्वदिग्भागे नानावस्त्रादिभूषितम् ॥ २२ ॥

चतुर्भुजं दक्षिणकर्णद्वन्द्वे क्षेतं च चामरम् ।
 मुद्रामभयसंज्ञां च सन्ये हारलजं तथा ॥ २३ ॥

तूष्णीं *मानस*संज्ञां च दधानं च सभाजयेत् ।
 कुमुदाक्षं वह्निकोणे व्यत्यस्तभुजयुग्मकम् ॥ २४ ॥

दक्षिणे पुण्डरीकं च वह्न्याभं गरुडध्वजम् ।
 दधानं नैर्ऋते चैव वामनं तद्वदर्चयेत् ॥ २५ ॥

पश्चिमे शङ्खकर्णं च पञ्चरागशरीरकम् ।
 मायूरपिञ्छव्यजनधारिणं वायुकोणगम् ॥ २६ ॥

23-(a) My. दक्षिणाङ्ग for दक्षिणकर

-(b) My. द्वे द्वे for द्वन्द्वे

24-(a) A तूष्णीममान° for तूष्णीं *मानस°*

25-(b) M. वर्णा° for वरुणा°

सर्पनेत्रं च विषिवदचयेद् द्विजपुंगव ।
 सोमे सुमुखसंज्ञं च श्यामं छत्रधरं भजेत् ॥ २७ ॥
 सुप्रतिष्ठं तथेशाने ध्यात्वैवं च सभाजयेत् ।
 अनुक्तं शेषमेतेषां कुमुदस्येव काश्यप ॥ २८ ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रेण सर्वेऽपि ललाटस्थेन शोभिताः ।
 तद्वाङ्मद्वारपार्श्वस्थं जयं सविजयं यजेत् ॥ २९ ॥
 चण्डप्रचण्डसदृशावुभावेतौ चतुर्भुजौ ।
 पीतमाल्याम्बरधरौ *पीतोष्णीषशिरौ* (धरौ?) मुने ॥ ३० ॥
 पश्चादुपेन्द्रं प्राग्भागे बह्विकोणे च सत्तम ।
 तेजोधरं दक्षिणे च दुरतिक्रमसंज्ञितम् ॥ ३१ ॥
 नैऋते पश्चिमे चैव महाकर्ममहाहृदौ ।
 अगृह्यं वायुकोणे च वसुरेतसमुत्तरे ॥ ३२ ॥
 वर्षमानं तथेशाने साक्षिणं गगनोपरि ।
 अधोभागे च सर्वस्य आधारनिलयं क्रमात् ॥ ३३ ॥
 एतान् स्फटिकवर्णाभान् वराभयकरान् यजेत् ।
 अथवाक्षसजं चक्रं शङ्खं च गदया सह ॥ ३४ ॥
 कनैश्चतुर्भिर्दधतो मकुटादिविभूषितान् ।
 ततस्तृतीयावरणद्वारपार्श्वस्थितावुभौ ॥ ३५ ॥
 यजेद्भद्रं सुभद्रं च यथा चण्डप्रचण्डकौ ।
 इन्द्रं यजेत तदनु श्यामवर्णं चतुर्भुजम् ॥ ३६ ॥
 सितद्विपस्थं कुलिशं विभ्रतं तीक्ष्णधारकम् ।
 अजालसं (अजालसं?) रक्तवर्णं हुताशं शक्तिहस्तकम् ॥ ३७ ॥

27-(a) A. सपं° for सपं°

-(d) M हरेः for भजेत्

32-(c) My °प्राग् for °पृष्ठं

36-(d) M पृष्ठं श्यामं for श्यामवर्णम्

37-(c) ABM अजालसं रक्तवर्णम्

यमं महिषसंस्थं तु कृष्णं दण्डकरं यजेत् ।
 प्रेतासनं खड्गधरं निर्धर्तिं चासितद्युतिम् ॥ ३८ ॥
 वरुणं मकरारूढं मुक्ताभं पाशधारिणम् ।
 वायुं हरिणमारूढं कृष्णध्वजपदाङ्कितम् ॥ ३९ ॥
 शशिनं शशकारूढं श्वेतं शिशिरपर्वतम् ।
 वृषारूढं प्रवालाभं शूलिनं त्र्यम्बकं यजेत् ॥ ४० ॥
 कूर्मारूढं हलधरमघस्तालागराजकम् ।
 ब्रह्माणं हंससंस्थं च चतुर्वक्त्रं स्मरन् यजेत् ॥ ४१ ॥
 चतुर्भुजाः सर्व एते साक्षमालाः परं विभुम् ।
 घ्यायन्त इति संस्मृत्य वराभयकरान् यजेत् ॥ ४२ ॥
 अमरेशविरूपाक्षौ तथा गोपुरपार्श्वौ ।
 इष्ट्वा चतुर्थावरणे चक्राद्यायुधसंहतिम् ॥ ४३ ॥
 वज्रं शक्तिं च दण्डं च खड्गं पाशं ध्वजं तथा ।
 शिशिरास्त्रं त्रिशूलं च क्रमेणैतानि पूजयेत् ॥ ४४ ॥
 महागोपुरपार्श्वस्थौ शङ्खपद्मनिधी उभौ ।
 शङ्खपद्मसमानाभौ शुक्लमाल्याम्बरावृतौ ॥ ४५ ॥
 निधिभाण्डसमारूढौ हस्वपाणिपदौ यजेत् ।
 शङ्खपद्मधरावेतौ निधिहस्तावथापि वा ॥ ४६ ॥
 इष्ट्वा भगवतो ह्येतीरष्टदिक्ष्वभिपूजयेत् ।
 शङ्खं समुसलं चैव चक्रं नन्दकमेव च ॥ ४७ ॥

39-(d) My. धूमाभं शिशिरास्त्रणम् (?) ।

40-(ab) My. Om.

(c) ABM. दधामं वृषमारूढम्

47-(ab) ABM हेतिमष्टदिक्षु च काश्यप ।

-(d) My. वेदण्ड° for नन्दक°

गदां शार्ङ्गं च पद्मं च वनमालां क्रमाद्यजेत् ।
 देवमारोप्य शिविकां बलिदानाय नाथयेत् ॥ ४८ ॥
 बलिप्रदानसमये तत्तद्वागांश्च गायकैः ।
 गापयित्वा नर्तकीभिस्तत्तृप्तं च दर्शयेत् ॥ ४९ ॥
 शङ्खकाहलमेरीभिस्तूर्यघोषेण सर्वतः ।
 बधिरकृत्य ककुभो बलिदानविधिं चरेत् ॥ ५० ॥
 ध्वजैश्छत्रैश्च विविधैस्तालवृत्तगणैरपि ।
 चामरैर्धार्यमाणैश्च संछादितदिगन्तरम् ॥ ५१ ॥
 कन्यकामिर्विचित्राभिर्भूषिताभिश्च सर्वतः ।
 वसानाभिश्च बासांसि पट्टांशुकमयान्यपि ॥ ५२ ॥
 गन्धर्वराजसंकाशैर्गायकानां गणैरपि ।
 पुरतः पृष्ठतश्चैव सेव्यमानो द्विजोत्तमैः ॥ ५३ ॥
 पठद्विधितुरो वेदान् संघशः सेवितः पृथक् ।
 स्थाने स्थाने तु ताम्बूलं मक्ष्याणि विविधानि च ॥ ५४ ॥
 फलानि च सुपक्वानि सापूपानि निवेद्य च ।
 वेदविद्वयो गायकेभ्यो नर्तकीभ्यः प्रसाद्य च ॥ ५५ ॥
 एवं सर्वत्र संचार्य गोपुरद्वारनिर्गमे ।
 निवार्य तूर्यघोषादि शङ्खमेव निनादयेत् ॥ ५६ ॥
 निर्गत्य च महापीठसमीपे धामसंमुखः ।
 बाघवादिविशेषेण बोधयित्वा समन्ततः ॥ ५७ ॥
 संस्नात्य पीठमूर्धानं शुचिना गन्धवारिणा ।
 आराधयित्वा तत्रापि विष्णुपारिषदेष्वरान् ॥ ५८ ॥
 क्षिप्त्वा च पीठशिरसि बलिशेषमशेषयेत् ।
 गायकैर्गापयित्वा च रागान् बहुविधानपि ॥ ५९ ॥

उपनृत्य समन्ताच्च नर्तकीभिः प्रदक्षिणम् ।
 परीत्य वारत्रितयं धामान्तः प्रविशेत् पुनः ॥ ६० ॥
 मुक्तामण्डपमासाद्य शिबिकामवरोप्य च ।
 दत्त्वा च पादुके देवमासने चोपवेश्य तम् ॥ ६१ ॥
 अर्घ्यादिभिश्च सकलैर्भगैराराधयेत् पुनः ।
 उपहारान् बहुविधान् निवेद्यावसरोचितम् ॥ ६२ ॥
 धामान्तर्देवदेवं तं शाकुनं सूक्तमुच्चरन् ।
 प्रवेश्य च यथापूर्वमासने विनिवेश्य च ॥ ६३ ॥
 अर्घ्यादि संप्रदायाथ बहिर्देवस्य संमुखम् (खे?) ।
 गेयं नृत्यं बहुविधं दर्शयेत् पूजकोत्तमः ॥ ६४ ॥
 अतिवृष्टिमहावातप्रभृतिक्षोभसंभवे ।
 नित्योत्सवो न कर्तव्यो बलिमात्रं प्रदापयेत् ॥ ६५ ॥
 चण्डप्रचण्डयोर्वापि केवलं निक्षिपेद्बलिम् ।
 तयोर्द्वयोर्वा पुरतो मूलमन्त्रपुरस्सरम् ॥ ६६ ॥
 नमो भूतेभ्य इत्युक्त्वा सोदकं प्रक्षिपेद्बलिम् ।
 बलिप्रदानकाले च संज्ञाभिः स्वाभिरेव च ॥ ६७ ॥
 चतुर्थ्यन्तनमोऽन्ताभिः प्रणवाद्याभिरुत्सृजेत् ।
 स्वस्वमुद्रां प्रदर्श्यैव नान्यथा विहितो विधिः ॥ ६८ ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि शिष्वाभिन्नसंहितायां
 नित्योत्सवविधिर्नाम द्वादशोऽध्यायः ॥

62-(d) ABM. Om.

63 ABM. Om.

64-(abc) ABM. Om.

त्रयोदशोऽध्यायः

काश्यपः—

भगवन् मन्त्रमुद्राणां प्रमेदं *विनिबोध मे* (विनियोजनम्!) ।
वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ दया चेन्मयि वर्तते ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

अङ्गुलीनां समावेशभेदो मुद्रेति कथ्यते ।
मुद्रं द्रावयते यस्माद् दुष्टानां दर्शनात् क्षणात् ॥ २ ॥
ततो मुद्रेति कथिता मन्त्रतन्त्रविशारदैः ।
हिंसकानां निरसनं देवानां प्रीणनं भवेत् ॥ ३ ॥
कर्मादौ दर्शनादासां तस्मादेताः प्रदर्शयेत् ।
मन्त्रजातस्य संख्यानं यथागुप्तं विधीयते ॥ ४ ॥
तथैव मुद्रां रहसि दर्शयेन्न जनाग्रतः ।
कराबुधौ च संक्षाल्य पञ्चगव्यैर्विशोध्य च ॥ ५ ॥
विलिप्य च शुभैर्गन्धैर्मुद्रां पश्चात् प्रदर्शयेत् ।
मध्यमानामिकाङ्गुल्योर्मध्येऽङ्गुष्ठं समायतम् ॥ ६ ॥
प्रवेश्य हृदये मुष्टिं विधाय स्थापयेच्च ताम् ।
हन्तुद्रैषा विधातव्या मन्त्राङ्गन्यासकर्मणः ॥ ७ ॥
अधोमुखीं विधायैनां मस्तके विनिवेश्य च ।
हन्यादङ्गुष्ठशिरसा तर्जनीं शीर्षमुद्रिका ॥ ८ ॥
मुष्टिं कृत्वोर्ध्वाङ्गुष्ठामङ्गुष्ठाम् शिखोपरि ।
स्पर्शयेदियमाख्याता शिस्वामुद्रेति सूरिभिः ॥ ९ ॥
अङ्गुष्ठमुद्धृतं कृत्वा बध्वा मुष्टिं समुन्नताम् ।
प्रदेशिनीं किञ्चिदग्रं नतां मुष्टयानया पुनः ॥ १० ॥
वर्मबन्धं हृदा ध्यायेन्मुद्रैषा कवचात्मिका ।
अङ्गुष्ठं तर्जनी *पङ्क्तिः(!)निम्भिर्मुष्टिवन्धनम्* ॥ ११ ॥

ହନ୍ତସ୍ତ୍ରା
୧୩.୬, ୭

ସିଦ୍ଧାସ୍ତ୍ରା
୧୩.୯

ଅକ୍ଷୁସ୍ତ୍ରା
୧୩.୧୩

विषाय तर्जन्यङ्गुष्ठे मूर्ध्ना (ध्रौ ?) मण्डलवद्बहिः ।
 स्फोटयेद्दिक्षु सर्वासु सैषा मुद्रास्त्रसंज्ञिता ॥ १२ ॥
 अधोमुखीं शिखामुद्रां भ्रुवोर्मध्ये निवेशयेत् ।
 चक्षुर्भुवोर्मध्ये कुर्यादङ्गुष्ठिमाः क्रमात् ॥ १३ ॥
 दक्षिणेन करेणैतां विदध्यात् क्रमशो मुने ।
 तर्जनीमुज्जतां कृत्वा तिसृणां मध्यसंगतम् ॥ १४ ॥
 विषायाङ्गुष्ठमेतेन स्वदेहं आमयेद्बहिः ।
 प्रदक्षिणं समाख्याता सामिप्राकारमुद्रिका ॥ १५ ॥
 स्वदेहरक्षणं कुर्यादनया मुद्रया बुधः ।
 कृत्वा सव्यकरं नाभेरधस्तात् प्रसृतं पुनः ॥ १६ ॥
 उत्तानीकृत्य विन्यस्येत् तस्योपरि च दक्षिणम् ।
 योगमुदेति विख्याता सव्यं करतलं पुनः ॥ १७ ॥
 नाभेरथोर्ध्वविधिभिरन्तरं च करं पुनः ।
 समाङ्गुष्ठं तदुपरि स्थापयेद्द्रिजपुंगव ॥ १८ ॥
 योगसंपुटमुद्रा स्यादियं मुद्रायुगं त्विदम् ।
 योगिनां तत्त्वसंहारे समुत्पादनकर्मणि ॥ १९ ॥
 योगाभ्यासविधौ शस्तं कुर्यात्तत्रैव कर्मणि ।
 कुम्भमुदेति कथिता योगसंपुटमुद्रिका ॥ २० ॥
 छिद्रिता घटसंस्थाना तथैवोर्ध्वमुखस्थिता ।
 तथा समाचरेत् ज्ञानं तर्जन्यानामिकाशिरः ॥ २१ ॥
 संवेश्य क्रमशः कुर्यात् तथाङ्गुष्ठकनिष्ठिके ।
 इयं संहारमुद्रा स्यात् तत्त्वसंहृतिकर्मणि ॥ २२ ॥

14-(d) ABM संज्ञिताम् for संगतम्

15-(a) M. विषाया° for विषाया°

19-(c) ABM योगा° for योगि°

-(d) ABM °त्पादन for °त्पादन

उद्भासने देवतानामेतां मुद्रां प्रदर्शयेत् ।
 अङ्गुलीभिश्चतसृभिः संहृताभिश्च संहतिः ॥ २३ ॥
 तर्जन्यां तु विमुक्तायां सृष्टिमुद्रेति तां विदुः ।
 आवाहने देवतानां तत्त्वसृष्टौ च सा मता ॥ २४ ॥
 ज्ञानमुद्रा समाख्याता तर्जन्यङ्गुष्ठसंहतिः ।
 तत्त्वमुद्रेति च विदुरिमां पूर्वे तु सूरयः ॥ २५ ॥
 *उत्तानयोर्ध्व(?)गतयो*हस्तयोरुभयोरपि ।
 मध्यमाभ्यां स्पृशेन्मध्यमेषा सा न्यासमुद्रिका ॥ २६ ॥
 मन्त्रन्यासे तु मुद्रेयं ख्याता देवात्मिका ययोः ।
 जपमुद्रां शृणु ब्रह्मन् अङ्गुष्ठाभ्यां करद्वये ॥ २७ ॥
 तर्जन्योः संस्पृशेन्मध्यं विस्तृताः स्पृशेत्तराः ।
 जपकालेषु सर्वेषु जपमुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ २८ ॥
 करद्वये समस्ताभिरङ्गुलीभिर्द्विजोत्तम ।
 सेयं पुटाकृतिः प्रोक्ता मुद्रा ब्राह्मी द्विजोत्तमः ॥ २९ ॥
 करद्वयेऽङ्गुष्ठयुगं कनिष्ठातर्जनीयुगम् ।
 संयोज्य श्लेषयेदग्रं विष्णुमुद्रामिमां विदुः ॥ ३० ॥
 रुद्रमुद्रेति कथिताप्यङ्गुष्ठान्योऽन्यसंयुता ।
 उभयाङ्गुष्ठमुद्रा सा कथिता तव सुव्रत ॥ ३१ ॥
 करद्वयाभ्यां(येन ?) श्रवसी पिपायैकं प्रसारयेत् ।
 दक्षिणं सा भवेन्मुद्रा पितृणामभिवादाने ॥ ३२ ॥
 विन्यस्य वामश्रवणे वामहस्ताङ्गुलीस्तथा ।
 प्रसारयेत् करं चान्यं विष्णुराजस्य मुद्रिका ॥ ३३ ॥

26-(c) My मध्ये for मध्यम्

-(d) My. सैषा संन्यास for एषा सा न्यास

आवाहनमुद्रा

१३.४१, २

प्रणाममुद्रा (उपक्रमदशा)

१३.४३

प्रणाममुद्रा (उपसंहारदशा)

१३.४३

अङ्गुष्ठयुगलं मध्ये तर्जन्योः संहरेद् द्वयोः ।
 एषा भागवती मुद्रा कथिता द्विजपुंगव ॥ ३४ ॥
 वाराहमुद्रा कथिता करयोः संपुटे कृते ।
 स्पृष्ट्वा (स्पृत्वा ?) तु दक्षिणकरे रक्तं सरसिजं पुनः ॥ ३५ ॥
 त्रिकोणं मध्यतस्तस्य बीजमग्रेः समुज्ज्वलम् ।
 अवाचितं निधायैतं निक्षिपेद् द्रव्यमूर्धनि ॥ ३६ ॥
 अग्नेरेषा भवेन्मुद्रा सर्वद्रव्यविशोधिनी ।
 करे वामे सितं पद्मं स्पृत्वा षोडशपङ्कजम् ॥ ३७ ॥
 तन्मध्ये शशिनं ध्यायेत् कलाषोडशकान्वितम् ।
 तस्मात् स्रवन्तममृतं स्पृत्वा *तद्भस्म सेचयेत् *(?) ॥ ३८ ॥
 पुनस्तदुत्थितं ध्यायेन्मुद्रैषाप्यायनी स्पृता ।
 अङ्गुष्ठतर्जनीयुग्मे कनिष्ठायुगलं तथा ॥ ३९ ॥
 श्लिष्टं प्रसार्य संहृत्य मध्यमं दक्षिणे करे ।
 अनामिकां चेतस्मिन् शेषं चैव प्रसारयेत् ॥ ४० ॥
 मुद्रैषा सौरमेयी स्याच्छोधनी सर्ववस्तुनः ।
 अङ्गलिं करयुग्मेन विधायेषद्विकासयेत् ॥ ४१ ॥
 मुद्रैषावाहनकरी दृष्ट्वैतां देवतागणः ।
 संनिधिं याति विप्रेन्द्र तस्मादेतां प्रदर्शयेत् ॥ ४२ ॥
 विकाससहिता सैषा हृदये शिरसि स्थिता ।
 ख्याता प्रणाममुद्रेति क्षिप्तं देवप्रसादिनी ॥ ४३ ॥
 बासुदेवादिमूर्तीनां विष्ण्वादीनां च काश्यप ।
 सत्यादीनां तथा मीनप्रभृतीनां च सततम् ॥ ४४ ॥
 प्रसादनकरी मुद्रा सर्वेषामियमेव हि ।
 मणिबन्धौ संगमय्य संप्रसार्य तथाङ्गुलीः ॥ ४५ ॥

मध्ये तु कुञ्चितं कृत्वा तथा चाङ्गुष्ठयुग्मकम् ।
 पातयित्वा ततः पृष्ठं स्पर्शयित्वा प्रसारयेत् ॥ ४६ ॥
 पद्ममुद्रा भवेदेषा लक्ष्म्यादीन् संनिघापयेत् ।
 सव्यहस्तस्य *मुष्टिस्तम* (मुष्टौ तु अः)ङ्गुष्ठमितरस्य च ॥ ४७ ॥
 निघायाङ्गुष्ठतर्जन्योः (न्यौ?) संयोज्य प्रसृते समे ।
 अपसव्यस्य तिसृभिरन्याभिर्मुष्टिबन्धनात् (नम्?) ॥ ४८ ॥
 कारयेच्छङ्गुमुद्रैषा ज्ञानमोक्षप्रदायिनी ।
 तिर्यक् करद्वयं कृत्वा मणिबन्धावसानकम् ॥ ४९ ॥
 अन्योन्यं स्यादभिमुखं मण्डलीकृत्य काश्यप ।
 आमयेच्चक्रमुद्रैषा सर्वदुष्टनिवर्हिणी ॥ ५० ॥
 करद्वयेन मुष्टिं तु कृत्वाङ्गुष्ठौ विनाम्य च ।
 प्रसारयेद्धूर्ध्वमृजुं मध्यमायुगमज्जसा ॥ ५१ ॥
 अन्योऽन्यबन्धनं कुर्यादितराङ्गुल्योरपि ।
 श्लेषयेत् कूर्परयुगं गदामुद्रा प्रकीर्तिता ॥ ५२ ॥
 स्पृशेन्मध्यमया तर्जन्यग्रं सा धनुमुद्रिका (धनुषो मता ?) ।
 वामाङ्गुष्ठमृजुकृत्य मुष्टिं बध्वेतराङ्गुलीः ॥ ५३ ॥
 बन्धयेच्च तदङ्गुष्ठमितरेण क्रमेण च ।
 प्रसार्य च तदङ्गुष्ठं मुद्रा सा सुसलाहया ॥ ५४ ॥
 अङ्गुष्ठतर्जनीवर्जं तिसृभिर्मुष्टिबन्धनः (नम् ?) ।
 नताभ्यां तर्जनीं भूयस्तदङ्गुष्ठेन बन्धयेत् ॥ ५५ ॥
 खङ्गमुद्रा भवेत् सा तु दुष्टवर्गनिवर्हिणी ।
 लम्बयित्वा करयुगमन्योऽन्यस्यामलात्मकैः ॥ ५६ ॥

46-(a) My. क्षणिकम् for कुञ्चितम्

53-(b) ABKM° धेनु° for धनु°

54-(cd) My. om.

56-(c) My. बन्ध° for लम्ब°

शङ्खमुद्रा
१३.४७-९

गदामुद्रा
१३.५१, २

सुसलमुद्रा
१३.५३, ४

गरुडमुद्रा
१३.५९-६१

निबध्नाङ्गुष्ठयुग्मं तु संहरेद्वनमालिका ।
 अपसव्यकरं स्पृ(स्)ष्टमात्मनस्तु पराङ्मुखम् ॥ ५७ ॥
 पराङ्मुखं सव्यकरं लम्बमानं प्रकल्पयेत् ।
 वरदाभयदास्यं तु मुद्राद्वयमिदं द्विज ॥ ५८ ॥
 इन्द्रादीशानपर्यन्तमेतन्मुद्राद्वयं भवेत् ।
 करद्वये पृष्ठयुगं संक्षिप्य च कनिष्ठिके ॥ ५९ ॥
 बध्वा प्रसारयेद्युग्मं तर्जन्यो (न्यौ?) स्तुण्डसंनिभम् ।
 अङ्गुष्ठयुगलं पादयुगवलम्बयेदधः ॥ ६० ॥
 इतराङ्गुलियुग्मं तु चालयेत् पक्षसंनिभम् ।
 एषा गरुडमुद्रा स्याद्विषसंहारकर्मणि ॥ ६१ ॥
 अङ्गुष्ठेन कनिष्ठादित्रयं संहृत्य तर्जनीम् ।
 दर्शयेन्मुद्रिका शेषा विष्वक्सेनप्रसादिनी ॥ ६२ ॥
 सर्वाङ्गुलीः संप्रसार्य नताग्रा विरलाश्च ताः ।
 कृत्वोर्ध्वगामिनीः कुर्यादेषानन्तस्य मुद्रिका ॥ ६३ ॥
 वामेन तर्जनीमूर्ध्वं संस्थाप्याङ्गुष्ठकं पुनः ।
 कनिष्ठादित्रयस्याग्रे स्थापयेच्छण्डमुद्रिका ॥ ६४ ॥
 तथेतरकरे कुर्यात् प्रचण्डस्य च मुद्रिका ।
 उत्थापयेद्द्वामहस्तमध्यमां जयमुद्रिका ॥ ६५ ॥
 तथेतरकरे कुर्यान्मुद्रिका विजयाह्वया ।
 अनामिकां तथा वामाल्कुर्याद्वाङ्गम्य मुद्रिका ॥ ६६ ॥
 इतरस्मान्मुनिस्तस्य (वामुनस्य?) मुद्रं पा परिकीर्तिता ।
 शङ्खस्य निधिनाथस्य वामहस्तकनिष्ठिका ॥ ६७ ॥

57-(c) My. ऊष्माङ्गुलं सध्यकर°

58-(a) My. बापसव्यम् for सव्यकरम्

61-(a) My. उत्तरा° for इतरा°

65-(ab) ABKM. om.

66-(d) My. om.

67- My. om.

पद्मं स्वेन रहस्वस्थो कनिष्ठोर्ध्वीकृता भवेत् ।

तथैवानामिकाङ्गुष्ठे कुर्याद्वस्त्रस्य मुद्रिका ॥ ६८ ॥

मुष्मिद्रा भवे न्मुष्टिविंशिताङ्गुष्ठिका भवेत् ।

स्नानमुद्रा विनिर्मुक्तानिष्ठान्ता (क्तकनिष्ठा?)ङ्गुष्ठमूर्धनि ॥ ६९ ॥

विमुक्तानामिकां तां च गन्धमुद्रां विदुर्बुधाः ।

विमुक्तमध्यमा सैव पुष्पमुद्रेति कीर्तिता ॥ ७० ॥

यज्ञोपवीतमुद्रा स्यान्मध्यमाङ्गुष्ठमूर्धनि ।

अग्रपर्वसमायोगः कनिष्ठाङ्गुष्ठमूर्धनि ॥ ७१ ॥

विधानं पूर्वविन्यासात् सैषाकल्पस्य मुद्रिका ।

करावूर्ध्वीकृताङ्गुष्ठौ विधायान्याङ्गुलीगणम् ॥ ७२ ॥

कृतव्यतिकराग्रं तु कुर्यात् सा धूपमुद्रिका ।

संहृत्य वामहस्तस्य कनिष्ठामूर्ध्वसंस्थिताम् ॥ ७३ ॥

विधाय मध्यमां पश्चादङ्गुष्ठं संहरेत्तथा ।

अनामिकातर्जनीभ्यां संहरेच्च कनिष्ठिकाम् ॥ ७४ ॥

करेण दक्षिणेनापि विहितायां तथैव च ।

दीपमुद्रां विदुः प्राज्ञा देवस्य प्रियकारिणीम् ॥ ७५ ॥

उपचारान्तराणां तु मुद्रैषा स्यात्कृताञ्जलिः ।

अङ्गुष्ठमूर्ध्वगं स्थाप्य शेषाभिः कृतमुष्टिका ॥ ७६ ॥

प्रतिमामुद्रिका चैव ज्ञेया देवप्रियावहा ।

हस्तमुत्तानितं कृत्वा क्रमाद्वति(क्री?)कृताञ्जलिः ॥ ७७ ॥

पृथक् कुर्यात् तथाङ्गुष्ठं सैषा स्वागतमुद्रिका ।

प्रार्थनामुद्रिका सेयं ध्यानमुद्रापि सा भवेत् ॥ ७८ ॥

ग्राममुद्रा
१३.७९, ८०

धान्यहवनमुद्रा
१३.८०, १

आधारशक्तिमुद्रा
१३.८२, ३

अपसव्यक्त्रस्याग्रमङ्गुलीपञ्चकस्य च ।
 अन्वारब्धेनेतरेण परमान्ननिवेदनम् ॥ ७९ ॥
 ग्रासमुद्रां विदुः प्राज्ञाः सदा देवप्रसादनी(नीम् !) ।
 दीर्घीकृत्य कनिष्ठां च तर्जनीं चाप्युभे इमे ॥ ८० ॥
 अङ्गुष्ठं मध्यमानाममूर्ध्नि संयोजयेदपि ।
 मुद्रैश्च व्रीहिमुख्यानां घान्यानां हवने बुधैः ॥ ८१ ॥
 आधारशक्तिपूर्वाणां मुद्रागणमथोच्यते ।
 कर्तव्ये मुष्टियुगं विधायान्गुष्ठमध्यतः ॥ ८२ ॥
 क्षेपयेद्द्वाममुष्टेः स्यादितरा दक्षिणोपरि ।
 अस्पृष्टा स्यादियं मुद्रा सम्प्रोक्ताधारशक्तिजा ॥ ८३ ॥
 व्यत्यस्ता कूर्मकालाभेर्मुद्रैषात् स्या प्रियंकरी ।
 विधादाधोमुखं वाममध्यमाष्टगो उभे ॥ ८४ ॥
 तर्जन्यनामिके कुर्यात् कुञ्चितो(ते !)मध्यमामृजुम् ।
 विधाय प्रसृतं कुर्यात् कनिष्ठाङ्गुष्ठिके अपि ॥ ८५ ॥
 अनन्तासनमुद्रैश्च नास्यां योजयते यतः ।
 कर्माभ्यां मुष्टियुग्मं तु लब्धं कृत्वाङ्गुलित्रयैः ॥ ८६ ॥
 तर्जन्यङ्गुष्ठयुगलं प्राप्तलभं च मीलयेत् ।
 पृथिवीमुद्रिकैश्च स्याच्छृणु क्षीराब्धिमुद्रिकाम् ॥ ८७ ॥
 संश्लेष्य मणिबन्धौ च ब्रह्मगुष्ठं चाङ्गुलीगणम् ।
 अन्योन्यसंमुखं कुर्यान्नस्वाग्रं मुषिरं मुने ॥ ८८ ॥
 तन्मध्येऽङ्गुष्ठयुगलं निराधारं प्रचालयेत् ।
 एषा सा मुद्रिका प्रोक्ता पङ्कजस्य पुरादिता ॥ ८९ ॥

80-(b) ABM, स। देवप्रियवाहिनी ।

89-(ab) My. om.

संयोज्य हस्त्युगलं तर्जनीभ्यां मुखे मुखे ।

अमध्यके मस्तकं चेद्धृदं कुर्यादितीदृशम् ॥ ९० ॥

तत्त्यक्तानामिकायुग्मं ततस्तं चोपसंहरेत् ।

नियोजयेत् कनिष्ठे द्वे बद्धे चैकैकशस्तथा ॥ ९१ ॥

अङ्गुष्ठयुगलं लभं कुर्याद्धर्मादिमुद्रिका ।

क्रमेणैता विजानीहि निर्व्यासिद्धेन चेतसा ॥ ९२ ॥

तर्जन्यङ्गुष्ठयुगलं मेलयेदक्षिणे करे ।

पश्चाच्छनैः शनैः कुर्यात् तद्वन्धस्य विकासनम् ॥ ९३ ॥

शाखाशङ्क(संघः)स्य च पुनः समुत्थानात् पृथग्भवेत् ।

घान्तां त्रयाणां मुद्राः स्युरेता हंसस्य कथ्यते ॥ ९४ ॥

हस्तौ प्रसारितौ स्पृष्टौ विदध्यादङ्गलिर्यथा ।

एषा भावासनस्य स्यान्मुद्रा शुद्धा परात्मनः ॥ ९५ ॥

सर्वा हस्तादयो वक्त्राद्गृहीत्वा मध्यमाङ्गुलिम् ।

दक्षिणस्य कनिष्ठस्य शेषाभिस्तिष्ठभिर्मुने ॥ ९६ ॥

मुष्टिं विधाय चाङ्गुष्ठमुन्नतं कारयेद्बुधः ।

एषा मुद्रा जयानाम्ना निरुक्ता मन्त्रविचमैः ॥ ९७ ॥

अधोमुखे स्थिते वामे करे तत्पृष्ठसंस्थिते ।

दक्षिणे बद्धमुष्टिस्ते (द्यौ तु !) विष्णुं ध्यायेच्छ्रियः पतिम् ॥ ९८ ॥

90-(d) A बन्धम् for बद्धम्

91-(d) A बन्धे for बद्धे

92-(b) ABM. धर्मस्य for धर्मादि°

94-(a) ABKM शाखस्य for शाङ्क(संघः)स्य

(b) ABM समर्चानाम् for समुत्थानात्

95-(a) BM कुर्यात् for स्पृष्टौ

96-(a) M. सर्वे for सर्वा

98-(b) संस्पृष्ट° for तत्पृष्ठ°

सर्वार्थसाधनी मुद्रा जयेत्येषापि कीर्तिता ।
 गरुडोपरिसंस्थस्य देवस्यैषा प्रियंवती ॥ ९९ ॥
 शक्तियुक्तस्य देवस्य मुद्रां शक्त्यात्मिकां शृणु ।
 उचानवामहस्तं तु प्रसार्य विरलाङ्गुलीः ॥ १०० ॥
 कुर्यादाकुञ्चितप्रान्ताः तच्छाखाः सेतुवद्भवेत् ।
 अङ्गुष्ठसंमुखं तासु लम्बाश्चाङ्गुलिमध्यतः ॥ १०१ ॥
 हृदयाभिमुखीमेनां बध्नीयादियमेव सा ।
 अन्यासामप्यनुक्तानां मुद्राणां द्विजपुंगव ॥ १०२ ॥
 पद्ममुद्रां विदध्याद्वा यद्वा कुर्यादथाङ्गलिम् ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्र—
 सेहितायां [मुद्रालक्षणविधिर्नाम] त्रयोदशोऽध्यायः ॥

चतुर्दशोऽध्यायः

विश्वामित्रः—

प्रतिष्ठां शृणु विप्रं देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ।
 सर्वलोकेषु यद्वस्तु स्यावरं जङ्गमं तथा ॥ १ ॥
 द्रष्टुं यच्छक्यते सर्वैः श्रोतुं वा द्विजसत्तम ।
 तेषामन्तर्बहिरपि(?) व्यापकत्वेन सं(यः?)स्थितः ॥ २ ॥
 तस्य विष्णोर्भगवतः प्रतिष्ठा कीदृशी भवेत् ।
 तथा हि मन्दबुद्धीनां विश्वासायाभिधीयते ॥ ३ ॥
 धाम्नस्तु पूर्वदिग्भागे दक्षिणे चोत्तरेऽथवा ।
 पश्चिमे वापि कर्तव्यं मण्डपं(?) कोणदिक्ष्वपि ॥ ४ ॥

101-(a) ABM 'दकुञ्चितप्रान्ताः for 'दाकुञ्चितप्रान्ताः

(c) ABM संमुखान्तासु for संमुखं तासु

Colophon :—My. मुद्रालक्षणं नाम [मुद्रालक्षणविधिर्नाम]

1-(a) My. विप्रेन्द्र for विप्रं

वज्रयेदन्तरालेषु मण्डपस्य विनिर्मितम् ।

षट्त्रिंशद्विर्युतं स्तम्भैर्यद्वा षोडशभिर्द्विज ॥ ५ ॥

द्वारैश्चतुर्भिः सहितं दममालाभिवेष्टितम् ।

क्षौमपट्टवितानाख्यं लम्बमुक्ताफलस्रजम् ॥ ६ ॥

द्वारपार्श्वस्युगन्तस्तोयपूर्णघटैः(?) द्विज ।

लेपितं गोमयाम्भोभिः सुधारेखाविचित्रितम् ॥ ७ ॥

दीपमालापरिवृतं पुष्पमालामिलम्बितम् ।

विभाजयेच्च तन्मध्यमेकाशीतिपदैः समैः ॥ ८ ॥

तन्मध्ये नवभिः कुर्यात् पदैर्बेदिं विधानतः ।

वेदिं च परितः कुर्यात् कुण्डानि द्विजसत्तम ॥ ९ ॥

चतुरश्रं तथा चापं वृत्तं पञ्चं चतुर्दिशम् ।

मङ्गलान्यष्ट याज्ञीयेर्दुमैः कृत्वा च विन्यसेत् ॥ १० ॥

मेरी च वृषभो नागश्चामरं केसरी तथा ।

पताकश्च ध्वजदीपांश्च (दीपौ च?) मङ्गलान्यष्ट काश्यप ॥ ११ ॥

प्रतिष्ठादिवसात् पूर्वं नवमे सप्तमेऽपि वा ।

पञ्चमे वापि दिवसे मङ्गलाङ्कुरोपणम् ॥ १२ ॥

कुर्वीत विधिवद्रात्रिमुखे द्विजवरोत्तम ।

अधिसादिनात् पूर्वं दिने मुनिवरोत्तम ॥ १३ ॥

विष्णुस्य शुद्धये कुर्यात् जलाभिवसनं द्विज ।

आचार्यो व्रजमानश्च मूर्तिपैः सहितस्तदा ॥ १४ ॥

स्नातः शुक्लान्धरः स्वनुल्लिप्तः स्वकंकृतः ।

व्रजमानानुकूलं मुहूर्तं शोभने सति ॥ १५ ॥

पुष्पाहवाचनं कुर्यात् ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।

पौष्कणं पञ्चगव्येन कृत्वा स्थानस्य शुद्धये ॥ १६ ॥

प्रविश्य कर्मशालायां प्रतिमामवलोक्य च ।
 अस्त्रोदकेन संक्षाल्य पीठं रत्नशिलामपि ॥ १७ ॥
 रथमारोप्य बिम्बं तत् सर्वमङ्गलसंयुतम् ।
 तीर्थदेशं समासाद्य नदीं वा पार्श्ववर्तिनीम् ॥ १८ ॥
 पवित्रमन्त्रं प्रजपेत् त्रीन् वाराँस्तस्य शुद्धये ।
 क्षीरार्णवं जले तस्मिन् ध्यात्वा दारुमयं ततः ॥ १९ ॥
 पर्यङ्कं नववस्त्रेण संछज्जं विन्यसेत्ततः ।
 तस्मिन् प्राङ्मुखस्तं देवं शाययेन्मूर्तिपद्मिजैः ॥ २० ॥
 प्रागादौ शयनाद्वाक्षे कलशानष्ट विन्यसेत् ।
 तेष्विन्द्रादीन् समभ्यर्च्य बलिं च विकिरेत्ततः ॥ २१ ॥
 कारयित्वा प्रपां तत्र तीरे वेदादि पाठयेत् ।
 गीतनृत्तादिभिश्चैव दिनशेषं नयेद्विज ॥ २२ ॥
 रात्रौ च दीपान् प्रज्वाल्य रक्षां तत्र विधाय च ।
 गत्वा च मण्डलं तत्र विन्यसेद्विजपुंगव ॥ २३ ॥
 चक्राब्जं स्वस्तिकं वापि तस्य प्रागुत्तरे द्विज ।
 शालीनां दशभिर्भारैस्तण्डुलैश्च तदर्धकैः ॥ २४ ॥
 तिलैस्तदर्धसंख्यैश्च मध्ये मध्ये पटास्तृतैः ।
 विधाय राशिं तस्योर्ध्वं विन्यसेत् कुम्भमुत्तमम् ॥ २५ ॥
 तन्तुजालेन संवेष्ट्य क्षौमाभ्यामभिवेष्ट्य च ।
 निधाय कूचं रत्नानि नव हे(हे!)मं तथाम्बुजम् ॥ २६ ॥
 विन्यस्य पल्लवांश्चास्ये तद्वक्त्रमपिधाय च ।
 कुम्भे च मण्डले चैव देवमावाह्य पूजयेत् ॥ २७ ॥

17-(c) Ks. अष्टो° for अष्टो°

21-(cd) My. om.

22&23 My. om.

23-(d) B. om. द्विजपुंगव ।

25-(b) ABM. पदास्थितः My. पदं स्थितैः for पटास्तृतैः

द्वारतोरणपूजां च पूर्ववत् सम्यगर्च्य(प्य?) च ।
 कुम्भमण्डलो देवे पायसादि निवेद्य च ॥ २८ ॥
 कुण्डे बहि प्रतिष्ठाप्य हुत्वा चाष्टसहस्रम् ।
 समिच्छरुतैश्चैव पूर्णमपि विधाय च ॥ २९ ॥
 प्रतिष्ठितं(?) द्रव्यगणमशेषमधिवास्य च ।
 गत्वा जलाशयं पश्चात् सर्वमङ्गलसंयुतम् ॥ ३० ॥
 पाठयित्वा चतुर्वेदान् गापयित्वा च गीतकान् ।
 नर्तयित्वा च सरितो(गणिका?) जागरेण नयेजिज्ञाम् ॥ ३१ ॥
 ततः प्रमातसमये गुरुर्मूर्तिपस्युतः ।
 ज्ञातः श्वेताम्बरधरः कृतपौर्वाहिकक्रियः ॥ ३२ ॥
 अलंकृतो यथापूर्वं मण्डपं संप्रविश्य च ।
 द्वारतोरणकुम्भादीनभ्यर्च्य विधिना ततः ॥ ३३ ॥
 कुम्भस्थं विष्णुमभ्यर्च्य करकस्थं सुदर्शनम् ।
 कुम्भाष्टके च परितः शकादीनभिपूज्य च ॥ ३४ ॥
 मण्डलस्थं च देवेशं साङ्गं सपरिवारकम् ।
 आराधयित्वा नैवेद्यपश्चिमैर्भोगसंचयैः ॥ ३५ ॥
 बहिमध्यस्थितं देवं समिद्धिः सप्तभिः क्रमात् ।
 इष्ट्वा विकीर्त्य पुरतो बलिं द(ग!)त्वा जलाशयम् ॥ ३६ ॥
 प्राप्तेऽपराहे तद्विम्बं स्थमारोप्य देशिकम् ।
 अलंकृत्य च विष्णुसंस्मरणेनैवदानध्याप्य च द्विजैः ॥ ३७ ॥
 एष्यन्तीं पुरः(नः!) शास्त्रां पाठयित्वा च तां द्विजैः ।
 श्रीसूक्तं भद्रसूक्तं च शाकुन्तं सूक्तमप्यथ ॥ ३८ ॥

29 Ks. & My. om.

30-(a) Ks. शक्ति for प्रति

My. शक्तिविष्णु for प्रतिष्ठितम्

38-(b) ABM My. तद् for ताम्

पुंसूक्तं विष्णुसूक्तं च भगवत्प्रतिपादकान् ।
 मन्त्रानपि पठद्भिश्च वैष्णवैर्भगवन्मयैः ॥ ३९ ॥
 शङ्खकाहल्लसंमिश्रतूर्यघोषपुरस्सरम् ।
 सिद्धार्थानस्त्वसंजप्तानाचार्यो मूर्तिपैः सह ॥ ४० ॥
 विक्रिन्नम्रतो यायात् सर्वविघ्नोपशान्तये ।
 ग्रामं प्रदक्षिणं कुर्वन्नालयं संप्रवेशयेत् ॥ ४१ ॥
 अवतार्य शनैर्विम्बं रथमण्डलसंनिधिम् ।
 जपन् नृसिंहस्य मनुं स्थापयित्वा तदग्रतः ॥ ४२ ॥
 विज्ञापयेन्मण्डलस्थं देवं तद्गतमानसः ।
 त्वत्समाराधनार्थाय देवदेव श्रियः पते ॥ ४३ ॥
 प्रकल्पितमिदं विम्बं त्वद्भक्तहितकाम्यया ।
 प्रतिष्ठां कर्तुमिच्छामि प्रसीद परमेश्वर ॥ ४४ ॥
 विज्ञापनमिदं कृत्वा प्रणम्याष्टाङ्गसंयुतम् ।
 प्राप्स्यानुज्ञां च पीठोर्ध्वे विम्बं तदुपवेश्य च ॥ ४५ ॥
 पुण्याहवाचनं कृत्वा द्वाःस्थानभ्यर्च्य पूर्ववत् ।
 कुम्भादिष्वपि चाराध्य हुत्वाग्नौ च गुरुतमः ॥ ४६ ॥
 कुण्डेषु मूर्तिपान् होतुं नियुज्य च समन्ततः ।
 आसाद्य विम्बनिकटं सर्वदुष्टनिवारणम् ॥ ४७ ॥
 ज्वलन्म्रभं सहस्रारं ध्यात्वा तन्मन्त्रमन्त्रितान् ।
 सिद्धार्थान् प्रतिमामूर्ध्नि तन्मन्त्रेण विनिक्षिपेत् ॥ ४८ ॥
 शिल्पिशालेत्यदोषाणां शान्त्यै जपनमाचरेत् ।
 विम्बस्य परितः कुम्भानष्टौ संस्थापयेद्गुरुः ॥ ४९ ॥

47-(a) My. कुम्भेऽष्ट° for कुण्डेषु

-(d) ABM रष्टि for दुष्ट

49-(a) ABM जालो° for शालो°

आवेष्टय तन्तुमिर्वस्त्रयुग्मेनावेष्टय तान् बहिः ।
 क्षीरं शुद्धजलं रक्ततोयं हेमाम्बु गन्धकम् ॥ ५० ॥
 फलपुष्पजले बीजतोयं पूर्वादि विन्यसेत् ।
 हेतिराजेन कळशान् साङ्गानष्टामिमन्त्रितान् ॥ ५१ ॥
 तन्मन्त्रेणामिषिषेत् तं पूर्वादीशदिगष्टकम् (केः) ।
 अनेन स्रपनेनैव शिल्पिदोषो विनश्यति ॥ ५२ ॥
 ततश्च नववस्त्राभ्यां सदशाभ्यां च कौतुकम् ।
 संवेष्टित्वा दृष्टानशयनं परिकल्पयेत् ॥ ५३ ॥
 वेदिकोपरि शालीनां दशमारान् विकीर्य च ।
 तस्योपरि पटं न्यस्य तण्डुलास्तत्रमाणकान् ॥ ५४ ॥
 तस्योपरिष्टाच्च तिलान् विकीर्य च पटोपरि ।
 सोपधानं कुशान् न्यस्य तस्योपरि च कौतुकम् ॥ ५५ ॥
 शाययित्वा प्राक्छिन्नसं स्वर्णसूच्या द्विजोत्तमः ।
 अस्त्राभिजप्तया नेत्रे प्रणवेनाङ्घ्रिखेन्मुने ॥ ५६ ॥
 सनेत्रं मनसा ध्यायन् परमात्मानमालनि ।
 ततः शिल्पिकरः स्नातः सिताम्बरधरः शुचिः ॥ ५७ ॥
 नेत्रमन्त्रितशस्त्रेण नेत्रे प्रकटयेत् सुधीः ।
 साम चान्द्रं वारुणं च सामगैः पाठयेद् द्विजैः ॥ ५८ ॥
 हेमपात्रस्थितं पश्चाद् धृतं मधु च दर्शयेत् ।
 नेत्रं प्रपूरयेत् ताभ्यां द्वादशाक्षरविधया ॥ ५९ ॥
 बौषट्करान्तबोर्ध्वस्त्वह्मन्त्रेणामृतद्रवम् ।
 ध्यात्वा चान्द्रमसं बिम्बं मस्तकोपरि च लुताम् ॥ ६० ॥

50-(d) A होवा for हेवा

53-(c) ABM रिण् for हण्

54-(c) ABM न्वस्त्रोपरि तथा शुद्ध

57-(a) My. नेत्रशुना for नेत्र बववा

ध्यात्वामृतस्य घारां च धेनुयुग्मं सवत्सकम् ।
सौवर्णखुरमृङ्गाढ्यं दर्शयेत् प्रतिमापुरः(?) ॥ ६१ ॥

ततस्तु कल्लौर्देवं नवभिः स्नापयेद्द्विज ।
ततोऽलंकृत्य देवेशं मात्रान्तं परिपूज्य च ॥ ६२ ॥

निवेद्य पायसादीनि ताम्बूलं च निवेद्य च ।
रथमारोप्य तद्विम्बं प्रासादं परितो नयेत् ॥ ६३ ॥

सर्वमङ्गलस्यार्थं च विन्यस्य चोपरि ।
क्षौमवस्त्रं तथास्तीर्य हृन्मन्त्रोच्चारणादिकम् ॥ ६४ ॥

शेषरूपं च शयनं ध्यात्वा चैकाग्रमानसः ।
अर्घ्याद्यैः पूजयित्वा च शिरःपार्श्वे षट् न्यसेत् ॥ ६५ ॥

सुसूत्रं क्षौमवसितं शालिपीठोपरि स्थितम् ।
अर्घ्येण प्रोक्ष्य शयनं निद्राणं श्रीयुतं तथा ॥ ६६ ॥

नतिप्रणवयुक्तेन स्वनाम्ना धूपपश्चिमम् ।
सभाज्यं बिम्बं शयने प्राङ्मूर्धानं च शाययेत् ॥ ६७ ॥

अर्घ्यपूर्वैश्च धूपान्तैराराध्य प्रणिपत्य च ।
पीठं ब्रह्मशिलां चैव शालिपीठे पटास्तृते ॥ ६८ ॥

शाययित्वा यथापूर्वं प्रणवेन सभाज्यं च ।
वाससा बर्मजसेन धूपितेनावगुण्ठ्य च ॥ ६९ ॥

अर्चामिन्येन वस्त्रेण छादयेत् पीठिकामपि ।
प्रतिमापादपार्श्वस्थान् लाञ्छनान्(?)स्वस्वमन्त्रकैः ॥ ७० ॥

स्वस्थानमंस्थितान्(?)बुध्वा मूर्ध्नि द्वादशवाचकम् ।
दामोदरात् केशवान्तमापादं द्वादशस्थले ॥ ७१ ॥

विन्यस्य तच्छक्तिचयं तद्वद् व्यापकवत् पुनः ।
 द्विषट्क्षणं च मूर्धान्तमप्ययास्येन भावयेत् ॥ ७२ ॥
 निश्चलं ज्ञानरूपं तत्कौतुकं प्रतिभाव्य च ।
 प्रणिपत्य च तद्विम्बं तदा कुण्डसमीपतः ॥ ७३ ॥
 आज्यान्नतिलहोमं च प्रत्येकं पञ्चविंशतिः ।
 कृत्वा पूर्णाहुतिं दद्यादेशिको नियतात्मवान् ॥ ७४ ॥
 एकायनाश्चतुर्दिक्षु जुहुयुर्व्यूहमन्त्रकैः ।
 कोणेषु वैष्णवा होमं कुर्युर्मन्त्रैश्च वैष्णवैः ॥ ७५ ॥
 स्वशास्त्रोक्तैस्तथा चामिकोणादिषु समाहितः ।
 परं ब्रह्म स्वशक्त्यैव सर्वशक्तिशरीरकैः ॥ ७६ ॥
 अमीष्टं चिन्तयित्वाय हृदये द्वादशाक्षरम् ।
 हृदयाङ्गसमायुक्तं ज्वलद्रूपं विभाव्य च ॥ ७७ ॥
 भूतशुद्धिविधानेन संहारान्तं च कौतुकम् ।
 विचिन्त्य परमां मूर्तिमापाद्य स्वयमेव च ॥ ७८ ॥
 कुसुदादिगणेशांश्च रक्षार्थं तेष्वनुकृमात् ।
 आवाद्याभ्यर्चयित्वा च स्वैः स्वमन्त्रैर्द्विजोत्तम ॥ ७९ ॥
 सतो मूर्तिपसंयुक्तो गत्वा प्रासादमध्यतः ।
 सर्वदुष्टोपशान्त्यर्थं प्रोक्षयेत् पञ्चगव्यकैः ॥ ८० ॥
 हेतीशं क्षेत्राथं च पूजयेद्दूपापधिमैः ।
 आचारप्रमुखैर्मन्त्रैर्गोपीठान्तमर्चयेत् ॥ ८१ ॥

72-(ab) Ks. विन्यस्यत्य च शक्ती च ब्रह्मात् पावकवत्पुनः ।

-(d) ABM कर्म्यान्त for 'मन्त्रवाक्येन

74-(a) Ks. My. आज्यं च for आज्यान्न

77-(c) ABM हृदयेनमसंयुक्तम्

78-(b) ABKs M संहारे तच्च for संहारान्तं च

परितः पूर्ववत्कुण्डानद्यौ संकल्प्य देशिकः ।
 शान्त्यर्थं चक्रमन्त्रेण द्विषडर्णेन वा हुनेत् ॥ ८२ ॥
 मूर्तिपाः स्वस्वमन्त्रेण जुहुयुः पूर्ववत् क्रमात् ।
 प्रशमय्य ततो दोषान् प्रासादं चाधिवासयेत् ॥ ८३ ॥
 प्रासादं(दो ?) देवदेवस्य प्रोच्यते तात्त्विकी तनुः ।
 तत्त्वानि विन्यसेत्पीठे यथा तत्त्वाधिवासकः(के ?) ॥ ८४ ॥
 प्रकृत्यन्तानि पुरुषे बिम्बे त्वेवं प्रकीर्तितम् ।
 अध्वषट्कं तथा ध्यात्वा वर्णं शिखरसंस्थितम् ॥ ८५ ॥
 चातुरात्येन मन्त्रेण प्रणवाद्येन देशिकः ।
 कृत्वा च व्यापकन्यासं तच्छिरोऽन्तं मुनीश्वर ॥ ८६ ॥
 समभ्यर्च्यार्थं हुत्वा च प्रोक्ष्य शान्त्युदकेन च ।
 आपोहिष्ठादिभिर्मन्त्रैः पवित्रमनुनापि च ॥ ८७ ॥
 गर्भगेहं प्राङ्गणानि प्रोक्षयेयुश्च मूर्तिपाः ।
 शयनस्थानमासाद्य साष्टाङ्गं प्रणिपत्य च ॥ ८८ ॥
 प्रतिमामूर्ध्नि दत्त्वा र्थं धूपान्तमभिपूज्य च ।
 बिम्बस्य पादपार्श्वे तु बध्वा पद्मासनं गुरुः ॥ ८९ ॥
 ध्यानाधिवासं कुर्वीत यथा तदवधारय ।
 मूलधारानुबद्धाभिर्नाडीभिर्दशभिर्युतम् ॥ ९० ॥
 अन्याभिस्तु शरीरस्थं व्याप्तं द्विजवरात्मज ।
 प्रतिमायां तथा देवीं व्याप्तमेव विभाव्य च ॥ ९१ ॥
 श्रोत्रादीन् स्वस्वविषयादात्मन्येवोपमं हरेत् ।
 स्वहृत्पङ्कजमध्यस्थं ज्योतीरूपं विभाव्य च ॥ ९२ ॥

90-(a) Ks. धान्वा° for: ध्याना°

My. नाडीन्यासं प्र° for ध्यानःधिवासम्

92-(d) ABM ऊन° for °ज्योती°

स्वहृत्पद्मोदरे देवं विम्बस्थं परिमाव्य च ।
 सूर्येन्द्रमिप्रभां सूक्ष्मां सुषुम्नां स्वान्तरस्थिताम् ॥ ९३ ॥
 विम्बे चालानि च ध्यात्वा दक्षिणेन स्वदेहतः ।
 विम्बस्य वामपार्श्वेन प्रविश्य हृदयाम्बुजम् ॥ ९४ ॥
 योगकाले यथा देवः स्वशरीरेऽनुभूयते ।
 समाधिना निश्चलेन तथा तं परिमावयेत् ॥ ९५ ॥
 कर्मा तदेकता पश्चाद्यावद्विन्दति वै ततः ।
 द्वैषं कृत्वा ततो यावत् विम्बं वामेन चालनः ॥ ९६ ॥
 दक्षिणेनाथ हृदयं प्रविशेद् द्विजसत्तम ।
 ततो हृत्पद्ममध्यस्थं ध्यात्वैवात्मानमालना ॥ ९७ ॥
 ज्ञानस्वरूपममलं यावन्नाच्छाद्य मध्यतः ।
 स्वमन्त्रोच्चारणेनैव द्वादशान्तं द्विजोत्तम ॥ ९८ ॥
 तत्संस्थितेन विमुक्ता भूत्वा सामरसः(?) स्वयम् ।
 निष्पन्दस्पन्दतां गत्वा व्रजेत् स्वहृदयान्तरम् ॥ ९९ ॥
 ततश्च विम्बहृदयं यथापूर्वं तथा व्रजेत् ।
 कृत्वा तदैक्यं तत्रापि द्वादशान्तं ततो व्रजेत् ॥ १०० ॥
 तत्रापि पूर्ववद् बुद्ध्या हृदयं संप्रविश्य च ।
 तस्मान्निर्गत्य हृदयात् प्रविशेत्पूर्ववर्त्मना ॥ १०१ ॥
 आलङ्घ्यन्मण्डलान्तःस्वमालानमनुभाव्य च ।
 हृत्वं कौतुकमध्यस्थं चैतन्यं परिमाव्य च ॥ १०२ ॥
 इतरेतरेन्द्रवरोजःसम्बन्धमनुचिन्तयेत् ।
 ब्रह्मानुसंधानमिदं कथितं द्विजसत्तम ॥ १०३ ॥
 शब्दब्रह्मानुसंधानं शृणुष्व(!)तः परं द्विज ।
 परं सूक्ष्मं तथा स्थूलमतिस्थूलं क्षुब्धविषम ॥ १०४ ॥

विद्धि बिम्बं चतुःशब्दो (व्यैः!) यथा देहोऽव्ययस्तथा ।

शब्द एव स्वदेहं च बिम्बं च मुनिसत्तम ॥ १०५ ॥

विधिनाप्ययसंज्ञेन वैस्वर्यामुपसंहरेत् ।

शब्दं तद्वैभवं पूर्वं परस्मिन् ब्रह्मणि द्विज ॥ १०६ ॥

निस्तरङ्गदशापजस्पृष्ट(सृष्टि!) मार्गेण तत्त्वयम् ।

परं ब्रह्म शब्दबिम्बं पूर्ववचिन्तयेन्मुने ॥ १०७ ॥

इत्थं शाब्दं स्वदेहं च कृत्वा तत्रैव विश्रमेत् ।

सांनिध्यार्थं ततो मन्त्रसंयोगं विदधीत च ॥ १०८ ॥

सूर्यचन्द्रसहस्राभं स्वहृत्पङ्कजमध्यगम् ।

स्वमन्त्रतन्त्रसंज्ञादरूपेणामिस्फुर्लिङ्गवत् ॥ १०९ ॥

ब्रह्मरन्ध्रेणोर्ध्वगेन निर्गत्य च तनोः पुनः ।

प्रविशन्तं पुनस्तेन वर्त्मना स्वतनुं पुनः ॥ ११० ॥

ध्यात्वा च तत्स्थचैतन्ये देवतां संविभाव्य च ।

अर्चारूपं च सकलमेवं व्याप्तं विभावयेत् ॥ १११ ॥

पृथ्वीमन्त्रानुविद्धं च पीठं रत्नशिलामयम् ।

आधारशक्तिमन्त्रेण बिम्बेनैक्यं विभावयेत् ॥ ११२ ॥

विभाव्येत्यं ततो विप्र मन्त्रन्यासं समाचरेत् ।

न्यासेन रहितं वापि मन्त्रन्यासन(सं स?) माचरेत् ॥ ११३ ॥

105-(a) A शुद्धि चतुर्बिधः BM शुद्धिचतुर्बिधः for विद्धि बिम्बं चतुः°

My. तद्धि for विद्धि

-(b) ABM देहेऽव्ययम् for देहोऽव्यय

106-(a) KMM. व्यय for °व्यय°

108-(c) Ka. नमोमन्त्रम् for ततो मन्त्र°

110-(d) My. मनुम् for तनुम्

111-(b) ABM. °नैव तां संविभज्य च ।

-(d) ABM. व्याप्तम् for व्याप्तम्

113-(c) Ka. बिम्बम् M. मन्त्रम् for वापि

-(cd) A मन्त्रममन्त्रन्यास° for वापि मन्त्रन्यासम्°

प्रणम्य दण्डवत् पश्चादात्मायनसमर्पणम् ।
 विद्यायार्घ्यादिभिर्भोगैर्नैवेद्यान्तैः क्रमाद्यजेत् ॥ ११४ ॥
 ततश्च वेद्याः परितो विप्रानेक्रायनादिकान् ।
 दिम्बिदिकसंस्थितान् कृत्वा मन्त्रानुद्धोषयेत्क्रमात् ॥ ११५ ॥
 इतिहासपुराणानां स्तोत्राणामपि पाठकान् ।
 वैष्णवान् परितः स्थाप्य तत्तद्धोषणमाचरेत् ॥ ११६ ॥
 चतुर्दिक्षु चतुर्वेदपठनं कारयेद् द्विजैः ।
 वीणावेणुरवैर्मिश्रान् गीतशब्दांश्च शोषयेत् ॥ ११७ ॥
 नृत्तानां दर्शनं चैव कारयेत् परितः स्थितैः ।
 यथाक्रमं मूर्तिधरैर्हवनं कारयेत्तथा ॥ ११८ ॥
 प्रत्येकं शतसंख्याकं कृतानां कर्मणां द्विज ।
 तत्त्वानां चैव शुद्ध्यर्थं हवनं कारयेन्मतम् ॥ ११९ ॥
 आधारशक्तिमन्त्रेण रत्नाधारशिलाहुतिम् ।
 भूतमन्त्रेण पीठस्य हवनं विधिवच्चरेत् ॥ १२० ॥
 पूर्णाहुतिं विद्यायान्ते शान्तितोयेन चोक्षणम् ।
 विष्वादीनां तथा कृत्वा विष्णुगायत्रिया पुनः ॥ १२१ ॥
 अर्घ्यादिभोगैर्यजनं कृत्वा तत्पादगौ कनौ ।
 त्वत्सभाजनसिद्धयर्थं त्वद्रूपं कल्पितं विभो ॥ १२२ ॥
 संनिचायात्र देवेश यावदाभूतसंग्रहम् ।
 त्वद्भक्तैर्विहितां पूजां गृहाण परमेश्वर ॥ १२३ ॥
 गतिस्त्वमेव परमा मज्जतां भवसागरे ।
 विज्ञापनमिदं कृत्वा प्रणमेद्दण्डवत्किन्तौ ॥ १२४ ॥
 कुम्भमण्डपानां देवमभ्यर्च्य तदनु द्विज ।
 मन्त्राणां चैव च तथा न्यस्तानां तु विशेषतः ॥ १२५ ॥

अर्चागतस्यापि विभोरेकसंधानकारणात् ।
 धृतेन दध्ना पयसा मधुना च क्रमाद् द्विज ॥ १२६ ॥
 अङ्घ्रिनाभीश्च हृदयं स्पृष्ट्वा मूर्धानमेव च ।
 अनिरुद्धादिभिर्मन्त्रैर्हुत्वान्ते प्रोक्षयेत्क्रमात् ॥ १२७ ॥
 स्पृष्ट्वाङ्गानि समस्तेन तत्तदङ्गानि सर्वतः ।
 संप्रोक्ष्य सर्वगात्राणि द्विषड्ङ्गेन होमयेत् ॥ १२८ ॥
 पूर्णाहुतिं ततो दद्यादाज्ये(!)नामाभिधाय च ।
 प्रासाददिक्षु जुहुयुस्तन्मन्त्रेण बलिं हरेत् ॥ १२९ ॥
 मूर्तिपाः कुमुदादींश्च पूजयेयुः समन्ततः ।
 क्षात्वा प्रभाते क्षाचार्यो गत्वा यागनिकेतनम् ॥ १३० ॥
 प्रविश्याराध्य देवं च विज्ञाप्य तदनुज्ञया ।
 अर्घ्यादिपात्रसहितो गत्वा च भगवद्गृहम् ॥ १३१ ॥
 क्षेत्रेशयजनं कृत्वा स्वमन्त्रेण द्विजोत्तम ।
 हुत्वाग्निमाज्येन ततः पूर्णामपि विधाय च ॥ १३२ ॥
 प्रासाददिक्षु जुहुयुस्तन्मन्त्रेणैव मूर्तिपाः ।
 पश्चाद्ब्रह्मगृहं गत्वा सप्तभागं समं द्विज ॥ १३३ ॥
 मध्यं *ब्राह्मं* (ब्राह्म !)तु तद्ब्राह्मं दैवमानुषमन्वतः ।
 पैशाचं ब्राह्मणं स्थानं पैशाचादिपदत्रयम् ॥ १३४ ॥
 परित्यज्याग्रतो विप्र पूजने चैकबरेके ।
 न्यसेद्रत्नशिलां ब्राह्मं यद्वा ब्रह्मसुगन्तरे ॥ १३५ ॥
 बहुबरे तत्र कुर्यात् शृणु स्थापनमुत्तमम् ।
 तत्र संस्थापने देवो भक्तानामपि वाञ्छितम् ॥ १३६ ॥
 प्रददाति द्विजश्रेष्ठ संपदः सकलास्तथा ।
 दैवे वा मानुषे वापि संघौ वाथ तयोर्मुने ॥ १३७ ॥

बहुबेरप्रतिष्ठानं यद्वा स्याच्छयनासनम् ।
 कृत्वावटं ब्रह्मशिलामानात् किञ्चिदिवाधिकम् ॥ १३८ ॥
 मध्ये तस्य द्विजवर द्वादशाङ्गुलविस्तृतम् ।
 कृत्वा मानं च तन्मात्रं तस्मिन् हेमादिनिर्मितम् ॥ १३९ ॥
 अङ्गुलीभिश्चतसृमिल्लतं विततं तथा ।
 हेमरत्नादिसंपूर्णं हेमपात्रं प्रजप्य च ॥ १४० ॥
 प्रणवाद्यन्तसंस्थेन विन्यसेद्विष्णुपूर्वया ।
 गायत्र्या पूरयेद्भर्तृं सुषया कारयेद् दृढम् ॥ १४१ ॥
 ब्राह्मादितरसंज्ञेन(!) शिलां तस्योपरि न्यसेत् ।
 मध्ये नवान्बुजं कुर्यात् कर्णिकास्ववटं स्नेते ॥ १४२ ॥
 रत्नानि विन्यसेत् तेषु वज्रमैन्द्रे न्यसेद् बुधः ।
 बान्येऽम्बुजे गारुडे च मुक्तां वारुणपङ्कजे ॥ १४३ ॥
 पद्मरागं न्यसेत् सौम्ये स्फटिकं वह्निकोणके ।
 सूर्यकान्तं नैऋते च नीलं वायव्यपङ्कजे ॥ १४४ ॥
 ऐशान्ये पुष्यरागं च मध्ये पद्मे च काश्यप ।
 समस्तलोहरचितं पद्मं न्यस्य तदूर्ध्वतः ॥ १४५ ॥
 सौवर्णमभिवसुभासूर्यकान्तं(!) च वह्निके ।
 नैऋते चेन्द्रनीलं च वायव्ये पुष्यरागकम् ॥ १४६ ॥
 ऐशान्यपद्मे वैदूर्यं स्फटिकं मध्यपङ्कजे ।
 रूप्यमैन्द्रे तथा बान्ये त्रुं पश्चिमपङ्कजे ॥ १४७ ॥
 कृष्णसीममयःसारं या(सां!)म्ये ताम्रं तु निक्षिपेत् ।
 बहो नैऋते *एवं कं(!)कृष्णं यो(!)*वायुपङ्कजे ॥ १४८ ॥

140-(a) A My. ब तिष्ठति for बनसुमि

-(d) BKs. My. मेदा M देव for हेम

ABKs. M. My. रूप्य for रूप्य

कांस्यमीशानपद्मे स्यात् स्वर्णं मध्यमपङ्कजे ।
 सर्वलोहमयं पद्मं मध्यमाम्भोजमध्यतः ॥ १४९ ॥
 विन्यस्य तस्योपरि च कच्छपं स्वर्णनिर्मितम् ।
 देवीं च वसुधां न्यस्य नागराजं च रूप्यजम् ॥ १५० ॥
 प्रणवेनैव विन्यस्य सकलं वस्तुजालम् ।
 हरितालं छिन्नपिष्टमञ्जनं च सुराष्ट्रजम् ॥ १५१ ॥
 ऐन्द्रादिविष्णु हृदये मांसीं द्विजवरात्मज ।
 वचां बिल्वं च विन्यस्य कोणेषु रजनीं पुनः ॥ १५२ ॥
 सहदेवीं विष्णुपूर्वां कान्तामैन्द्रां क्रमान्यसेत् ।
 मध्यमे शङ्खपुष्पं च मूलमेषां च विन्यसेत् ॥ १५३ ॥
 बाह्यदेवादिमन्त्रैस्तु दिक्षु कोणेषु निक्षिपेत् ।
 कोणेष्वध्यक्षपूर्वेषु सर्वद्रव्याणि विन्यसेत् ॥ १५४ ॥
 रत्नादीनामलामे तु मौक्तिकं स्वर्णमेव वा ।
 रजतं वाथ विन्यस्य हुत्वाज्यपयसा द्विज ॥ १५५ ॥
 गृहीत्वा प्रणवेनैव प्रागाद्यं मध्यपश्चिमम् ।
 संछाद्य नववस्त्रेण सुवयालिप्य देशिकः ॥ १५६ ॥
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैः पीठं तस्योर्ध्वतो न्यसेत् ।
 कारयित्वा च सुश्लिष्टं गतं पद्मं हिरण्मयम् ॥ १५७ ॥
 तदूर्ध्वं गरुडं हैमं लघुरूपं निवेश्य च ।
 पञ्चगव्यं फलं पुष्पमोषधीरपि विन्यसेत् ॥ १५८ ॥
 मन्त्रेण द्वादशार्णेन पुनः पंटीयदेवताः ।
 कालकूर्मादयः पूज्यास्तत्तन्मन्त्रैरनुक्रमात् ॥ १५९ ॥
 तैरेव हुत्वा गत्वा च समीपं कौतुकस्य च ।
 नत्वा हृदयमन्त्रेण निरस्याच्छादितं पटम् ॥ १६० ॥

भावयित्वा प्रबुद्धं च विभुं विज्ञापयेत्ततः ।

पुण्डरीकाक्ष भगवन् सर्वलोकहिताय च ॥ १६१ ॥

त्वद्भक्तानां विशेषेण विप्रादीनां महात्मनाम् ।

प्रासादे स्थापयामि त्वां बिम्बरूपिणमव्ययम् ॥ १६२ ॥

संनिधत्स्वात्र देवेश क्षमस्व च दयां कुरु ।

इत्थं विज्ञाप्य देवेशमुच्छिष्टेत्यादिकं मनुम् ॥ १६३ ॥

पठन् बिम्बं समुत्थाप्य शयानं मूर्तिपैः सह ।

यानमारोप्य पुरतः शिवसंकल्पमुच्चरन् ॥ १६४ ॥

प्रदक्षिणं परिभ्राम्य वेदघोषादिभिः सह ।

अतो देवेतिमन्त्रेण प्रविश्याम्यन्तरं द्विज ॥ १६५ ॥

पुण्याहवाचनं कृत्वा पौरुषं सूक्तमुच्चरन् ।

प्रणवद्वयमध्यस्थद्वादशाक्षरविधया ॥ १६६ ॥

मूर्तं सुशुभे प्राप्ते कुम्भीकृत्य हृदन्तरे ।

ध्यायन् विष्णुं परतरं परस्माच्छ्रीनिकेतनम् ॥ १६७ ॥

अभ्र(भ्रे!)पीठस्थ तां मूर्तिमचलां संनिवेश्य च ।

समसूत्रेण संस्थाप्य नतोलतविशेषकित् ॥ १६८ ॥

वायुं विरेचयेत्पश्चाद्वाङ्मन्त्रेणैव मन्त्रवित् ।

द्विषडर्णेन दत्तार्घ्यमन्त्रेण हृदयेन च ॥ १६९ ॥

बभ्रलेपितबिम्बं तद् दृढं निश्चलतां नयेत् ।

ततः स्वमन्त्रगगनात् पूर्णचन्द्रमसाकृतिम् ॥ १७० ॥

ध्यात्वा तत्स्वसुशौचेन प्रतिमामभिषिच्य च ।

तत्तन्तु नवभिः कुम्भैः क्षापयेत् परमेष्ठिनम् ॥ १७१ ॥

नतो निरुद्धक्रीडित्व गभेर्गहं समन्ततः ।

कक्षयेन तद्विषमभरोत्तरगेन च ॥ १७२ ॥

दृढं संवेष्टयित्वा च यथाशोभं च काश्यप ।
 हृदयस्थं तु तद्विम्बं तत्सूर्यशतदीधितिम् ॥ १७३ ॥
 विचिन्तयेत् परं रूपं व्याप्तं तेनैव चिन्तयेत् ।
 गर्भादिशिखरान्तं च बहिरन्तश्च तं(!)मुने ॥ १७४ ॥
 अङ्गानां त्रिविधं षट्कं न्यसेद्ब्रह्मशिलादिषु ।
 मन्तरूपं तु यत्स्थूलं तत्राधारशिलाभवम् ॥ १७५ ॥
 सूक्ष्मं ज्ञानादिगुणकं पीठयुक्तं तु तं स्मरेत् ।
 गुरूणां भागसंस्थं(!) तत्परं बिम्बं च संस्मरेत् ॥ १७६ ॥
 पीठदेशे पीठमन्त्रान् सर्वानेव निवेशयेत् ।
 प्रतिमादेहसंस्थांश्च सर्वमन्त्रान् द्विजोत्तम ॥ १७७ ॥
 तत्त्वन्यासदिकान् सर्वान् स्फुरतारकरूपवत् ।
 बिम्बाव्याथ लयायोक्तं विधाय च जगद्गुरुम् ॥ १७८ ॥
 तत्पादाब्जयुगं पश्चात्क्रान्ध्यामवलम्ब्य च ।
 शिरो निवेश्य तत्रापि गुरुर्विज्ञापयेत् प्रभुम् ॥ १७९ ॥
 भगवन् पुण्डरीकाक्ष शरणागतवत्सल ।
 मया दत्तां मन्त्रमूर्तिप्रतिष्ठां स्वीकुरु प्रभो ॥ १८० ॥
 सांनिध्यं कुरु देवेश त्वमत्र जगतः पते ।
 ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि प्रभो कृत्तमिदं मया ॥ १८१ ॥
 क्षमस्व कृपया देव कृपया परया मयि ।
 वैष्णवाः पार्श्वगा ब्रूयुः करतालं विधाय च ॥ १८२ ॥
 एवं स्तुतिवचःस्तोत्रैः स्तुवीत द्विजवरो(सः!)तम ।
 लक्ष्म्यादिशक्तिसहितं स्थापनं यदि काश्यप ॥ १८३ ॥

175-(d) My. तद्दृष्टाधारशैल्यम् ।

176-(c) Ks. My. गुणविभाग M गुरूणां भाग for गुरूणां भाग°

बिम्बेन सहितेनैव सर्वं कर्म समाचरेत् ।
 परिवारप्रतिष्ठानं यथास्थानं च कारयेत् ॥ १८४ ॥
 मासेषु चैत्रवैशाखज्येष्ठेष्वपि च फाल्गुने ।
 पौष्करे तु विघातव्या प्रतिष्ठा मधुविद्विषः ॥ १४५ ॥
 कृष्णमानानुकूलेषु दिनेषु सुशुभेष्वपि ।
 पुनर्वसोरुत्तरेषु रोहिण्यां श्रवणे तथा ॥ १८६ ॥
 रेवतीपुष्यहस्तेषु तथाश्विन्यां द्विजोत्तम ।
 सिते पक्षे तु पञ्चम्यां दशम्यामपि वा द्विज ॥ १८७ ॥
 अश्लेषायां पौर्णमास्यां तिथिष्वेतासु कारयेत् ।
 सोमसौम्यगुरूणां च वाराः शुक्रस्य च द्विज ॥ १८८ ॥
 प्रशस्ताः स्थापनविधौ श्रियो मर्तुर्मुनीश्वर ।
 गुरौ शुके च मतिमान(!)नस्तंगतयोर्द्वयोः ॥ १८९ ॥
 स्मिरराशिषु चैव स्यात् प्रतिष्ठा मधुविद्विषः ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
 प्रतिष्ठाविधिर्नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

पञ्चदशोऽध्यायः

काश्यपः—

मण्डलस्य विधानं मे वक्तुमर्हसि सांप्रतम् ।
सर्वकर्मसु देवस्य पूजनं यत्र कथ्यते ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

यज्ञवृक्षोत्थितैः काष्ठैः षडङ्गुलघनान्वितैः ।
द्वादशाङ्गुलविस्तारैश्चतुर्भिश्चतुरश्रकम् ॥ २ ॥
कल्पयेन्मण्डलायाम् विस्तारद्विगुणं मुने ।
कोणेष्वेतस्य चतुरो वृत्तांस्तालाष्टकायतान्(?) ॥ ३ ॥
संस्थापयेत्तदूर्ध्वं तु तेषां दारुचतुष्टयम् ।
तंनिवेश्य चतुष्कोणं तच्छुभे भूतले न्यसेत् ॥ ४ ॥
तन्मध्ये(ध्वं ?) पूरयेच्छुद्धमृदा मध्यं यथोजतम् ।
सुसमं कारयेत्तच्च दर्पणोदरवन्मुने ॥ ५ ॥
गोमयाम्भोभिरालिप्य मण्डलं तत्र विन्यसेत् ।
सूत्राणि सप्तदश च प्राञ्च्युदक्षि निपातयेत् ॥ ६ ॥
मेट्पञ्चाशत्सप्तमधिकमेवं कोष्ठशतद्वयम् ।
षट्त्रिंशत्स्वेव कोष्ठेषु मध्ये शङ्कुं निधाय च ॥ ७ ॥
सूत्रेण पञ्चवृत्तानि भ्रामयेत्तेषु मध्यतः ।
क्षेत्रं तु कर्णिकायाः स्याद्बहिर्बिम्बं च सूत्रतः ॥ ८ ॥
विभाजयेत् त्रिधा तेषां प्रथमा केसरावनी ।
दलक्षेत्रं द्वितीयं स्यान्नाभिक्षेत्रं तृतीयकम् ॥ ९ ॥
तत्सूत्रवर्त्मना कुर्याद् द्विविधं त्रिविधं तु वा ।
बहिर्मण्डलयुग्मं स्यान्नाभिक्षेत्राद्बहिर्द्विज ॥ १० ॥
अरस्थानं बहिर्नमिभूरकं मण्डलं भवेत् ।
अष्टाविंशतिकोष्ठैः स्यादासनं परितो बहिः ॥ ११ ॥

संभवेच्छतुरश्रं तु वीथिः कोष्टैरशीतिभिः ।

बहिः पङ्क्तियुगेन स्याच्छतुरश्रं च तद्बहिः ॥ १२ ॥

कोष्ठद्वादशकं चोर्ध्वं शतं पङ्क्त्योर्द्वयोर्मवेत् ।

प्रतिदिक्षेपु(?)कोष्ठेषु कुर्याद् द्वारचतुष्टयम् ॥ १३ ॥

पृथक् कोष्ठचतुष्केण पङ्क्तियुग्मेन काश्यप ।

प्रत्येकं शङ्खविध्यं पुनः कोणचतुष्टये ॥ १४ ॥

मार्जयेत् कोष्ठयुग्मं तु पङ्क्तियुग्मे च काश्यप ।

प्रतिद्वारं तत्समीपे पार्श्वयुग्मे महामते ॥ १५ ॥

अर्धशोभाविधानाय बाह्यानन्तररथयोः ।

कोष्ठद्वयं बहिःपङ्क्त्यामेकैकं तदनन्तरे ॥ १६ ॥

मार्जनीयं तु शोभार्थमेकैकं चान्यतो बहिः ।

कोष्ठत्रयं मार्जनीयं प्रत्येकं द्विजसत्तम ॥ १७ ॥

व्यत्यासेनोऽशोभार्थमन्तरेकं बहिर्द्व(क्ष?)यम् ।

संमार्जनीयं कोष्ठानां विनियोगः प्रदर्शितः ॥ १८ ॥

यद्वा समन्ता — — — (सीठादि!)करणं च विना सृजेत् ।

विंशधिकेन कोष्ठानां शतयुग्मेन काश्यप ॥ १९ ॥

आदिपङ्कजमानेन विधायारणत्रयम् ।

चतुर्दिक्षु चतुर्द्वारं कल्पयेत् कश्यपात्मज ॥ २० ॥

यद्वा यथेष्टककुम्भि द्वारमेकं प्रकल्पयेत् ।

प्रत्यावरणमेवं च कुर्याद् द्वादशपङ्कजम् ॥ २१ ॥

16-(a) ABKM अक्ष for अर्ध

17-(a) My. सेनानाम् for शोभार्थम्

-(b) My. बहिरन्तः for चान्यतो बहिः

-(c) A द्वयम् for त्रयम्

18 & 19 ABKM. om.

21-(a) ABKM. तद्भीष्टदक्षिः for यथेष्टककुम्भि

एकैकं कोणदेशेषु द्वाराणां पार्श्वोर्ध्वयम् ।
 दलद्वादशकोपेतं कर्णिकाकेसरान्वितम् ॥ २२ ॥
 अर्धेनाद्यस्य पद्मस्य पद्मान्यन्यानि कल्पयेत् ।
 पद्मे तु मध्यमे कुर्याद्विन्दून् द्वादश काश्यप ॥ २३ ॥
 कर्णिकायां केसरोर्व्यां शतं नवतिसंयुतम् (!) ।
 रेखाणां च विधायाम् दलभूमौ चतुष्टय(दिश!)म् ॥ २४ ॥
 कोणेषु च चतुर्विंशद्रेस्तायुमं दले भवेत् ।
 तत्सूच्याग्रं चितं(!) मध्ये कुर्यादुपदलान्यपि ॥ २५ ॥
 अरक्षेत्रे प्रतिदिशमरे द्वे द्वे विदिक्षु च ।
 तस्यैकैकमराणां स्याद् द्वादशैव द्विजोत्तम ॥ २६ ॥
 पद्मपत्रसमानानि तुल्यानीन्दीवरच्छदैः ।
 यद्वा यवोदराभानि मातुलुङ्गाकृतीनि वा ॥ २७ ॥
 पिपीलिकोदराभानि यथान्योऽन्यसदंश च ।
 एतेषामपि मध्यानि तुल्यानि स्युः परस्परम् ॥ २८ ॥
 एवंविधं प्रशस्तं स्याद्वासुदेवसमर्चने ।
 नारायणार्चने पूर्वं विन्वाद्याः कथिता मया ॥ २९ ॥
 अष्टावष्टौ तु कार्याणां सर्वाजनावनिर्भवेत् (!) ।
 षट्त्रिंशत्तन्तुकाष्ठानि मार्जनीयानि काश्यप ॥ ३० ॥

23-(a) BKM ° नाद्येन for °नाद्यस्य

-(b) ABKM पद्मपत्रस्य प्र. for पद्मान्यन्यानि

24-(d) My. चतुर्दश for चतुष्टय (दिश ?)म्

25-(cd) ABM तत्सूच्याग्रं च तन्मध्ये कुर्याद्विन्दुतान्यपि ।

29-(b) My. °भारजने for °मर्चने

30-(ab) My. अष्टौ कार्या केसराणां सप्तका ? नवतिसंयुतम् ।

-(b) AB. बीजः° for बीज°

ऋते नाभ्यादिना कार्यं पङ्कजं द्विजसत्तम ।
 निषाय शङ्खं सुत्रेण समं द्वेषा प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 आद्यं स्यात् कर्णिकामूर्ध्वितीयं कल्पयेत् त्रिधा ।
 तेष्व्याद्यं केसरक्षेत्रं दलभूमिर्द्वितीयकम् ॥ ३२ ॥
 अन्तरालं तृतीयं स्याद् द्वयोश्च दलपीठयोः ।
 बिन्द्वादीन् द्वादशाष्टौ वा कुर्यात् कश्यपनन्दन ॥ ३३ ॥
 एतत् स्यान्मण्डलं नाम्ना भद्रकं सर्वकामदम् ।
 स्वस्तिकस्य चिकीर्षा चेन्मण्डलस्य द्विजोत्तम ॥ ३४ ॥
 षट्त्रिंशत्कोण(ष्ठः)कान् मध्ये मार्जयित्वा निपातयेत् ।
 एकदश च सूत्राणि प्राच्यु(श्चयुः)दधि च काश्यप ॥ ३५ ॥
 तेषु द्वे द्वे च संमृज्य मध्ये वीथिं प्रकल्पयेत् ।
 प्राच्यामुदीच्यामपि च पश्चात्कुर्याद्विनिर्गमम् ॥ ३६ ॥
 प्राच्यां यः(?) कोष्ठयुग्मेन बाष्पपङ्क्तावुदङ्मुखम् ।
 प्राच्यां पश्चिमतश्चापि कल्पयेद्दक्षिणामुलम् ॥ ३७ ॥
 उदीच्यायां (च्यां च!) तथोदक् स्यात्पत्यङ्मुखमपि द्विज ।
 प्राच्यां च दक्षिणाग्रं स्यादित्थं स्वस्तिकमण्डलम् ॥ ३८ ॥
 षट्त्रिंशः कोष्ठकः*(शत्कोष्ठकः) क्षेत्रं पूर्वोक्तं काश्यप द्विधम् (द्विधा!) ।
 मध्यतः पङ्कजं कुर्याच्छिष्टं कुर्यात् त्रिधा समम् ॥ ३९ ॥

31-(d) ABM द्विविधं सं० for समं द्वेषा

33-(c) B. शीघ्रादि for बिन्द्वादीन्

34-(c) MMy. चिकीर्षा for चिकीर्षा

35-(a) ABM कोष्ठके for कोण(ष्ठः)कान्

-(c) ABM °दक्षेक for °दक्ष च

36-(d) BM °गंतम् for °गंतम्

38-(cd) ABM, om.

39-(ab) ABM, om.

तेषु द्वाभ्यां तु भागाभ्यां वृत्तं सूर्यस्य मण्डलम् ।
 शिष्टेनैकेन भागेन बहिः स्यादन्तरालकम् ॥ ४० ॥
 एतत्स्यान्मण्डलं सौरं सौम्यमेव तदेव हि ।
 मण्डलानां च सर्वेषां बाह्यपीठाद्यथापुरम् ॥ ४१ ॥
 यद्वा विदध्यात् पीठादीन् विना चक्राम्बुजं द्विज ।
 अथवा चक्ररहितं पद्मं स्यात् केवलं द्विज ॥ ४२ ॥
 शोभयेन्मण्डलं पञ्चवर्णै रत्नैः (क्तः) सितादिभिः ।
 अथवा चूर्णितै रत्नैर्लोहैर्वा धातुभिस्तथा ॥ ४३ ॥
 यद्वा चन्दनकाश्मीरकोष्ठकादिभिरेव वा ।
 अथवा पुटकैर्गन्धैः क्षुण्णैर्यज्ञतनुद्भवैः ॥ ४४ ॥
 कृष्णैः शुक्लैरपि श्यामैः क्षुण्णैः कौसुम्भपाटलैः ।
 चूर्णिताभिर्हरिद्राभिः पुष्पैर्वा पञ्चवर्णकैः ॥ ४५ ॥
 शास्त्र्यादीनां तण्डुलैर्वा पिष्टैर्वोहिभिरेव वा ।
 यद्दर्णां कर्णिका विप्र तद्वस्तूद्भववर्णकैः ॥ ४६ ॥
 सर्वत्राकारशोभां च कुर्यान्मुनिवरात्मज ।
 कृष्णैः श्यामैरथ भवेदन्तरालाभिपूरणम् ॥ ४७ ॥
 कर्णिकां शोभयेत्पीतैः सन्धीः शुक्लैश्च शोभयेत् ।
 रत्नैश्च कर्णिकारेखामसितैः केसरस्थलम् ॥ ४८ ॥
 पूर्वभागं द्विधा कृत्वा भागं श्वेतैरथोत्तरम् ।
 विरामं पीतरत्नैश्च श्वेतैश्च प्रतिकेसरम् ॥ ४९ ॥

44—(cd) My. Appear in place of 46 ab.

(c) AB स्फटिकैर्दग्धैः M. स्फटिकैर्दुग्धैः for पुटकैर्गन्धैः

45—(a) ABM पद्मैः शुक्लैः for कृष्णैः शुक्लैः

—(b) My. पद्म for पाट

46—(ab) My. Appear in place of 44 cd.

48—(b) My. रत्नैः for शुक्लैः

कुर्याद्विन्दून् दलाग्राणि रक्तैरेव विभूषयेत् ।
 सितरक्तैर्दलाद्यन्तान्यपि संभूषयेद् द्विज ॥ ५० ॥
 स्तितैश्च सर्वबल्यं रक्तैर्वा परिशोभयेत् ।
 यथाक्रमं नामिरेखाः श्यामैः पीतैश्च पाटलैः ॥ ५१ ॥
 नामिद्वन्द्वे श्यामपीतैः श्यामैरेवैकनाभिके ।
 कृष्णैरराणामग्राणि पाटलैरसंहतिम् ॥ ५२ ॥
 बल्यं चाप्यरान्तःस्त्रमसितैश्चित्रयेद् द्विज ।
 नेमिभागं द्विधा कृत्वा पूर्वभागं सितेतैः ॥ ५३ ॥
 स्तितैर्विचित्रयेच्छेषं नेमिभागं विचक्षणः ।
 पीतैः पीठं पाटलैर्वा श्वेतैर्वा परिभूषयेत् ॥ ५४ ॥
 लतावितानपत्रादियुक्तां वीथीं च पाटलैः ।
 रक्तैः श्वेतैस्तथा पीतैरुपशोभां विभूषयेत् ॥ ५५ ॥
 शुद्धै रक्तैस्तथा पीतैः कृष्णैर्द्वाराणि शोभयेत् ।
 यथासंख्यानं (ह्यं !) ततः कोणानुत्तरादीन् सितेतैः ॥ ५६ ॥
 श्वेतैः शङ्खान् विदध्याच्च स्वस्तिकं पाटलं भवेत् ।
 अथवा पीतमेव स्याद्रक्तमादित्यमण्डलम् ॥ ५७ ॥
 सितं मण्डलमिन्दोः स्यात्सर्वतश्चान्तरालकम् ।
 कुर्याद्वयेष्टवर्णाभ्यां हस्तमात्रे च मण्डले ॥ ५८ ॥
 रेखाणामुच्छ्रयं कुर्यात्कनिष्ठाङ्गुलिर्संमितम् ।
 द्विगुणेऽनामिकामात्रं त्रिगुणे मध्यमासप्तम् ॥ ५९ ॥
 चतुर्गुणे पञ्चगुणे तर्ज्जन्यङ्गुष्ठसंमितम् ।
 विधायेत्वं मण्डलं तु यथेष्टं पूजयेत्ततः ॥ ६० ॥
 मन्त्राब्जानं कर्णिकयां तत्त्राब्जानं च केसरे ।
 दलेषु वर्णाब्जानं च नाभौ च पदपूर्वकम् ॥ ६१ ॥

अघ्नानं च कलाध्वानमरेषु च विभावयेत् ।
 नेम्यां च भुवनाध्वानं कर्णिकाबिन्दुषु द्विज ॥ ६२ ॥
 द्वादशाक्षरवर्णानि(र्णास्तु !) प्रत्येकं च सभाजयेत् ।
 परमात्मानमावाप्त सक्लीकृत्य च द्विज ॥ ६३ ॥
 केसरेषु च लक्ष्म्यादीन् (था !) दले द्वादशमूर्तयः ।
 श्रीवत्साद्याः पूजनीयाः व्याप्त्याद्याश्च समन्ततः ॥ ६४ ॥
 पूज्या दलान्तबल्ये विष्णुः स्यात्पूर्वनाभिगः ।
 द्वितीयनाभिगो ब्रह्मा तृतीये च त्रियम्बकः ॥ ६५ ॥
 मासपा द्वादशाब्जे(रे !)पु मत्स्याद्यास्तदनन्तरे ।
 बल्ये नेमिवल्ये प्रथमे शङ्खपूर्वकाः ॥ ६६ ॥
 हेतयः पूजतीयाः स्युः पीठकोणचतुष्टये ।
 वाराहनारसिंहौ च तथानन्तहयाननौ ॥ ६७ ॥
 आग्नेयादि सभाज्याः स्युर्वीर्यामिन्द्रादयः क्रमात् ।
 चतुर्थं द्वारकोणेषु(!) चण्डाद्या द्वारपालकाः ॥ ६८ ॥
 रघ्यायामीशकोणेषु (तु !) विष्वक्सेनं सभाजयेत् ।
 पूर्वद्वाराद्बहिर्देशे गरुमान् समुपस्थितः ॥ ६९ ॥
 सुदर्शनो दक्षिणे च गदा द्वारे च बारुणे ।
 उत्तरे पाञ्चजन्यश्च प्रथमायामथावृतौ ॥ ७० ॥
 मासेशा विष्णुपूर्वाश्च पद्मेषु द्वादशस्त्वपि ।
 अनन्तरावृत्तिस्थे च पद्मद्वादशके द्विज ॥ ७१ ॥
 बासुदेवादिकाः कृष्णावसाना मूर्तयो द्विज ।
 अन्त्यावरणपद्मेषु द्वादशादित्यपूजनम् ॥ ७२ ॥

62-(b) My. °भाज° for °भाव°

64-(b) My. शङ्ख° for मूर्त°

66-(cd) A. om.

67-(ab) A. om.

आराधनं विधेयं स्याद्वासुदेवस्य काश्यप ।
 मण्डलेऽस्मिन् महामाग पञ्चानारायणे यजेत् ॥ ७३ ॥
 बिन्द्वष्टकेऽष्टाक्षराणि केसरेषु च शक्तयः ।
 व्याप्त्याद्याः पूजनीयाः स्युर्लक्ष्म्याद्याश्च दलेषु च ॥ ७४ ॥
 अरेषु पाञ्चजन्यः स्यात्पूजनीयः पृथक्पृथक् ।
 पद्माष्टकेषु त्रिषु च चतुर्विंशतिमूर्तयः ॥ ७५ ॥
 त्रिष्वावरणदेशेषु समाराध्याः पृथक्पृथक् ।
 इत्थंभूते मण्डलेऽस्मिन् नारायणमनन्यधीः ॥ ७६ ॥
 आवाद्यााराधयेच्चैनं सर्वदेवेश्वरं हरिम् ।
 इत्थं मण्डलयागस्ते मयोक्तः काश्यपात्मज ॥ ७७ ॥
 अतः परं च वक्तव्यमस्ति चेद्वक्तुमर्हसि ।

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
 [मण्डलयागविधिर्नाम] पञ्चदशोऽध्यायः ॥

षोडशोऽध्यायः

काश्यपः—

भगवन् गाधितनय देवस्य हरिमेवसः ।
 विशेषदिक्से पूजा विहिता यदि मे गुरो ॥ १ ॥
 वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ करुणाकर सांप्रतम् ।

विश्वामित्रः—

देवदेवस्य विष्णोस्तु विशेषदिक्सार्चनम् ॥ २ ॥

74—(c) ABM. शिवादि for व्याप्त्याद्याः

75—(a) My. अद्वारे for अरेषु

78—(b) My. °स्मिन् for °स्ति

Colophon:—My. मण्डलविधानं नाम for [मण्डलयागविधिर्नाम]

2—(a) K. तत्त्वं for सर्वं

—(c) KMy. °स्तवम् for °स्तु

शृणु सानुग्रहं चित्तं मदीयं त्वयि वर्तते ।
 मासे शुचौ सिते पक्षे दशम्यां द्विजपुंगव ॥ ३ ॥
 कृत्वा प्रातस्तनं कार्यं स्नातः शुक्लाम्बरावृतः ।
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रो भगवद्भाम गत्वा प्रणम्य च ॥ ४ ॥
 विज्ञापयेज्जगन्नाथं देवदेवं श्रियः पतिम् ।
 भगवन् सर्वजगतामावास कल्याणनिधे ॥ ५ ॥
 बासुदेव श्रियः कान्त सर्वाधार जगन्मय ।
 चातुर्मास्ये विशेषेण पूजा या भवतोदिता ॥ ६ ॥
 तथा देव समाराद्धमिच्छामि त्वां जनार्दन ।
 जुषस्व तां प्रसीद त्वं शरणागतवत्सल ॥ ७ ॥
 इति विज्ञाप्य देवेशं समाराध्य यथापुरम् ।
 प्रणम्य दण्डवद् भूमौ स्तुत्वा स्तोत्रैरपि द्विज ॥ ८ ॥
 प्राप्ते मध्याह्नसमये गत्वा च सरितं शुभाम् ।
 तत्र मध्याह्निकीं सर्वां तत्क्रियां समवाप्य च ॥ ९ ॥
 संप्राप्त्य पञ्चगव्यं च देवस्य निकटं व्रजेत् ।
 तत्रापि च यथापूर्वं विधाय यजनं हरेः ॥ १० ॥
 निर्गत्य मण्डपे तत्र यथापूर्वं स्वलंकृतम् ।
 वितानध्वजमुक्तासक्तुसुमलम्बिर्विभूषिते ॥ ११ ॥
 यज्ञवृक्षोद्भवैश्च चतुर्भिस्तारणैर्वृते ।
 कुम्भाष्टकंश्च परितः पार्श्वयोः संस्थितैर्वृते ॥ १२ ॥
 चतुर्द्वारे तथा लिप्ते गोमयाद्भिः समन्ततः ।
 चित्रिते च सुधाचूर्णैर्मध्ये चक्राब्जमण्डले ॥ १३ ॥

6-(c) A. चातुरात्म्यादिभेदेन

My. °स्यादिशेषेण for °स्ये विशेषेण

7-(b) My. मम बापलान् for त्वां जनार्दन

मण्डलेशानभागे च शालिमिस्तुलैस्तिलैः ।
 मध्ये मध्ये च विस्तीर्णैः पटैः शुद्धैः समावृते ॥ १४ ॥
 माहेन्द्रमण्डले लिप्ते कुम्भं च शुभलक्षणम् ।
 तन्तुभिर्वेष्टितं चैव कालमण्डलवर्जितम् ॥ १५ ॥
 वेष्टितं क्षौमयुग्मेन सुगुग्मेन नवेन च ।
 सरसं च सहमाब्जं सकूर्चं च सपल्लवम् ॥ १६ ॥
 सफलं सापिधानं च स्थापयित्वा समन्ततः ।
 एवंविधं च करकं तस्य दक्षिणतो न्यसेत् ॥ १७ ॥
 कुम्भाष्टकं च परितः स्थापयित्वाष्टदिक्वच ।
 मण्डलस्योत्तरे भागे कुण्डं कृत्वा विधानतः ॥ १८ ॥
 तन्मध्ये वेदिसंस्थं तं प्रतिष्ठाप्य हरिं पुनः ।
 कुम्भे च मण्डले चैव देवमावाह्य पूजयेत् ॥ १९ ॥
 अन्नं चतुर्विधं चैव निवेद्य परमालने ।
 कुण्डसंस्थितदेवेशं समिद्धिः सप्तभिः क्रमात् ॥ २० ॥
 आराध्य चक्षुषं च स्वं प्राश्यापि वाम्यतः ।
 अङ्कुरानर्पयित्वा च गत्वा देवस्य संनिधिम् ॥ २१ ॥
 पूजयित्वा च देवेशं यथापूर्वमतन्द्रितः ।
 मण्डपे च समागत्य जपस्तोत्रादिभिर्निशाम् ॥ २२ ॥
 नीत्वा जागरणेनैव प्रभाते ज्ञानपूर्वकम् ।
 विचारयन् सान्ध्यमपि चात्यनापि यत्नात्प्रबान् ॥ २३ ॥
 आगत्य मण्डपं तत्र द्वारतोरणपूर्वकम् ।
 सभाजनं विद्यायाश्च कुम्भमण्डलम्बोरपि ॥ २४ ॥

14-(b) B लिप्ते: K शुद्धैः for तिलैः

23-(d) ABM °नः श्रियवा° for °नापि यता°

K यथात्यश्रियवा° for यत्नात्प्रबान्

24-(d) My. शुभ for कुम्भ

निवेदनान्तं सकलं क्रियाजातं समाप्य च ।
 विशेषयजनं कृत्वा देवदेवस्य वै हरेः ॥ २५ ॥
 सायंकाले तु संप्राप्ते कृत्वा सायंतनं विधिम् ।
 आराध्य भगवन्तं च वासुदेवं सनातनम् ॥ २६ ॥
 कृत्वाञ्जे शयनार्चाया बध्वा मङ्गलकौतुकम् ।
 आत्मनश्च करे बध्वा कौतुकं स्वर्णनिर्मितम् ॥ २७ ॥
 प्रार्थयित्वा च तं देवं बहिर्निर्गमनाय च ।
 आरोप्य यानं देवेशं धाम नीत्वा प्रदक्षिणम् ॥ २८ ॥
 आगत्य यागसदनं सौवर्णे विष्टोत्तमे ।
 मण्डलाभिमुखं देवमध्यास्याथ सभाजयेत् ॥ २९ ॥
 परमान्नं निवेद्यैव कुम्भमण्डल्योरपि ।
 हुत्वा चाष्टोत्तरशतं मूळमन्त्रेण मन्त्रवित् ॥ ३० ॥
 कुम्भाष्टके च परितः पूजयित्वेन्द्रपूर्वकान् ।
 बलिं च कुमुदादिभ्यो लोकपालेभ्य एव च ॥ ३१ ॥
 दिक्ष्वष्टासु च विन्यस्य दिगीशेभ्यश्च सप्तम ।
 स्थापयित्वा च कलशान् पञ्चविंशतिसंख्यकान् ॥ ३२ ॥
 आपयित्वा च देवेशं शयने कल्पिते पुरा ।
 शालीनां पञ्चभिर्भारैस्तण्डुलैश्च तिलैरपि ॥ ३३ ॥
 विस्तीर्णमच्छदपटैः कल्पितैः कम्बलैरपि ।
 नानावर्णैर्महावैश्वं सोपधानचतुष्टयैः ॥ ३४ ॥
 व्याघ्रचर्म समास्तीर्य तस्योर्ध्वं क्षौमसंज्ञके ।
 शाययित्वा जगन्नाथं रक्षार्थं चायुधाष्टकम् ॥ ३५ ॥

25—(cd) ABM ° नान्तं तु कृत्वा देवस्य for °नं कृत्वा देवदेवस्य

26—(b) K, सन्ध्यादिषु स्वकम् for सायंतनं विधिम्

32—(b) ABM द्वेतीशेभ्यस्तथैव च ।

K, द्वेतीशे° for दिगीशे°

संस्थाप्य पूजयित्वाथ मुखवर्जं च वाससा ।
 देवमाच्छ्रय कुम्भं च शिरःस्थाने निवेद्य च ॥ ३६ ॥
 नृत्तगीतादिभिश्चैव वेदानामपि घोषणैः ।
 जागरेण नयेद्वात्रिमनश्नन्नेव काश्यप ॥ ३७ ॥
 ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय कृत्वा *चैव प्रभातकम्* (प्राभातिकं तथा ?) ।
 विधानं च स्वसूत्रोक्तं गत्वा यागार्थमण्डपम् ॥ ३८ ॥
 द्वारावरणपूजादि सर्वं परिसमाप्य च ।
 स्थापयित्वाथ कलशान् पञ्चविंशतिसंख्यकान् ॥ ३९ ॥
 कुम्भमण्डलान् देवमाराध्य च जगन्मयम् ।
 करकस्थं च हेतीशं सभाज्यं च सुदर्शनम् ॥ ४० ॥
 कुम्भे चाष्टार्णमन्त्रेण हुत्वा चाज्यशताहुतीः ।
 उत्थाप्य शयनाद्देवं भवभङ्गकमव्ययम् ॥ ४१ ॥
 वेद्यामानीय संस्थाप्य कलशैः स्थापितैरपि ।
 परिवेष्ट्य यथाशोभं विष्टरे चोपवेद्य च ॥ ४२ ॥
 नीत्वा प्रवक्षिणं धाम कुर्यादुद्धोषणान्वितम् ।
 प्रवेद्य भगवद्देहं सर्वरत्नविचित्रिते ॥ ४३ ॥
 बाल*योगे*(?) च पर्यङ्के मृद्धास्तरणसंस्कृते ।
 चन्दनागस्फूर्णरूपिते वासितेऽपि च ॥ ४४ ॥
 मुगन्धिभिश्च कुसुमैरामोदितदिगन्तरे ।
 उपधानसमायुक्ते महार्घसौमसंस्थिते ॥ ४५ ॥

38-(b) ABM. "केतनम् for °भातकम्

40-(b) K °मभिवाच for माराध्य च

My. मभिराध्य जगत्प्रभुम् ।

41-(d) ABM My. भञ्जनकारणम् for भञ्जकमव्ययम्

42-(c) ABM उपनीय K उपविष्टात् for परिवेष्ट्य

44-(b) My. °स्तृते for °स्कृते

शाययित्वाथ तं देवं क्षौमेणाच्छादितोप(घ चोप ?)रि ।

रक्षां कृत्वाथ देवस्य हेतीशैः परितः स्थितैः ॥ ४६ ॥

कुमुदादिगणेशांश्च स्थापयित्वा समन्ततः ।

विज्ञाप्य देवदेवं तं गायया वक्ष्यमाणया ॥ ४७ ॥

लक्ष्मीनाथ जगन्नाथ सर्वलोकैकसंश्रय ।

भक्तानामार्तिहरणे सर्वदा दीक्षित प्रभो ॥ ४८ ॥

योगनिद्रां निषेवस्व देव मासचतुष्टयम् ।

सर्वलोकहितार्थाय कृतार्थीकुरु मां प्रभो ॥ ४९ ॥

इति विज्ञापनं कृत्वा प्रणम्य च गृहं व्रजेत् ।

तस्मिन् दिने प्रभाते च कल्याणार्चां महामते ॥ ५० ॥

निर्गमय्य सभास्थाने सर्वशोभासमन्विते ।

विष्टरे संनिवेश्याथ पूजयित्वाभिषिच्य च ॥ ५१ ॥

महाहविर्निवेद्याथ सर्वव्यञ्जनसंयुतम् ।

माषवं यानमारोप्य सर्वभूषणभूषितम् ॥ ५२ ॥

ग्रामं परीत्य सर्वत्र धाम्नि (झः ?) सर्वावृत्तीरपि ।

प्रदक्षिणं परिभ्राम्य निवेद्य च यथापुरम् ॥ ५३ ॥

निर्गत्य स्वगृहं गत्वा सहितो वैष्णवैर्द्विजैः ।

भुक्त्वा यथेष्टं तेभ्यश्च दद्याच्छक्त्या च दक्षिणाम् ॥ ५४ ॥

आरभ्य तस्मादिवसाच्छयानस्य मधुद्विषः ।

विशेषाराधनं कुर्यादुत्थानावधि काश्यप ॥ ५५ ॥

प्रतिमासं विधातव्यं सिते पक्षे श्रियः पतेः ।

द्वादश्यां देवदेवस्य चतुःस्थानसभाजनम् ॥ ५६ ॥

49-(d) K, नः for माम्

52-(c) K महार्हम् for माषवम्

-(cd) My. om.

54-(c) ABKM हुत्वा for भुक्त्वा

सिते पक्षे च नभसि द्वादश्यां परिवर्तनम् ।
 पार्श्वयोर्देवदेवस्य कारयित्वा सभाजयेत् ॥ ५७ ॥
 ऐषस्य शुद्धद्वादश्यामासीनं च प्रकल्पयेत् ।
 ऊर्जे मासि सिते पक्षे द्वादश्यां मधुसूदनम् ॥ ५८ ॥
 चतुःस्थानेषु संपूज्य पूर्वोक्तेन विधानतः ।
 उत्थाप्य च यथापूर्वं कलशैरभिषिच्य च ॥ ५९ ॥
 अलंकृत्य निवेद्यान्तं समाज्य च सुरेश्वरम् ।
 सर्ववीथीः परिभ्राज्य मन्दिरान्तः(रं तु ?) प्रवेशयेत् ॥ ६० ॥
 शयाने जगतां नाथे व्रतानि शृणु काश्यप ।
 कुशोदकं पञ्चगव्यं प्रापणं चानुसेवनम् ॥ ६१ ॥
 वर्ज्यानि शृणु विप्रादेर्दिवास्वापः पराशनम् ।
 योषित्सेवा तैलसेवा कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥ ६२ ॥
 मांसाशनममून्याहुर्वर्ज्यानि द्विजपुंगव ।
 वैष्णवांश्च यथाशक्ति भोजयेद्दक्षिणामपि ॥ ६३ ॥
 दद्यात्तैलञ्च तत्प्रीत्या प्रीतः स्यात् पुरुषोत्तमः ।
 अथ कृष्णस्य विधिबदाराधनविधिं शृणु ॥ ६४ ॥
 आबणे मासि पक्षे च कृष्णेऽष्टम्यां प्रजापतेः ।
 नक्षत्रे बसुदेवस्य देवक्यां भगवान् हरिः ॥ ६५ ॥
 सर्वलोकहितार्थाय भूमेभ्योरावतारणम् ।
 कर्तुमाबिरभूद् भूमौ मध्यरात्रे महामते ॥ ६६ ॥
 तज्जन्मदिबसे पूजां सविशेषं समाचरेत् ।
 तस्य पूर्वं सप्तमेऽह्नि पञ्चमे बाह्यरूपेणम् ॥ ६७ ॥

58-(d) M. °मूदयः for °मूदवम्

59-(a) ABM पूज्यः स्वात् for ° संपूज्य

विधाय मण्डपं कुर्याद्यथापूर्वमलंकृतम् ।
 कुम्भमण्डलसंस्थानं यथापूर्वं विधाय च ॥ ६८ ॥
 सप्तम्यामथ सायाहे समाराध्य जगद्गुरुम् ।
 विज्ञाप्य देवदेवाय समाराधनकर्म तत् ॥ ६९ ॥
 नवनीलघनच्छायहरेर्वा सर्वदेहिने ।
 चतुर्भुजस्य वा हस्ते देवकीतनुजन्मनः ॥ ७० ॥
 स्वर्णत्रिनिष्ककं सूत्रं बध्वा मङ्गलकौतुकम् ।
 आरोप्य यानं सौवर्णं परिभ्राम्य प्रदक्षिणम् ॥ ७१ ॥
 आनीय मण्डपं तत्र जाम्बूनदमये शुभे ।
 सिंहासने समारोप्य सभाज्यं च यथाक्रमम् ॥ ७२ ॥
 द्वारतोरणकुम्भानां मण्डलस्य च पूजनम् ।
 विधायोक्तविधानेन नैवेद्यान्तं विधाय च ॥ ७३ ॥
 कुण्डेश(च!) द्वादशार्णेन मन्त्रेण विधिवच्चरेत् ।
 स्थापयित्वा च कलशान् पञ्चविंशतिसंमितान् ॥ ७४ ॥
 आपयित्वा च तैर्देवं यथापूर्वं प्रकल्पिते ।
 शालीनां दशभारेण तत्प्रमाणैश्च तण्डुलैः ॥ ७५ ॥
 तिलैरपि समास्तीर्णैर्नानावर्णैश्च कम्बलैः ।
 आस्तृते शयने देवं शाययित्वा जगन्मयम् ॥ ७६ ॥
 तत्समीपे समामीनो जितं त इतिपूर्वकैः ।
 द्वादशार्णजपैश्चैव गीतनृत्तादिभिस्तथा ॥ ७७ ॥
 रजनीं जागरेणैव नीत्वा प्रातश्च तद्दिने ।
 स्नातः शुक्लाम्बरधरः सखी च समलंकृतः ॥ ७८ ॥

70-(a) K °नीतनटस्याय for °नीलघनच्छाय

M °नोत for नील

78-(b) ABMMy. °नुद्दिने for तद्दिने

-(d) ABM प्रह्नी for क्षरणी

यागमण्डपमासाद्य द्वारपूजनपूर्वकम् ।
 कुम्भमण्डलदेवस्य नैवेद्यान्तं समाजनम् ॥ ७९ ॥
 कृत्वा शयानं च विभुं पुण्डरीकायतेक्षणम् ।
 श्यामलं बालवपुषं सुस्मिताधरमच्युतम् ॥ ८० ॥
 उत्थाप्य जगतां नाथं मण्डपे विनिवेश्य च ।
 महाहविःप्रदानान्तं चतुःस्थानस्थितस्य च ॥ ८१ ॥
 विधाय यजनं मूलबेदेऽपि सविशेषतः(?) ।
 पूर्वाच्च द्विगुणैर्गैर्नैवेद्यान्तैः समाजनम् ॥ ८२ ॥
 कृत्वा च दिक्सं सर्वं निशापूर्वार्धमेव च ।
 गीतेर्नृत्तैर्बहुविधैर्वेदानां श्रावणेन च ॥ ८३ ॥
 इतिहासपुराणानि(नां?) वाचनेन क्षपां नयेत् ।
 अर्धरात्रे च स्म्रासे पूजयित्वा सुरेश्वरम् ॥ ८४ ॥
 स्नानवेदिं समानीय गन्धतैलं सुसंस्कृतम् ।
 उपाकृतं शातकुम्भद्रोणीषु द्विजपुंगव ॥ ८५ ॥
 शाल्मिषुलम्बाराणां दशकैः कल्पिते भुवि ।
 राशौ मुनिहितं (ते?) पात्रे हेमक्लृप्ते निषिच्य च ॥ ८६ ॥
 पुण्याहं वाचयित्वा च वैष्णवैर्द्विजपुंगवैः ।
 सप्तङ्गमेरीस्तनादैर्देवमूर्ध्नि च सेचयेत् ॥ ८७ ॥
 अवशिष्टं च सर्वेषां वैष्णवानां शिरस्तपि ।
 गायत्र्यानां नर्तक्यानां ताण्डवानां च सर्वशः ॥ ८८ ॥
 देशान्त-रगतानां च* (रादागतानां ?) वेस्त्रानामपि सर्वशः ।
 हनुस्त्रादिभक्तैश्च सह मामन्दिरेष्वपि ॥ ८९ ॥

86-(d) K °मज्य for °विच्य

87-(d) M रेचम् for रेच°

89-(d) ABM °महिक्ते° for मन्दिरे°

निक्षिप्य हेमद्रोणीषु निषिञ्चेत् परिचारकैः ।
 ये धारयन्ति तत्तैलं शिरोभिर्मनुजा भुजि ॥ ९० ॥
 नीरोगाः सुसमृद्धाश्च सर्वे ते यावदायुषम् ।
 इह भोगान् परान् भुक्त्वा यान्ति चान्ते परं पदम् ॥ ९१ ॥
 माषचूर्णैश्च देवस्य कल्पयित्वाङ्गमर्दनम् ।
 तैलापनयनं कृत्वा गन्धामलकपूर्वकैः ॥ ९२ ॥
 क्षापयित्वा तदन्ते च यथाशास्त्रं प्रकल्पिते ।
 एकाशीतिषट्माभिरभिषिच्य च तन्मयः ॥ ९३ ॥
 यथाशोभमलंकृत्य कृष्णं यादवपुंगवम् ।
 बलभेद्रेण सहितमथवा केवलं द्विज ॥ ९४ ॥
 कुम्भमण्डलपूर्वादि पूजनं कारयेद् द्विज ।
 निवेद्य पायसादीनि सर्वाण्यन्नोत्तमानि च ॥ ९५ ॥
 नवनीतं च सुबहु हेमपात्रे निवेद्य च ।
 शुण्ठीपूर्वं (चूर्णैः) शर्करया मिलितं च निवेदयेत् ॥ ९६ ॥
 क्षीरं घृतं च सुबहु कदल्यादिफलानि च ।
 जाम्बवानि फलाऽन्यथा(?) *यत्तत्संपाद्यते नरैः ॥ ९७ ॥
 तत्सर्वं देवदेवाय देवकीसूनवे द्विज ।
 निवेदयेद्भक्तियुक्तः श्रद्धापूतेन चेतसा ॥ ९८ ॥
 क्षीरं निवेदितं तस्मै तस्मिन् काले द्विजोत्तम ।
 तावत्कालमनश्नत्यः स्नाताः शुद्धाम्बराः स्त्रियः ॥ ९९ ॥
 पिबन्ति भक्तिसंयुक्ता वन्ध्याश्चेतनयान् बहून् ।
 अरोगांश्च स्वरूपांश्च विदुषो जनयन्ति ताः ॥ १०० ॥

95-(b) My. °कः पूजये° for °नं कारये°

97-(c) ABM. °बं च for °वानि My जम्बादीनि for जाम्बवानि

98-(d) My. om.

99-(a) My. om.

देवं च यानमारोप्य शिविकादिं स्वलंकृतम् ।

प्रदक्षिणं परिभ्राम्य ग्रामं मन्दिरमेव च ॥ १०१ ॥

सर्वमङ्गलसंयुक्तं तूर्यरावादिसंयुतम् ।

प्रवेशयेद्गर्भगृहं यथास्थानं निवेशयेत् ॥ १०२ ॥

ततः प्रमृति (त आरम्य!) दिवसान् त्रीन्वा पञ्चाय सप्त वा ।

उत्सवं कारयेद्विद्वान् यथाश्रद्धं यथावसु ॥ १०३ ॥

तथा वसन्तसमये मधुमासे द्विजोत्तम ।

सिते पक्षे नवम्यां च तारकेऽदितिदैवते ॥ १०४ ॥

प्रादुर्मृतं च मध्याह्ने मुहूर्तेऽभिजिति द्विज ।

देव्या च सीतया सार्धं लक्ष्मणेनानुजेन च ॥ १०५ ॥

आराधयेज्जगन्नाथं सर्वदेवेश्वरेश्वरम् ।

रामं दशरथाज्जातं कौसल्यायां महामते ॥ १०६ ॥

रावणस्य वधार्थाय(र्थं तु!) राक्षसेशस्य काश्यप ।

संभूतं मानुषे लोके बाणबाहुं धनुर्धरम् ॥ १०७ ॥

बाणबाणासनधरं राघवं लक्ष्मणाग्रजम् ।

पूर्वोक्तेन विधानेन तस्मिन् काले समर्चयेत् ॥ १०८ ॥

इत्येवं तु भिदा पूर्वादवशिष्टं समं द्विज ।

तदे(यै!)व लक्ष्मीसहितं नृसिंहवपुषं हरिम् ॥ १०९ ॥

हिरण्याक्षामुरगणं धरण्या चाङ्गसंख्या (!) ।

सार्धमुद्धृतया देव्या(!) यजेत्सर्वार्थसिद्धये ॥ ११० ॥

तपस्याभ्युजे वापि सिते लक्ष्मीधरं हरिम् ।

यजेत विधिना तेन पूर्वोक्तविधिना द्विज ॥ १११ ॥

105-(b) My. क्षोभने for 'ऽभिजिति

107-(d) M. om.

108-(a) M. om.

कार्तिके मासि च तथा पक्षे शुक्लतरे(!)द्विज ।
 द्वादश्यां देवदेवेशं प्रबोध्य पुरुषोत्तमम् ॥ ११२ ॥
 अर्चयेच्च यथा देवं कुम्भादिषु च काश्यप ।
 कार्तिक्यां पौर्णमास्यां च सर्वदेवेशं हरिम् ॥ ११३ ॥
 आराध्य जगतां नाथं संचोदितविधानतः ।
 दीपिका दर्शयेच्चैव प्रदोषे शेषशायिने ॥ ११४ ॥
 गोपुरेषु च सर्वेषु प्राकारबल्येषु च ।
 द्वारदेशेषु सर्वेषु स्वात्वा(!)स्तम्भान् विशेषतः ॥ ११५ ॥
 मण्डपेषु च सर्वेषु दीपानारोपयेत् प्रभोः ।
 कल्पयित्वा च कूटादिमध्ये मध्ये च दीपिकाः ॥ ११६ ॥
 गव्येनाज्येन चारोप्य देवदेवाय दर्शयेत् ।
 मूलबेरस्य पुरतः पात्रं स्वर्णमयं द्विज ॥ ११७ ॥
 गव्याज्याढकसंपूर्णं *फल(!)*तन्तुदशाष्टतम् ।
 धान्यस्राशौ तु संस्थाप्य तस्मिन् दीपं च पूजयेत् ॥ ११८ ॥
 अपूप्यादीनि सर्वाणि भक्ष्याप्यपि निवेदयेत् ।
 मासर्क्षेषु च सर्वेषु विपुवायनयोस्तथा ॥ ११९ ॥
 संक्रान्तिषु च सर्वेषु(सर्वासु!) द्वादशीषु विशेषतः ।
 श्रवणे च पुनर्वसोः फल्गुनीष्वतरेषु च ॥ १२० ॥
 विशेषयजनं कार्यं विष्णोर्जिष्णोः सुरद्विषाम् ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
 विशेषविषसंपूजा[विधिर्नाम]षोडशोऽध्यायः ॥

112-(b) My. सिते for तरे

118-(b) My. एलं for फल

Colophon:—AK. om. विशेषदिबसपूजा

My. बाहुमस्त्यादिविशेषयजनं नाम for विशेषदिबसपूजा

सप्तदशोऽध्यायः

काव्यपः—

श्रुतो नित्योत्सवविधिर्महोत्सवविधेरम ।

शुश्रूषा वर्तते ब्रह्मन् तं मे वक्तुं त्वमर्हसि ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

महोत्सवस्त्रिधा प्रोक्तो नित्यो नैमित्तिकस्तथा ।

काव्यश्चेति मया प्रोक्तः प्रथमं ते द्विजोत्तम ॥ २ ॥

शुभे च तिथिनक्षत्रे विषुवायनयोर्द्वयोः ।

संकल्पितावभृथकः सर्वदैवतसेवितः ॥ ३ ॥

ज्ञेयो नैमित्तिक इति निमित्ते सति कल्पितः ।

अनावृष्टौ सुदीर्घायां सति दुर्मिक्षसंभवे ॥ ४ ॥

पतितासु महोल्कासु रात्राविन्द्रघनुर्दिशि* ।

दर्शने बाल्मीनानां श्वेतककस्य दर्शने ॥ ५ ॥

अञ्जनीनां निपाते च दिग्दाहे भूमिकम्पने ।

देवताल्यभेदे च पतने चैत्यभूत्स्थाम् ॥ ६ ॥

देवताप्रतिमानां च कम्पने भेदने तथा ।

महावाते महावृष्टौ ग्रहयुद्धविधानके ॥ ७ ॥

एवमादिषु सर्वेषु महोत्पातेषु स्मृतं ।

एतदोषप्रक्षान्त्यर्थं क्रियते यो महोत्सवः ॥ ८ ॥

स नैमित्तिकनामा स्यादुत्सवो मधुविद्विषः ।

यत्किञ्चित्कर्मसुदिश्य क्रियते यत्फलयः फ ?) त्वर्षिभिः ॥ ९ ॥

स काव्य इति विज्ञेयो यथेष्टफलदायकः ।

नवाहः सप्तदिवसः पञ्चाहस्त्रिदिनावधिः ॥ १० ॥

4-(b) My. कव्यवात् for कल्पितः

5-(b) My. विष्णुचक्रवर्ति for विश्वचक्रवर्ति

यथाविभवविस्तारं प्रकल्प्यः स महोत्सवः ।
 तदर्थं मनसा पूर्वमालोच्यैव प्रकल्पयेत् ॥ ११ ॥
 अयने विषुवे वापि मासक्षेप्वथवा द्विज ।
 पौर्णमास्याममायां वा रोहिण्यां श्रवणे तथा ॥ १२ ॥
 प्रतिष्ठादिवसे वापि कल्पयेत्तीर्थवासरम् ।
 ग्रामे वा नगरे वापि पक्षे वा विशेषतः ॥ १३ ॥
 बलिप्रदानं रथ्यासु कारयेज्जनसंयुते ।
 ग्रामादिरहिते घाग्नि बहिर्नोत्सवमाचरेत् ॥ १४ ॥
 घाग्निोऽन्तरे वा कर्तव्यं सर्वेष्वारणेषु च ।
 ग्रामाद्यङ्गे स्वतन्त्रे वा तथा क्षालययोर्द्वयोः ॥ १५ ॥
 उत्सवो यौगपद्येन न कार्यो द्विजपुंगव ।
 वास्त्वङ्गदेवतानां च कल्याणं दोषवद्भवेत् ॥ १६ ॥
 वर्तमानेऽन्यदेवानामुत्सवे वैष्णवं मत(ह !)म् ।
 कुर्याद्वैष्णवकल्याणे नान्यत्कार्यं (!) कदाचन ॥ १७ ॥
 सर्वासां देवतानां हि वासुदेवोऽधिदैवतम् ।
 ध्वजारोहणपूर्वं तु वर्तमाने महोत्सवे ॥ १८ ॥
 केशवस्यादिदेवस्य न कुर्यान्मानुषं महम् ।
 अधिमासे सुराचार्यं शुक्ले चास्तमिते सति ॥ १९ ॥
 नोत्सवं प्रथमं कुर्यात्कुर्याच्चेद्वाजराष्ट्रयोः ।
 जायते सुमहत्क्रे(हाक्ले !)शो मरणं चोपजायते ॥ २० ॥

16-(c) K My. °हृन्द् for °नो च

19-(a) ABM °धि for °दि

20-(a) ABM नोत्सवः प्रथमः कल्प्यः

-(c) My. प्रजानां तु for जायते तु

-(d) My. शो for चो

V-18

द्वितीयादौ न दोषः स्वादुत्सवे प्रथमोदितः ।
 तीर्थाङ्गरूपदिनात् पूर्वमेकोनविंशके ॥ २१ ॥
 दिने ध्वजारोहणं स्पष्टदृष्टविंश(दश!)दिनेऽथवा ।
 द्वादशाहेऽथवा कुर्याद्वैनतेयध्वजोच्छ्रयम् ॥ २२ ॥
 ध्वजारोहणनक्षत्रालवमे सप्तमेऽथवा ।
 पञ्चमे वा दिने कुर्यादङ्गराणां समर्पणम् ॥ २३ ॥
 उत्सवोक्तदिनात्पूर्वं कुतश्चित्कारणान्तरात् ।
 ध्वजारोहणविघ्नश्चेदुत्पन्नो द्विजपुंगव ॥ २४ ॥
 उत्सवारम्भदिवसे कुर्यादेव ध्वजोत्सवम् ।
 रात्रौ संताडनं कुर्याद्विर्यास्तु शुभलग्नके ॥ २५ ॥
 मङ्गलाङ्गरवापं च पालिकासु विधाय च ।
 मेरीताडनतः पश्चाद् ध्वजमारोपयेत्तु वा ॥ २६ ॥
 कर्पासं वसनं सूक्ष्मं शुक्लं दृढमथाहरेत् ।
 हस्तैः षोडशभिर्वापि न्यूनैर्वापि समायतम् ॥ २७ ॥
 दशहस्तायतं तस्मादर्धविस्तारसंयुतम् ।
 यद्वा यथोदितं कुर्याच्चथाविभवविस्तरम् ॥ २८ ॥
 निर्णिज्यालिप्य च स्वर्गी संशोप्यापि विमृज्य च ।
 तस्य मध्ये लिखेत् ताव्यं पीताम्बं लक्षणान्वितम् ॥ २९ ॥
 नवतालसमुत्सेधं द्विहस्तं च सकञ्चुकम् ।
 पुष्पाङ्गलिपरं श्वेतवस्त्रवासिन्विग्रहम् ॥ ३० ॥
 दंष्ट्राकमलवदनं दधानं भ्रुकुटीयुगलम् ।
 जानुनोऽधः सुवर्णाभमा नामेस्तुहिनप्रभम् ॥ ३१ ॥

27-(b) K. शुक्लम् दृढम् ।° for शुक्लं दृढमवा°

-(d) My. न्यूनै° for न्यूनै°

कुङ्कुमारुणमा कर्णादा ललाटात् सितेतरम् ।
 दधानं नीलनासाम्रं वामपादं च कुञ्चितम् ॥ ३२ ॥
 पृष्ठे निविष्टं विभ्राणं बृहत्पक्षविराजितम् ।
 आकाशोद्गमनोद्युक्तं वृत्तरौद्राक्षियुष्मकम् ॥ ३३ ॥
 कण्ठमकुटोपेतं ललाटालम्बितालकम् ।
 हारादिसर्वाभरणभूषितं सुखविग्रहम् ॥ ३४ ॥
 यज्ञसूत्रीकृतं शोणं विभ्राणं वासुकिं तथा ।
 वामदोर्दण्डकटकमनन्तं विभ्रतं सितम् ॥ ३५ ॥
 कार्कोटकं पीतवर्णं वक्षसा विभ्रतं सदा ।
 धूम्राभं तक्षकं चैव विभ्राणं कटिसूत्रकम् ॥ ३६ ॥
 रक्ताब्जवर्णपद्माख्यं दक्षिणे श्रवसि स्थितम् ।
 पिङ्गलं च महापद्मं वामकर्णे च विभ्रतम् ॥ ३७ ॥
 शङ्खं च तुहिनमख्यं दधानं मस्तकोपरि ।
 भ्रमरामं च गुलिकं दधानं चाङ्गदीकृतम् ॥ ३८ ॥
 पार्श्वयोपरिष्ठाच्च विलिखेच्चामरद्वयम् ।
 अधोभागेऽम्बुसंपूर्णकुम्भं साङ्गरपालिकम् ॥ ३९ ॥
 विलिखेत्पार्श्वयोश्चैव दीपयुग्मं समुज्ज्वलम् ।
 उपरिष्ठास्त्रिवेच्छत्रं मुक्ताहारविभूषितम् ॥ ४० ॥
 पार्श्वयोस्त्वयोश्चैव शङ्खं चक्रं सस्त्रकम् ।
 शङ्खं च बाणसहितं गदामपि विलेखयेत् ॥ ४१ ॥
 लिखेच्च पद्मभिर्वर्णैः श्यामवर्णकमन्तरम् ।
 ध्वजार्षपरिमाणा स्यात्पताका नैव चित्रिता ॥ ४२ ॥

 33-(b) ABKM पक्षविज्ञेय for बृहत्पक्षवि०

34-(ab) ABKM. om.

जातेऽधिवाससमये निशीथिन्यां गुरुः स्वयम् ।

गत्वा च कारुशालायां नयनोन्मीलनक्रियाम् ॥ ४३ ॥

शिष्मिना संविधायाथ शिष्पिनं परितोष्य च ।

विसृज्य तं स्वर्णमये पात्रे निक्षिप्य तं ध्वजम् ॥ ४४ ॥

तूर्ध्वादित्रसहितं कृत्वा धामप्रदक्षिणम् ।

प्रवेक्ष्य धामान्तरालं देवस्याग्रे प्रदर्शयेत् ॥ ४५ ॥

यागमण्डपमानीय प्रतिष्ठोक्तक्रमेण तु ।

नयनोन्मीलनादीनि विधाय तदनन्तरम् ॥ ४६ ॥

जलपूर्णकट्याहे तु ञायामस्याधिवासयेत् ।

आदर्शस्य प्रतिहृतौ अपनं विदधीत च ॥ ४७ ॥

अष्टाविंशतिभिर्वापि तथा षोडशभिस्तु वा ।

कलशैः पौरुषेणैव सूक्तेन सह मूर्तिपैः ॥ ४८ ॥

अर्घ्यादिपूजनं कुर्यात् स्वगायत्र्या महामते ।

शालीनां दशभिर्मोरैः कल्पिते शयने शुभे ॥ ४९ ॥

तदर्धैस्तप्तुलैस्तस्योपरिष्टाच्च तदर्धकैः ।

तिलैर्मध्ये तु विस्तीर्णैः शुभैर्वस्त्रैः समावृते ॥ ५० ॥

तस्योपरिष्टात् सुशुभैः कम्बलादिभिरास्तृते ।

शाबभित्वा पटान्तःस्थं देवं गरुडरूपिणम् ॥ ५१ ॥

तस्य दक्षिणपार्श्वे तु कुम्भं निर्दोषमव्रणम् ।

धान्यराशौ स्वापयित्वा करकं सुशुभं तथा ॥ ५२ ॥

विन्ध्यस्य चाष्टकलशान् परितः सर्वदिक्वपि ।

कुम्भे गरुडमावाह्य करके च सुदर्शनम् ॥ ५३ ॥

कलशेष्वष्टसु तथा शक्तादीनपि पूजयेत् ।

विस्तार्य च गरुडान्तं पटस्थं धामममुत्सृज्य ॥ ५४ ॥

आवाह्य तत्प्रतिष्ठितौ व्याहृतीभिः पतत्प्रभुम् ।
 संनिधिं तत्र विभेन्द्र गायथा प्रार्थयेत च ॥ ५५ ॥
 वेदभूते नमस्तुभ्यं वैनतेय महाबल ।
 महाबाहो संनिधत्स्व पटेऽस्मिंस्ते नमो नमः ॥ ५६ ॥
 आहूतः कर्मसिद्धिं च विहगेश कुरुष्व नः ।
 देवस्योत्सवसंपत्तयै लोकाह्वानं विधत्स्व च ॥ ५७ ॥
 इति विज्ञाप्य गरुडं गायत्र्या स्वीयया पुनः ।
 अर्चयित्वा र्घ्यपूर्वैस्तु निवेद्य च चतुर्विधम् ॥ ५८ ॥
 नैवेद्यजातं सकलं कुम्भान्तःस्थं समर्च्य च ।
 नैवेद्यान्ते गरुत्मन्तं पश्चात् स्तोत्रैः स्तुवीत च ॥ ५९ ॥
 महाविष्णोर्वाहनाय ताक्षर्यायामिततेजसे ।
 सर्पेन्द्रमृत्यवे तुभ्यं गरुडाय नमोऽस्तु ते ॥ ६० ॥
 पक्षीन्द्राय नमस्तुभ्यं स्वाध्यायवपुषे नमः ।
 विहगेन्द्र नमस्तेऽस्तु समुत्पाटितकल्पक ॥ ६१ ॥
 आहूतामृतकुम्भाय जननीशापमोचिने ।
 सुरासुरेन्द्रजयिने नागेन्द्राभरणाय च ॥ ६२ ॥
 यदाधारमिदं सर्वं तदाधाराय ते नमः ।
 रथन्तरं बृहत्साम यस्य पक्षावुभौ प्रभोः ॥ ६३ ॥
 त्रिवृत्साम शिरः प्रोक्तं गायत्री यस्य चाक्षिणी ।
 स्तोम आत्मा नमस्तेऽस्तु वामदेव्याङ्गसंपदे ॥ ६४ ॥

55—(cd.) BM गृहहमुद्रया प्रार्थयेद् द्विजं for विभेन्द्र गायथा प्रार्थयेत च ।

56—(d) K पदे for पटे

57—(d) A लोकाह्वानं for लोकाह्वानम्

BM गाद्यानां संविधत्स्व नः ।

63—(c) ABM My. ब्रह्म for बृहत्

—(d) K. पादाङ्ग for पक्षा

नमः प्राणादिवायूनामीशानाय गरुत्मते ।
 दोषानपनयास्वष्टान् गुणानावह सर्वतः ॥ ६५ ॥
 विघ्नानि(!)जहि सर्वाणि(!) मामपि स्वात्मसात् कुरु ।
 एवं स्तुत्वा जपेन्मन्त्रं गरुत्मन्तमनन्यधीः ॥ ६६ ॥
 ऋषोषैस्तूर्यनादैर्जागरेण नयेन्निशाम् ।
 कवलीकृत्य नैवेद्यं तन्मन्त्रैरभिमन्त्र्य च ॥ ६७ ॥
 योषिदभ्यधैव वन्ध्याभ्यो दधान्मन्त्राभिमन्त्रितम् ।
 घ्यात्वाच्युतं गरुत्मन्तं क्षिपेदङ्गलिषु स्वयम् ॥ ६८ ॥
 पिष्टान् स्त्रियो भक्षयित्वा बहून् पुत्रानवाप्नुयुः ।
 प्रातःकाले गरुत्मन्तमाराध्य च हवींषि च ॥ ६९ ॥
 निवेद्य पटसंस्थं तं भूषयित्वाम्बरादिभिः ।
 रथे वा हस्तिपृष्ठे वा शिबिकायामथापि वा ॥ ७० ॥
 आरोपयित्वा तद्धाम ग्रामं चैव प्रदक्षिणम् ।
 नयेन्मृदङ्गपटहमेरीषोषणपूर्वकम् ॥ ७१ ॥
 शङ्खकाहलचिह्नानां नादैर्बहुविधैरपि ।
 वेदोषोषैर्द्विजानां च गीतैर्नानाविधैरपि ॥ ७२ ॥
 आघोष्य पुरतो देवान्नयेयुर्वाहनोद्वहाः ।
 स्नानस्नानेषु गीतांश्च श्रावयित्वा पृथग्विधान् ॥ ७३ ॥
 दर्शयित्वा च नृतानि स्थापानि च फलानि च ।
 मध्ये द्विजोत्तमाः सर्वे पालिकाः साङ्गुरा द्विज ॥ ७४ ॥
 नयेयुर्मूर्धभिर्मुख्या वैष्णवा बशिर्नोऽपि च ।
 नयेयुस्तत्तत्तं विन्धं गरुडस्यान्वगेव तम्(त् !) ॥ ७५ ॥

65-(d) ABM °दा for °तः

66-(b) ABM मामपि for मामपि

72-(ab) My. om.

यजमानेच्छया कुर्यान्मङ्गलानि समन्ततः ।

बलिपीठाग्रतो वापि गोपुराद्वहिरेव वा ॥ ७६ ॥

भूमौ खनेद् ध्वजस्तम्भं दारवं दोषवर्जितम् ।

बहिःसारेषु वृक्षेषु विदुः क्रमुक्स्तुतमम् ॥ ७७ ॥

चन्दनादि प्रशस्तं स्यादन्तःसारेषु काश्यप ।

वज्र्य(ज्यो ?) निःसारदारुत्वं(त्यः ?) स्तम्भं (म्भः ?)

पक्षीधरस्य तु ॥ ७८ ॥

आयामः शततालः स्याद्विशन्यूनोऽपि वा भवेत् ।

मानाङ्गुलम्भमाणेन स्तम्भस्य द्विजपुंगव ॥ ७९ ॥

उच्छ्रयेण समानो वा प्रासादस्य महामते ।

गोपुरोच्छ्रायमानो वा गरुडस्तम्भ उच्यते ॥ ८० ॥

आधाराणां मस्करस्य पीठानां त्रितयस्य तु ।

मूलेषु छिद्रयुक्तानामग्रे स्याद्विनिवेशनम् ॥ ८१ ॥

द्वितालायामयुक्तानि पीठानि स्युर्महामते ।

तस्यार्धेन च विस्तीर्णान्येतदर्धघनानि च ॥ ८२ ॥

स्थूलानि मूलेष्वग्रेषु सूक्ष्माण्यपि च कारयेत् ।

अयुग्मं पीठयुग्मं तु छिद्रयुक्तं च मस्करम् ॥ ८३ ॥

छिद्रयित्वा निवेश्यैव ध्वजयष्टिं द्विजोत्तम ।

वेणुकं नव वा सप्त पञ्च वा विनिवेशयेत् ॥ ८४ ॥

76-b) My. मण्डला° for मङ्गला°

80-(cd) My om.

81 My. om.

82-(ab) My. om.

83-(c) K. अग्रिमं पटयुक्तम् My. अभा/प्रि ?मं पीठयुक्तम् for अयुग्मं पीठयुग्मम्

-(d) K. स for च

My. यित्वा च सङ्कनाम् for °युक्तं च मस्करम्

84-(c) ABM वैणवम् My. फणकम् for वेणुकम्

ईदृशं तद् घ्व(तं घ्व !)जस्तम्भमुत्तरे पीठपार्श्वके ।
वेदविद्विद्विजवरैर्गुह्यानीय(नाय्य ?)शाययेत् ॥ ८५ ॥

प्रागग्रमुत्तराग्रं वा स्तम्भं प्रक्षालयेत् पुनः ।
स्तम्भमल्लिङ्गवैर्मन्त्रैः प्रच्छाद्य च कुशैरपि ॥ ८६ ॥

ऊर्ध्वग्रीस्तु शुभैः स्तम्भं दामस्तम्भश्च वेष्टयेत् ।
अवटे लोहबीजादिशोभिते स्तम्भमीदृशम् ॥ ८७ ॥

स्थापयेद्विष्णुसूक्तेन सुदृढं धामसंमुखम् ।
अङ्गुष्ठमात्रनाहेन(हं च?) पाशेन(शं?) त्रिगुणेन (णमेव?) च ॥ ८८ ॥

ध्वजस्तम्भाग्रविवरे सुदृढं विनिवेशयेत् ।
अथवा स्तम्भमारुह्य ध्वजरज्जुं निवेशयेत् ॥ ८९ ॥

गुरुः सुशोभने लभे ध्वजमारोपयेदिति (दपि!) ।
पूर्वभागोऽथवा मध्ये सायाहे वापराह्वके ॥ ९० ॥

पौरुषेणैव मन्त्रेण बध्वा षष्ठां पताक्या ।
सुपणोऽसीतिमन्त्रेण ध्वजारोहणमाचरेत् ॥ ९१ ॥

तदारोहणवेलायां गुरुः स्नातः स्वलङ्कृतः ।
देवमुत्सववैराग्यं स्थापयित्वास्य संमुखम् ॥ ९२ ॥

अलङ्कृते मण्डपे च वितानैर्मौक्तिकैः शुभैः ।
लम्बिताभिर्विचित्राभिर्मालिकाभिः समन्ततः ॥ ९३ ॥

परार्च्यैः क्षौमपट्टैश्च वेष्टितस्तम्भसंचयैः ।
गन्धोदकघण्टैः सान्द्रं च संसेवितपुरोभुवि ॥ ९४ ॥

मुक्तपुष्पैर्बहुविधैर्गन्धामोदितविह्वलैः ।
समन्तात् संपर्कीर्णैश्च साहुरैः पालिक्रमणैः ॥ ९५ ॥

85-(b) A मुच्यम् BM मुच्यम् for गुणं K° गुणम् for °गुणम्

ABM वीर्यप्रधानं for °रे पीठपार्श्वके

94-(c) ABM गन्धोदकघण्टैः सान्द्रम्

सर्वतः संवृते मध्ये निक्षिप्ते कनकासने ।
 सुस्वासीनाय देवाय सेविताय द्विजोत्तमैः ॥ ९६ ॥
 अर्चिताय च गन्धाद्यैर्निवेद्यापूपपूर्वकम् ।
 नानाविधं स्वाद्यगणं फलैर्बहुविधैः सह ॥ ९७ ॥
 ताम्बूलवीटीर्बहुधा पाण्डराः प्रियदर्शनाः ।
 तैलाधिवासितानेकमृगीफलसमन्विताः ॥ ९८ ॥
 निवेद्य च द्विजाग्रेऽभ्येभ्यः सेवकेभ्यः प्रदाय च ।
 उर्वशीमेनकारम्भासंनिभाभिः पृथक् पृथक् ॥ ९९ ॥
 नर्तकीभिर्दर्शयित्वा नृत्तजातमनन्तरम् ।
 स्तम्भमूले तु निर्माय गरुडं पततां वरम् ॥ १०० ॥
 तन्मध्ये परितः स्तम्भं कल्पयित्वा सरोरुहम् ।
 मूर्तिपैः सह पक्षीन्द्रस्तोत्रमन्त्रादिजापकैः ॥ १०१ ॥
 पुण्याहवाचनं कृत्वा कुम्भं कलश(रक?)संयुतम् ।
 प्रोक्षयित्वा तदम्भोभिर्गरुडं बलसंयुतम् ॥ १०२ ॥
 स्तम्भं चेन्द्रादिनाभ्यर्च्य मन्त्रोच्चारणपूर्वकम् ।
 कलशास्थैर्जलैः प्रोक्ष्य विज्ञाप्य च गरुत्मते ॥ १०३ ॥
 सर्वासुरगणोत्साहनिवारण(क?) स्वगेधर ।
 पटेऽस्मिन् सन्निधाय त्वमुत्सवावभृथावधि ॥ १०४ ॥
 पद्मविज्ञेयमस्ता विघ्नौघं विनिवारय ।
 इति विज्ञापनं कृत्वा पृथुकापूपसंचयम् ॥ १०५ ॥

100-(d) My. पटसंस्थितम् for पततां वरम्

101-(c) My. °द्वै for °द्व

102-(c) My. तच्चा° for तद°

-(d) My. पटसंस्थितम् for बलसंयुतम्

103-(a) K. नावानाम् for °नाभ्यर्च्य

अन्नं चतुर्विधं चैव धृताक्तं फलसंयुतम् ।
 नानोपदंशसंयुक्तं नैवेद्यं विनिवेद्य च ॥ १०६ ॥
 देवमारोप्य शिविकां नीत्वा ध्वजसमीपकम् ।
 दर्शयित्वा च पतगमाह्वानार्थं दिवौकसाम् ॥ १०७ ॥
 ब्रह्माण्डमध्यसंस्थानां सर्वेषामपि काश्यप ।
 आज्ञापयित्वा देवेन पाशेन च स्वगोक्षरम् ॥ १०८ ॥
 आरोप्य स्तम्भशिरसि बध्वा पाशेन निश्चलम् ।
 प्रवेश्य देवं धामान्तर्मण्डपादौ निवेशयेत् ॥ १०९ ॥
 तदाप्रभृति पक्षीशं त्रिसन्ध्यासु च पूजयेत् ।
 अर्घ्यादिभिर्निवेद्यान्तर्भागज्जातैर्दिने दिने ॥ ११० ॥
 प्रदीपयेदनिर्वाणप्रदीपं चास्य संनिधौ ।
 मण्डपस्थाय देवाय निवेद्य च महाहविः ॥ १११ ॥
 होमान्तमर्चयित्वाथ रात्रावपि समाज्य च ।
 ध्वजपीठाग्रगां भूमिं गोमयेनोपलिप्य च ॥ ११२ ॥
 चतुरश्रं सुधाचूर्णैः शोमयित्वा च तत्र च ।
 शालीनामटभिर्भारैः पीठिकां परिकल्प्य च ॥ ११३ ॥
 तन्मध्ये कालचक्रं च लिखित्वा कालरूपिणम् ।
 पुरुषं पुण्डरीकाक्षं सभाज्य समनन्तरम् ॥ ११४ ॥
 देवमारोप्य तत्रैव संसुलीनं निवेश्य च ।
 अर्घ्यादिभिर्निवेद्यान्तर्भागैस्तमभिपूज्य च ॥ ११५ ॥
 कृत्वा पूर्णावसानं च भेरीताडनमाचरेत् ।
 तत्प्राच्यां शङ्खनिचयं वह्निकोणे च काहलान् ॥ ११६ ॥

109-(c) ABM प्रपादां देवमचय।

110-(b) BKM °प्रां च प्र° for °प्राप्तु च

112-(c) K My. °प्रतो for °प्रणाद्

116-(c) K My. विचरम् for विचरम्

दक्षिणे मर्दलं वंशान् नैऋतिं स्थापयेदपि ।
 मृदङ्गं पश्चिमायां च झलरीं पश्चिमोत्तरे ॥ ११७ ॥
 कांस्यतालसमायुक्तां विन्यस्य तदनन्तरम् ।
 उत्तरस्यां च पट्टहान् सहस्रपट्टहान् न्यसेत् ॥ ११८ ॥
 ऐशान्यां मङ्गुकां ढक्कासंयुतां विनिवेशयेत् ।
 तत्पार्श्वे दक्षिणे स्थाप्य नर्तक्यो गायकानपि ॥ ११९ ॥
 एवं क्रमेण संस्थाप्य यथाविभवविस्तरम् ।
 मेरीं संप्रोक्ष्य वासोभ्यां वेष्टयित्वा समन्ततः ॥ १२० ॥
 आकाशं शब्दनिलयं मेर्यां ध्यात्वा प्रपूजयेत् ।
 ततः स्नातः पारशवः श्वेतवस्त्रलग्नचितः ॥ १२१ ॥
 सप्तवित्रः सोपवीतः प्रविशेद्देवसंनिधिम् ।
 अस्त्रेण तं प्रोक्षयित्वा मुहूर्ते शोभने गुरुः ॥ १२२ ॥
 प्रक्षाल्य कोणं संप्रोक्ष्य ध्यायन् हयमुखं हरिम् ।
 त्रीन् वारान् ताडयित्वाथ दत्त्वा पारशवाय तम् ॥ १२३ ॥
 ततः पारशवः कोणमादाय पुरुषोत्तमम् ।
 मेरीमध्ये चिन्तयित्वा श्रीभूमी पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ १२४ ॥
 ताडयेच्च यथाकामं दर्शयन् हस्तकौशलम् ।
 देवतावाहनकर्त्री गाथां संश्रावयेद्विभुम् ॥ १२५ ॥
 तत्काले देवसंघस्य प्रीणनाय तु गायकैः ।
 तत्तद्गाथाश्च रागांश्च गीतानि श्रावयेत् पृथक् ॥ १२६ ॥
 नृत्तगीतैश्च तृप्यर्थं तेषां नृत्तादि दर्शयेत् ।
 बलिं प्रदाय तेभ्यश्च सर्वभोगसमन्वितम् ॥ १२७ ॥
 देशिकः प्राङ्मुखो भूत्वा तच्छिष्यस्तत्सुनोऽपि वा ।
 स्वरेणोच्चतरैणैव पट्टेज्जलिपूर्वकम् ॥ १२८ ॥

आगच्छतामरगणाः प्रागाशां येऽपिशोरेते ।
 किरूपाश्च सुरूपाश्च सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ १२९ ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ताः कुमुदस्यानुयायिनः ।
 महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ १३० ॥
 अनेन मन्त्रेणावाञ्छ कुमुदं सगणं तथा ।
 अर्घ्यादिभिः समभ्यर्च्य पायसं च निवेदयेत् ॥ १३१ ॥
 ततः शङ्करवैश्वैव काहलस्वनसंयुतैः ।
 महद्भिस्तूर्य्येष्वैश्च तद्वाद्यश्रावणेन च ॥ १३२ ॥
 तत्संगीतैश्च नृतैश्च प्रीणयेत्तं गणाधिपम् ।
 ततश्चाग्नेयक्रेणस्थं प्राङ्मुखः श्रावयेदिदम् ॥ १३३ ॥
 आगच्छतामरगणा आग्नेय्या(यी?)मपिशोरेते ।
 भीमामीममुत्वा रौद्राः सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ १३४ ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ताः कुमुदाक्षानुयायिनः ।
 महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ १३५ ॥
 अनेन कुमुदाक्षं तमावाञ्छ गणनायकम् ।
 यथापुरं तोषयित्वा याम्यां दिशि(म्याशायां?) ततः परम् ॥ १३६ ॥
 आगच्छत पितृगणा याम्याशां येऽपिशोरेते ।
 दाह्यात्पुण्ड्र्याः स्युः सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ १३७ ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ताः पुण्डरीकानुयायिनः ।
 महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ १३८ ॥

132-(d) K. om.

133-(a) K. om.

My. दृष्टे° for दृष्टे°

134-(a) BKM My. °नम for मर

137-(bc) A. om.

138-(d) A. om.

अनेन पुण्डरीकाक्षमावाह्य गणनायकम् ।
 तोषयित्वा च गत्वा च यातुधानदिशं प्रति ॥ १३९ ॥
 आगच्छत गणाः कूरा नैर्ऋत्यां(तीं?) येऽधिशेरते ।
 क्रव्याशनाः कूरधियः सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ १४० ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ता वामनस्यानुयायिनः ।
 महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ १४१ ॥
 इत्यावाह्य गणेशं तं वामनं पूजयेत्ततः ।
 पश्चिमाशां ततो गत्वा शङ्ककर्णं गणेश्वरम् ॥ १४२ ॥
 आगच्छताहिपतयः प्रतीच्या(ची?)मधिशेरते ।
 महाविषा दन्दशूकाः सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ १४३ ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ताः शङ्ककर्णानुयायिनः ।
 महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ १४४ ॥
 इत्यावाह्य तमिष्ट्वा च गत्वा वायुदिशं ततः ।
 आयान्तु गन्धर्वगणा वायव्यां(वीं?) येऽधिशेरते ॥ १४५ ॥
 सुदर्शना भीमवेगाः सपर्यामुद्यतामिमाम् ।
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ताः सर्पनेत्रानुयायिनः ॥ १४६ ॥
 महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ।
 अनेनावाह्य सगणं सर्पनेत्रं तु तोषयेत् ॥ १४७ ॥
 उत्तरां ककुभं गत्वा सुमुखं तु गणाधिपम् ।
 आगता(यातः?) वै यक्षगणा उदीचां येऽधिशेरते ॥ १४८ ॥
 विरूपा दण्डहस्ताश्च सपर्यामुद्यतामिमाम् ।
 गृहीत्वा पान्तु न स्तृप्ताः सुमुखस्यानुयायिनः ॥ १४९ ॥

 146—(d) BMMy. सर्वं for तर्षं

147—(d) BKMMY. सर्वं for सर्पं

महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ।

इति पूर्ववदावाह्यं सुमुखं तोषयेत्ततः ॥ १५० ॥

आयान्तु(तः) पैशाचगणा ऐशान्यां(नीं?) येऽधिशेरते ।

नानाकुत्सितरूपाश्च सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ १५१ ॥

गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ताः सुप्रतिष्ठानुयायिनः ।

महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ १५२ ॥

अनेन मन्त्रेणावाह्यं संपूज्य च गणाधिपम् ।

मध्यं(ध्ये?)दिशः(शं?) स्थितो भूत्वा ततो गगनसंमुखः ॥ १५३ ॥

प्रभ्रिगर्भं गणाध्यक्षमावाह्येन जपेन्मनुम् ।

आगच्छत सिद्धगणा गगनं येऽधिशेरते ॥ १५४ ॥

शुचयः शुक्तिरूपाश्च सपर्यामुद्यतामिमाम् ।

गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ताः प्रभ्रिगर्भानुयायिनः ॥ १५५ ॥

महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ।

अनेन तोषयित्वा तं प्रभ्रिगर्भं यथापुरम् ॥ १५६ ॥

अवस्तान्मानवाह्वानं कुर्वन् मन्त्रमिमं पठेत् ।

आगच्छतामरगणाः पृथिवीं येऽधिशेरते ॥ १५७ ॥

बहुरूपा बहुमुखाः सपर्यामुद्यतामिमाम् ।

गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ता मानवस्यानुयायिनः ॥ १५८ ॥

महं त्विममुपायान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ।

इत्यावाह्यं क्रमादेतान् तोषयेन्नृत्तपथिमम् ॥ १५९ ॥

समतालस्तथा मत्ततालो लाङ्गलिकस्तथा ।

मल्लतालो मङ्गलश्च जयतालश्च भद्रकः ॥ १६० ॥

150-(cd) AM, om.

151&152 AM, om.

160-(a) My. 'तावर्चा' for 'था मत्तः'

-(b) My. 'वै प्रहिषी' for 'लाङ्गलिकः'

M. 'लङ्गलिकः' for 'लङ्गलिकः'

ढक्करीसंज्ञकस्तालो न्रसतालस्तथैव च ।

अनन्तताल इत्येते दशतालाः प्रकीर्तिताः ॥ १६१ ॥

कुमुदादिगणेशानां स्वरानपि शृणु द्विज ।

षड्जं(ङ्ज!) ऋषभगान्धारो(रौ!) मध्यमः पञ्चमस्तथा ॥ १६२ ॥

रैवतश्च निषादश्च धैवतो मध्यमस्तथा ।

पञ्च पञ्च(मश्च!) क्रमेणैव (वं!) कथितास्ते दश स्वराः ॥ १६३ ॥

गान्धाररागः कौल्यास्त्यः कौशिको नटभाषिकः ।

श्रीकामदश्च तत्केशी दक्षरागस्तथैव च ॥ १६४ ॥

शालापार्यभिधा(धो!) रागो मेघरागश्च पञ्चमः ।

इत्येते कुमुदादीनां दश रागाः प्रकीर्तिताः ॥ १६५ ॥

विलासं सर्वतोभद्रं खेटकं चक्रमण्डलम् ।

कान्तारं कुट्टिमं पृष्ठकुट्टिमं कटिबन्धनम् ॥ १६६ ॥

वामजानूर्ध्वनृत्तं च आद्यतं च द्वयं पुनः ।

एते नृत्तविशेषाश्च कुमुदादेः क्रमात् स्मृताः ॥ १६७ ॥

163-(a) K देवतं चैव निषदो My. देवतं चैव नृषदो

-(b) BMMY. दे for धै°

K देवता मध्यत° for धैवतो मध्यम°

164-(a) BM को° for कौ.

-(b) AK नट for नट B नट्टराग° for नटभाषि°

-(c) ABM श्रीरामकौशिकीराग

My, आ° for श्री°

165-(a) K शालापार्यभिधो for शालापार्यभिधा (धो!)

M शालबाधः for शालापार्य.

My. शालापार्यमितो for शालापार्यभिधा (धो!)

166-(b) ABM चैव for चक्र.

-(c) ABM °र° for °रम्

167-(a) BM नालम् for नृत्तम्

-(b) ABKM °चं° for °च°

अन्येषां सर्वदेवानां तालो मद्रः प्रशस्यते ।
 भवेद्रुडतालस्तु पक्षीशस्य तु मध्यमः ॥ १६८ ॥
 स्वरो रागस्तु गौडः स्याद्विष्णुकान्तं च नृत्तकम् ।
 विष्णारेर्जयतालः स्यान्नृतं स्वस्तिकमुच्यते ॥ १६९ ॥
 ऋषभस्तु स्वरः प्रोक्तो वरालीराग एव च ।
 इत्यम्बावाहनं कृत्वा गणेशानां ततो गुरुः ॥ १७० ॥
 आह्वानं दिव्यहेतीनामपि स्वेनैव कारयेत् ।
 आवाहस्तु तथा ब्रह्मा स्वलो(र्लो?)कस्यैर्मुनीश्वरैः ॥ १७१ ॥
 मरीचिप्रमुखैः सार्धं रुद्रश्च प्रमथेध्वरः ।
 इन्द्रः सर्वैः सुरगणैर्गायत्र्या चाद्यदेवताः ॥ १७२ ॥
 तन्महत्संनिधानार्थमाहू(द्वा?)तव्याः प्रयत्नतः ।
 इत्यावाह्यं च सर्वेषां विधाय द्विजपुंगव ॥ १७३ ॥
 प्रवेक्ष्याम्यन्तरं देवं सहस्रविम्बिश्च मूर्तिपैः ।
 मेर्यादिवादनैश्च गायकैर्नृत्त(र्नर्त?)वैरपि ॥ १७४ ॥
 नित्योत्सवस्य प्रतिमामारोप्य शिबिकादिषु ।
 मुदर्शनं वा परितो ग्रामं नीत्वा प्रदक्षिणम् ॥ १७५ ॥
 पूर्वोक्तेन क्रमेणैव दिशास्तु विदिशास्तु च ।
 इन्द्रादीनां महे तस्मिन् प्रार्थयित्वा च संनिधिम् ॥ १७६ ॥
 चतुर्मुखं ग्राममध्ये समावाह्यं समाज्य च ।
 संनिधिं प्रार्थ्य रुद्रस्य सगणस्य च संनिधिम् ॥ १७७ ॥
 संप्रार्थ्य मेरीं संताप्य गीतं नृत्तं प्रदर्श्य च ।
 मध्ये मध्ये च गरुडतालं संशोध्य(?)देशिकः ॥ १७८ ॥

169-(b) ABM My. °कान्तम् for °कान्तम्

-(c) ABM विष्णुराट् अवताले स्यात्

170-(b) My. °को for °को

176-(b) My. प्राचरेषु for दिक्ताषु वि°

अन्तः प्रविश्य गरुडध्वजस्तम्भस्य संनिधौ ।
 सर्वदेवतसंनादं कारयित्वा च गायकैः ॥ १७९ ॥
 गापयित्वा सर्वगीतीर्नर्तकीभिश्च नर्तनम् ।
 कारयित्वा प्रविश्यान्तर्देवं विज्ञाप्य सादरम् ॥ १८० ॥
 प्रणम्य स्वगृहं यायात् प्रसन्नो गुरुरात्मवान् ।
 मेरीताडनवेलायां तन्नादश्रावको जनः ॥ १८१ ॥
 नदीं तीर्त्वा न गच्छेत् न यायाद्योजनात् परम् ।
 उत्सवावभृथं यावद् ग्रामे तत्रैव संवसेत् ॥ १८२ ॥
 मङ्गलाङ्कुरवापस्तु कृतो येन ध्वजोत्सवम् (वे ?) ।
 स एवावभृथं यावदुत्सवस्य गुरुर्भवेत् ॥ १८३ ॥
 तत्रागन्तुं न शक्नोति तत्सुतः शिष्य एव वा ।
 अनुज्ञातस्तु यः कश्चिदह्वायाथ समापयेत् ॥ १८४ ॥
 उत्सवारम्भदिवसात् पूर्वस्मिन् सप्तमेऽहनि ।
 मङ्गलाङ्कुरसंवापं कारयेद्देशिकोत्तमः ॥ १८५ ॥
 षट्त्रिंशत् पालिकानां शरावणां च तावती(तीम् ?) ।
 तत्प्रमाणाश्च षटिकाः समानीय विचक्षणः ॥ १८६ ॥
 पात्रेषु त्रिविधेष्वेव वापयेन्मङ्गलाङ्कुरान् ।
 उत्सेधः पालिकानां स्याद्वस्तुः सैकाङ्गलो मुने ॥ १८७ ॥
 अङ्गुल्यः षोडश भवेत्तासामाननविस्तृतिः ।
 सप्ताङ्गुल्यप्रमाणं स्याद्विलं तालमथोऽपि वा ॥ १८८ ॥
 अष्टाङ्गुलं पादपीठं विस्तारः साङ्गुलः करः ।
 मोहिनीपुष्पसंकाशं पद्मार्धं तन्मुखं भवेत् ॥ १८९ ॥

183-(c) A ०त्र धृतो BM ०त्र भित्तो for ०वक्ष्यम्

184-(d) ABM ०दनुदागम् for ०दह्वायाथ

188-(d) A विलतालमितो भवेत् ।

BM विलतालनतो भवेत् ।

189-(a) My. ०पीठ for ०पीठ

पञ्चवक्त्रास्तु षटिका द्वाविंशत्यङ्गुलोच्छ्रयाः ।
 मध्ये षटोपमाकाराः षडङ्गुलमितं भवेत् ॥ १९० ॥
 वक्त्रं तासां मध्यस्थं चतुरङ्गुलसंमितम् ।
 चतुर्दिक्षु मुखानां स्यात् प्रमाणं द्विजपुंगव ॥ १९१ ॥
 उच्छ्रयस्तु शरावाणां विंशदङ्गुलसंमितम्(तः ?) ।
 विस्तारश्च वितस्तिः स्यात् त्रिषैवं पात्रकल्पना ॥ १९२ ॥
 द्वैभं रौप्यं ताम्रजं वा कल्पयेत् पात्रसंचयम् ।
 यथाविभवविस्तारं सर्वाभावे तु मृष्मयम् ॥ १९३ ॥
 इत्यमष्टोत्तरशतमुत्तमा कृतिरुच्यते ।
 मध्यमायां कल्पनायां प्रत्येकं षोडशं(?) भवेत् ॥ १९४ ॥
 तदर्धमघमं प्रोक्तं यथासंभवमेव वा ।
 देवकर्मणि युष्माः स्युरयुष्मा मानुषे विधौ ॥ १९५ ॥
 पालिका एव वा ग्राह्या मङ्गलाङ्कुरोरपणे ।
 मृगुमे विजने देशे कुर्यान्मण्डपमुत्तमम् ॥ १९६ ॥
 मङ्गलाङ्कुरवापार्यं स्तम्भैः षोडशभिर्युतम् ।
 चतुर्द्वारं प्रतिद्वारं दुग्धवृक्षसमुद्भवैः ॥ १९७ ॥
 भूषितं तोरणवरैर्दर्भमालासमावृतम् ।
 परार्धसौमनिचयैः(य ?)मकल्पितवितानकम् ॥ १९८ ॥
 वितानाधोलम्बिताभिर्युक्तास्मिन्निर्भूषितम् ।
 क्षौमैर्महावैः (महार्धसौम!) सर्वातस्तम्भसंचयमद्भुतम् ॥ १९९ ॥

192-(d) ABM त्रिषिषैवं प्रकल्पना ।

194-(a) A इह^० for इत्थं

196-(b) My. 'वाचने for 'रोषणे

197-(d) K. वग्ध for वुग्ध

गोमयालेपिततलं सुधाचूर्णप्रकल्पितैः ।
 रेस्नागणैरब्जकुलैर्विराजिततलं शुभैः ॥ २०० ॥
 प्रदीपनिकरैर्बद्धं (युक्तं!) तैलसंपूर्णमल्लिकैः (!) ।
 विभूषितं मुक्तपुष्पैराकीर्णं साक्षतैः सितैः ॥ २०१ ॥
 ध्वजमालापरिवृतं धूपामोदितदिङ्मुखम् ।
 प्रकल्प्य मण्डपवरमेवंविधमुदारधीः ॥ २०२ ॥
 मृत्तिकाग्रहणं कुर्याच्छुभे लग्नेऽथ देशिकः ।
 सशङ्खकाहलमाणं तूर्यघोषनिनादितम् ॥ २०३ ॥
 वेदविद्विद्विजगणैः श्वेतलम्बस्तधारिभिः ।
 ऊर्ध्वपुण्ड्रैर्द्वादशभिः श्वेतमृत्लाविनिर्मितैः ॥ २०४ ॥
 विभूषिताङ्गसंघातैः शान्तैर्दान्तैर्जितेन्द्रियैः ।
 महाभागवतैश्चैव *संमुख प्रागुदङ्मुखः*(!) ॥ २०५ ॥
 सस्यानां पावनं शुद्धं गत्वा क्षेत्रमनुत्तमम् ।
 शुचिस्तत्र खनित्रं च संक्षाल्याद्भिः समाहितः ॥ २०६ ॥
 खात्वा वाराहमन्त्रं च (खनित्वा वाराहमन्त्रं!) पठेत् पात्रे हिरण्मये ।
 निषाय च मृदं क्षौमेर्नैवैराच्छाद्य शोभनैः ॥ २०७ ॥
 पुष्पलम्भिरलंकृत्य गजस्यन्दनसंस्थितैः ।
 ऋत्विग्भिर्वाहयेच्छत्रच्छायातः(धः!)संस्थितैर्द्विज ॥ २०८ ॥
 विष्वक्सेनं समारोप्य स्यन्दने वा गजेऽथवा ।
 शिबिकायामथाधे वा यथादेधं विभूष्य च ॥ २०९ ॥

200—(b) ABM सकुचूर्णप्रकल्पितम् ।

My. सुधावर्णैः प्रकल्पितम् ।

206—(a) ABKM वापनम् for पावनम्

207—(b) ABM पठन् पात्रेऽभिमन्थ्य च ।

My. पठन् for पठेत्

मुक्ताच्छत्रादिभिः सर्वैश्चामरैश्च सुशोभितम् ।
 उन्नमानं द्विजवरैर्नयेत् सार्धं द्विजोत्तमः ॥ २१० ॥
 बभूवैः शाकुनं सूक्तं पठद्भिः सहितो मुने ।
 श्रीसूक्तं पुरुषसूक्तं च (पौलवं सूक्तं?) साम चोद्घोष्य सर्वतः ॥ २११ ॥
 ग्रामं प्रदक्षिणं कृत्वा धाम चापि परीत्य वै ।
 प्रविश्य मण्डपवरं प्रागुक्तं(?) मूर्तिपान्वितः ॥ २१२ ॥
 आचार्यो मूर्तिपैश्चैव सर्वतः प्रावृत्तैर्मुने(?) ।
 नवीनक्षौमवसनाः सोत्तरीयाः स्वलंकृताः ॥ २१३ ॥
 उष्णीषधारिणो रत्नमुद्राशोभितपाणयः ।
 स्वनुलिप्ताः क्षत्रिणश्च कुण्डलालंकृताननाः ॥ २१४ ॥
 पवित्रपाणयश्चैव सौर्ध्वपुण्ड्राः सुचेतसः ।
 प्रादप्रक्षालनं कृत्वा स्वाचान्ता मूलविधया ॥ २१५ ॥
 शुक्लन्यासवसिष्ठादिमुनिमुल्योपमा द्विजाः ।
 संधोक्ष्याङ्कुरवापार्य भूमिं शुद्धेन चाम्पसा ॥ २१६ ॥
 जस्तमन्त्रप्रजसेन(तानि?) कुशाग्रस्थापितेन(तानि?) वा ।
 सूत्राणि चन्दनक्षोदसिक्तानि स्फालयेत् क्रमात् ॥ २१७ ॥
 प्राच्यादि प्रथमं सूत्राण्युदीच्यां द्वादश स्फुटम् ।
 पातयित्वा पञ्चदश तथोदीच्यानि कल्पयेत् ॥ २१८ ॥
 विस्ववृष्टासु तथा मध्ये द्वादशद्वादशैव तु ।
 स्वापनीयाः पालिकायाः शतमष्टाधिकं क्रमात् ॥ २१९ ॥

213-(a) My. 'मि' for 'वे'

-(b) My. 'वेतः प्रमनो ? for 'वतः प्रावृत्तैः

-(c) B. 'क्षौमताः for 'वसनाः

215-(a) My. 'चारिण' for 'पाणव'

-(b) My. 'तेज' for 'वेत'

216-(a) ABM My. 'कुलन्यासा for 'शुक्लन्यास

217-(b) My. 'कूर्वा' for 'कुशा'

अङ्कुरार्पणे पालिकादिकल्पनम्

(प्रथमः पक्षः)

१७.२१८-२१

उ-

श	श	श
श	श	श
श	श	श
श	श	श

श	श	श
श	श	श
श	श	श
श	श	श

श	श	श
श	श	श
श	श	श
श	श	श

प-

घ	घ	घ
घ	घ	घ
घ	घ	घ
घ	घ	घ

घ	घ	घ
घ	घ	घ
घ	घ	घ
घ	घ	घ

पू-

घ	घ	घ
घ	घ	घ
घ	घ	घ
घ	घ	घ

पा	पा	पा
पा	पा	पा
पा	पा	पा
पा	पा	पा

पा	पा	पा
पा	पा	पा
पा	पा	पा
पा	पा	पा

पा	पा	पा
पा	पा	पा
पा	पा	पा
पा	पा	पा

द-

अङ्कुरार्पणे पालिकादिकल्पनम्

(द्वितीयः पक्षः)

१७.२२१, २

उ-

झ	झ
झ	झ

झ	झ
झ	झ

झ	झ
झ	झ

प-

घ	घ
घ	घ

घ	घ
घ	घ

घ	घ
घ	घ

पू-

पा	पा
पा	पा

पा	पा
पा	पा

पा	पा
पा	पा

द-

ब्रह्मेन्द्रवरुणेषु स्याद् घटिकानां गणो मुने ।
 स्थापयेद्वह्निर्ऋतियमभागेषु पालिकाः ॥ २२० ॥
 शरावान् मारुतशशिरुद्रभागेषु कल्पयेत् ।
 अथवा नवसूत्राणि प्राचीनानि प्रकल्पयेत् ॥ २२१ ॥
 एकादशेतराणि स्युल्दीचीनानि काश्यप ।
 एतत्क्रमेण सर्वेषां विधिवत्स्थापनं भवेत् ॥ २२२ ॥
 सर्वत्र पालिका वा स्युरन्याभावे द्विजोत्तम ।
 क्षालयेद्विष्णुगायत्र्या पालिकादि क्रमेण च ॥ २२३ ॥
 बिलमूलानि संपूर्य शष्पकाशतृणैर्दृढम् ।
 तदूर्ध्वं प्रथमं मृद्धिः पूरयित्वा ततोपरि(?) ॥ २२४ ॥
 उपाहृताभिः सरितो बालुकाभिः प्रपूरयेत् ।
 चूर्णितैर्गोकरीषैश्च बिलशेषं प्रपूरयेत् ॥ २२५ ॥
 कोष्ठान्यष्टशतान्यादौ प्रत्येकं शिवशालिभिः ।
 वृत्तं वा चतुरश्रं वा विधायोपरि विन्यसेत् ॥ २२६ ॥
 ब्रह्मादीशानपर्यन्तं प्रथमं घटिकागणम् ।
 स्थापयेत् परमेष्ठ्याख्यमन्त्रेण प्रथमं द्विज ॥ २२७ ॥
 विन्यसेद्विश्वमन्त्रेण शरावांस्तदनन्तरम् ।
 सर्वेषां स्थापनं कुर्यात्प्राङ्मुखो वायुदङ्मुखः ॥ २२८ ॥
 वासोभिर्वेष्टयेत् पश्चात् प्रत्येकं मूलविधया ।
 अशक्तश्चेत् प्रतिगृहं छादयेद्वाससोपरि ॥ २२९ ॥
 धान्यराशौ शुभं कुम्भं तन्तुभिर्वेष्टितं नवम् ।
 वेष्टितं क्षौमयुग्मेन गन्धोदकसुपूरितम् ॥ २३० ॥
 निक्षिप्तनवरत्नं तु स्थापयेन्मूलविधया ।
 बिम्बे च मण्डले कुम्भे पावकेषु चतुर्ध्वपि ॥ २३१ ॥
 स्थानेषु पूजयित्वाग्ने भगवन्तमनन्यधीः ।
 अर्घ्याद्यं च निवेद्यान्तं देवदेवस्य संनिधौ ॥ २३२ ॥

मङ्गलाङ्कुरवापं तु कुर्यादंशिकसत्तमः ।

अथवैकत्र कुम्भे वा देवमिष्ट्वा द्विजोत्तम ॥ २३३ ॥

शालि(लीन् ?)मुद्गांश्च नीवारान् श्यामाकान् सप्रियङ्गुकान् ।

तिलान् यवान् सगोधूमानन्यानपि च याज्ञिकान् ॥ २३४ ॥

एकमात्रे विनिसिष्य हैमे महति शोमने ।

मूर्ध्नि विन्यस्य तत्पात्रं धाम कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥ २३५ ॥

कुर्यात् काहलशङ्खादिसंघोषणसमन्वितम् ।

अन्तः प्रविश्य देवस्य दर्शयित्वा च मण्डपम् ॥ २३६ ॥

प्रदक्षिणमयानीय पालिकाद्यैन्द्रभूतले ।

भारतण्डुलसंक्लृप्ते पद्मेऽष्टदलसंचिते ॥ २३७ ॥

क्षीरेण क्षालयित्वा च प्रच्छाद्य नववाससा ।

पुण्याहघोषणं कृत्वा शङ्खनूर्यादिसंयुते(तम् ?) ॥ २३८ ॥

क्रमेण पालिकादीनामभिदेवान् यजेत च ।

ब्रह्माणं घटिकानां च पालिकानां च केशवम् ॥ २३९ ॥

शराबाणां त्रिणयनं घृतारोपणमाचरेत् ।

द्वारेषु तोरणगणान् ध्वजान् कुम्भाष्टकं तथा ॥ २४० ॥

गणनाथान् समम्यर्च्य कुमुदादीन् यथाविधि ।

इन्द्रादीनपि चाभ्यर्च्य सोमकुम्भे सुधाकरम् ॥ २४१ ॥

आवाक्षाभ्यर्च्य सधृतं पाप्मं च निवेदयेत् ।

घृताहुतिशतं हुत्वा चतस्रः समिधस्तथा ॥ २४२ ॥

व्यूहमन्त्रैश्च जुहुयात् सूक्तेन च तथा चरुम् ।

हुत्वा पूर्णं विधायाथ घृताहुतिशतं हुनेत् ॥ २४३ ॥

240—(d) K बास. for ध्वजान्

242—(ab) My. सधृतं पद्यासनत्रिषेधिनान् for सधृतं पाप्मं च निवेदयेत्

243—(a) My. च for चरुम्

—(b) My. व्यूहमन्त्रेण तथाचरुम् ।

संस्पृश्य स्पर्शमन्त्रेण संपाताज्येन पालिकाम् ।
 बीजपात्रे च संपातघृतशेषं विनिक्षिपेत् ॥ २४४ ॥
 जप्त्वा(!)चाष्टशतं वारान् सोममन्त्रमनन्यधीः ।
 लम्बे सुशोभने प्राप्ते ब्राह्मणानामनुज्ञया ॥ २४५ ॥
 पालिकादिषु बीजानि वापयेन्मूलविद्यया ।
 ब्रह्मादीशानपर्यन्तं वापयेत् सकलं गुरुः ॥ २४६ ॥
 अन्येऽप्याचार्यसंमत्या विदधुर्बीजवापनम् ।
 सिक्त्वा च पुष्पपयसा साधयेच्च विधानकैः ॥ २४७ ॥
 बलिं दत्त्वा च सर्वासु दिक्षु रक्षणकारणात् ।
 कुमुदादिगणेशेभ्यो दिवानक्तं बलिं ददेत् ॥ २४८ ॥
 पायसेन प्रतिदिनं सोमराजं यजेत च ।
 अनिर्वाणांस्तथा दीपान् कारयेच्च समाहितः ॥ २४९ ॥
 द्विजेन्द्रांस्तोषयेत् प्राज्यैस्ताम्बूलैः पूगिकाफलैः ।
 यजमानः प्रयत्नेन गुरुं समभितोषयेत् ॥ २५० ॥
 अङ्कुराणां प्रवृद्ध्यर्थं हरिद्राभिर्निषेचयेत् ।
 पीतेष्वङ्कुरजातेषु शुक्लेषु च शुभं भवेत् ॥ २५१ ॥
 अशुभं विपरीतेषु प्ररूढेषु परीक्षयेत् ।
 यत्कर्मोद्दिश्य येनैवमङ्कुरारोपणं कृतम् ॥ २५२ ॥
 आ समाप्तेः स एवास्य कर्मणः कारको भवेत् ।
 तस्याशक्तिर्यदि भवेन्मरणं वाथ तत्सुतः ॥ २५३ ॥
 तच्छिष्यां वा विदध्यात्तत् ऋत्विक्वा तदनुज्ञया ।
 प्रतिष्ठायां च दीक्षायामुत्सवे धामनिर्मितौ ॥ २५४ ॥

245-(a) My. हु° for ज°

246-(d) My. निदध् for वापयेत्

विषुवे चायने चैव ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
 पवित्रारोपणे चैव कङ्कारदनोत्सवे ॥ २५५ ॥
 वैशेषिकेषु चान्येषु शयनोत्थानयोरपि ।
 शान्तिके पौष्टिके चैव कर्मण्यारिप्सिते सति ॥ २५६ ॥
 मङ्गलाङ्कुरसंवापं कुर्यादेवमतन्द्रितः ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
 अङ्कुरारपणविधिर्नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥

अष्टादशोऽध्यायः ॥

विश्वामित्रः—

उत्सवारम्भदिवसात् प्रागेव ग्रामवीथयः ।
 संशोधनीयाः सर्वाः स्युरुद्धृत्यावकानपि ॥ १ ॥
 सर्वेषु चत्तरेष्वेव कल्प्यास्तोरणराजयः ।
 फल्भारान्ताः कल्प्याः कद्रव्यः क्रमुका अपि ॥ २ ॥
 वीथीमध्येषु सिक्ताः प्रसार्याः समता यथा ।
 ष्वजैश्च दर्भमालाभिः प्रभा(पा !)भिः शोभयेदपि ॥ ३ ॥
 आहुत्य गोमयाम्भोभिः ककुभश्च विशोधयेत् ।
 भित्तयो गेहराजीनां पञ्चवर्णविचित्रिताः ॥ ४ ॥

Colophon :—K My. पाञ्च° for पञ्च

A. om. अङ्कुरारपणविधिर्नाम

BM. उत्सव for अङ्कुरारपण

K. पञ्चरात्रोद्दण्डारोपण° for अङ्कुरारपण°

4-(b) K कुम्भागा अपि for ककुमश्च वि°

My. कुम्भागाऽनपि शोधयेत्

-(c) AM भित्तियोगेषु सर्वेषु

B. भित्तियोगेषु सर्वेषु

My. भित्तयोद्दण्डराजैः

वेदिकाः पूर्णकुम्भश्च साङ्करैः पालिकागणैः ।
 सर्वतो दीपिकाभिश्च गन्धतैलकवर्तिभिः ॥ ५ ॥
 भूषिताः कम्पनीयाः स्युः क्षौमशोभितनीविकाः ।
 उत्सवे देवदेवस्य सेवाकौतुकिनां नृणाम् ॥ ६ ॥
 देशान्तरादागतानामन्नाद्यं कल्पयेदपि ।
 गन्धोदकैः सुसंपूर्णाः कार्याः पानीयशालिकाः ॥ ७ ॥
 समागतेषु रोगार्ता भवेयुर्यदि तत्कृते ।
 सर्वौषधीनां संभाराः संकल्प्याः स्युर्दृढं द्विज ॥ ८ ॥
 अपूर्वशयनार्थं(?) च मञ्चाः कार्याः सुशीतलाः ।
 सर्ववस्तुषु(सुः)संपूर्णाः कार्या विपणिवीथयः ॥ ९ ॥
 कूपाः सर्वे निपानाढ्याः करणीयाः समन्ततः ।
 आवृतौ प्रथमायां वा द्वितीयावरणेऽथवा ॥ १० ॥
 यथावकाशं कुर्वीत महान्तं यागमण्डपम् ।
 चतुर्द्वारसमायुक्तं विस्तारायामतः समम् ॥ ११ ॥
 मण्डपस्य चतुर्दिक्षु प्रपां च परिकल्पयेत् ।
 कुर्यान्मण्डपमध्ये तु वेदिं हस्तसमुच्छ्रिताम् ॥ १२ ॥
 द्वित्रिहस्तसमायुक्तां तावद्विस्तारसंयुताम् ।
 तस्याः पूर्वदिशो भागं चतुरश्रं प्रकल्पयेत् ॥ १३ ॥
 कुण्डमाहवनीयाग्नेर्याम्ये च धनुराकृति ।
 दक्षिणाग्नेः प्रतीच्यां तु घृतं सभ्यं च कल्पयेत् ॥ १४ ॥

6-(a) KMy. करणी° for कम्पनी°

14-(a) BM ये° स्यात् for °याग्नेः

-(b) AM. आग्नेय्याम् for याग्नेये च

-(d) My. गार्हपत्यस्य वृत्तकम् ।

My. Adds.....कुण्डं सभ्यस्य कल्पयेत् before 15 a.

सौम्यभागे त्रिकोणं स्यादैशान्यां चतुरश्रकम् ।

आग्नेय्यां वा प्रकर्तव्यमावसथ्यं तु (ध्यस्य ?) धिष्णियम् ॥ १५ ॥

एवं पञ्चामिसंस्तुतस्तत्सवं विदधीत वा ।

आवसथ्यविनाभूतचतुर्दिक्संस्थापावकम् ॥ १६ ॥

सम्यावसथ्यरहितं यद्वाग्नित्रयसंमितम् ।

अथवाहवनीयाग्निमेकं वा कल्पयेद् द्विज ॥ १७ ॥

क्षीरद्वैमैश्चतुर्द्वरि तोरणानि प्रकल्पयेत् ।

सुक्लशुक्लौ कारयेदष्टमङ्गलानि यथापुरम् ॥ १८ ॥

तैरेव ऋत्विजां कल्प्यान्यासनानि मनीषिणा ।

नानाविधानि होमार्थपात्राण्यपि च कारयेत् ॥ १९ ॥

मण्डपांश्च प्रपाश्चैव लेपयेद्गोमयाम्भसा ।

सुधाचूर्णैश्चित्रयित्वा क्षौमैरपि वितानयेत् ॥ २० ॥

कौशोयक्षौमवसनैः स्तम्भानपि च वेष्टयेत् ।

आचार्याश्चतुरः पूर्वान् वरयेत् षोडशर्त्विजः ॥ २१ ॥

परिचारान् बहुविधान् स्वीकुर्यात् कर्मवानपि ।

मूषयेत्तानमिनवैर्वासोभिः कटकादिभिः ॥ २२ ॥

भूषणैश्च यथावित्तमधिकारानुरूपतः ।

उत्तरीयैश्च सोष्णीभैरनुलेपनवस्तुभिः ॥ २३ ॥

उत्सवारम्भदिवसे तथान्यैः स्नापयेदपि ।

कुम्भैरष्टशतैर्दिवं सर्वमङ्गलसंयुतम् ॥ २४ ॥

उत्सवारम्भदिवसात् पूर्वस्मिन् दिवसे गुरुः ।

देवस्य कौतुकं बज्रा देव्योश्च तदनन्तरम् ॥ २५ ॥

15-(a) My. वा for स्वात्

24-(c) ABM 'हादके' for 'हसते'

हेम्ना निष्कप्रमाणेन सूत्रमेकं प्रकल्पयेत् ।
 तदर्धसंमितं सूत्रत्रयं निर्माणयेदपि ॥ २६ ॥
 सौवर्णे राजते वापि पात्रे कल्मषतण्डुले ।
 भाराद्य(!)संमिते पूर्वं स्वर्णसूत्रचतुष्टयम् ॥ २७ ॥
 निधाय पूजाफलैरभिर्क्षेः शतसंमितैः ।
 ताम्बूलानां दलैः सार्धं चतुःशतमितैः सह ॥ २८ ॥
 कद्रव्यादिफलैः सार्धं साधारं न्यस्य मूर्धनि ।
 आच्छाद्य क्षौमवस्त्रेण छत्रचामरसंयुतम् ॥ २९ ॥
 दीपिकाशतसंयुक्तं सवितानं च मूर्तिपः ।
 बहुशो ब्राह्मणैः सूक्तं पठद्भिः शाकुनं पुनः ॥ ३० ॥
 धाम प्रदक्षिणं नीत्वा बहिरावरणानि च ।
 कुर्यान्मङ्गलदीपैश्च प्रविशेद्देवसंनिधिम् ॥ ३१ ॥
 भूतले गोमयजलैरालिप्ते चतुरश्रके ।
 पूरिते शालिभारेण पात्रं विन्यस्य देशिकः ॥ ३२ ॥
 पुष्पाहवाचनं कृत्वा यथाविधि सभाज्यं च ।
 गुर्लुङ्गीत्वा सूत्राणि चन्दनक्षोदवारिणा ॥ ३३ ॥
 साङ्गुष्ठेना(ष्ठया!)नामिकया संमृज्यास्त्रेण देशिकः ।
 बन्धयेदुत्सवाचाया दक्षिणे पाणिपङ्कजे ॥ ३४ ॥
 देव्योर्वामकरे बध्वा गुरोः सव्येतरं करे ।
 एवं चतुष्टयं बध्वा प्रत्येकं शतसंमितम् ॥ ३५ ॥
 स्पृष्ट्वा दक्षिणहस्तेन जपेदस्त्रमनुं बुधः ।
 देवमर्थ्यादिभिश्चेष्ट्वा महापूषान् निवेदयेत् ॥ ३६ ॥
 अपूपान् पृथुर्कांलाजान् फलानि विविधानि च ।
 नृत्तगीतादिकं सर्वं देवम्याग्रे विधाय च ॥ ३७ ॥

देवं विज्ञाप्य तत्स्थानादन्यत्र विनिवेश्य च ।
 तत्राभिषेकप्रभृति नैवेद्यान्तं सभाज्य च ॥ ३८ ॥
 प्रतिष्ठोक्तेन विधिना शयने स्वास्तृते शुभे ।
 शाययित्वा च देवेशं शास्त्रादिपठनान्वितम् ॥ ३९ ॥
 जागरेण निशां नीत्वा श्रोभूते उदिते रवौ ।
 उत्तिष्ठत्यादिमन्त्रेण देवमुत्थाप्य बह्वृचः ॥ ४० ॥
 पठद्भिः शाकुनं सूक्तं सदेवं विष्णुरित्युचम् ।
 सौवर्णशिविकां देवमारोप्य प्रभया सह ॥ ४१ ॥
 बाहयित्वा द्विजवरैर्गल्लमद्ध्ययिभिः प्रभुम् ।
 सर्वभद्रलक्ष्मसंयुक्तं सर्वारणभूमिषु ॥ ४२ ॥
 प्रदक्षिणेन संचार्य दुकूलास्तरणास्तृते ।
 सौवर्णे सर्वरत्नाब्जे शास्त्रासंचयशोभिनः ॥ ४३ ॥
 अधस्तात्कल्पवृक्षस्य सिंहपादाष्टकान्विते ।
 हैमे समस्तरत्नौषरचिते चासनोत्तमे ॥ ४४ ॥
 आसयित्वा बहुविधजनसंघातमध्यतः ।
 उत्सवार्थं समानीतं हेमरत्नसमन्वितम् ॥ ४५ ॥
 कौशेयक्षौमकार्पासवासोन्निकरसंयुतम् ।
 पनसाग्रकदल्यादिफलश्रृंगपत्तसमन्वितम् ॥ ४६ ॥
 वृहतीक्षरवल्ग्यादिसर्वव्यञ्जनसंयुतम् ।
 सुपक्वनालिकेराब्जमुद्गमेदविचित्रितम् ॥ ४७ ॥
 गुल्मूलेस्तु बहुभिर्निधितैः कटकस्थितैः ।
 शर्कराराशिभिस्तुङ्गैः सर्वतः समलंकृतम् ॥ ४८ ॥

39-(b) K. स्वास्तृतोभिते My. ब्रह्मस्तृतोभिते for स्वास्तृते शुभे

40-(a) K. My. जाग्रदेव for जागरेण

42-(b) K. गदवाध्या° for गल्लमद्ध्यया°

48-(b) K. °स्थितं वटका° for °स्थितः कटका°

ABM वटका° for कटका°

सौरभ्य(!)निर्मलाकारचन्दनद्रुमसंकुलम् ।
 एलालवङ्गत्त(क !)कोलजातिराशिसुशोभितम् ॥ ४९ ॥
 हिमाम्बुपात्रसंपूर्णं वंशनालीषु संभृतैः ।
 कर्पूरनिकरौषैश्च कुङ्कुमैः पात्रसंचयेः ॥ ५० ॥
 कस्तूरीभिर्मृगमदैस्तत्तद्भोजनसंचितैः ।
 संपूर्णं प्राभृतगणमाहृतं सात्त्विकैर्गुणैः ॥ ५१ ॥
 मूषितैः सर्वभूपालैर्नानादिग्भ्यः समाहृतम् ।
 दर्शयित्वा दर्शनीयं जनानां विस्मयास्पदम् ॥ ५२ ॥
 तोषयित्वा च देवेशं विनोदैरेवमादिभिः ।
 गीतैर्नृत्तादिभिश्चैव तोषयित्वा जनार्दनम् ॥ ५३ ॥
 ज्ञापयित्वा च कल्शैरेकाशीतिमितैर्विभुम् ।
 यथाविभवविस्तारं सर्वसंभारसंभृतैः ॥ ५४ ॥
 अलङ्कृत्य च रत्नौषसंचितैर्भूषणोत्तमैः ।
 सर्वव्यञ्जनसंयुक्तं निवेद्य च महाहविः ॥ ५५ ॥
 कुम्भे च मण्डले देवमाराध्य पुरुषोत्तमम् ।
 प्राप्तेऽपराहसमये गृहीत्वाङ्कुरमृत्तिकाम् ॥ ५६ ॥
 विधिना पूर्वदृष्टेन विधायान्कुरवापनम् ।
 यजमानेन सहितः पश्चाद्देशिकसत्तमः ॥ ५७ ॥
 गत्वा च देवनिकटं साष्टाङ्गं प्रणिपत्य च ।
 प्रार्थयित्वात्सवं बिम्बं बध्वा मङ्गलकौतुकम् ॥ ५८ ॥

49-(a) A सौरभ्यफलपूर्णं च

BM फलपूर्णं च for निर्मलाकार

-(b) ABM द्रुमसंकुलसंयुतम्

K. संयुतम् for संकुलम्

-(d) K. समन्वितम् for सुशोभितम्

51-(c) ABM संपूर्णप्राभृतगण

52-(a) K My. 'तम्' for 'तैः'

ज्ञानबल्यर्थयोश्चैव वच्चा प्रतिमयोरपि ।
 हेतिराजस्य च तथा कृत्वा कौतुकबन्धनम् ॥ ५९ ॥
 पूर्ववत्कल्पितेऽन्यत्र शयने त्वधिस्य तान् ।
 सद्य उत्थाप्य चाराध्य धाम नीत्वा प्रदक्षिणम् ॥ ६० ॥
 यागमण्डपमासाद्य ज्ञानबिम्बं सुदर्शनम् ।
 आसने संनिवेश्यैव वेदिकायां विधाय च ॥ ६१ ॥
 पीठं धान्यमयं पूर्वचोदितक्रमयोगतः ।
 घटान् प्रक्षालितांस्तनुसंवृतान् नव पूरितान् ॥ ६२ ॥
 गन्धोदकेन विन्यस्तरत्नान् क्षौमाभिवेष्टितान् ।
 सर्वगन्धद्रव्ययुक्तान् स्वर्णनिष्कसमन्वितान् ॥ ६३ ॥
 एवंविधं च करकं कृत्वा तेषां मुखेष्वपि ।
 अभ्यर्च्यदत्तसंमिश्रान् कुशकूर्चान् निधाय च ॥ ६४ ॥
 अपिधाय ल्लौ(च तान् !)भूमौ धान्यराशिषु निक्षिपेत् ।
 मध्यकुम्भं विनान्येषां वल्लभेकं दशान्वितम् ॥ ६५ ॥
 दशहस्तायतं सूक्ष्मं सुक्षिप्तं परिकल्पयेत् ।
 त्रिद्वष्टासु स्थापयित्वा कुम्भानष्टौ प्रदक्षिणम् ॥ ६६ ॥
 मध्ये सकरकं कुम्भं दशभारप्रमाणके ।
 धान्यराशौ प्रतिष्ठाप्य मूलमेरं घटेऽर्चयेत् ॥ ६७ ॥
 सुदर्शनं च करके वासुदेवादिकान् यजेत् ।
 प्रधानदिक्मंस्थे(संस्थिते !)षु कुम्भेषु च यथाक्रमम् ॥ ६८ ॥
 आग्नेयादिषु कोणेषु पुरुषं सत्यमच्युतम् ।
 अनन्तं च सभाज्यैव पायसादीन्(दि !)निवेदयेत् ॥ ६९ ॥
 हविश्चतुष्कं कुम्भेषु बलिबिम्बे च नित्यदाः ।
 मङ्गलान्यष्ट बासोभिर्वेष्टयित्वा पृथक् पृथक् ॥ ७० ॥
 निवेशयेत्तांऽभस्ताद्वान्यराशिषु च क्रमात् ।
 शङ्खं चक्रं च लक्ष्मीं च पूर्णकुम्भं जलेन च ॥ ७१ ॥

श्रीवत्सं दर्पणं चैव स्वस्तिकं मत्स्योर्युगम् ।

एतानि मङ्गलान्यष्टौ विनिवेश्य यथाक्रमम् ॥ ७२ ॥

चतुर्दिक्षु चतुर्वेदघोषणं कारयेत् कमात् ।

चतुरो वासुदेवादीन् ध्यात्वा प्राच्यादिषु कमात् ॥ ७३ ॥

अन्तिमे मूलवेरं च ध्यात्वा कोणेष्वनुकमात् ।

यावत्तीर्थावसानं च संनिधिं प्रार्थ्य देशिकैः ॥ ७४ ॥

वृत्तैश्चतुर्भिराचार्यो जुहुयादात्मपञ्चमैः ।

पञ्चस्वमिष्वपि तथा पायसापूपपूर्वकः ॥ ७५ ॥

तिलैस्त्रिमिर्यवैश्चैव पृथगाष्टोत्तरं शतम् ।

तत्तन्मन्त्रैर्हुने(?) तत्र देवताध्यानपूर्वकम् ॥ ७६ ॥

अष्टाविंशतिवारान् वा कुण्डेषु प्रागुपक्रमः ।

पायसं कृसरं गौल्यं हरिद्रान्नं च मौद्गकम् ॥ ७७ ॥

पृथगग्निषु होतव्यं पुंसूक्तेन च पञ्चसु ।

ब्रह्मादिदेवतोद्देशात् परमानेन पञ्चमे ॥ ७८ ॥

नाम प्रोच्य चतुर्थ्यन्तं स्वाहान्तं जुहुयात् कमात् ।

परिवारपदोपेतं तत्तद्ध्यानपुरस्सरम् ॥ ७९ ॥

ब्रह्मा प्रजापती रुद्राः सर्वे देवा यथाक्रमम् ।

छन्दांसि वेदा ऋषयो गन्धर्वाश्च सरीसृपाः ॥ ८० ॥

यक्षाश्चाप्सरसां मासा वत्सरा देव्य एव च ।

सर्वशब्दादिकाश्चाव्यपर्वता*श्चापिहा*(?)अपि ॥ ८१ ॥

भूतानि पशवो वृक्षा ओषधयः सवनस्पतीः(?) ।

औद्विद्धाः (उद्विद्धः?) स्वेदजाश्चैव साण्डजाश्च जरायुजाः ॥ ८२ ॥

73-(b) ABM My. पारगान् घोष° for घोषणं कार°

74-(b) ABKM. कुण्डे° for कोणे°

76-(c) ABM ° न्वन्त्र for ° तत्र

भूरादयः सप्तलोकाः पाताला(?)अतलादयः(?) ।
 चण्डादयश्चाप्येतेभ्यो जुहुयान्मूलविधया ॥ ८३ ॥
 पूर्णाहुतिमिदं विष्णुरिति प्रोच्य समाचरेत् ।
 ग्रहरेणैव परिधीन् न दर्माश्चोत्सवावधि ॥ ८४ ॥
 देवान् नोद्धासयेच्चैव प्रत्यहं बह्विधारणम् ।
 विदधीत प्रतिदिनं जुहुयाच्च यथाविधि ॥ ८५ ॥
 चतुष्टये त्रयेऽग्नीनां द्वयोरेकत्र वा स्मरेत् ।
 यागमण्डपमारभ्य बलिदानं समाचरेत् ॥ ८६ ॥
 सुदर्शनं च बल्यर्चामन्नमूर्तिसमन्विताम् ।
 आदाय च विनिष्कष्य तद्द्वारे कुमुदादिकान् ॥ ८७ ॥
 अर्चयित्वा पुरो भूम्ना(मौ ?) शुचौ दद्याद्बलिं ततः ।
 बलिपात्रं पुण्यपात्रमर्घ्यपात्रं च कर्तरीम् ॥ ८८ ॥
 दीपपात्रं धूपपात्रं दीपांश्च परिचारकान् (काः ?) ।
 एकैकशो गृहीत्वाग्ने गच्छन्त्वन्न्यत्पुरःसराः*(?) ॥ ८९ ॥
 अन्नमूर्तिस्ततो गच्छेत्तस्मादवाक् सुदर्शनः ।
 नित्योत्सवार्चा तदनु क्रमेणानेन देशिकः ॥ ९० ॥
 दापयेच्च बलिं कैश्चित् तद्योग्यः परिचारकैः ।
 चण्डादिप्रथमं दद्याद् द्वारेष्वावरणेष्वपि ॥ ९१ ॥
 दत्त्वा नित्योत्सव इव बलिं दत्त्वा सभाज्यं च ।
 ग्राममज्यं सभारभ्य ब्रह्मादीशान्तमर्चयेत् ॥ ९२ ॥
 तत्तद्देशेषु सर्वेभ्यो बलिं दत्त्वावशेषितम् ।
 म्हापीठे पारिषदान् सर्वानुद्दिश्य निक्षिपेत् ॥ ९३ ॥

87-(b) K My. °चितम् for °न्विताम्

88-(d) K. ° for °

88 My. om.

89-(ab) My. om.

गुरुः सुलभे संप्राप्ते शयानं कौतुकं तथा ।
 उत्तिष्ठेति पठन्मन्त्रमुत्थाप्य शयनाच्छुभात् ॥ ९४ ॥
 त्वस्तिसूक्तसुखैर्विप्रैः सह निष्कम्य धामतः ।
 रथन्तरं साम पठन् रथमारोपयेद् बुधः ॥ ९५ ॥
 कल्पद्रुमसमायुक्तं हैमशैलमिवापरम् ।
 गजोत्तमैश्चतुर्भिर्वा वाजिश्रेष्ठैः सुयोजितम् ॥ ९६ ॥
 *पुरःस्थितं(!)*सारथिना नयेधन्त्रेण देशिकः ।
 अथवा वेदपठनं कुर्वद्भिर्द्विजपुंगवैः ॥ ९७ ॥
 महापाशैः सुबद्धैश्च नयेदाकृष्य तं रथम् ।
 रथाभावे गजं बाधं शिविकां वाधिरापयेत् ॥ ९८ ॥
 भद्रं कर्णेतिमन्त्रेण वाहनान्यधिरोपयेत् ।
 हैमया प्रभया युक्तं पुष्पक्षम्भिरलंकृतम् ॥ ९९ ॥
 सौवर्णेन विमानेन कूटाकारेण शोभितम् ।
 आरोप्य यान्प्रवरं तत्राभ्यर्च्य यथाविधि ॥ १०० ॥
 देवदेवं ततस्तस्मै पृथुकापूपसंचयम् ।
 ताम्बूलं च निवेद्याथ धृताक्तैर्दीपिकागणैः ॥ १०१ ॥
 वृतः सर्वत्र निनन्दं बाहयेद् द्विजपुंगवं ।
 धवलान्बरसंवीतैर्नृभिर्वेष्टनमंयुतैः ॥ १०२ ॥
 सकञ्चुर्कैर्दधानैश्च चामरव्यजनानि च ।
 तालमृन्तान्यनेकानि मौक्तिकातपवारणम् ॥ १०३ ॥
 धूपपात्राणि बहुशो धारयद्भिः समन्ततः ।
 पुरो यन्त्राधिकदेन रचिताञ्जलिपाणिना ॥ १०४ ॥

97-(a) ABM पुरतः सारविधिना My. पुरःस्थितः सारथीनाम्

98-(c) ABM कुञ्जरं वा for गजं बाधम्

99-(c) ABM हेमप्रभा च सं. K. हेमप्रभास" for हैमया प्रभया

102-(a) My. °स्य for °त्र

104-(c) BK My. याना for यन्त्रा°

आरूढेन घञवरं ताक्ष्येण च निषेवितम् ।
 पश्चाच्च स्वर्णशिविकारूढेन कनकोज्ज्वलम् ॥ १०५ ॥
 वेत्रदण्डं दधानेन समुत्सारस्तासुरान् ।
 सेव्यमानं दधानेन पादुके स्वर्णनिर्मिते ॥ १०६ ॥
 उपान्धुगले(लं ?) चैव प्रत्युप्तं रक्तराशिना ।
 सौवर्णपात्रनिक्षिप्तान् (सं ?) बिभ्राणैः शिरसा द्विजैः ॥ १०७ ॥
 गजोत्तमसमारूढैः छत्रच्छायासु संस्थितैः ।
 निषेव्यमाणं देवेश नातिशीघ्रं न लम्बितम् ॥ १०८ ॥
 प्रदक्षिणं नयेद्वामसर्वाङ्ग(व?)रणभूमिषु ।
 अधीयानैश्च चतुरो वेदान् साङ्गान्श्च सर्वशः ॥ १०९ ॥
 इतिहासपुराणानि पठद्विः स्तोत्रपद्धतिम् ।
 गायद्विश्च हसद्विश्च नृत्यद्विश्च समन्ततः ॥ ११० ॥
 भिन्नाश्च बहुधा भाषा भाषमाणैश्च सर्वशः ।
 बावदूकैर्बहुविधैः सर्वशास्त्रेषु निष्ठितैः ॥ १११ ॥
 सांख्ययोगविभागज्ञैः शाब्दिकैस्तत्त्वचिन्तकैः ।
 सांख्यसरणैश्चैव परस्परजयोद्यतैः ॥ ११२ ॥
 पञ्चरात्रार्थनिपुणैः सेवितैः सात्त्विकैर्द्विजैः ।
 कषाययसनैश्चैव यतिभिर्जपनिष्ठितैः ॥ ११३ ॥
 एकदण्डकैश्चैव त्रिदण्डधरणैरपि ।
 ग्रामवीथीः समन्ताच्च परिभ्राम्य प्रदक्षिणम् ॥ ११४ ॥
 प्रवेशसमये चापि घाम्नः सर्वाङ्गतीरपि ।
 प्रदक्षिणं परिक्रम्य प्रविशेन्मण्डपोत्तमम् ॥ ११५ ॥

105-(a) ABKM द्विजवर for घञवरम्

106-(b) ABM जनान् for °पुरान्

112-(b) K My. सात्त्विकैः सरणैः for सात्त्विकैस्तत्त्वैः

तत्रावरोप्य देवेशं भद्रपीठे च धामनि ।
 यागमण्डपमध्ये च विनिवेश्य सुदर्शनम् ॥ ११६ ॥
 अन्नमूर्तिं च बल्यर्थपीठे सकलमुत्सृजेत् ।
 द्विगुणैर्भुवनेरं च समाराधनवस्तुभिः ॥ ११७ ॥
 अर्चयेत् प्रत्यहं चैव सावधानेन चेतसा ।
 प्रभातायां तु शर्वर्यां मण्डपे सिंहविष्टरे ॥ ११८ ॥
 उत्सवार्चा निवेश्यैवमर्चयेदुत्तवर्त्मना ।
 तद्विम्बे स्नपनार्थे वा स्नपनं विदधीत च ॥ ११९ ॥
 एकविम्बविधौ कुर्यान्मूलविम्बेऽभिषेचनम् ।
 स्नापयेच्च प्रतिदिनं यथाविभवविस्तरम् ॥ १२० ॥
 निवेदयेदथ महाहविरुत्सवकौतुके ।
 गत्वा तु भूषणस्थानं भूषयेद्भूषणैः शुभैः ॥ १२१ ॥
 दिवा देवं स्थिते यागसदने देशिकोत्तमः ।
 मण्डलादिकमभ्यर्च्य निवेद्य च यथावसु ॥ १२२ ॥
 पूर्ववद्भवनं कृत्वा बलिं दत्त्वा यथाविधि ।
 ग्रामवीथिषु बल्यर्चां नीत्वान्यत्सर्वमाचरेत् ॥ १२३ ॥
 यथापुरं चोत्सवार्चां नयेद् ग्रामादिके बहिः ।
 देवस्य पार्श्वतो लक्ष्मीदेवीं पृथ्वीमुमे हमे ॥ १२४ ॥
 अलंकृत्य नयेत्सारथं बहिर्ग्रामादिवीथिषु ।
 देवस्यैकस्य वा कुर्यात् परिक्रमणमन्वहम् ॥ १२५ ॥
 दिवसे दिवसे भूषाविशेषं कारयेदपि ।
 गजाश्वादिषु यानेषु कृत्रिमेष्वभिराहयेत् ॥ १२६ ॥

 122-(a) AK My. देवं तत्र for दिवा देवम्

-(cd) ABM. om.

123-127 ABM. om.

तत्तदारोहणादीनां(णदिने ?) जलद्रोष्यवगाहनम् ।
 पूर्वस्मिन्नपि सायाह्ने कुर्यात् कौतुकबन्धनम् ॥ १२७ ॥
 देवस्य सविशेषार्चां विदध्यादेशिकोत्तमः ।
 दिवानक्तं च सर्वत्र बलिदानं समाचरेत् ॥ १२८ ॥
 तीर्थोत्सवात्पूर्वदिने मृगयोत्सवमाचरेत् ।
 तत्पूर्वदिवसे कार्यं जलद्रोष्यवगाहनम् ॥ १२९ ॥
 तत्पूर्वावसरे देवं देवीभ्यां सह विष्टरे ।
 हैमेऽधिरास्य वीथीथ शोभयित्वा विशेषतः ॥ १३० ॥
 परित्राम्य च सर्वत्र नयेदुद्यानवाटिकाम् ।
 तत्रापि च विशेषार्चां कारयेत्तद्विचक्षणः ॥ १३१ ॥
 गीतनृत्तादिकाः सर्वाः क्रीडाः संदर्शयेत्तथा ।
 एवं प्रतिदिनं कुर्यात् सविशेषमहोत्सवम् ॥ १३२ ॥
 आहृतं प्राभृतं सर्वं दर्शयेज्जनसंसदि ।
 देवस्यानुग्रहं तेषां स्वयमाज्ञापयेत्तथा ॥ १३३ ॥
 आलोक्य चान्नाम्भोजं देवस्य सुसमाहितः ।
 मत्वा च देवोऽहमिति प्रसादादि समाचरेत् ॥ १३४ ॥
 एवमष्टास्वतीतेषु दिवसेषु महोत्सवे ।
 जाते च तीर्थनक्षत्रे नवमेऽहनि देशिकम् ॥ १३५ ॥
 आरोग्यं स्फुटनम्भरं भूषितं स(च ?)विशेषतः ।
 ग्रामादिवीथयः सर्वाः परिक्रम्य समन्ततः ॥ १३६ ॥
 प्रवेशयेदालये तं मण्डपे चावतारयेत् ।
 मद्रासने चोपवेश्य विधिवच्च सभाजयेत् ॥ १३७ ॥

128-(ab) ABM. om.

133-(a) BM प्रहृ° KMy. प्राहृ° for प्राहृ°

134-(c) BKM My. °ला for °ला

135-(d) ABKM °हः for °हः

137-(a) K My. °हम् for °हम्

तीर्थबिम्बमलंकृत्य नवक्षौमयुगेन च ।
 कौतुकं बन्धयित्वा च यानं हैममलंकृतम् ॥ १३८ ॥
 आरोप्य चक्रानुगतं भक्तैरपि निषेवितम् ।
 परिक्रम्योत्सवार्चां च धाम ग्रामं प्रदक्षिणम् ॥ १३९ ॥
 नीत्वाथ सरितस्तीरं सरसस्तटमेव वा ।
 जलधेरथवा तीरे मण्डपे पूर्वकारिते ॥ १४० ॥
 अवतार्यासनवरे संनिवेश्य च कौतुकम् ।
 चक्रादिसहितं तत्र पूजयित्वा विधानतः ॥ १४१ ॥
 तीर्थबिम्बस्य पुरतः कलशान् पञ्चविंशतिः ।
 संस्थाप्य सप्तदश वा स्नपनोक्तविधानतः ॥ १४२ ॥
 अभिषिञ्चेच्च कलशैर्देवं शास्त्रोक्तवर्त्मना ।
 शिष्टैः सुदर्शनं देवमभिषिञ्चेच्च वारिभिः ॥ १४३ ॥
 अभावे सरिदादीनां तेषामावाहनं बुधः ।
 कारयित्वा तीर्थबिम्बं चक्रं भक्तांश्च देशिकः ॥ १४४ ॥
 निमज्जयेच्चतुष्कृत्वा तटमुत्तार्य चासने ।
 निवेश्य चाप्यलंकृत्य धाम चैव प्रवेशयेत् ॥ १४५ ॥
 तत्काले सह देवेन ये निमज्जन्ति मानवाः ।
 तेऽनुभूय शुभं सर्वं सर्वजन्मसमार्जितम् ॥ १४६ ॥
 सुदुष्प्रापं परं यान्ति पदमाचन्द्रतारकम् ।
 देवं मण्डपमानीय सभाज्यं च यथाविधि ॥ १४७ ॥
 महाहविर्निर्वद्याथ प्रातःकाले समाहितः ।
 भक्तैर्जनैर्बहुविधैः सेविते मण्डपोत्तमे ॥ १४८ ॥

145-(b) ABM. स्वमूर्धनि निधाय च ।

146-(c) K. My. अनु° for तेऽनु°

विधाय मण्डपं(लं ?) चक्रपद्मावरणान्वितम् ।
 पुष्पैस्तत्कालसंभूतैः कृष्णैश्च तुलसीदलैः ॥ १४९ ॥
 बर्णैः सितादिभिः सवैश्चित्रयस्त्रि च मध्यतः ।
 सिंहपादाङ्किते भद्रपीठे च प्रभया युते ॥ १५० ॥
 औत्सवं बेरमादाय क्रमादर्घ्यादिर्मयजेत् ।
 द्विषट्कमनुवर्णानि द्वादशानि(?) गुरुद्विजः ॥ १५१ ॥
 पृथक्पृथग्गुदाहृत्य यजेदर्घ्यादिभिः क्रमात् ।
 समस्तैरपि देवेश यजेत्पुष्पैरन्तरम् ॥ १५२ ॥
 अङ्गानि च हृदादीनि संप्रोच्य कुसुमैर्यजेत् ।
 भूषणानि क्रमादिह्वा चक्राद्यान्यायुधान्यपि ॥ १५३ ॥
 देवानावरणस्थांश्च समभ्यर्च्य स्वनामभिः ।
 मत्स्यादीनर्चयित्वा चतुर्विंशतिमूर्तयः ॥ १५४ ॥
 पूजाक्रमेण पुंसूक्तमुच्चार्य प्रत्येकं तथा ।
 नारायणानुवाकं च विष्णुसूक्तं च काश्यप ॥ १५५ ॥
 देवपादान्भुजद्वन्द्वे त्रिषिपेत्कुसुमाञ्जलिम् ।
 पञ्चोपनिषदैर्मन्त्रैः क्षिपेत्कुसुमसंचयम् ॥ १५६ ॥
 चतुर्विंशं चतुर्वेदपठनं कारयेद् द्विज ।
 कोणेष्वेकायनीं शालां तन्मयैः पाठयेदपि ॥ १५७ ॥
 गीतैर्नृत्तैर्बहुविधैस्तोषयेच्च मधुं द्विज ।
 पुष्पोषैः पञ्चवर्णाञ्जलैर्विशमभिषेचयेत् ॥ १५८ ॥
 अन्नं चतुर्विधं चैव देवाय विनिवेदयेत् ।
 जुहुयात् समिदाद्यैश्च चतुर्भिर्मूलविधया ॥ १५९ ॥

पृथक् पृथक् चाष्टशतं देशिको मन्त्रवित्तमः ।

देवं प्रदक्षिणीकृत्य दण्डवत् प्रणिपत्य च ॥ १६० ॥

याने च देवमारोप्य प्रथमावरणस्थितम् ।

ब्रह्मादीनां च देवानां भक्तानां चापि चोत्सवम् ॥ १६१ ॥

प्राप्तानामनुसंधातुं गमनायाख्यं प्रति ।

अनुज्ञां देवदेवेन कारयित्वा प्रदक्षिणम् ॥ १६२ ॥

परीत्य सेवकैर्नित्यैः सार्धमाल्यमाव्रजेत् ।

तद्रात्र्याः प्रथमे यामे नीत्वा ऋपनमण्डपम् ॥ १६३ ॥

कलशैः स्नापयित्वा तं निवेद्य च महाहविः ।

आसाद्य यागसदनं कृत्वा होमं यथाविधि ॥ १६४ ॥

शान्तिहोमं विधायार्थं प्रायश्चित्तार्थमप्यथ ।

सहस्रं वा शतं वारान् पञ्चोपनिषदा पृथक् ॥ १६५ ॥

हुत्वा पूर्णाहुतिं कृत्वा पश्चादग्निं विसर्जयेत् ।

तोरणादिस्थितान् देवान् विसृज्य तदनन्तरम् ॥ १६६ ॥

गत्वा ध्वजसमीपं च सभाज्य पतगोश्वरम् ।

निवेद्य च हविः कृत्वा गरुत्मन्तं प्रदक्षिणम् ॥ १६७ ॥

उद्घासयेत् पटस्थं तं खगं संहतियोगतः ।

ध्वजावरोहणं कृत्वा मथ्यरात्रे च पाठयेत् ॥ १६८ ॥

दण्डं ध्वजपटं चैव स्वीकुर्याद्वेशिकोत्तमः ।

गरुडस्यातिमहति(ती ?) तृप्तिः स्याद् ग्रहणे हि सः (तयोः ?) ॥ १६९ ॥

पूर्वमावाहितान् देवान् तत्तत्स्थानेषु संस्थितान् ।

संप्रदायं बलिं तूयं घोषयित्वा पृथक् पृथक् ॥ १७० ॥

162-(a) ABM प्राप्तान् ताननुसंधातुम्

166-(b) My. 'बलि' for 'सर्ज'

मन्त्रमपि चोद्धास्य मूकैः परिजनैः सह ।
 अष्टाक्षरजपं कुर्यात् गुरु म(र्म ?)न्वादिकं हरेः(?) ॥ १७१ ॥
 विधाय देवं यान्स्थमौत्सवं गर्भमन्दिरम् ।
 प्रवेश्य विज्ञाप्य पुनः प्रणम्य स्वगृहं यजेत् ॥ १७२ ॥
 प्रमातायां तु शर्वर्यां यजमानस्तु देशिकम् ।
 वस्त्राभरणगन्धाद्यैरलंकृत्य सभाज्यं च ॥ १७३ ॥
 दत्त्वोत्तमस्वर्णशतनिष्कयुक्तां तु दक्षिणाम् ।
 तदधं वा यथाशक्ति दत्त्वा च प्रणमेद्गुरुम् ॥ १७४ ॥
 आचार्याणां तथान्येषां दशनिष्कप्रमाणतः ।
 ऋत्विजां च तदधं स्यादन्येषां च तदर्धकम् ॥ १७५ ॥
 क्रमेण दक्षिणां दत्त्वा गायकाद्यान् जनानपि ।
 स्वार्णाम्बराद्यैः संतोष्य तत्तत्कर्मानुरूपतः ॥ १७६ ॥
 द्रष्टुमुत्सवमायातान् जनान् भागवतानपि ।
 पूजयेदीप्सितैर्द्रव्यैस्तत्तत्संतोषकारणात् ॥ १७७ ॥
 दक्षिणा चापि दातव्या सर्वेभ्यो यागकर्मणि ।
 कर्मभ्यो दक्षिणाहीनो(दक्षिणाहीनकर्मभ्यो ?) यागो निष्फल एव च
 ॥ १७८ ॥
 प्रत्युत प्रत्यवायाय यजमानस्य कल्पते ।
 विभवानुगुणं तस्माद्दातव्या दक्षिणा बुधैः ॥ १७९ ॥
 कन्नरयेदुत्सवं यस्तु देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ।
 अद्धव्या दक्षिणायुक्तं साङ्गोपाङ्गं महामनाः ॥ १८० ॥
 कुलं तारयते सर्वं यावदाभूतसंप्लवम् ।
 अश्वमेधसहस्रेण यो यजेत समाहितः ॥ १८१ ॥

171-(d) M मुक्कमवादिक् हरेत् ॥ My. ०६म् for ह ABK ०११ for ०१२:

174-(ab) M दत्त्वोत्तमा स्वर्णशतनिष्कं स्वार्क्षिणां ततः ।

177-(b) K भक्तान् for जनान्

यजेत यो भगवतो यागेन न समं फलम् ।
 अतिरिच्येत भगवद्यागजं फलसुत्तमम् ॥ १८२ ॥
 पुष्ययागदिनादन्वद्विवसे तु यथापुरम् ।
 नित्यार्चनं विधायाथ सायाहे देशिकोत्तमः ॥ १८३ ॥
 देवं बहिर्निर्गम्य मण्डपे विष्टोत्तमे ।
 मुक्तावितानस्याधस्तान्निवेश्य च सभाज्य च ॥ १८४ ॥
 विष्वक्सेने च देवस्य पुरतः संनिवेश्य च ।
 हविर्निवेदनान्तं च कारयेद्देवपूजनम् ॥ १८५ ॥
 निवेद्यान्ते(निवेदितं ?) दिने तस्मिन् यद्यत् पायसपूर्वकम् ।
 चतुर्विधं चान्नजातं पृथुकापूपसक्तवः ॥ १८६ ॥
 ताम्बूलं चैतदखिलं विष्वक्सेनाय दापयेत् ।
 तत्सर्वं पुरतो न्यस्य विष्वक्सेनस्य देशिकः ॥ १८७ ॥
 तस्मै निवेद्य सकलमगाधेऽम्भसि निक्षिपेत् ।
 पश्चात्सेनेशसहितं देवं स्थाने प्रवेशयेत् ॥ १८८ ॥
 एष ते भगवद्यागः संक्षिप्तोऽभिहितो मया ।
 अवधार्येममित्थं त्वं कृती स्याः कश्यपालज ॥ १८९ ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विष्णुमित्रसंहितायाम्
 उत्सवविधिर्नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥

186-(a) K निवेद्यं तदिने for निवेद्यान्ते (निवेदितं ?) दिने

-(b) K दद्यात् for यद्यत्

189-(b) My. °व्या° for सोऽ BKM वि° for °ऽभि°

Colophon :—K. पाञ्च° for पञ्च°

एकोनविंशोऽध्यायः

काश्यपः—

बहुशः स्नपनं कार्यमिति प्रोक्तं त्वया गुरो ।
तस्य प्रकारं भगवन् संक्षिप्य त्वं प्रचक्ष्व मे ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

स्नपनस्य विधिं ब्रह्मन् प्रवदयामि समाहितः ।
श्रोतुमर्हसि चैतत् त्वं सावधानेन चेतसा ॥ २ ॥
विषुवायनयोर्युग्मे ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
व्यतीपाते च रोहिण्यां पुनर्वसोर्द्विजोत्तम ॥ ३ ॥
उत्पातेषु च दृष्टेषु दुर्भिक्षे व्याधिपीडने ।
यजमानस्य जन्मर्क्षे शान्तिके पौष्टिके तथा ॥ ४ ॥
उत्सवाध्वन्तयोः स्नानं स्नपनं कारयेद् बुधः ।
स्नपनं त्रिविधं प्रोक्तमुत्तमं मध्यमं तथा ॥ ५ ॥
अधमं चेति शास्त्रज्ञैर्यथाविभवविस्तरम् ।
समयानुगुणं चैव त्रिष्वेकं कारयेद् बुधः ॥ ६ ॥
पूर्वस्मिन् दिवसे कुर्यादङ्कुराणां समर्पणम् ।
बध्ना च कौतुकं पश्चादधिवासनमाचरेत् ॥ ७ ॥
उत्सवोत्तेन विधिना शयनादि प्रकल्पयेत् ।
सद्यो वा सकलं कुर्याद्विन्धे स्नपनपूर्वके ॥ ८ ॥

4-(a) K My. उत्सवान्तेषु for उत्पातेषु च

-(b) K My. °कोः for °ने

6-(c) ABM. °तद् for °व

-(d) BM My. °वम् for °ङ्गम्

7-(d) K My. °सं स° for सज°

8-(c) ABM °ऽपि for वा

अलाभे पूर्वबिम्बस्य तैर्यिकं बाधिवासयेत् ।
 औत्सवं बिम्बमथवा बल्यर्चामथवा द्विज ॥ ९ ॥
 कर्माचामथवा तत्र *न तेष्वापि च कूर्चकम् (?)* ।
 कुर्यात् प्रासादकस्थो मण्डपं स्नपनार्थकम् ॥ १० ॥
 विंशद्वस्तसमायामं तदर्धेनैव विस्तृतम् ।
 द्वारं चतुर्षु दिक्षु स्यात् प्रतिद्वारं च तोरणम् ॥ ११ ॥
 विन्यसेत् कुम्भयुगलं संपूर्णं द्वारपार्श्वयोः ।
 प्राच्यां वा मण्डपं कुर्यादवकाशोदये सति ॥ १२ ॥
 त्रिधा विभक्ते तत्रापि पश्चिमेंद्रे प्रकल्पयेत् ।
 हस्तोत्सेषां चतुर्हस्तां वेदिकां स्नानकारणात् ॥ १३ ॥
 तन्मध्ये चतुरश्रं वा वृत्तं वा चतुरङ्गुलम् ।
 समुन्नतं त्रितालेन विस्तारायामयोः समम् ॥ १४ ॥
 अश्वभूमिकुल्यां च वेदिकोपरि कल्पयेत् ।
 बेरान्तरासंभवे तु बहिर्वेदि न कल्पयेत् ॥ १५ ॥
 मण्डपं सर्वतोदिक्कं (क्षु ?) क्षौण्वस्त्रविनानयेत् ।
 संवेष्ट्य दर्भमालाभिर्लम्पयेन्मौक्तिकस्तजः ॥ १६ ॥
 अलिप्तं गोमयजलैर्धूर्णेः सौत्रैश्च रेखयेत् ।
 साङ्करा पालिका न्यस्य स्थापयेच्चापि दीपिकाः ॥ १७ ॥
 कटाहं च जलद्रोणीं स्थापयेदीशकोणके ।
 पूरयेद्वालितैः स्वच्छैः सलिलैश्च सुगन्धिभिः ॥ १८ ॥

9-(c) K My. उ° for औ°

10-(c) ABM पुरतो for °कस्थामे

14-(d) ABM °तत्स° for °योः स°

15-(a) ABM ° भ्रं भ्रमिकुल्यं for °भ्रभूमिकुल्याम्

16-(d) K My. °जम् for °जः

ऋग्भिश्च पावमानीभिरभिमन्त्र्य सितैः शुभैः ।
शुचिभिः सर्ववदनं वसनैरपिघाय च ॥ १९ ॥

पूजोपकरणं सर्वं विन्यसेच्च यथापुरम् ।
उपस्नानजलं पूर्णं दक्षिणे विन्यसेदपि ॥ २० ॥

पूर्वं स्याच्च(पूर्वस्यां च !)-न्दनार्द्राणि चतुर्दश निपातयेत् ।
मार्चीनानि स्फालयित्वा तथोदञ्चि निपातयेत् ॥ २१ ॥

भवेयुरेवं कोष्ठानि शतमेकोनसप्ततिः ।
आयामो विस्तृतं चैव तेषां स्याच्छोडशाङ्गुलम् ॥ २२ ॥

प्रत्येकमादकेन स्या*द्विहीनं*(द्विहीणां !) पीठकल्पनम् ।
तदर्धतण्डुलैः कुर्यात् तिलैश्चापि तदर्धकैः ॥ २३ ॥

दिक्चष्टासु च मध्ये च नवकं नवकं भवेत् ।
कलशास्पदकोष्ठानामेकाशीतिर्भवेत् पृथक् ॥ २४ ॥

शेषाणि मार्जयेदन्यान्यष्टाशीतिपदान्यपि ।
व्रीहिभिः प्रथमं पीठं तस्योपरि च तण्डुलैः ॥ २५ ॥

तदूर्ध्वं च तिलैः कृत्वा क्रमेणैतेन पीठिकाम् ।
प्रतिपीठं कुशयुगं न्यस्तव्यं द्विजपुंगव ॥ २६ ॥

घातकुम्भमयाः कुम्भा राजता वाच मृण्मयाः ।
पक्वविन्धफल्गुमस्या रहिताः काल(द्रु !)-मण्डलैः ॥ २७ ॥

छिद्रेण च विनाभूताः शिलास्फोटविवर्जिताः ।
द्रोणपूरणयोन्माः स्युस्तर्धमश्वा भवेत् ॥ २८ ॥

22-173 K. om.

24-(a) A मध्ये चतुष्पदसु च.
BKM मध्ये चतुर्ध्वसु च

27-(b) My. अथवा तावदुष्मयाः ।

तदर्धसंमिता वापि सर्वे स्युः कलशा द्विज ।
 विष्णुगायत्रिया सर्वान् प्रक्षाल्य कलशास्ततः ॥ २९ ॥
 वामे करतले न्यस्य दक्षिणेनैव वेष्टयेत् ।
 तन्तुभिर्मन्त्रमुच्चार्य इन्द्रं नत्वेतिपूर्वकम् ॥ ३० ॥
 यवान्तरं तु तन्मध्ये मध्याङ्गुलमथापि वा ।
 एकान्तराङ्गुलं (ङ्गुलान्तरं ?) वायुं विदध्याद् द्विजपुंगव ॥ ३१ ॥
 पश्चिमे कलशास्थाने धान्यपीठं विधाय च ।
 आस्तीर्य च कुशास्तत्र प्रागुदक्छिरसस्ततः ॥ ३२ ॥
 उच्चार्य प्रणवं तस्मिन् न्यसेत् कुम्भानधोमुखान् ।
 पारमेष्ठ्येन मन्त्रेण दर्भानास्तीर्य देशिकः ॥ ३३ ॥
 पुरुषेणार्घ्यतोयेन प्राङ्मुखः प्रोक्षयेत्ततः ।
 एषामुपरि विधेन विकिरेदक्षतानपि ॥ ३४ ॥
 कलशानधिवास्यैतान् निवृत्योत्तानयेत् क्रमात् ।
 जुहुयाद्विष्णुगायत्र्या सर्पिषाष्टोत्तरं शतम् ॥ ३५ ॥
 घृतेन हुतशेषेण *सित्ताज्यस्नपनं* तु वा (!) ।
 कलशान् पूरयेद्यत् पुरतो *ज्यादिभिः* (!) क्रमात् ॥ ३६ ॥
 दिव्यकुम्भान् सप्तदश सर्वणोद्धृत्य विन्यसेत् ।
 विष्णुगायत्रिया धान्यपीठेषु क्रमशो मुने ॥ ३७ ॥
 उदकुम्भांश्चतुःषष्टिं द्वादशाक्षरविधया ।
 उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा स्थापयेत् पीठिकोपरि ॥ ३८ ॥

31-(a) BKM यद्वा° for यवा° ; °ध्यं for °प्ये

-(b) BKM हुत्त्य° for °हुल°

36-(b) BKM °नस्तु for °नं तु

-(d) BKM °रि° for °र°

37-(a) BKM इ° for दि°

मध्यमे नवके मध्ये घृतकुम्भं तु विन्यसेत् ।
 उष्णोदकुम्भमैन्द्रे तु क्रमेणैतेन विन्यसेत् ॥ ३९ ॥
 अग्न्यादीशानपर्यन्तं रत्नाम्भः फलवारि च ।
 लोहाम्भो मार्जनजलं *शुद्धा(गन्धा ?)* म्वक्षतवारि च ॥ ४० ॥
 यवोदकं क्रमादेवं विन्यसेन्मध्यमे षटे ।
 अष्टकं तेषु कुम्भेषु क्रमादैन्द्रादि मध्यमे ॥ ४१ ॥
 पाद्याम्भो दधि चार्घ्याम्बु क्षीरमाचमनार्थकम् ।
 क्षौद्रं च पञ्चगव्यं च काषायजलमेव च ॥ ४२ ॥
 शेषान् घटांश्चतुःषष्टि शुद्धतोयैः प्रपूरयेत् ।
 सप्तमिः पञ्चमिर्वापि दर्भैस्त्रिभिरथापि वा ॥ ४३ ॥
 कृत(तान् ?) कूर्चानवागम्रान् सर्वकुम्भेषु निक्षिपेत् ।
 महाकुम्भे चतुर्विंशत्कुश(?)कूर्चं विनिक्षिपेत् ॥ ४४ ॥
 घटांस्तांश्चक्रमनुना पिदध्याच्च शरावकैः ।
 युवा सुवासो इत्याद्या *ऋचासु* (च ३ ?) क्त्वाम्बरैः क्रमात् ॥ ४५ ॥
 वेष्टयेत् कण्ठदेशेषु श्वनैश्च सदशैरपि ।
 वेदविद्विस्त्वयीविद्यामर्थीयानैद्विजैः सह ॥ ४६ ॥
 सार्धमृग्मिर्बह्वैश्च गच्छेद्देवसमीपतः ।
 देवमुत्थाप्य ऋग्मिश्च गुरुरुत्तिष्ठमन्त्रतः ॥ ४७ ॥
 रश्मन्तराज्यसाम्नाथ ब्रह्मयानेऽपिरोपयेत् ।
 ब्राह्मणरूपरिष्टाच्च स्नानवेदितलस्य च ॥ ४८ ॥
 आरोपयित्वा देवेशं पुण्याहं वाचयेत्ततः ।
 अयुर्माद्विजयैस्तान् प्रीणीया(प्रीणये ?)श्च स्वसक्तिः ॥ ४९ ॥
 प्रतिद्वारं तोरणादि सर्वमभ्यर्च्य पूर्ववत् ।
 गीतं नृत्यं च बाधं च कारयेद्देवपाठनम् ॥ ५० ॥

द्वारेषु यावत्कलशसंख्यं(?) तावद् घृतैर्हुनेत्(?) ।
चरुं च मूलमन्त्रेण तावत्संख्यं हुनेद(?)पि ॥ ५१ ॥

कलशानर्चयित्वा च पुंसुक्तेन च देशिकः ।
देवमर्घ्यादिभिश्चेद्वा कुर्याच्चाज्याधिरोपणम् ॥ ५२ ॥

दन्तानां घावनं कृत्वा तैलमामलकं तथा ।
सोत्तरीयं च वसनं दत्वाघ्याघैर्यजेत्पुनः ॥ ५३ ॥

इष्ट्वा दीपावसानं च कुम्भैः पाद्यजलादिकैः ।
आज्यकुम्भादिकैर्देवं स्नापयित्वा घटैः क्रमात् ॥ ५४ ॥

दद्यात्करे देशिकस्य मूर्तिपः पाद्यकुम्भकम् ।
कुम्भादादाय कूचं तत् तेन ब्रह्मादितीर्थतः ॥ ५५ ॥

स्नापयेद्विष्णुगायत्र्या पाद्याम्भोभिः सुरेश्वरम् ।
तद्विष्णोरिति मन्त्रेण स्नापयेदर्थवारिणा ॥ ५६ ॥

न ते विष्णोरि(ह ?)ति पुनः *स्नात्वा चा*(संस्नाप्या ?)चमनाम्भसा ।
स्नपनं पञ्चगव्येन विष्णोः कर्मेति मन्त्रतः ॥ ५७ ॥

दधिक्राविष्णेति(विष्ण ?)मन्त्रेण दध्ना स्नपनमाचरेत् ।
पयोव्रतेन साम्ना स्यात् क्षीरकुम्भाभिपेचनम् ॥ ५८ ॥

मधुवातेति मधुना कषायस्नपनं पुनः ।
ओषध्य इति मन्त्रेण विदधीत महामुने ॥ ५९ ॥

उष्णाम्बुस्नपनं कुर्यात् तद्विष्णोरिति मन्त्रतः ।
फलस्नपनं च फलिनीत्यनुवाकतः ॥ ६० ॥

स्नापयेन्मार्जनजलं शलो देवीरिति ब्रुवन् ।
स्नापयेदक्षतजलैः सावित्र्या देशिकोत्तमः ॥ ६१ ॥

रत्नाम्भसा च स्नपनं त्रातारमिति मन्त्रतः ।
महाव्याहृतिभिर्लाहं गन्धद्वारेति गन्धकम् ॥ ६२ ॥

यन्मामसा च मन्त्रेण शतधारेति कल्पयेत् ।
 धृतेन स्नपनं कार्यं धृतस्नातेतिमन्त्रतः ॥ ६३ ॥
 यद्वा पुरुषसूक्तस्य ऋग्मिः षोडशभिः क्रमात् ।
 इदं विष्णुरिति प्रोच्य यद्वाद्यर्णेन वा पुनः ॥ ६४ ॥
 द्विषद्वर्णेन वा विष्णुगायत्र्या वापि कारयेत् ।
 यद्वा तन्मूर्तिमन्त्रेण कुर्याद्देवामिषेचनम् ॥ ६५ ॥
 उष्णाम्मसा क्षालयेच्च धृतस्नाने कृते सति ।
 उद्गारे पाद्यमुख्यानां मध्ये मध्येऽभिषेचयेत् ॥ ६६ ॥
 अन्यैः शुद्धोदकलक्षैरष्टाभिधाष्टभिः पृथक् ।
 उपस्नानं तु कुर्वीत देवस्याष्टार्णविधया ॥ ६७ ॥
 प्रतिद्रव्यषट्स्थाने ह्येतवलोत्तरीयके ।
 अर्घ्यादिदीपपर्यन्तं कारयेद्देशिकोत्तमः ॥ ६८ ॥
 विष्णुगायत्रिया द्रव्यकलशोद्धृतिरुच्यते ।
 शुद्धोदकोद्धृतिं कुर्याद् द्विषडक्षरविधया ॥ ६९ ॥
 निशातण्डुलः*शीतोर्ध्व(!)*चूर्णैः संपूरयेन्नवैः ।
 कलशान् सप्त वा पञ्च त्रीनेकं वाथवा भवेत् ॥ ७० ॥
 स्थापयित्वा सापिधानान् कुम्भांस्तांस्तण्डुलोपरि ।
 कूर्चं निक्षिप्य कुम्भेषु आवाह्यार्थैः सभाजयेत् ॥ ७१ ॥
 श्रीसूक्तेनाभिषिञ्चेच्च वासुदेवं सनातनम् ।
 सहस्रधारया विष्णुं जलैरिव निषेचयेत् ॥ ७२ ॥
 विष्णुदेहपरिभ्रष्टान् निशाचूर्णान् स्वमूर्धनि ।
 यो(ये!) धारयेच्च(युः!) पुरुष(वा!)स्तिलकं चैव कुर्वते ॥ ७३ ॥

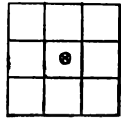
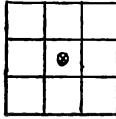
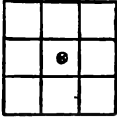
70-(a) A. °लो for °तो My. शीतोर्ध्व for शीतोर्ध्व

-(b) My. पूरैः संपूरयेत् for चूर्णैः संपूरयेत्

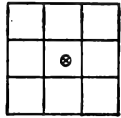
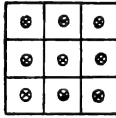
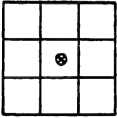
अधमोत्तमस्नपने कलशकल्पनम्

१९.२१-५, ३७-४३, ८२.

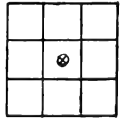
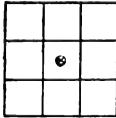
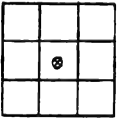
उ-

प-

पू-

द-

⊗ = द्रव्यकलशः

□ = शुद्धोदकलशः

पिबन्ति पश्चात्पतिता[न्] देवदेवशरीरतः ।

बहन्ति च शिरोभिर्ये ते सर्वे क्षीणकल्मषाः ॥ ७४ ॥

अन्ते च परमं धाम प्रविशन्ति सनातनम् ।

अलंकारासने देवं नीत्वालंकारवस्तुभिः ॥ ७५ ॥

सकलैर्मृषयित्वा च नीराज्यं च सभाज्यं च ।

देशिकेन्द्राय मात्रांश्च (च ?) तण्डुलैः स्वारिसंमितैः ॥ ७६ ॥

दापयित्वा तदर्धैर्वा तदर्धैरधमोत्तमः(?) ।

भोजनासनगे देवे पायसादि निवेदयेत् ॥ ७७ ॥

अन्नजातं च सकलं सर्वव्यञ्जनसंयुतम् ।

फलैः सर्वैः सुसंपन्नं हृद्यैर्दुग्धैर्द्रवीकृतम् ॥ ७८ ॥

चोष्योपवर्गसंपूर्णं सर्वभोज्यसमन्वितम् ।

ताम्बूलमुखवासं च निवेद्यासीत आसने ॥ ७९ ॥

भगवन्तं प्रार्थिते यत् यजमानश्च कीर्त्यते (?) ।

यजमानो गुरुं पश्चादक्षिणाभिः सुतोषयेत् ॥ ८० ॥

शतनिष्कं तदर्धं वा तत्पादं वाय दक्षिणा ।

पूजार्थमाहृतं सर्वमाचार्यार्यैव दापयेत् ॥ ८१ ॥

स्वैश्वर्यानुगुणं सर्वान् ऋत्विजः प्रीणयेदपि ।

इदं तु स्नपनं विद्यादधमोत्तमसंज्ञिक(त ?)म् ॥ ८२ ॥

द्वात्रिंशद्भिः कोणसंस्थैः केवलोदकपूरितैः ।

रहितं स्नपनं यत्स्यात् तत्स्यान्मध्यमसंज्ञितम् ॥ ८३ ॥

अधमाधममित्युक्तं शुद्धोदघटवर्जितम् ।

पाद्यार्घ्याचामकुम्भेषु कषायफलयोरपि ॥ ८४ ॥

तथैवाक्षतगन्धाद्यघटेष्वपि पृथक् पृथक् ।
 द्रव्याण्येषु क्षिपेदष्टौ तत्प्रमाणं गृणुष्व(!)मे ॥ ८५ ॥
 तुलसी पद्मदू(!)र्वाश्च(वे च!) श्यामाकं विष्णुपर्ण्यपि ।
 अक्षतं बिल्वपर्णानि चन्दनं चाष्टमं भवेत् ॥ ८६ ॥
 विना चन्दनद्रव्याणि(विनैव चन्दनद्रव्यं!) भवेयुर्मुष्टिमात्रया ।
 कुशाग्राक्षतसिद्धार्थं मात्रया पलसंमितम् ॥ ८७ ॥
 निष्कत्रयं चन्दनं स्यात् तिलाश्च सयवा अपि ।
 पुष्पाणि सुरभीणि स्युः फलं पक्वं भवेदपि ॥ ८८ ॥
 मुष्टिमात्राणि शिष्टानि त(क!)क्षौलं घनसारकम् ।
 मुकुलं चम्पकस्यापि जातिरेलाफलान्यपि ॥ ८९ ॥
 चन्दनं सलवङ्गत्वक् पुष्पाणि च पृथक् पृथक् ।
 एकैकशः पलायं स्यात् परिमाणेन काश्यप ॥ ९० ॥
 बिल्वं पलाशस्तदिरशम्यश्चकपित्तकाः ।
 न्यग्रोधोदुम्बरश्चैव(!) प्रोक्तान्येषां पृथक् पृथक् ॥ ९१ ॥
 एताः पलप्रमाणाः स्युराग्रामलकबिल्वकाः ।
 नालिकेरं बीजपूरं कदलीपनसाव(से अ!)पि ॥ ९२ ॥
 मातुलुङ्गं च भिल्लानि फलान्यन्यानि निक्षिपेत् ।
 मियङ्गुयवगोष्मकुङ्कुमो(!)ष्टमशाल्यः ॥ ९३ ॥
 वेणुनीवारजाः प्रोक्तास्तण्डुला मुष्टिमात्रकाः ।
 काश्मीरं चन्दनं कोष्ठमिङ्गुषुशिरमूलकम् ॥ ९४ ॥
 मांसी मुरं च ह्रीचैरं गैरिकं च पलं क्रमात् ।
 वैडूर्यं पद्मरागं च प्रबालं पुष्परागकम् ॥ ९५ ॥

92-(d) My. क्षिप for कदली

94-(c) AB My. कु° for क्षौ°

95-(a) A चन्दि° for च ह्री.

My. क्षौ° for ह्री.

माणिक्यं ब्रह्मरागं च नीलं मरकतं तथा ।
 वज्रं च नवरत्नानि कुम्भे तानि द्विजोत्तम ॥ ९६ ॥
 हेम(स्वर्ण ?)रजतताम्रं च सीसं त्रपु सकांस्यकम् ।
 कालायसं च सप्त स्युर्धटे क्षेप्यानि लोहके ॥ ९७ ॥
 निष्कप्रमाणान्येतानि पृथक् पृथगिति द्विज ।
 कुशाग्रं सहदेवी च सदाभद्रं शिरीषकम् ॥ ९८ ॥
 हरिद्रासूर्यवर्तन्यौ मुष्टिमात्राणि मार्जने ।
 श्रीहृष्यो वेणुयवकुसुम्भानि यवोदके ॥ ९९ ॥
 मृत्पात्रेऽभिनवे शुद्धे पञ्चगव्यानि निक्षिपेत् ।
 विष्णुगायत्रिया ब्राह्मं गोमूत्रं गोशकृदसम् ॥ १०० ॥
 गन्धद्वारेति गृहीयादाप्याकवेति वै पयः ।
 दधिकाविण्णेति दधि ह्यज्यं शुक्रमसीति च ॥ १०१ ॥
 गृहीत्वा पृथगेतानि विष्णुगायत्रियाथवा ।
 पक्षोपनिषदा बापि योजयेन्मुनिसत्तम ॥ १०२ ॥
 घृतादधि स्याद् द्विगुणं त्रिगुणं च पयो भवेत् ।
 गोमूत्रं षड्गुणं प्राहुश्चातुर्गुण्यं शकृदसम् (सः) ॥ १०३ ॥
 मानमेतद्भवेत् खाने प्रोक्षणे सकलं समम् ।
 समे गोमयगोमूत्रे तस्मात् स्याद्विगुणं दधि ॥ १०४ ॥
 सर्पिश्चतुर्गुणं तस्माद् घृतमष्टगुणं पयः ।
 प्रमाणं पञ्चगव्यानां प्राशने द्विज ईरितम् ॥ १०५ ॥
 पञ्चगव्यं द्रोणमानं तादृशं चाज्यमानकम् ।
 तत्प्रमाणं दधि क्षीरं तावन्माक्षिकमेव हि ॥ १०६ ॥

98 & 99 My. om.

100-(ab) My. om.

-(d) My. ध्रुवम् for रसम्

103-(d) My. ध्रुवम् for रसम्

स्यादर्धमादकं स्याद्वा न्यूनं चेदासुरं भवेत् ।
 अषनं(ने ?) तु गृहार्चायाः प्रस्थान्यूनं प्रकल्पयेत् ॥ १०७ ॥
 असंभवेऽन्यद्रव्याणां दूर्वेका पाधगा भवेत् ।
 अर्घ्यं च सर्षपाः कल्यास्त्यैवाचमनीयके ॥ १०८ ॥
 त(क !) क्लेशं सहदेवी स्यान्मार्जनाम्भसि चन्दनम् ।
 गन्धतोये कषाये स्यादाश्वत्थं शीत उष्णकम् ॥ १०९ ॥
 वज्रमेकं रत्नकुम्भे कद्रस्येका फलोदके ।
 लोहोदके हेम चैवमक्षते शालितण्डुलम् ॥ ११० ॥
 म्रीहिरेवं यवघटे शस्यते द्विजपुंगव ।
 दध्यभावे भवेत्क्षीरं क्षीराभावे दधि स्मृतम् ॥ १११ ॥
 मध्वभावे दधि भवेदाज्याभावे तथा मधु ।
 पञ्चगव्येष्वलब्धेषु घृतं केवलमिष्यते ॥ ११२ ॥
 पञ्चगव्येषु यस्य स्यादलामः स्याद् घृतेन तत् ।
 अतः परं मध्यमस्य क्षपणस्य विधिं शृणु ॥ ११३ ॥
 षटानां पूर्वमुक्तानां विहिते अ(स्या ?) पने द्विज ।
 संमृज्य पंक्तिमुगलं बहिः कुर्यात्तु वीथिकाम् ॥ ११४ ॥
 बहिर्घटास्पदं कृत्वा प्राच्यादिषु चतुर्वर्षि ।
 षटानेकोनपञ्चाशत् स्थापयेद् द्विजपुंगव ॥ ११५ ॥
 चत्वारो द्रव्यफलश्चास्तेषु शुद्धजलाः परे ।
 गुळ(ड ?) श्वेत्सुरसः पश्चात्तालिकेरजलं ततः ॥ ११६ ॥
 क्षान्तिवारि क्रमादेतान् कुम्भान् पूर्वादि विन्यसेत् ।
 गुळ(डा ?) भावे चेक्षुसारं तदभावे गुळ(डो ?) भवेत् ॥ ११७ ॥

107-(b) ABKM बडा समं ततः for चेदासुरं भवेत्

108-(c) BKM सर्षपः for सर्षपाः

109-(d) My. °कम् for °त्वम्

117-(c) My. च क्षीरं(ह ?) स्थात् for चेक्षुसारम्

अभावे नालिकेरस्य गव्यं क्षीरं तु गृह्यते ।

यवनीवारतुल्सीवेणु—(स्या !) त् श्वेतसर्षपा(प !) ॥ ११८ ॥

द्रव्याणि शान्तिकलशे सतिला....(तुल्सी !) भवेत् ।

....(द्रव्यं च !) सुष्टिमात्रं स्यादन्यत्कुडुबमानकम् ॥ ११९ ॥

शेष(षा !) लाभे तु तुल्सी ब्राह्मैका कश्यपात्मज ।

गुलो(डो !) दकषटास्तै(घैस्तु !)....(विहि !) ते क्षपने ततः ॥ १२० ॥

पाण्ड्रव्यादिभि.....(द्रव्यैर्युक्तान्तरै !) भिषेचयेत् ।

क्षपनं.....(मधुवातेतिमन्त्रेण गुडवारिणा !) ॥ १२१ ॥

[मधु नक्तेतिमन्त्रेण स्नानं चेल्लुरसेन वै ।

नालिकेरजलस्नानं मधुमानितिमन्त्रतः ॥ १२१ a (!) ॥]

शान्तिद्रव्यषटस्नानं वेदाहमिति कारयेत् ।

गुड....(गुडवारि !) षटस्नानं जितं त इति चेप्यते ॥ १२२ ॥

मध्य.....(मोक्षममेवं !) स्यात् क्षपनं मधुविद्विषः ।

अतः परं प्रवक्षामि मध्यमे.....(मध्यमं विधिम् !) ॥ १२३ ॥

कूर्चो(गुद्धो !) दक-(वि !) हीनो यश्चतुर्द्रव्यषटाहवः(!) ।

मध्यमामथ(!) मारुत (मध्यमाधममित्युक्तं !) सर्वगुद्धोदवर्जितम्

॥ १२४ ॥

द्रव्यकुम्भस्ततः सर्वैः .... (क्षपनं !) परमेष्ठिनः ।

उत्तमं क्षपनं .... (वक्ष्ये यथावदवधारय !) ॥ १२५ ॥

.... (प्राच्यादिषु चतुर्दिक्षु !) कलशानां समर्पणम् ।

एतावत्कलशान् कोणदिक्षु निक्षिप्य तेष्वपि ॥ १२६ ॥

118—(a) My. Adds (पलान्यक्षीतिरथं वा तदर्थं वा गुलं(डो !) भवेत्) after 117-d and before 118-a.

118—(cd) ABKM. om.

119—130 ABKM. om.

चन्दनं कुङ्कुमं कुष्ठमेतान्येवैकशः पलम् ।

आढ वि ! का ..... (?) तथा तथा ॥ १२७ ॥

केतकी चम्पकं मुष्टिः पुष्पा*प्यष्ट*/षष्टोः पृथक् पृथक् ।

अश्वयेन्द्रस्तापप्रमेकपत्रं तथाऽम्बुजम् ॥ १२८ ॥

एतेषां ..... (चापि प ?) त्राणां मुष्टिमात्रं पृथक् पृथक् ।

कल्शो मङ्गलाख्ये तु द्रव्याण्येतानि निक्षिपेत् ॥ १२९ ॥

सर्वौषधिषटं न्यस्येत्कोणे नैऋतसंज्ञके ।

मुरा हरिद्रायुगल्लांसीकुष्ठमयं फल्म्(?) ॥ १३० ॥

वचा मुस्ता च कर्पूरं प्रत्येकं पलमात्रया ।

शतमूलं वचा शुण्ठी गोरण्डं बिस्वमूलकम् ॥ १३१ ॥

शतपुष्पा शतावर्या बला व्याघ्रीद्वयं तथा ।

पिष्ट्वा पलमिताधैव मूलौषधिषटे न्यसेत् ॥ १३२ ॥

सर्वमङ्गलवस्तूनामलामे चन्दनं भवेत् ।

असंभवे चौषधीनां सर्वासां कुष्ठमुच्यते ॥ १३३ ॥

चन्दनं सर्वगन्धानामलामे चैकमेव वा(?) ।

अलामे सर्वमूलानां बलैकैव प्रशस्यते ॥ १३४ ॥

अधिदेवार्चनं कृत्वा पश्चात्कुम्भान् समुद्धरेत् ।

इन्द्रादीशानपर्यन्तमुद्धरेत् कुम्भसंचयम् ॥ १३५ ॥

मङ्गलाम्मोषटस्नानं विष्णोर्नुकमिति द्विज ।

सर्वौषधिषटस्नानमोषध्य इति मन्त्रतः ॥ १३६ ॥

नारायणानुवाकेन गन्धाम्भःस्नपनं हरेः ।

मन्त्रेण या ओषधीभिर्मूलकुम्भाभिषेचनम् ॥ १३७ ॥

अष्टाक्षरेण मन्त्रेण शुद्धोदकपरिप्लुतः (प्लवः ?) ।

पाषादिधृतपर्यन्तं स्नापयेत् पूर्ववद्वरिम् ॥ १३८ ॥

एतच्च स्नपनं ब्रह्म(प्रोक्तं !) ब्रह्मलुत्तमसंज्ञितम् ।
 पाश्चात्य(!)शुद्धसलिलहीनमुत्तममध्यमम् ॥ १३९ ॥
 हीनं शुद्धोदकैः सर्वैरुत्तमाधमसंज्ञितम् ।
 संक्षेपकलशाश्चैव पञ्चविंशतिसंख्यकाः ॥ १४० ॥
 त्रिसप्तत्यधिकं चतुःशतसंख्याश्च विस्तृतौ ।
 घृतादिद्रव्यदेवांस्तं शृणुष्व(!)द्विजसत्तम ॥ १४१ ॥
 बासुदेवश्च पुरुषः सत्यश्चाच्युत एव च ।
 अन्तः केशवाद्याश्च द्वादश कमशो मुने ॥ १४२ ॥
 वाराहो नारसिंहश्च श्रीधरो हयवक्त्रकः ।
 चत्वारो बासुदेवाद्या नारायणवसुन्धरे ॥ १४३ ॥
 घृतमुष्णोद फलोद(!)मार्जनाक्षत*रत्नवा(!)* ।
 लोहगन्धोदक्यवपाद्यार्घ्याचामवार्यपि ॥ १४४ ॥
 पञ्चगव्यं दधि क्षीरं मधु क्षार(!) यवोदकम् ।
 इक्षुसारं(रो !) नालिकेरशान्तिमङ्गलवारि च ॥ १४५ ॥
 सर्वौषध्याम्बु गन्धाम्बु मूलाम्बुः केवलं जलम् ।
 घान्याम्बुश्च क्रमादेवां कुम्भानां देवता इमाः ॥ १४६ ॥
 एतानेतेषु कुम्भेषु साङ्गयीठान् समर्चयेत् ।
 सुदर्शनं(नः !) चक्रिकाणां कूर्चानामस्तमेव च(!) ॥ १४७ ॥
 विष्णुर्देवा वाससां स्यात् सर्वेषां वा जनार्दनः ।
 एतानभ्यर्च्य कुर्वीत कलशैः स्नपनं हरेः ॥ १४८ ॥
 इत्येतत्स्नपनं प्रोक्तं नवधा तव काश्यप ।
 अष्टोत्तरशतैः कुम्भैः स्नपनं शृणु सुव्रत ॥ १४९ ॥

145-(b) My. गुळो° for यवो°

148-(a) My. षः for षाम्

149-(ab) ABKM cm.

कलशास्थापनस्थानं त्रिधाकृत्य द्वयोर्द्वयोः ।

ब्रह्मदेवतयोः सूत्राप्येकादश निपातयेत् ॥ १५० ॥

प्राच्योदीच्यादिप्रसक्तं मध्ये वा दिक्षु चाष्टसु ।

चत्वारि चत्वारि पृथक् कुम्भस्थानानि वीथयः ॥ १५१ ॥

शिष्टानि कार्याण्येवं स्यात् षट्त्रिंशत्कोष्ठसंभवः ।

प्रमाणान् षट्संस्थेषु(?) विन्यसेन्मानुषे पदे ॥ १५२ ॥

स्थापयेद्दिक्षु चाष्टसु पृथक् नवघटान् न्यसेत् ।

एकमष्टोत्तरशतं घटा स्थाप्या द्विजोत्तम ॥ १५३ ॥

चतुष्टयं घटानां स्यात् पदे ब्राह्मे तु मध्यमे ।

एकं त्वाज्यं(?) त्रिकं शिष्टं शुद्धाम्भोभिः प्रपूरयेत् ॥ १५४ ॥

दिव्ये पदे चाष्टदिक्षु चतुष्केष्वष्टसु क्रमात् ।

ऐन्द्रादीशानपर्यन्तमेकैकस्मिन् क्षिपेद् घटान् (टे ?) ॥ १५५ ॥

उष्णोदरस्तल्लिलं फलाम्भो लोहवारि च ।

मार्जनं गन्धसल्लिलमक्षताम्भो यवोदकम् ॥ १५६ ॥

मानुषे च यथापूर्वं पाद्याद्याः कलशाः पृथक् ।

अवशिष्टान् षटाम्बुद्धतोयैः संपूरयेद् द्विज ॥ १५७ ॥

एतैः कथं यथापूर्वं ज्ञानं मधुघटादितः ।

शृणुष्वैकोनपञ्चाशद्वर्षटैराह्वानं हरेः ॥ १५८ ॥

पातयेद्दशसूत्राणि प्राच्योदीच्यानि काश्यप ।

स्थापयेन्मध्यनवके नवकुम्भान् द्विजोत्तम ॥ १५९ ॥

ऐन्द्रादिषु बहिर्दिक्षु सांख्यान्तेषु पृथक् पृथक् ।

स्थापनीयं कुम्भषट्कं चतुष्कोणेषु च द्विज ॥ १६० ॥

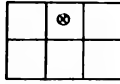
प्रत्येकं चतुरः कुम्भान् स्थापयेद्देशिकोत्तमः ।

अन्यानि कस्ययेद्दीधीः पूर्ववद् द्रव्यसंस्थितिः ॥ १६१ ॥

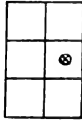
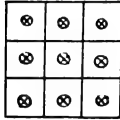
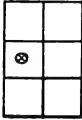
एकोनपञ्चाशत्कलशस्नपने कलशकल्पनम्

१९.१५८-६१

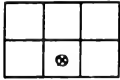
उ-

प-

प-

द-

⊗ = द्रव्यकलशः

□ = शुद्धोदकलशः

पञ्चविंशतिभिः कुम्भैः स्नपनं श्रूयतां द्विज ।

यथापूर्वं पातयित्वा सूत्राणां दशकं भुवि ॥ १६२ ॥

कोष्ठानां नवके मध्ये स्थापयेत् कलशान् नव ।

चतुर्दिक्षु च निक्षिप्य प्रत्येकं कलशत्रिकम् ॥ १६३ ॥

चतुष्कोणेषु चैकैककलशानां प्रकल्पनम् ।

चतुर्दिक्षु च पार्श्वस्थौ द्वौ च कुम्भौ तु केवलौ ॥ १६४ ॥

अष्टौ तान् वर्जयित्वा न्ये द्रव्यकुम्भाः प्रचोदिताः ।

मध्यस्थकोष्ठनवकं द्रव्यैः प्राम्बत् प्रपूरयेत् ॥ १६५ ॥

अथवा कलशान् पञ्चविंशति(ः)र्गन्धवस्तुभिः ।

पूरयेद्वा क्रमात्तासां (ः) शृणु द्विजवरोत्तम ॥ १६६ ॥

वीरणोदक्कुम्भेतागरुकाश्मीरसंभवम् ।

कुष्ठं तगरुकोशीरकाण्यं चागरुचन्दनम् ॥ १६७ ॥

बहिष्ठपङ्क्त्यभै(हीवेरपङ्क्त्यभै)तानि मध्यमे नवके नव ।

मध्याधैशान्तमेतानि षट्षु प्रक्षिपेद् द्विज ॥ १६८ ॥

तमालं श्वेतकुष्ठं च रजश्च सुरपर्णजम् ।

कर्भूरनागसुमनोषनचम्पककुङ्कुमलम् ॥ १६९ ॥

प्रियङ्गवं केसरं च कालेयं ग्रन्थिपल्लवम् ।

मांसी खर्जूरसहिता शिलाजतु सशाल्वम् ॥ १७० ॥

देवदारुर्मुला चैते(तैः!) बाष्पाः (ह्यान्!) षोडश पूरयेत् ।

अथवा कोणदिकुम्भरहितं आपयंद्दरिम् ॥ १७१ ॥

167-(a) My. हरिचन्दन for वीरणोदक

168-(a) AKM पङ्क्त्य for पङ्क्त्य

-(c) KM 'धोदेः शान्ति' B My. 'ध्यायेः शान्ति' for 'मध्याधैशान्त'

171-(cd) My. om.

यद्धा सप्तोत्तरैः कुम्भै रहितैः स्नापयेद्वरिम् (!) ।

यद्धा सप्तोत्तरैः कुम्भैर्दशभिः स्नापयेद्वरिम् ॥ १७२ ॥

पातयित्वाष्टसूत्राणि प्राच्युदधि च सुव्रत ।

तन्मध्ये च यथापूर्वं नवभिः कल्पयेद् घटैः ॥ १७३ ॥

दिक्ष्वष्टासु तथाष्टौ च घटाः स्युर्द्विजसत्तम ।

यथापूर्वं सप्तदशवस्तुभिः कल्पयेदिमान् ॥ १७४ ॥

अथ वा सूत्रनवकं प्राच्योदीच्यां(!) निपातयेत् ।

मध्ये तु चतुष्कोष्ठे कुम्भानां स्याच्चतुष्टयम् ॥ १७५ ॥

द्वौ द्वौ चतुर्दिशि स्यातां कोणेष्वेकैकमेव हि ।

रत्नं लोहं तथा गन्धमाज्यं चापि यथाक्रमम् ॥ १७६ ॥

आग्नेयादिषु कोणेषु मध्यस्थेष्वनुपूर्वशः ।

बाह्ये कोष्ठद्वये चैन्द्रे पाद्यार्घ्ये कुम्भसंस्थितिः ॥ १७७ ॥

बहौ दधिघटं(टो!) याग्यकुम्भे च द्वितयेऽपि च ।

आचामं पञ्चगव्यं च क्षीरं नैऋतकोणके ॥ १७८ ॥

पाश्चात्यघटयुग्मे तु साक्षताम्भस्तु मार्जनम् ।

वायुकोणे मधुघटं(टः!) सौम्ययुग्मे कषायकम् ॥ १७९ ॥

कुशाभ्यो यवकुम्भः स्याच्छरकोणे द्विजोत्तम ।

पाषादिषोडशघटानृग्भिः पुरुषसूक्तकैः ॥ १८० ॥

स्नापयेदधिकुम्भैर्वा क्रमाद् द्वादशभिर्बिम्बोः ।

स्नपनं मध्यस्थेषु कुम्भेष्वथ चतुर्व्यपि ॥ १८१ ॥

रत्नेन लोहेन तथा गन्धेनैव च सर्पिषा ।

यथा दिक्ष्वष्टसु तथा कोष्ठेष्वारभ्य पूर्वतः ॥ १८२ ॥

पाद्यदध्यव्यसपयः साचाममधुगव्यकैः ।

फलाम्भसा च कुर्वीत स्नानं विष्णोरनुक्रमात् ॥ १८३ ॥

यद्वा द्वादशभिः स्नानं विष्णोः कुर्याद् द्विजोत्तमः ।

अन्यादीशान(न्तः)कोणे(ष्ठेः)षु कोष्ठेनागरूपापि च ॥ १८४ ॥

ग्रन्थिपल्लवबीजेन चन्दनाम्भोषटेन च ।

बहिरष्टासु पूर्वादिदिक्ष्वीशावधिकेषु(कासुः) च ॥ १८५ ॥

काष्ठीरजेन मांसीभ्यां तमालेन सुरेण च ।

शैलेयसुरपर्णीभ्यां चम्पकप्रसवेन च ॥ १८६ ॥

स्वर्जूरेण घटाम्भोभिः पूरितैः स्नापयेद्भरिम् ।

नवमिर्वा षटैः कुर्यान्मध्ये दिक्ष्वष्टसु क्रमात् ॥ १८७ ॥

पाद्यदध्याज्यगो*क्षीरमा(ः)*चाममधुपूरितैः ।

पञ्चगव्यफलाम्बाघैरगस्तोयैरपि क्रमात् ॥ १८८ ॥

नवरत्नैः सुपूर्णैर्वा षटैर्नवभिना—(राष्ट्रः)वः ।

मध्ये चतुर्दिक्षु कुर्यादाह्नवं पञ्चभिर्घटैः ॥ १८९ ॥

मणिप्रबालमुक्ताभिर्वज्रवैडूर्यकुम्भकैः ।

पञ्चलोहषटैर्वापि यद्वा पञ्चामृतैर्भवेत् ॥ १९० ॥

मधुना गुळ(डः)युक्तेन क्रमादाज्येन पूरितैः ।

दध्ना च पयसा यद्वा पञ्चगव्यैः क्रमाद्भवेत् ॥ १९१ ॥

एकेन वा हरेः स्नानघटेन स्नापयेद्भरिम् ।

द्रव्यैः समस्तैर्व्यस्तैर्वा प्रागुक्तैः सप्ततेन च(ः) ॥ १९२ ॥

184—(b) ABM. 'आग्निम for 'जोतमः

188—(a) ABM °ध्यव्य for °ध्याज्य ; स for गो,

189—(ab) ABM My. om.

190—(d) AB °वगते° K °वभूते° M °वशते for °वामृते°

एकस्य कलशस्यैकनिकं स्यादक्षिणा गुरोः ।

तदर्घं वा तदर्घं वा यथावितानुरूपतः ॥ १९३ ॥

निष्कलं दक्षिणाहीनं स्तपनं फल्कामिनाम् ।

तस्मात् फलार्थिभिर्देया दक्षिणाल्पापि काश्यप ॥ १९४ ॥

इति पञ्चरात्रे मङ्गोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
स्नानविधिर्नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥

विंशोऽध्यायः

विश्वामित्रः—

कृत्वा वृत्रस्य निघ(हन !)नं देवेन्द्रो ब्रह्महत्यया ।

अभिभूतः परिग्रहः पदात् स्वस्मात् सह श्रिया ॥ १ ॥

आराध्य जगतामीशं नारायणमनन्यधीः ।

सहस्रकलशस्नानविधिना स्वपदं पुनः ॥ २ ॥

लब्धबाँस्तद्विजश्रेष्ठ विधानं कथयाम्यहम् ।

अन्येऽपि बहवो देवं समाराध्य श्रियः पतिम् ॥ ३ ॥

अनेन विधिना कामान् दुर्लभानपि लेभिरे ।

एकाधिकैः सहस्रैस्तु कलशैरभिषेचनम् ॥ ४ ॥

संप्रीणनं भगवतः सर्वपापापनोदनम् ।

जयप्रदं पुष्टिकरं पुत्रसंपत्प्रदायकम् ॥ ५ ॥

आयामेन चतुःपष्टिहस्त्युक्तं द्विजोत्तम ।

तदर्धेन तु विस्तीर्णं मण्डपं कल्पयेन्मुने ॥ ६ ॥

द्वारतोरणकुम्भादिप्रकल्तिः पूर्ववद् भवेत् ।

प्रतिष्ठोक्तप्रकारेण मङ्गलाङ्कुरोपणम् ॥ ७ ॥

3-(c) My. °वा: for वम्

4-(b) K. °वि for °वि

बद्धा च कौतुकं शय्यां कृत्वा तत्राधिवासयेत् ।
कल्शास्पदभूभागं पञ्चविंशतिभेदतः ॥ ८ ॥

विभजेत् सूत्रपातेन ब्रह्मस्थाने तु मध्यमे ।
एकोत्तराशीतिघटस्थानं संकल्पयेत्ततः ॥ ९ ॥

तद्बाह्वये दैविके भागे दिक्ष्वष्टसु पृथक् पृथक् ।
दश सप्तोत्तरान् कुम्भान् स्थापयित्वा विचक्षणः ॥ १० ॥

बाह्ये तु मानुषे भागे कृते षोडश वा पुनः ।
घटानेकोनपञ्चाशत् प्रतिभागं निवेशयेत् ॥ ११ ॥

वीथीः प्रकल्पयेदेतदनुकूलं विचक्षणः ।
मध्यमे ब्रह्मभागे तु मध्यमे नवके द्विज ॥ १२ ॥

घृतोष्णोदकरत्नाम्भः फल्लोहाम्बुमार्जनम् ।
गन्धाक्षतयवाम्बूनि विन्यस्य तदनन्तरम् ॥ १३ ॥

नवकेष्वष्टसु प्राच्यादीशानान्तेषु च क्रमात् ।
पाषाणार्घ्याचमनीयानि पञ्चगव्यं चतुर्दिशम् ॥ १४ ॥

मध्यकुम्भेषु विन्यस्य कोणेषु च पयो दधि ।
क्षौद्रं कषायं क्रमशो मध्यकुम्भेषु विन्यसेत् ॥ १५ ॥

शेषान् कुम्भांश्चतुःषष्टि शुद्धाम्भोभिः प्रपूरयेत् ।
ऐन्द्रादिसप्तदशके चतुष्के मध्यमे घटे ॥ १६ ॥

मल्लोद्भवकाश्मीरकर्पूरोशीरकर्दमम् ।
कोणस्थसप्तदशके चतुष्के विन्यसेत् क्रमात् ॥ १७ ॥

तिलामलकसिद्धार्थतैलानि घनसारजम् ।
तैलं च शेषान् कल्शानग्राविंशच्छते बुधः ॥ १८ ॥

पूरयेच्छुद्धपयसा चन्दनाघर्षिदैवतम् ।
पुरुषं सत्यमौपेन्द्रं नरनारायणावपि ॥ १९ ॥

अच्युतं चानिरुद्धं च हरिकृष्णौ क्रमाद्यजेत् ।

मानुष्यैकोनपञ्चाशदष्टपुञ्जेषु मध्यमे ॥ २० ॥

ऐन्द्रादिषु चतुष्कस्यं गुळ(ड ?)मिक्षुरसं तथा ।

नालिकेरजलं शान्तिवारि कुम्भे तु विन्यसेत् ॥ २१ ॥

वाराहो नारसिंहश्च श्रीधरो ह्यशीर्षकः ।

गुळा(डा ?)दीनां क्रमादेतानधिदेवान् सभाजयेत् ॥ २२ ॥

चतुर्षु कोणकुम्भेषु मङ्गलाम्भः प्रपूरयेत् ।

तत्रैव वासुदेवाद्या मूर्तयस्तेषु देवताः ॥ २३ ॥

इन्द्रमिमध्यभागेषु कुम्भसंघेषु च क्रमात् ।

हिमतोयं तिलाम्भश्च तण्डुलं तिलजं जलम् ॥ २४ ॥

वृष्टितोयं कुशाम्भश्च तुलस्यम्भः समुद्रजम् ।

क्रमशो विन्यसेन्मध्यकुम्भेषु द्विजसत्तम ॥ २५ ॥

केशवं माधवं चैव गोविन्दं विष्णुमेव च ।

मधुसूदनं वामनं च पद्मनाभमनन्तरम् ॥ २६ ॥

दामोदरमिमान् देवान् कुम्भेष्वष्टसु पूजयेत् ।

शेषान् सप्तदशा(शता ?)न् षष्टिकुम्भानष्टाधिकान् द्विज ॥ २७ ॥

गाल्तिर्गन्धसंयुक्तैः शुद्धाभ्योभिः प्रपूरयेत् ।

ब्राह्मे मध्यस्थनवके श्रीवत्सं वनमाल्या(लिकाम् ?) ॥ २८ ॥

शङ्खं चक्रं गदां पद्मं खड्गं शार्ङ्गं श्रियं तथा ।

द्रव्यैर्हन्मादिभिः कृत्वा क्रमान्निसिष्य तेऽपि ॥ २९ ॥

एतानेव यजेत्तेषु कुम्भेषु द्विजपुंगव ।

ऐन्द्रादिमध्यमान्तं तु कुम्भानामुद्धृतिर्भवेत् ॥ ३० ॥

25-(a) K My. पुं for वृ°

27-(c) ABM सप्तदशसत्तान् for सप्तदशा, सता ?)न् षष्टि

-(d) ABM °भ्य for °भ्यन्

सहस्रकलशस्नाने देशिको वृणुयाद्बहून् ।

चतुरो द्विगुणान् वापि ऋत्विजो द्विगुणांस्तथा ॥ ३१ ॥

पुण्याहवाचनं पूर्वं कृत्वान्वगधिदेवताः ।

इष्ट्वा पञ्चोपनिषदैः सहस्रं सर्पिषाहुतीः ॥ ३२ ॥

मूलमन्त्रेण शान्त्यर्थं समिदाद्यैर्हुने(?)ततः ।

पूर्वोक्तेन क्रमेणैव कलशानधिवास्य च ॥ ३३ ॥

धान्यपीठेषु संस्थाप्य कूर्चं निक्षिप्य तेष्वपि ।

अपिषाय च वासोर्भिवंष्टयित्वा समन्ततः ॥ ३४ ॥

वेदिकायां च देवेशमारोप्यार्घ्यादिभिस्ततः ।

मूर्तिपः कुम्भमुद्धृत्य गुरोर्दद्यात् करे गुरुः ॥ ३५ ॥

कुम्भस्थं कूर्चमादाय *नावाक्* रयुगेन च (?) ।

स्नापयेद्देवदेवेशं पूर्वादिब्रह्मपश्चिमम् ॥ ३६ ॥

पाद्यं गायत्र्या विष्णोरर्घ्याम्भःस्नपनं विभोः ।

प्रतद्विष्ण्वितिमन्त्रेण न ते विष्णोरि(ह?)ति प्रभुम् ॥ ३७ ॥

उपस्पर्शनपानीयैर्विष्णोः कर्मेतिमन्त्रतः ।

पञ्चगव्यैर्दधिक्राविष्ण(केति?) संस्नायादभिषेचनम् ॥ ३८ ॥

पयोव्रतेन संस्नायात् क्षीरकुम्भाभिषेचनम् ।

मधुवातेति मधुना कषायजलसेचनम् ॥ ३९ ॥

ओषध्य इतिमन्त्रेण त्वं विष्णुरिति चोष्णकैः ।

फलाम्भःस्नपनं कुर्यात् फल्नीत्यनुवाकतः ॥ ४० ॥

मार्जनाम्भोऽभिषेकः स्याच्छं नो देवीरिति द्विज ।

अक्षताम्भोऽभिषेकः स्यात् सावित्र्या द्विजसत्तम ॥ ४१ ॥

आतारमिति साम्ना स्याद्रत्नकुम्भजलाप्लवः ।

लोहस्नानं प्रकुर्वीत महाव्याहृतिभिस्तथा ॥ ४२ ॥

गन्धवार्यमिषेकः स्याद्गन्धद्वारेतिमन्त्रतः ।

मन्त्रेण शतधारेण यववार्यमिषेचनम् ॥ ४३ ॥

घृतस्नानं विदध्याच्च घृतस्नातेति काश्यप ।

अष्टार्णविधया चापि द्वादशाक्षरविधया ॥ ४४ ॥

विष्णुगायत्रिया वापि स्नापयेत् कल्शैर्हरिम् ।

उष्णाम्भसा क्षालयेच्च घृतस्नानादनन्तरम् ॥ ४५ ॥

द्रव्यकुम्भाप्लवविधेर्मध्ये मध्ये च देशिकः ।

अभिषिञ्चेच्छुद्धजलैः शुद्धकुम्भाम्भसापि च ॥ ४६ ॥

प्रतिद्रव्यमुपस्नानं प्रोक्तं वस्तोत्तरीयके ।

दत्तार्घ्यादीनि दीपान्तान्(न्तः) सभाज्यैवामिषेचयेत् ॥ ४७ ॥

हरिद्राचूर्णकुम्भं च धाम नीत्वा प्रदक्षिणम् ।

आनीय देवपुरतस्तण्डुलेषु निधाय च ॥ ४८ ॥

अथ देवीं समभ्यर्च्य श्रीसूक्तेनाभिषेचयेत् ।

यथा पूर्णाहुतिर्होमि तथा स्नपनकर्मणि ॥ ४९ ॥

चूर्णमिषेको विहितो देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ।

महापातकसुक्तेऽपि न्यस्तचूर्णं स(तु !)धारयेत् ॥ ५० ॥

पूतात्मा यतिमुल्लैस्तु समानो भवति द्विजः ।

प्रदक्षिणं विधायान्नं प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ५१ ॥

सहस्रचारापायोभिरभिषिच्य जगद्गुरुम् ।

अलङ्कारासनं नीत्वा देवदेवेश्वरं हरिम् ॥ ५२ ॥

46-(a) BKM वृत्त for इव्य

My. °भं पूषं for °भापूष

47-(a) A °नवि for °युप

52-(b) My त्यतिम् for °ह्युत्तम्

अलंकृत्य च वासोभिर्विविधैर्भूषणैरपि ।
 सुमनोमालिकाभिश्च विचित्राभिर्विभूष्य च ॥ ५३ ॥
 इष्ट्वा च मात्रादानान्तं भोजनासनगे हरौ ।
 चतुर्विधं च नैवेद्यं निवेद्य च महाहविः ॥ ५४ ॥
 हुत्वा पूर्णं विधायथ यजमानस्य कामितम् ।
 देवे(?)च दापयित्वा च प्रदक्षिणनमस्कृती ॥ ५५ ॥
 पूर्वदिक्ष्व(?)पि कुर्वीत देवं विज्ञाप्य पादुके ।
 प्रदाय यानमारोप्य धाम्नोऽन्तः संप्रवेशयेत् ॥ ५६ ॥
 यजमानश्च गुरवे दक्षिणां शतनिष्ककाम् ।
 अन्येभ्योऽपि तदर्धार्धसंमितां संप्रदाय च ॥ ५७ ॥
 पूजयित्वा सदस्यांश्च वित्तश्रद्धानुरूपतः ।
 इह भुक्त्वास्त्रिणान् भोगानन्ते च परमं पदम् ॥ ५८ ॥
 सपुत्रदारस्वजनः प्राप्नुयाद् द्विजपुंगव ।
 पद्ममाराधनविधिं यः कुर्याद् द्विजसत्तम ॥ ५९ ॥
 उत्तारयेच्चापि पितृन् दश पूर्वान् दशावरान् ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
 सहस्रफलशतपनविधिर्नाम विंशोऽध्यायः ॥

एकविंशोऽध्यायः

कस्यपः—

देवालयस्य निर्माणं देवस्य च विनिर्मित(ति ?)म् ।

श्रोतुमिच्छामि भगवन् किञ्चित् संक्षिप्य *वक्ष्य*(चोच्य ?)ताम् ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

देवघाम्नो विनिर्माणप्रकारं शृणु काश्यप ।

यस्य श्रवणमात्रेण निर्माणफलमश्नुते ॥ २ ॥

अश्वमेधादिभिर्यज्ञैरिष्ट्वा यत्फलमाप्नुयात् ।

देवघामविनिर्माणसंकरूपेण लभेत तत् ॥ ३ ॥

शिलेष्टकाकाष्ठकृतमुत्तमाधममध्यमम् ।

शिला वै चोत्तमं मध्यमिष्टकारचितं द्विज ॥ ४ ॥

अधमं काष्ठरचितं क्षुद्रं मृगमयमुच्यते ।

यजमानानुकूल्ये शुभे चैवोत्तरायणे ॥ ५ ॥

शुभे योगे शुभे लभे भूमिभागस्य संग्रहम् ।

विधाय तत्र देवेशं वराहतनुमच्युतम् ॥ ६ ॥

प्रणम्य स्वातयेद्यावज्जलस्योद्गमनं भवेत् ।

शल्यादीनपि चोद्धृत्य बहिः प्रक्षेपयेद् द्विज ॥ ७ ॥

शुभसंदर्शने सिद्धिरशुभे शान्तिमाचरेत् ।

सौदर्शनेन मन्त्रेण हुने(?)दष्टसहस्रकम् ॥ ८ ॥

वास्तुदेशस्थितान् देवान् पूजयेदवटे ततः ।

पाषाणवायुकायैस्तं पूजयेदवटं ततः ॥ ९ ॥

दक्षिणेलोमतं कृत्वा निम्नमुत्तरतोऽपि च ।

तं देशं गोमयाम्भोभिः समीकृत्य विशोध्य च ॥ १० ॥

2-(bcd) My. Om.

3-(ab:) My. Om.

जुहुयान्मूलमन्त्रेण समिदाज्यचरुन् पृथक् ।
 अष्टोत्तरशतं मन्त्री पुण्डरीकाक्षमन्त्रकम् ॥ ११ ॥
 जपित्वा वाचयेत्पश्चात् पुण्याहं ब्राह्मणोत्तमैः ।
 स्यपतिस्थापकस्युतो मतिमान् गणकैः सह ॥ १२ ॥
 तन्मध्ये स्थापयेच्छङ्खुमृजुं ग्रन्थिविवर्जितम् ।
 शङ्खद्विगुणविस्तारं तद्वहिर्मण्डलं लिखेत् ॥ १३ ॥
 प्रातः सायं च यच्छाया मण्डलान्ते द्विजोत्तम ।
 तत्र बिन्दुद्वयं कृत्वा प्राक्प्रत्यक् सूत्रयुग्मकम् ॥ १४ ॥
 क्षिप्त्वा बिन्द्वन्तरे भ्राम्येत् कच्छपाननपुच्छवत् ।
 प्रागुदग्दिग्द्वयं ज्ञात्वा समीकृत्य च तत्पुनः ॥ १५ ॥
 उत्तरार्धपरं सूत्रं द्विहस्तं भ्रामयेत्ततः ।
 त्रिहस्तं पञ्चहस्तं वा सप्तहस्तमथापि वा ॥ १६ ॥
 अधिकं वा यथेष्टं तत्सूत्राणि स्फालयेत् पृथक् ।
 दिक्सूत्रं भ्रामयित्वा च लाञ्छयेत् कोणसूत्रकम् ॥ १७ ॥
 कोणदिक्त्तमसिद्ध्यर्थं कोणसूत्रं क्षिपेत्ततः ।
 सूत्रस्य वृत्तभ्रमणात् समतां परिकल्प्य च ॥ १८ ॥
 सूत्रद्वयं समालम्ब्य कोटिं निर्णय च द्विज ।
 क्रमेणैव दिशश्चाष्टौ निर्णयेच्च पृथक् पृथक् ॥ १९ ॥
 तक्षव(वा ?)स्तुविधिज्ञेन चतुरश्रं विधाय च ।
 निनादयेदष्टशङ्खन् निमित्तानि च लक्षयेत् ॥ २० ॥

14-(c) AKM My. बोज for बिन्दु

15-(a) ABKM बीजा° for बिन्दु°

16-(b) My. स्वहस्तात् for द्विहस्तम्

18-(c) B सूत्रस्य/जलस्य for सूत्रस्य

20-(a) My. कक्षायां तु for तक्षव(वा ?)स्तु

(c) My. °बान° for °नाद°

निमित्ते तु शुभे कार्यमशुभे शान्तिमाचरेत् ।
 सौदर्शनेन जुहुयान्मन्त्रेणाष्टसहस्रकम् ॥ २१ ॥
 बह्यादियाम्यकोणान्तमष्टौ देवाः स्थिताः पदे ।
 मारुतादीशपर्यन्तं तथैवाष्टौ पदे स्थिताः ॥ २२ ॥
 अबाधाः पृथ्विपर्यन्ताः स्थिताः शिष्टाः पदेष्वपि ।
 उक्तैः संस्रुयैः (!) समाराध्य यथान्यायं गुरुर्द्विज ॥ २३ ॥
 पूरयेच्चैव तं देशं वायुकाभिर्यथा समम् ।
 आरमेत ततः प्राज्ञ अघमं *दारुणा च यम्* ॥ २४ ॥
 गृहीतस्थानकं प्राच्यां दक्षिणे चोत्तरेऽपि वा ।
 यथैवाभिमतस्थानं कुर्यात् कृत्रिममालयम् ॥ २५ ॥
 प्राकारं परितः कृत्वा कुर्यादग्रे च मण्डपम् ।
 द्वैमं वा रूप्यमथवा तथौदुम्बरमेव वा ॥ २६ ॥
 हस्तकायधरं देवं चतुर्बाहुधरं हरिम् ।
 विधाय जलवासादि क्रमात् कृत्वाथ मण्डपम् ॥ २७ ॥
 अधिवास्य तथा कृत्वा मूर्तिहोमं च शान्तिकम् ।
 सुप्रभाते सुलभे च विमले च तथाम्बरे ॥ २८ ॥
 प्रदक्षिणं धाम नीत्वा गर्भगेहं प्रवेशयेत् ।
 एकहस्तसमायामबिलारे तत्समोच्छ्रयम्(ये ?) ॥ २९ ॥
 वेदिमध्ये च संस्थाप्य मूलमन्त्रेण देशिकः ।
 निश्चलं स्थापयित्वा च तत्र देवं सनातनम् ॥ ३० ॥
 आदित्समण्डलान्तःस्थं नारायणमनन्यधीः ।
 आवाह्य च जितं तेन बिम्बमध्ये निवेशयेत् ॥ ३१ ॥

23-(d) My इम् ! for °हः

24-(d) My. इ° for च

25-(d) My कर्तव्य° for कृत्रिम°

संपूज्य च यथाशास्त्रं ततो विज्ञापयेदिदम् ।
 यावद्दामसमाप्तिः स्यात् तावत्कालं सुरोत्तम ॥ ३२ ॥
 अल्पगोहेऽत्र वस्तव्यमसत्प्रीत्या जनार्दन ।
 इति विज्ञाप्य देवेशं दण्डवत् प्रणिपत्य च ॥ ३३ ॥
 प्राप्ते चतुर्थदिवसे स्नापयित्वा तमेन तु ।
 उत्सवं कारयित्वाथ तीर्थयात्रां च कारयेत् ॥ ३४ ॥
 यजमानानुकूले तु शुभेऽहनि समाहितः ।
 इष्टका द्वादशाष्टौ वा चतस्रो वा शिवाः शिलाः ॥ ३५ ॥
 गृहीत्वा शिक्ष(तक्ष ?)यित्वा च तक्षकैः शि(त ?)क्षित(ता ?)स्ततः ।
 पञ्चगव्यैः क्षालयित्वा मण्डपे चाधिवासयेत् ॥ ३६ ॥
 इष्टकानां दक्षिणतः कलशान् धान्यराशिषु ।
 स्नापयित्वा विधानेन दिगीशान् पूजयेदथ ॥ ३७ ॥
 कुम्भं मध्ये च संस्थाप्य प्रागुक्तविधिना द्विज ।
 तन्मध्ये पूजयित्वाथ ब्रह्माणं कमलासनम् ॥ ३८ ॥
 क्षौमैः शुद्धैर्नवैः कुम्भैः(म्भ ?) कलशानिष्टका अपि ।
 संवेष्ट्योत्तरतो वह्निमाधाय विधिना द्विज ॥ ३९ ॥
 समीकृत्य चरून् हुत्वा पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 देशिको मूलमन्त्रेण जागरेण नयेन्निशाम् ॥ ४० ॥
 उदिते विमले सूर्यं सुमुहूर्ते समागते ।
 द्वारदेशं तु संकल्प्य दक्षिणेन समाहितः ॥ ४१ ॥
 कुम्भोदकेनाभिपिच्य ब्राह्मणानुमतेष्टकाः ।
 मनुना लोकपालानां कलशैरष्टभिः क्रमान् ॥ ४२ ॥

प्रासादमध्यगो मूला जपेदष्टाक्षरं मनुम् ।
 नरनारायणं देवं श्रिया साधं जगद्गुरुम् ॥ ४३ ॥
 प्रणामं दण्डवत्कृत्वा प्रणवं मनुमुच्चरन् ।
 द्वारदक्षिणमागे तु स्थापयेत् प्रथमेष्टकाम् ॥ ४४ ॥
 वह्निकोणं समारभ्य प्रादक्षिण्येन विन्यसेत् ।
 ऐन्द्रामि(न्त ?)मिष्टकाश्चाष्टौ रक्षायं मन्दिरस्य च ॥ ४५ ॥
 जपेत्सौदर्शनं मन्त्रमष्टोत्तरशतं सुधीः ।
 अष्टाक्षरं च मन्त्रेशं वाराहं नारसिंहकम् ॥ ४६ ॥
 जपेदष्टोत्तरशतं पृथक् पृथगुदारधीः ।
 प्रीणयित्वा च विप्रश्रयान् शिल्पिसंघं च तोषयेत् ॥ ४७ ॥
 वासोभिर्भूषणैश्चैव साधनैर्धान्यराशिभिः ।
 आचार्याय च ऋत्विग्यः क्रमादत्वा च दक्षिणाम् ॥ ४८ ॥
 मेरीकाहलशङ्खादिवादकानपि तोषयेत् ।
 क्षत्रमद्विधं संपूर्य रत्नैर्धान्यैश्च देशिकः ॥ ४९ ॥
 गन्धाक्षतं च निक्षिप्य प्रणवं मन्त्रमुच्चरन् ।
 परीक्षेत जलावर्तं शुभं चेज्जायते शुभम् ॥ ५० ॥
 अशुभे जुहुयादम्नौ मनुनाष्टाक्षरेण तु ।
 पूरयित्वावटं तच्च बालुकाभिः समन्ततः ॥ ५१ ॥
 ततः प्रभृति तं देशं रक्षेच्चैकप्रमानसः ।
 हस्तत्रयं समारभ्य नवहस्तावधि द्विज ॥ ५२ ॥
 हस्तैरयुग्मैः कुर्वीत क्रमादेकतलं द्विज ।
 कुर्यात्ततश्च द्वितलं यत् त्रयोदशहस्ताक्षम् ॥ ५३ ॥

44-(a) My. प्रणम्य दण्डवत् भूमौ

48' My. Om.

49-(ab) My. Om.

हस्तैर्दशाधिकैर्वापि पञ्चोर्ध्वैर्वास्तुभूमिकाम् ।

प्रासादस्याधिकं कुर्यात् षड्दस्तं तु विशेषतः ॥ ५४ ॥

एवमा द्वादशतलाद् विस्तारं विदधीत च ।

उत्तमं द्विगुणोच्छ्रायं विस्तारादुच्यते द्विज ॥ ५५ ॥

सप्तषा विहिते चैव विस्ताराद् द्वादशाङ्गुलम् ।

मध्यमं प्राहुरधममेकादशभिरंशकैः ॥ ५६ ॥

एवमा द्वादशतलादुत्सेधे विहिते सति ।

पदा च (निः) सूत्रपातेन विदधीत च षोडश ॥ ५७ ॥

चतुष्पदं गर्भगृहं मध्यं स्याद्वास्तवस्ततः ।

भित्त्यर्थं द्वादशपदान्यन्यानि परिकल्पयेत् ॥ ५८ ॥

प्राच्योदीच्यैश्च षट्सूत्रैः पञ्चविंशतिसंख्यया ।

पदानि स्युर्नवपदं गर्भगेहान्तरं भवेत् ॥ ५९ ॥

पदैः षोडशभिः कुर्याद्विंशतिः सर्वाः समन्ततः ।

प्रासादस्त्रिविधः प्रोक्तस्त्वाकृतीनां विभेदतः ॥ ६० ॥

नागरं चतुरश्रं स्यादास्थूप्यन्तं द्विजोत्तम ।

प्रासादं कण्ठदेशान्तमष्टाश्रं द्वाविळं(डं) भवेत् ॥ ६१ ॥

वृत्तमाकण्ठदेशान्तं तद्वेसरमुदाहृतम् ।

आयामे चतुरश्रं च व्यायामे वर्तुलं तथा ॥ ६२ ॥

चतुरश्रं तु वृत्तं वा चतुर्धा स्यात् पुनर्द्विज ।

कृत्वा तु घान्नो विष्कम्भं पञ्चभागविभाजितम् ॥ ६३ ॥

56-(a) ABKM °यो for °धा

-(b) A °शांशकः for °शाङ्गुलम्

BKM विस्तारो द्वादशांशकः ।

61-(d) ABM तु विळम्भयेत् for द्वाविळं(डं ?) भवेत्

62-(a) ABM °यत् for °न्तम्

-(b) ABM °रू° for °रू°

तेषु त्रिषु विभागेषु सप्तधा त्रिभिरेव वा ।
 अथवा नवभागेषु चतुर्भिर्वा प्रकल्पयेत् ॥ ६४ ॥
 विस्तारं द्वारदेशस्य यद्वा गर्भगृहं द्विज ।
 कृत्वा त्रिधैकभागेन तदधैकेन वा पुनः ॥ ६५ ॥
 पञ्चस्वकेन वा कुर्याद् द्वारदेशस्य विस्तृतिः (तिम्) ।
 विस्ताराद् द्विगुणं कुर्यादुत्तरेण भूमुरोत्तम ॥ ६६ ॥
 प्रासादेष्वेवमेवाथ विहितं स्याद् द्विजोत्तम ।
 मूर्तीनां स्थापनं वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु ॥ ६७ ॥
 आद्ये तले तूपरिष्ठात् स्थापयेच्च चतुर्दिशम् ।
 वाराहं नारसिंहं च श्रीधरं हयवक्त्रकम् ॥ ६८ ॥
 चतुर्षु कोणदेशेषु गरुडं तन्निमाननम् ।
 आसीनं वा स्थितं वापि कुर्यात्तद्विमाननम् ॥ ६९ ॥
 अथवा कोणदेशेषु कल्पयेत् सिंहमेव वा ।
 कर्णकूटेषु शालासु तथा द्वारान्तरेष्वपि ॥ ७० ॥
 कुमुदादीनुफेन्द्रादीन् सगणान् परिकल्पयेत् ।
 सिद्धविद्याधरादीन् नृत्यतो गायतोऽपि वा ॥ ७१ ॥
 वायुवादनकारांश्च पश्यतोऽन्योन्यमेव तान् ।
 कल्पयेद्विभिन्नभागेषु शिल्पिशालाविशारदः ॥ ७२ ॥
 द्वितीये तु तले ब्रह्मन् शृणु देवान् पृथक् पृथक् ।
 नरं नारायणं चैव हरिं कृष्णं यथाक्रमम् ॥ ७३ ॥
 कल्पयेत्तत्तुर्दिक्षु पूर्वाष्टोत्तरपश्चिमम् ।
 अन्येषु चावकाशेषु केशवादीन् सशक्तिकान् ॥ ७४ ॥

69-(b), KMy. °रिणा° for °जिभा°

70-(d) A भारा° My. °गारा° for हारा°

कल्पयेद् द्विजशार्दूल भित्तिभागेषु पूर्ववत् ।
तले तृतीये कुर्वीत चतुर्दिक्षु यथाक्रमम् ॥ ७५ ॥

पुरुषं सत्यमनु च तथाच्युतमनन्तरम् ।
अनन्तमपि कुर्वीत शेषेषु च यथापुरम् ॥ ७६ ॥

इन्द्रादींश्चैव लोकेशानादित्यान् द्वादशापि च ।
गन्धर्वाप्सरसंघं च सर्किन्नरमहोरगम् ॥ ७७ ॥

नर्तनादिकृतः कुर्यात् सर्वानपि समन्ततः ।
चतुर्थेऽपि तले विप्र स्थितं देवगणं शृणु ॥ ७८ ॥

पूर्वं वा वामनं कुर्याद्दक्षिणस्यां त्रिविक्रमम् ।
पश्चिमायां जामदग्निः (न्यः) सुत्तरस्यामपि द्विज ॥ ७९ ॥

बलदेवं विदध्याच्च शेषेष्वपि समन्ततः ।
वैभवं देवसंघातं पद्मनाभादिकं द्विज ॥ ८० ॥

पञ्चमेऽपि तले कुर्याच्चतुर्दिक्ष्वपि काश्यप ।
सुवर्शनं पाञ्चजन्यं गदां पद्मं तथैव च ॥ ८१ ॥

मूर्धभिः स्वायुधघरान् कृताञ्जलिपुटान् क्रमात् ।
अवशिष्टेषु देशेषु कृष्णस्यापि विचेष्टितम् ॥ ८२ ॥

सप्तमेऽपि तले कुर्याच्चतुर्दिक्षु यथाक्रमम् ।
वासुदेवादिकान् देवांश्चतुरोऽपि महामुने ॥ ८३ ॥

कर्णकूटेषु धर्मादीन् पञ्जरेषु यथाक्रमम् ।
महांश्च (!) चतुरो वेदान् कृतत्रेतादिकानपि ॥ ८४ ॥

दिव्यायुधानि कुर्वीत *हाराणां* (!) *मन्तरेषु* च ।
कोणेषु गरुडं कुर्यान्मुने सप्ततलेष्वपि ॥ ८५ ॥

सिंहानेव तथा कुर्याद्वीरसेनं सुप्रेणकम् ।
वीरनाथं सुभद्रं च भुञ्जेः प्रासादधारिणीं ॥ ८६ ॥

कुर्याच्चतुर्दिशं विप्र चण्डादीन् द्वारपार्श्वतः ।
 शङ्खपद्मनिषीन्(धी !) कुर्यादेवं प्रासाददेवताः ॥ ८७ ॥
 कारयेद् द्विजवर्यास्य प्रासादस्य चतुर्दिशम् ।
 संभवेयुर्यदि पुरा प्रथमादितलेष्वपि ॥ ८८ ॥
 तृतीयादितलेषूक्तदेवता एव कल्पयेत् ।
 गोपुरेषु कृतेष्वेवं देवतान्यासमाचरेत् ॥ ८९ ॥
 मते(!)रुर्ध्वप्रदेशे तु भूतमालां विधापयेत् ।
 हंसमालां च विप्राग्र्य यथेष्टं विदधीत च ॥ ९० ॥
 अधिष्ठानेऽपि चापस्तालोहिताक्षादि चाष्टकम् ।
 चक्रादि चाष्टकं चैव कल्पयित्वा तदन्तरे ॥ ९१ ॥
 आरमे(ल्लिखेत् !)द्विर्दिशेऽपि प्रादुर्भावगणानपि ।
 घात्रः समन्तात्कुर्वीत मालिकाविस्तृतिं द्विज ॥ ९२ ॥
 कारयेत् स्नपनार्थं च तद्वहिर्मण्डपं द्विज ।
 पानीयशालां कुर्वीत विशालां शीतकारिणीम् ॥ ९३ ॥
 बारुणे बाहनस्थानं मारुते वायुमन्दिरम् ।
 शयनस्थोत्तरे स्थानमीशे कुसुममण्डपम् ॥ ९४ ॥
 तृतीयावरणे कुर्यादाम्रये नृत्तमण्डपम् ।
 याम्ये गानालये कुर्वात् सभां निर्ऋतिकोणके ॥ ९५ ॥
 बारुणे पुस्तकस्थानं वायौ धान्यालयं(यो !)भवेत् ।
 उत्तरस्यां दिशि भवेदधिष्ठा(को !) वैष्णवालयम् (यः !) ॥ ९६ ॥
 गोशालां मध्यतः कुर्यात् सोमेशनदिशि द्विज ।
 मातृणामालयं कुर्यात् प्रासादस्य च दक्षिणे ॥ ९७ ॥

91-(c) ABM गल्लहडं च for बाहडं चैव

93-(d) ABM 'रिषा for 'रिषीम्

महानसस्य च पुरः कूपः कार्यो विजानता ।
 एवं विदध्यात्मासादं गर्भन्यासमथो शृणु ॥ ९८ ॥
 हैमं रौप्यं तथा ताम्रपात्रमायसमेव वा ।
 षोडशाङ्गुलविस्तारमथवा द्वादशाङ्गुलम् ॥ ९९ ॥
 अष्टाङ्गुलं वा कुर्वीत यथेष्टं द्विजपुंगव ।
 विस्तारस्यो(मुः)च्छ्रयं कुर्यात् तदर्धेन द्विजोत्तम ॥ १०० ॥
 वृत्तं वा चतुरश्रं वा चतुष्पादं द्विजाथवा ।
 त्रिपादमथवा कुर्याद्यथेष्टं द्विजसत्तम ॥ १०१ ॥
 अथवा गर्तेनवकं विदधीत विचक्षणः ।
 वेदिकां तत्पुरः कुर्यात् तामालिप्य च गोमयैः ॥ १०२ ॥
 शालिर्भिर्मण्डलं कुर्यादष्टभारप्रमाणकैः ।
 तदर्धतण्डुल्युतं वल्लैराच्छाद्य चापि तत् ॥ १०३ ॥
 कुम्भं चोपरि विन्यस्येदम्भः पूर्णं सरत्नकम् ।
 पञ्चायुधं स्वर्णमयं कुम्भमध्ये च विन्यसेत् ॥ १०४ ॥
 अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्ब्रह्मबीजेन देशिकः ।
 परितस्तस्य कलशान् निधायाष्टौ सभाजयेत् ॥ १०५ ॥
 इन्द्रादीशानपर्यन्तं कलशेष्वष्टकेषु च ।
 क्षालयित्वा पञ्चगव्यैः पात्रं पूर्वं प्रकल्पितम् ॥ १०६ ॥
 कलशैः कुम्भसहितैः प्रणवेनाभिषेचयेत् ।
 स्पण्डिलं पूर्ववत्कृत्वा वल्लैराच्छाद्य दर्भकैः ॥ १०७ ॥
 तन्मध्ये वेष्टयेत्पात्रं(!) वेष्टयित्वाम्बरैरपि ।
 अद्रेर्मुदादि स्वर्णं च न्यसेत्पात्रावटेष्वथ ॥ १०८ ॥

99-(cd) & 100 KMy. Om.

108-(a) My. °स्मृ° for °त्पा°

-(c) AB अस्ये° KM अस्त्रे° for अंद्°

-(d) ABM पात्रं षटे° for पात्रावटे°

सर्वेषु च सुवर्णादीन् ध्यात्वा ब्रह्माणमत्र च ।
 अष्टाक्षरं जपन् मन्त्रं प्रसूतेन स्पृशेच्च तत् ॥ १०९ ॥
 दैशिकः शीलसहितो ज्ञान् सर्वान् विलम्ब्य च ।
 गर्भगेहं प्रविश्याथ प्राप्सुस्तो वाप्युदह्मुस्तः ॥ ११० ॥
 दक्षिणे द्वारपार्श्वे तु भागौ द्वौ परिशिष्य च ।
 तृतीयभागे विन्यस्य विशेषेणोरुमूलके ॥ १११ ॥
 पट्टिकायां तु देवानां गर्भन्यासः प्रशस्यते ।
 द्विजानां पट्टिकाघस्ताम्रपाणां कुमुदोपरि ॥ ११२ ॥
 वैश्यानां कुमुदाघस्तार्ज्याणां *जगतोपरि* (?) ।
 गायत्र्या प्रोक्षणं कृत्वा वारुणे होममाचरेत् ॥ ११३ ॥
 त्वनाम्ना केशवादींश्च धृतेन जुहुयात्ततः ।
 इन्द्रादीन् ब्रह्मपर्यन्तान् पृथगष्टाहुतीर्हुनेत् (?) ॥ ११४ ॥
 हुत्वा व्याहृतिभिश्चान्ते शास्त्रचोदितवर्त्मना ।
 वैष्णवं शिल्पशास्त्रज्ञं क्रियासु कुशलं गुरुः ॥ ११५ ॥
 एवंगुणसमायुक्तं *शृणुयाद्*द्विजपुंगव (?) ।
 संपाताज्येन सिक्त्वाथ मूलविद्यां जपन् सुधीः ॥ ११६ ॥
 अपिचाय च तत्पात्रं प्रणवेन समाहितः ।
 दक्षिणाङ्गुष्ठशिरसा स्पृशन्नष्टाक्षरं जपेत् ॥ ११७ ॥
 प्राप्सुस्तः सेचने तत्र स्मरन् भूमिं कृताञ्जलिः ।
 इमां गाथां जपेन्मन्त्ररूपिणीं दैशिकोत्तमः ॥ ११८ ॥

 110-(c) ABM Om.

112-(ab) ABM Om.

-(c) ABM दोषे स्यात् for "कायस्तान्

-(d) ABM राज्ञां च for दुराजाम्

113-(a) ABM च जगत्पृथ्वे for कुमुदाघस्तान्

-(b) ABM जननोत्तमः for *जगतोपरि*

118-(a) My. सञ्जनः for सेचने

सर्वभूतघरे कान्ते पर्वतस्तनमण्डिते ।
 समुद्रपरिधानीये देवि गर्भं समाश्रय ॥ ११९ ॥
 अनेन विधिना रात्रौ गर्भन्यासं समाचरेत् ।
 मूर्धेष्टकां विधायथ शिल्पशास्त्रोक्तवर्त्मना ॥ १२० ॥
 स्थूपिकां संनिवेश्याथ स्थापयित्वा शिखाघटम् ।
 वर्णकैलेपयित्वा च प्रासादं चापि सर्वतः ॥ १२१ ॥
 पूजयित्वा गुरुं पूर्वं पूजयेच्छिल्पिनं वुधः ।
 प्रासादं यो विधानेन बासुदेवस्य कारयेत् ॥ १२२ ॥
 सर्वं कुलं समुद्रतः विष्णुलोके सुपूज्यते ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
 प्रासादनिर्माणं (णविधिः?) नाम एकविंशोऽध्यायः ॥

द्वाविंशोऽध्यायः

विश्वामित्रः—

बिम्बस्य लक्षणं वक्ष्ये द्रव्यसंग्रहसंयुतम् ।
 मणिजं लोहजं शैलं त्रिविधं बिम्बमुत्तमम् ॥ १ ॥
 वज्रं च पद्मरागं च *वाल्वायो*(?) द्वयं तथा ।
 ताम्रजं पैत्तलं चैव लोहान्येतानि सुव्रत ॥ २ ॥
 शिला चतुर्विधा ज्ञेया वर्णयोगान्महामते ।
 वारुणी च तथाग्नेयी माहेन्द्री वायवीति च ॥ ३ ॥
 तासु वै द्विविधा ग्राह्या माहेन्द्री वारुणी तथा ।
 आग्नेय्याख्या शिला चैव वायव्या[ग्न्य]शिला तथा ॥ ४ ॥

123-(b) ABKMy. स for सु

2-(b) K My. पालवायेद्भवाः for *वाल्वायो* द्वयम् (?)

4 ABM. om.

वर्ज्या स्याद् द्विविधा ब्रह्मन् गर्मादीनपि वर्जयेत् ।
दृष्ट्वाथ शैलं विधिवदधिवासनमाचरेत् ॥ ५ ॥

शैलस्य पश्चिमे मागे गोमयेन विलेपयेत् ।
पुरतस्तस्य शैलस्य बह्मरैः स्पष्टिलं द्विज ॥ ६ ॥

करयित्वा च तन्मध्ये न्यस्य कुम्भं सलक्षणम् ।
कलशानष्ट परितो दिक्ष्वष्टासु प्रकल्प्य च ॥ ७ ॥

यथापुरं कुम्भमध्ये हेमरनादिकं न्यसेत् ।
क्षौमाभ्यां वेष्टयित्वा च तत्र ब्रह्माणमर्चयेत् ॥ ८ ॥

कलशेषु तथेन्द्रादीनर्चयित्वा विचक्षणः ।
कूरभूतप्रशान्त्यर्थं सर्वदिक्षु बलिं हरेत् ॥ ९ ॥

चतुर्दिशं विदध्याथ होममष्टशताहुतीः ।
जुहुवान्मूलमन्त्रेण समिदाज्यचरुनपि ॥ १० ॥

करयित्वा च पुण्याहवाचनं द्वित्रपुंगवैः ।
पश्चादवहितो भूत्वा मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥ ११ ॥

ओं नमः सर्वलोकाय विष्णवे प्रमविष्णवे ।
विधातु विष्णुभास स्वप्नाधिपतये नमः ॥ १२ ॥

उत्सार्य च जनान् सर्वान् मन्त्रं चोदीरयेदिदम् ।
वक्त्ररुःपिशाचाश्च येऽत्र तिष्ठन्ति नित्यतः ॥ १३ ॥

ते सर्वेऽप्यपगच्छन्तु संनिघतां सदा हरिः ।
अभिधाबोत्तमाक्षरं स्मरं पश्येत्तथा निशि ॥ १४ ॥

वज्रमानेन सहितो देशिको मुनिपुंगव ।
बद्धि पश्येच्छुभं स्वप्नं शिलां गृहीत सुव्वराम् ॥ १५ ॥

वज्रवेदशुभे दृष्टे प्रभाते चोरिक्तो द्विज ।
अदृष्टेऽपि च गृहीत्वादिति शास्त्रस्य निश्चयः ॥ १६ ॥

आचार्यः शिल्पिभिः सार्धं गत्वा भूमिं विलोकयेत् ।

ऐन्द्राद्यग्रा शिला ग्राह्या तथोर्ध्वाग्रापि चोत्तमा ॥ १७ ॥

कोणदिविच्छरसो वर्ज्या ग्राह्या लक्षणसंयुताः ।

जत्पाट्य शैलं मतिमान् कुम्भैः समभिषिच्य च ॥ १८ ॥

कल्शैश्च ततः स्नाप्य वस्त्रैरावेष्ट्य तत्र च ।

अभ्यर्च्य मूलमन्त्रेण गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ १९ ॥

गृहीत्वा लक्षणोपेतां शिलां होमं प्रकल्पयेत् ।

पुंस्त्रीनपुंसकाख्या च शिला च त्रिविधा मता ॥ २० ॥

पुंलिङ्गेन तथा बेरं स्त्रिया वै पीठिका भवेत् ।

इत्येवं बिम्बकृत्तिः स्याद्यत्नैरपि च कारयेत् ॥ २१ ॥

प्रतिमायाः प्रवक्ष्यामि प्रमाणं सविशेषतः ।

गेहं च बिम्बानुगुणं विदध्यान्मन्त्रवित्तमः ॥ २२ ॥

यजमानानुरूपं स्यात् प्रमाणं तस्य काश्यप ।

चतुरङ्गुलमारभ्य चतुरङ्गुलवृद्धितः ॥ २३ ॥

यावदष्टोत्तरशतमङ्गुलीनां भवेद् द्विज ।

बिम्बं सौवर्णकं कार्यमत ऊर्ध्वं न कारयेत् ॥ २४ ॥

रूप्यताम्रशिलबिम्बं यतद्दामाश्रयं भवेत् (!) ।

गर्भगेहप्रमाणा या प्रतिमा सौत्तमा भवेत् ॥ २५ ॥

नवभागादेकहीना मध्यमा प्रतिमा द्विज ।

पञ्चभागादेकहीना अधमा विद्धि काश्यप ॥ २६ ॥

गर्भवित्स्तरमाने तु सर्वदा(सधा!) विजिनेन्द्रियः ।

गृहीत्वा पञ्चभागे(गं!)तु पञ्चभागात् त्रिभागकम् ॥ २७ ॥

22-(d) ABM My. "त्" for "म्"

26-(b) B अधमा विधि काश्यप ।

-(cd) B. om.

त्रिभागोऽप्यो द्विभागं वा श्रेष्ठं मध्याधमं विदुः ।

द्वारप्रमाणमुदितं पादार्धाधिकमेव वा ॥ २८ ॥

उत्तमाधममध्यानां प्रमाणमिति कीर्तितम् ।

शुद्धद्वारसमानं वा पादाधिकमथापि वा ॥ २९ ॥

अर्धद्वारदेशं स्यादुत्तमाधममध्यम् ।

शुद्धद्वारप्रमाणे तु द्व्यष्टभागविभाजिते ॥ ३० ॥

उत्तमं त्वेकभागं स्याद् द्विभागं मध्यमं भवेत् ।

अथवा क्षम्भमानेन कौतुकं कारयेद् बुधः ॥ ३१ ॥

क्षम्भादध्यर्धमानं वा बिम्बं कुर्यान्महामते ।

स्थानकस्योच्छ्रयं विद्धि द्वारमासन(नसः)मानकम् ॥ ३२ ॥

नवभागैकहीनं वा पञ्चभागैकहीनकम् ।

उत्तमाधममध्यं स्यात् स्थानकोच्छ्रयमित्यपि ॥ ३३ ॥

आसनस्य द्वित्रश्रेष्ठं विद्धि मानं महामते ।

द्वारार्धमधिकं पादादधिकं वा तथापि च ॥ ३४ ॥

निबोध सत्यं विप्र द्वाराद् द्विगुणमेव च ।

अर्धं वापि कुर्वीत न्यूनाधिक्यं न करयेत् ॥ ३५ ॥

यथाकामं प्रकुर्वीत स्थानयानासनादिकम् ।

मूलध्वरस्थानुगुणं कर्माचां विदधीत च ॥ ३६ ॥

द्वादशाङ्गुलमानं वा न्यूनं वा चतुरङ्गुलैः ।

कर्मध्वरं विदध्याच्च बलिध्वरं तथैव च ॥ ३७ ॥

तत्प्रमाणं विदध्याच्च यात्राया द्वित्रसप्ततम् ।

कृत्रिमास्त्यविम्बं स्वादृष्टाङ्गुलमिति द्वित्र ॥ ३८ ॥

यागबेरचतुर्भागं त्रिभागं वापि कारयेत् ।
 कल्पयेत् स्नानबिम्बं च द्वितालोच्छ्रायसंयुतम् ॥ ३९ ॥

शङ्खचक्रगदापद्मचतुर्लक्षणलक्षितम् ।
 यथालक्षणसंयुक्तं पीठिकोपरि विन्यसेत् ॥ ४० ॥

मूर्तीनामेव सर्वासां कर्मार्या स्याच्चतुर्भुजा ।
 बिम्बं सुशोभनं चैव प्रसन्नं पूज्यमेव च ॥ ४१ ॥

ध्रुवबेरसमुच्छ्रायं त्रिधा भक्त्वाथवा द्विज ।
 चतुर्धा वा मुनिश्रेष्ठ तेज्वेकोच्छ्राय(यि!)का भवेत् ॥ ४२ ॥

कल्याणकौतुकस्यैवमुत्सवार्चाप्रमाणतः ।
 तृतीयांशेन वा कुर्याच्चतुर्थांशेन वा पुनः ॥ ४३ ॥

कर्मार्या बहुबेरस्य क्रमोऽयं परिकीर्तितः ।
 एकबेरे तदर्धा तु ततुर्थांशाधिकापि वा ॥ ४४ ॥

उत्सवार्चा तृतीयांशा(श!)समुच्छ्राया त्रिधा भवेत् ।
 शयनासनस्थानविधौ ध्रुवार्चा विहिता यथा ॥ ४५ ॥

तथाविधानि कार्याणि कर्मार्याप्रभृतीन्यपि ।
 शयाने ध्रुवबेरे तु स्थितं वासीनमेव वा ॥ ४६ ॥

कर्मादिकौतुकं कुर्यान्नित्यकल्याणकौतुकम् ।
 सर्वत्रैव स्थितं कुर्यात् पीठकल्पे मुने शृणु ॥ ४७ ॥

बिम्बायामे त्रिधा क्लृप्ते कार्यमेकेन पीठकम् ।
 उपानहादिभिर्युक्तं पद्मांशैर्वर्तुलं शुभम् ॥ ४८ ॥

विस्तारतुल्लितायामं चतुरश्रं मनोहरम् ।
 तृतीयांशे सुषंक्लृप्तपद्मांशद्वयं द्विज ॥ ४९ ॥

39-(d) A °मि° for °बु°

44-(a) K बलि for बहु

पीठोच्छ्रयं त्रिधा कृत्वा कुर्यादिकेन पङ्कजम् ।
 युक्तं दलैर्द्वादशमिरष्टाभिर्वा यथेच्छया(कम् ?) ॥ ५० ॥
 तदुच्छ्रयदलं कुर्यान्मध्यमे शुभकर्णिकम् ।
 उपच्छदयुतं चैव फुल्लपङ्कजसंनिभम् ॥ ५१ ॥
 अङ्गमिमानं दलोपेतं केवलं वाय पङ्कजम् ।
 पीठं वा पद्ममयवा *सुषि*युक्तं(?) तु कारयेत् ॥ ५२ ॥
 स्थितार्चापीठसंक्लृप्तिसिद्धितेयं द्विजोत्तम ।
 चतुरश्रायतं वापि स्याद्द्विचतुष्टयमथापि वा ॥ ५३ ॥
 प्रतिमांशोच्छ्रयं वापि तत्पृतीयंशमेव वा ।
 आसीनस्य भवेत्सद्यं दलैर्द्वादशमिरन्वितम् ॥ ५४ ॥
 मनोज्ञया *तया*(?)युक्तं विपुलं वायवा द्विज ।
 प्रसव्याङ्गि तु संकुच्य लम्बयित्वेतरं पुनः ॥ ५५ ॥
 यथोक्तमासनं देवं समध्यासितमुत्थितम् ।
 आषाढलम्बितस्याग्रे कल्पयेत् पङ्कजं द्विज ॥ ५६ ॥
 देवस्य दक्षिणे पार्श्वे लक्ष्मीं वामे वसुधराम् ।
 आसीने कल्पयेद्देव्यावासीनस्य द्विजोत्तम ॥ ५७ ॥
 विश्ववटुकस्य क्रमादिः श्रीभूम्यौ पार्श्वे सदा ।
 एकवसनस्थितस्याग्रे(?)देवेन पृथगेव वा ॥ ५८ ॥
 लक्ष्मीं श्चितां वा संक्लृप्त्य वामाङ्गि लम्बयेत् वा ।
 अवासीनां तथा पृथ्वीं स्थितस्थोमे अभिस्थिते ॥ ५९ ॥
 चिन्वानुसारतो वृषा प्रभां वृषाभ्यां तु वा ।
 मनोहरां विदध्याच्च तेजोराशिभिरन्विताम् ॥ ६० ॥

51-(a) ABKM ° त for 'द'

56-(b) My. 'तीत उच्छ्रितम्' for 'लितमुत्थितम्'

-(c) My. 'र नक्षत्रतः' वाके for 'रक्षितस्थोमे'

59-(ab) My. om.

-(c) My. 'विषम्' for 'तथा'

प्रतिमामानमधुना शृणु काश्यप सुव्रत ।
एकाङ्गुलं स्यादुष्णीषं केशान्तं स्यात् त्रियङ्गुलम् ॥ ६१ ॥
ततः प्रभृति षट्त्रिंशद्यमानं भवेद् द्विज ।
द्विष्वन्त्रान्तं तु तद्वत्स्यान्नासापुटयुगान्तिमम् ॥ ६२ ॥
चुबुकान्तं च तद्वत् स्यात् केशान्तादि द्विजोत्तम ।
चुबुकान्तं वक्त्रमानमष्टोत्तरशतं यवम् ॥ ६३ ॥
आद्याङ्गुलं स्यात् त्रिस्थानमूलमानं द्विजोत्तम ।
षड्विंशत्यङ्गुलोच्छ्रायस्तद्वज्रहोच्छ्रायो भवेत् ॥ ६४ ॥
अवशिष्टांशमानं स्यात्तत्तदुत्तमय शृणु ।
दशतालेश्वमे वक्त्रं मतं शतयवं द्विज ॥ ६५ ॥
तद्वदेव भवेत् स्थानत्रयमूलं शतद्वयम् ।
यवानां कथितं जह्वा तावदुच्छ्रायसंयुता ॥ ६६ ॥
गलं(लो ?) जानु च गुल्फं च प्रत्येकं चतुरङ्गुलम् ।
उच्छ्रायमानं बिम्बस्य कथितं द्विजपुंगव ॥ ६७ ॥
अनिर्वा(?)हत्वात् सूक्ष्मं ते मया चाभिहितं द्विज ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विष्णुमित्रसंहितायां
विद्वज्जमानं(नविधिः ?)नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥

62-(b) My. °देव for °यव

63-(a) My. विष्णे कश्चनं वक्त्रमानम्

65-(a) A °ह स° for °होश°

-(b) A °दुत्तमानय व for °तत्तदुत्तमय

66-(b) A °ल° BM °न° for °ल°

67-(abc) ABM om.

68-(a) ABM °मुवा° for °निर्वा°

Colophon :—My. om. पञ्चरात्रं महोपनिषदि विष्णुमित्रसंहितायाम्

काश्यपः—

प्रासादानां च बिम्बानां जीर्णानां गाधिनन्दन ।
उद्धारं भगवन् मम वक्तुमर्हसि सांप्रतम् ॥ १ ॥

विश्वामित्रः—

स्वार्यमुवं च(वीनां ?) दिव्यानामार्षीणां चैव काश्यप ।
मानुषीणां भगवतः प्रतिमानां द्विजोत्तम ॥ २ ॥
मणिजानां च बिम्बानां हानिरङ्गेषु चेद् द्विज ।
यद्यदङ्गं विहीनं स्यात्तदेवैव च महामते ॥ ३ ॥
समाधातव्यमेव त्याज्यं त्याज्यं द्विजपुंगव ।
शैलूजानामपि तथा समाधानं विधीयते ॥ ४ ॥
समाधानेऽङ्गमात्रस्य सृष्टौ साकल्यतोऽपि वा ।
बिम्बमव्यस्थितां शक्तिं यथापूर्वं विधाय च ॥ ५ ॥
अभिसादिकर्मादि प्रतिष्ठावत् समाचरेत् ।
बिम्बानि संस्थितान्येव शक्यन्ते यदि काश्यप ॥ ६ ॥
समाधानं ततः कुर्यान्न त्यजेत् सर्वथा द्विज ।
कौतुकं लोहजं जीर्णं द्रावयित्वा पुनः सृजेत् ॥ ७ ॥
पुनःसृष्टौ तु जातायां जीर्णवेषस्य काश्यप ।
प्राचीना बहि विपन्ते देव्यस्तमिष्य तं प्रमुम् ॥ ८ ॥
संभोजने(येत् ?) पुनर्नान्या देव्यः कर्ष्या द्विजोत्तम ।
अन्विच्छेदो बहि भवेत् तासां पूजनकर्मणि ॥ ९ ॥

4-(bcd) K. om.

5 & 6-(a) K. om.

7-(c) K. लक्ष्म for जीर्ण

उद्धाहं न पुनः कुर्यादिति शास्त्रविदां मतम् ।
 वैकल्यं यदि संजातं प्रभाषद्भासनादिषु ॥ १० ॥

हेतु(ति!)ष्वपि न यष्टव्यमसमाधाय तत्पुनः ।
 षटे वा मूलबेरे वा शक्तिं तद्विम्बसंस्थिताम् ॥ ११ ॥

उद्धास्य कारयेत्तेषां समाधानं द्विजोत्तम ।
 संप्रोक्ष्य च विघातव्यं पूजनं स्याद्यथापुरम् ॥ १२ ॥

शैलजं वस्तुजं बिम्बं जीर्णं यदि भवेन्मुने ।
 बालाल्यं कल्पयित्वा शक्तिं विन्यस्य तत्र च ॥ १३ ॥

आराधयेच्च तत्त्यक्तं स्तनेद्रुमौ जलेऽथवा ।
 निक्षिपेद् द्विजवर्यमि प्रासादे च विधिं शृणु ॥ १४ ॥

शैथिल्ये यदि(सति!) संजाते प्रासादस्य महामते ।
 बालालये स्थापयित्वा देवं सपरिवारकम् ॥ १५ ॥

तत्रैव पूजयेद्यावद्दामसंपादनं भवेत् ।
 धाम्नि जीर्णे न जीर्णे च ध्रुवे तद्दामसंस्थितम् ॥ १६ ॥

नान्यत्रोद्धासयेज्जीर्णं समादध्यात् पुनर्द्विज ।
 धामादेरङ्गहानौ च न जातायां न कल्पयेत् ॥ १७ ॥

अजीर्णे च पुनः स्थैर्यबुद्ध्या तत् कल्पयेद्यदि ।
 यजमानस्य तस्यागु सान्वयस्य च नाशनम् ॥ १८ ॥

पुरा प्रमादादुच्छ्रायं प्रासादादि कृतं यदि(!) ।
 पुनर्लक्षणसंयुक्तं कल्पयेद् द्विजपुंगव ॥ १९ ॥

पुनःप्रकल्पनविधौ बहुबेरैकबेरयोः ।
 यथापुरं कल्पयेत् व्यत्यासं नैव कल्पयेत् ॥ २० ॥

16-(d) KMy. 'बम्' for 'बे'

18-(b) My. 'स्थैर्यं' विष्णुर्लक्षणं कारयेद्यदि

19-(a) My. 'जा' for 'दा'

पूर्वं देवीविनाभूतं भूयःकृतौ कृतं यदि ।
 बहुवेरं तथा तस्य देवीभ्यां सह वा विना ॥ २१ ॥
 यथाबुद्धिं विधातव्यं यजमानस्य सुव्रत ।
 प्रासादं(दोः) विन्ममन्वा स्वर्ग्यक्तममानुषम् ॥ २२ ॥
 पूर्वं लक्षणहीनं च(चेत्?)जीर्णोद्धारेऽपि तं(तत्?)तथा ।
 अन्यथा नैव कर्तव्यं कृते दोषो म्हान् भवेत् ॥ २३ ॥
 स्थितयानशयानेषु विच्वेषु च यथापुरम् ।
 अमानुषेषु कर्तव्यमनघैरेवमेव हि ॥ २४ ॥
 मानुषेषु यथेच्छातः पुनःसृष्टौ न दोषमाक् ।
 यद्धत्तु यच्च यन्मानं यादृशं देवनिर्मितम् ॥ २५ ॥
 विमानं तादृगेवाथ जीर्णोद्धारेऽपि नान्यथा ।
 मोहात् प्रकल्पयेत्*च अ*(चेद?)न्यथा राजराष्ट्रयोः ॥ २६ ॥
 दोषाय जायते विप्र यथापूर्वं प्रकल्पयेत् ।
 ऐष्टकं मृष्म्यं वा चेन्मानुषं वार्षमेव वा ॥ २७ ॥
 घाम जीर्णं यदि भवेत् पुनस्तच्छिख्यापि वा ।
 अथवेष्टक्या कुर्यात् तत्र दोषो न विद्यते ॥ २८ ॥
 रक्षार्थमुपपीठ्यादि कल्पयन् वर्धयेद्दहिः ।
 तत्स्नान् परिवारांश्च स्थापयेत् कल्पयेत्पुनः ॥ २९ ॥
 तत्र दोषश्च न भवेत्तत्संरक्षणार्थिनः ।
 जीर्णं भवेद्यदि पुनर्गोपुरं पीठमेव वा ॥ ३० ॥

21-(a) My. °ब° for °बी°

22-(d) K My. °चं च for °चम°

24-(d) K My. °यं वावर्धे° for °व्यवर्धये°

26-(a) ABKM तादृगे for तादृगे

28-30 A. om.

नद्यादीनां जलरयैर्नष्टं वा चलिं तु वा ।

घाम बिम्बादि तत्स्थानात् पुनरन्यत्र (तु!) कल्पयेत् ॥ ३१ ॥

येन मन्त्रेण या मूर्तिर्यादृशेनाधिकारिणा ।

कल्पिता तादृशीमेव मूर्तीनां (तिं तु!) परिकल्पयेत् ॥ ३२ ॥

मूर्तिस्तत्र च मन्त्रं च तादृशं चैव देशिकः ।

जीर्णोद्दारे पूर्वविधौ फलं तुल्यं द्वयोर्भवेत् ॥ ३३ ॥

व्यत्यये कल्प्यमाने तु *मूर्तिनात्रा(तीनाम!) चिकारिणा* ।

क्षयो भवेदतिमहान् राजराष्ट्रनृणामपि ॥ ३४ ॥

जीर्णोद्दारे कल्प्यमाने बहुबेरे प्रतिष्ठिते ।

स्नापयेत् कर्मबिम्बं च वेदिकायां च शाययेत् ॥ ३५ ॥

न कार्यो जलसंवासो नयनोन्मीलनं विना ।

संहारसृष्टौ च विना ह्यन्यत्सर्वं समाचरेत् ॥ ३६ ॥

आसाद्य ध्रुवबेरेण सर्वं विप्रं प्रकल्पयेत् ।

बालालयं विधायथ तद्रात्र्यां प्रार्थ्य सादरम् ॥ ३७ ॥

आवाह्यं तद्गतां शक्तिं कुम्भे तद्वान्यमस्तके ।

स्थापयित्वा समभ्यर्च्य प्राप्ते काले च देशिकः ॥ ३८ ॥

निवेश्य मूलबेरे तां शक्तिं शास्त्रोक्तवर्त्मना ।

कुम्भपातौ(!) विशेषेण परिवारान् प्रकल्पयेत् ॥ ३९ ॥

तदन्ते चोत्सवं कुर्यात् स हि शान्तिविधिः स्मृतः ।

प्रासादे प्रतिमायां च मभापीठादिकेऽपि च ॥ ४० ॥

32-(d) ABM द्वितीयं कल्पने भवेत् ॥

33-(a) ABM मन्त्रेण तत्रैव for ° मन्त्रं च मन्त्रं च

-(d) ABM त° for द्व°

34-(b) My. मूर्तीनां त्रा(!)चिकारिणा

37-(b) ABKM विप्रः for विप्र

39-(c) A पात्रौ for पातौ

40-(a) ABM °द्वेते for °दन्ते

अङ्गमङ्गादिदोषाणां कृते संधानकर्मणि ।
जातायामपि विच्छित्तौ पूजायाश्चैव काश्यप ॥ ४१ ॥
असृग्स्पर्शने जाते विष्मूत्ररुषिरादिभिः ।
स्पर्शनाद् दूषणे जाते घात्रो बिम्बस्य वा द्विज ॥ ४२ ॥
संश्लेषणं विघातव्यमिति शास्त्रस्य निश्चयः ।
दोषाणां तारतम्येन प्रोक्षणं रूपनं हरेः ॥ ४३ ॥
होमं च कश्यपेद्विद्वान् शान्त्यर्थं सर्वकर्मणाम् ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
जीर्णोद्धारविधिर्नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः

काश्यपः—

भगवन् वैष्णवे यागे क्रियमाणेऽपि नित्यशः ।
राजराष्ट्रादिदोषेण विभ्रमेज्जायते गुरो ॥ १ ॥
तद्दोषप्रविधाताय किं कार्यं मानवैर्भुवि ।
मदधनुःशुद्धिद्विधेत्तन्मे वक्तुं त्वमर्हसि ॥ २ ॥

विश्वामित्रः—

आराधने भव्यतः क्रियमाणे द्विजांतमैः ।
मन्त्रलोपे क्रियालोपे शान्त्यर्थं श्रूयतां विधिः ॥ ३ ॥

1-(d) A °रोः for °रो

K. विभोः for गुरो

2-(a) K. My. प्रलिः for प्रविः

-(b) K. °वमन्वे° for °व मानवे°

3-(b) ABKM व for °वैः

-(d) My. °वे for °वाम्

सांवत्सरिकदोषौषधायश्चित्तं वदाम्यहम् ।

पवित्रारोपणं नाम सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ४ ॥

बर्षे वषे तु कर्तव्यमाराधनमिदं परम् ।

आवणे मासि वा कार्यं यद्वा भाद्रपदेऽपि वा ॥ ५ ॥

एष्वा(वा ?)दिमासाः सर्वत्र पवित्रारोपणं न च(?)

निर्मितान् विभक्त्याभिस्तन्तून् कार्पासजानपि ॥ ६ ॥

कौशेयानथवा क्रीतान् समान् दोषविवर्जितान् ।

मुद्गमावादिभिर्भूषैः संमिश्रं क्षालयेज्जलैः ॥ ७ ॥

शुचिभिश्च प्रसन्नैश्च शुद्धेषु फलकादिषु ।

निधाय शोषयेद्विद्वानातपे शोधि(षि ?)तांस्ततः ॥ ८ ॥

परीक्ष्य तृणरोमाणि निरस्य च समाहितः ।

त्रिगुणीकृत्य च पुनस्त्रिगुणानपि कारयेत् ॥ ९ ॥

चतुर्गुणीकृत्य च तान् मातुलङ्गफलोपमान् ।

विधाय स्थापयेत् पूर्वं मृत्पात्रेषु नवेषु च ॥ १० ॥

गोमयालेपिते शुद्धे भूतले सुसमे शुभे ।

प्रमाणानुगुणं शङ्खद्वयं यज्ञद्रुमोद्भवम् ॥ ११ ॥

निधाय शङ्कोरारोप्य तद्वत्कुर्यात्प्रवर्त(वित्र ?)कम् ।

छातैः शुक्लम्बरधरैर्वदविद्भिः समाहितैः ॥ १२ ॥

6-(a) K. एष्वादिनासिकः सवन्

My. °सः for °साः

-(b) K. My. °हणं परम् for °पणं न च

8-(b) K. सिद्धे° for शुद्धे°

-(d) ABM My. °ष्य for °धि°

9-(a) K. °रुवाकण° for °रुव तृण°

10-(a) K. वितान् for च तान्

-(c) ABM My. °धिता for °धाय

12-(b) My. विद्वत् for प्रवर्त° (वित्र ?)

धृतोर्ध्वपुण्ड्रैः कुशलैर्वैष्णवैरविकल्पनैः ।

उदङ्मुखैः प्राङ्मुखैर्वा कारयेत् पवित्रकम् ॥ १३ ॥

सूत्रैरष्टोत्तरशतं(?) द्वात्रिंशद्भूषितसंयुतम् ।

मूलत्रैरादिकानां स्यादधिवासाथमीदृशम् ॥ १४ ॥

मण्डले पद्मानं स्यात् कुम्भे तत्कुम्भमानकम् ।

मेखलमानकं कुण्डे पवित्रमधिवासकम् ॥ १५ ॥

चक्राब्जमण्डलस्थेषु पद्मनाभ्यरनेमिषु ।

तत्समानि च कुर्वीत पवित्राणि बहिर्दृते(तौ?) ॥ १६ ॥

तत्समानं पवित्रं स्याद् ग्रन्थितन्तुविधिं शृणु ।

तन्तुंश्चतुःशतं विद्धि ग्रन्थयः सप्तविंशतिः ॥ १७ ॥

पादोना तन्तुसंख्या स्याद् द्विगुणा ग्रन्थयो द्विज ।

तन्तुसंख्या शतयुगं ग्रन्थयस्त्रिगुणात्म(दिम?)काः ॥ १८ ॥

बाह्यचतुः(बाह्यतौ?) ततस्ताश्च चतुःशतमितास्तथा ।

ग्रन्थयः पञ्चगुणिताः कुम्भस्याष्टोत्तरं शतम् ॥ १९ ॥

तन्तवो ग्रन्थयश्च स्युश्चतुर्विंशतिसंख्यकाः ।

करके तन्तवः कार्या एकाशीतिप्रमाणकाः ॥ २० ॥

सप्तविंशतिसंख्याका ग्रन्थयः करकेऽपि च ।

कौतुकानां पवित्राणि दश तानि क्रमाच्छृणु ॥ २१ ॥

प्रमाणगन्धालंकारपवित्रत्रयमुत्तमम् ।

मध्यमं चाधममिति त्रीणि पश्चात् किरीटकम् ॥ २२ ॥

15-(d) My. °वेत् for °कम्

16-(b) ABKM °त for °र°

-(d) My. °दिः सप्तैः for °दिर्दृते (तौ ?)

20-(b) My. स्युः सप्तविं for स्युश्चतुर्विं

21-(a) KMy °ता for °का

-(d) K °स्यु द्विज for क्रमाच्छृणु

22-(a) My. मन्थाबन्धरा for मन्थाबन्धरा

श्रीवत्सं कौस्तुभं चैव वनमाला त्रयं तथा ।

इत्थं दशपवित्राणि तन्तुग्रन्थिक्रमं शृणु ॥ २३ ॥

नाभ्यन्तं प्रथमं सूत्रमष्टोत्तरशतं विदुः ।

द्वात्रिंशत् स्याद् ग्रन्थिसंख्या गन्धाख्यं हृदयावधि ॥ २४ ॥

अशीतितन्तवस्तस्य ग्रन्थस्यः पञ्चविंशतिः ।

अलंकारपवित्रं तु जङ्घामध्योक्तमायतम्(!) ॥ २५ ॥

तन्तवोऽष्टोत्तरशतं द्वात्रिंशद् ग्रन्थयो मताः ।

उत्तमाख्यपवित्रस्य सूत्रसंख्या चतुःशतम् ॥ २६ ॥

ग्रन्थोऽष्टोत्तरशतं जानुमध्यान्तमायतम्(!) ।

मध्यमस्य च तन्तूनां शतानि त्रीणि काश्यप ॥ २७ ॥

अशीतिग्रन्थयो ज्ञेया ऊरुमध्यं तदायतिः(!) ।

अधमस्य शते द्वे तु तन्तवः परिकीर्तिताः ॥ २८ ॥

ग्रन्थयस्तस्य षष्टिः स्युर्नाभिमध्ये तदायतिः(!) ।

किरीटाख्यपवित्रस्य तन्तवः स्युश्चतुःशतम् ॥ २९ ॥

किरीटमेव मानं स्याद् द्वात्रिंशद्ग्रन्थयोऽस्य च ।

श्रीवत्साख्यपवित्रस्य तन्तवः स्युश्चतुःशतम् ॥ ३० ॥

ग्रन्थस्यः सप्तविंशत्(!) स्याद्वा(स्युर्हा!)रान्तं तत्प्रकल्पनम् ।

कौस्तुभस्य शते द्वे तु तन्तूनां परिकीर्तिताः ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशद् ग्रन्थस्यः कार्याः स्तनमध्ये तदायतिः(!) ।

वनमालाह्वयस्य स्युस्तन्तवोऽष्टसहस्रकम् ॥ ३२ ॥

प्रमाणं चरणायामं ग्रन्थिसंख्या न विद्यते ।

पीठस्य च पवित्रं स्यात् पञ्चविंशतिसूत्रकम् ॥ ३३ ॥

23-(d) MMy. तत्र for तन्तु

24-(d) ABMMY. हृदयावधिं द्विज

27-(b) BK 'तिः for 'तम् !)

31-(b) ABKM धारास्ताम् for ना,स्युर्हा !/रान्तम्

दशभिर्ग्रन्थिर्मिर्युक्तं तदायामसमन्वितम् ।
 अर्घ्यसात्रे धूपदीपपात्रे षण्ठाक्षमाल्योः ॥ ३४ ॥
 सर्वेष्वष्टोत्तरशतं सूत्राणि ग्रन्थस्येऽपि च ।
 यथाशोभं प्रकल्प्याः स्युरायामो द्वादशाङ्गुलः ॥ ३५ ॥
 विष्वक्सेनस्य तार्क्ष्यस्य दिक्पालानां च काश्यप ।
 दिग्देवतानां च तथा दुर्गाविमिश्रयोरपि ॥ ३६ ॥
 ऋत्विज्योक्तयोश्चापि तन्तवोऽष्टोत्तरं शतम् ।
 द्वात्रिंशद् ग्रन्थयः प्रोक्ता हस्तायामो(?) द्विजोत्तम ॥ ३७ ॥
 चण्डादीनां च सर्वेषां सप्तविंशतिसूत्रकम् ।
 हस्तमानं प्रकर्तव्यं यथाशोभमपि द्विज ॥ ३८ ॥
 द्वारतोरणकुम्भानां तद्वदेव पवित्रकम् ।
 कर्णिकायामसदृशं बलिपीठपवित्रकम् ॥ ३९ ॥
 आचार्याणां यतीनां च नाम्भ्यन्तपरिलम्बितम् ।
 अष्टोत्तरशतैः सूत्रैर्बहुभिर्ग्रन्थिर्मिर्युतम् ॥ ४० ॥
 ऋत्विजां पूजकानां च वैष्णवानां तथैव च ।
 सूत्रैरेकोत्तराक्षीतिमितैर्नाम्भ्यन्तलम्बितम् ॥ ४१ ॥
 राज्ञाषष्टोत्तरशतै रचितं तन्तुभिर्द्विज ।
 निर्मितं तूष्णमैश्व ग्रन्थिभिः शोभितं यथा ॥ ४२ ॥
 नाम्भ्यन्तलम्बितं कार्यमन्येषामनुजीविनाम् ।
 एकवर्षीतिप्रमाणैश्च सूत्रैः कार्यं द्विजोत्तम ॥ ४३ ॥
 वैद्यादीनां च कुर्वीत चतुर्विंशतितन्तुभिः ।
 विभवे सति सर्वेषां पवित्राणां तु विस्तृतिः(?) ॥ ४४ ॥

34-(a) ABMMY. बहु° for दश°

-(c) ABMMY. धूपपात्रे for धूपदीप°

(d) ABMMY. कथायावद्वर्षके ॥

मणिमुक्ताप्रवालाद्यैर्लोहैः स्वर्णादिभिस्तथा ।
तदभावे च तूर्त्वा ग्रन्थिमध्यं प्रपूर्य च ॥ ४५ ॥
सूत्रैर्ग्रन्थ्यन्तरालानि यथाशोभं तु रञ्जयेत् ।
विमवे सति संकोचो नैव कार्यो विजानता ॥ ४६ ॥
पवित्रेषु कृतेष्वेवं शास्त्रचोदितवर्त्मना ।
निक्षिप्य हेमभाण्डेषु महत्सु बहुषु द्विज ॥ ४७ ॥
अथवा मृष्मयेष्वेव शुभेषु शुचिषु द्विज ।
वस्त्रस्वपडैश्च वक्त्राणि सूत्रैर्बध्वा दृढैरपि ॥ ४८ ॥
पूर्वपक्षे दशम्यां च सायाहे मूर्तिपैः सह ।
सहैव यजमानेन प्रविश्य सदनं हरेः ॥ ४९ ॥
आराधयित्वा देवेशं भक्त्या विज्ञापयेत् स्वयम् ।
प्रणतः प्राञ्जलिर्मूत्वा गाथामेतामुदीरयेत् ॥ ५० ॥
भगवन् नृहरे तस्मिन् नित्यपूजाविधौ तव ।
न्यूनातिरेकजनितदुरितोत्सारणक्षमम् ॥ ५१ ॥
सर्वासां संपदां चैव समुत्पादनहेतुकम् ।
पवित्रारोह(प!)णं नाम समाराधनमुत्तमम् ॥ ५२ ॥
चिकीर्षामि जगन्नाथ विधिना चोदितेन तत् ।
कारयित्वा त्वविघ्नेन जुषस्व दयया मयि ॥ ५३ ॥
इत्थं विज्ञापनं कृत्वा प्रणम्यालयमध्यतः ।
निर्गत्य मण्डपवरं स्वनुल्लिप्तं स्वलंकृतम् ॥ ५४ ॥
बितानध्वजमालाभिर्दर्भमालापरिष्कृतम् ।
द्वारपार्श्वेषु(क्षु!)विन्यस्तपूर्णकुम्भयुगं द्विज ॥ ५५ ॥

46—(d) K. द्विजोत्तम for विजानता

51—(ab) ABM om.

55—(d) ABMMy. ंतम् for ंगम्

चकाब्जमण्डलं तत्र कारयित्वा विधानतः ।
 मण्डलस्य समीपे तु दर्मानास्तीर्य देशिकः ॥ ५६ ॥
 आसीनः प्राङ्मुखस्तिष्ठन् संकल्प्योपवसेत्ततः ।
 जाग्रदेव नयेत्तत्र रात्रिं जपपरस्तदा ॥ ५७ ॥
 एकप्रदश्यां निशादौ तु कारयेदधिवासनम् ।
 प्रतिष्ठोक्तेन विधिना विधायान्कुरोपणम् ॥ ५८ ॥
 बन्धनं कौतुकस्यैव कृत्वा कल्याणकौतुकम् (के!) ।
 तोरणार्धर्चनं कृत्वा मण्डपे दिम्बिदिक्षु च ॥ ५९ ॥
 ऋगादिवेदांश्चतुरो द्विजाम्येवेदविद्युमैः ।
 शास्त्रामेकाग्र्यं चापि विद्वद्भिरभिषोष्य च ॥ ६० ॥
 मेरीपट्टकांस्यादि षोषयित्वा समन्ततः ।
 करयित्वा च गीतादीन् सर्वमङ्गलसंयुतम् ॥ ६१ ॥
 शास्त्रिणां दशभिर्मरैः कृत्वा माहेन्द्रमण्डलम् ।
 पवित्रमाण्डमसिलं तत्र संस्थाप्य देशिकः ॥ ६२ ॥
 पुण्याहषोषणं कृत्वा दहनाप्यायनादिकैः ।
 विशोष्य पूयित्वा तु कालागस्तमुद्भवैः ॥ ६३ ॥
 कलशौघन्दनाद्यैश्च धनसारैश्च सर्वतः ।
 सर्वतो गन्धपुष्पैश्च सुगुमैरभिषिच्य च ॥ ६४ ॥
 क्षौमेरमिनपैत्तानि पात्रप्यावेह्य काश्यप ।
 चक्रमुद्रां दर्शयित्वा सभाज्जाह्नेन मण्डपम् ॥ ६५ ॥

57-(b) ABMMy. संस्त° for °क्षेत्त°

-(d) ABKM °रः स° for °रस्त°

60-(b) ABK. °क्षे° for °दक्षे°

-(c) ABM °मप्यावत्तम् K °वेष्टयितुम् for °वेष्टयनीम्

-(d) ABM °तद्विद्धि K तद्विद्धि for विद्वद्धि°

संवेष्ट्य सूत्रैरीशानीं दिशमारभ्य सर्वतः ।
 उपरिष्ठान्मष्टपस्य घ्यात्वास्त्रेशं सुदर्शनम् ॥ ६६ ॥
 भूतले सगदं पद्मं पाञ्चजन्यं दिशास्वपि ।
 छिद्रान्वेषणदक्षाणां भूतानां शान्तये पुनः ॥ ६७ ॥
 बलिं माषौदनेनैव विकीर्य च समन्ततः ।
 आपयित्वौत्सवं बिम्बमुपवीतावसानकम् ॥ ६८ ॥
 सभाज्य मष्टपे चैव समानीय द्विजोत्तम ।
 निवेद्य च हविस्तत्र समाप्याराधनं हरेः ॥ ६९ ॥
 कर्करीसहिते कुम्भे हविरन्तं सभाज्य च ।
 हव्यवाहगतं देवं तर्पयित्वा हुतेन च ॥ ७० ॥
 पवित्रभूषणं सर्वं चतुःस्थानस्थितस्य च ।
 पृथक् पृथक् पात्रगतं पुरतो विनिवेश्य च ॥ ७१ ॥
 जपमिदं विष्णुरितिमन्त्रं मङ्गलसंयुतम् ।
 आसाद्य मूलबिम्बं तु पवित्रं मूलमन्त्रतः ॥ ७२ ॥
 तस्मिन् विन्यस्य सर्वत्र क्रमादर्चासु देशिकः ।
 पवित्रभूषणन्यासं विधाय तदनन्तरम् ॥ ७३ ॥
 सूत्रैश्च पञ्चवर्णाद्यैः (ज्यैः ?) प्रासादं चापि वेष्टयेत् ।
 तां रात्रिं सकलां नीत्वा जाग्रदेव जपादिकैः ॥ ७४ ॥
 प्रभाते मण्डपाग्रस्थं नीत्वा ज्ञानार्थवेदिकाम् ।
 आपयित्वा च विधिना भूषयित्वा ततः परम् ॥ ७५ ॥

72-(c) K °बाँ for °बाय

(d) AM पूर्° for मूल°

73-(a) ABM °द्यस्य for °न्यस्य

74-(a) K पृथवर्गाज्यैः for पञ्चवर्णाद्यैः (ज्यैः ?)

75-(a) KM मण्डपाग्रस्थान् for मण्डपाग्रस्थम्

नीत्वा च मण्डलं तत्र पूजयेद्दीपपश्चिमम् ।
 कुम्भादीनपि चाभ्यर्च्य निवेद्याञ्च चतुर्विधम् ॥ ७६ ॥
 हुत्वा च पायसादीनि पुंसूनेन पृथक् पृथक् ।
 बहुभिः सतिलंछजैर्भूपैरगरुभिस्ततः ॥ ७७ ॥
 समिद्धिराज्यैर्जुहुयात् पृथगष्टशताहुतीः ।
 सांवत्सरोक्ते सुमगे मुहूर्ते देशिकोत्तमः ॥ ७८ ॥
 मण्डलं भूषयेत्पूर्वं पवित्रैर्भूषणोत्तमैः ।
 मण्डलाङ्गानि च तथा पद्मादीनि यथातथम् ॥ ७९ ॥
 कुम्भादीनपि चाभ्यर्च्य निवेद्याञ्च चतुर्विधम् ।
 कुम्भस्थे(भ्ये च ?) करके देवे कुण्डे वा तोरणादिषु ॥ ८० ॥
 तत्कुम्भेषु च सर्वेषु भूषणानि यथाक्रमम् (?) ।
 मण्डलस्थं जगन्नाथं परीत्याथ प्रदक्षिणम् ॥ ८१ ॥
 सर्वमङ्गलसंयुक्तं मन्दिरान्तः प्रवेश्य च ।
 अर्चनादिनिवेद्यान्तं विधाय च समाजन्म् ॥ ८२ ॥
 मूलार्चादीनि सर्वाणि विष्ण्वान्यपि पवित्रकैः ।
 अलङ्कृत्याथ निर्गत्य चण्डादीनामपि द्विज ॥ ८३ ॥
 परिवारगणानां च पवित्राणि निधाय च ।
 मन्त्रादीनामपि तथा सेनानीतार्थ्योरपि ॥ ८४ ॥
 बलिपीठावसानानां सर्वेषामपि कार्दम ।
 विष्णुगात्रत्रिंशद्भ्यः तथैवं विष्णुस्तिवपि ॥ ८५ ॥

76-(c) K 'नमितोऽ' for 'नमि वा'

77-(b) K. समूत्राय for पुंसूनेन

-(d) K 'वा for 'तः'

78-(h) My. 'मृद्व' for 'मृद्व'

79-(d) ABKM 'व for 'त'

80-(c) ABMMY. कुम्भं स करकं देवम्

-(d) ABMMY. 'मृद्व' for 'भ्ये'

अष्टाक्षरेण वा यद्वा द्वादक्षरविधया ।
 पवित्राणि प्रदायाच्च देशिको मूर्तिपैर्युतः ॥ ८६ ॥
 प्रविश्य विष्णोः सदनं यजमानः समाहितः ।
 अङ्गलौ रत्ननिचयं हैमं वा पुष्पसंचयम् ॥ ८७ ॥
 निवेश्य स्तोत्रपठनं कुर्वन्नेव पदाब्जयोः ।
 विकीर्ष्य तानि रत्नानि हैमानि कुसुमान्यपि ॥ ८८ ॥
 मनुजानामपि तथा पवित्राणि कृतानि च ।
 वस्त्राण्यपि च विज्ञाप्य देवं गृहीत देशिकः ॥ ८९ ॥
 ऋत्विग्भ्यः पूजकेभ्यश्च वेदविद्भ्यश्च दापयेत् ।
 विहितानि पवित्राणि दृष्ट्वा देवमुत्साम्बुजम् ॥ ९० ॥
 विज्ञापयेदिमां गाथां सर्वदेवक्षमापिणीम् ।
 देवदेव जगन्नाथ दयाभ्रांथे मया कृतम् ॥ ९१ ॥
 गृहाणाराधनमिदं सर्वभोगप्रपूरणम् ।
 स्वातन्त्र्येण मया नैतद्विहितं जगतां निधे ॥ ९२ ॥
 किं तु त्वत्प्रेरितमतिः क्लिप्तवान्यत् क्षमस्व मे ।
 इत्थं विज्ञाप्य देवेशं प्रणिपत्य क्षमापयेत् ॥ ९३ ॥
 यजमानश्च गुरवे तस्मिन् काले पशून् भुवः ।
 गृहं च धनधान्याद्यं दद्यात् प्रीतेन चेतसा ॥ ९४ ॥
 अन्येभ्यः सहकारिभ्यस्तत्त्वकर्मानुरूपतः ।
 देया च दक्षिणा तेषां मनःप्रीतिर्यथा भवेत् ॥ ९५ ॥
 अपराहे च देवेशं नीत्वा धाम प्रदक्षिणम् ।
 सर्वमङ्गलसंयुक्तं मन्दिरान्तः प्रवेशयेत् ॥ ९६ ॥

सप्त त्रीन् पञ्च दिवसान् समतीत्यावरोहणम् ।
 पौर्वं सूक्तसुचार्यं तथा साम रथन्तरम् ॥ ९७ ॥

त्रिसुगर्णं मूलमथ पवित्राण्यवरोपयेत् ।
 गुरवे तानि देयानि प्रीणनार्थं मधुद्विषः ॥ ९८ ॥

कुम्भस्थं मण्डलस्थं च वहिस्थं च हरिं पुनः ।
 विष्टज्य देवस्य ततः क्षपनं चापि कारयेत् ॥ ९९ ॥

अनेन विधिना विप्र पवित्रारोह(पः)णं हरेः ।
 कुर्वन् फलान्यन्तानि प्राप्नोत्येव न संशयः ॥ १०० ॥

अनेन विधिना विप्र कङ्कारकुसुमान्यपि ।
 तथा वमन्याः पत्राणि देवस्यारोपयेद् द्विज ॥ १०१ ॥

सांवत्सरिकभोगानां पूरणार्थं श्रियः पतेः ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
 पवित्रारोपणविधिर्नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

97-(a) ABK °रात्रं त्रि M त्रिरात्रम् for त्रीन् पञ्च

-(b) AB °ल्ल च for °ल्लाव°

KM °ल्ल च रोहि for °ल्लावरोह°

98-(a) AB पुपर्वमूलमथवा

99-(a) ABKM उह्यास्व कुम्भस्थं for कुम्भस्थं मण्डल°

-(b) ABKM मण्डलस्थम् for वहिस्थं च

100 ABKM Om.

कथञ्चनः—

भगवन् कल्याणवास कङ्कारकुसुमार्चनम् ।
दम्नीदलपूजां च वक्तुमर्हसि मे गुरो ॥ १ ॥

विश्वमित्रः—

कङ्कारकुसुमैः पूजां लक्ष्मीभर्तुर्वदाम्यहम् ।
सावधानेन मनसा तच्छृणु द्विजपुंगव ॥ २ ॥
पुराम्बरीषो नामाभूद्राजर्षिर्धार्मिकोत्तमः ।
चक्रवर्तीश्वरश्चक्रे*(?) सद्दीपां सागराम्बरात् ॥ ३ ॥

विजित्य सकलमुखां स राजा धर्मतः प्रजाः ।
रञ्जयामास सकलाः प्रजाः स्वा इव भूपतिः ॥ ४ ॥

अदर्शनेन कार्याणामन्येषां यज्ञपूरुषम् ।
तोषयामास बहुभिर्यज्ञैः संपूर्णदक्षिणैः ॥ ५ ॥

एकोनमश्वमेधानां शतं चक्रे महामनाः ।
कर्तुं शततमं यज्ञं तुरंगं स विसृष्टवान् ॥ ६ ॥

स्त्रैरं चरन्तमधं तममात्यैर्बहुभिर्वृतम् ।
पश्यतां रक्षिणां शक्रो गृधमूर्तिर्जहार ह ॥ ७ ॥

रक्षिणोऽन्विष्य सर्वत्र तुरगादर्शनेन *तम्* (तु!) ।
विषण्णवदना भूत्वा भूमिपालं व्यजिज्ञपन् ॥ ८ ॥

पश्यतां सावधानेन(ना!) अ(प्य!)स्माकं ते (तु!) तुरंगमः ।
अदर्शनं गतो देव करणीयं वद प्रभो ॥ ९ ॥

इति श्रुत्वा गिरं तेषामम्बरीषो महीपतिः ।
ऋत्विक्पुरोहिताचार्यानाह्वयेदं वचोऽब्रवीत् ॥ १० ॥

मध्ये तुरंगमो नष्टः किं कृत्यं वदत द्विजः ।
 इत्युक्तास्ते गिरं चेमाम्बुद्विजवरा द्विज ॥ ११ ॥
 अन्विष्यतां द्विजसुतः कश्चित् तेन यजामहे ।
 इत्युक्तो भूमिपालस्तु द्विजसुतुं स्वकैर्धनैः ॥ १२ ॥
 *विक्रीया(!)*नीतवान् मार्गे मया नीतः कुमारकः ।
 मम निवेदयामास यथावृत्तं मयापि सः ॥ १३ ॥
 पालितः शिष्यतां प्राप्तः शुनःशेपः स वै द्विजः ।
 राजापि निर्विण्णमना वसिष्ठमिदमुक्तवान् ॥ १४ ॥
 यज्ञ*विमार्श(!)*मानीतो मया विप्रकुमारकः ।
 सोऽपि त्रातो भगवता विश्वामित्रेण धीमता ॥ १५ ॥
 यज्ञः सफलतां प्राप्तस्तथापि मम चेतसि ।
 किंो विश्वसनार्थाय मयानीत इति द्विज ॥ १६ ॥
 वर्तते विचिक्षित्सा तु प्रायश्चित्तं समादिश ।
 इति पृष्टः स भगवान् बसिष्ठो मुनिसत्तमः ॥ १७ ॥
 अम्बरीषं महाराजमुक्तवान् द्विजसत्तम ।
 असमृद्धाक्ष्येन नृपते यत्त्वया द्विजबालकः ॥ १८ ॥
 अनीतस्तत्र दोषोऽत्र न भविष्यति भूमिप ।
 तथापि विचिक्षित्सा ते वर्तते यदि चेतसि ॥ १९ ॥
 ब्रह्महत्यापहं राजन् भूक्तां व्रतशुचमम् ।
 धन्यं कस्तस्माद्युष्यमारोव्यजनकं महत् ॥ २० ॥
 विष्णोः प्रीतिकरं सर्वसंपदामेककारणम् ।
 विशोषेज त्रिबो देव्याः प्रीणनं तद्भक्तोत्तमम् ॥ २१ ॥

15-(d) B.M. वेदवा for जीवता

20-(d) B.K.M. °वम् for ° वम्

सदा धारयते देवी मही कङ्कारसूनकम् ।
 द्विधामूता स्थिता शक्तिरेकैकं(व !)मधुविद्विषः ॥ २२ ॥
 श्रीमहीरूपभेदेन तस्मादूम्या करे धृतम् ।
 कङ्कारं भगवत्प्रीतिकारणं तत्सभाजय ॥ २३ ॥
 एवमुक्तो भगवता वसिष्ठेन महीपतिः ।
 कङ्कारैर्देवदेवेशमर्चयित्वा श्रियः पतिम् ॥ २४ ॥
 ऐहिकान् सकलान् भोगान् भुक्त्वान्ते वैष्णवं पदम् ।
 गच्छेदतः(!) प्रवक्ष्यामि तव तेजोभिष्टुद्धये ॥ २५ ॥
 मयाप्याराधितो देवः कङ्कारैः पुरुषोत्तमः ।
 ब्राह्मण्यं तपसा लब्धं यदा कस्यपन्नन्दन ॥ २६ ॥
 तदा मां ब्रह्मणः पुत्रो वसिष्ठो भगवान् ऋषिः ।
 ब्रह्मर्षिस्त्वमसीत्युक्त्वा तव तेजोभिष्टुद्धये ॥ २७ ॥
 कङ्कारैर्यज तं देवं विष्णुं जिष्णुं सनातनम् ।
 इत्युक्त्वा तद्विधिं भूयः कथयित्वा मुनीश्वरः ॥ २८ ॥
 जगामादर्शनं भूयस्तच्छ्रुत्वाहमपि द्विज ।
 जी(जी!)र्णवांस्तु व्रतेनैव तदुक्तेनैव बर्त्तना ॥ २९ ॥
 सकृदेतेन चीर्णं व्रतेन द्विजसत्तम(!) ।
 तच्छृणुष्व(!)वधानेन व्रतं सर्वार्थसाधनम् ॥ ३० ॥
 ऋतुराजे वसन्ते वा तथा शरदि वा द्विज ।
 ज्येष्ठे वा श्रावणे वापि मासे पौषेऽथ फाल्गुने ॥ ३१ ॥

26-(d) ABM My. °बा for दा

29-(c) ABM जीर्णवांस्तु व्रतपर्यन्तम्

-(d) K My. एतदुक्तेन for तदुक्तेनैव

30-(a) My. जी° for जी°

31-(c) ABM ° for उये°

-(d) ABM My. °ये for °वे

BKM My. ° for फा°

पूर्वपक्षे तु पञ्चम्यां द्वादशीपूर्णयोरपि ।

रोहिणीश्रवणादित्येष्टरासु तथैव च ॥ ३२ ॥

यजमानानुकूलेषु मासर्षादिषु च द्विज ।

त्रैवर्णिकेष्वेकत्रतो यजमानोऽपि काश्यप ॥ ३३ ॥

प्रार्थितो यजमानेन देशिकः कारयेदिदम् ।

कङ्कारं भगवद्यागं सावत्सरिकस्तुतम् ॥ ३४ ॥

जाराचनदिनात्पूर्वं नवमे सप्तमेऽपि वा ।

तृतीये वाद्य सद्यो वा मङ्गलाङ्कुरवापनम् ॥ ३५ ॥

तस्मादारम्य कुर्वीत विशेषयजनं हरेः ।

मण्डपादिष्वलंकारविधिः कार्यो विशेषतः ॥ ३६ ॥

सर्वाः*धृ वृतयोः* (क्षैवावृतीः!) धान्नो ग्राममध्यं च सर्वतः ।

तोरणैः केतुमालाभिः पताकाभिश्च सुव्रत ॥ ३७ ॥

अलंकुर्यात् प्रयत्नेन यथा दिव्या भवन्त्यमी ।

संकास्पितदिनात् पूर्वदिवसे तु प्रकेतनम् ॥ ३८ ॥

समाप्य सकलं कर्म सर्वमङ्गलसंयुतम् ।

प्रययेद्वापिकां स्नात्वा(!) तस्याः पश्चिमतः प्रपाम् ॥ ३९ ॥

चतुःस्तम्भयुतामष्टस्तम्भैर्युक्तामथापि वा ।

विषाद्य स*विधानां तं* (वितानां तु!) समीकृत्य च भूतलम् ॥ ४० ॥

विलिप्य गोमयेनाथ सुचापूर्णैर्विलिप्य च ।

तन्मध्ये पञ्चभारेण शालीनां चतुरभकम् ॥ ४१ ॥

विषाद्योपरि विस्तीर्य क्षौमं भारद्वयं पुनः ।

तण्डुलानां विनिलिप्य भारयुग्मं तदूर्ध्वतः(!) ॥ ४२ ॥

37-(a) ABM सर्वस्वावृतयो for सर्वाः*धृ वृतयो*

40-(c) BM. ध° for व°

42-(a) ABM °क्षा for °स्ती°

वस्त्रोपरि तिलान् भारतीतान् निक्षिप्य देशिकः ।
 तत्कृते चतुरश्रेऽथ कुम्भं गन्धाम्बुपुरितम् ॥ ४३ ॥
 तन्तुवेष्टितसर्वाङ्गं क्षौमयुग्माभिवेष्टितम् ।
 निक्षिप्य कुशकूर्चान्तं नवरत्नसुसंयुतम् ॥ ४४ ॥
 तन्मध्ये पृथिवीं देवीमावाह्यार्घ्यादिना यजेत् ।
 परितश्चाष्टकलशान्द्रादींस्तेषु पूजयेत् ॥ ४५ ॥
 सुदर्शनं च करके सर्वविघ्नप्रशान्तये ।
 निवेदयेत् पायसं च मनुना पार्थिवेन तु ॥ ४६ ॥
 दत्त्वा च क्षेत्रपालाय तत्पात्रां पायसेन तु ।
 बलिदानं च परितः शकादीनां तथा बलिम् ॥ ४७ ॥
 दत्त्वा पूर्वादिशर्वान्तं भूमिर्भूम्नेतिसूक्ततः (कम्!) ।
 अधीयानोऽपि चिनुयात् पुष्पाणि सुशुभान्यपि ॥ ४८ ॥
 शङ्खकाहलनूर्यादिनृचगीतसमन्वितम् ।
 बापि (टि!) काया नूतनानि गृहीयात् कुसुमान्यपि ॥ ४९ ॥
 वैष्णवाश्चापि गृह्णन्तु तूष्णीं पुष्पाणि सर्वशः ।
 सौवर्णे पात्रनिचये स्थापयित्वा पिधाय च ॥ ५० ॥
 पुष्पाणि च समाहृत्य कुम्भस्य स्थापयेत्पुरः ।
 देव्याभ्योद्भासनं कृत्वा क्षामयित्वा च देशिकः ॥ ५१ ॥

43-(a) My. तलात् for तिलान्
 AK °र My. °रम् for °रा°

-(b) AK मि for ती°
 My. ततो for °तीतान्

46-(a) K °ल्लो for °रके

48-(d) My. °भगा for °शुभा°

50-(d) ABM °पि च द्वित्र K यथाविधि for पिधाय च

51-(a) K शुभ° for च स°

-(b) K My. कुम्भे संस्थापयेत्पुनः ।

-(c) ABM My. स्यो° for स्या

-(d) My. क्षी for क्षा°

गजस्कन्धाधिरुद्धे वाहयेद् द्विजसत्तम ।

छत्रच्छायासु चानीतैः पठद्भिः स्वस्तिसूक्तकम् ॥ ५२ ॥

अधीयानैश्च पुरतो विप्रेर्वेदचतुष्टयम् ।

शङ्खकहलचिह्नानां(?) सनादस(न?)पुरःसरम् ॥ ५३ ॥

तूर्यबोधैश्च पुरतो बधिरिकृतदिङ्मुखम् ।

पताकमिर्विचित्रामिच्छदिततपसंचयम् ॥ ५४ ॥

शाम म्रदक्षिणं कृत्वा गीतनृत्तान्वितं पुरः ।

देवागारं प्रविश्यैव ध्रुवरेपुरोमुवि ॥ ५५ ॥

स्वापयित्वा च देवाय दर्शयेत् कुसुमान्यपि ।

निर्गमय्य बहिः पुष्पं मण्डपं संनिवेश्य च ॥ ५६ ॥

ज्ञातं शुक्लान्तरधरैः सोष्णीषैर्वैष्णवैरपि ।

धृतोर्ध्वपुण्ड्रैर्ह्यर्चापैर्मालकर्मणि कोविदैः ॥ ५७ ॥

कनरयेद्विविधा मालास्तत्तद्वेप्रमाणतः ।

अभिवाससजं कुर्यादायामानामिलम्बिताम् ॥ ५८ ॥

मूलबेरस्य कुसुमैः कुर्यात् पञ्चशतैर्द्विज ।

अष्टोत्तरशतैः कुर्यात् कौतुकस्त्यौत्सक्यस्य च ॥ ५९ ॥

तत्तद्वेन सजं कुर्याद्विष्णोः श्रीभूमिसंज्ञयोः ।

कर्माचारप्रभृतीनां तु पञ्चविंशतिभिः सजम् ॥ ६० ॥

आनामिलम्बितां कुर्याद्यथाहारविभूषणम् ।

कुम्भमण्डलकुण्डानामभिवाससजं द्विज ॥ ६१ ॥

पञ्चासद्भिः पृथक् कुर्यात् कुसुमैर्द्विजपुंगव ।

अभिवाससजः कुर्यादेवं द्विजवरोत्तम ॥ ६२ ॥

55 (d) ABM विधोः for युधि

56-(b) K °वित्वा for वेत् ५२

My. ° वत् for वेत्

57-(b) K श्रुतात्वेः for वेष्णवैरपि

62-(b) My. सत्तम for पुंगव

तदिन्नक्षत्रप्रमाणानि प्रोच्यन्ते शृणु तान्यपि ।

बेराणां तु ध्रुवादीनां प्रत्येकं पञ्चमालिकाः ॥ ६३ ॥

उत्तमा मध्यमा चैव तथैवाधमसंज्ञिका ।

किरीटवन्मालारन्ध्रे पञ्चैव स्युर्द्विजोत्तम ॥ ६४ ॥

उत्तमां मूलवेरस्य कुर्यादष्टसहस्रकैः ।

कुसुमैर्जानुपर्षन्तां मध्यमामष्टभिः शतैः ॥ ६५ ॥

उत्सृज्यावलम्बां तु शृणु चापि कनीयसीम् ।

षड्भिः शतैश्च पुष्पाणां नाभिलम्बां प्रकल्पयेत् ॥ ६६ ॥

किरीटमालां कुर्वीत पुष्पैरद्योत्तरैः शतैः ।

चतुःसहस्रैः कुर्वीत कमालां द्विजोत्तम ॥ ६७ ॥

आपादलम्बिनीं सुक्ष्मां वृत्ताग्रामं द्विजसत्तम ।

पीठस्य चापि कुसुमैरद्योत्तरशतैः स्रजम् ॥ ६८ ॥

कल्याणकौतुके कुर्यादुत्तमां पञ्चभिः शतैः ।

चतुःशतैर्मध्यमां च त्रिशतैरधमां सजम् ॥ ६९ ॥

पञ्चाशद्विंश कुसुमैः किरीटवज्रमादरात् ।

विद्य्याद्वनमालां च कुसुमैः पञ्चभिः शतैः ॥ ७० ॥

पीठस्यापि प्रकुर्वीत सजमष्टशतैर्द्विज ।

उक्ते उत्तममध्याख्ये सजावधमसंज्ञिताम् ॥ ७१ ॥

त्रिद्वयेकशतसंख्याकैः कुसुमैः कमशां मुने ।

प्रमाणं पूर्ववत्प्रोक्तमेतासां कुसुमसज्जाम् ॥ ७२ ॥

बेराणं कर्मपूर्वाणां पुष्पैरष्टशतैर्द्विज ।

तदर्धैरथवा कुर्यात् तदर्धैरपि वा मुने ॥ ७३ ॥

67-(d) My. "मालासुखं तथा for "मालां द्विषोत्तम

68-(b) K પુંગવ for સત્તમ

73-(d) ABK "b" for "b"

तिस्रो द्वे वा तथैका वा यथासंभवमेव वा ।
 कुम्भमण्डलकुण्डान्तर्वर्तिनः पुरुषस्य च ॥ ७४ ॥
 शतद्वयेन पुण्याणामुत्तमा स्यात्तु मालिका ।
 अर्घ्यशतपुण्यैस्तु मध्यमा परिकीर्तिता ॥ ७५ ॥
 कुम्भवत् करकस्यापि प्रमाणं परिकीर्तितम् ।
 तत्त्वानपरिवाराणामेकैकं कुसुमं भवेत् ॥ ७६ ॥
 पद्मनान्यन्त(र)नेमीनां श्रितानां चक्रमण्डलम् ।
 तत्प्रमाणस्थितं कार्यं शतं द्वित्रिचतुर्गुणैः ॥ ७७ ॥
 पुण्यैः कार्याः स्रजो बाण्ये तत्प्रमाणाश्च मालिकाः ।
 चतुःसहस्रैः पुण्याणां मालिका द्विजपुंगव ॥ ७८ ॥
 प्रमायाः कौतुकानां स्युर्मालास्तत्प्रमाणकाः ।
 उत्सवार्चप्रमायास्तु सहस्रद्वयपञ्चम्यकैः ॥ ७९ ॥
 पुण्यैर्माला विधातव्या सेनापक्षीशयोरपि ।
 चण्डादीनां च सर्वेषामिन्द्रादीनां च कारयेत् ॥ ८० ॥
 मत्त्येकं मालिकाः कार्याः पुण्यैश्चिन्तितैः (न्मितैः ?) मुने ।
 अन्येषां परतन्त्राणां विम्बानामपि काश्यप ॥ ८१ ॥
 अष्टोत्तरशतैरेवमलंकुर्याद्विचक्षणः ।
 जानामिलम्बिताः कार्या हाराकारा द्विजोत्तम ॥ ८२ ॥
 अनेन वर्त्मना कार्याः पुण्याणां संभवे सति ।
 असंपत्तौ तु पुण्याणामर्थैः पादैरथापि वा ॥ ८३ ॥

75-(b) ABKM °स्तास्तु for त्वास्तु । वाः for °वा

-(d) ABKM °वाः for वा ; °ताः for °ता

76-(a) My. °स्व for °वत्

77-(a) AB °रे नेमि M रे नेमिम् for नेमीनाम्

-(b) AB धृतावां च अण्यस्तम् । KM हृतावां च अण्यस्तम् ।

अथासंभवेव स्यात् क्रियामेतां न लोपयेत् ।

माल्मगणं विधायेत्यमभ्युक्ष्य हिमवारिणा ॥ ८४ ॥

स्वर्णपात्रेषु विन्यस्य सितैः सूत्रैर्नवाम्बरैः ।

पिधाय चक्रमुद्रां च कृत्वास्त्रेणाभिपूज्य च ॥ ८५ ॥

चक्राब्जपूर्वभागे तु पद्मभिः शालिभारकैः ।

भूपुरं(!) कल्पयित्वैव तदूर्ध्वे नववाससा ॥ ८६ ॥

आस्तृते तण्डुलान् न्यस्य भारद्वयमितानपि ।

तदूर्ध्वे वाससास्तीर्णं तिलभारान् विनिसिपेत् ॥ ८७ ॥

चतुरश्रं विधायथ तिलैस्तस्योपरि न्यसेत् ।

पुष्पपात्राणि सर्वाणि संवेष्ट्य च नवाम्बरैः ॥ ८८ ॥

गुरुः स्नातः शुचिः सन्वी नवसूत्राम्बरद्वयः ।

चन्दनेन विलिप्ताङ्गे हिनवार्याभूतेन च ॥ ८९ ॥

हारकेयूरकटकपुण्डलाद्यैरलंकृतः ।

सोत्तरीयः सितोष्णीषः सार्णयज्ञोपवीतिमा(तवा!)न् ॥ ९० ॥

सप्तवित्रः साङ्गुलीयो रत्नमुद्राभिर्भूषितः ।

क्षेतमृत्स्नाभिरचितैरूर्ध्वपुण्ड्रैरलंकृतः ॥ ९१ ॥

केशवाद्याख्यमंयुक्तैर्देशैर्द्विजसत्तमैः ।

यजमानेन सहितः ऋत्विग्भिर्भूषितैर्वरैः ॥ ९२ ॥

धामान्तः सप्तविंशैश्च देवं विज्ञापयेत्ततः ।

प्रणम्य दण्डवद् भूमौ कृताञ्जलिपुटः स्थितः ॥ ९३ ॥

भगवन् आर्तिहरण भक्तानां पुरुषोत्तम ।

कक्षारकुसुमैर्देवं त्वद्वितैरर्चयाम्यहम् ॥ ९४ ॥

श्यामपि(!) च सर्वेश तवनुज्ञानुमर्हसि ।

विहम्बनानि मे देव क्षान्त्वा पूजां जुषस्व मे ॥ ९५ ॥

89-(b) ABKM °स्ना° for °त्रा°

94-(d) ABKM °ह° for °क्षि°

इति विज्ञाप्य लक्ष्मीशं सविरोषं सभाज्य च ।
 निवेद्य च हविः कृत्स्नं पुण्याहं वाचयेत्ततः ॥ ९६ ॥

निष्पैस्तु दशमिः कुर्यात् कौतुकं भुवविग्रहे ।
 त्रिभिर्मिथैः सुवर्णस्य विन्धे कल्याणसंज्ञिते ॥ ९७ ॥

कौतुकं दक्षिणकरे बध्वा देव्योर्गुरोरपि ।
 प्रत्येकं निष्कमानेन कौतुकानि विधाय वै ॥ ९८ ॥

करेषु बध्वा च पुनस्तथा देवं प्रणम्य च ।
 आरोप्य शिबिकां नीत्वा सर्वाभरणभूषितम् ॥ ९९ ॥

देवं मण्डपमासाद्य पूर्ववद्वस्त्रभूषितम् ।
 स्वनुलिप्तं मुधापूर्णविचित्रिततलं तथा ॥ १०० ॥

वितानध्वजमुक्तास्रगभूषितोर्ध्वप्रदेशकम् ।
 कङ्कारमालासंवीतस्थूणागणविराजितम् ॥ १०१ ॥

प्रलम्बिताभिः सर्वत्र कङ्कारस्रम्भिरुज्ज्वलम् ।
 कङ्कारपुष्परचितविमानवरशोभितम् ॥ १०२ ॥

चतुर्षु द्वारदेशेषु विनिवेशिततोरणम् ।
 प्रतितोरणसंस्कृततलक्चन्दनमालिकम् ॥ १०३ ॥

तस्मिन् यानादवारोप्य सिंहपादाष्टकोज्ज्वले ।
 कङ्कारपुष्परचितकरुद्रमुविभूषिते ॥ १०४ ॥

97-(ab) ABM. om.

100-(a) BK वाग °for देवम्

101-(a) My. °श्विः for कृत्

103-(c) My. °क्षि° for कृत्

104-(d) ABM द्वा for द्वय

K. क्षोभिते for भूषिते

लम्बमानाभिरमितः कङ्कारसभिरुज्ज्वले ।

विष्टरे विनिवेश्याथ देवं चात्र समाजयेत् ॥ १०५ ॥

आगत्य देशिकवरः पूर्वमेवात्र मण्डपे ।

मण्डलं कारयेद्विद्वान् ऋत्विग्भिः सहितो मुने ॥ १०६ ॥

चक्राब्जं स्वस्तिकं वाथ भद्रकं वा द्विजोत्तम ।

मण्डलस्य बहिः कुर्यादैशान्ये धान्यसंचये(यम् ?) ॥ १०७ ॥

स्थापयेच्च महाकुम्भं सूत्रवेष्टितमुत्तमम् ।

क्षौमयुग्मेन संवीतं सूत्रेण सदशेन च ॥ १०८ ॥

नवरत्नानि तन्मध्ये निक्षिप्य शुचिवारिणा ।

पूरयेच्चन्दनादीनां गन्धानां चापि संचयम् ॥ १०९ ॥

तत्तोये विन्यसेद्विद्वान् कुश(शान् ?) कूर्चं च विन्यसेत् ।

कतकं चापि संवेष्ट्य पूरयित्वा सरसकम् ॥ ११० ॥

कूर्चं च विन्यसेन्मन्त्री कुम्भं दक्षिणतो न्यसेत् ।

एवं विधायाष्टकुम्भान् मण्डलस्याष्टदिक्ष्वपि ॥ १११ ॥

स्थापयित्वाभिकुण्डं च कुर्यादुत्तरतो द्विज ।

परितो द्वारपार्श्वेषु कुम्भानेवं विधाय च ॥ ११२ ॥

कुम्भानष्टौ च विन्यस्य सर्वान् कुम्भांश्चतुर्दिशि ।

संवेष्ट्य वस्त्रयुग्मेन वेष्टयित्वा सरसकान् ॥ ११३ ॥

सकूर्चान् मध्यनिक्षिप्तसौवर्णाष्टमहायुधान् ।

कृत्वा संवेषु कुम्भेषु महाश्वत्थसमुद्भवान् ॥ ११४ ॥

105-(b) ABM कुम्भानेद्विज for ऋत्विग्भिरुज्ज्वले

-(c) K 'स्थैष for 'स्थाथ

-(d) ABM नेत्रसमाशनम् for चात्र समाजयेत्

107-(c) K 'टप' for 'इल'

109-(d) K 'दीनां शिखरैः for 'नां चापि संवषम्

पङ्कवानपि विन्यस्य कल्पात् स्वपयेत्ततः ।
 अष्टोत्तरशतं वाद्य तथैकाशीतिमेव वा ॥ ११५ ॥
 धान्यराशिषु विन्यस्य शास्त्रोक्तैर्नैव वर्त्मना ।
 सकूर्वान् सापिधानांश्च पूरितान् गन्धवारिभिः ॥ ११६ ॥
 छादयित्वैव वासोभिः शयनं कल्पयेत् पुनः ।
 चतुरश्रे तु भूमागे गोमयाम्भोविलेपिते ॥ ११७ ॥
 पूर्णैः सुधामयैः सूक्ष्मैर्विचित्रिततलोदरे ।
 दशमारेण शालीनां चतुरश्रं प्रकल्प्य च ॥ ११८ ॥
 तस्योपरिष्टादास्तीर्य सुगुप्ते वसनं नवम् ।
 तस्योपरि च विन्यस्य शालितुल्यप्रमाणकान् ॥ ११९ ॥
 तप्पुलांश्च तदूर्ध्वं (ज्यै !) तु तस्य (!) विस्तारयेत् पटम् ।
 त्रिखनपि च तन्मध्ये निक्षिपेत् पूर्वसंमितान् ॥ १२० ॥
 शौमेणाच्छाद्य तान् पश्चादुपरिष्ठात् कृतान (न्य !) पि ।
 विचित्राणि धुम्राणि वासांस्यास्तीर्य चोपरि ॥ १२१ ॥
 मूर्धोपधानं विन्यस्य पादयोरपि पार्श्वयोः ।
 पाणिपादविनिक्षेपयोग्यानि मृदुतूलकैः ॥ १२२ ॥
 कल्पितान्युपधानानि विन्यस्य च तदूर्ध्वतः ।
 प्रच्छाद्य सूक्ष्मसर्पैर्दिग्बद्धस्वष्टकुम्भकान् ॥ १२३ ॥
 स्थापयित्वा च पूर्वोक्तविधानेन गुरुतमः ।
 परितः स्थापयित्वा च मङ्गलाङ्कुरपालिकाः ॥ १२४ ॥
 वृषवेत् परितो वृषैश्चन्दनैश्चागुरुतमैः ।
 मुद्गान् माषांस्तिलांश्चैव गोधूमान् सकुलुप्यक्यन् ॥ १२५ ॥

120—(a) ABM My. °जाययित्वानूर्ध्वम् for °ज्याय तदूर्ध्वं (ज्यै !) तु

121—(b) K °च तावपि for °कृतान् (न्य !) पि

—(c) K °पला° for °पा°

निष्पावान् राजमाषांश्च सर्षपान् यवसंयुतान् ।
 ग्रीहीनपि च विन्यस्य प्रत्येकं शिवसंमितान् ॥ १२६ ॥
 फलानि कदलीनां च पनसानां च काश्यप ।
 घृतानां नालिकेराणां लिङ्गुचानां च सत्तम ॥ १२७ ॥
 निधाय मातुलङ्गनां क्रमुकाणां फलान्यपि ।
 ताम्बूलदलपूगं च हरिद्राः सरसा अपि ॥ १२८ ॥
 मङ्गलान्यष्ट परितः श्रीवत्सं वनमालिकाम् ।
 मत्स्ययुग्मं पूर्णकुम्भं स्वस्तिकं दर्पणं तथा ॥ १२९ ॥
 शङ्खं चक्रं च निष्केण स्वर्णस्य च पृथक् पृथक् ।
 कारयित्वा च संस्थाप्य देवं विज्ञाप्य देशिकः ॥ १३० ॥
 आसीनो देवपुरतः कृत्वाङ्गन्यासपूर्वकम् ।
 अर्घ्यादीनां च पात्राणां स्थापनं च विधाय च ॥ १३१ ॥
 कलशानर्चयित्वा च कुम्भसंनिहितं हरिम् ।
 आराध्य मण्डलस्थं च कुण्डेऽग्निं विनिवेद्य च ॥ १३२ ॥
 देवं संपूज्य विधिवन्मन्त्रासनपुरस्कियाम् ।
 समर्प्य स्नानवेद्यां(दिं ?) च देवमध्यास्य पूजनम् ॥ १३३ ॥
 विधाय च क्रमादेवं स्थापयेत् कलशोदकैः ।
 सहस्रचारापयसाप्यभिषिच्य विधाय च ॥ १३४ ॥
 नीराजनक्रियां चैवमलङ्कारासनं नयेत् ।
 भूययित्वा च या(मा ?)त्रान्तं संपूज्य च यथाविधि ॥ १३५ ॥
 भोज्यविष्टरंगं देवं सभाज्यार्घ्यादिना ततः ।
 मधुपर्कं निवेद्याथ ताम्बूलं विनिवेद्य च ॥ १३६ ॥

126-(a) ABM ५.३० for राज°

132-(c) ABM °व° for °ल°

My. °सं चक्र° for °लक्ष्मं च

133-(b) K मन्त्रन्यासपुरःसरम् ।

-(c) K °ध्व° for °ध्वं

सवत्सं घेनुयुगलं क्षमिष्य समलंकृतम् ।
 हेमसंकल्पितखुरं शृङ्गवेष्टितमर्चितम् ॥ १३७ ॥
 आचार्याय प्रदायाथ दत्त्वा धान्याष्टकं ततः ।
 कुम्भमण्डलविम्बेषु पञ्चवर्णान्नसंचयम् ॥ १३८ ॥
 निवेद्य लेह्यपेयानि विनिवेद्य महाहविः ।
 अपूपसहितं पश्चात् ताम्बूलं मुखवासनम् ॥ १३९ ॥
 विनिवेद्य च सर्वेषां बेराणां च विशेषतः ।
 देव्योश्च सर्वभोगाढ्यं विधाय च सभाजनम् ॥ १४० ॥
 तिलान् वस्त्रं सुवर्णं च सरजं तण्डुलानपि ।
 ताम्बूलं घृतपात्रं च दत्त्वाचार्याय दक्षिणाम् ॥ १४१ ॥
 ततः कुण्डममीपं च गत्वावाह्यं च पावके ।
 देवं समिद्धृतचल्होमं च सुविधाय च ॥ १४२ ॥
 कश्मिरकुसुमैराज्यसंयुक्तैर्गुह्याततः ।
 अष्टोत्तरसहस्रैश्च शान्तिहोमं विधाय च ॥ १४३ ॥
 भस्मना तिलकं कृत्वा देवमुद्धास्य चाग्निगम् ।
 गत्वा सक्वशां देवस्य हवनं च समर्थ्य च ॥ १४४ ॥
 बलिं च दत्त्वा परितः कुसुदादिगणस्य च ।
 संप्रार्थ्य देवदेवेशमानीय कुसुमपत्रजः ॥ १४५ ॥
 शङ्खकाहलूनूर्यादिनावयुक्तं पृषक् पृषक् ।
 कुण्डे च मण्डले चैव कुण्डे चैकैकशः सजः ॥ १४६ ॥
 अग्निवासाय विहिता विनिवेद्यौत्सवेष्वपि च ।
 विम्बे देव्योश्च धामान्तर्गत्वा मूलदिकेष्वपि ॥ १४७ ॥

139-(c) ABM My. "६ वि" for "वत्"

140-(c) ABM My. भोगसर्वा for सर्वभोग

141-(d) ABM. च न्नावसावत् for न्नावसाव दक्षिणाम्

विन्धेषु विनिवेश्याथ पुनर्गत्वा च मण्डपम् ।

देवं क्षमापयित्वा च शयने चाधिरोपयेत् ॥ १४८ ॥

तत्रस्थस्य च देवस्य देवीभ्यां सहितस्य च ।

धान्यपात्रादिसकलान् दर्शयित्वा पृथग्विधान् ॥ १४९ ॥

चत्वारिंशं संनिवेश्य शयने चापि शाययेत् ।

श्रीभूमिसहितं देवं प्राङ्मूर्धानं द्विजोत्तम ॥ १५० ॥

कम्बलैः सितरक्ताचैर्देवाहैरवकुण्ड्य च ।

दिग्बट्यासु स्थापयित्वा हेतीश्वकादिकाः पृथक् ॥ १५१ ॥

अजमानेन सहितो जाग्रदेव नयेन्निशाम् ।

स्तोत्रं च वेदघोचैश्च गीतैर्नृतैश्च देशिकः ॥ १५२ ॥

प्रभाते गुरुत्वाया आत्वा नित्यविधिं द्विज ।

समापय्य ततो गत्वा देवपाथं च देशिकः ॥ १५३ ॥

प्रणम्य देवमुत्थाप्य विष्टरे चोपवेश्य च ।

कुम्भमण्डलकुण्डानामर्चनं सुविधाय च ॥ १५४ ॥

अर्घ्यादिमधुपर्कान्तं देवं च ज्ञानवेदिकाम् ।

अधिरोप्य ततः कुम्भैः स्थापयित्वाधमोत्तमैः ॥ १५५ ॥

अलङ्कृत्य यथापूर्वं विष्टरे विनिवेश्य च ।

अर्चयित्वा यथापूर्वं हवींषि विनिवेश्य च ॥ १५६ ॥

महाहविश्च दशभिस्तण्डुलानां कृतं तथा ।

मारैः सर्वफलोपेतैः सर्वव्यञ्जनभंग्युतैः ॥ १५७ ॥

148-(c) My. विज्ञा° for क्षमा°

151-(b) ABM My. 'राष्ठाक्षरा' for 'देवाहैर°

152-(b) ABM My. गरेण for 'प्रदेशे

155-(a) ABM अर्घ्यादीनां निवेशान्तम्

K दीपपर्वन्तम् for मधुपर्कान्तम्

157-(b) ABKM ° तेन च for तं तथा

-(d) My. 'तैः' for 'तम्

भुतैर्दृतेन गव्येन गालितेन शुभेन च ।

अपूपपृथुकायैश्च स्वाध्वर्गैः सुसंकृतैः ॥ १५८ ॥

निवेदयित्वा विम्बानां ध्रुवादीनां च सत्तम ।

अग्नौ च हुत्वा विधिवत् समिधः सप्त देशिकः ॥ १५९ ॥

पूर्णमपि विधायैव देवाय विनिवेद्य च ।

समये क्षोभने प्राप्ते यजमानशुभावहे ॥ १६० ॥

अर्चयित्वा यथाकुम्भं कुण्डमण्डलां हरिम् ।

बहिर्म(बहिर्म!)ध्ये स्थितं देवं चिन्मस्मपि तं प्रभुम् ॥ १६१ ॥

अर्चयित्वा विधानेन द्वारतोरणपूर्वकम् ।

कुम्भस्य कल्पिता मालाः सकला विनिवेश्य च ॥ १६२ ॥

मण्डलस्य च कुम्भस्य मालाः सर्वा द्विजोत्तम ।

कस्याणकौतुकं चैव परिभूष्य विधाय च ॥ १६३ ॥

बलिपीठावसानं च भूषयित्वा समन्ततः ।

प्रासादं चापि तत्संस्थं देवचून्दं च देशिकः ॥ १६४ ॥

पवित्रंरिव मालाभिः परिभूष्य समन्ततः ।

कुसुमादिगणं सर्वमिन्द्रादीनपि सर्वतः ॥ १६५ ॥

तर्पयित्वा बहुविधैर्बलिभिर्वास्तुदेवताः ।

धान्यपात्राणि सर्वाणि मङ्गलानि तथाष्ट च ॥ १६६ ॥

फलानि च समस्तानि ताम्बूलीपूजिकाश्च ताः ।

देवाय दर्शयित्वा तत्सकलं देशिकः स्वयम् ॥ १६७ ॥

158-(a) ABK 'तं दृ' M. 'तद्' for 'तद्'

-(b) My. 'मोचके' for 'मेन च'

160-(d) ABM My. नः क्षुभान्वितः for 'नक्षुभावहे'

162-(d) ABKM 'च' for 'श्च'

166-(b) ABM 'दृ' for 'दृ'

शयनादि समस्तं च गृहीयात् स्वयमेव तत् ।

कुम्भमण्डलकुण्डादिसंस्मितं देवतागणम् ॥ १६८ ॥

उद्धास्य पुण्ययागोक्तविधिना कुम्भपूर्वकम् ।

वाहने देवदेवेशं रथादावधिरोप्य तम् ॥ १६९ ॥

ग्रामं वा घाम वा सर्वं परिभ्राम्य प्रदक्षिणम् ।

गर्भगेहान्तरं नीत्वा देवं कुम्भस्स्वारिणा ॥ १७० ॥

प्रोक्ष्यत्वा ततस्तत्र देवं सम्यङ्निवेद्य च ।

संप्रार्थ्य देवदेवेशं यजमानेन संयुतः ॥ १७१ ॥

गृहाण देवदेवेश कङ्कारकुसुमैः कृताम् ।

त्वद्दत्तैर्मोगनिचयैः संपूर्णं सर्वकामदाम् ॥ १७२ ॥

इति विज्ञाप्य देवेशं प्रणिपत्य क्षमापयेत् ।

तस्मिन् काले च गुरवे यजमानस्तु दक्षिणाम् ॥ १७३ ॥

अदधानिष्कृष्टातं स्वर्णमितं*(!) यद्वा तदर्धकम् ।

पशून् गृहाणि ग्रामांश्च वस्त्राणि विविधान्यपि ॥ १७४ ॥

अन्येभ्यश्चापि ऋत्विग्भ्यः सहकारिजनाय च ।

तत्तत्स्वार्थानुरूपेण प्रदद्यादक्षिणामपि ॥ १७५ ॥

गावकेभ्यो नर्तकेभ्यो वेदविद्भ्यश्च सर्वतः ।

बादकेभ्यश्च तूर्याणामुपकारिभ्य एव च ॥ १७६ ॥

संघ्रीणानां च निष्काणि वस्त्राणि विविधान्यपि ।

प्रदापयेद्यथाशक्तिं वित्तशायं न कारयेत् ॥ १७७ ॥

प्रभातायां रजन्यां च पूजाया अवमानके ।

अपनीय च मातृशानि वैष्णवेभ्यः प्रदापयेत् ॥ १७८ ॥

174-(b) KMy. °ताम् for °तम्

176-(c) ABM का° for न°

-(d) K. °वासिजनाय for °कारिभ्य एव

178-(b) ABM My. °वसरे इति for अवसानके

ये चारयन्ति शिरसा देवभुक्तोऽस्तितानि तु ।
मास्त्यानि तानि ते सर्वे दुष्कृतं सप्तजन्मजम् ॥ १७९ ॥

अवधूय प्रपद्यन्ते विष्णुलोकं पुनर्नराः ।
यः कारयति विभेन्द्र पूजामेतां मधुद्विषः ॥ १८० ॥

अकिञ्चनोऽपि लभते पृथ्वीराज्यमकण्टकम् ।
मुक्त्वा च विविधान् भोगानिह लोके सुदुर्लभान् ॥ १८१ ॥

गजाधरथनागा(?) ह्यान् पुत्रपौत्रसमन्वितान् ।
यशसा भुवनं सर्वं धवलीकृत्य मानवः ॥ १८२ ॥

पितृनपि समुत्तार्य दश पूर्वान् दशावरान् ।
देहान्ते परमं धाम प्राप्नोत्यपुनरागतम् ॥ १८३ ॥

आचार्यमपि तं देवभुक्तोच्छिष्टलगादिभिः ।
अलंकृत्य गजाध्यादियानमारोप्य चाग्रतः ॥ १८४ ॥

मेरीकाहलशङ्खादिवाद्यधोषपुरःसरम् ।
वेदविद्भिर्द्विजश्रेष्ठैः सेव्यमानं समन्ततः ॥ १८५ ॥

छत्रचामरसंयुक्तं कृत्वा ग्रामप्रदक्षिणम् ।
प्रवेशयेत् स्वकं गेहं सर्वमङ्गलसंयुतम् ॥ १८६ ॥

इति पञ्चपत्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
कङ्कारकुसुमारोपणं (जबिधिः?) नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

षड्विंशोऽध्यायः

विष्णुमित्रः—

दमनारोपणविधिं वक्ष्यामि द्विजसत्तम ।

यदनुष्ठानतो विप्र ऐहिकामुष्मिकं फलम् ॥ १ ॥

अवाप्य चान्ते परमं पदमाप्नोति मानवः ।

चैत्रे मासे तु वैशाखे सितपक्षे विशेषतः ॥ २ ॥

द्वादश्यां पौर्णिमास्यां च दमनीदलपूजनम् ।

कर्त्तव्यं तद् द्विजश्रेष्ठ तत्प्रकारोऽयं वक्ष्यते ॥ ३ ॥

संकल्पितदिनात्पूर्वं नवमे सप्तमेऽपि वा ।

पञ्चमे वा तृतीये वा दिवसेऽङ्कुरारोपणम् ॥ ४ ॥

कारयित्वा च पूर्वोक्तविधानेन महामुने ।

एकादश्यां प्रभातेऽयं सान्ध्यं कर्म समाप्य च ॥ ५ ॥

क्षातः शुक्लाम्बरधरः सर्वाभरणभूषितः ।

पवित्रितकरः शुक्लविलेपनविभूषितः ॥ ६ ॥

गत्योद्यानं सहस्रविभिर्यजमानेन संयुतः ।

गत्वा दमनवाटीं तु तस्याः पश्चिमतो मुने ॥ ७ ॥

चतुःक्षत्त्रां प्रपां कृत्वा वितानेन पिन्ध्य(क्ष ?) च ।

संवेष्ट्य दर्भमालां च तस्याथो वेदिकां ततः ॥ ८ ॥

चतुरश्रं कल्पयित्वा गोमयेनोपलिप्य च ।

तस्योपरि विनिक्षिप्य ग्रीहिभारचतुष्टयम् ॥ ९ ॥

आस्तीर्य तस्योपरि च पटमास्तीर्य तण्डुलान् ।

तदर्धानथ विस्तीर्य तस्योपर्यम्बरोर्ध्वतः ॥ १० ॥

6-(b) My. °बभूषण for °र्वाभरण

7-(a) My. °क्षेत्रागारम् for °क्षेत्रोद्यानम्

8-(b) ABM My. °नमपि वक्ष्य for °नेन पिन्ध्य(क्ष ?)

तिलांस्तदधानं विन्यस्य तदूर्ध्वं(ध्वं ?) विन्यसेद् घटम् ।

तन्तुवेष्टितसर्वाङ्गं विन्यस्तनवरत्नकम् ॥ ११ ॥

क्षौमसुग्मेन संवेष्ट्य कुशकूर्चं तु विन्यसेत् ।

तादृग्भिधं च करकं तस्य दक्षिणतो न्यसेत् ॥ १२ ॥

कुम्भाष्टकं च विन्यस्य तस्य दिक्ष्वष्टसु कमात् ।

कुग्मे प्रद्युम्नम्यर्च्य करके च सुदर्शनम् ॥ १३ ॥

कुम्भाष्टके च परितः शक्रादीन्चयेत् कमात् ।

पायसान्नं निवेद्याथ चोत्तरे हव्यवाहनम् ॥ १४ ॥

आधायान्नं हुत्वाथ चाष्टोत्तरशताहुतीः ।

प्रद्युम्नेनैव मन्त्रेण पश्चात् क्षेत्रेशमर्चयेत् ॥ १५ ॥

पायसान्नं च बलिं दिक्ष्वष्टसु विनिक्षिपेत् ।

आचार्यो मूर्तिपैः सार्धं मनुं प्रद्युम्नमुत्तरम् ॥ १६ ॥

छत्वा दमनपत्राणि स्वर्णपात्रेषु निक्षिपेत् ।

तानि पत्राणि कुम्भस्य पुनः(रः) संस्थाप्य भूतले ॥ १७ ॥

तदम्भसा च संशोक्ष्य बाहयित्वा द्विजोत्तमैः ।

उत्तरम्भसकुलं सूक्तं बहुवृचैर्द्विजपुंगव ॥ १८ ॥

अन्यैरपि च विप्राभ्यः स्वशास्त्रानुस्त्राननः ।

संस्तुतस्तूर्ण्योपेज बधिरिहृत्य दिग्बधः ॥ १९ ॥

छत्रचामरफेन्तानां संपैराच्छाप्य चाम्बरम् ।

सर्वमङ्गलसंस्तुतं प्रविश्य सदनं हरेः ॥ २० ॥

देवस्य(वाय !) दर्शयित्वा च पुण्यमण्डपमानयेत् ।

शुचिभिर्द्विजवर्गैश्च निपुणैर्मालिकाविधौ ॥ २१ ॥

13-(b) AM. शिष्टु वचाकमम् for दिक्ष्वष्टसु कमात्
BK दिक्ष्वष्टसु वचाकमम् ।

21-(b) ABM पुनर् My. एवं for पुन्य

कङ्कारवत्प्रमाणेन कल्पयेन्मालिकागणम् ।
 उत्तमादिकमेणैव तत्तद्वैरानुसारतः ॥ २२ ॥
 कुम्भमण्डलकुण्डानां स्थौल्यं हस्तप्रमाणकम् ।
 चण्डादीनामपि तथा तादर्थ्येनेशयोरपि ॥ २३ ॥
 कङ्कारदामवद्द्वैतं स्थौल्यं हस्तप्रमाणकम् ।
 तोरणानां च सर्वेषां *दमनीदलमालया*(?) ॥ २४ ॥
 कारयेन्मध्यतो लम्बां शुभां दमनमालिकाम् ।
 वितानं परितो मालां लम्बयेद्दमनीं शुभाम् ॥ २५ ॥
 मन्दिरं मण्डपं चैव वेष्टयेद्दमनीक्षजा ।
 दमनीदामभिः कुर्याद्विमानमपि मण्डपम् ॥ २६ ॥
 स्थूणादमनमालाभिर्वेष्टयेत्तामु लम्बयेत् (?) ।
 मण्डपं परितः कुर्यादुद्यानमिव पूर्ववत् ॥ २७ ॥
 मण्डपे मण्डलं कुर्याद्यथापूर्वं द्विजोत्तम ।
 तस्यैशान्ये च दिग्भागे कुम्भं धान्यस्य संचये ॥ २८ ॥
 करकं च यथापूर्वं वेष्टितं तन्तुभिः शुभैः ।
 वेष्टितं क्षौमयुग्मेन निक्षिप्तनवरत्नकम् ॥ २९ ॥
 षटाष्टकं च विन्यस्य दिक्ष्वष्टास्त्वपि तद्विधम् ।
 मण्डलस्यापि परितः स्थापयित्वा षटाष्टकम् ॥ ३० ॥
 सर्वं कुर्यात् कुम्भसंघं महाषटविधानतः ।
 चूताश्वत्थदलाढ्यं च विदधीत द्विजोत्तम ॥ ३१ ॥
 शयनं देवदेवस्य कल्पयित्वा च पूर्ववत् ।
 शालीनां भारदशकं पूर्वमास्त्ययि भूतले ॥ ३२ ॥
 आच्छाद्याभिनवैः मूर्क्षैः सदृशैरगुरुकैरपि ।
 तण्डुलैरपि तस्योर्ध्वं तन्मानैरपि कल्प्य च ॥ ३३ ॥

22-(a) K. 'रोच' for 'रवन्'

23-(b) My. बन्दन for दमन

तिलैस्तदुपरिष्टाच्च तत्संख्यातैः(१)र्द्धिजोत्तम ।
 कल्पयित्वा च शयनं क्षौमानास्तीर्य चोपरि ॥ ३४ ॥
 कम्बलानुपरिष्टाच्च विचित्रांस्तस्य चोपरि ।
 आच्छाद्य तत्र परितो यथापूर्वं घटाष्टकम् ॥ ३५ ॥
 सतन्तुकं सकौशेयं सरत्नं च सपल्लवम् ।
 सकूर्चं धान्यपीठस्थं यथापूर्वमुदाहृतम् ॥ ३६ ॥
 पात्रेष्वष्टसु धान्यानि प्रत्येकं भारसंस्तयथा ।
 स्वापयित्वा च कदलीपनसाप्रफलान्यपि ॥ ३७ ॥
 नालिकेरी(१)मातुलङ्गमूगीफलान्युतान्यपि ।
 ताम्बूलं(१) पूगिकामिश्च षटेषु विनिवेश्य च ॥ ३८ ॥
 आर्द्रा हरिद्राः पात्रस्थं मङ्गलाष्टकमेव च ।
 प्रत्येकं निष्कमानेन विहितं कनकेन च ॥ ३९ ॥
 मण्डलोत्तरदिग्भागे बहिर्कुण्डं विधाय च ।
 समेस्कलं सथोनिं च कुम्भैरष्टाभिरावृतम् ॥ ४० ॥
 सतन्तुमिश्च सक्षौमरन्तर्विन्यस्तरत्नकैः ।
 सपल्लवं सकूर्चैश्च सविता(सापिघा !)नैः सम्मन्ततः ॥ ४१ ॥
 चतुर्षु द्वारदेशेषु मण्डपस्य च पार्श्वयोः ।
 षटानष्टौ यथापूर्वं तन्तुभिः संवृतानपि ॥ ४२ ॥
 प्रत्येकं बस्त्रयुग्मेन वेष्टयित्वा सरत्नकान् ।
 स्वापयेत् कलशान् सम्यक् पूर्वस्थां दिशि काश्यप ॥ ४३ ॥
 प्रत्येकं धान्यपीठेषु शतमद्योत्तरं 'तु वा ।
 एकशरीतिमन्त्रैश्चोपस्थाप्यतमथापि वा ॥ ४४ ॥
 पूरितान् गन्धतायेन सकूर्चान् माषिधानकान् ।
 सूक्ष्मैर्नैश्च सुक्ष्मैरम्बुरैः कलशानपि ॥ ४५ ॥

छादयित्वा च सद्रव्यान् यथापूर्वमुदीरितम् ।
 वासांस्त्यप्यहतान्यत्र कुम्भादिषु महामते ॥ ४६ ॥
 नानाकौशेयवल्कानि (!) यदि संप्रोक्ष्य वेष्टयेत् ।
 फल्गानि यदि संक्षाल्य रोमाण्यपि परीक्ष्य च ॥ ४७ ॥
 आतपे शोषयित्वा च विनियुञ्ज्याद् द्विजोत्तम ।
 दमनीमालिकासंघं पात्रेषु विनिवेश्य च ॥ ४८ ॥
 मूर्तिपैरानयित्वा(!) च धान्योपरि निवेश्य च ।
 आचार्यो मूर्तिपयुतः स्नातः शुक्लाम्बरावृतः ॥ ४९ ॥
 सुगन्धिना चन्दनेन विलिप्ताङ्गः सुभूषितः ।
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रः सोष्णीषः श्वेतमाल्यपरिष्कृतः ॥ ५० ॥
 सोत्तरीयः पवित्राढ्यः साङ्गत्तीयकभूषणः ।
 लम्बितश्चक्रशङ्खाद्यैर्दिव्यैरायुधपञ्चकैः ॥ ५१ ॥
 यजमानेन सहितः सायाहे मन्दिरान्तरम् ।
 प्रविश्य देवं विज्ञाप्य बिम्बमौत्सवमादरात् ॥ ५२ ॥
 आरोप्य शिविकां धाम परिभ्राम्य प्रदक्षिणम् ।
 आनीय मण्डपं देवमारोप्योत्तमविष्टरे ॥ ५३ ॥
 सभाजयित्वा चार्घ्याद्यैः पुण्याहं वाचयेत्ततः ।
 देवस्य कौतुकं हेमनिष्केण रचितं शुभम् ॥ ५४ ॥
 देव्योरपि तदर्थेन पृथक्निर्माय काश्यप ।
 आचार्यस्यार्धनिष्केण रचितं बन्धयेत्ततः ॥ ५५ ॥
 क्रमेणानेन बध्नीयात् कौतुकानां चतुष्टयम् ।
 द्वावदेवतपूर्वं च पूजां निर्वर्त्य देशिकः ॥ ५६ ॥

51-(a) My. °वर्णीतः for °नरीय.

53-(a) ABMMY. °कायां च for °कां धाम

55-(c) M °च for °ध

कलशानर्चयित्वा च निशाचूर्णघटं ततः ।
 कलशोत्तरदिम्भागे ताण्डुलद्रोणमूर्धनि ॥ ५७ ॥
 निहितं कूर्चसहितं मध्यवेष्टितवस्त्रकम् ।
 तत्रावाह्यं त्रिभ्यं देवीं समाराध्य विधाय च ॥ ५८ ॥
 कुम्भान्तःस्थं जगन्नाथं नैवेद्यान्तं समर्च्य च ।
 मण्डलेऽपि समाराध्य देवं लक्ष्मीपतिं प्रभुम् ॥ ५९ ॥
 निवेद्य पायसं तस्मै कुण्डेऽग्निं संनिधाय च ।
 गर्भाधानादिसंस्कारगणं सर्वं समाप्य च ॥ ६० ॥
 देवं सभाज्यं तदनु मन्त्रासनविधानतः ।
 निवेद्य मधुपर्कं च वेदिं समधिरोप्य च ॥ ६१ ॥
 तत्राप्याराध्य कलशैः ज्ञापयित्वा विधानतः ।
 अलंकृत्य जगन्नाथं निवेद्यालं चतुर्विधम् ॥ ६२ ॥
 मुस्तवाससमायुक्तं तान्मूलं संनिवेद्य च ।
 बहिर्मध्यगतं देवमभ्यर्च्य विधिना ततः ॥ ६३ ॥
 समिद्धिः सप्तभिर्हुत्वा दमनं धृतसंभ्रनम् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं च हुत्वा पूर्णं विधाप्य च ॥ ६४ ॥
 देवेशमर्चयित्वा च हवनं विधिना कृतम् ।
 इन्द्रादीनां च पुरतो बलिं दत्त्वाष्टदिक्ष्वपि ॥ ६५ ॥
 अधिवासनमाकां च कुम्भमण्डलजोऽपि ।
 सशक्तिकस्य देवस्य मूलबेरादिकस्य च ॥ ६६ ॥
 एकंकां संनिवेदयाम्यक्षयने च जगद्गुह्यम् ।
 ज्ञापयित्वा च सप्ताक्षं हुतशेषं चतुस्ततः ॥ ६७ ॥
 तदादिभिर्भिन्नैश्च स्वाध्यायपठनैः सह ।
 मेघनृणादिभिश्चैव जागरेण निशां नयेत् ॥ ६८ ॥

ततः प्रभाते सुस्नातः परिधायान्शुकं नवम् ।
यथापूर्वमलंकृत्य मण्डपान्तः प्रविश्य च ॥ ६९ ॥
कृत्वा न्यासादिसकलमर्घ्यादि परिकल्प्य च ।
द्वारेषु पूजनं कृत्वा तिष्ठन्नासीन एव वा ॥ ७० ॥
अर्चयित्वा च सकलान् कुम्भमण्डलान् विभुम् ।
आराध्य च निवेद्यान्तमग्निसंस्थं जगद्गुरुम् ॥ ७१ ॥
सभाजयित्वा देवं च संपूज्य स्नापयेत् क्रमात् ।
अलंकृत्य ततो देवं निवेद्य च महाहविः ॥ ७२ ॥
देव्योरपि निवेद्यान्नं पायसादि चतुर्विधम् ।
मूलेभ्योऽपि निवेद्यान् सविशेषं सभाजनम् ॥ ७३ ॥
विधाय च निवेद्यान्तं हुत्वा सप्तसमिद्गणम् ।
मुहूर्तं शोभने प्राप्ते यजमानमुत्वावहे ॥ ७४ ॥
कुम्भे च मण्डले चैव कुण्डे चार्चास्वपि द्विज ।
मूलादिषु समस्तेषु देव्योरपि पृथक् पृथक् ॥ ७५ ॥
प्रदाय दमनीमालां देवं विज्ञाप्य देशिकः ।
कुम्भमण्डलबहिःस्थं देवमुद्गास्य वै द्विज ॥ ७६ ॥
धान्यपात्राणि सर्वाणि मङ्गलाष्टकमेव च ।
फलानि च समस्तानि दर्शयित्वा च विष्णवे ॥ ७७ ॥
आचार्याय प्रदद्याच्च धान्यसंचयमेव च ।
क्षौमाणां निचयं सर्वमन्यधानीतमत्र च ॥ ७८ ॥
तत्सर्वं देशिकः कृत्वा चालसात् स्वगृहं नयेत् ।
देव(वेर !)मुत्सवसंज्ञं च वाहने विनिवेद्य च ॥ ७९ ॥

71-(a) K कलशान् for मण्डलान्

74-(d) ABMMY. °नः सहायवान् for °नमुखापहे

सर्वालंकारसंयुक्तं परित्राम्य प्रदक्षिणम् ।
 प्रवेक्ष्येदाख्यान्तः स्वस्थाने विनिवेशयेत् ॥ ८० ॥
 यजमानेन सहितः ऋत्विग्मिरपि देशिकः ।
 प्रणम्य देवदेवस्य पादाब्जयुगलं द्विज ॥ ८१ ॥
 गृहीत्वा पाणियुग्मेन देवं विज्ञापयेदिदम् ।
 उत्सवं देवदेवेश दम्नीदल्लक्षितम् ॥ ८२ ॥
 जस्मास्तु दयया देव गृहाण परमेष्ठिन ।
 इति विज्ञापनं कृत्वा सर्वदेवाधिदैवतम् ॥ ८३ ॥
 प्रसाद्य देवदेवेश वर्षयेदेन्माशिषा ।
 यजमानोऽपि गुरवे दक्षिणां प्रतिदापयेत् ॥ ८४ ॥
 शतनिष्कं तदर्घं वा वासांसि विविधानि च ।
 रत्नोर्मिक्यः पशून् कामान् गृहाणि सुमहान्त्यपि ॥ ८५ ॥
 क्षमापयेत् संप्रदाय ऋत्विग्भ्यश्च तदर्घकम् ।
 परिचारकविप्राणामन्येषां सहकारिणाम् ॥ ८६ ॥
 सदस्यानां सेवकानां गीतनृत्तरतात्मनाम् ।
 मेधादिबादकानां च तत्तत्कर्तानुरूपतः ॥ ८७ ॥
 प्रदापयेद्भनगाणं वस्त्रौषं धान्यसंजयम् ।
 कीर्त्तिर्धौ भोजयेद्विद्वान् यथाशक्ति महामते ॥ ८८ ॥
 कुरयेत् प्रतिवर्षं यो दम्नीपत्रपूजनम् ।
 देवस्य वासुदेवस्य भद्रया परया युतः ॥ ८९ ॥
 तस्य सिध्यन्ति सकलाः संपदस्तत्प्रसादतः ।
 इह प्राप्य परामृद्धिं पितृनुत्तार्य सर्वतः ॥ ९० ॥

80-(d) K My. स्वाक्षणे for स्वस्थाने

84-(b) ABM °ब for °ज

88-(c) My. °क्ष for °क्षी

पूर्वानप्यप(व ?)रान् सप्त स्वदेहस्य समन्ततः ।

प्राप्नुयाद्वैष्णवं धाम सर्वयोगीन्द्रदुर्लभम् ॥ ९१ ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विद्वाभिन्नसंहितायां
दमनारोपणविधिर्नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥

†सप्तविंशोऽध्यायः

विद्वाभिन्नः—

शृणु काश्यप सर्वेषां प्रायश्चित्तं च कर्मणाम् ।

यागकर्मसु सर्वेषु विहीनेषु द्विर्षभ ॥ १ ॥

प्रायश्चित्तं विधातव्यमिति शास्त्रस्य निश्चयः ।

प्रासादनाशे संजाते कृत्वा बालाल्यं बुधः ॥ २ ॥

तत्र विन्यस्य कर्माचां कारयित्वा यथापुरम् ।

आल्यं तत्र देवस्य प्रतिष्ठां संविधाय च ॥ ३ ॥

पुण्याहं कारयित्वाथ संप्रोक्ष्य च जगद्गुरुम् ।

स्नापयित्वास्तमार्गेण ब्राह्मणान् भोजयेदपि ॥ ४ ॥

पीठविस्लेषणे जाते लाक्षासज्जरसं तथा ।

गुग्गुलुं कुरुविन्दं च गुलं(डं!) तैलं च गैरिकम् ॥ ५ ॥

अष्टभागाभिषृद्धैस्तु क्रमादेभिः सुवेष्टितैः ।

संश्लेष्य मुष्टकं कृत्वा बालुकाभिश्च पूरयेत् ॥ ६ ॥

91-(a) My. सर्वान् पूर्वान् पशान् for पूर्वानप्यप(व ?)रान्

-(d) K My. Add 27 verses after दुर्लभम् and before the colophon.

See Appendix—I for the full text.

Also see Appendix—II for a different version entitled विद्वाभिन्नसंहितायां

which appears as the 26th chapter.

Colophon :—K My. फलपूजा for दमनारोपण.

†ABM. Omit this chapter.

1-(d) My. 'हिते' for 'हीने'

सर्वाङ्गेषु च देवस्य चन्दनैर्नवपन्तकैः *(!) ।

कर्मरागल्कास्मीरहिमाम्भोमिश्रितैर्द्विज ॥ ७ ॥

संलिप्य वेष्टयित्वा च नवक्षौम्भ्युते(गे?)न च ।

पुण्याहवाकनं कृत्वा विधाय स्नपनं हरेः ॥ ८ ॥

स्वतन्त्रे चेदिशाहोमं कृत्वा होमं समाज्य च ।

भोजयित्वा द्विजाभ्यांश्च दक्षिणां दापयेदपि ॥ ९ ॥

विनष्टे मण्डपे कृत्वा मण्डपं तद्यथापुरम् ।

कारयित्वा च पुण्याहं ज्ञापयित्वा हरिं ततः ॥ १० ॥

हुत्वा च मूलमन्त्रेण शतमष्टाधिकं तथा ।

भोजयित्वा द्विजांस्तत्र दद्यात्तेभ्यश्च दक्षिणाम् ॥ ११ ॥

प्रासादद्वारमङ्गे वा समवेष्ट्यं (!) विषिर्भवेत् ।

बस्मीकदर्शनेनै(वै?)व प्रासादस्यान्तरे द्विज ॥ १२ ॥

आमूल्यत् स्नयित्वा तं प्रदेशं पूरयेदपि ।

बस्मीकमृद्धिः शुद्धामिः कारयेत् जपनादिकम् ॥ १३ ॥

आलयेऽज्ञानिपाते च बद्धिदाहे च पूर्ववत् ।

कारयित्वा प्रदेशं तं संप्रोक्ष्य जपनं तथा ॥ १४ ॥

क्षरयित्वा वैष्णवानां भोजनादीनि दापयेत् ।

नदीस्रोतःसमावेगात् पतिते घामि काश्यप ॥ १५ ॥

क्षरयित्वा तु तं देशं शुभे देशे च मन्दिरम् ।

क्षरयित्वा प्रतिष्ठाप्य तत्र देवं श्रियः पतिम् ॥ १६ ॥

प्रतिष्ठोक्तेन विधिना शेषमन्यत् समाचरेत् ।

प्रतिष्ठाहीनघोरस्य स्थापनं सार्वकालिकम्* (!) ॥ १७ ॥

7-(b) My. "नवपन्त" for "नवपन्त"

9-(a) K. व for वेत्

12-(a) K. भागेक for मङ्गे वा

15-(b) K. "विधिना भवेत्" for "विधि दापयेत्"

-(d) My. "स्ति" for "स्ति"

तत्पूर्वं ब्राह्मणविधिं गृहीत्वा स्थापयेदपि (!) ।

कालातिपातशान्त्यर्थं हुत्वा चाष्टसहस्रकम् ॥ १८ ॥

नयनोन्मीलनादन्यत् कृत्वा संस्थापयेच्च तम् ।

प्रतिमायास्तु पतने जाते सद्यः समाचरेत् ॥ १९ ॥

कुण्डमण्डलहीने तु कारयेत् पुनरेव तत् ।

हुत्वा जितं त(ते!)मन्त्रेण शतमष्टाधिकं चरेत् ॥ २० ॥

महाध्वजविहीने तु चिह्नं वा पतितेऽपि वा ।

पतितं सन्ध्यागादाय चिह्नं संत्यज्य देशिकः ॥ २१ ॥

पुनरन्यत् स्थापयित्वा हुनेद(!)ष्टसहस्रकम् ।

अपनादि यथापूर्वं शेषमन्यत् समाचरेत् ॥ २२ ॥

ध्वजतोरणहानौ तु पुनः कृत्वा तु तद्विक्रम् ।

पुण्याहवाचनस्नानमभृत्यन्यत् समाचरेत् ॥ २३ ॥

शूलस्थापनहीनं चेच्छूलं कुर्यात्पुनः स्थिरम् ।

रत्नन्यासविहीनं चेत् कृत्वा रत्नाधिवासनम् ॥ २४ ॥

कृत्वा च पीठमूले तु निक्षिप्य सुदृढं यथा ।

कारयित्वा च सुधया अपनादि समाचरेत् ॥ २५ ॥

अङ्कुरार्पणहीनं चेदङ्कुरानर्पयेत् पुनः ।

अप्ररूढं यदि त्याज्यं रक्तं श्यामे च वापयेत् ॥ २६ ॥

सर्वत्र अपनादीनि कारयेच्च विचक्षणः ।

अष्टमङ्गलहीनं चेत् कारयित्वा पुनर्द्विज ॥ २७ ॥

पुण्याहवाचनं कृत्वा प्राक्षयेत् कुशवारिणा ।

समाराधनहीने तु कालमेकं मधुद्विषः ॥ २८ ॥

19-(d) K °मुदरेत् for °माचरेत्

21-(a) My. महाध्वज for महाध्वज

-(b) K च for वा

द्विगुणं कारयेद्दीमान् नैवेद्यावाहनादिकम् ।

द्विकृत्स्नानौ खपनं नवकुम्भैर्विधाय च ॥ २९ ॥

द्विगुणं पूजयेच्चैव हविरादि च कारयेत् ।

एकमूजन्हानौ च दशभिः सप्तमिश्चा(श्च ?)तम् ॥ ३० ॥

कलशः स्थापयित्वा च हवनादि समाचरेत् ।

तदूर्ध्वं पञ्चदिवसपर्यन्तं पञ्चविंशतिम् ॥ ३१ ॥

कलशं स्थापयित्वा च खपनादीन् समाचरेत् ।

पुनर्दशाहपर्यन्तं पञ्चाशद्विंशतिर्द्विज ॥ ३२ ॥

देवेशं स्थापयित्वा च हवनादि समाचरेत् ।

तदूर्ध्वं मासपर्यन्तमेकाशीतिघटैर्द्विज ॥ ३३ ॥

विधाय खपनं शेषं यथापूर्वं समाचरेत् ।

मासषट्काधिके हीने समाराधनकर्मणि ॥ ३४ ॥

संमोक्षणं विधातव्यमिति शास्त्रस्य निश्चयः ।

अब्दत्रिंशद्हीने च प्रतिष्ठां कारयेद् द्विज ॥ ३५ ॥

अमिकायं पुनर्हीनि पुनः संस्कारमाचरेत् ।

हुत्वा चाष्टोत्तरशतं व्याहृतीभिर्घटैरपि ॥ ३६ ॥

नवभिः स्थापयेद्देवं शेषं पूर्ववदाचरेत् ।

उत्सवाग्नौ विरहिते सन्व्यातिक्रमणेऽपि च ॥ ३७ ॥

पञ्चविंशद्वटजलैः(?) स्थापयित्वा हरिं प्रभुम् ।

पुष्पाहवाचनादीनि यथापूर्वं समाचरेत् ॥ ३८ ॥

32-(d) My. 'जः for 'ज

34-(c) My. 'चिकं for 'चिके

35-(c) K. 'त्रयेन for त्रिदश

37-(d) My. om.

38-(a) My. om.

सन्ध्यातिक्रमणेऽप्येष विधिः स्याद् द्विजपुंगव ।
अविनीते गुरौ सर्वं कर्म तेन न कारयेत् ॥ ३९ ॥

अन्यमानीय च गुरुं समीचीनं समाचरेत् ।
अज्ञानाद्यत्कृतं कर्म तद्गुरुश्च समाचरेत् ॥ ४० ॥

बलिभदानहानौ च बलिं कुर्याद्यथापुरम् ।
*अष्टोत्तरशतैर्होमैर्मूलमन्त्रेण कारयेत् ॥ ४१ ॥

एककालं बलेर्हानौ द्विगुणं च बलिं हरेत् ।
कुर्याच्च पूर्ववच्छेषमिति सन्तः प्रचक्षते ॥ ४२ ॥

विहीने लुक्लुवे(?)चैव लुक्लुवं(वौ ?) प्रविधाय च ।
होमस्त्रयपनमुख्यानि यथापूर्वं तु कारयेत् ॥ ४३ ॥

रक्तस्त्रीदर्शने धाम्नि *स्वात्वा(?)तं देशमावसेः*(?) ।
सिक्ताभिश्च संपूर्य पञ्चगव्यैः समुक्ष्य च ॥ ४४ ॥

एकाशीतिघटस्नानं दिनानि त्रीणि पञ्च च ।
पुण्याहं च समाचोष्य भोजयेद् ब्राह्मणानपि ॥ ४५ ॥

दिने दिने च जुहुयादष्टोत्तरसहस्रकम् ।
चण्डालभृतीनां च हीनानां दर्शने सति ॥ ४६ ॥

शुद्धाम्भसा कुशाग्रेण प्राक्षयित्वा प्रभुं द्विज ।
हुनेद(?)ष्टोत्तरशतमष्टार्णेन द्विजोत्तम ॥ ४७ ॥

सूतिकाशौचयुक्तैश्चाप्यन्यजैः स्पर्शने सति ।
एकाशीतिघटैः क्षाप्य शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ ४८ ॥

चोरादिभिर्गजैर्वापि बिम्बोद्दारे कृते सति ।
पूर्ववत्कारयित्वा च प्रतिष्ठामपि सप्तम ॥ ४९ ॥

दिशाहोमं च मन्त्रस्य ज्ञानं त्यक्त्वा समाचरेत् ।
प्रतिष्ठोक्तक्रमाच्चैव (मेणैव ?) रूपनादि समचरेत् ॥ ५० ॥

संप्रोक्षणे विधिरयं प्रोक्तो द्विजवरात्मज (!) ।
य इत्यमाचरेद्यस्तु (!) प्रायश्चित्तं समाहितः ॥ ५१ ॥

सर्वान् कर्मानिहावाप्य प्राप्नोत्यन्ते परं पदम् ।
इति ते सर्वमाख्यातं यन्मया ब्रह्मणो मुखात् ॥ ५२ ॥

श्रुतं तस्मात् समुद्धृत्य सारं संक्षेपतो मुने ।
पञ्चरात्राभृताम्भोधिं मयित्वा सारसंग्रहः ॥ ५३ ॥

प्रोक्तो मयायं तस्मात्त्वमेतच्छ्रुत्वावधार्य च ।
अनेन विधिना देवं प्रपन्नातिहरं हरिम् ॥ ५४ ॥

समाराधय देवं त्वं प्रायश्चित्तात्मनः पदम् ।
गुह्याद् गुह्यतमं म(त ?)त्रं सारात्सारतरं मुने ॥ ५५ ॥

सप्तविंशतिभिः प्रोक्तमध्यायैः कश्चिद्व्यात्मज ।
विश्वामित्रोऽयनामैतन्मयोक्तत्वात् प्रथां गतम् ॥ ५६ ॥

नाशिष्याय प्रदातव्यं न संसारनिवासिने ।
वैष्णवाय प्रदातव्यमुपसङ्गाय धीमते ॥ ५७ ॥

इति श्रुत्वा मुनिश्रेष्ठः काश्यपः सुप्रसन्नधीः ।
प्रणम्य भगवन्तं तं विश्वामित्रं तपोनिधिम् ॥ ५८ ॥

हृत्ताज्जलिमुटो भूत्वा ध्यायन् नारायणं प्रभुम् ।
स्वभाभमं समासाद्य भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ ५९ ॥

50-(c) K °कमं चैव for °क्रमाच्चैव (°मेणैव?)

51-(c) My. वन्मचै (?) for व इत्य°

54-(a) K श्रुतो for श्रोष्ठो

57-(d) My. °व° for °ह°

त्यक्तान्यसर्वव्यासंगः बाह्मनःकर्मभिः सदा ।

पञ्चकालरतो भूत्वा समाराध्य श्रियः पतिम् ॥ ६० ॥

अवाप्य (पः) परमं धाम यतो नावर्तते पुनः ॥

इति पञ्चरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
प्रायश्चित्तविधिर्नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥

॥ हरिः ओम् ॥

CRITICAL NOTES

[References are to verse numbers.]

CHAPTER No. 1

- 5-(ab) Are corrupt and unintelligible in all the Mss.
 13-(a) All the readings appear obscure. Could it be as
 बोववाण्डु (!)
 16-(c) Is corrupt and unintelligible in all the Mss.
 -(d) Readings of all the Mss. appear obscure. Could it be
 as °वाभिलाभ्यर्चभूतके (!)
 17-(b) Is not intelligible. Could it be as मुस्ताधुरभितान्तरे (!)
 39-(cd) Are not intelligible in all the Mss.
 41-(d) Is not clear in all the Mss.
 42-(ab) Are corrupt and not intelligible in all the Mss.
 49-(a) Is not intelligible in all the Mss.
 52-(b) All the Mss. read मेतमुदीरवम्, which is wrong. So we
 corrected it as °मेतमुदीरवम्.
 59-(cd) Are not intelligible in all the Mss.
 74-(ab) Are not clear in all the Mss. Could these be as एते
 विषादिकम्दा इत्यप्यासीत् (!)

CHAPTER No. 2

- 14-(cd) Are not intelligible in all the Mss.
 15-(ab) Are not intelligible in all the Mss.

CHAPTER No. 3

- 1-(c) Is corrupt in all the Mss. Could it be as किञ्चिद्विष
 शिवावाः (!)
 22-(ab) ABKM read these after 19 ab and before 19 cd while
 Ks. & My. read after 21 cd and before 22 cd.

CHAPTER No. 4

- 10-(d) Is not intelligible in all the Mss.
 24-(cd) Are not intelligible in all the Mss.

- 29-(ab) Readings of all the Mss. are corrupt. Could these be as *त्रियादयोऽथ देव्यस्तु श्रीवत्सादिव्यलाञ्छनात्* (!) ।

CHAPTER No. 5

- 9-(d) Is not intelligible in all the Mss.

CHAPTER No. 6

- 34-(a) Is corrupt in all the Mss. Could it be as *वर्णः शुद्धो मवेदस्य* (!)
 35-(b) Is not clear in all the Mss. Could it be as *कार्यपात्री सङ्गम्भ औ* (!)
 38-(a) Is not clear in all the Mss. Could it be as *पृथिव्यन्तं म्युक्तेन* (!)
 64 Is not intelligible in all the Mss.

CHAPTER No. 7

- 26, 27. It appears that some of the verses dealing with *अग्निप्राकारमन्त्र* are missing, since these two verses are not giving the entire form of *अग्निप्राकारमन्त्र*.
 35-(a) Word *वातिदेश* does not suit the context. Could it be as *वादिदेश*, which denotes 'आ' कार ?
 45-(a) Is corrupt. Could it be as *वदुर्षु साधितेष्वेव* (!)
 54-65 Appear in My. only.
 54 Not intelligible; has been retained unaltered.
 56-(c) Is corrupt and appears obscure. Could it be *सततं दिव्यगन्धादि* (!)
 60 Not intelligible; has been retained unaltered.

CHAPTER No. 8

- 20-37 & 38-(abc) Appear in My. only.
 47-(c) Not intelligible in all the Mss.; has been retained unchanged.
 48 & 49-(ab) Not clear in all the Mss.
 53-(c) Not clear in all the Mss.

CHAPTER No. 9

5-(ab) Appear unintelligible in all the Mss.

CHAPTER No. 10

49-(cd) Readings of all the Mss. are not correct. Could it be as नामिपर्वन्दमपां स्वानम् (!)

96-(a) Readings of all the Mss. are corrupt. Could it be as मन्त्रं च मन्त्रादयेयम् (!)

97-(a) Readings of all the Mss. are corrupt. Could it be as दन्त्रादयेयं हेवाः (!)

107-(a) All the Mss. read देहिन्यासं which does not appear appropriate. Could it be as अग्रविन्यासम् (?)

111-(c) Readings of all the Mss. appear obscure. Could it be as देवमर्षा° (!)

CHAPTER No. 11

70-(a) Is not clear in all the Mss.

CHAPTER No. 12

3 Is not intelligible in all the Mss

7-(b) Is not clear for want of the object, it may be reconstructed as वलि तन्मग्निं विन्यसेत् (!)

20-(b) Word सुयुक्तं doesn't suit the context. Could it be as संयुक्ते (!)

23-(a) Metrical rule has not been followed here.

30-(d) Is corrupt in all the Mss. Could it be as वीतोष्णीषवरी युने (!)

37-(c) Word अजादं makes no sense. Could it be as अजादं (!)

CHAPTER No. 13

1-(b) Is corrupt in all the Mss. Could it be as प्रवेष्टं निविबोक्त्वम् (!)

11-(cd) Are unintelligible in all the Mss; have been retained unaltered.

- 26-(a) Is corrupt in all the Mss; has been retained unaltered.
 38-(d) Is not clear in all the Mss.
 39-(cd) Are not intelligible in all the Mss.
 67-(a) Is not intelligible in all the Mss.; Could it be as
 इतरस्माद्यामुनस्य (!)
 68-(ab) Are not intelligible in all the Mss.
 69-(cd) Are corrupt in all the Mss. Could these be as ज्ञानमुद्रा
 विनिर्मुक्तनिष्ठागुह्यनि । (!)
 90-(cd) & 91-(ab) Are not intelligible in all the Mss.
 94-(a) Is not intelligible in all the Mss.; Could it be as शाखा-
 संख्य च पुनः (!)
 95-(ab) Are not intelligible in all the Mss.

CHAPTER No. 14

- 11-(c) Is corrupt in all the Mss. Could it be as पताका
 पञ्चदीर्घी च (!)
 64-(a) Is corrupt in all the Mss.; has been retained unaltered.
 134-(a) Is corrupt in all the Mss.; Could it be as मय्ये जाह्नवे तु
 तद्वाक्यम् (!)
 142-(a) Is unintelligible in all the Mss.
 146-(ab) Are not intelligible in all the Mss.
 148-(b) Word मय्ये doesn't suit the context. Could it be as
 सौम्ये (!)
 - (c) Is not intelligible in all the Mss.
 176-(d) Are not intelligible in all the Mss.
 183-(b) Metrical rule has not been followed here. Could it
 be as स्तुतीत द्विजसत्तम (!)

CHAPTER No. 15

- 25-(cd) Are not intelligible in all the Mss.
 30-(ab) Are not intelligible in all the Mss.

CHAPTER No. 16

- 38-(b) Readings in all the Mss. appear unintelligible. Could
 it be as कृत्वा प्राभातिकं तथा । (!)

- 97-(c) Is corrupt in all the Mss. has been retained unaltered.
 103-(a) Metrical rule has not been followed here. Could it be
 as तत् कारम् (?)
 108-(a) Appears as repetition of 107d ; has been retained as
 it appears in most of the Mss.
 110 Not intelligible in all the Mss.

CHAPTER No. 17

- 5-(b) Is corrupt in all the Mss. ; has been retained unaltered.
 136-(d) Is corrupt in all the Mss. ; Could it be बाम्बाबाबा ततः
 परम् (?)
 137-(a) Metrical rule has not been followed here.
 154-(c) Metrical rule has not been followed here..
 207-(a) Is corrupt in all the Mss. ; Could it be as खनित्वा बाराह-
 मन्त्रम् (?)
 211-(c) Metrical rule has not been followed here. Could it be
 as भीमं पीयूषं मूषं (?)
 213-(ab) Are not intelligible in all the Mss. ; have been retained
 unaltered.

CHAPTER No. 18

- 68-(c) Metrical rule has not been followed here ; Could it be
 as प्रधानदिग्बन्धितेषु (?)
 82-(b) Is corrupt in all the Mss. ; has been retained unaltered.
 97-(a) Is corrupt in all the Mss. ; has been retained unaltered.
 149-(a) Word मन्त्रम् doesn't suit the context. Could it be
 as मन्त्रम् (?)
 178-(c) Is corrupt in all the Mss. ; Could it be as दक्षिणाहीन-
 कर्मणो (?)
 186-(a) Corrupt in all the Mss. ; Could it be as विवेक्षिते दिने तस्मिन् (?)

CHAPTER No. 19

- 21-(a) Is not intelligible in all the Mss. ; Could it be as
 पूर्वम् अन्वयादादि (?)
 36-(b) Is not intelligible in all the Mss.

- (d) Is not intelligible in all the Mss.,
 40—(d) Word शुद्धाम्बु doesn't suit the context. Could it be as
 गन्धाम्बु (?)
- 58—(a) Metrical rule has not been followed here. Could it be
 as दक्षिणादिपञ्चमन्त्रेण (?)
- 80—(ab) Appear unintelligible in all the Mss.; have been
 retained unaltered.
- 87—(a) Metrical rule has not been followed here. Could it be
 as विनैव चन्दनद्रव्यम् (?)
- 97—(a) Matrical rule has not been followed here. Could it
 be as स्वर्णं रजतताम्रं च (?)
- 118—(cd)—131 (ab) Appear in My. only. Though it is not possible
 to make out the lacuna on the basis of the Mss. available,
 we have suggested the appropriate matters in place of
 lacuna, in consultation with other Pancharatra texts.
- 127,128—(ab) Verses 127, 128 ab should actually find their places
 immediately after 131 ab. As has already been noted, verses
 118 cd—131 ab are found missing in all Mss. except My.
 But My., it seems to us, has misplaced the lines noted
 above Cf. Pādmāsāhita (चर्यावाद् 8. 157-60). Thus in
 accordance with the subject dealt with here, the sandal,
 saffron etc. should be placed in the गन्धोदकसङ्घा subsequent to
 placing of सर्वोदधिषट्. It may also be noted here that all
 details relating to the materials which are to be placed in
 गन्धोदकसङ्घा are not given in the text Cf. Pādmāsāhita
 (चर्यावाद् 8. 157-60).
- 141—(a) Metrical rule has not been followed here.
- 144—(a) Metrical rule has not been followed here.
- 172—(ab) Appear unintelligible ; have been retained unaltered.
- 188—(d) Metrical rule has not been followed here,

CHAPTER No. 20

- 38—(c) Metrical rule has not been followed here. Could it be
 as पञ्चगव्यैर्दधिकृति (?)

CHAPTER No. 21

- 24-(d) Appears unintelligible in all the Mss.; has been retained unaltered.
- 82-(d) Verses 81, 82 describe the deities to be installed on the 5th story (पञ्चमस्तल). Subsequently one would have expected the 83rd verse to begin with a similar description on the 6th story (षष्ठस्तल). But, all the Mss. begin 83 as सप्तमेऽपि तले..... This means that the description on the 6th story is wanting in all the Mss.

CHAPTER No. 22

- 55-(a) Appears unintelligible in all Mss.; has been retained unaltered.
- 61-7 It deserves mention in this connection that the मध्यमदक्षता section of the विष्णुसंहिता is missing, since after describing the उत्तमदक्षता all Mss. describe अथमदक्षता. All Mss. are silent on this point. Therefore, the portion containing मध्यमदक्षता might have been lost in the later transition.

CHAPTER No. 23

- 34-(b) Appears unintelligible in all the Mss.; has been retained unaltered.
- 39-(c) Appears unintelligible in all the Mss.; has been retained unaltered.

CHAPTER No. 24

- 6-(ab) Appear unintelligible in all the Mss.; have been retained unaltered.

CHAPTER No. 25

- 30-(ab) Appear unintelligible in all the Mss.; have been retained unaltered.
- 76-(a) It appears that half a verse dealing with अथवा (वाकिष्ठा) is missing after 75 d and before 76 a.
- 86-(c) Appears unintelligible in all the Mss.; has been retained unaltered.

- 161-(c) Appears unintelligible in all the Mss.; Could it be as
बहुमन्त्रे स्थितं देवम् (?)

174-(a) Is corrupt in all the Mss.; has been retained unaltered.

CHAPTER No. 26

- 24-(d) Appears unintelligible in all the Mss.

CHAPTER No. 27

- 7-(b) Appears unintelligible.
17-(cd) Appear unintelligible.
18-(ab) Appear unintelligible.
44-(b) Is corrupt; has been retained unaltered.
51-(ab) Appear unintelligible.
-

APPENDIX—I

[The following additional verses are found at the end of
26th chapter in K & My Mss.]

फलैरपि विधातव्यं म्रीणनं मधुविद्विषः ।
 ज्येष्ठे मासि सिंते पक्षे द्वादश्यां फलपूजनम् ॥ १ ॥
 कारयीत द्विजश्रेष्ठ मुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ।
 अथवा पञ्चदश्यां वा श्रवणे वा द्विजोत्तम ॥ २ ॥
 अंकुरानर्पयित्वा यथापूर्वं शुभेऽहनि ।
 कदलीनां च चूतानां पनसानामपि द्विज ॥ ३ ॥
 फलानि नालिकेराणां मातुल(लु?)ङ्गफलान्यपि ।
 स्तर्जुराणामपि तथा द्राक्षाणां च तथैव च ॥ ४ ॥
 फलानि कुरुविन्दानां बदराणां च संचयम् ।
 जम्बूनां बर्बराणां च साधकान्यपि(!) यानि च ॥ ५ ॥
 फलानि तानि सर्वाणि यथाशक्यानि सर्वशः ।
 आहृत्य सर्वाण्येकत्र स्थापयित्वा द्विजोत्तम ॥ ६ ॥
 विधाय *पेटिका वेत्री दृढा छदणा महत्तरी* (!) ।
 तासु पर्णानि निक्षिप्य फलानि द्विजसत्तम ॥ ७ ॥
 स्नातानां वेदविदुषां सुसितान्बरधारिणाम् ।
 निक्षिप्य मूर्ध्नि सुमनः सर्वमङ्गलसंयुतम् ॥ ८ ॥
 विष्वक्सेनं च पुरतो बाहनेऽप्यधिरूप्य च ।
 शृङ्गनां काहलानां च शङ्खानां नादसंयुतम् ॥ ९ ॥
 मेरीमट्टकांस्नानां तथा मर्दलदण्डयोः ।
 शङ्खरीणां च संबोधैरापूरितदिगन्तरम् ॥ १० ॥

2-(a) K. °क्षित्वा for °क्षीत

3-(d) My. स्वाशक्यान्वायानि for साधकान्यपि यानि

गायत्रीनृत्त(नर्त!)कीभिश्च विप्रैः स्वाध्यायतत्परैः ।

छत्रचामरसंयुक्तध्वजौघैः पिहिताम्बरम् ॥ ११ ॥

ग्रामं प्रदक्षिणं नीत्वा शकटेष्वाधिरूप्य च ।

प्रविश्य मन्दिरस्यान्तर्भण्डपोपरि निक्षिपेत्* (!) ॥ १२ ॥

सुशुक्ष्णे गोमयालिप्ते सुधाचूर्णविचित्रिते ।

पदानास्तीर्थं सुशुक्षणान् श्वेतानविरलानपि ॥ १३ ॥

तेष्वारोप्य फलौघं च रक्षां तेषां विधाय च ।

तदाप्रभृति कुर्वीत मण्डपालंकृतिं द्विज ॥ १४ ॥

वितानकल्टसिप्रभृति सर्वं निर्माय पूर्ववत् ।

द्वारेषु तोरणादीनि यथापूर्वं प्रकल्प्य च ॥ १५ ॥

कुम्भमण्डलकुण्डादि सर्वं संकल्प्य च द्विज ।

वितानं परितः कृत्वा *निशान्तं* मण्डपोपरि ॥ १६ ॥

एकादश्यां पुनर्देवं विज्ञाप्यानीय मण्डपम् ।

तत्र सर्वं यथापूर्वं क्षपनं स्वापनादिकम् ॥ १७ ॥

कारयित्वा च देवस्य जाग्रलीत्वा निशां च ताम् ।

द्वादश्यां कर्म निर्माय सन्ध्योपासनपूर्वकम् ॥ १८ ॥

फलानि सर्वाणि ततः पृथक् संकल्प्य राशिशः ।

महाभिजनसंयुक्तं विप्रैः शुद्धैर्जितेन्द्रियैः ॥ १९ ॥

उष्णीषसहितास्यैश्च (!) जिह्वाचापल्यवर्जितैः ।

निस्त्वक्करणयोग्यानि निस्त्वचं(क्षि!) परिकल्प्य च ॥ २० ॥

यथावस्थितरूपेण शोधनार्हाणि शोधयेत् ।

क्षालनार्हाणि संक्षाल्य कदलीदलसंचये ॥ २१ ॥

महाहविःप्रकारेण राशिशः परिकल्प्य च ।

हैमेष्वापि च विन्यस्य पात्रेषु फलमंचयम् ॥ २२ ॥

12-(d) My. वेशने for निक्षिपेत्

17-(d) K. स्ना° for स्वा°

यथापुरं कल्पयित्वा म्हाहविरपि द्विज ।

विष्णुनि मूलपूर्वाणि सविशेषं समाज्य च ॥ २३ ॥

पृथक् पृथक् फलौघं च सर्वेभ्यो विनिवेदयेत् ।

कुम्भमण्डलकुण्डेभ्यो निवेद्य च यथापुरम् ॥ २४ ॥

हैमात्रेषु विन्यस्तं फलराशिं पृथक् पृथक् ।

निवेद्योत्सवविष्णुं तन्महाहविषोर्युगम् ॥ २५ ॥

हुत्वा फलानि च पुनः पृथगाद्योत्तरं शतम् ।

सेनेशपूर्वकं पश्चाद्वैष्णवेभ्यो यथाक्रमम् ॥ २६ ॥

प्रदाय फलसंघं च देवमारोप्य यानके ।

सर्वमङ्गलसंयुक्तं परिब्राह्म्य प्रदक्षिणम् ॥ २७ ॥

इति श्रीपञ्चरात्रे महोदयनिषिद्धि विष्णुमित्रसंहितायां
फलपूजाविधिर्नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

The 26th chapter of the critical edition presented here, is entitled *इमनारोपनिषिः* according to ABKM My. But the paper transcript of Shri. Asuri Srinivasa Iyyangar, Melkote, Mysore, contains the following 13 verses in the 26th chapter under the title *विशाखोत्सवनिर्णयः*—

अथातः संप्रवक्ष्यामि विशाखोत्सवनिर्णयम् ।
 सर्वपापप्रशमनं सर्वकामफलप्रदम् ॥ १ ॥
 वैशाखस्य सिते पक्षे विशाखा पौर्णमीयुता ।
 उत्तमोत्तममेवोक्तं विचारं तु न कारयेत् ॥ २ ॥
 विशाखस्तस्मिन्नेऽपि केवलायां तिथौ भवेत् ।
 विशाखोत्सवमेवोक्तं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ३ ॥
 सौरमासं प्रशस्तं स्याच्चान्द्रपक्षमश्लक्ष्णम् ।
 सौरे सर्वसमृद्धिः स्याच्चान्द्रे सर्वविनाशनम् ॥ ४ ॥
 देवकार्याणि सर्वाणि सौरमासेषु कारयेत् ।
 चूतादीनां समस्तानां फलान्याहृत्य देशिकः ॥ ५ ॥
 पाचयेद् गुडमिश्रं तु मरीचैर्जीरकान्वितम् ।
 नालिकेरफलोपेतमेलार्कपूरमिश्रितम् ॥ ६ ॥
 पाचयेत् क्षीरमिश्रं तु महाहविममन्वितम् ।
 देवस्य पुरतो भूमौ कलशान् आपनार्थकान् ॥ ७ ॥
 स्थापयित्वा विधानेन आपयेत् पुरुषांतमम् ।
 अलंकारासनं नीत्वा भोगैर्दापान्तमाचरेत् ॥ ८ ॥
 भोज्यासनं ततः कृत्वा मधुपर्कपुरःसरम् ।
 चूतादिफलसंयुक्तं यथाकामं प्रदापयेत् ॥ ९ ॥

4-(a) हि for स्ना

-(d) ° for °

5-(b) तु for 'तु

महाहविनिवेद्याय ताम्बूलदीन् निवेदयेत् ।
अच्छृण्व्य तु देवेशं यान्मारोप्य बन्धयेत् ॥ १० ॥

शङ्खतूर्यसमायुक्तं छत्रचामरसंयुतम् ।
सर्वमङ्गलसंयुक्तं ग्रामं नीत्वा प्रदक्षिणम् ॥ ११ ॥

देवागारं प्रवेश्याय अर्घ्यपाद्यादिनार्चयेत् ।
इति संक्षेपतः प्रोक्तो विशाखोत्सवनिर्णयः ॥ १२ ॥

सर्वकामप्रदो नृणां राजराष्ट्रविवर्धनम् ।
वर्षे वर्षे तु कर्तव्यं विशेषयजनं मुने ॥ १३ ॥

इति क्षीपाञ्जरात्रे महोपनिषदि विश्वामित्रसंहितायां
विशाखोत्सवनिर्णयो नाम षड्विंशोऽध्यायः (?) ॥

अष्टोत्तरशततन्त्राणि

विश्वामित्रसंहिताया द्वितीयाध्याये (श्लो. १६-३३) अष्टोत्तरशतं पञ्चरात्र-
तन्त्राणि परिगणितानि । तान्यत्र अकारादिवर्णक्रमानुरोधेन प्रदर्श्यन्ते ।

क्रमसंख्या	तन्त्रनाम	श्लोकः
1	अमृतसंहिता	३२
2	अहिर्बुध्न्यतन्त्रम्	२०
3	आगस्त्यतन्त्रम्	२९
4	आमेयतन्त्रम्	३०
5	आत्रेयतन्त्रम्	१६
6	आनन्दतन्त्रम्	२६
7	उमामहेश्वरतन्त्रम्	३०
8	उशनस्तन्त्रम्	२७
9	ऐन्द्रतन्त्रम्	३०
10	औपगायनतन्त्रम्	२८
11	औपेन्द्रतन्त्रम्	२१
12	कपिलतन्त्रम्	२१
13	कल्कितन्त्रम्	३१
14	कात्यायनतन्त्रम्	२८
15	कापिलतन्त्रम्	२३
16	काण्व्यतन्त्रम्	२९
17	कौमारतन्त्रम्	२६
18	गौतमतन्त्रम्	२७
19	चान्द्रममृततन्त्रम्	२०
20	जया[ग्न्य]महिता	१७
21	जाबालतन्त्रम्	२८
22	जामदग्न्यतन्त्रम्	२५
23	जैमिनतन्त्रम्	२२
24	तत्त्वसागरतन्त्रम्	२०
25	तेजोद्विगतन्त्रम्	२५

क्रमसंख्या	तन्त्रनाम	श्लोकः
26	त्रैलोक्यमोहनतन्त्रम्	१९
27	त्रैलोक्यविजयतन्त्रम्	२९
28	दक्षसंहिता	२१
29	धनदीयतन्त्रम्	२६
30	नन्दतन्त्रम्	३१
31	नलकूबरतन्त्रम्	१९
32	नारदीयतन्त्रम्	१९
33	नारायणतन्त्रम्	२४
34	नृकेसरितन्त्रम्	२४
35	पञ्चप्रभतन्त्रम्	१८
36	पद्मोद्भवतन्त्रम्	१९
37	परपौरुषतन्त्रम्	२७
38	परम्पसंहिता	१६
39	पापतन्त्रम्	१७
40	पारमेधरतन्त्रम्	२१
41	पाराशर्यतन्त्रम्	२२
42	पार्षसंहिता	३०
43	पुरुषोत्तमतन्त्रम्	१७
44	पुष्टितन्त्रम्	२१
45	पैङ्गलतन्त्रम्	२९
46	पौलस्त्यतन्त्रम्	२७
47	पौष्करतन्त्रम्	१७
48	प्रह्वन्ततन्त्रम्	३१
49	प्रह्लादतन्त्रम्	२३
50	प्राचेतसतन्त्रम्	३१
51	बार्हस्पत्यतन्त्रम्	२५
52	बोधायनतन्त्रम्	२९
53	वसिष्ठसंहिता	३०

क्रमसंख्या	तन्त्रनाम	श्लोकः
54	ब्रह्मसिद्धान्ततन्त्रम्	२२
55	ब्राह्मतन्त्रम्	२४
56	भागवततन्त्रम्	२४
57	भारद्वाजतन्त्रम्	२९
58	भार्गवतन्त्रम्	२०
59	महालक्ष्मीसंहिता	२३
60	महासनत्कुमारतन्त्रम्	३२
61	महीप्रभतन्त्रम्	१८
62	मायावैभविकतन्त्रम्	१८
63	मारीचतन्त्रम्	२१
64	मार्कण्डेयतन्त्रम्	२३
65	माहेन्द्रसंहिता	१८
66	मिहिरतन्त्रम्	३२
67	मूलसंहिता	२३
68	याज्ञवल्क्यतन्त्रम्	२४
69	याम्यतन्त्रम्	२५
70	योगहृदयतन्त्रम्	२७
71	राघवतन्त्रम्	३१
72	रुद्रतन्त्रम्	३०
73	रुद्रतन्त्रम् (!)	३२
74	वामनतन्त्रम्	२२
75	वाराहततन्त्रम्	३२
76	वारुणतन्त्रम्	३०
77	वाल्मीकिमंहिता	२८
78	वामिष्ठतन्त्रम्	१९
79	विश्वमंहिता	१६
80	विश्वामित्रीयतन्त्रम्	१७
81	विष्णुरहस्यतन्त्रम्	२६

क्रमसंख्या	तन्त्रनाम	श्लोकः
82	विष्णुवैभक्तिन्त्रम्	२६
83	विष्णुसद्भावतन्त्रम्	२५
84	विष्णुसिद्धान्ततन्त्रम्	१६
85	विष्वक्सेनतन्त्रम्	२०
86	विहङ्गेन्द्रसंहिता	२०
87	वीरभङ्गलिखितन्त्रम्	२३
88	वैयासतन्त्रम्	२२
89	शर्वसंहिता	३१
90	शाम्बरतन्त्रम्	२२
91	शाकल्यतन्त्रम्	२८
92	शातातपतन्त्रम्	२९
93	शुक्रतन्त्रम्	३०
94	शौनकीयतन्त्रम्	२१
95	श्रीकृततन्त्रम्	१८
96	श्रीकृततन्त्रम् (?)	२४
97	श्रीप्रभतन्त्रम्	१८
98	संकर्षणतन्त्रम्	३१
99	सत्त्वतन्त्रम्	१७
100	सनकतन्त्रम्	१९
101	सनत्कुमारतन्त्रम्	१७
102	सांबर्ततन्त्रम्	२४
103	सात्वततन्त्रम्	१७
104	सौम्यतन्त्रम्	२४
105	सौरतन्त्रम्	२४
106	स्कन्दसंहिता	३२
107	हागीततन्त्रम्	२७
108	हेरम्प्यतन्त्रम्	२२

[तन्त्राणि ९४ + संहिताः १४ = १०८]

INDEX—2 (Part I)

वर्णसंज्ञाः

विधमित्रसंहिताया अष्टमाध्याये [श्लो. १८-४५] ओंकारादिवर्णानां
संज्ञाविशेषा निर्दिष्टाः ।

वर्णः	संज्ञाः	श्लोकसंख्या
ओ	प्रणवः, ब्रह्मकोशः, ब्रह्म, उद्गीथः, तारकः, छन्दसामादिः ।	१८
अ	अप्रमेयः, प्रथमः, विष्णुः ।	१९
आ	आदिदेवः, गोपनः, मधुसूदनः ।	१९
इ	इष्टः इन्धः(-द्धः ?), रामः, बन्धः (-न्धुः ?) ।	२०
ई	पञ्चबिन्दुः, महामाया, वामनः ।	२०
उ	उदयः(?), उद्दामः(?), श्रीधरः, भुवनाह्वयः ।	२१
ऊ	ऊर्ध्वलोकेशः, हृषीकेशः, गुहाल्यः ।	२१
ऋ	ऋतयामाया (ऋतधामा?), सत्यः, अङ्गुशः ।	२२
ॠ	विष्टरः, ज्वाला, यो(गी ?), दामोदरः ।	२२
ऌ	गोसा, केशवः, महेश्वरः ।	२३
ॡ	दीर्घघोणः, नारायणः ।	२३
ए	माधवः, (व्यश्रः ?), संप्रसारणः ।	२४
ऐ	गोधनः, वीरसेनः, गोविन्दः ।	२४
ओ	ओतदेहः, बासुदेवः, ओदनः ।	२५
औ	औषधः, और्वः, संकर्षणः ।	२५
अं	अनुस्व(स्वा ?)रः, प्रद्युम्नः, कपिलाक्षकः ।	२६
अः	कलान्तः, उग्रसर्गः, अनिरुद्धः ।	२६
क	करालः, कमलः, ब्रह्मा ।	२७
ख	चक्री, स्वर्गः, गरुडवाहनः ।	२७
ग	गदध्वंसी, गदी, पञ्चान्तकः ।	२८
घ	गजबाहः, पञ्चात्मा, पञ्च(घ ?)पाणिकः ।	२८
ङ	एकदंष्ट्रः, शार्ङ्गपाणिः, कपिध्वजः ।	२९
च	वक्रतुण्डः, स्वप्नभृक, प्रेतनायकः ।	२९
छ	छलविध्वंसी, स्वच्छन्दः, कुण्डली ।	३०
ज	जन्महन्ता, मुमली, (ककुभः ?) ।	३०
झ	शशाशी, सामवेदः, सुवर्णकः ।	३१

वर्णः	संज्ञाः	श्लोकसंख्या
अ	पाशपाणिः, भृगुः, चन्द्रसितः ।	३१
इ	हृदयाह्लादी, पर्वतः, खेटकी ।	३२
उ	तोमरः, मेघी, कौस्तुभः, दुष्प्रमः ।	३२
ए	पुण्डरीकाक्षः, भूमिः, वह्नि(न ?)निकेतनः ।	३३
द	दृढकर्मा, पुष्पभद्रः, प्रतर्दनः ।	३३
ण	सुमुखः, वनमाली, प्रचण्डकः ।	३४
त	एकनेत्रः, वैराजः, विजयः ।	३४
थ	सुप्रतिष्ठः, रसात्मा, सर्वरोषकः ।	३५
द	वैधरः, दृष्टिः, अत्रिः, सर्वपुरान्तकः ।	३५
ध	सुभगः, पुण्यः, धनदः, मोहन(नाशन ?) ।	३६
न	मा - (नुषे ?)शः, विम्लेशः भद्रपाणिकः ।	३६
प	पापहन्ननः, पवित्रः, पश्चिमाननः ।	३७
फ	फल्गु(कुल ?)नयनः, शिखण्डी, विकर्मण(क ?) ।	३७
ब	मतिमान्, ह्रस्वः, (जृम्भलः ?), (कालनेमिजित् ?) ।	३८
भ	(भल्लातकः ?), सुभद्रः, मूक्षमलोचनः ।	३८
म	माधवी(वः ?), दक्षः, मन्दरः, पाटलमियः ।	३९
व	पुरुषात्मा, शङ्खः, वायुः, चतुर्गतिः ।	३९
र	अनलः, महाज्वालः, विश्वात्मा, सर्वदाहकः ।	४०
ल	पुल्लः, माहेन्द्रः, पीतवर्णकः ।	४०
व	वरुणः, कुम्भः, पीयूषात्मा, सुधारसः ।	४१
श	शुभदः, लक्ष्मीः, श्रीवत्सः, वित्तवर्धनः ।	४१
ष	कोषरूपी, उग्राला, क्षत्रुदाहकः ।	४२
स	पूर्णचन्द्रः, कालात्मा, शुक्रः ।	४२
ह	द्वादशात्मा, भास्करः, दीप्तिमस्तुतः ।	४३
ळ	कुण्डुमः, गर्भः, विष्कम्भः, विषः ।	४३
क्ष	नृहरिः, कूटः, अनन्तः, गरुडात्मन् ।	४४
अनुस्वारः	भ्रुवः, बिन्दुः, चन्द्रार्धः, बहिः ।	४४
साहा	हुतान्तः, ठः ।	४५
नन्तस्वरः	नतिः ।	४५

वर्णसंज्ञा:

विश्वामित्रसंहितानुसारेण अङ्कुशादिसंज्ञाविशेषैरभिधीयमाना वर्णाः [विश्व.
८. १८-४५] ।

संज्ञा	संज्ञो	श्लोकसंख्या
अङ्कुशः	ऋ	२२
अत्रिः	द	३५
अनन्तः	क्ष	४४
अनलः	र	४०
अनिरुद्धः	अः	२६
अनुस्व(-स्वा-!)रः	अं	२६
अप्रमेयः	अ	१९
आदिदेवः	आ	१९
हन्ध(-द्ध!)	इ	२०
इष्टः	इ	२०
उग्राला	ष	४२
उदयः (!)	उ	२१
उद्गीचः	ओम्	१८
उद्दामः(!)	उ	२१
उपसर्गः	अः	२६
ऊर्ध्वलोकेशः	ऊ	२१
ऋतयामाया (ऋतधामा!)	ऋ	२२
एकदंष्ट्रः	ङ	२९
एकनेत्रः	त	३४
आंतदेहः	आं	२५
आदनः	आं	२५
औषिः	औ	२५
औषधः	औ	२५

संज्ञा	संज्ञी	श्लोकसंख्या
(ककुभः ?)	ज	३०
कपिध्वजः	ङ	२९
कपिलाक्षकः	अं	२६
कमलः	क	२७
करालः	क	२७
कलान्तः	अः	२६
(कालनेमिजित् ?)	ब	३८
कालात्मा	स	४२
कुण्डली	छ	३०
कुम्भः	व	४१
कूटः	क्ष	४४
केशवः	लृ	२३
कौस्तुभः	ठ	३२
क्रोधरूपी	ष	४२
खड्गधृक्	च	२९
सर्वः	ख	२७
खेटकी	ट	३२
गजबाहः	ष	२८
गवध्वंसी	ग	२८
गदी	ग	२८
गच्छबाहनः	ख	२७
गच्छालम्बान्	क्ष	४४
गर्भः	ळ	४३
गुहालम्बः	ऊ	२१
गोधन	ऐ	२४
गोपनः	आ	१९
गोप्ता	लृ	२३
गोविन्दः	ऐ	२४

संज्ञा	संज्ञा	श्लोकसंख्या
चकी	स्व	२७
चतुर्गतिः	य	३९
चन्द्रसितः	अ	३१
चन्द्रार्धः	अनुस्वार	४४
छन्दसामादिः	ओम्	१८
छलविज्वंसी	छ	३०
जन्महन्ता	ज	३०
(जृम्भलः ?)	व	३८
ज्वाला	झ	२२
शपाशी	श	३१
ठठः	स्वाहा	४५
डुण्डुभः	ळ	४३
तारकः	ओम्	१८
तोमरः	ठ	३२
(त्र्यम्भः ?)	ए	२४
दक्षः	म	३९
दामोदरः	ऋ	२२
दीर्घघोणः	लृ	२३
दीप्तिस्तम्भितः	ह	४३
दुष्पमः	ठ	३२
हृदकर्मा	ड	३३
दृष्टिः	व	३५
द्वादशात्मा	ह	४३
धन्वः	ध	३६
ध्रुवः	अनुस्वार	४४
नतिः	नमस्कार	४५
नारायणः	लृ	२३
नृहरिः	क्ष	४४

संज्ञा	संज्ञी	श्लोकसंख्या
पञ्च(-मः)पाणिकः	घ	२८
पञ्चविन्दुः	ई	२०
पञ्चात्मा	घ	२८
पञ्चान्तकः	ग	२८
पर्वतः	ट	३२
पवित्रः	प	३७
पश्चिमाननः	प	३७
पाटलप्रियः	म	३९
पापहननः	प	३७
पाशपाणिः	झ	३१
पीतवर्णकः	ल	४०
पीयूषात्मा	व	४१
पुण्डरीकाक्षः	ढ	३३
पुण्यः	घ	३६
पुष्पात्मा	य	३९
पुल्लः	ल	४०
पुण्यभद्रः	ढ	३३
पूर्णचन्द्रः	स	४२
प्रचण्डकः	ण	३४
प्रणवः	ओम्	१८
प्रतर्दनः	ढ	३३
प्रथमः	अ	१९
प्रद्युम्नः	अं	२६
प्रेतनायकः	ब	२९
फल्गु(फुल्ल !)-नमनः	फ	३७
बन्ध(न्धु):	इ	२०
किन्दुः	अनुस्वार	४४
मन्त्र	ओम्	१८

संज्ञा	संज्ञी	श्लोकसंख्या
नक्षत्रकोशः	ओम्	१८
नक्षत्रा	क	२७
मद्रपाणिकः	न	३६
(भल्लातकः !)	भ	३८
भास्करः	ह	४३
भुवनाद्वयः	उ	२१
भूमिः	ढ	३३
भृगुः	ज	३१
मतिमान्	ब	३८
मधुसूदनः	आ	१९
मन्दरः	म	३९
महाज्वालः	र	४०
महामाया	ई	२०
महेधरः	लृ	२३
माधवः	ए	२४
माषवी(वः !)	म	३९
मा - - (नुषे !)शः	न	३६
माहेन्द्रः	ल	४०
मुसली	ज	३०
मेघी	ठ	३२
मोहन(नाशन !):	ध	३६
यष्टिः	अनुस्वार	४४
यो(-नी !)	ऋ	२२
रमात्मा	थ	३५
रामः	इ	२०
लक्ष्मीः	श	४१
बक्रतुण्डः	च	२९
बन्माली	ण	३४

संज्ञा	संज्ञा	श्लोकसंख्या
वस्त्रः	व	४१
वह्नि(न ?)निकेतनः	ह	३३
वामनः	ई	२०
वायुः	य	३९
वासुदेवः	ओ	२५
विकर्मणः(कः ?)	फ	३७
विश्वेष्टः	न	३६
विजयः	त	३४
विजयवर्धनः	श	४१
विधाता	र	४०
विषः	ळ	४३
विष्कम्भः	ळ	४३
विष्टरः	ऋ	२२
विष्णुः	अ	१९
वीरसेनः	ऐ	२४
वैधरः	इ	३५
वैराजः	त	३४
सङ्गः	ब	३९
समुद्राहकः	ब	४२
सार्द्धमाणिः	ब	२९
सिक्खिणी	फ	३७
शुक्रः	स	४२
शुभदः	स	४१
श्रीधरः	उ	२१
श्रीमत्तः	स	४१
संस्पर्धनः	झी	२५
संस्पर्शः	ए	२४
सत्त्वः	क	२२

शेषः	संज्ञा	कोष्ठसंख्या
सर्वदाहकः	र	४०
सर्वपुरान्तकः	द	३५
सर्वरोषकः	थ	३५
सामवेदः	श	३१
सुधारसः	व	४१
सुप्रतिष्ठः	थ	३५
सुभगः	घ	३६
सुभद्रः	भ	३८
सुसुप्तः	ण	३४
सुवर्णकः	श	३१
सूक्ष्मलोचनः	भ	३८
स्वच्छन्दः	छ	३०
हुतान्तः	त्वाहा	४५
हृदयादादी	ट	३२
हृषीकेशः	ऊ	२१
हस्तः	ब	३८

मुद्रा:

विश्वमित्रसंहितायाः अस्याः त्रयोदशे अध्याये अधोनिर्दिष्टाः सप्तसप्तविमुद्राः
समुपवर्णिताः ।

क्रमसंख्या	मुद्रायाः संज्ञा	मुद्रासंख्यान्विनः श्लोकाः
१	अभिमुद्रा	३५-७
२	अभिप्राकारमुद्रा	१४, ५
३	अनन्तमुद्रा	६३
४	अनन्तासनमुद्रा	८४-६
५	अभयमुद्रा	५७, ८
६	अमिवादनमुद्रा	३२
७	अस्त्रमुद्रा	११, २
८	आकल्पमुद्रा	७१, २
९	आधारशक्तिमुद्रा	८२, ३
१०	आप्यायनीमुद्रा	३७-९
११	आवाहनमुद्रा	४१, २
१२	उभयाङ्गमुद्रा	३१
१३	कञ्चमुद्रा	१०, १
१४	कुम्भमुद्रा	२०, १
१५	कूर्मकलाभिमुद्रा	८४
१६	क्षीराब्धिमुद्रा	८७-९
१७	सङ्गमुद्रा	५५, ६
१८	गदामुद्रा	५१, २
१९	गन्धमुद्रा	७०
२०	गच्छमुद्रा	५९-६१
२१	गाङ्गमुद्रा	६६
२२	श्याममुद्रा	७९, ८०
२३	चक्रमुद्रा	४९, ५०

क्रमसंख्या

मुद्रायाः संज्ञा

मुद्रासंज्ञाभिन्नः श्लोकाः

२४	चक्षुर्मुद्रा	१३
२५	चण्डमुद्रा	६४
२६	जपमुद्रा	२७, ८
२७	जयमुद्रा	६५
२८	जयामुद्रा	९६, ७
२९	ज्ञानमुद्रा	२५
३०	तत्त्वमुद्रा	२५
३१	दीपमुद्रा	७३-५
३२	धनुर्मुद्रा	५३
३३	धर्मादिमुद्रा	९०-२
३४	धान्यहवनमुद्रा	८०, १
३५	धामप्रयमुद्रा	९३, ४
३६	धूपमुद्रा	७२, ३
३७	ध्यानमुद्रा	७८
३८	न्यासमुद्रा	२६
३९	पङ्कजमुद्रा	८९
४०	पद्ममुद्रा	४५-७
४१	पद्मनिधिसुद्रा	६८
४२	पुष्पमुद्रा	७०
४३	पृथिवीमुद्रा	८६, ७
४४	प्रचण्डमुद्रा	६५
४५	प्रणाममुद्रा	४३
४६	प्रतिमामुद्रा	७६, ७
४७	प्रार्थनामुद्रा	७८
४८	ब्राह्मीमुद्रा	२९
४९	भागवतीमुद्रा	३४
५०	मुष्टिमुद्रा	६९
५१	मुमल्लमुद्रा	५३, ४

क्रमसंख्या	मुद्रायाः संज्ञा	मुद्रासंयन्त्रिनः श्लोकः
५२	वज्रोपवीतमुद्रा	७१
५३	यामुन्मुद्रा	६७
५४	योगमुद्रा	१६, ७
५५	योगसंपुटमुद्रा	१७-९
५६	रुद्रमुद्रा	३१
५७	वनमालिकामुद्रा	५६, ७
५८	करदमुद्रा	५७, ८
५९	कलमुद्रा	६८
६०	नाराहमुद्रा	३५
६१	विमराजमुद्रा	३३
६२	विजयमुद्रा	६६
६३	विष्णुमुद्रा	३०
६४	विष्वक्सेनमुद्रा	६२
६५	शक्तिमुद्रा	१००-२
६६	शङ्खमुद्रा	४७-९
६७	शङ्खनिष्क्रियमुद्रा	६७
६८	शिलामुद्रा	९
६९	शीर्षमुद्रा	८
७०	संहारमुद्रा	२१, २
७१	सर्वाङ्गसाधनीमुद्रा	९८, ९
७२	सृष्टिमुद्रा	२३, ४
७३	सौरमेवीमुद्रा	३९-४१
७४	ज्ञानमुद्रा	६९
७५	स्वागतमुद्रा	७७, ८
७६	हंसमुद्रा	९४, ५
७७	हनुमुद्रा	६, ७

मन्त्रानुक्रमणिका

मन्त्रोद्दारे विश्वमित्संहितायां निर्दिश्यमाना मन्त्राः ।

मन्त्रनाम	मन्त्रस्वरूपम्	अध्यायः	श्लोकः
अग्निप्राकारमन्त्रः	ओं रां नमः पराय कालानलाय नमः (?)	७	२६, ७
अच्युतमन्त्रः	ओं नमो भगवते अच्युताय ।	७	६१, २
अधोक्षजमन्त्रः	ओं नमो भगवते अधोक्षजाय ।	७	६१, २
अनिरुद्धमन्त्रः	ओं नमो भगवते अनिरुद्धाय ।	७	२५
अष्टाक्षरमन्त्रः	ओं नमो नारायणाय ।	६	२९-३१
उपेन्द्रमन्त्रः	ओं नमो भगवते उपेन्द्राय ।	७	६१, २
कल्किमन्त्रः	ओं नमो भगवते कल्किरूपाय ।	७	६४
कूर्ममूर्तिमन्त्रः	ओं नमो भगवते कूर्मरूपाय ।	७	६४
कृष्णमन्त्रः	ओं नमो भगवते कृष्णाय ।	७	६१, २
कृष्णमूर्तिमन्त्रः	ओं नमो भगवते कृष्णरूपाय ।	७	६४
जनार्दनमन्त्रः	ओं नमो भगवते जनार्दनाय ।	७	६१, २
जामदग्न्य(राम)			
मूर्तिमन्त्रः	ओं नमो भगवते जामदग्न्य(राम)रूपाय ।	७	६४
द्वादशाक्षरमन्त्रः	ओं नमो भगवते वासुदेवाय ।	७	२-६
नारसिंहमन्त्रः	ओं नमो भगवते नारसिंहाय ।	७	६१, २
नारसिंहमूर्तिमन्त्रः	ओं नमो भगवते नारसिंहरूपाय ।	७	६४
पुरुषोत्तममन्त्रः	ओं नमो भगवते पुरुषोत्तमाय ।	७	६१, २
प्रणवमन्त्रः	ओम् ।	६	३, ४
प्रद्युम्नमन्त्रः	ओं नमो भगवते प्रद्युम्नाय ।	७	२५
बलभद्र(राम)			
मूर्तिमन्त्रः	ओं नमो भगवते बलभद्र(राम)रूपाय ।	७	६४
मत्स्यमूर्तिमन्त्रः	ओं नमो भगवते मत्स्यरूपाय ।	७	६४
राघव(राम)			
मूर्तिमन्त्रः	ओं नमो भगवते राघव(राम)रूपाय ।	७	६४
लक्ष्मीनारायणमन्त्रः	ओं नमो भगवते लक्ष्मीनारायणाय ।	७	५८, ९

मन्त्रनाम	मन्त्रस्वरूपम्	अध्यायः	श्लोकः
वराहमूर्तिमन्त्रः	ओं नमो भगवते वराहरूपाय ।	७	६४
वामनमूर्तिमन्त्रः	ओं नमो भगवते वामनरूपाय ।	७	६४
विष्णुगायत्री	ओं नारायणाय विद्महे, वासुदेवाय धीमहि, तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ।	७	२९-३५
श्रीकृष्णार्जुनमन्त्रः	(अस्पष्टस्वरूपोऽयं मन्त्रः)	७	४५-७
संकर्षणमन्त्रः	ओं नमो भगवते संकर्षणाय ।	७	२३, ४
हरिमन्त्रः	ओं नमो भगवते हरये ।	७	६१, २

विश्वामित्रसंहितायां वैदिका मन्त्राः ।

सूत्रम्	मन्त्रः (आद्यभागः)	अध्यायः	श्लोकः
श्र. ८.४४.१६	अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्	१०	१५०
श्र. १.२२.१६	अतो देवा अवन्तु नः	१४	१६५
तै. आ. १०.२३.१	आपः पुन्र्न्तु पृथिवीम्	१०	१३९
श्र. १०.९.१.	आपो हि हा मयोयुवः	१०.१४, १४५; १४.८७	
श्र. १.९१.१६	आप्यायस्व समेतु ते	१९. १०१	
श्र. १.२२.१७	इदं विष्णुर्वि चक्रमे	१०. १३७, १५४; १८.४१, ८४; १९.६४; २४.७२, ८५	
श्र. ६.४.७	इन्द्रं न त्वा शशसा देवताः	१९. ३०	
श्र. ७.९९.३	इरावती धेनुमती हि मृतम्	१०. १५५	
श्र. १.४०.१	उत्तिष्ठ ऋणस्पते	१०.१३७; १४.१६३; १८.४०; १९.४७	
तै. आ. १०.१.४	उदीयस्व जातवेदः	१०.१५८	
श्र. १०.९७.२२	ओषधयः सं वदन्ते	१९.५९, १३६; २०.४०	
श्र. ४.३१.१	कन्या नश्चित्र आभुक्त्	१०.१४८	
श्र. (सि.) ५.८७.९.	गन्धर्वाणां दुराचराणां	१९.६२.१०१; २०.४३	
श्र. ६.७०.१	पृथ्वी भुवनान्ममभि-	१९.६३; २०.४४	

क्रियोर्षी (!)

मूलम्	मन्त्रः (आद्यभागः)	अध्यायः श्लोकः
क्र. १.२२.२१	तद्विप्रासो विपन्यवो	१०.१४१
क्र. १.२२.२०	तद्विष्णोः परमं पदम्	१०.१४१, १५६; १९.५६, ६०
क्र. ६.४७.११	त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रम्	१९.६२; २०.४२
क्र. १.२२.१८	त्रीणि पदा वि चक्रमे	१०.१३८
क्र. २.१.३	त्वं विष्णुरुत्मायो नमस्यः	२०.४०
क्र. ४.३९.६	दधिक्राव्यो अकारिषम्	१९.५८, १०१; २०.३८
क्र. ७.९९.२	न ते विष्णो जायमानो	१०.१४५; १९.५७;
	न जातः	२०.३७
क्र. ९.७३.३	पवित्रवन्तः परि वाचमासते	१४.८७
क्र. १.१५४.२	प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्येण	२०.३७
अ. ४.१.१	ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तात्	१०.१४८
क्र. १.८९.८	भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः	१०.१३८; १८.९९
तै. सं. १.५.३.१; ४.१	भूमिर्भूम्ना धौर्वरिणा	२५.४८
क्र. १.९०.७	मधु नक्तसुतोषसो	१९.१२१ (B) (?)
क्र. १.९०.८	मधुमात्रो वनस्पतिः	१९.१२१ (B) (?)
क्र. १.९०.६	मधु याता ऋतायते	१९.५९; २०.३९.
क्र. ६.७.१	मूर्धानं दिवां अरतिम्	१०.१५३
तै. सं. २.४.१४.१	यत्र यन्ति स्त्रोत्यास्तज्जिनं ते(?)	१०.१४२, १५५; १९. १२२; २१.३१; २७.२०
क्र. १०.९.७.१५	याः कल्मिरीया अफला	१९.६०; २०.४०
क्र. १०.९.७.१	या अंशधीः पूर्वा जाताः	१९.१३७
क्र. ३.८.४	युवा मुवासाः परिधीत आगान्	१९.४५
क्र. १.२२.१०.	विष्णोः कर्माणि पश्यत	१९.५७; २०.३८
क्र. १.१५४.१	विष्णोर्नृ कं वीर्याणि प्र वाचम्	१०.१४४; १९.१३६
वा. सं. ३१.१८	येदाहमेतं पुरुषं महान्तम्	१९.१२२
क्र. १०.९.४	शं नो देवीर्गभिष्टये	१९.६१; २०.४१
क्र. ३.२६.९.	शतभारमुत्तमक्षीयमाणम्	१९.६३; २०.४३

सूक्तम्	मन्त्रः (भाष्यभागः)	अध्यायः श्लोकः
षा. सं. १.३१; ४.१८ शुक्रमसि ज्योतिरसि		१९.१०१
षा. सं. १२.४; १७.७२ सुपर्णोऽसि गरुत्मान्		१७.९१
ऋ. (सि) ५.८७.१ हिरण्यवर्णा हरिणीम्		१०.१४६

विश्वामित्रसंहितायां वैदिकानि सूक्तानि

सूक्तम्	अध्यायः—श्लोकः
नारायणानुवाकः	१८.१५५; १९.१३७
पुरुषसूक्तम्	९.२५; १०.१४९; १४.३९; १७.२११; १८.७८, १५५; १९. ५२, ६४, १८०; २४.७७, ९७
मद्रसूक्तम्	१४.३८
विष्णुसूक्तम्	१४.३९; १७.८८; १८.१५५
सकुन्तसूक्तम्	१२.६३; १४.३८; १७.२११; १८. ३०, ४१; २६. १८
मींसूक्तम्	१४.३८; १७.२११; १९.७२; २०.४९
स्वस्तिसूक्तम्	१८.९५; २५.५२

विश्वामित्रसंहितायां संज्ञाविशेषैर्निर्दिश्यमाना मन्त्राः ।

संज्ञा	अध्यायः—श्लोकः
अन्विष्मन्मन्त्रः	१७.८६
गावत्री (सावित्री)	१७.६४; १९.६१; २०.४१
चक्रमन्त्रः	१०.३९; १४.८२; १९.४५
त्रिवृत्साम	१७.६४
त्रिष्टुपर्णसूक्तमन्त्रः	२४.९८
देवमृतपाथ	१०.२९
निष्टुषिः	१९.३५
कबोपनिष्ठाः	११.६७; १८.१५६, १६५; १९.१०२; २०.३२

संज्ञा	अध्यायः—श्लोकः
पयोव्रतसाम	१९.५८ ; २०.३९
परमेष्ठिमन्त्रः	१७.२२७ ; १९.३३
पुरुषः	१७.९१ ; १९.३४
वृहत्साम	१७.६३
रथन्तरसाम	१७.६३ ; १८.९५ ; १९.४८ ; २४.९७
वरुणमन्त्रः	१०.२९
वामदेव्यमन्त्रः	१०.१४३
वायुमन्त्रः	१०.२८
विष्णुमन्त्रः	१७.२२८ ; १९.३४
सर्वः	१९.३७
सौदर्शनमन्त्रः	२१.८, २१, ४६

पारिभाषिकपदानां लघुटिप्पणी

Short Notes on some Technical terms

[विश्वामित्रसंहितायां तत्त्वशास्त्र - देवक्रिया-बिम्बनिर्माणादिसंबन्धिनां मुल्यानां कतिपयानामेव पारिभाषिकपदानां लघुविवरणम् उपलभ्यते । तदत्र संख्याप्राधान्यानुरोधेन कोटीकृत्योपदर्श्यते ।]

क्रमसंख्या	पारिभाषिकपदम्	लघुविवरणम्	मूलम् अध्यायः श्लोकः
१.	अहंकारः (त्रिविधः)	१. वैकारिकः २. तैजसः ३. भूतादिः	५.३० " " "
२.	उत्तमबिम्बम् (त्रिविधम्)	१. मणिजम् २. लोहजम् ३. शैलम्	२२.१ " "
३.	न्यासः (त्रिविधः)	१. छट्तिन्यासः २. स्थितिन्यासः ३. संहतिन्यासः	६.५३ " "
४.	अर्चनस्थानानि (चत्वारि)	१. बिम्बम् २. मण्डलम् ३. कुम्भः ४. पाक्कः	१७.२३१ " " "
५.	चक्रः (चतुर्विधः)	१. पायसाक्षम् २. गुडालाक्षम् ३. मौद्रालाक्षम् ४. केवलाक्षम्	११.३२ " " "
६.	बिम्बम् (चतुर्विधम्)	१. परम् २. मृदमम् ३. स्थूलम् ४. अतिस्थूलम्	१४.१०४ " " "

क्रमसंख्या	पारिभाषिकपदम्	लघुविवरणम्	मूलम् अध्यायः श्लोकः
७.	व्यूहः (चतुर्विधः)	१. वायुदेवः २. संकर्षणः ३. प्रद्युम्नः ४. अनिरुद्धः	४.११ ४.१५ " "
८.	शिला (चतुर्विधा)	१. वारुणी २. आग्नेयी ३. माहेन्द्री ४. वायवी	२२.३ " " "
९.	कर्मेन्द्रियाणि (पञ्च)	१. वाक् २. पाणी ३. पादौ ४. पायुः ५. उपस्थम्	५.३२ " " " "
१०.	ज्ञानेन्द्रियाणि (पञ्च)	१. श्रोत्रे २. त्वक् ३. चक्षुषी ४. जिह्वा ५. घ्राणम्	५.३१ " " " "
११.	पूजापात्राणि (पञ्च)	१. अर्घ्यपात्रम् २. पाद्यपात्रम् ३. आचमनपात्रम् ४. स्नानीयपात्रम् ५. प्रोक्षणार्घ्यपात्रम्	१०.७५ १०.७६ " " १०.७७
१२.	भूतानि (पञ्च)	१. आकाशः २. वायुः ३. अग्निः ४. आपः ५. पृथिवी	५.३३ ५.३४ " ५.३५ "

कर्मसंख्या	पारिभाषिक्यवम्	लघुविवरणम्	मूलम् अध्यायः श्लोकः
१३. मूर्तयः (पञ्च)		१. बभ्रूः	४.२५
		२. त्रैलोक्यमोहः	"
		३. दाशार्हः	"
		४. शौरिः	"
		५. अन्नाधिपतिः	"
१४. अघ्नानः (षट्)		१. कालाघ्ना	९.५७
		२. पदाघ्ना	"
		३. मुबनाघ्ना	"
		४. तत्त्वाघ्ना	९.५८
		५. मन्त्राघ्ना	"
		६. वर्णाघ्ना	"
१५. गुणाः (षट्)		१. ज्ञानम्	४.२
		२. ऐश्वर्यम्	"
		३. शक्तिः	४.३
		४. बलम्	"
		५. वीर्यम्	"
		६. तेजः	"
१६. बेराणि (षट्)		१. कर्मबेरम्	२२.३६
		२. बलिबेरम्	२२.३७
		३. यात्राबेरम्	२२.३८
		४. कृत्रिमाख्यबेरम्	"
		५. स्नानबेरम्	२२.३९
		६. यागबेरम् (?)	"
१७. अग्निजिह्वाः (सप्त)		१. काली	११.४०
		२. कराळी	"
		३. मनोजवा	११.४१
		४. लोहिता	"
		५. पृष्ठा	११.४२

अध्यायः	पारिभाषिकपदम्	लघुविवरणम्	मूलम् अध्यायः श्लोकः
१८. स्नानम् (सप्तविधम्)		६. स्फुलिङ्गिनी	११.४२
		७. विधिरूपा	११.४३
		१. वायव्यम्	१०.४
		२. पार्थिवम्	"
		३. दिव्यम्	१०.५
		४. वारुणम्	"
		५. आग्नेयम्	"
		६. मानसम्	"
		७. मान्त्रम्	"
१९. अर्घ्याङ्गानि (अष्टौ)		१. सिद्धार्थः	१०.७७
		२. अक्षतः	"
		३. कुशाग्रम्	"
		४. तिलः	"
		५. यवः	१०.७८
		६. गन्धः	"
		७. फलम्	"
		८. पुष्पम्	"
२०. आयुधानि (अष्टौ)		१. पाञ्चजन्यः	१०.१३१ ; १२.४७
		२. मुसलम्	"
		३. चक्रम्	"
		४. नन्दकः	"
		५. गदा	" १२.४८
		६. शार्ङ्गम्	" "
		७. पद्मम्	" "
		८. वनमाला	" "
२१. धान्यानि (अष्टौ)		१. शालिः	१७.२३४
		२. मुद्गः	"
		३. नीबारः	"

क्रमसंख्या	वारिमासिकपदम्	लघुविवरणम्	मूलम् अध्यायः श्लोकः
		४. श्यामाकः	१७.२३४
		५. प्रियङ्गुः	"
		६. तिलः	"
		७. यवः	"
		८. गोधूमः	"
२२. पुरुषाः (विद्येभ्यः ?) (अष्टौ)		१. वाराहः	१०.१२९
		२. नारसिंहः	"
		३. श्रीधरः	"
		४. हयाननः	"
		५. भार्गवरामः	"
		६. राघवरामः	"
		७. वामनः	१०.१३०
		८. वासुदेवः	"
२३. मङ्गलानि (अष्टौ)		१. मेरी	१४.११
		२. वृषभः	"
		३. नागः	"
		४. चामरम्	"
		५. केसरी	"
		६. पताका	"
		७. ध्वजः	"
		८. दीपः	"
२४. "		१. शङ्खः	१८.७१ ; २५.१३०
		२. चक्रम्	" ; "
		३. लक्ष्मीः or बनमालिका	" ; — — ; २५.१२९
		४. पूर्णकुम्भः	१८.७१ ; "
		५. भीमस्तः	१८.७२ ; "
		६. दर्पणः	" "

क्रमसंख्या	पारिभाषिकपदम्	लघुविवरणम्	मूलम् अध्यायः श्लोकः
		७. स्वस्तिकः	१८.७२ ; २५.१२९
		८. मत्स्ययुग्मम्	" ; "
२५.	मूर्तयः (अष्टौ)	१. अधोक्षजः	४.२०
		२. नृसिंहः	"
		३. वामनः	"
		४. भार्गवः	"
		५. जनार्दनः	४.२१
		६. उपेन्द्रः	"
		७. हरिः	"
		८. कृष्णः	"
२६.	"	१. ब्राह्मी	४.२२
		२. प्राजापत्या	"
		३. वैष्णवी	"
		४. दिव्या	"
		५. आर्षी	"
		६. मानुषी	"
		७. आसुरी	"
		८. पैशाची	४.२३
२७.	योगपीठपादाः (अष्टौ)	१. धर्मः	१०.९१
		२. ज्ञानम्	"
		३. वैराग्यम्	"
		४. ऐश्वर्यम्	"
		५. अधर्मः	"
		६. अज्ञानम्	"
		७. अवैराग्यम्	"
		८. अनैश्वर्यम्	"
२८.	विषयः (अष्टौ)	१. समयः	९.९.१
		२. समा(दा ?)चारः	"

क्रमसंख्या	पारिभाषिकपदम्	उपविवरणम्	पृष्ठम् अध्यायः श्लोकः
		३. स्वाध्यायः	९.९१
		४. द्रव्यसंग्रहः	"
		५. शुद्धिः	९.९२
		६. पूजा	"
		७. स्तुतिः	"
		८. ध्यानम्	"
२९. शक्तिनामरचारिण्यः (अष्टौ)	१. व्याप्तिः		१०.१२७
	२. कान्तिः		"
	३. वृत्तिः		"
	४. अद्वा		"
	५. विषा		"
	६. दया (जया ?)		"
	७. क्षमा		"
	८. शक्तिः		"
३०. तालः (दस)	१. समतालः		१७.१६०
	२. मधुतालः		"
	३. लाङ्गलिकतालः		"
	४. मल्लतालः		"
	५. मङ्गलतालः		"
	६. जयतालः		"
	७. भद्रकतालः		"
	८. दक्षरीतालः		१७.१६१
	९. गङ्गातालः		"
	१०. अनन्ततालः		"
३१. नृपानि (दसविधानि)	१. विलासम्		१७.१६६
	२. तर्कतोभद्रम्		"
	३. स्टेयम्		"
	४. जङ्गमपङ्कजम्		"

क्रमसंख्या	पारिभाषिकपदम्	समुविवरणम्	मूलम् अध्यायः श्लोकः
		५. कान्तारकुट्टिमम्	१७.१६६
		६. पृष्ठकुट्टिमम्	"
		७. कटिबन्धनम्	"
		८. वामजानूर्ध्वम्	१७.१६७
		९. आघतम् (!)	"
		१०. द्वयम् (!)	"
३२.	पवित्राणि (दशविधानि कौतुकोपयोगीनि)	१. प्रमाणम्	२४.२२
		२. गन्धः	"
		३. अलंकारः	"
		४. उत्तमम्	"
		५. मध्यमम्	"
		६. अधमम्	"
		७. किरीटकम्	"
		८. श्रीवत्सः	२४.२३
		९. कौस्तुभः	"
		१०. वनमाला	"
३३.	भूतनायाः (दश)	१. कुमुदः	४.३०
		२. कुमुदासः	"
		३. पुण्डरीकः	"
		४. वामनः	"
		५. शङ्खकर्णः	४.३१
		६. सर्पनेत्रः	"
		७. सुमुखः	"
		८. सुप्रतिष्ठितः	"
		९. प्रभिगर्भः	"
		१०. मानवः	"
३४.	रागाः (दश)	१. गान्धारः	१७.१६४
		२. कोल्यः	"
		३. कौशिकः	"

क्रमसंख्या	वारिमासिक्यदम्	व्युत्थितवर्णम्	मूलम् अध्यायः खण्डः
		४. नटमाषिकः	१७.१६४
		५. श्रीकामदः	"
		६. तत्केशी	"
		७. दक्षः	"
		८. शालपाणिः	१७.१६५
		९. मेघरागः	"
		१०. पञ्चमः	"
३५. स्वराः (दश)		१. षड्जः	१७.१६२
		२. ऋषभः	"
		३. गान्धारः	"
		४. मध्यमः	"
		५. पञ्चमः	"
		६. रैवतः	१७.१६३
		७. निषादः	"
		८. वैवतः	"
		९. मध्यमः (!)	"
		१०. पञ्चमः (!)	"
३६. कण्ठ्यः (द्वादश)		१. श्रीवत्सः	१०.१२४
		२. वनमाला	"
		३. योगमाया	"
		४. वैष्णवी	"
		५. किमल्ल	१०.१२५
		६. सृष्टिशक्तिः	"
		७. उत्कर्षिणी	"
		८. ज्ञानशक्तिः	"
		९. सत्यशक्तिः	"
		१०. ईशान्या	"
		११. अनुकम्पक	"
		१२. पिताम्हरी	१०.१२६

श्लोकानुक्रमणिका

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
अ		
अंकरोऽनु-(स्व !) रश्चैव	८	२६
अकारश्चाप्रमेयश्च	॥	१९
अकारार्थो भवेद्विष्णु-	६	२०
अकिञ्चनोऽपि लभते	२५	१८१
अक्षतैः सुमनोभिश्च	९	१५
अक्षरायाविकाराय	१	५४
अस्त्रण्डितानि पुष्पाणि	११	६५
अमिकायं पुनर्हनि	२७	३६
अग्निप्राकारमन्त्रस्य	७	२६
अग्निप्राकारमन्त्रेण	६	६९
अग्निर्मूर्धेतिमन्त्रेण	१०	१५०
अग्नेः स्पर्शश्च शब्दश्च	५	३७
अग्नेरेषा भवेन्मुद्रा	१३	३७
अग्नेर्विहरणं चैव	११	१३
अग्नेश्च रसतन्मात्रम्	५	३५
“ “	१०	६५
अग्न्यादीशानपर्यन्तम्	१९	४०
अग्ने देवस्य सौवर्णम्	१०	७४
अङ्कुराणां प्रष्टव्यर्थम्	१७	२५१
अङ्कुरार्पणहीनं च-	२७	२६
अङ्गन्यासं च तदनु	६	१३
अङ्गमङ्गादिदोषाणाम्	२३	४१
अङ्गानां त्रिविधं षट्कम्	१४	१७५
अङ्गानि च यथापूर्वम्	७	६३
अङ्गानि च हृदादीनि	१८	१५३

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
अङ्गुलीनां समावेश-	१३	२
अङ्गुलीभिश्चतसृभि-	१४	१४०
अङ्गुल्यः षोडश भवे-	१७	१८८
अङ्गुष्ठं मध्यमानाम-	१३	८१
अङ्गुष्ठतर्जनीवर्जम्	१३	५५
अङ्गुष्ठमुद्धृतं कृत्वा	१३	१०
अङ्गुष्ठयुगलं मध्ये	१३	३४
अङ्गुष्ठयुगलं लम्बम्	१३	९२
अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्त-	६	५५
अङ्गुष्ठेन कनिष्ठादि-	१३	६२
अङ्गुष्ठिनामीध्वं हृदयम्	१४	१२७
अङ्गुष्ठिमानं दलोपेतम्	२२	५२
अच्युतं चानिरुद्धं च	२०	२०
अजीर्णं च पुनः स्वर्य-	२३	१८
अतः परं च वक्तव्य-	१५	७८
अतिशृष्टिकरी दीर्घा	११	६१
अतिशृष्टिमहाबात-	१२	६५
अथवा कलशान् पञ्च-	१९	१६६
अथवा कोणदेशेषु	२१	७०
अथवा गर्तनक्षत्रम्	२१	१०२
अथवा मृष्ययेष्वेव	२४	४८
अथवा रात्रौ यद्वा	२	७
अथ वा मूत्रनक्षत्रम्	१९	१७५
अदर्शनेन क्षर्षणा-	२५	५
अक्षत्वे भगवान् सर्वम्	१	३९
अक्षप्रभृति(!) सक्षत्रम्	११	७०
अथमं क्षण्डरश्मिम्	२१	५
अथमं वेति क्षण्डरै-	१९	६

श्लोकावयवः	अध्यायः	श्लोकः
अधमाधममित्युक्तम्	१९	८४
अधस्तात् कल्पवृक्षस्य	१८	४४
अधस्तान्मानवाङ्मानम्	१७	१५७
अधिकं वा यथेष्टं तत्	२१	१७
अधिदेवार्चनं कृत्वा	१९	१३५
अधिवासनमालां च	२६	६६
अधिवासादिकर्मादि	२३	६
अधिवासाय विहिता	२५	१४७
अधिवास्य तथा कृत्वा	२१	२८
अधिष्ठानेऽपि चाषस्ता-	२१	९१
अधीतसाङ्गवेदश्च	३	१८
अधीयानैश्च पुरतो	२५	५३
अधोमुखीं विधायैनाम्	१३	८
अधोमुखीं शिल्पामुद्राम्	१३	१३
अधोमुखे स्थिते वामे-	१३	९८
अध्वर्ध्वद्वारदेशं स्या-	२२	३०
अध्वानं च कलाध्वानम्	१५	६२
अनघाघौषविध्वंस-	१	५५
अनन्तरं च बिम्बादा-	११	५९
अनन्तासनमुद्रया	१३	८६
अनादिरेषा प्रकृति-	५	२८
अनिरुद्ध इमे सर्वे	४	१८
अनिरुद्धाज्जगत्सृष्टिः	५	१
अनिर्वा(?)हत्वात् सूक्ष्मं ते	२२	६८
अनेन कुमुदाक्षं त-	१७	१३६
अनेन पुण्डरीकाक्ष-	१७	१३९
अनेन मन्त्रेणावाह्य	१७	१३१
" "	१७	१५३

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
अनेन वर्त्मना कय्याः	२५	८३
अनेन विधिना कामान्	२०	४
अनेन विधिना रात्रौ	२१	१२०
अनेन विधिना विम	२४	१००
" "	२४	१०१
अन्तः प्रविश्य गच्छ-	१७	१७९
अन्तरालं तृतीयं स्याद्	१५	३३
अन्तिमे मूलखेरं च	१८	७४
अन्ते च कस्मिन् वसति	५	२६
अन्ते च परमं धाम	१९	७५
अन्नं चतुर्विधं चैव	१६	२०
" "	१७	१०६
" "	१८	१५९
अन्नं निवेदयेत् सिद्धम्	१०	१७२
अन्नजातं च सकलम्	१९	७८
अन्नमूर्तिं च वक्ष्यर्थ-	१८	११७
अन्नमूर्तिस्ततो गच्छे-	१८	९०
अन्यद्विष्णु शुभं ज्ञात्	९	३३
अन्यमानीय च गुल्म	२७	४०
अन्वात्म्याभिर्न वाच्योऽयम्	९	९१
अन्वाभिस्तु शरीरस्थम्	१४	९१
अन्येन स्पर्णयुक्तरम्	१२	८
अन्येऽप्याचार्यसंमत्या	१७	२४७
अन्येभ्यः सहकारिभ्य-	२४	९५
अन्येभ्यश्चापि कृत्विग्भ्यः	२५	१७५
अन्येषां हृदयार्णां तु (!)	७	६०
अन्येषां सर्वदेवानाम्	१७	१६८
अन्यैः शुद्धोपकण्ठै-	१९	६७

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
अन्यैरपि च विप्राद्भ्यैः	२६	१९
अन्योन्यं स्यादभिमुखम्	१३	५०
अन्योन्यबन्धनं कुर्या-	१३	५२
अन्योऽभूद्वासुदेवाख्यः	४	११
अन्त्यकाले हरिं ध्यायन्	६	२७
अन्त्यजैरतिशीतैश्च	१	५
अन्वारब्धस्तेन चैव	९	२८
अन्विष्यतां द्विजसुतः	२५	१२
अपः सृष्ट्वा स्वकं वीर्यम्	५	४
अपराहे च देवेशम्	२४	९६
अपसव्यसव्यकरस्याम्र-	१३	७९
अपिधाय च तत्पात्रम्	२१	११७
अपिधाय लतैः(च तान्!) भूमौ	१८	६५
अपूपादीनि सर्वाणि	१६	११९
अपूपान् पृथुकाँल्लजान्	१८	३७
अपूर्वशयनार्थं (!) च	१८	९
अप्रमेययुतं शङ्ख-	७	६
अप्रमेयेन संयुक्तम्	६	३१
अबाधाः पृथ्विपर्यन्ताः	२१	२३
अभावे नालिकेरस्य	१९	११८
अभावे सरितादीनाम्	१८	१४४
अभिषिञ्चेष्ट कलश-	१८	१४३
अभीष्टं चिन्तयित्वाथ	१४	७७
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैः	१४	१५७
अभ्यर्च्य मातृकाचक्रा-	७	२
अभ्येत्य काश्यपो नाम	१	२९
अमरेशविष्पाक्षौ	१२	४३
अमृतत्वं वदतु मे	१	४४

श्लोकादयः	अध्यायः	श्लोकः
अम्बरीषं महाराज-	२५	१८
अयने विषुवे वापि	१७	१२
अरक्षेत्रे प्रतिदिश-	१५	२६
अरस्थानं बहिर्नेमि-	१५	११
अरेषु पाञ्चजन्यः स्यात्	१५	७५
अर्घ्यपूर्वैश्च धूपान्तै-	१४	६८
अर्घ्यादिकं निवेद्याथ	१०	२२
अर्घ्यादिपूजनं कुर्यात्	१७	४९
अर्घ्यादिभिश्च सकलै-	१२	६२
अर्घ्यादिभोग्यजनम्	१४	१२२
अर्घ्यादिमधुपर्कान्तम्	२५	१५५
अर्घ्यादि संप्रदायाथ	१२	६४
अर्घ्यं धूपे च नैवेद्ये	१०	१७८
अर्चयित्वा च सकलान्	२६	७१
अर्चयित्वा ततो देवम्	१०	७१
अर्चयित्वा पुरो भूमा(भूमौ !)	१८	८८
अर्चयित्वा यथाकुम्भम्	२५	१६१
अर्चयित्वा विधानेन	२५	१६२
अर्चयेच्च यथा देवम्	१६	११३
अर्चयेत् प्रसङ्गं चैव	१८	११८
अर्चयेत्तर्प्यपूर्वाभिः	१२	५
अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यै-	२१	१०५
अर्चागतस्तथापि विभो-	१४	१२६
अर्चाभ्यन्तेन वस्त्रेण	१४	७०
अर्चाणां देह(अङ्ग !)स्निजासम्	१०	१०७
अर्चिताय च गन्धार्घ्यै-	१७	९७
अर्चन्ते कश्चिदेतन्मे	१	३३
अर्चयन्तस्मापुष्कम्	७	११

श्लोकादयः	अध्यायः	श्लोकः
अर्धशोभाविधानाय	१५	१६
अर्धेन सोऽभवन्नारी	५	१४
अर्धेनाद्यस्य पदस्य	१५	२३
अलंकुर्यात् प्रयत्नेन	२५	३८
अलंकृते मण्डपे च	१७	९३
अलंकृतो यथापूर्वम्	१४	३३
अलंकृत्य च रत्नौष-	१८	५५
अलंकृत्य च वातोभि-	२०	५३
अलंकृत्य नयेत् सार्धम्	१८	१२५
अलंकृत्य निवेद्यान्तम्	१६	६०
अलंकृत्य यथापूर्वम्	२५	१५६
अलाभे पूर्वबिम्बस्य	१९	९
अल्पगोहेऽत्र वस्तव्य-	२१	३३
अवतार्य शनैर्बिम्बम्	१४	४२
अवतार्यासनवरे	१८	१४१
अवते सत्त्वमाश्रित्य	१	५३
अवधूय प्रपद्यन्ते	२५	१८०
अवशिष्टं च सर्वेषाम्	१६	८८
अवशिष्टांशमानं स्या-	२२	६५
अवशिष्टेन वै पीठम्	१०	२१
अवाप्य चान्ते परमम्	२६	२
अवाप्य(प !) परमं धाम	२७	६१
अविज्ञातम्प्रविच्छन्दो-	६	१०
अव्यक्तायाप्रमेयाय	१	१
अशनीनां निपाते च	१७	६
अशीतिग्रन्थयो ज्ञेया	२४	२८
अशीतितन्त्रवस्तस्य	२४	२५
अशुभं विपरीतेषु	१७	२५२

श्लोकादयः	अध्यायः	श्लोकः
अशुमे जुहुयादमौ	२१	५१
अशेषवेदवेदान्त-	१	२२
अशेषावभृथस्नान-	१	२५
अश्वभूमिकुल्यां च	१९	१५
अश्वमेधादिभिर्वैश्वे-	२१	३
अष्टभागाभिवृद्धैस्तु	२७	६
अष्टक्षरेण मन्त्रेण	१९	१३८
अष्टक्षरेण वा यद्वा	२४	८६
अष्टाङ्गलं पादपीठम्	१७	१८९
अष्टाङ्गलं वा कुर्वीत	२१	१००
अष्टावष्टौ तु कार्याणाम्	१५	३०
अष्टाविंशतिभिर्वापि	१७	४८
अष्टाविंशतिवारान् वा	१८	७७
अष्टोत्तरशतं वापि	१०	१८३
अष्टोत्तरशतैरेव-	२५	८२
अष्टौ तान् वर्जस्त्वान्ये	१९	१६५
असंमवेऽन्यद्रव्याणाम्	१९	१०८
अस्त्रमन्त्रप्रजप्तेन(स्तानि !)	१७	२१७
अस्त्रमन्त्रेण संयुद्धे	१०	३७
अमृतस्पर्शने जाते	२३	४२
अस्मासु दक्ष्या देव	२६	८३
अहिर्बुध्न्यं चान्द्रमसम्	२	२०
अहो(ले!) मध्याह्नसमये	१२	३
आ		
आकषणं शब्दनिष्कम्	१७	१२१
आकषणस्य गुणः शब्द	५	३६
आकषणात् स्पर्शतन्माकम्	५	३४
आकषणं भक्ता शब्दम्	४	१०

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
आगच्छत गणाः कूरा	१७	१४०
आगच्छत पितृगणा	१७	१३७
आगच्छतामरगणाः	१७	१२९
„ गणा	१७	१३४
आगच्छताहिपतयः	१७	१४३
आगत्य देशिकन्नरः	२५	१०६
आगत्य मण्डपं तत्र	१६	२४
आगत्य यागसदनम्	१०	२६
„ „	१६	२९
आग्नेयं वारुणं चैन्द्रम्	२	३०
आग्नेयादिषु कोणेषु	१८	६९
„ „	१९	१७७
आग्नेयादि सभाज्याः स्यु-	१५	६८
आशोष्य पुरतो देवा-	१७	७३
आचम्य द्वारमाभित्य	१०	२७
आचान्तस्तस्य याम्यादौ	११	५
आचामन्तं पुनस्तद्य	१०	११८
आचामयेज्जगन्नाथम्	१०	१३९
आचार्यः शिल्पिभिः सार्वम्	२२	१७
आचार्यभक्तियुक्तश्च	३	१९
आचार्यमपि तं देव-	२५	१८४
आचार्याणां तथान्येषाम्	१८	१७५
आचार्याणां यतीनां च	२४	४०
आचार्याय प्रदद्याच्च	२६	७८
आचार्याय प्रदायाथ	२५	१३८
आचार्येणोपदेष्टव्या	६	२
आचार्यो मूर्तिपथैश्च	१७	२१३
आच्छाद्यामिनवैः सूक्ष्मैः	२६	३३

श्लोकसंख्या:	अप्यायः	श्लोकः
आज्यं क्षुत्रेण जुहुयात्	११	६४
आज्यमागं च जुहुया-	११	३७
आज्यान्नतिलहोमं च	१४	७४
आतपे शोषयित्वा च	२६	४८
आत्महन्मण्डलान्तःस्थ-	१४	१०२
आदर्शनं दर्शयित्वा	१०	१४४
आदाय मायासूत्रं त-	९	४२
“ “ तत्	९	४९
आदित्यमण्डलान्तःस्थम्	२१	३१
आदित्यास्तमयात् पश्चात्	९	८८
आदिदेवं पञ्चविन्दुम्	७	१२
आदिपञ्चजनानेन	१५	२०
आदिवर्णप्रकृतस्ताङ्गम्	८	१३
आद्यं स्यात् कार्णिकामूढि-	१५	३२
आद्यः(द्यात् !) परे पञ्चवर्णा	७	३०
आद्यमेवां त्रयाणां स्यात्	६	९
आद्याङ्गलं स्यात् क्रिस्थान-	२२	६४
आद्ये तले तूपरिष्ठात्	२१	६८
आधायान्येन हुत्वाच	२६	१५
आधारशक्तिं प्रथमम्	१०	८९
आधारशक्तिमूर्धन्याम्	१३	८२
आधारशक्तिमन्त्रेण	१४	१२०
आधाराणां मन्त्रस्य	१७	८१
आन्नाभिलम्बितां कुर्वा-	२५	६१
आनीकृतव दोषोऽत्र	२५	१९
आनीक्य मण्डपं तत्र	१६	७२
आपादलम्बिनी क्षुद्रजाय्	२५	६८
आ पादाद्या च गृह्य	१०	४६

श्लोकावली:	अध्यायः	श्लोकः
आपोऽयथा समुद्रिष्टाः	६	४०
आपो हि द्वेति मन्त्राणा-	१०	१४
आस्तुत्य गोमयाभ्योभिः	१८	४
आमिसुख्यं विद्यायास्त्य	१०	१०६
आमिरूप्यगुणोपेतः	३	१६
आमूल्यत् स्तनयित्वा तम्	२७	१३
आयान्तु(त !)पैशाचगणा	१७	१५१
आयामः शततालः स्या-	१७	७९
आयामेन चतुःष्टि-	२०	६
आरमे(ल्लिखे !)द्विचिभागोऽपि	२१	९२
आरम्य तस्माद्विबसा-	१६	५५
आराधको वैष्णवानाम्	३	२५
आराधनं विधेयं स्या-	१५	७३
आराधनदिनात् पूर्वम्	२५	३५
आराधनविधिं ब्रह्मन्	१०	१
आराधनविधिं वक्ष्ये	१०	२
आराधने भगवतः	२४	३
आराधयित्वा देवेशम्	२४	५०
आराधयेच्च तत्त्यक्तम्	२३	१४
आराधयेज्जगन्नाथम्	१६	१०६
आराध्य चरुद्रोषं च	१६	२१
आराध्य जगतां नाथम्	१६	११४
आराध्य जगतामीशम्	२०	२
आरूढेन ध्वजवरम्	१८	१०५
आरोपयित्वा तद्धाम	१७	७१
आरोपयित्वा देवेशम्	१९	४९
आरोप्य चकानुगतम्	१८	१३९
आरोप्य दीपनिकरम्	१०	३४

श्लोकसंख्या:	अध्यायः	श्लोकः
आरोप्य शिविकां घाम	२६	५३
आरोप्य स्तम्भशिरसि	१७	१०९
आरोप्य स्यन्दनवरम्	१८	१३६
आर्द्रा हरिद्राः पात्रस्थम्	२६	३९
आलयेऽश्वनिपाते च	२७	१४
आलिप्य गोमयजले-	१९	१७
आलोक्य चान्द्राम्भोजम्	१८	१३४
आवाहनं भवेदस्य	१०	१०९
आवाह्य तत्प्रतिकृतौ	१७	५५
आवाह्य तद्गतां शक्तिम्	२३	३८
आवाह्य मूलविम्बातु	१०	१०३
आवाह्याम्यर्च्य सधृतम्	१७	२४२
आवाह्याराधयेन्नैन्म्	१५	७७
आवेष्ट्य तन्तुमिस्त्र-	१४	५०
आसनस्य द्विजभेद	२२	३४
आ समासेः स एवास्य	१७	२५३
आसयित्वा बहुविध-	१८	४५
आसाद्य ध्रुवचरेण	२३	३७
आसीनः प्राङ्मुखस्तिष्ठन्	२४	५७
आसीनस्य प्राङ्मुखस्य	९	५७
आसीनो देवपुरतः	२५	१३१
आत्सीर्षि तस्योपरि च	२६	१०
आत्पृते तण्डुलान् न्यस्य	२५	८७
आहृतः कर्मसिद्धिं च	१७	५७
आहूय नवकर्मण	९	२७
आहृतं प्राभूतं सर्वम्	१८	१३३
आहृताशुतकुम्भाय	१७	६२
आह्वानं निज्वहेनीम्-	१७	१७१

श्लोकप्रवादः	अध्यायः	श्लोकः
इकार इष्ट इन्व(इ!)श्च	८	२०
इज्याकाले विधातव्ये	१०	१११
इतरस्मान्मुनिस्तस्य(धामुनस्य !)	१३	६७
इतराङ्गलियुग्मं तु	१३	६१
इतरेतरेन्द्रवपेजः—	१४	१०३
इति ते ब्रह्मणः सृष्टिः	५	१९
इति वा पञ्चरात्रार्थो	२	८
इति विज्ञापनं कृत्वा	१६	५०
इति विज्ञाप्य गरुडम्	१७	५८
इति विज्ञाप्य देवेशम्	११	७७
" " "	१६	८
" " "	२५	१७३
इति विज्ञाप्य लक्ष्मीशम्	२५	९६
इति भुत्वा गिरं तेषा-	२५	१०
इति भुत्वा मुनिभेष्टः	२७	५८
इतिहासपुराणानाम्	१४	११६
इतिहासपुराणानि(नाम् !)	१६	८४
इतिहासपुराणानि	१८	११०
इत्थं ध्यात्वा जपेत् प्रातः	७	४३
इत्थं विज्ञापनं कृत्वा	२४	५४
इत्थं शरीरमापाद्य	१०	६७
इत्थं शाब्दं स्वदेहं च	१४	१०८
इत्थमष्टोत्तरशत-	१७	१०४
इत्यावाह्य गणेशं तम्	१७	१४२
इत्यावाह्य तमिष्टां च	१७	१४५
इत्युक्ता अपि ते सर्वं	५	७
इत्युक्तोऽहं भगवता	१	६६

श्लोकावपादः

अध्यायः

श्लोकः

इत्येतत् स्वपनं प्रोक्तम्
 इत्येवं जगतः सृष्टिम्
 इत्येवं तु मिदा पूर्वा-
 इत्येवमुक्तं तन्त्राणाम्
 इत्येवमुक्त्वा भगवान्
 इदं विष्णुरिति द्वाभ्या-
 इदानीं भक्तियुक्तम्
 इन्द्रवह्नी च चत्वारो
 इन्द्राग्निमध्यमागेषु
 इन्द्रादीन्धैव लोकेशा-
 इन्द्रादीनामपर्यन्तम्
 " " न्त -
 इयं क्लृप्तिः परस्मै
 इरावतीतिमन्त्रेण
 इष्टकानां दक्षिणतः
 इष्टा च मात्रादानान्तम्
 इष्टा दीपावसानं च
 इष्टा द्वितीयावरणे
 इष्टा भगवतो हेती-
 इह लोकेशस्तिष्ठन् भोगान्

१९ १४९
 ५ १८
 १६ १०९
 २ ३३
 १ ७८
 १० १३७
 १ ८३
 ४ ३४
 २० २४
 २१ ७७
 २१ १०६
 १३ ५९
 ७ १०
 १० १५५
 २१ ३७
 २० ५४
 १९ ५४
 १० १२८
 १२ ४७
 २ ३८

ई

ईदृशं तद्वच्च (तं च !) जलम्भ-
 ईदृशी ते समुत्पत्ता

१७ ८५
 १ ४६

उ

उच्चरावव - - व (उच्चर उच्चोद्गामी !)
 उच्चार्य प्रणवं तस्मिन्
 उच्चार्य विष्णुगावरी-
 उच्चरन्तु वराणाञ्चाम्

८ २१
 १९ ३३
 १० ८४
 १७ १९२

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
उच्छ्रमेण समानो वा	१७	८०
उत्तमं त्वेकभागं स्याद्	२२	३१
उत्तमां मूलबेरस्य	२५	६५
उत्तमाधम्ममज्जानाम्	२२	२९
उत्तमा मध्यमा चैव	२५	६४
उत्तरां ककुभं गत्वा	१७	१४८
उत्तरार्धपरं सूत्रम्	२१	१६
उत्तरेणामिमङ्गारे-	११	२६
उत्तरे श्रीधरं पूर्वम्	७	४६
उत्तानयोर्ध्वगतयो-	१३	२६
उत्तानोद्धृत्य विन्यस्येत्	१३	१७
उत्तारयेवापि पितृन्	२०	६०
उत्तिष्ठ ते प्रसन्नोऽहम्	१	६५
उत्तीर्य पश्चादाचम्य	१०	२४
उत्थापयेत्तथा देव-	१०	११०
उत्थाप्य जगतां नाथम्	१६	८१
उत्थाय स्वागतं ब्रूयात्	१०	१०५
उत्पातेषु च दृष्टेषु	१९	४
उत्फुल्लपुष्पपटली-	१	१०
उत्सर्पितामिधूमस्य	१	२१
उत्सवाफन्तयोः खानम्	१९	५
उत्सवारम्भदिवसात्	१७	१८५
" "	१८	१
" "	१८	२५
उत्सवारम्भदिवसे	१७	२५
" "	१८	२४
उत्सवाचां निवेदयैव-	१८	११९
उत्सवाचां तृतीयांशः(श-!)	२२	४५

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
उत्सवोक्तदिनात् पूर्वम्	१७	२४
उत्सवोक्तेन विधिना	१९	८
उत्सवो यौगपथेन	१७	१६
उत्सार्थं च जनान् सर्वान्	२२	१३
उदकाङ्गलिभिः पूर्वम्	१०	१७
उदकुम्भांश्चतुःषष्टि	१९.	३८
उदिते विमले सूर्ये	२१	४१-
उदीच्यायां(च्यां च!) तथोदक् स्वात्	१५	३८
उद्धृत्य मूर्तिनामानि	७	५९
उद्भासने देवताना-	१३	२३
उद्भासयेत् पटस्थं तम्	१८	१६८
उद्भास्य कारयेत् तेषाम्	२३	१२
उद्भास्य पुष्पयागोक्त-	२५	१६९
उद्भास्य प्रणतं सिष्य-	९	८५
उद्भाहं न पुनः कुर्या-	२३	१०
उपचारान्तराणां तु	१३	७६
उपचारैः षोडशभि-	८	१६
उपनृत्य समन्ताच्च	१२	६०
उपस्पर्शनपानीयै-	२०	३८
उपाङ्गवट्कं जठरम्	६	६७
उपानष्टुगले(लं !) वैश्व	१८	१०७
उपाह्वताभिः सरितो	१७	२२५
उमकोर्हस्तयोर्ध्वात्वा	१०	८३
उभौ पातृविधातारौ	१२	२२
उष्याम्बुछापनं कुर्यात्	१०.	६०
उष्याम्भसा क्षालयेच्च	१०.	६६
उष्यीश्वरिणो रत्न-	१७	२१४
उष्योदरस्तस्यस्त्रिणम्	१९.	१५६

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
ऊ		
ऊरुमध्यावलम्बां तु	२५	६६
ऊर्ध्वं हुत्वा प्रणीतां तु	११	७१
ऊर्ध्वपुण्ड्रं च विन्यस्य	९	३०
ऊर्ध्वपुण्ड्राणि विन्यस्य	१०	३६
ऊर्ध्वपुण्ड्रेण सर्वेऽपि	१२	२९
ऊर्ध्वम्रैस्तु शुभैः स्तम्भम्	१७	८७
ऊष्मणां श्रीः कोचरूप-	८	५३
ऋ		
ऋकार ऋतयामाया(धामा च !)	८	२२
ऋगादिवेदांश्चतुरो	२४	६०
ऋग्भिश्च पावमानीभि-	१९	१९
ऋतुराजे वसन्ते वा	२५	३१
ऋते नाम्यादिना कार्यम्	१५	३१
ऋत्विग्भ्यः पूजकेभ्यश्च	२४	९०
ऋत्विजां पूजकानां च	२४	४१
ऋचभस्तु स्वरः प्रोक्तो	१७	१७०
ऋचिर्ब्रह्मा भवेदस्य	६	५
ऋचिर्ब्रह्मास्य गायत्रम्	७	३६
ऋष्यादिप्रणवं कृत्वा	१०	७०
लृ		
लृकारो गोप्सुनामा च	८	२३
ए		
एकं वामकरे कृत्वा	१०	२०
एककालं बलेर्हर्ना	२७	४२
एकपुण्ड्रधरैश्चैव	१८	११४
एकमात्रे विनिक्षिप्य	१७	२३५
एकविम्बविधो कुर्या-	१८	१२०

श्लोकसंख्या:	अध्यायः	श्लोकः
एकत्रयो द्विहस्तश्च	४	५
एकस्य कलशस्यैक-	१९	१९३
एकादशेतराणि सु-	१७	२२२
एकदश्यां निम्नादौ तु	२४	५८
एकायनाश्चतुर्दिक्षु	१४	७५
एकान्नी पुरः(नः ?) शालाम्	१४	३८
एकारो माधवस्त्री-(स्वयम्भूतः ?)	८	२४
एकाशीतिषट्सनानम्	२७	४५
एकेन वा हरेः स्नान-	१९	१९२
एकैकं कोणदेशेषु	१५	२२
एकैकां संनिवेश्याथ	२६	६७
एकेनमधमेधानाम्	२५	६
एतच्च स्नपनं ब्रह्म(प्रोक्तं !)	१९	१३९
एतत् भुत्वा गुत्सुस्वात्	२	३७
एतत् स्थानमण्डलं नाम्ना	१५	३४
एतत् स्थानमण्डलं सौरम्	१५	४१
एतदुक्त्वा तु वचनम्	१	७९
एतस्मान् परो मन्त्रः	६	२६
एताः पल्लभाणाः सु-	१९	९२
एतानि षड्दीर्घान्ते	४	४
एतानेतेषु कुम्भेषु	१९	१४७
एतानेषु कजेत् तेषु	२०	३०
एतान् स्फटिकवर्णान्	१२	३४
एताश्चतस्रः पूर्वाणा-	१०	९४
एते क्रमेण संयोज्या	७	१३
एतेषां ग्रन्थसंख्या च	२	३४
एतेषां - - - (चापि प ?) गणनाम्	१९	१२९
एतेऽष्टौ - - (!) वर्णानाम्	७	६२

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
एते सर्वे चैकमवत्राः	४	१६
एतैः कार्यं यथापूर्वम्	१९	१५८
एवं क्रमेण संस्थाप्य	१७	१२०
एवं गुणसमायुक्तम्	२१	११६
एवं पञ्चाग्निस्तुक्त-	१८	१६
एवं प्रणवसिद्धस्य	६	२५
एवं यथा प्रकृतितो	५	४२
एवं यथोक्तविधिना	११	६७
एवं यन्मुगुह्याति	१	३४
एवंरूपो बाष्पदेवो	४	८
एवंविधं च करकम्	१८	६४
एवंविधं प्रशस्तं स्या-	१५	२९
एवं विद्याय गरुडम्	१०	१३३
एवं सर्वत्र संचार्य	१२	५६
एवं स्तुतिवचःस्तोत्रैः	१४	१८३
एवं स्तुवन्तं प्रणत-	१	६४
एवमन्यान्वपि स्पृष्ट्वा	१०	८६
एवमष्टास्वतीतेषु	१८	१३५
एवमादिषु सर्वेषु	१७	८
एवमा द्वादशतला-	२१	५७
” ” द्	२१	५५
एवमुक्तो भगवता	२५	२४
एव ते भगवद्भागः	१८	१८९
एव प्रणव इत्युक्तः	६	४
एषां(ते !) निर्वाणफलदम्(दाः !)	१	७४
ऐ		
ऐन्द्रादिविष्णु इदमे	१४	१५२
ऐन्द्रादिषु चतुष्पञ्चमम्	२०	२१

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
ऐन्द्रादिषु बहिर्दिक्षु	१९	१६०
ऐशान्यपक्षे वैद्वर्यम्	१४	१४७
ऐशान्यां महदुकां दक्षा-	१७	११९
ऐशान्ये पुष्यरागं च	१४	१४५
ऐषस्य शुद्धद्वादस्या-	१६	५८
ऐष्या(वा ?)दिमासाः सर्वत्र	२४	६
ऐहिकान् सकलान् भोगान्	२५	२५
ओ		
ओंकारादियुतं बीजम्	६	३२
ओं नमः सर्वलोकाय	२२	१२
ओंकार ओतदेहश्च	८	२५
ओषध्य इति मन्त्रेण	२०	४०
ओषध्यो रोमकूपेभ्यो	४	३७
ओष्ठनाभिसमायुक्तम्	११	६
औ		
औत्सवं बेरमादाय	१८	१५१
क		
कक्करश्च कनालश्च	८	२७
कक्षित् ते कुशलं विप्र	१	३१
कक्षित् स्वाशयविच्छेदो	१	३२
कटहं च बलद्रोणीम्	१९	१८
कक्षस्तत्र दवाभ्योषे	१	७५
कक्षन्ते कश्चिद्विप्र	२	१६
कक्षम्बजम्बूजम्बीर-	१	७
कक्षस्वादिकलैः सार्धम्	१८	२९
कनिष्ठाङ्गुलिशिरसि	६	६३
कन्धकाभिर्विचित्राभि-	१२	५२
कमोष्मेष्टेरुहन्ते	६	१५

श्लोकादः	अध्यायः	श्लोकः
कम्बलानुपरिष्ठाच्च	२६	३५
कम्बलैः सितरक्ताद्यै-	२५	१५१
कर्कं च यथापूर्वम्	२६	२९
करण्डमकुटोपेतम्	१७	३४
करद्वयाभ्यां(येन !) अवसी	१३	३२
करद्वयेऽङ्गुष्ठयुगम्	१३	३०
करद्वयेन मुष्टिं तु	१३	५१
करद्वये समस्ताभि-	१३	२९
करयोश्च शरीरे च	६	५३
करयोर्व्यापकं न्यस्य	७	१८
काराब्जे शयनार्चाया	१६	२७
करिभिः कौतुकारब्ध-	१	२०
करुणं चरणाम्भोज-	१	४२
करेण दक्षिणेनापि	१३	७५
करेषु बद्धा च पुन-	२५	९९
करैश्चतुर्भिर्दधतो	१२	३५
कर्करीसहिते कुम्भे	२४	७०
कर्णकूटेषु धर्मादीन्	२१	८४
कर्णिकां शोभयेत् पीतैः	१५	४८
कर्णिकायां केसरोर्व्याम्	१५	२४
कर्णिकायास्तु मूले स्यात्	१०	९८
कर्मादिकौतुकं कुर्या-	२२	४७
कर्मादौ दर्शनादाप्ताम्	१३	४
कर्माचा बहुबेरस्य	२२	४४
कर्माचामथवा तत्र	१९	१०
कलशं बन्धुमहितम्	७	३३
कलशं स्थापयित्वा च	२७	३२
कलशस्थापनस्थानम्	१९	१५०

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
कलशानधिवास्त्येतान्	१९	३५
कलशानर्चयित्वा च	१९	५२
” ”	२५	१३२
” ”	२६	५७
कलशेषु तथेन्द्रादी-	२२	९
कलशेष्वष्टसु तथा	१७	५४
कलशैः कुम्भसहितैः	२१	१०७
कलशैः क्षापयित्वा च	२७	३१
कलशैः क्षापयित्वा तम्	१८	१६४
कलशैश्च तथा क्षाप्य	२२	१९
कलशैश्चन्दनापैश्च	२४	६४
कल्पद्रुमसमायुक्तम्	१८	९६
कल्पयेत् तच्छतुर्विधम्	२१	७४
कल्पयेद् द्विजशार्दूल	२१	७५
कल्पयेन्मण्डलपामम्	१५	३
कल्पितान्युपधानानि	२५	१२३
कल्याणकौस्तुभस्यैव-	२२	४३
कल्याणकौस्तुके कुर्या-	२५	६९
कस्तूरीभिर्मृगकदै-	१८	५१
कस्मिंश्चित् क्षाब्धिते पात्रे	१०	१०२
कङ्कारकुसुमैः पूजाय्	२५	२
कङ्कारकुसुमैराज्य-	२५	१४३
कङ्कारदामसद्वैर्घ्यम्	२६	२४
कङ्कारकटप्याग्नेन	२६	२२
कङ्कारैर्ब्रह्म तं देवम्	२५	२८
कांस्वताकृतयायुक्तम्	१७	११८
कांस्वमीक्षानस्ये तु	१४	१४९
क्षारकित्वा च तन्मध्ये	११	७

श्लोकादयः	अध्यायः	श्लोकः
कारयित्वा च पुण्याह-	२२	११
कारयित्वा च पूर्वोक्त-	२६	५
कारयित्वा प्रपां तत्र	१४	२२
कारयित्वा वैष्णवानाम्	२७	१५
कारयेच्छङ्खमुद्रैश्च	१३	४९
कारयेत् प्रतिवर्षं यो	२६	८९
कारयेत् स्नपनार्थं च	२१	९३
कारयेदुत्सवं यस्तु	१८	१८०
कारयेद् द्विजवर्यास्य	२१	८८
कारयेद् विविधा माला-	२५	५८
कारयेन्मध्यतो लम्बाम्	२६	२५
कार्कोटकं पीतवर्णम्	१७	३६
कार्तिके मासि च तथा	१६	११२
कार्पासं वसनं सूक्ष्मम्	१७	२७
कार्या तदेकता पश्चात्	१४	९६
कास्यां शान्तिकहोमः स्यात्	११	४४
कास्याख्यायां तु (यास्तु!) जिह्वायां(या?)	११	४०
काश्मीरजेन मांसीभ्याम्	१९	१८६
किं गुणानां त्रयं प्रोक्त-	५	२२
किं तु त्वत्पेरितमतिः	२४	९३
किरीटमालां कुर्वीत	२५	६७
किरीटमेव मानं स्याद्	२४	३०
कुङ्कुमाखण्डमा कर्णा-	१७	३२
कुण्डं समार्ज्यं चालिष्य	११	९
कुण्डपश्चिमदिक्मन्त्र-	११	८
कुण्डमण्डलहीने तु	२७	२०
कुण्डमाहवनीयाग्ने-	१८	१४
कुण्डे लक्ष्मीधनुःकाताम्	११	४८

श्लोकावलीः	अध्यायः	श्लोकः
कुण्डे वह्निं प्रतिष्ठाप्य	१४	२९
कुण्डेश (च) द्वादशार्णेन	१६	७४
कुण्डेषु मूर्तिपान् होतुम्	१४	४७
कुन्दचन्दनमन्दार-	१	८
कुसुदादिगणेशांश्च	१४	७९
" " "	१६	४७
कुसुदादिगणेशानाम्	१७	१६२
कुसुदादीनुपेन्द्रादीन्	२१	७१
कुम्भं चोपरि विन्यसे-	२१	१०४
कुम्भं मध्ये च संस्थाप्य	२१	३८
कुम्भमण्डलकुडानाम्	२६	२३
कुम्भमण्डलां देवं	९	६३
कुम्भमण्डलां देव-	१४	१२५
" " "	१६	४०
कुम्भमण्डलपूर्वादि-	१६	९५
कुम्भकृत् कर्तव्यापि	२५	७६
कुम्भस्थं कूर्चमादाय	२०	३६
कुम्भस्थं मण्डलस्थं च	२४	९९
कुम्भस्थं विष्णुमम्बर्च्य	१४	३४
कुम्भस्यान्तः फलं तस्य	९	१८
कुम्भादीनपि चाभ्यर्च्य	२४	८०
कुम्भानद्यौ च विन्यस्य	२५	११३
कुम्भान्तःस्थं जगन्नाथम्	२६	५९
कुम्भाटकं च परितः	१६	१८
कुम्भाटकं च विन्यस्य	२६	१३
कुम्भाटके च परितः	१६	३१
" " "	२६	१४
कुम्भे च मण्डले चैव	२६	७५

श्लोकावयवाः	अध्यायः	श्लोकः
कुम्भे च मण्डले देव-	१८	५६
कुम्भे च हरिमावाद्य	९	१९
कुम्भे चाष्टार्णमन्त्रेण	१६	४१
कुम्भोदकेनाभिषिच्य	२१	४२
कुर्यात् काहलशङ्खादि-	१७	२३६
कुर्याच्चतुर्दिशं विप्र	२१	८७
कुर्यादाकुञ्चितप्रान्ताः	१३	१०१
कुर्याद्विन्दुं दलप्राणि	१५	५०
कुर्वीत विधिवद्रात्रि-	१४	१३
कुलं तारयते सर्वम्	१८	१८१
कुशकूर्चास्तृते वामे	११	३६
कुशाम्भो यवकुम्भः स्या-	१९	१८०
कुसुमैः केवलैर्वास्य	९	६४
कूपाः सर्वे निपानाढ्याः	१८	१०
कूचं च विन्यसेन्मन्त्री	२५	१११
कूर्चस्य मूलमध्याग्नैः	११	३०
कूचेन तानि द्रव्याणि	१०	८८
कूचं ब्रह्माणमावाद्य	११	२३
कूर्चां(शुद्धां!)दक—(वि!)हीनो य-	१९	१२४
कूर्चरहितये चैव	७	३८
कूर्माल्पं हलधरम्	१२	४१
कृत(तान्!) कूर्चान्वागग्रान्	१९	४४
कृतव्यतिक्रामं तु	१३	७३
कृतश्रमः शब्दशास्त्रे	३	३
कृताञ्जलिं देवदेव-	१२	२०
कृताञ्जलिपुटम्याम्य	९	७५
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा	२७	५०
कृत्वा च दिवमं सर्वम्	१६	८३

श्लोकसंख्यादः	अध्यायः	श्लोकः
कृत्वा च पीठमूले तु	२७	२५
कृत्वा दृढं कृष्णवर्णै-	९	३८
कृत्वा न्यासादि सकल-	२६	७०
कृत्वा पूर्णविसानं च	१७	११६
कृत्वा प्रातस्तनं कार्यम्	१६	४
कृत्वा वृत्रस्य निघ(हन !)नम्	२०	१
कृत्वा शयानं च विभुम्	१६	८०
कृत्वा वै जगतः सृष्टिम्	४	३९
कृष्णसीसमयःसारम्	१४	१४८
कृष्णैः शुद्धैरपि श्यामैः	१५	४५
केतकी चम्पकं मुष्टिः	१९	१२८
केजले स्थण्डिले वापि	११	१०
केशवं माषवं चैव	२०	२६
केशवस्यादिदेवस्य	१७	१९
केशवाद्याल्यसंयुक्तं-	२५	९२
केशान्गरुजैर्धूपै-	१०	१५३
केसरेषु च उक्ष्म्यादीन्(धा !)	१५	६४
कोणदिविस्तरसो वर्ज्या	२२	१८
कोणदिविस्तरसिद्धयर्थम्	२१	१८
कोणेषु च चतुर्विंश-	१५	२५
कोष्ठद्वारादशकं चोर्ध्वम्	१५	१३
कोष्ठानां नवके मध्ये	१९	१६३
कोष्ठान्यष्टतान्बाधौ	१७	२२६
कौतुकं दक्षिणकरे	२५	९८
कौरोयक्षौमकापास-	१८	४६
कौरोयक्षौमकसूतैः	१८	२१
कौरोयान्का क्रीतान्	२४	७
कमलतलेषु वादेषु	१०	७५

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
क्रमेण दक्षिणां दत्त्वा	१८	१७६
क्रमेण परिवाराणा-	११	५८
क्रमेण पालिकादीना-	१७	२३९
क्रमेण ब्राह्मणादीना-	९	६
क्रमेणानेन बध्नीयात्	२६	५६
कुट्टादीनि षडङ्गानि	७	४९
कुट्टोष्कादीनि वा बीजम्	७	१४
क्षकारो नृहरिः कूट	८	४४
क्षमस्व कृपया देव	१४	१८२
क्षमापयेत् संपदाय	२६	८६
क्षान्तं च दान्तमनघम्	१	२८
क्षालयित्वा ततश्चैन-	९	६९
क्षिप्त्वा च पीठशिरसि	१२	५९
क्षिप्त्वा बिन्दन्तरे भ्रात्र्येत्	२१	१५
क्षीरं घृतं च सुषहु	१६	९७
क्षीरं निवेदितं तस्मै	१६	९९
क्षीरद्रुमैश्चतुर्ध्वारे	१८	१८
क्षीरेण क्षालयित्वा च	१७	२३८
क्षेत्रनाथं दण्डहस्तम्	१२	११
क्षेत्रेशयजनं कृत्वा	१४	१३२
क्षेपयेद्द्वामुष्टेः स्या-	१३	८३
क्षौमकृच्च सशाखा स्यात्	११	६२
क्षौमयुग्मेन मंवेष्ट्य	२६	१२
क्षौमेणाच्छाद्य तान् पश्चा-	२५	१२१
क्षौमः शुद्धनिवः कुम्भैः (प्यम् ?)	२१	३९
क्षौमैरभिनवैस्तानि	२४	६५
स्वङ्गमुद्रा भवेत् सा तु	१३	५६

स्व

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
सर्जरेण घटाम्भोभिः	१९	१८७
स्तात्वा वाराहमन्त्रं च (स्तनित्वा वाराहमन्त्रम् !)	१७	२०७

ग

गक्त्ररश्च गदध्वंसी	८	२८
गजमधं च शिविकाम्	९	८६
गजस्वन्वाधिरूढैश्च	२५	५२
गजाक्षरयनागाद्यान्	२५	१८२
गजोत्तमसमारूढैः	१८	१०८
गणनाद्यान् समन्वय्य	१७	२४१
गतिस्त्वमेव परमा	१४	१२४
गत्वा च देवनिकटम्	१८	५८
गत्वा च देवपुरतः	१०	३३
गत्वा ध्वजस्मीपं च	१८	१६७
गत्वोद्यानं सहृत्विमि-	२६	७
गदां शाङ्गं च पद्मं च	१२	४८
गन्धद्वारेति गृहीत्या-	१९	१०१
गन्धपुष्पादिभिर्भोगै-	१०	१००
गन्धर्वराजसंकारौ-	१२	५३
गन्धर्वाभिवेकः स्या-	२०	४३
गन्धाक्षतं च निक्षिप्य	२१	५०
गन्धे संहृत्य पश्चात्त-	१०	४९
गन्धोदकेन विन्यस्त-	१८	६३
गरुडस्य चतुर्बाहोः	७	५१
गरुडमन्तं भावयित्वा	१२	७
गरुडमन्तोपरि संस्थाप्य (!)	७	५४
गर्भगेहं प्राङ्मुक्तानि	१४	८८
गर्भगेहद्वारपार्श्व-	१२	९
गर्भविस्तारमग्ने तु	२२	२७

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
गलं(लो !) जानु च गुल्फं च	२२	६७
गव्याज्याढकसंपूर्णम्	१६	११८
गव्येनाज्येन चारोप्य	१६	११७
गाक्षिसूनो महाप्राज्ञ	१	७०
गान्धाररागः कौल्याल्यः	१७	१६४
गापयित्वा सर्वगीती-	१७	१८०
गापयेद्गायकैश्चैव	१०	१६३
गायकैर्म्यो नर्तकैर्म्यो	२५	१७६
गायत्र्यादिविराढन्त-	६	३६
गायत्र्या विष्णुपूर्वाया	७	२९
गायद्भिः किंनरगणैः	१	१६
गालितं द्रावितं त्वाज्य-	११	२५
गालितैर्गन्धमंसुकैः	२०	२८
गीतनृपादिकाः सर्वा	१८	१३२
गीतैर्नृपैर्बहुविध-	१८	१५८
गुणश्रयं समास्थाय	५	२०
गुणवैषम्यतोऽभूवन्	४	९
गुणसाम्ययुतात् तस्मात्	५	२९
गुरुः सुलभे मंप्राप्ते	१८	९४
गुरुः सुशोभने लभे	१७	९०
गुरुः ज्ञातः शुचिः सखी	२५	८९
गुरुः स्वहृदयाम्भोज-	९	५१
गुरुपुत्रकलत्रादौ	९	७९
गुरुरेवं त्वया प्रोक्तो	३	१
गुरोः पत्न्यां गुरोः पुत्रे	३	२३
गुल्मैस्तु बहुभि-	१८	४८
गृहं गत्वा च तद्रव्यै-	१०	१८७
गृहाण देवदेवेश	२५	१७२

श्लोकसंख्याः	अध्यायः	श्लोकः
गृहाणाराधनमिदम्	२४	९२
गृहीतस्थानकं प्राच्याम्	२१	२५
गृहीत्वा पाणियुग्मेन	२६	८२
गृहीत्वा पान्तु नस्तृप्ताः	१७	१३०
” ” ”	१७	१३५
” ” ”	१७	१३८
” ” ”	१७	१४४
” ” ”	१७	१५२
” ” नस्तृप्ता	१७	१४१
गृहीत्वा पृथगेतानि	१९	१०२
गृहीत्वा प्रणयेनैव	१४	१५६
गृहीत्वा लक्ष्मणोपेताम्	२२	२०
गृहीत्वा शिख(तक्ष !)यित्वा च	२१	३६
गोप्रासं चैव पुरतो	१०	१६०
गोपुरेषु च सर्वेषु	१६	११५
गोमयान्धोमिरालिप्य	१५	६
गोमयालेपिततलम्	१७	२००
गोमयालेपिते शुद्धे	२४	११
गोमयेन समालिप्य	९	४
गोसाक्षां मध्यतः कुर्यात्	२१	९७
ग्रन्थयः सप्तविंशत् (!) स्या(स्यु!)-	२४	३१
ग्रन्थस्तस्य बहिः स्यु-	२४	२९
ग्रन्थोऽष्टोत्तरशतम्	२४	२७
ग्रन्थिपञ्चमबीजेन	१९	१८५
ग्रामं परीत्य सर्वत्र	१६	५३
ग्रामं प्रदक्षिणं कृत्वा	१७	२१२
ग्रामं वा ग्रामं वा सर्वम्	२५	१७०
ग्रामसुग्रां स्त्रिः प्राक्काः	१३	८०

श्लोकावपादः

अध्यायः

श्लोकः

घ

घटास्तांश्चक्रमनुना

१९

४५

घटानां पूर्वमुक्तानाम्

१९

११४

घटाष्टकं च विन्यस्य

२६

३०

घट्टां संचालयेद्दीप-

१०

१२०

घृतं सुवेण चादाय

११

३१

घृतमुष्णोदफलोद (!)

१९

१४४

घृतस्नानं विदध्याच्च

२०

४४

घृतादपि स्याद् द्विगुणम्

१९

१०३

घृतेन हुतशेषेण

१९

३६

घृतोष्णोदकरन्नाम्भः

२०

१३

ङ

ङकार एकदंष्ट्रश्च

८

२९

च

चक्रमध्यस्थवर्णानाम्

८

४६

चक्राब्जं स्वस्तिकं वाय

२५

१०७

चक्राब्जं स्वस्तिकं वापि

१४

२४

चक्राब्जपूर्वभागे तु

२५

८६

चक्राब्जमण्डलं तत्र

२४

५६

चक्राब्जमण्डलस्थेषु

२४

१६

चक्राब्जस्थेशदिग्भागे

९

१७

चण्डप्रचण्डयोर्वापि

१२

६६

चण्डप्रचण्डमदृशा-

१२

३०

चण्डादीनां च सर्वेषाम्

२४

३८

चण्डायैर्ह्यरपालंश्च

४

४१

चतुःस्तम्भयुतामष्ट-

२५

४०

चतुःस्तम्भां प्रपां कृत्वा

२६

८

चतुःस्थानेषु संपूज्य

१६

५९

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
चतुरश्रं कल्पयित्वा	२६	९
चतुरश्रं तथा चापम्	१४	१०
चतुरश्रं तु वृत्तं वा	२१	६३
चतुरश्रं विषायाय	२५	८८
चतुरश्रं सुवाचूर्णेः	१७	११३
चतुर्गतिं साति(दि ?)देश(व ?)-	७	३५
चतुर्गुणीकृत्य च तान्	२४	१०
चतुर्गुणे पञ्चगुणे	१५	६०
चतुर्थ्यन्तनमोऽन्तामिः	१२	६८
चतुर्थ्यन्तानि हृदये	६	८
चतुर्थ्यामावृतौ पश्चात्	१०	१३२
चतुर्विंशु चतुर्वेद-	१४	११७
" "	१८	७३
" "	१८	१५७
चतुर्विंशं विदध्याच्च	२२	१०
चतुर्वारि तथा लिप्ते	१६	१३
चतुर्भागैकमात्रं तु	९	२३
चतुर्भिर्बाहुकमलैः	६	४४
चतुर्भुजं दक्षिणकर्त्र-	१२	२३
चतुर्भुजाः शूलहस्ता-	५	१५
चतुर्भुजाः सर्व एते	१२	४२
चतुर्भुजं ग्राममध्ये	१७	१७७
चतुर्भुजं तर्पयेच्च	६	४९
चतुर्विंशतिच्छिन्नं स्यात्	७	४४
चतुर्षु कोणकुम्भेषु	२०	२३
चतुर्षु कोणदेशेषु	२१	६९
चतुर्षु द्वारदेशेषु	२५	१०३
" "	२६	४२

श्लोकानुसारः	अध्यायः	श्लोकः
चतुष्पदेषु चैकैक-	१९	१६४
चतुष्टयं षटानां स्यात्	१९	१५४
चतुष्टये त्रयेऽग्नीनाम्	१८	८६
चतुष्पदं गर्भगोहम्	२१	५८
चत्वारः साधके(चतुर्षु साधिते!)ष्वेषु	७	४५
चत्वारो द्रव्यकलशा-	१९	११६
चत्वारोऽग्नी चतुर्थ्यश्च	४	२०
चत्वारो वासुदेवाः	८	४९
चन्दनं कुङ्कुमं कुष्ठ-	१९	१२७
चन्दनं सर्वगन्धाना-	१९	१३४
चन्दनं सल्वङ्गत्वक्	१९	९०
चन्दनादि प्रशस्तं स्या-	१७	७८
चन्द्रमा मनसो जातः	४	३५
चरं पुरुषसूक्तेन	९	२५
चातुरास्येन मन्त्रेण	१४	८६
चिकीर्षामि जगन्नाथ	२४	५३
चुकोप भगवान् ब्रह्मा	५	१०
चुबुकान्तं च तद्वत् स्यात्	२२	६३
चूतचम्पकपुंनाग-	१	६
चूर्णाभिषेकां विहितां	२०	५०
चूर्णैः सुषामयैः सूक्ष्मै-	२५	११८
चोरादिभिर्गजैर्शपि	२७	४९
चोप्योपवर्गमपूर्णम्	१९	७९
छ		
छकारश्छन्दविध्वंसी	८	३०
छत्रचामरकेतूनाम्	२६	२०
छत्रचामरमयुक्तम्	२५	१८६
छन्दो गायत्रमुद्दिष्टम्	६	३३

श्लोकावपादः

अध्यायः

श्लोकः

छादयित्वा च सद्रव्यान्

२६

४६

छादयित्वैव वासोभिः

२५

११७

छायासु गोमयस्थामु(याक्तासु ?)

१

१३

छिद्रयित्वा निवेश्यैव

१७

८४

छिद्रिता घटसंस्थाना

१३

२१

छिद्रेण च विनाभूताः

१९

२८

ज

जगदुद्भूतिसंयुक्तः

४

४३

जगमादर्शनं मूय-

२५

२९

जनार्दन उपेन्द्रश्च

४

२१

जपः पुंसां समुद्दिष्टो

६

१९

जपमिदं विष्णुरिति

२४

७२

जपित्वा वाचयेत् पश्चात्

२१

१२

जपेत् सौदर्शनं मन्त्र-

२१

४६

जपेदष्टोत्तरशतम्

२१

४७

जपेद् द्वादशलक्षं तु

७

२२

जप्त्वा(!)चाष्टशतं वारान्

१७

२४५

जम्बुद्विपसिद्धौ च

६

३५

जम्बुकारणं सर्वस्य

१

६३

जम्बुपूर्णकटाहे तु

१७

४७

जागरेण निष्ठां नीतिश

१८

४०

ज्ञातेऽभिज्ञानसमये

१७

४३

जानुनो नैतदग्रे स्वात्

६

६४

जीर्णोद्धारो कल्प्यमाने

२३

३५

जीवात्मा पञ्चभूतात्मा

१०

९५

जीवे नारायणस्यैवे-

६

२१

जुहुयाद्यद्ये भागम्

९

२४

जुहुवान्मूक्यन्नेन

२१

११

श्लोकावयवः	अध्यायः	श्लोकः
जैमिनिं वामनं तन्त्रम्	२	२२
ज्ञातव्यं तात वक्ष्यामि	२	३६
ज्ञानमुद्रा समाख्याता	१३	२५
ज्ञानस्वरूपममलम्	१४	९८
ज्ञानादिषड्गुणगणो	९	९३
ज्ञानाधिष्ठादभूदेवम्	४	१७
ज्ञानैर्धर्मेऽथ (!) शक्तिश्च	६	७
ज्ञेयो नैमित्तिक इति	१७	४
ज्वलन्ममं सहस्रारम्	१४	४८
ज्वलन्तं दधतं वामे	१२	१७
झ		
झकारश्च झषाशी च	८	३१
ट		
टकारो ह्रस्वाद्वादी	८	३२
टर्गपाद्युगलाम्	८	१४
ड		
डकारः पुण्डरीकाक्षः	८	३३
ढ		
ढकरीतिज्ञकस्तालो	१७	१६१
ण		
णकारः सुमुखश्चैव	८	३४
त		
तं मूक्यं नाभिचक्रस्थम्	१०	५७
त(क !)श्लोः सहदेवी स्या-	१९	१०९
तक्षव(वा !)स्तुविधिज्ञेन	२१	२०
तच्छिष्यां वा विदध्यात्तन्	१७	२५४
तज्जन्मदिग्बसे पूजाम्	१६	६७
तण्डुलांश्च तदर्च्य(र्च्य !) तु	२५	१२०

श्लोकार्थादः	अध्यायः	श्लोकः
तप्पुलानादकमितान्	११	२४
ततः कुण्डसमीपं च	२५	१४२
ततः पारश्वः कोण-	१७	१२४
ततः प्रभातसमये	१४	३२
ततः प्रभाते सुखातः	२६	६९
ततः प्रभृति तं देशम्	२१	५२
ततः प्रभृति (त आरभ्य ?) दिवसान्	१६	१०३
ततः प्रभृति षट्त्रिंश-	२२	६२
ततः शङ्करवैश्वेव	१७	१३२
ततः शिष्यः स्वयं देवम्	९	७४
ततश्च नववस्त्राभ्याम्	१४	५३
ततश्च विन्वाहयम्	१४	१००
ततश्च वेष्टाः परितो	१४	११५
ततस्तं भगवान् दृष्ट्वा	१	३०
ततस्तु कल्शोदयम्	१४	६२
ततो गृहीत्वा शिष्यस्य	९	६२
ततो निरुद्धकृत्य	१४	१७२
ततो मुदं परां प्राप्य	१	७२
ततो मुद्रेति कश्चिन्ना	१३	३
ततो मूर्तिपसंयुक्ते	१४	८०
ततो विज्ञाप्य देवेशम्	१०	७२
तत्काले देवसंयुक्त	१७	१२६
तत्काले साह देवेन	१८	१४६
तत्कालेषु च सर्वेषु	२४	८१
तत्पदोद्धारिणीनाम् (नखिने !)	१८	१२७
तत्पदेषु सर्वेभ्यो	१८	९३
ततोऽपि विन्वमेद्विद्वान्	२५	११०
तत्त्वकानामिदं पुष्पम्	१३	९१

श्लोकादयः	अध्यायः	श्लोकः
तत्पादाब्जयुगं पश्चात्	१४	१७९
तत्पार्थिवं भवेत् स्नानम्	१०	८
तत्पूर्वं ब्राह्मणविधिम्	२७	१८
तत्पूर्वावसरे देवम्	१८	१३०
तत्प्रमाणं विदध्याच्च	२२	३८
तत्र दोषश्च न भवे-	२३	३०
तत्र विन्ध्यस्य कर्माचारम्	२७	३
तत्रस्थं पञ्चगुणितम्	१०	४८
तत्रस्थस्य च देवस्य	२५	१४९
तत्र हुत्वा च चरुणा	९	६१
तत्रागन्तुं न शक्नोति	१७	१८४
तत्रापि पूर्ववद् बुद्ध्या	१४	१०१
तत्राप्याराध्य कल्शैः	२६	६२
तत्राबरोप्य देवेशम्	१८	११६
तत्रासीनाय देवाय	१०	१६९
तत्रैव पूजयेद्याव-	२३	१६
तत्त्वज्ञानम्वैवैव	१	४३
तत्त्वन्यासादिकान् सर्वान्	१४	१७८
तत्त्वाध्वानं च तदनु	९	५८
तत्संगीतंश्च नृत्यं	१७	१३३
तत्संस्थं त्रिगुणं त्र्यध्रम्	१०	५२
तत्संस्थितेन विभुना	१४	९९
तत् सत्यं किमुतामत्यम्	५	२
तत्समानं पवित्रं स्याद्	२४	१७
तत्समीपं समामीनो	१६	७७
तत्सर्वं देवदेवाय	१६	९८
तत्सर्वं देशिकः कृत्वा	२६	७९
तत्सर्वं भुक्तेरादौ	१०	१८१

श्लोकपादः

अध्यायः

श्लोकः

तत्सुवर्तना कुर्यात्
 तत्स्थं शब्दगुणं नीलम्
 तत्स्थानं पूर्वदिग्भागे
 तथा वसन्तसमये
 तथाविधानि कार्याणि
 तथा होमं विधायाच
 तथेतरकरे कुर्यात्
 तथेतरकरे कुर्या-
 तथेत्युक्त्वा पुनर्ब्रह्मा
 तथैव तस्मिन्नाकारे
 तथैव मुद्रां रहसि
 तथैवाक्षतगन्धाद्य-
 तदग्रपतनस्थानम्
 तदन्ते चोत्सवं कुर्यात्
 तदम्भसा च संप्रोक्ष्य
 तदर्धमथमं प्रोक्तम्
 तदर्धसंमिता वापि
 तदर्धेन क्षत्रं कुर्या-
 तवर्धैस्तप्युल्लेस्तस्यो-
 तदादिभिर्भिन्नोदैश्च
 तदाम्भृति तज्जलेभ्यम्
 तदाम्भृति पक्षीक्षम्
 तथा मां ब्रह्मणः पुत्रो
 तदारोहणवेद्यबाम्
 तदीये यः सुनिरतः
 तदीयेऽहं मदीयो न
 तदुच्छिन्नकदलं कुर्यात्
 तदूर्ध्वं गच्छेद्द्वैमम्

१५ १०
 १० ५५
 ११ ४१
 १६ १०४
 २२ ४६
 १० १८४
 १३ ६५
 १३ ६६
 ५ ६
 ८ ११
 १३ ५
 १९ ८५
 ९ ३२
 २३ ४०
 २६ १८
 १७ १९५
 १९ २९
 २५ ६०
 १७ ५०
 २६ ६८
 १ ८२
 १७ ११०
 २५ २७
 १७ ९२
 ९ ९४
 ६ ४१
 २२ ५१
 १४ १५८

श्लोकावपादः

अध्यायः

श्लोकः

तदूर्ध्वं च तिलैः कृत्वा

१९

२६

तद्गतं ज्ञानपौष्कल्यम्

३

२९

तद्दिनसंक्रममाणानि

२५

६३

तद्दोषप्रविधाताय

२४

२

तद्वाग्ने दैविके भागे

२०

१०

तद्भस्म संगृह्य करे

१०

११

तद्भवेच्च भवेत् स्नान-

२२

६६

तन्तवो ग्रन्थयथ स्यु-

२४

२०

तन्तवोऽष्टोत्तरशतम्

२४

२६

तन्तुजालेन संवेष्ट्य

१४

२६

तन्तुवेष्टितसर्वाङ्गम्

२५

४४

तन्मध्ये कालचक्रं च

१७

११४

तन्मध्येऽङ्गुष्ठयुगलम्

१३

८९

तन्मध्ये चतुरश्रं वा

१९

१४

तन्मध्ये नवभिः कुर्यात्

१४

९

तन्मध्ये परितः क्षम्भम्

१७

१०१

तन्मध्ये (ध्वं) पूरयेच्छुद्ध-

१५

५

तन्मध्ये पृथिवीं देवी-

२५

४५

तन्मध्ये वेदिमंस्थं तम्

१६

१९

तन्मध्ये वेष्टयेत् पात्रम्

२१

१०८

तन्मध्ये शशिं ध्यायेत्

१३

३८

तन्मध्ये स्थापयेच्छङ्कु-

२१

१३

तन्मन्त्रेणाभिषिञ्चेत् तम्

१४

५२

तन्महःसंनिधानार्थ-

१७

१७३

तन्मान्त्रं स्नानमित्युक्तम्

१०

१५

तपसोग्रेण मुरमम्

१

५०

तपस्याश्वयुजे वापि

१६

१११

तप्तकार्तस्वरनिभम्

१२

१३

श्लोकावधौ:	अध्यायः	श्लोकः
तमालं श्वेतकुण्डं च	१९	१६९
तमोयुक्तादहंकारात्	५	३३
तया देव समाराद्घु-	१६	७
तयोर्मगवतोरेको	४	१४
तर्जनीं दक्षिणकरा-	६	५८
तर्जन्यङ्गुष्ठयुगलम्	१३	८७
” ” ”	१३	९३
तर्जन्यामिके कुर्यात्	१३	८५
तर्ज्यां तु विमुक्त्याम्	१३	२४
तर्जन्योः संसृशोन्मथ्यम्	१३	२८
तर्पयित्वा बहुविधै-	२५	१६६
तस्माच्छतुर्गुणा आपः	१०	५०
तस्माच्छब्दस्पर्शरूप-	१०	६६
तस्मात् संसारपायोधे-	१	६९
तस्मात् सर्वं विदित्वैव	६	११
तस्मात् ज्ञानं प्रवक्ष्यामि	१०	४
तस्मादभूत् स्वयं ब्रह्मा	५	५
तस्मादभूदहंकारः	५	३०
तस्मादारभ्य कुर्यात्	२५	३६
तस्मादिहागतोऽस्म्यस्य	१	४०
तस्माद्ब्रह्म ते वत्स	१	४८
तस्मान्म(त्वा म!)नः समुत्पन्नम्	१०	६३
तस्मान्मयोच्यते ज्ञानम्	१०	१६
तस्मिन् ज्ञानादवारोच्य	२५	१०४
तस्मिन् चिन्त्य सर्वत्र	२४	७३
तस्मिन् निवेश सक्ल-	१८	१८८
तस्मिन् दक्षिणपार्श्वे तु	१७	५२
तस्मिन् कतिविधम्	२	२

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
तस्य विष्णोर्भगवतः	१४	३
तस्य सिध्यन्ति सकलाः	२६	९०
तस्योपरि भुवं देवीम्	१०	९०
तस्योपरिष्टाच्च तिलान्	१४	५५
तस्योपरिष्टादास्तीर्थं	२५	११९
तस्योपरिष्टात् सुशुभैः	१७	५१
तादृयेच्च यथाकामम्	१७	१२५
ताम्बूलं चैतदस्त्रिभुम्	१८	१८७
ताम्बूलवीटीर्बहुधा	१७	९८
तालोत्तेषपरा चान्ये	९	५
तासु वै द्विविधा ग्राह्या	२२	४
तिलांस्तदर्चान् विन्यस्य	२६	११
तिलानाधारसंमिश्रान्	११	४६
तिलानाचमयेच्छिष्यम्	९	३४
तिलान् वस्त्रं सुवर्णं च	२५	१४१
तिलामलकसिद्धार्थं -	२०	१८
तिलैरपि समास्तीर्णं -	१६	७६
तिलैस्तदर्धसंस्त्यैश्च	१४	२५
तिलैस्तदुपरिष्टाच्च	२६	३४
तिलैस्त्रिभिर्वैश्वैश्च	१८	७६
तिस्रो द्वे वा तथैका वा	२५	७४
तीर्थविन्ममलंकृत्य	१८	१३८
तीर्थविन्मस्य पुरतः	१८	१४२
तीर्थोत्सवदिनान् पूर्व-	१८	१२९
तुलसीरघुपु(द !)र्वाश्च(र्वै च !)	१९	८६
तूर्यषोडश पुरतां	२५	५४
तूर्यवादित्रमहितम्	१७	४५
तूर्णा मानमसंज्ञां च	१२	२४

श्लोकावयवः	अध्यायः	श्लोकः
तृतीयादितलेरुक्त-	२१	८९
तृतीयावरणे कुर्या-	२१	९५
तेजोतिरेकाद्विषेक्षः	४	६
ते तु सर्वे समभवन्	५	८
तेन संस्त्रवनं यत् स्यात्	१०	९
तेषु त्रिषु विभागेषु	२१	६४
तेषु द्वाम्यां तु भागाम्याम्	१५	४०
तेषु द्वे द्वे च संमृज्य	१५	३६
ते सर्वेऽप्यपगच्छन्तु	२२	१४
तैरेव अतिजां कल्प्या-	१८	१९
तैरेव हुत्वा गत्वा च	१४	१६०
तोषस्त्विवा च देवेशम्	१८	५३
त्यक्तान्यसर्वव्यासंगः	२७	६०
त्रयोदश्यां पूर्णमास्याम्	१४	१८८
त्रातारमिति साम्ना स्वा-	२०	४२
त्रिकोणं मध्यतस्तस्य	१३	३६
त्रिकोणं शुद्धयोनेः स्यात्	९	८
त्रिद्वयेकशतसंख्याकैः	२५	७२
त्रिधा विभक्तं तत्रापि	१९	१३
त्रिभागोभ्यो द्विभागं वा	२२	२८
त्रिमेखलां च कुर्यात्	९	९
त्रिस्तूप्य च कूचन	११	२०
त्रिभूत् साम शिरः प्रोक्तम्	१७	६४
त्रिषु पक्षेषु अर्धार्ध-	७	१५
त्रिपदावरणदेशेषु	१५	७६
त्रिमस्तत्वधिकं चतुः-	१९	१४१
त्रिमुपार्णं मूलमथ	२४	९८
त्रिद्वयानां विरोधेन	१४	१६२

श्लोकावपादः

अध्यायः

श्लोकः

ब

भक्तरः सुप्रतिष्ठश्च

८

३५

द

दंष्ट्राकमलबदनम्

१७

३१

दक्षं च मनसा देव-

५

१७

दक्षिणाङ्गुष्ठमारभ्य

६

५४

दक्षिणा चापि दातव्या

१८

१७८

दक्षिणे द्वारपार्श्वे तु

२१

१११

दक्षिणेन करेणैता

१३

१४

दक्षिणेनाथ हृदयम्

१४

९७

दक्षिणेनोक्तं कृत्वा

२१

१०

दक्षिणे पुण्डरीकं च

१२

२५

दक्षिणे मर्दलं वंशान्

१७

११७

दक्षिणे स्थापयित्वा तु

१०

७३

दण्डं ध्वजपटं चैव

१८

१६९

दत्त्वा च क्षेत्रपालाय

२५

४७

दत्त्वा नित्योत्सव इव

१८

९२

दत्त्वा पुनर्वाक्यमेत-

१

८०

दत्त्वा पूर्वादिशर्बान्तम्

२५

४८

दत्त्वाऽतमस्वर्णशत-

१८

१७४

दद्यात् करे देशिकस्य

१९

५५

दद्यात् तेभ्यश्च तत्सीत्या

१६

६४

दद्यान्निष्कशतं स्वर्ण-

२५

१७४

दद्यात् पादाब्जयोः पाद्यम्

१०

११७

दद्यादाचमनीयं च

१०

१७९

दद्यानं सर्वनीर्येषु

१

२४

दक्षिणा विष्णोर्नि(विष्ण !)मन्त्रेण

१९

५८

दन्तधावनकं दद्यात्

१०

१४१

श्लोकावपादः

अध्यायः

श्लोकः

दन्तानां धावनं कृत्वा
 दम्नारोपणविधिम्
 दय्या दर्शनं देवो
 दयामपि(!) च सर्वेश
 दर्पणोदरसंकाशम्
 दर्भद्वयं तद्विस्तृत्य
 दर्भमग्नौ विनिक्षिप्य
 दर्भान् संस्तीर्य तेष्वेनम्
 दर्शयित्वा च नृपानि
 दर्शयेद्वाहनवरान्
 दच्छद्वादश वि(के!)ज्ञेयाः
 दलेष्वासनपद्मस्य
 दशभिर्मन्त्रिभिर्युक्तम्
 दशहस्तायुतं तस्मा-
 दशहस्तायुतं सूक्ष्मम्
 दालूहैर्मृगनाजैश्च
 दापयित्वा तदर्थैर्वा
 दापयेच्च बलिं कैमित्
 दामोदरमिमान् देवान्
 दिक्चष्टासु च विन्ध्यस्य
 दिक्चष्टासु तथा मध्ये
 " " "
 दिक्चष्टासु तथाष्टौ च
 दिने दिने च जुहुवा-
 दिने ऋषारोहणं स्वा-
 दिक्ते दिक्ते मृगा-
 दिवा द्वेच स्थिते वागा-
 दिव्यं वाक्मन्मयेवम्

१९ ५३
 २६ १
 १ ५१
 २५ ९५
 ८ ५
 ११ १५
 ११ २७
 ९ ४३
 १७ ७४
 १० १६४
 १० ९७
 १० १२४
 २४ ३४
 १७ २८
 १८ ६६
 १ १२
 १९ ७७
 १८ ९१
 २० २७
 १६ ३२
 १७ २१९
 १९ २४
 १९ १७४
 २७ ४६
 १७ २२
 १८ १२६
 १८ १२२
 १० ५

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
दिव्यकुम्भान् सप्तदश	१९	३७
दिव्यायुधानि कुर्वीत	२१	८५
दिव्ये पदे चाष्टदिक्षु	१९	१५५
दिशाहोमं च मन्त्रस्य	२७	५०
दीक्षां वक्ष्ये तु संक्षेपात्	९	३
दीक्षापूर्वं गुरोर्लब्ध्वा	६	४२
दीक्षामेवं तु यः कुर्या-	९	८९
दीक्षाया लक्षणं ब्रूहि	९	१
दीपपात्रं भूपपात्रम्	१८	८९
दीपमालापरिष्कृतम्	१४	८
दीपिकाशतसंयुतम्	१८	३०
दुग्धस्य धारया तानि	१०	८५
दृढं संवेष्टस्त्रिधा च	१४	१७३
देवं च यानमारोप्य	१६	१०१
देवं नारायणं ध्यायेत्	९	८३
देवं बहिर्निर्मय्य	१८	१८४
देवं मण्डपमासाद्य	२५	१००
देवं विज्ञाप्य तत्स्थाना—	१८	३८
देवं संपूज्य विधिब—	२५	१३३
देवं सभाज्य तदनु	२६	६१
देवताप्रतिमानां च	१७	७
देवदार्ढ्यं चैते(तैः ?)	१९	१७१
देवदेवं ततस्तस्मै	१८	१०१
देवधाम्नो विनिर्माण-	२१	२
देवपादाम्बुजद्वन्द्वं	१८	१५६
देवमाराधको ध्यायन्	१०	११४
देवमाराध्य तत्रैव	१७	११५
देवमाराध्य शिबिकम्	१७	१०७

श्लोकानुसारः	अध्यायः	श्लोकः
देवमृतं साम पठन्	१०	२९
देवस्य त्वेतिमन्त्रेण	१०	१७७
देवस्य दक्षिणे पार्श्वे	१०	१३४
" " "	२२	५७
देवस्य(वाय !) दर्शयित्वा च	२६	२१
देवस्य पद्मनाभस्य	५	४१
देवस्य सविशेषार्चाम्	१८	१२८
देवानावरणस्थांश्च	१८	१५४
देवान् नोद्गासयेच्चैव	१८	८५
देवार्चनमकृत्वा तु	९	८१
देवालयस्य निर्माणम्	२१	१
देवे(हे !)पि पूर्ववत् पञ्च	७	१९
देवेशं स्नापयित्वा च	२७	३३
देवेशमर्चयित्वा च	२६	६५
देवो नारायणः श्रीमान्	५	३
देव्योरपि तदर्धेन	२६	५५
देव्योरपि निवेद्यान्नम्	२६	७३
देव्योर्बाल्मिके बद्ध्वा	१८	३५
देशान्तरगतानां च (रादागतानाम् !)	१६	८९
देशान्तरादागताना-	१८	७
देशिकः प्राक्मुक्तो भूत्वा	१७	१२८
देशिकः शीलसहितो	२१	११०
देशिके मूष्मन्त्रेण	९	४८
दोषाभिष्ठाग्नरहितो	३	१०
दोषाच्च जायते विप्र	२३	२७
द्व्यङ्गुष्माह्वयविधे-	२०	४६
द्व्यङ्गुष्मेकतः सर्वैः	१९	१२५
द्व्यङ्गुष्मिध्वे किञ्चित्	११	१७

श्लोकावधः	अध्यायः	श्लोकः
द्रव्याणि शान्तिकलशे	१९	११९
द्रष्टुं यच्छक्यते सर्वैः	१४	२
द्रष्टुमुत्सवमायातान्	१८	१७७
द्वाःस्थानामर्चनं कृत्वा	१०	३०
द्वात्रिंशद्भूमन्थः कार्याः	२४	३२
द्वात्रिंशद्भिः कोणसंस्थैः	१९	८३
द्वादशाक्षरमन्त्रेण	८	७
द्वादशाक्षरवर्णानि(गाँस्तु !)	१५	६३
द्वादशाङ्गुलमानं वा	२२	३७
द्वादशाणं च तदनु	९	७१
द्वादशार्णसमो मन्त्रो	७	२३
द्वादशाणां समुद्रृत्य	७	२४
द्वादश्यां पौर्णमास्यां वा	२६	३
द्वारतोरणकुम्भादि-	२०	७
द्वारतोरणकुम्भानाम्	१६	७३
" "	२४	३९
द्वारतोरणपूजां च	१४	२८
द्वारपार्श्वयुगन्यास्त-	१४	७
द्वारावरणपूजादि-	१६	३९
द्वारेषु यावत्कलश-	१९	५१
द्वारैश्चतुर्भिः सहितम्	१४	६
द्विगुणं कारयेद्दीमान्	२७	२९
द्विगुणं पूजयेच्चैव	२७	३०
द्विजेन्द्रांस्तोषयेत् प्राज्यै-	१७	२५०
द्वितालायामयुक्तानि	१७	८२
द्वितीयादौ न दोषः स्या-	१७	२१
द्वितीये तु तले ब्रह्मन्	२१	७३
द्वित्रिंशत्समायुक्तम्	१८	१३

श्लोकप्रपादः	अध्यायः	श्लोकः
द्विधा कुरु शरीरं ते	५	१३
द्विषडर्णेन वा विष्णु-	१९	६५
द्वौ द्वौ चतुर्दिशि स्थाताम्	१९	१७६
घ		
घकारः सुभगः पुण्यो	८	३६
घनदीयं च कौमारम्	२	२६
घर्मं ज्ञानं च वैराम्य-	१०	९१
घर्मार्थिकाममोक्षाणाम्	६	५२
घान्यपात्राणि सर्वाणि	२६	७७
घान्यपीठेषु संस्थाप्य	२०	३४
घान्यराशिषु विन्यस्य	२५	११६
घान्यराशिस्थितैः सप्त-	१०	१४६
घान्यराशौ शुभं कुम्भम्	१७	२३०
घाम जीर्णं यदि भवेत्	२३	२८
घाम प्रदक्षिणं कृत्वा	२५	५५
घामप्रदक्षिणं नीत्वा	१८	३१
घामान्तः संप्रविश्यैव	२५	९३
घामान्तर्देवदेवं तम्	१२	६३
घामस्तु पूर्वदिभागे	१४	४
घामोऽन्तरे वा कर्तव्यम्	१७	१५
धीमहीति पदं चोक्त्वा	७	३२
धूपपात्राणि बहुशो	१८	१०४
धूपप्रक्षीपनैवेद्ये-	१०	११३
धूपवेत् परितो धूपै-	२५	१२५
धूपैः सुरभिगन्धैश्च	१०	१५८
धूपार्णेन देहस्थम्	१०	४२
धूपानां क्षरणं कुर्यात्	११	४५
धूपि संपारयेन्मूर्ध्ना	१०	६

श्लोकसंख्यादः	अध्यायः	श्लोकः
धृतोर्ध्वपुण्ड्रैः कुशलै-	२४	१३
ध्यातव्याश्चार्चनीयाश्च	१०	९३
ध्यात्वा च तत्स्थचैतन्ये	१४	१११
ध्यात्वा तत्र स्थितं देवम्	९	५५
ध्यात्वा तत्स्थसुषौषेन	१४	१७१
ध्यात्वा तु जीवं संभूतम्	१०	६२
ध्यात्वा मुहूर्तं प्रोवाच	१	४५
ध्यात्वामृतस्य घारां च	१४	६१
ध्यानाधिवासं कुर्वीत	१४	९०
ध्यायन्नेवं शुचिर्भूत्वा	६	४८
ध्यायेद्देवं तर्पयित्वा	१०	२५
ध्यायेन्निवृत्तिबीजं खे	१०	६१
ध्रुवबेरसमुच्छ्रायम्	२२	४२
ध्वजं च तोरणं चैव	९	४६
ध्वजतोरणहानौ तु	२७	२३
ध्वजमालापरिभूतम्	१७	२०२
ध्वजस्तम्भाग्रविवरे	१७	८९
ध्वजारोहणनक्षत्रा-	१७	२३
ध्वजैश्छत्रैश्च विविधै-	१२	५१
न		
न कायौ जलमंवाप्सो	२३	३६
नक्षत्रसंघाः कमशो	६	३९
नतिप्रणवयुक्तेन	१४	६७
न ते विष्णो इति ददेत् (!)	१०	१४५
न ते विष्णोरिह ! ति पुनः	१०	५७
नदी तीर्त्वा न गच्छेत्	१७	१८२
नपादीनां जलस्यै-	२३	३१
नमः प्राणादिवायूना-	१७	६५

श्लोकसंख्या:	अध्यायः	श्लोकः
नमो मृतेभ्य इत्युक्त्वा	१२	६७
नयनोन्मीलनादन्यत्	२७	१९
नयेयुर्मर्धमिर्मुक्त्या	१७	७५
नर्तकीभिर्दक्षैश्चित्ता	१७	१००
नर्तनादिकृतः कुर्यात्	२१	७८
नवकेष्वष्टसु प्राच्या-	२०	१४
नवतालसमुत्सेधम्	१७	३०
नवनीतं च सुबहु	१६	९६
नवनीलघनच्छाय-	१६	७०
नवभागादेकहीना	२२	२६
नवभागैकहीनिं वा	२२	३३
नवभिः स्नापयेद्देवम्	२७	३७
नवरत्नानि तन्मध्ये	२५	१०९
नवरत्नैः सुपूर्णैर्वा	१०	१८०
नवर्णाद्याः केवावाधाः	८	४८
न वेप्सि तान्हं सर्वा-	८	२
नागरं चतुरभं स्वा-	२१	६१
नानाकौशेयस्त्वानि	२६	४७
नानावर्षाणि चान्योन्य-	५	३९
नान्यत्रोद्भासयेज्जीर्णम्	२३	१७
नामिकन्दे चतुष्पदे	१०	४१
नामिद्वन्द्वे श्यामपतितः	१५	५२
नामेरयोर्ध्वविधिमि-	१३	१८
नाम्बभोगुह्यजान्मम-	६	६२
नाम्बन्तं प्रथमं सूत्र-	२४	२४
नाम्बन्तसंयुक्तं कथं-	२४	४३
नाम प्रोच्य चतुर्थ्यन्तम्	१८	७९
नरसिंहोऽप्रोक्ष्य ब्रह्म	७	६१

श्लोकावसारः	अध्यायः	श्लोकः
नारायणं समाराध्य	६	४३
नारायणमुत्साच्छ्रुत्वा	२	१४
नारायणस्य द्वे रूपे	५	२७
नारायणानुवाकेन	१९	१३७
नालिकेरी(?) मातुलङ्ग-	२६	३८
नाशिष्याय प्रदातव्यम्	२७	५७
नासाग्रानामिकाङ्गुष्ठ-	६	६५
नास्तिकान् न स्पृशेच्चैव	९	८०
निक्षिप्तन्तरलं तु	१७	२३१
निक्षिप्य देशिकः पश्चा-	९	७६
निक्षिप्य हेमद्रोणीषु	१६	९०
नित्योत्सवविधिं ब्रह्मन्	१२	१
नित्योत्सवस्य प्रतिमा-	१७	१७५
निधाय चक्षुषोः पश्चा-	१०	१५७
निधाय पूजजफलं-	१८	२८
निधाय मनसा ध्यायन्	११	३५
निधाय मातुलङ्गानाम्	२५	१२८
निधाय वेदिकामध्ये	९	१३
निधाय शङ्करारोप्य	२४	१२
निधायङ्गुष्ठतर्जन्योः(न्यौ !)	१३	४८
निधिभाण्डसमाख्यौ	१२	४६
निबध्नाङ्गुष्ठयुग्मं तु	१३	५७
निबोध शयनं विप्र	२२	३५
निमज्जयेत्तुप्लुत्वा	१८	१४५
निमित्तं तु शुभे कार्य-	२१	२१
नियुक्ष्य मां यथाकामम्	१०	१२३
निरुक्ते छन्दसां शास्त्रे	३	५
निर्गत्य च महापीठ-	१२	५७

श्लोकव्याख्यानः	अध्यायः	श्लोकः
निर्गत्य मण्डपे तत्र	१६	११
निर्गत्य स्वगृहं गत्वा	१६	५४
निर्गम्य्य समास्थाने	१६	५१
निर्णिज्यालिप्य च खलीम्	१७	२९
निर्दोषाश्च घृताक्ताश्च	११	६३
निवेदनान्तं सकलम्	१६	२५
निवेदयित्वा विष्णुनाम्	२५	१५९
निवेदयेदथ महा-	१८	१२१
निवेद्य च द्विजाम्रे(इये!)म्यः	१७	९९
निवेद्य पटसंस्थं तम्	१७	७०
निवेद्य पायसं तस्मै	२६	६०
निवेद्य पायसादीनि	१४	६३
निवेद्य लेष्टपेयानि	२५	१३९
निवेद्यान्ते (निवेदितं!) दिने तस्मिन्	१८	१८६
निवेशयेत् ततोऽधस्ता-	१८	७१
निवेश्य मूढ्येरे ताम्	२३	३९
निवेश्य वामहस्ते च	१०	८७
निवेश्य स्तोत्रपठनम्	२४	८८
निष्ठातण्डुल्योर्ध्व (!)	१९	७०
निष्कलं ज्ञानरूपं तत्	१४	७३
निषिद्धाचारवियुक्तो	३	२४
निष्कत्रयं चन्दनं स्यात्	१९	८८
निष्कप्रमाणान्वेतानि	१९	९८
निष्कैस्तु दशभिः कुर्यात्	२५	९७
निष्पावान् राजमाषांश्च	२५	१२६
निष्कलं दक्षिणाह्नीम्	१९	१९४
निस्तरङ्गवसापक-	१४	१०७
निहितं कूर्कसहितम्	२६	५८

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
नीत्वा च मण्डलं तत्र	२४	७६
नीत्वा जागरणेनैव	१६	२३
नीत्वाथ सरितस्तीरम्	१८	१४०
नीत्वा प्रदक्षिणं धाम	१६	४३
नीराजनक्रियां चैव-	२५	१३५
नीरोगाः सुसमृद्धाश्च	१६	९१
नृत्तगीतादिभिश्चैव	१६	३७
नृत्तगीतैश्च तृप्त्यर्थम्	१७	१२७
नृतानां दर्शनं चैव	१४	११८
नेत्रमन्त्रितशस्त्रेण	१४	५८
नैर्ऋते पश्चिमे चैव	१२	३२
नैवेद्यजातं सकलम्	१७	५९
नोत्सवं प्रथमं कुर्यात्	१७	२०

प

पकारः पापहननः	८	३७
पक्षविक्षेपमस्ता	१७	१०५
पक्षीन्द्राय नमस्तुभ्यम्	१७	६१
पञ्चगव्यं दधि क्षीरम्	१९	१४५
पञ्चगव्यं द्रोणमानम्	१९	१०६
पञ्चगव्येषु यस्य स्या-	१९	११३
पञ्चमेऽपि तले कुर्या-	२१	८१
पञ्चरात्रार्थनिपुणैः	१८	११३
पञ्चरात्रोक्तविधिना	२	१३
पञ्चवक्त्रास्तु घटिका	१७	१९०
पञ्चविंशतिभिः कुम्भैः	१९	१६२
पञ्चविंशतिवारांस्तु	९	३९
पञ्चविंशदृष्टजलैः	२७	३८
पञ्चशब्दाभिधेयानि	२	४

श्लोकपादः	वर्गः	श्लोकः
पञ्चस्वेकेन वा कुर्याद्	२१	६६
पञ्चाशद्भिः पृथक् कुर्यात्	२५	६२
पञ्चाशद्भिश्च कुसुमैः	२५	७०
पट्टिकयां तु देवानाम्	२१	११२
पठद्भिः शाकुनं सूक्तम्	१८	४१
पठद्भिश्चतुरो वेदान्	१२	५४
पठन् बिम्बं समुत्थाप्य	१४	१६४
पतितासु महोत्कासु	१७	५
पदैः षोडशभिः कुर्या-	२१	६०
पद्मं स्वेन रहस्तस्थो (!)	१३	६८
पद्मकिञ्चिद्वस्त्रं काशम्	७	४१
पद्ममर्मनिमौ चण्ड-	१२	२१
पद्मनाभ्यन्त(र !) नेमीनाम्	२५	७७
पद्मपत्रसमानानि	१५	२७
पद्मद्रां विदध्याद्वा	१३	१०३
पद्मद्रा मवेदेवा	१३	४७
पद्मरागं न्यसेत् सौम्ये	१४	१४४
पद्मोद्भवं नारदीयम्	२	१९
पयोमतेन संज्ञायात्	२०	३९
परमाणं निवेद्यैव	१६	३०
पराङ्मुखं सव्यक्त्रम्	१३	५८
पराङ्मुखो निषिद्धेषु	३	१४
परार्थैः क्षौलपट्टैश्च	१७	९४
परिचारान् बहुविधान्	१८	२२
परितः पूर्ववत् कुण्डान्	१४	८२
परित्यज्याश्रितो विप्र	१४	१३५
परिधाप्याम्बरयुगम्	१०	१४८
परिग्राह्यं च सर्वत्र	१८	१३१

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
परिवारगणानां च	२४	८४
परिवारांश्च गन्वाद्यै-	१०	१८२
परिषिच्याय परितः	११	३४
परीक्षितः प्रसन्नात्मा	३	२१
परीक्ष्य तृणरोमाणि	२४	९
परीत्य सेवकैर्नित्यैः	१८	१६३
पर्यङ्कं नववल्लेण	१४	२०
पर्वताग्रे नदीतीरे	६	२४
पल्लवानपि विन्यस्य	२५	११५
पवित्रपाणयश्चैव	१७	२१५
पवित्रभूषणं सर्वम्	२४	७१
पवित्रमग्निविष्णुभ्या-	७	३४
पवित्रमन्त्रं प्रजपेत्	१४	१९
पवित्रेषु कृतेष्वेवम्	२४	४७
पवित्रैरिव मालाभिः	२५	१६५
पश्चादुपेन्द्रं ग्रामभागे	१२	३१
पश्चाद्विज्ञापयेद्देवम्	१०	१३६
पश्चिमे कल्शस्थाने	१९	३२
पश्चिमे शङ्कुकर्णं च	१२	२६
पश्यतां सावधानेन(ना !)	२५	०
पाञ्चजन्यं च मुसलम्	१०	१३१
पाठयित्वा चतुर्वेदान्	१४	३१
पातयित्वाष्टसूत्राणि	१९	१७३
पातयेद्दशसूत्राणि	१९	१५९
पात्रस्थे तण्डुले प्रातः-	१२	२
पात्रस्थैरष्टभिर्धान्यैः	१०	१७१
पात्रेषु त्रिविधेष्वपु	१७	१८७
पात्रेष्वष्टसु धान्यानि	२६	३७

श्लोकाष्टपादः	अध्यायः	श्लोकः
पादोना तन्तुसंख्या स्याद्	२४	१८
पादौ प्रक्षालयित्वा त-	९	५६
पादौ प्रक्षाल्य चाचम्य	१०	१२
पाद्यं गायत्रिया विष्णो-	२०	३७
पाद्यदध्यर्घ्यसपयः	१९	१८३
पाद्यदध्याज्यगोक्षीर-	१९	१८८
पाद्यद्रव्यादिभि -- (द्रव्यै- !)	१९	१२१
पाद्यपात्रं च विन्यस्य	१०	७६
पाद्याम्भो दधि चार्घ्यान्तु	१९	४२
पाद्ये द्रव्याणि चैतानि	१०	७९
पायसादि निवेद्यान्नम्	९	४७
पायसान्नं गुढान्नं च	११	३२
पायसान्नेन च बलिम्	२६	१६
पायसेन प्रतिदिनम्	१७	२४९
पारमेष्ठ्यमौपेन्द्रम्	२	२१
पार्श्वयोपगृह्य च	१७	३९
पार्श्वयोल्मयोर्धैव	१७	४१
पाल्वासान्तमेवं स्या-	९	६७
पाल्वा एव वा ग्राह्या	१७	१९६
पाल्वादिविषु बीजानि	१७	२४६
पाल्वाः सिष्यतां प्राप्तः	२५	१४
पाशमोक्षण(चन!) हेतुर्य-	९	३६
पाशाङ्कुशभरां देवीम्	८	१५
पाशाङ्कुशभरां सौम्य-	७	५७
पाश्चात्पटयुष्मे तु	१९	१७९
पिण्डान् क्लिप्तं भक्षयित्वा	१७	६९
पितामही कमेणैताः	१०	१२६
पितृनपि स्मृतार्थ	२५	१८३

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
पिपीलिकोदराभानि	१५	२८
पिबन्ति पश्चात्पतिता[न]	१९	७४
पिबन्ति भक्तिसंयुक्ता-	१६	१००
पीठं धान्यमयं पूर्व-	१८	६२
पीठदेशे पीठमन्त्रान्	१४	१७७
पीठविच्छेदने जाते	२७	५
पीठस्यापि प्रकुर्वीत	२५	७१
पीठोच्छ्रायं त्रिधा कृत्वा	२२	५०
पीताम्बरधरः सौम्यः	४	१३
पीताम्बरधरो नित्यम्	४	७
पीयूषकुम्भं स- - (!)	७	५५
पुंलिङ्गेन तथा बेरम्	२२	२१
पुंसूक्तं विष्णुसूक्तं च	१४	३९
पुण्डरीकोद्भूतश्वेत-	१	२६
पुण्याहं कारयित्वाथ	२७	४
पुण्याहं वाचयित्वा च	१६	८७
पुण्याहघोषणं कृत्वा	२४	६३
पुण्याहवाचनं कुर्यात्	१४	१६
पुण्याहवाचनं कृत्वा	१४	४६
" " "	१४	१६६
" " "	१७	१०२
" " "	१८	३३
" " "	२७	२८
पुण्याहवाचनं पूर्वम्	२०	३२
पुनःप्रकल्पनविधौ	२३	२०
पुनःसृष्टौ तु जातायाम्	२३	८
पुनः स्वहृदयाब्जं च	९	५३
पुनरन्यत् स्थापयित्वा	२७	२२

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
पुनस्तदुत्थितं ध्याये-	१३	३९
पुरः स्थितं(!)सारभिना	१८	९७
पुरा प्रमादादुच्छ्रयम्	२३	१९
पुराभावेतिमवता	१	४९
पुराम्बरीषो नामाभू-	२५	३
पुल्लं सत्यमनु च	२१	७६
पुल्लेषणार्थतोयेन	१९	३४
पुष्ययागदिनादन्व-	१८	१८३
पुष्यसम्मिरलंकृत्य	१७	२०८
पुष्पाणि च समाहृत्य	२५	५१
पुष्पैः कार्याः सजो बाधे	२५	७८
पुष्पैर्माला विधातव्या	२५	८०
पूजयित्वा गुरुं पूर्वम्	२१	१२२
पूजयित्वा च देवेशम्	१६	२२
पूजयित्वा सदस्यांश्च	२०	५८
पूजाक्रमेण पुंसूक्त-	१८	१५५
पूजोपकरणं सर्वम्	१९	२०
पूज्या दलान्तवलये	१५	६५
पूतात्मा यतिमुख्यैस्तु	२०	५१
पूरयेच्चैव तं देशम्	२१	२४
पूरयेच्छुद्धपक्ता	२०	१९
पूरितान् गन्धतोयेन	२६	४५
पूर्णाभपि विधायाच	२५	१६०
पूर्णाहुतिं ततो दद्या-	१४	१२९
पूर्णाहुतिं विधायाच	९	४०
पूर्णाहुतिं विधायान्ते	१४	१२१
पूर्णाहुतिमिदं विष्णु-	१८	८४
पूर्णाहुत्स्त्वाने तु	११	४७

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
पूर्वं देवीविनाभूतम्	२३	२१
पूर्वं लक्षणहीनं च (चेत् !)	२३	२३
पूर्वं स्याच्च(पूर्वस्यां च !)>न्दनाद्राणि	१९	२१
पूर्वदिक्ष्व(!)पि कुर्वीत	२०	५६
पूर्वपक्षे तु पञ्चम्याम्	२५	३२
पूर्वपक्षे दशम्यां च	२४	४९
पूर्वपक्षे शुभे ऋक्षे	९	३
पूर्वभागं द्विषा कृत्वा	१५	४९
पूर्वमावाहितान् देवान्	१८	१७०
पूर्ववत् कल्पितेऽन्यत्र	१८	६०
पूर्ववद्भवनं कृत्वा	१८	१२३
पूर्वस्मिन् दिवसे कुर्या-	१९	७
पूर्वादि सोमपर्यन्तम्	११	७२
पूर्वानप्यप(व !)रान् सप्त	२६	९१
पूर्वाष्टाक्षरवत् सर्वम्	७	५०
पूर्वं वा वामनं कुर्या-	२१	७९
पूर्वोक्तेन क्रमेणैव	१७	१७६
पृथक् कुर्यात् तथाङ्गुष्ठम्	१३	७८
पृथक् कोष्ठचतुष्केण	१५	१४
पृथक् पृथक् चाष्टशतम्	१८	१६०
पृथक् पृथगुदाहृत्य	१८	१५२
पृथगग्निषु होतव्यम्	१८	७८
पृथिव्यन्तर्व्यु(न्तं व्यु !)क्रमेण	६	३८
पृथ्वीमन्त्रानुविदं च	१४	११२
शृष्टे निविष्टे विभाणम्	१७	३३
पैशाची चाष्टमी तासाम्	४	२३
पौरुषेणैव मन्त्रेण	१७	९१
मकल्पितमिदं बिम्बम्	१४	४४

श्लोकसंख्याः	अध्यायः	श्लोकः
प्रकारमभिकर्ष्य	११	२
प्रकृत्यन्तानि पुरुषे	१४	८५
प्रकृत्यादीनि संस्पृश्य	९	५०
प्रक्षाल्य कोणं संप्रोक्ष्य	१७	१२३
प्रणम्य स्वातयेद्याव-	२१	७
प्रणम्य दण्डवत् पश्चा-	१४	११४
प्रणम्य दण्डवद्भूमौ	१	५२
” ”	१०	१२२
प्रणम्य देवमुत्थाप्य	२५	१५४
प्रणम्य स्वगृहं यायात्	१७	१८१
प्रणवं पूर्वमुद्धृत्य	६	२९
प्रणवाद्यं नमोऽन्तं च	७	१७
प्रणवाद्यन्तसंस्थेन	१४	१४१
प्रणवेन चरं पश्चाद्	९	३१
प्रणवेन ततो दद्यात्	१०	१७०
प्रणवेन ऋक्सूत्र-	१०	१५१
प्रणवेन विधृत्यामिन्	११	१६
प्रणवेनार्हणं दत्त्वा	१०	१७४
प्रणवेनैव विन्यस्य	१४	१५१
प्रणवो ऋक्सोऽस्य	८	१८
प्रणमं दण्डवत् कृत्वा	२१	४४
प्रणीतामम्भसापूर्वं	११	२२
प्रतिप्रहृतिर्बिनामि-	३	१२
प्रतिद्वय्यष्टस्नाने	१०	६८
प्रतिद्वय्युपस्नानम्	२०	४७
प्रतिद्वारं तोरणादि	१०	५०
प्रतिमांशोच्छ्रयं बापि	२२	५४
प्रतिमांशान्मपुना	२२	६१

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
प्रतिमामुद्रिका चैव	१३	७७
प्रतिमामूर्ध्नि दत्तार्घ्यम्	१४	८९
प्रतिमायाः प्रवक्ष्यामि	२२	२२
प्रतिमासं विधातव्यम्	१६	५६
प्रतिष्ठां शृणु विप्रर्षे	१४	१
प्रतिष्ठादिवसात् पूर्वम्	१४	१२
प्रतिष्ठादिवसे वापि	१७	१३
प्रतिष्ठितं(!) द्रव्यगण-	१४	३०
प्रतिष्ठोक्तेन विधिना	१८	३९
” ”	२७	१७
प्रते(!) रूर्ध्वप्रदेशे तु	२१	९०
प्रत्युत प्रत्यवायाय	१८	१७९
प्रत्यूषः संप्रभासश्च	६	३७
प्रत्येकं चतुरः कुम्भान्	१९	१६१
प्रत्येकं धान्यपीठेषु	२६	४४
प्रत्येकं मालिकाः कार्याः	२५	८१
प्रत्येकं वलययुग्मेन	२६	४३
प्रत्येकं शतसंख्याकम्	१४	११९
प्रत्येकमादकेन स्या-	१९	२३
प्रथमं विष्णुमुद्भृत्य	६	३
प्रथमेन तु बीजेन	११	४९
प्रदक्षिणं धाम नीत्वा	२१	२९
प्रदक्षिणं नयेद्दाम-	१८	१०९
प्रदक्षिणं परिभ्राम्य	१४	१६५
प्रदक्षिणमथानीय	१७	२३७
प्रदक्षिणेन संचार्य	१८	४३
प्रददाति द्विजश्रेष्ठ	१४	१३७
प्रदापयेद्भनगणम्	२६	८८

श्लोकसंख्या:	अध्यायः	श्लोकः
प्रदाय दम्नीमालम्	२६	७६
प्रदाय पादुके देव-	१०	१५२
प्रदीपनिकर्षेर्बद्धम् (युक्तम् !)	१७	२०१
प्रदीपयेदनिर्वाण-	१७	१११
प्रद्युम्नस्यानिरुद्धस्या-	७	२५
प्रभातायां तु शर्वर्याम्	१८	१७३
प्रभातायां रजन्यां च	२५	१७८
प्रभाते गुरुस्थाय	२५	१५३
प्रभाते मण्डपाग्रस्तम्	२४	७५
प्रभायाः कौतुकानां स्यु-	२५	७९
प्रमाणं चरणायामम्	२४	३३
प्रमाणगन्धालंकार-	२४	२२
प्रमाणमङ्गल्यमस्तु	११	६६
प्रलम्बिताभिः सर्वत्र	२५	१०२
प्रविश्य कर्मशालायाम्	१४	१७
प्रविश्य विष्णोः सदनम्	२४	८७
प्रविश्याराध्य देवं च	१४	१३१
प्रवेशयेद्वाक्ये तम्	१८	१३७
प्रवेशसमये चापि	१८	११५
प्रवेष्टव्यं हृदये मुष्टिम्	१३	७
प्रवेष्ट्याम्भन्तरं देवम्	१७	१७४
प्रहस्ताः स्थापनविधौ	१४	१८९
प्रहस्तोज्ज्वलबेषध	३	२६
प्रभिगर्भं गणाञ्जलि-	१७	१५४
प्रसादनकरी मुद्रा	१३	४५
प्रसाध देवदेवेभ्यम्	२६	८४
प्रहरेदमृतीकुम्भा-	११	२८
पाक्षरं परितः कृत्वा	२१	२६

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
प्रागग्रमुत्तराग्रं वा	१७	८६
प्रागादौ शयनाद्वाश्ले	१४	२१
प्राङ्मुखः सेचने तत्र	२१	११८
प्राच्यां यः (!) कोष्ठयुग्मेन	१५	३७
प्राच्यादि प्रथमं सूत्रा-	१७	२१८
(प्राच्यादिषु चतुर्दिक्षु !)	१९	१२६
प्राच्योदीच्यादिप्रसक्तम्	१९	१५१
प्राच्योदीच्यैश्च षट्सूत्रैः	२१	५९
प्राजापत्यं च सौम्यं च	११	५३
प्रातः पृच्छेच्च शिष्यं तम्	९	४४
प्रातः सायं च यच्छाया	२१	१४
प्रादुर्बभूव पुरुषो	५	११
प्रादुर्भूतं च मध्याह्ने	१६	१०५
प्रादेशमात्रनिर्मेयम्	११	१८
प्राप्तानामनुसन्धातुम्	१८	१६२
प्राप्ते चतुर्थदिवसे	२१	३४
प्राप्तेऽपराद्धे तद्विन्मम्	१४	३७
प्राप्ते मध्याह्नसमये	१६	९
प्रायश्चित्तं विधातव्य-	२७	२
प्रायश्चित्तेषु सर्वेषु	११	३
प्रार्थयित्वा च तं देवम्	१६	२८
प्रार्थितो यजमानेन	२५	३४
प्रासादं(दो !) देवदेवस्य	१४	८४
प्रासाददिक्षु जुहुयु-	१४	१३३
प्रासादद्वारभङ्गे वा	२७	१२
प्रासादप्रतिमादीनाम्	३	९
प्रासादमध्यगो भूत्वा	२१	४३
प्रासादानां च विम्बानाम्	२३	१

श्लोकसंख्याः	अध्यायः	श्लोकः
प्रासादेष्वेवमेवाथ	२१	६७
प्राह गम्भीरया वाचा	१	७६
प्रियङ्गवं केसरं च	१९	१७०
प्रोक्तो मयायं तस्मात् त्व-	२७	५४
प्रोक्षणार्थस्य पात्रं च	१०	७७
प्रोक्षणीमालनश्चाग्रे	११	१९
प्रोक्षयित्वा ततस्तत्र	२५	१७१
प्लुतैर्धृतेन गन्धेन	२५	१५८
फ		
फलपुष्पजले बीज-	१४	५१
फलानि कदलीनां च	२५	१२७
फलानि च सम्स्तानि	२५	१६७
फलानि च सुपक्वानि	१२	५५
फलैः सर्वतुसंभूतै-	१०	१७३
ब		
बकारो मतिमान् हस्तो	८	३८
बद्ध्वा च कौतुकं शय्याम्	२०	८
बद्ध्वा प्रसारयेद्युग्मम्	१३	६०
बन्धनं कौतुकस्यैव	२४	५९
बन्धयेच्च तदङ्गुष्ठ-	१३	५४
बभ्रुत्रैलोक्यमोहाद्भौ	४	२५
बलदेवं विदध्याच्च	२१	८०
बलिं च दत्त्वा परितः	२५	१४५
बलिं दत्त्वा च सर्वासु	१७	२४८
बलिं माषौदनैर्नैव	२४	६८
बलिर्पिष्टावसानं च	२५	१६४
बलिर्पिष्टावसानानाम्	२४	८५
बलिम्प्रदानं रथ्यासु	१७	१४

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
बलिप्रदानसमये	१२	४९
बलिप्रदानस्य कृते	१२	४
बलिप्रदानहानौ च	२७	४१
बहिर्घटास्पदं कृत्वा	१९	११५
बहिर्द्वितीयावरणात्	१०	१३५
बहिष्पण्डित्यध्वै(हीवेरपङ्कमे !)तानि	१९	१६८
बहुवेरप्रतिष्ठानम्	१४	१३८
बहुवेरे तत्र कुर्यात्	१४	१३६
बहुरूपा बहुमुक्ताः	१७	१५८
बहुशः स्नपनं कार्य-	१९	१
बहुचैः शाकुनं सूक्तम्	१७	२११
बाणबाणासनधरम्	१६	१०८
बाधिर्यादिभिराचार्यो	३	२८
बार्हस्पत्यं जामदग्न्यम्	२	२५
बाल्योगे(!)च पर्यङ्के	१६	४४
बाहू नैर्ऋतवायव्य-	११	७
बाष्पपृत्ते(बाष्पतौ!) ततस्ताश्च	२४	१९
बाष्मे गर्भगृहद्वार-	१२	१४
बाष्मे तु मानुषे भागे	२०	११
बिन्द्वष्टकेऽष्टाक्षराणि	१५	७४
बिम्बषट्कस्य कर्मादिः	२२	५८
बिम्बस्य लक्षणं वक्ष्ये	२२	१
बिम्बस्य शुद्धये कुर्यात्	१४	१४
बिम्बानुसारतो वृत्ताम्	२२	६०
बिम्बायामे त्रिधा क्लृप्ते	२२	४८
बिम्बे चात्मनि च ध्यात्वा	१४	९४
बिम्बेन महितेनैव	१४	१८४
बिम्बे निवेद्यते यद्यत्	११	३३

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
विष्णुषु विनिवेद्याथ	२५	१४८
विलम्बानि संपूर्य	१७	२२४
विस्वं पलाशस्रदि-	१९	९१
बीजं विधाय ज्वलन्-	१०	४४
बीजमाघर्षण एव स्यात्	७	६५
बुद्धिस्तत्त्वं स्मृतं क्षेत्रम्	६	६
बृहतीकारवक्ष्यादि-	१८	४७
बेराणां कर्मपूर्वाणाम्	२५	७३
बोधायनमथागस्त्यम्	२	२९
ब्रह्मबोधैर्त्स्नादै-	१७	६७
ब्रह्मणा पूर्वमाख्यात-	२	३५
ब्रह्मन्ब्रेणोर्ध्वगेन	१४	११०
ब्रह्माङ्गरयोश्चापि	२४	३७
ब्रह्मत्यापहं राजन्	२५	२०
ब्रह्माणमपि चोद्गात्य	११	७३
” ” ”	१८	१७१
ब्रह्माण्डमव्यसंस्थानाम्	१७	१०८
ब्रह्माथ रुद्रद्यष्टिं ताम्	५	१६
ब्रह्मादीक्षानपर्यन्तम्	१७	२२७
ब्रह्मा प्रजापती रुद्राः	१८	८०
ब्रह्मेन्द्रवरुणेषु स्या-	१७	२२०
ब्राह्मं नारायणाख्यं च	२	२४
ब्राह्मणा मुक्तोऽभूत्तन्	४	३८
ब्राह्मणैश्चतुरो वेदान्	१०	१६६
ब्राह्मादितरसंज्ञेन(?)	१४	१४२
ब्राह्मी तु प्रथमा मूर्तिः	४	२२
ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय	१६	३८

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
भ		
भगवत्परमित्युक्तम्	४	१
भगवन् आर्तिहरण	२५	९४
भगवन् कथ्यतां मङ्गम्	६	१
भगवन् कल्याणवास	२५	१
भगवन् गाधितनय	१६	१
भगवन् नृहरे तस्मिन्	२४	५१
भगवन् पञ्चरात्राख्यम्	२	१
भगवन् पाहि मां देव	१	५७
भगवन् पुण्डरीकाक्ष	१४	१८०
भगवन् मन्त्रमुद्राणाम्	१३	१
भगवन् वैष्णवे यागे	२४	१
भगवन् सर्वमन्त्राणाम्	८	१
भगवन्तं प्रार्थिते यत्	१०	८०
भद्रं कर्णेतिमन्त्रेण	१८	९९
भद्रं कर्णेभिरिति च	१०	१३८
भद्रासनं विधायैवम्	१०	९९
भवेयुरेवं कोष्ठानि	१९	२२
भस्मना तिलकं कृत्वा	११	७५
” ” ”	२५	१४४
भावयित्वा प्रबुद्धं च	१४	१६१
भिक्षाश्च बहुधा भाषा	१८	१११
भुज(हस्त !)द्वये चक्रधर-	१२	१६
भूतले गोमयजल-	१८	३२
भूतले सगदं पद्मम्	२४	६७
भूतशुद्धिविधानेन	१४	७८
भूतानि पञ्चबो वृक्षा	१८	८२
भूत्वा हंसवपुर्देत्यान्	१	७१

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
भूमागे पतितस्तत्त-	९	६५
भूमेः पञ्चगुणाः शब्द-	५	३८
भूमौ स्नेदज्जलम्भम्	१७	७७
भूरादयः सप्त लोकाः	१८	८३
भूषणैश्च यथावित्त-	१८	२३
भूषितं तोरणद्वै-	१७	१९८
भूषिताः कम्पनीयाः स्युः	१८	६
भूषितैः सर्वभूषणै-	१८	५२
मेरीकाहल्लक्ष्मिदि-	२१	४९
” ” ”	२५	१८५
मेरी च वृषभो नाग-	१४	११
मेरीपट्टकांस्यादि	२४	६१
भोजनासनयानाय	१०	१६८
भोज्यविष्टरंगं देवम्	२५	१३६
म		
मक्करो माधवी दक्षो	८	३९
मङ्गलाङ्कुरवापं च	१७	२६
मङ्गलाङ्कुरवापं तु	१७	२३३
मङ्गलाङ्कुरवापस्तु	१७	१८३
मङ्गलाङ्कुरवापार्कम्	१७	१९७
मङ्गलाङ्कुरसंवापम्	१७	२५७
मङ्गलान्यष्ट परितः	२५	१२९
मङ्गलान्मोषट्टान्	१९	१३६
मञ्जुल्लापमधुरैः	१	११
मणिजानां च विष्णुनाम्	२३	३
मणिमालमुत्तमि-	१९	१९०
मणिमुक्तामवाक्यै-	२४	४५
मण्डपं सर्वलोहितं (छु !)	१९	१६

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
मण्डपस्य चतुर्दिक्षु	१८	१२
मण्डपांश्च प्रपाश्चैव	१८	२०
मण्डपे मण्डलं कुर्या-	२६	२८
मण्डपेषु च सर्वेषु	१६	११६
मण्डलं भूषयेत् पूर्वम्	२४	७९
मण्डलस्थं च देवेशम्	१४	३५
मण्डलस्य च कुम्भस्य	२५	१६३
मण्डलस्य विधानं मे	१५	१
मण्डलानि (लं च !) क्रमाद् ध्येयाः (यम् !)	१०	९६
मण्डले पद्ममानं स्यात्	२४	१५
मण्डलेशानभागे च	१६	१४
मण्डलोत्तरदिभागे	२६	४०
मत्स्यकूर्मवराहास्तु	४	२४
मत्स्यादिदशमूर्तीनाम्	७	६४
मथित्वामि च मूलेन	९	२२
[मधुनक्तेतिमन्त्रेण !]	१९	१२१a(१)
मधुना गुळ(ड!)युक्तेन	१९	१९१
मधुपर्कं च दातव्यम्	१०	१४०
मधुपर्कं दर्शयित्वा	१०	१२१
मधुवातेति मधुना	१९	५९
मध्यंदिने शुचिः स्नात	९	१०
मध्यं बाह्यं (बाह्यं!) तु तद्भाष्यम्	१४	१३४
मध्यकूर्मेषु विन्यस्य	२०	१५
मध्यमे नवके मध्ये	१९	३९
मध्य.....(मातममेवे!) स्यात्	१९	१२३
मध्ये तस्य द्विजवर	१४	१३९
मध्ये तु कुक्षितं कृत्वा	१३	४६
मध्ये तुरंगमो नष्टः	२५	११

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
मध्ये प्रणवमालिख्य	८	१२
मध्ये सक्त्रकं कुम्भम्	१८	६७
मध्वमावे दधि भवे-	१९	११२
मनुजानामपि तथा	२४	८९
मनोज्ञया तथा(?) युक्तम्	२२	५५
मन्त्रन्यासादि सकल्मम्	११	५७
मन्त्रन्यासे तु मुदेयम्	१३	२७
मन्त्रमूर्त्यादिकान् पश्चात्	६	१२
मन्त्राख्यानं कर्णिकायाम्	१५	६१
मन्त्रान् समुद्धरेत् पश्चात्	८	१७
मन्त्रेण द्वादशार्णेन	१४	१५९
मन्दरं चोदन्त्युतम्	७	३
मन्दिरं मण्डपं चैव	२६	२६
मयाप्याराधितो देवः	२५	२६
मया महीमिमां कृत्स्नाम्	१	६८
मरीचिमसुखैः सार्धम्	१७	१७२
मत्स्योद्भवकपसीर-	२०	१७
महं तिममुपायान्तु	१७	१४७
" " "	१७	१५०
" " "	१७	१५६
" " "	१७	१५९
महाबाषा विरोचान्ताः	५	४०
महागोपुरपार्श्वस्थौ	१२	४५
महाज्वरविहीने तु	२७	२१
महान्सत्त्व ब पुरः	२१	९८
महापातैः सुबद्धैश्च	१८	९८
महाविष्योर्वाहनाय	१७	६०
महान्वाहतिभिः पूर्व-	९	५९

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
महासनत्कुमाराख्यम्	२	३२
महाहविर्निवेद्याथ	१६	५२
” ” ”	१८	१४८
महाहविश्च दशभि-	२५	१५७
महोत्सवविधानेन	१०	१८५
महोत्सवस्त्रिधा प्रोक्तो	१७	२
मांसाशनमन्याहु-	१६	६३
मांसी मुरं च ह्रीविरम्	१९	९५
माणिक्यं ब्रह्मरागं च	१९	९६
माणिक्यमालिकाभिश्च (युक्तम्?)	१०	३२
मातुलङ्गं च भिन्नानि	१९	९३
मातृकान्यासपूर्वस्तु	६	१४
मादृशा ज्ञानहीनास्तु	१	४१
मानमेतद्भवेत् ज्ञाने	१९	१०४
मानुषे च यथापूर्वम्	१९	१५७
मानुषेषु यथेच्छातः	२३	२५
मार्जनाम्भोऽभिषेकः स्या-	२०	४१
मार्जनीयं तु शोभार्थ-	१५	१७
मार्जयेत् कोष्ठयुग्मं तु	१५	१५
माषचूर्णैश्च देवस्य	१६	९२
माषौदनर्षलिं दद्याद्	९	४१
मासपा द्वादशाब्जेषु	१५	६६
मासेषा विष्णुपूर्वाश्च	१५	७१
मासेषु चैत्रवैशाख-	१४	१८५
माहेन्द्रमण्डले लिप्ते	१६	१५
मीमांसाद्यानि शास्त्राणि	१	३७
मीमांसापारदृष्ट्या च	३	४
मुक्तपुष्पैर्बहुविधं-	१७	९५

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
मुक्ताच्छत्रादिभिः सर्वै-	१७	२१०
मुखप्रक्षालनं दद्याद्	१०	१४२
मुखमण्डपमासाद्य	१२	६१
मुखवाससमायुक्तम्	२६	६३
मुद्रां च सौरभीं कृत्वा	१०	१७५
मुद्रां न दर्शयेत् स्वस्य	९	७७
मुद्रैवावाहनकरी	१३	४२
मुद्रैवा सौरमेयी स्या-	१३	४१
मुष्टिं कृत्वोर्ध्वगाङ्गुष्ठा-	१३	९
मुष्टिं विधाय चाङ्गुष्ठ-	१३	९७
मुष्टिमात्राणि शिष्टानि	१९	८९
मुष्टिमुद्रा भवेन्मुष्टि-	१३	६९
मुहूर्ते सुयुमे प्राप्ते	१४	१६७
मूर्तिपाः कुमुदादीन्ध	१४	१३०
मूर्तिपाः स्वस्वमन्त्रेण	१४	८३
मूर्तिपंरानयित्वा (!) च	२६	४९
मूर्तिस्तन्त्रं च मन्त्रं च	२३	३३
मूर्तीनां केशवादीनाम्	१०	७
मूर्तीनामेव सर्वासां	२२	४१
मूर्तीरास्थाय भगवान्	५	२१
मूर्धभिः स्वायुधचरान्	२१	८२
मूर्धोपचानं विन्यस्य	२५	१२२
मूलधोरस्य कुसुमैः	२५	५९
मूलमन्त्रं जलं तच्च	१०	१०४
मूलमन्त्रेण जुहुयात्	११	६९
मूलमन्त्रेण शान्त्यर्थम्	२०	३३
मूलार्चादीनि सर्वाणि	२४	८३
मृत्तिकाग्रहणं कुर्वा-	१७	२०३
मृत्पात्रेऽभिनये शुद्धे	१९	१००

श्लोकाद्यपादः	अध्यायः	श्लोकः
य		
यक्षाध्याप्सरसो मासा	१८	८१
यजमानश्च गुरवे	२०	५७
” ”	२४	९४
यजमानानुकूले तु	२१	३५
यजमानानुकूलेषु	१४	१८६
” ”	२५	३३
यजमानानुरूपं स्यात्	२२	२३
यजमानेच्छया कुर्या-	१७	७६
यजमानेन सहितः	२६	५२
” ”	२६	८१
” सहितो	२२	१५
” ”	२५	१५२
यजाम्यर्घ्यादिभिर्भोगै-	१०	११६
यजेत यो भगवतो	१८	१८२
यजेत् पश्चिमपार्श्वे च	१०	१०१
यजेद्भद्रं सुभद्रं च	१२	३६
यज्ञः सफलतां प्राप्त-	२५	१६
यज्ञविघ्नार्थ(!)मानीतो	२५	१५
यज्ञवृक्षोत्थितैः काष्ठैः	१५	२
यज्ञवृक्षोद्भवैर्धैव	१६	१२
यज्ञमूत्रीकृतं शोणम्	१७	३५
यज्ञोपवीतमुद्रा स्या-	१३	७१
यथाकामं प्रकुर्वीत	२२	३६
यथापुरं कुम्भमध्ये	२२	८
यथापुरं चांत्सवार्चाम्	१८	१२४
यथापुरं मेनिवेद्य	२५	१५०
यथाबुद्धिं विधातव्यम्	२३	२२

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
यथावकाशं कुर्वीत	१८	११
यथाविभवविस्तारम्	१७	११
यथाशक्ति मया देव	११	७६
यथाशोभमलंकृत्य	१६	९४
यथासंभवमेव स्यात्	२५	८४
यथा सर्वेषु देवेषु	२	१२
यथोक्तमासनं देवम्	२२	५६
यदाधारमिदं सर्वम्	१७	६३
यदि प्रसन्नो भगवान्	१	६७
यद्वा चन्दनक्षस्मीर-	१५	४४
यद्वा द्वादशभिः स्नानम्	१९	१८४
यद्वा पुत्रवसूक्तस्य	१९	६४
यद्वा भागवतो वापि	९	६६
यद्वा यथेष्टककुमि	१५	२१
यद्वा विदध्यात् पीठादीन्	१५	४२
यद्वा सप्तोत्तरं कुम्भै	१९	१७२
यद्वा समन्ता - - - (सीठादि !)	१५	१९
यमं महिषसंस्थं तु	१२	३८
यत्वं गन्धं फलं पुष्प-	१०	७८
यवान्तरं तु तन्मध्ये	१९	३१
यवाम्भसा च मन्त्रेण	१९	६३
यवोदकं क्रमादेवम्	१९	४१
यश्च बापुः सदा जन्तून्	१	६०
यागघोरचतुर्भागम्	२२	३९
यागमण्डपमानीय	१७	४६
यागमण्डपमासाद्य	१६	७९
" " "	१८	६१
याने च देवमारोप्य	१८	१६१

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
यावदष्टोत्तरशत-	२२	२४
ये धारयन्ति शिरसा	२५	१७९
येन मन्त्रेण या मूर्ति-	२३	३२
योगकाले यथा देवः	१४	९५
योगनिद्रां निषेवस्व	१६	४९
योगसंपुटमुद्रा स्था-	१३	१९
योगाभ्यासविधौ शक्तम्	१३	२०
योषिदभ्यक्षैव कव्यभ्यो	१७	६८
३		
रक्तवर्णं तदुत्थामि-	१०	४३
रक्तलीदर्शने धाम्नि	२७	४४
रक्ताब्जवर्णपद्मास्त्रम्	१७	३७
रक्षार्थमुपपीठादि	२३	२९
रक्षिणोऽन्विष्य सर्वत्र	२५	८
रजनीं जागरेणैव	१६	७८
रजोयुक्तादहंकारात्	५	३२
रक्षादीनामलामे तु	१४	१५५
रत्नानि विन्यसेत् तेषु	१४	१४३
रत्नाम्भसा च स्नपनम्	१९	६२
रत्नेन लोहेन तथा	१९	१८२
रघन्तराख्यसाम्राज्य	१९	४८
रघमारोप्य बिम्बं तत्	१४	१८
रघ्यायामीशफोणेषु (तुः)	१५	६९
रविबिम्बं प्रविश्योर्ध्व-	१०	५९
रविबिम्बाममित्येते	७	४२
रसे संहृत्य पश्चात् तम्	१०	५१
राज्ञामष्टोत्तरशतै	२४	४२
रात्रिदिवविभागेन	१	५९

श्लोकसारः	अध्यायः	श्लोकः
रात्रौ च दीपान् प्रज्वाल्य	१४	२३
रावणस्य वधार्थाय (यं तु !)	१६	१०७
स्वन्तं तमबो दृष्ट्वा	५	१२
रुद्रमुद्रेति कथिता-	१३	३१
रुम्यताम्रशिल्पविन्धम्	२२	२५
रेखाणामुच्छ्रंभं कुर्यात्	१५	५९
रेफेज्जलो महाज्वालो	८	४०
रेक्तीपुष्पहस्तेषु	१४	१८७
रैवतश्च निवादश्च	१७	१६३

ल

लक्ष्मीं स्थितां वा संकल्प्य	२२	५९
लक्ष्मीनाथ जगन्नाथ	१६	४८
लक्ष्मीनारायणमनुम्	७	५८
लतावितानपत्रादि-	१५	५५
लम्बबाँस्तद्द्विजश्रेष्ठ	२०	३
लम्बमानाभिरमितः	२५	१०५
लम्बोदरं च वृषाक्षम्	१२	१९
लिखेच्च पञ्चभिर्विर्णैः	१७	४२
लिखेत् प्रागायतास्तिस्रो	११	१४
लूत्वा दमनपत्राणि	२६	१७

व

वक्ररो वल्गुः कुम्भः	८	४१
वक्तुमर्हसि तत्त्वेन	१	३५
वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ	१६	२
वक्त्रं तासां मन्त्रसंस्कारम्	१७	१९१
वक्षः कक्षापरगङ्गा	६	१७
वक्ष्यामि वर्णनामानि	८	३
वचा मुखा च कर्मरूप	१९	१३१

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
वज्रं च पद्मरागं च	२२	२
वज्रं शक्तिं च दण्डं च	१२	४४
वज्रमेकं रत्नकुम्भे	१९	११०
वज्रलेपितविम्बं तद्	१४	१७०
वदामि भगवच्छब्दम्	४	२
वनमालां दधानं च	६	४७
वरदं शक्तिहस्तं च	११	३९
वराहपुष्पोत्पात-	१	१७
वराहश्च तथानन्दो	४	२७
वस्त्रं मकरारूढम्	१२	३९
वर्जयित्वा तु तं देशम्	२७	१६
वर्जयेदन्तरालेषु	१४	५
वर्जयेदशुभे दृष्टे	२२	१६
वर्जितं विष्णुनामैव	९	७३
वर्ज्यानि शृणु विप्रादे-	१६	६२
वर्ज्या स्याद्विविधा ब्रह्मन्	२२	५
वर्णषट्कं पञ्चशिल्पम्	६	६६
वर्णाः (र्णः!) शुक्ल (क्लो!) भवेदस्य	६	३४
वर्णैः सितादिभिः सर्वै-	१८	१५०
वर्तते विचिकित्सा तु	२५	१७
वर्तमानेऽन्यदेवाना-	१७	१७
वर्तुलं मण्डलं ध्यात्वा	१०	४५
वर्धमानं तथेशाने	१२	३३
वर्मबन्धं हृत्वा ध्याये-	१३	११
वर्षं वर्षं तु कर्तव्य-	२४	५
बल्यं चाप्यरान्तःस्थ-	१५	५३
बसानं चाहते शुभे	९	२६
बसानं पीतवसने	६	४५
वस्त्रं स्वर्णं च ताम्बूलम्	१०	१५९

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
वस्तोपरि तिलान् भारा-	२५	४३
बह्विक्रेणं समारम्य	२१	४५
बह्विक्रेणगता सा स्यात्	११	४३
बह्विबीजेन पादाग्र-	१०	६०
बह्विमध्यस्थितं देवम्	१४	३६
बह्वौ दक्षिणं (टो ?) याम्य-	१९	१७८
बह्व्यादियाम्यकोणान्त-	२१	२२
बादयेत् सर्ववायानि	१०	१६२
वाय्वादनकारांश्च	२१	७२
वामजानूर्ध्वनृतं च	१७	१६७
वामनं वासुदेवं च	१०	१३०
वामे कर्तले न्यस्य	१९	३०
वामे च शङ्खं सगदम्	७	५३
वामेन तर्जनीमूर्ध्वम्	१३	६४
वामे हस्ते सिते पद्मे	१०	८२
वायुं विरेचयेत् पश्चा-	१४	१६९
वायुः प्राणात् तथा मृत्यु-	४	३६
वायुना कुम्भकेनोर्ध्वम्	१०	५८
वायौ संहृत्य हृदया-	१०	५३
वाराहमुद्रा कथिता	१३	३५
वाराहो नारसिंहश्च	१९	१४३
" "	२०	२२
वाल्मी पुस्तकस्थानम्	२१	९६
वारुणे वाहनस्थानम्	२१	९४
वाक्दूतः क्वचिच्छेद्य	१	१४
वासुदेवे भ्रियः कथन्त	१६	६
वासुदेवश्च पुरुषः	१९	१४२
वासुदेवेत्येव	२	१०

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
वासुदेवात् ततो जज्ञे	४	१५
वासुदेवात् प्रथमतः	४	१९
वासुदेवादिकाः कृष्णा-	१५	७२
वासुदेवादिकाद्वेद-	४	३०
वासुदेवादिमन्त्रैस्तु	१४	१५४
वासुदेवादिमूर्तीनाम्	१३	४४
वासोभिर्मूषणैश्चैव	२१	४८
वासोभिर्वेष्टयेत् पश्चात्	१७	२२९
वास्तुदेशस्थितान् देवान्	२१	९
वाहयित्वा द्विजवरै-	१८	४२
विंशद्वस्तसमायामम्	१९	११
विकाससहिता संधा	१३	४३
विकिरलगतो यायात्	१४	४१
विकिरेत् पादपुष्पाणि	१०	१४३
विक्रीया(!)नीतवान् मागं	२५	१३
विघ्नानि(!)जहि सर्वाणि (!)	१७	६६
विचिन्तयेत् परं रूपम्	१४	१७४
विजित्य सकलामुर्वीम्	२५	४
विज्ञापनमिदं कृत्वा	१४	४५
विज्ञापयेज्जगन्नाथम्	१०	११५
" "	१६	५
विज्ञापयेदिमां गाथाम्	२४	९१
विज्ञापयेन्मण्डलस्थम्	१४	४३
विज्ञाप्य देवदेवाय	१०	१८६
वितानध्वजमालाभि-	२४	५५
वितानध्वजमुक्तामृग-	२५	१०१
वितानाधोलम्बिताभि-	१७	१९९
विद्धि बिम्बं चतुःशब्दं (ब्दः !)	१४	१०५

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
विद्यन्ते तत्र मेदानाम् (!)	२	१५
विधानं पूर्वविन्यासात्	१३	७२
विधाय च क्रमादेवम्	२५	१३४
विधाय च निवेद्यान्तम्	२६	७४
विधाय चाग्निप्राक्तरम्	१०	२८
विधाय तर्जन्यङ्गुष्ठे	१३	१२
विधाय देवं यान्स्व-	१८	१७२
विधाय मण्डपं कुर्या-	१६	६८
विधाय मण्डपं (लं ?) चक्र-	१८	१४९
विधाय मध्यमां पश्चा-	१३	७४
विधाय यजनं मूल-	१६	८२
विधाय स्नपनं शेषम्	२७	३४
विधायाङ्गुष्ठमेतेन	१३	१५
विधायेत्यं ततः कुर्यात्	१०	४०
विधायोपरि विस्तीर्य	२५	४२
विधिः क्रमाद्विधातव्यो	११	५२
विधिः सुदर्शनो वाणी	८	५०
विधिना पूर्वहृष्टेन	१८	५७
विधिनाप्यसंज्ञेन	१४	१०६
विनिष्टे मण्डपे कृत्वा	२७	१०
विना चन्द्रद्व्याणि (विनैव चन्द्रद्व्याम् !)	१९	८७
विनिवेश च सर्वेषाम्	२५	१४०
विन्कसेत् कुम्भयुगलम्	१९	१२
विन्यसेत् क्रमस्तो वर्णान्	७	३९
विन्यसेद्विष्णुत्रेण	१७	२२८
विन्यसेत्तत्त्वकान्तम्	९	१४
विन्यस्य षाट्कञ्जान्	१७	५३
विन्यस्य तच्छक्तिचक्रम्	१४	७२

श्लोकावलीपादः	अध्यायः	श्लोकः
विन्यस्य तस्योपरि च	१४	१५०
विन्यस्य पल्लवांश्चास्ये	१४	२७
विन्यस्य पूर्ववच्छेषम्	७	२०
विन्यस्य कामश्रवणे	१३	३३
विन्यस्याङ्गानि च तथा	६	६०
विपाशयामि देवेश	९	३७
विभजेत् सूत्रपातेन	२०	९
विभाजयेत् त्रिधा तेषाम्	१५	९
विभाज्येत्थं ततो विप्र	१४	११३
विभूषिताङ्गसंघातैः	१७	२०५
विभूष्य धारयित्वा च	१०	१५६
विमत्सरः प्रसज्यात्मा	३	८
विमला सृष्टिशक्त्याह्व	१०	१२५
विमानं तादृगेवाथ	२३	२६
विमुक्तानामिकां तां च	१३	७०
विरूपा दण्डहस्ताश्च	१७	१४९
विलासं सर्वतोभद्रम्	१७	१६६
विलिखेत् पार्श्वयोश्चैव	१७	४०
विलिप्य कुङ्कुमेनैव	१०	१४७
विलिप्य गोमयेनाथ	२५	४१
विलिप्य च शुभैर्गन्धै-	१३	६
विशुद्धसत्त्वाः सततम्	५	०
विशेषयजनं कार्यम्	१६	१२१
विश्वात्मानं सादिदेवम्	६	३०
विश्वामित्रीयमित्येव	१	८१
विषयेन्द्रियभूताना-	२	५
विषुवायनयोर्युग्मे	१०	३
विषुवे चायने चैव	१७	२५५

श्लोकसंख्या:	अध्यायः	श्लोक
विष्णुगायत्रिया द्रव्य-	१९	६९
विष्णुगायत्रिया वापि	२०	४५
विष्णुदेहपरिग्रहान्	१९	७३
विष्णुर्वण्डसमायुक्तो	७	७
विष्णुर्देवो वाससां स्यात्	१९	१४८
विष्णुहस्तसमाख्यं च	१०	१७६
विष्णोः प्रीतिकरं सर्व-	२५	२१
विष्णोराराधनपरम्	२	९
विष्वक्सेनं च देवस्य	१८	१८५
विष्वक्सेनं समारोप्य	१७	२०९
विष्वक्सेनस्य तार्क्ष्यस्य	२४	३६
विस्तारं द्वारदेशस्य	२१	६५
विस्तारतुलितायामम्	२२	४९
विस्तीर्णप्रच्छदपटैः	१६	३४
विहीने लुकलुवे(!) चैव	२७	४३
वीक्षमाणं विमोर्वक्त्रम्	१२	१२
वीथीः प्रकल्पयेदेत-	२०	१२
वीथीमध्येषु सिक्ताः	१८	३
वीरणोदकस्तुभेता-	१९	१६७
वीरमङ्गलिकं चैव	२	२३
वृत्तः सर्वत्र निन्दम्	१८	१०२
वृत्तिबीजं च जुहुयात्	११	५४
वृत्तैश्चतुर्विंशतिर्वाचो	१८	७५
वृत्तं कुर्वात् क्षत्रियस्य	९	७
वृत्तं वा चतुरश्रं वा	२१	१०१
वृत्तमाकण्डदेशान्तम्	२१	६२
वृष्टितोयं कुक्ष्याम्भश्च	२०	२५
वेणुनीश्वरजाः प्रोक्त-	१९	९४

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
वेत्रदण्डं दधानेन	१८	१०६
वेदमूर्ते नमस्तुभ्यम्	१७	५६
वेदविद्विद्विजगणैः	१७	२०४
वेदान्तविश्रान्तमनाः	३	६
वेदार्थसारसर्वस्वम्	१	७७
वेदास्त्वया मे चत्वारो	१	७३
वेदिकाः पूर्णकुम्भैश्च	१८	५
वेदिकायां च देवेश-	२०	३५
वेदिकोपरि शालीनाम्	१४	५४
वेदिमध्ये च संस्थाप्य	२१	३०
वेद्यामानीय संस्थाप्य	१६	४२
वेष्टयेत् कण्ठदेशेषु	१९	४६
वेष्टितं क्षौमयुग्मेन	१६	१६
वैकारिकात् सत्त्वयुता-	५	३१
वैस्वानसैर्बालस्वित्यैः	१	३
वैशेषिकेषु चान्येषु	१८	२५६
वैश्यादीनां च कुर्वीत	२४	४४
वैश्यानां कुमुदाघस्ता-	२१	११३
वैष्णवांश्च यतीन् दृष्ट्वा	९	८२
वैष्णवाश्चापि गृह्णन्तु	२५	५०
वौषट्कारान्तयोर्ध्वस्थ-	१४	६०
व्यत्यये कल्प्यमाने तु	२३	३४
व्यत्यस्तभुजयुग्मं च	१२	१८
व्यत्यस्ता कूर्मकालाग्ने-	१३	८४
व्यत्यासेनोपशोभार्थ-	१५	१८
व्याघ्रचर्म ममास्तीर्य	१६	३५
व्यामिः कान्तिश्च गृमिश्च	१०	१२७
व्यामुञ्छतीव मे चेतो	१	३८

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
व्युत्क्राय च सहस्रादि	७	८
व्यूहमन्तैश्च जुहुयात्	१७	२४३
ग्रीहिरेवं यवघटे	१९	१११
श		
शक्तियुक्तस्य देवस्य	१३	१००
शङ्खचक्रं सर्पनेत्रः	४	३१
शङ्खं चक्रं गदां पद्मम्	२०	२९
शङ्खं चक्रं च निष्केण	२५	१३०
शङ्खं च तुहिनमस्यम्	१७	३८
शङ्खक्यहलचिह्नानाम्	१७	७२
शङ्खक्यहलचिह्नानां-	२५	४९
" "	२५	१४६
शङ्खक्यहलमेरीभि-	१२	५०
शङ्खक्यहलसंमिश्रम्	१०	३८
शङ्खक्यहलसंमिश्र-	१४	४०
शङ्खचक्रगदापद्म-	२२	४०
शङ्खचक्रगदापद्मा-	४	२८
शङ्खचक्रादिभिर्विद्मैः	३	१५
शतकृत्वोऽस्तमन्तेण	९	१६
शतद्वयेन पुष्पाणा-	२५	७५
शतनिष्कं तदर्थं वा	१९	८१
" "	२६	८५
शतपुष्पा शतावर्णा	१९	१३२
शब्दप्रमाणसन्धानम्	१४	१०४
शब्दैकगुणक्यक्यशात्	१०	६४
शक्यं देवदेवस्य	२६	३२
स्यनादि सम्पत्तं च	२५	१६८
सम्पत्तने जगतां नाथे	१६	६१

श्लोकानुवादः	अध्यायः	श्लोकः
शरावाणां त्रिणयनम्	१७	२४०
शरावान् मारुतशशि-	१७	२२१
शशिनं शशकारुढम्	१२	४०
शक्यावकभैसाशी	६	२३
शाकल्यं चापि जाबालम्	२	२८
शास्त्रामृगसमारब्ध-	१	१९
शास्त्राशङ्क(संघ !)स्य च पुनः	१३	९४
शातकुम्भमयाः कुम्भा	१९	२७
शान्तिद्रव्यघटस्नानम्	१९	१२२
शान्तिवारि क्रमादेतान्	१९	११७
शान्तिहोमं ततः कृत्वा	९	८४
शान्तिहोमं विद्यायाथ	१८	१६५
शान्तिहोमेन तच्छान्तिम्	९	४५
शाययित्वाथ तं देवम्	१६	४६
शाययित्वा प्राक्छिरसम्	१४	५६
शाययित्वा यथापूर्वम्	१४	६९
शार्दूलशाबैरापीत-	१	१८
शालापाल्यमिधा(धो !) रागो	१७	१६५
शालि(लीन् !)मुद्रांश्च नीवारान्	१७	२३४
शालितण्डुलभाराणाम्	१६	८६
शालिभिर्मण्डलं कुर्या-	२१	१०३
शालीनां दशभिर्भरैः	२४	६२
शाल्यादीनां तण्डुलैर्वा	१५	४६
शास्त्रं भगवतो विष्णोः	२	११
शिल्पण्डवान् जृम्भलश्च	८	५२
शिरोललाटनयन-	७	३७
शिला चतुर्विधा ज्ञेया	२२	३
शिलेष्टकाकाष्ठकृत-	२१	४

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
शिल्पिना संविधायाथ	१७	४४
शिल्पिशालेत्यदोषाणाम्	१४	४९
शिष्टानि कार्याण्येवं स्यात्	१९	१५२
शिष्यस्य जीवं संसृत्य	९	५२
शिष्यस्य दक्षिणे कर्णे	९	७०
शिष्याणां लक्षणं वच्मि	३	१७
शुक्लव्यासवसिष्ठादि-	१७	२१६
शुक्लाम्बरयुगं विभ्रत्	१०	३५
शुक्लै रक्तैस्तथा पीतैः	१५	५६
शुक्लैः शुक्लरूपाश्च	१७	१५५
शुक्लिभिश्च प्रसन्नैश्च	२४	८
शुक्लैर्वेशात् समानीय	१०	१८
शुद्धाम्बसा कुशाम्रेण	२७	४७
शुद्धिः पूजा स्तुतिर्घ्यानम्	९	९२
शुद्धेनैव हि कर्तव्या	१०	३
शुभसन्दर्शने सिद्धि-	२१	८
शुभे च तिथिनक्षत्रे	१७	३
शुभे योगे शुभे लभे	२१	६
शूद्राणां च तथा क्षीणा-	९	७२
शूलस्त्रापङ्क्तिं च-	२७	२४
शृणु कस्यस्य सर्वेषाम्	२७	१
शृणु सानुग्रहं चित्तम्	१६	३
शोते विष्णुरचिन्त्यात्मा	४	४२
शोषमद्भुतं न्यस्त्ये-	६	६१
शोषरूपं च शक्नोति	१४	६५
शोष(पा !)लभे तु तुलसी	१९	१२०
शोषाणि मार्जयेदन्त्या-	१९	२५
शोषान् कुम्भाभ्युःषष्टि	२०	१६

श्लोकादयःपादः	अध्यायः	श्लोकः
शेषान् षट्षतुःषष्टि	१९	४३
शेषाहिभोगे विपुले	७	२१
शैथिल्ये यदि (सति !) संजाते	२३	१५
शैलजं वस्तुजं बिम्बम्	२३	१३
शैलस्य पश्चिमे भागे	२२	६
शोकवेगसमाक्रान्त-	१	३६
शोभयेन्मण्डलं पञ्च-	१५	४३
श्रावणे मासि पक्षे च	१६	६५
श्रियं देवीं समभ्यर्च्य	२०	४९
श्रियादयोऽय देव(व्य!)स्तु	४	२९
श्रीकरोति त्रयो वर्णाः	७	४७
श्रीमभ्रं च महीमभ्रम्	२	१८
श्रीमहीरूपमेदेन	२५	२३
श्रीवत्सं कौस्तुभं चैव	६	४६
" " "	२४	२३
श्रीवत्सं दर्पणं चैव	१८	७२
श्रीवत्सं वक्षसा बिभ्रत्	४	१२
श्रीवाराहं नारासिंहम्	१०	१२९
श्रीसूक्तेनाभिषिञ्चेच्च	१९	७२
श्रुतं तस्मात् समुद्धृत्य	२७	५३
श्रुतां नित्योत्सवविधि-	१७	१
श्रयतां द्वादशार्णस्य	७	१
श्रयतामभिधास्यामि	२	३
" " "	३	२
श्रोत्रादीन् स्वस्वविषया-	१४	९२
श्लिष्टं प्रसार्य संहृत्य	१३	४०
श्वभ्र(भ्र!)पीठस्य तां मूर्ति-	१४	१६८
श्वेतगन्धानुष्णिगाङ्गः	९	११

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
क्षेतपीतारुणश्याम-	७	४०
क्षेतवस्त्रधरो हस्ते	१२	१०
क्षेत्रे च (तैश्च?) वालव्यजने (नैः?)	१०	१६५
क्षेत्रैः शङ्खान् विदध्याच्च	१५	५७३

ष

षकारः क्रोधरूपी स्या-	८	४२
षट्त्रिंशः कोष्ठकः (शत्कोष्ठकं?) क्षेत्रम्	१५	३९
षट्त्रिंशतं पालिकानाम्	१७	१८६
षट्त्रिंशत्कोण(ष्ठ?)कान् मध्ये	१५	३५
षट्पञ्चाशत्समधिक-	१५	७
षष्ठेनाभासनं चौलम्	११	५१

स

संकर्षणं च प्रदुल्लम्	२	३१
संकर्षणाद्वयग्रीवः	४	२६
संक्षिप्तदिनात् पूर्वम्	२६	४
संक्षिप्त्य वह्निमाकारम्	१०	३९
संक्रान्तिषु च सर्वेषु(र्वास्तु?)	१६	१२०
संज्ञास्य पीठमूर्धानम्	१२	५८
संदीप्यमानं तपसा	१	२३
संध्यमेघे क्रमान्यस्य	६	१६
संध्यातिक्रमणेऽप्येष	२७	३९
संनिधत्वात्र देवेश	१४	१६३
संनिधत्वात्र देवेश	१४	१२३
संनिधौ च गुरोर्मौनी	३	२२
संपूज्य च ब्रह्माज्ञानम्	२१	३२
संसारणसंयुक्तम्	७	३१
” ” क्त-	७	४
संपाठ्यं मेरीं संताड्य	१७	१७८

श्लोकादयः	अध्यायः	श्लोकः
संप्राप्त्य पञ्चगव्यं च	१६	१०
संप्रीणनं भगवतः	२०	५
संप्रीणनार्थं निष्काणि	२५	१७७
संप्रोक्षणं विधातव्य-	२३	४३
" "	२७	३५
संप्रोक्षणे विधिरयम्	२७	५१
संमवेष्टतुरभं तु	१५	१२
संयुक्तं नाभिनेमिभ्याम्	८	८
संयोजने (येत् ?) पुनर्नान्या	२३	९
संयोज्य हस्तयुगलम्	१३	९०
संलिप्य वेष्टयित्वा च	२७	८
संवेष्ट्य क्रमशः कुर्यात्	१३	२२
संवेष्ट्य सूत्रं शानीम्	२४	६६
संश्लेष्य मणिबन्धौ च	१३	८८
संसारपाशबद्धानाम्	९	३५
संस्थापयेत् तदूर्ध्वं तु	१५	४
संस्थाप्य पूजयित्वाथ	१६	३६
संस्पृश्य स्पर्शमन्त्रेण	१७	२४४
संस्पृत्याष्टाक्षरं मन्त्रम्	१०	६९
संहारक्रमयोगेन	१०	४७
संहारो विपरीतः स्यात्	६	५७
संहृत्य तत्स्पर्शगुणम्	१०	५४
संहृत्य शब्दतन्मात्रम्	१०	५६
स एतैर्नामभिर्वाच्य	९	९०
सकञ्चुर्कर्मधानैश्च	१८	१०३
सकपूरदशं दीपम्	१०	११९
सकपूरेण तुहिन-	१०	१५४
सकलैर्मूषयित्वा च	१९	७६

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
स काम्य इति विज्ञेयो	१७	१७
सकूर्चान् मध्यनिक्षिप्त-	२५	११४
सकृत् सकृच्च तन्मन्त्रै-	११	५६
सकृदेतेन चीर्णेन	२५	३०
सततं दिव्यगन्धादि-	७	५२
सतन्तुकं सकौशेयम्	२६	३६
सतन्तुमिश्रं सक्षौमै-	२६	४१
सत्यमित्येव विद्वद्भिः	१	५८
सत्त्वं रजस्तम इति	५	२३
सत्त्वमास्थाय विष्णुस्त्वयः	५	२४
सदर्भसमिधं चैव	११	६८
सदस्यानां सेवकानाम्	२६	८७
सदा धारयते देवी	२५	२२
सदा संकुलकङ्कार-	१	४
सदासन्नं च शैष्ट्यं च	९	७८
सनत्कुमारं सत्यास्त्वम्	२	१७
सनन्दनाद्यैर्योगीन्द्रै-	४	४०
सनेत्रं मनसा ध्यायन्	१४	५७
स नैमित्तिक नामा स्या-	१७	९
सपवित्रः साङ्गुलीयो	२५	९१
सपवित्रः सोपवीतः	१७	१२२
सपुत्रदारस्वजनः	२०	५९
सप्त त्रीन् पञ्च दिवसान्	२४	९७
सप्तधा विहिते चैव	२१	५६
सप्तमाष्टमवर्णौ द्वौ	६	६८
सप्तमेऽपि तले कुर्वा-	२१	८३
सप्तम्यामब साबाह्वे	१६	६९
सप्तविंशतिभिः प्रोक्त-	२७	५६

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
सप्तविंशतिसंख्याका	२४	२१
सफलं सापिधानं च	१६	१७
सबीजकं वामकरे	६	५९
सभाजयित्वा चाध्यक्षैः	२६	५४
सभाजयित्वा देवं च	२६	७२
सभाज्य मण्डपे चैव	२४	६९
सम्भावसध्यरहितम्	१८	१७
समताल्लस्तथा मत्त-	१७	१६०
समम्भर्च्यार्थं हुत्वा च	१४	८७
समयाचारनिरतः	३	१३
समागतेषु रोगार्ता	१८	८
समाधातव्यमेव स्या-	२३	४
समाधानं ततः कुर्या-	२३	७
समाधानेऽङ्गमात्रस्य	२३	५
समाप्य सकलं कर्म	२५	३९
समाराधय देवं त्वम्	२७	५५
समिद्धिः सप्तभिर्हुत्वा	२६	६४
समिद्धिराज्यैर्गुह्यात्	२४	७८
समिधस्तालमानाः स्युः	११	६०
समीकृत्य चक्षन् हुत्वा	२१	४०
स याति परमं धाम	६	२८
सरनतिलमात्रं च	१०	१८०
सरस्वतीप्राणनाथ	१	६२
सर्पनेत्रं च विषिव-	१२	२७
सर्विध्यतुर्गुणं तस्माद्	१९	१०५
सर्वं कुर्यान् कुम्भसंषम	२६	३१
सर्वं कुलं समुद्धृत्य	२१	१२३
सर्वकारणव्यपत्तान्	८	४७

श्लोकानुसारः

श्लोकानुसारः	अध्यायः	श्लोकः
सर्वतः श्रुतिस्संयुक्ता-	४	३३
सर्वतः संवृते मध्ये	१७	९६
सर्वत्र पालिका वा स्यु-	१७	२२३
सर्वत्र स्नपनादीनि	२७	२७
सर्वत्राकारशोभां च	१५	४७
सर्वभूतघरे कान्ते	२१	११९
सर्वमङ्गलवस्तूना-	१९	१३३
सर्वमङ्गलसंयुक्तम्	१६	१०२
" " "	२४	८२
सर्वमङ्गलसंव्याप्त-	१४	६४
सर्वमन्त्रसमारम्भे	७	२८
सर्वलोकहितार्थाय	१६	६६
सर्वसंशयसंछेदा	३	११
सर्वाङ्गुलीः संप्रसार्य	१३	६३
सर्वाङ्गु च देवस्य	२७	७
सर्वातिशायिनी शक्तिः	४	३
सर्वान् कामान्निहावाप्य	२७	५२
सर्वाभिसाधनी भुवः	१३	९९
सर्वालंकारसंयुक्तम्	२६	८७
सर्वाश्च वृत्तयो (ब्रह्मावृत्तीः ?) वासो	२५	३७
सर्वासां देवतानां हि	१७	१८
सर्वासां संपदां चैव	२४	५२
सर्वाभ्युदयगणोत्साह-	१७	१०४
सर्वा हस्तावयो वक्त्रा-	१३	९६
सर्वेषु चत्तरेष्वेव	१८	२
सर्वेषु च सुवर्णादीन्	२१	१०९
सर्वेष्वदोऽप्यस्य	२४	३५
सर्वैः पारिषदैः सार्षम्	४	३२

श्लोकादः	अध्यायः	श्लोकः
सर्वौषधिषट् न्यस्त्ये-	१९	१३०
सर्वौषध्यम्बु गन्धाम्बु	१९	१४६
सबत्सं धेनुयुगलम्	२५	१३७
सश्रीधरं पूर्णचन्द्र-	७	५
सस्यानां पावनं शुद्धम्	१७	२०६
सहदेवीं विष्णुपूर्वाम्	१४	१५३
सह सर्वैः परीवारैः	९	२०
सहलकलशस्त्राने	२०	३१
सहस्रधारापाथोमि-	२०	५२
सांख्ययोगविभागज्ञैः	१८	११२
सांख्ययोगादयः पञ्च	२	६
सानिध्यं कुरु देवेश	१४	१८१
सांवत्सरिकदंशौष-	२४	४
सांवत्सरिकभोगानाम्	२४	१०२
साङ्गुष्ठेना(ष्ठया !)नामिक्या	१८	३४
सानलं द्वादशात्मानम्	७	४८
सामान्येन वदाम्यथ	११	४
सायंकाले तु संप्राप्ते	९	१२
“ ” ”	१६	२६
सार्धचन्द्रं समुद्धृत्य	७	२७
सार्धमृग्भिर्बृहन्वृक्षैश्च	१९	४७
सा म्यात् पश्चिमदिक्स्थिता	११	४२
सिंहानेत्रं तथा कुर्या-	२१	८६
गितं मण्डलभिन्नाः म्यान्	१५	५८
सितद्विपस्थं कुलिशम्	१२	३७
मिताः पूर्वं च चत्वारः	१०	९२
मिते पक्षे च नभसि	१६	५७
सितं चित्रयेच्छेषम्	१५	५४

श्लोकवाचपादः	अध्यायः	श्लोकः
स्तिष्ठैश्च सर्वबल्यम्	१५	५१
स्तिष्ठो वर्णश्च तत्त्वं स्यात्	७	१६
सिद्धार्यकादि स्नानीये	१०	८०
सिद्धाश्रमे श्रमहरे	१	२
सिद्धिसंसृजकांश्चैव	६	५१
सीमन्तोन्नयनं कुर्यात्	११	५०
सुप्तहेतुर्भवेच्चैव	१०	१६१
सुगन्धिना चन्दनेन	२६	५०
सुगन्धिभिश्च कुसुमै-	१६	४५
सुदर्शनं च करके	१८	६८
” ” ”	२५	४६
सुदर्शनं च बल्यर्चा-	१८	८७
सुदर्शना मीमवेगाः	१७	१४६
सुदर्शनो दक्षिणे च	१५	७०
सुदुष्पापं परं यान्ति	१८	१४७
सुप्रतिष्ठं तथेशाने	१२	२८
सुमेरुः कौस्तुभो भूमि-	८	५१
सुरैः सिद्धैः सत्त्वनिष्ठै-	१०	१०८
सुप्तमे भूमिमागे तु	८	४
सुसूत्रं क्षौमवसितम्	१४	६६
सूक्ष्मं ज्ञानादिगुणकम्	१४	१७६
सूक्तिकशौचयुक्तैश्चा-	२७	४८
सूक्ष्मं समारूप्य	२१	१९
सूत्रेण पञ्चशतानि	१५	८
सूत्रैरष्टोत्तरशतम् (!)	२४	१४
सूत्रैर्न्यूनतरात्मनि	२४	४६
सूत्रैश्च पञ्चवर्णाद्यैः (श्लोः ?)	२४	७४
सूत्रैश्चन्द्रसहस्राभाम्	१४	१०९

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
सृष्टिकाले च तत्त्वानाम्	९	५४
सृष्टिन्यासं ब्रह्मचारी	६	५६
सृष्टिसंहारतत्त्वज्ञो	३	७
सृष्टिस्थितिविनाशाना-	५	२५
सोत्तरीयं च सोष्णीषम्	१२	६
सोत्तरीयः पवित्राढ्यः	२६	५१
सौम्यभागे त्रिकोणं स्या-	१८	१५
सौरभ्य(!)निर्मलाकार-	१८	४९
सौवर्णपात्रनिक्षिप्तै-	१०	१६७
सौवर्णममिवसुधा-	१४	१४६
सौवर्णेन विमानेन	१८	१००
सौवर्णे राजते वापि	१८	२७
सौवीरतोरणैश्चापि	१०	३१
स्तवकस्तनभारेण	१	९
स्तम्भं चेन्द्रादिनाभ्यर्च्य	१७	१०३
स्तम्भादध्यर्धमानं वा	२२	३२
स्त्रियः शूद्राश्चानुलोमाः	३	२७
स्थण्डिलं शुद्धदेशोत्थ-	८	६
स्थानेषु पूजयित्वाग्ने	१७	२३२
स्थापयित्वाग्निकुण्डं च	२५	११२
स्थापयित्वा च देवाय	२५	५६
स्थापयित्वा च पूर्वोक्त-	२५	१२४
स्थापयित्वा सापिधानान्	१९	७१
स्थापयेच्च महाकुम्भम्	२५	१०८
स्थापयेद्विष्णुं चाष्टासु	१९	१५३
स्थापयेद्विष्णुसूक्तेन	१७	८८
स्थापितैः कलशैरेतम्	९	६८
स्थितं ध्यायेत्तथासीनम्	१०	११२

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
स्थितयानशयानेषु	२३	२४
स्थितार्चापीठसंक्लृप्ति-	२२	५३
स्थिरराशिषु चैव स्वात्	१४	१९०
स्थूणा दमनमालामि-	२६	२७
स्थूपिकां संनिवेद्याथ	२१	१२१
स्थूलात् स्थूलतराव्यक्त	१	५६
स्थूलानि मूलेष्वग्रेषु	१७	८३
स्नपनस्य विधिं ब्रह्मन्	१९	२
स्नातः शुक्लाम्बरधरः	१४	१५
” ”	२६	६
स्नातः शुक्लाम्बरयुगम्	८	९
स्नातैः शुक्लाम्बरधरैः	२५	५७
स्नानं तु विधिवद्यत-	१०	१०
स्नानवत्पर्ययोश्चैव	१८	५९
स्नानवेदिं समानीय	१६	८५
स्नानीयादिभिरन्यैश्च	१०	१९
स्नापयित्वा च कलशं-	१८	५४
स्नापयित्वा च तैर्दंबम्	१६	७५
स्नापयित्वा च देवेशम्	१६	३३
स्नापयित्वा तदन्ते च	१६	९३
स्नापयित्वा निजं देहम्	१०	६८
स्नापयेदधिकुम्भैर्वा	१९	१८१
स्नापयेद्विष्णुगायत्र्या	१९	५६
स्नापयेन्मार्जनजलम्	१९	६१
सृशेच्च तानि द्रव्याणि	११	२१
सृशेन्मज्जमा तर्ज-	१३	५३
सृष्ट्वाङ्गानि समुत्तेन	१४	१२८
सृष्ट्वा दक्षिणहस्तेन	१८	३६

श्लोकाध्यायः	अध्यायः	श्लोकः
स्यादर्धमादकं स्याद्वा	१९	१०७
स्रग्मिर्विभृष्य चाध्याद्यै-	१०	१४९
स्रक्स्रुवावुष्णपयसा	११	२९
स्रक्स्रुवौ परिधीस्तोय-	११	१२
स्रुवं(चं ?) जलेन संपूर्य	११	७४
स्वतन्त्रे चेद्दिशाहोमम्	२७	९
स्वदारमात्रसंतुष्टः	३	२०
स्वदेहरक्षणं कुर्या-	१३	१६
स्वदेहे मातृकां देवीम्	८	१०
स्वान्मा केशवार्दीश्व	२१	११४
स्वरो रागस्तु गौडः स्वा-	१७	१६९
स्वर्णत्रिनिष्ककं सूत्रम्	१६	७१
स्वर्णपात्रेषु विन्यस्य	२५	८५
स्वशक्त्या भोजयेद्विप्रान्	९	८७
स्वशास्त्रोक्तैस्तथा चामि-	१४	७६
स्वस्तिसूक्तसुखैर्विप्रैः	१८	९५
स्वस्थानविधृताशेष-	१	२७
स्वस्थानसंस्थितान्(?)बुद्ध्या	१४	७१
स्वहृत्पद्मोदरे देवम्	१४	९३
स्वादुपक्वफलोपेतैः	१	१५
स्वायंभुवं च (वीनां ?) दिव्यानाम्	२३	२
स्वाहाकारो हुतान्तश्च	८	४५
स्वैरे चरन्तमधे त-	२५	७
स्वैर्ध्यानगुणं सर्वान्	१९	८२
ह		
हकारो द्वादशात्मा स्याद्	८	४३
हरिं च लक्ष्मीभूमिभ्याम्	९	२१
हरिद्राघूर्णकुम्भं च	२०	४८

श्लोकपादः	अध्यायः	श्लोकः
हरिद्रासूर्ध्ववर्तन्यौ	१९	९९
हविष्यनुष्णं कुम्भेषु	१८	७०
हविषाज्येन विस्वोत्थ-	६	५०
हस्ते वामेतरे चक्रम्	१०	८१
हस्तैर्युग्मैः कुर्वीत	२१	५३
हस्तैर्वशाधिकैर्बापि	२१	५४
हस्तौ प्रसारितौ स्पृष्टौ	१३	९५
हारकेयूरकटक-	१२	१५
" "	२५	९०
हारीतं योगहृदयम्	२	२७
हिमाम्बुपात्रमपूर्णम्	१८	५०
हिरण्यकेश भगवन्	१	६१
हिरण्यासासुरगणम्	१६	११०
हीनं गुदोदकः सर्वै-	१०	१४०
हुत्वा गन्धादिभिर्द्रव्यैः	११	५५
हुत्वा च पायसादीनि	२४	७७
हुत्वा च मूष्मन्त्रेण	२७	११
हुत्वा ततस्तिलैर्नामिम्	९	६०
हुत्वा तिलैः सकुसुमै-	९	२९
हुत्वा पूर्णं विचायाच	२०	५५
हुत्वा पूर्णाहुतिं कृत्वा	१८	१६६
हुत्वा न्याहृतिभिश्चान्ते	२१	११५
हृत्पाणिपादयुगले	६	१८
हृत्पुण्डरीकसंस्थस्य	१०	१३
हृदये सदये दातुम्	१	४७
हृदयापङ्गमन्त्राः स्युः	७	९
हृदयाभिसुखीमेनाम्	१३	१०२
हृदि नारायणं देवम्	१०	२३

श्लोकावपादः	अध्यायः	श्लोकः
हेतयः पूजनीयाः स्युः	१५	६७
हेतीशं क्षेत्रनाथं च	१४	८१
हेतु(ति!)ष्वपि न यष्टव्य-	२३	११
हेमपात्रस्थितं पश्चाद्	१४	५९
हेम (स्वर्ण!) रजतताम्रं च	१९	९७
हेमवर्णां शुभां क्षौम-	७	५६
हेम्ना निष्कप्रमाणेन	१८	२६
हैमं रौप्यं तथा ताम्र-	२१	९९
हैमं रौप्यं ताम्रजं वा	१७	१९३
होमं कृत्वेति भगवन्	११	१
होमं च कारयेद्विद्वान्	२३	४४
होमकाले स्मरेदग्निम्	११	३८
होमद्रव्याणि चान्यानि	११	११
होमश्चापि तदर्थं स्या-	६	२२
होमान्तमर्चयित्वाथ	१७	११२
ह्रस्वकायधरं देवम्	२१	२७

पारिभाषिकप्रातिपदिकानि

(Technical terms)

विश्वमित्रसंहितायामस्यां कतिचन पारिभाषिकानि पदानि प्रयुक्तानि ।
तेषां प्रातिपदिकानि संशोधकोपकाराय अधस्तात् निर्दिश्यन्ते । संकल्प-
सौकर्याय पारिभाषिकपदानां प्रतिपादिकान्येव अस्माभिरत्र आहृतानि ।

पारिभाषिकप्रातिपदिकम्

अध्याय-श्लोकसंख्ये

अ

अक्षत-	१०.१५५ ; ११.१२, १७ ; २०.१३
अक्षतजल-	११.६१
अक्षतवारि-	१०.४०
अक्षताम्बु-	१०.१५६, १७० ; २०.४१
अक्षमाला-	१२.४२, २४.३४
अक्षमालिका-	०.७६
अक्षुब्ध-	१२.१७
अक्षुब्ध-	१२.३४
अक्षुब्ध-	१०.१८८
अक्षुब्ध-	१२.३२
अक्षि-	१८.७५
अक्षिपर्व-	३.२४ ; ११.२, ७७ ; २७.३६
अक्षिपुष्प-	२५.११२
अक्षिपुष्प(!)-	६.३५
अक्षिपुष्प-	१८.१७
अक्षिपुष्प-	७.२७ ; १०.२८
अक्षिपुष्पक-	६.६० ; ७.२६
अक्षिपुष्प-	१०.१८३
अक्षिपुष्प-	११.७६
अक्षिपुष्प-	१७.३०

पारिभाषिकश्रातिपदिकम्

अध्यायश्लोकसंख्ये

• अक्षुरमृत्तिका-	१८.५६
अक्षुरोपण-	२४.५८; २६.४
अक्षुरवाप-	१७.२१६
अक्षुरवापन-	१८.५७
अक्षुरारोपण-	१७.२५२
अक्षुरार्पण-	१६.६७; २७.२६
अङ्गकल्पन-	७.१३
अङ्गन्यास -	६.१३; १०.२७, ६९; १३.७; २५.१३१
• अङ्गमकल्पन-	७.११
अङ्गमन्त्र-	७.९
अङ्गमर्दन-	१६.९२
अङ्गुल-	२१.५६, २२.६१, ६४, ६७; २४.३५
अच्युत-	४.२४; ९.५१; १८.६९
अज्जलि-	१३.१०३
अणिमा-	११.४५
अत्रि-	५.१६
अधिदेव-	२०.२२
अधिदेवता-	२०.३२
अधिदेवार्चन-	१९.१३५
अधिवास-	१४.१३; २३.६; २४.१४; २५.१४७
अधिवासक-	२४.१५
अधिवासन-	९.१२; १०.७; २२.५; २४.५८
अधिवासनमाला-	२६.६६
अधिवामगज-	२५.५८, ६१, ६२
अधिमामन-	४.२०
अध्वपद्धति-	९.५७
अध्वपट्टक-	१४.८५

परिभाषिकाविपरिच्छद्

अध्यायस्योक्तसंख्ये

अनन्त-	१०.८९; १३.६३; १८.६९
अनिरुद्ध-	४.१५, १८, ३२, ३३; ५.१; ७.२५
अनिरुद्धमनु-	७.१२
अनिर्वाणप्रदीप-	१७.१११
अनुकम्पक-	१०.१२५
अनुशीविन्-	२४.४३
अनुवाच-	११.७०
अनुष्ठेय-	३.२७; ९.७२
अनुसेवन-	१६.६१
अन्तःसार-	१७.७८
अन्त-	४.११; ५.२६; १९.७५; २०.५८; २५.२५; २६.२; २७.५२
अन्तर्बामिन्-	६.३२
अक्ष-	१०.१७२; २४.७६, ८०; २६.६२, ७३
अक्षमूर्ति-	१८.८७, ९०, ११७
अक्षाविपत्ति-	४.२५
अक्षासन-	११.५१
अक्षय-	१२.५५; १६.११९; १७.९७, १०५; १८.३७, ७५, १०१, १८६; २५.१३०, १५८
अक्षय-	१४.७२
अक्षिप्रकल्प-	१७.८६
अमक-	१२.२३, ४२; १३.५८
अभिषेक-	१८.३८; २०.४१, ४३
अभिषेक-	१८.१२०; १९.५८, ६५; २०.४, ३८, ३९, ४३
अभ्युदय-	१२.४३
अभ्युदय-	१०.१११

पारिभाषिकप्रतिपदिकम्

अभ्यासश्लोकसंख्ये

अम्बरयुग-	१०.१४८
अम्बरीष-	२५.३, १०, १८
अम्भःपरिमह-	१०.११८
अर-	१५.२६, ५२, ६२
अरभूमि-	८.१२
अरस्त्रान-	१५.११
अर्घ्य-	३.१२; ९.२१; १०.२२, ७३, ७८, ८५, १११, ११६, ११९, १३३, १३४, १३८, १६९, १७८; ११.७५; १२.५, ६२, ६४; १४.६५, ६६, ६८, ८९, ११४, १२२, १३१; १७.४९, ५८, ११०, ११५, १३१, २३२; १८.३६, १५१, १५२; १९.३४, ५२, ५३, ६८, ७१, ८४, १०८, १४४, १७७, १८३; २०.१४, ३५, ४७; २५.४५, १३१, १३६, १५५; २६.५४, ७०
अर्घ्यपात्र-	१०.७५, १७५, १८३; १८.८८; २४.३४
अर्घ्यवारि-	१०.१०२; १९.५६
अर्घ्याम्बु	१९.४२
अर्घ्याम्भस्-	२०.३७
अर्चन-	२५.१५४
अर्चा-	१०.१०७; १४.७०, १११, १२६; १८.१२८; २४.७३; २६.७५
अर्धशोभा-	१५.१६
अर्हज-	१०.१७४
अलम्कारासन-	१०.१५२; १९.७५; २०.५२; २५.१३५

पारिभाषिकप्रतिपदिकम्

अप्यावकोक्तसंक्षे

अस्पगेह-	२१.३३
अवमृष-	१७.२, १०४, १८३
अदमकुट-	१.३
अष्टमभूमिकुत्वा-	१९.१५
अष्टमेव-	१८.१८१; २१.३
अष्टमकुल-	१८.१८; २७.२७
अष्टाक्षर-	६.३१; ७.२९, ५०; ९.२९, ७९; १०.६९; १९.१३८; २१.४३, ४६, ५१, १०९, ११७; २४.८६
अष्टाक्षरवप-	१८.१७१
अष्टाक्षस्वनु-	११.५१
अष्टाक्षरमन्त्र-	६.२८
अष्टाङ्ग-	१४.४५, ८८; १८.५८
अष्टार्ण-	७.४७; १९.६४; २७.४७
अष्टार्णमन्त्र-	१६.४१
अष्टार्णविधा-	१९.६७; २०.४४
अक्ष-	१४.४०, ५६; १७.१२२; २५.८५
अक्षमनु-	१८.३६
अक्षमन्त्र-	६.६८; ९.१६, ३०; १०.१७३; १७.२१७
अक्षोवप-	१४.१७
अष्टाक्षर-	५.३०, ३१, ३२, ३३
अष्टाक्षरवप-	१०.९४
अहंकृति-	१०.५६, ६२
	आ
आद्यस्य-	१०.१११; १३.७२
आद्येव-	१०.५, ११
आद्येयी-	२२.३, ४

वारिभाषिआतिवदिक्ख

अथावशोक्तस्ये

आधार-

११.२०, ४६, ७०

आधाराहुति-

११.३६

आचमन-

१०.७६, ११२, ११७, १५१

आचमनाम्मस्-

१९.५७

आचमनीय-

१०.१६९, १७९; २०.१४

आचमनीयक-

१०.७९; १९.१०८

आचाम-

१९.८४, १७८, १८३, १८८

आचाम्मारि-

१९.१४४

आचार-

९.७६

आचार्य-

३.१६, १९, २८; ६.२; १०.१७१,
१८०; १४.१४, ४०, १३०; १७.२१३;
१८.२१, ७५; १९.८१; २१.४८;
२२.१७; २४.४०; २५.१०, १३८,
१४१, १८४; २६.१६, ४०, ५५, ७८

आज्यस्थाली-

११.२५

आज्यहोम-

०.५९

आज्याधिरोपण-

१०.५२

आडक-

११.२४; १६.११८; १९.२३, १०७

आत्मगुद्धि-

०.३१

आत्मायनसप्तर्षण-

१४.११४

आदर्शन-

१०.१४४

आदित्यमण्डल-

१५.५७

आधारनित्य-

१२.३३

आधारशक्ति-

१०.८०; १३.८२, ८३

आधारशक्तिमन्त्र-

१४.११२, १२०

आधारशिला-

१४.१७५

आनन्द-

४.२७

आम्बायनी-

१३.३०

पारिभाषिकप्रतिपदिकम्

अध्यायसंक्षेपे

आष्ठव-	१९.१२४, १८९; २०.४२, ४६
आश्विन-	१९.१५८
आम(व ?)रजमूमि-	१८.१०९
आमिषुख-	१०.१०६
आज्ञापपाठक-	१.१३
आयुष-	१८.१५३
आयुषपञ्चक-	२६.५१
आयुषाष्टक-	१०.१३०; १६.३५
आयुषक-	१०.११४
आराधन-	१५.७३; १६.६४; २४.६९, ९२; २५.३५
आराधनक्रिया-	१०.३
आराधनविधि-	१०.१, २; २०.५९
आर्षी-	४.२२; २३.२
आलय-	१४.४१; १८.१३७, १६३; २१.२५, ९७; २७.३
आवरण-	१२.४; १७.१५; १८.९१, १४९
आवरणमूमि-	१८.४२
आवस्य-	१८.१५, १६, १७
आवाहन-	१०.१०८, १०९, ११९; १३.२४, ४२; १७.१७०; १८.१४४; २७.२९
आवृत्ति-	१०.१३०, १३२; १८.१०, ११५
आममिन्-	९.८९
आसन-	१०.१२, ३६, ७४, १०६; ११.८, २२; १२.६१, ६३; १४.१३८; १५.११; २२.३४, ३६, ४५, ५६
आसनवच-	१०.१२४
आनीन-	१०.११२; १६.५८; २२.४६, ५४, ५७

पारिभाषिकप्रातिपदिकम्

अध्याय-श्लोकसंख्ये

वास्तु-	१९.१०७
वास्तुरी-	४.२२
वाहकनीयामि-	१८.१४, १७
वस्तुति-	९.२८, ३३,

इ

इज्याकल-	१०.११०, १११
इन्द्र-	१२.३६
इन्द्रिय-	५.३१

ई

ईशान्या-	१०.१२५
----------	--------

उ

उच्छ्रवमान-	२२.६७
उत्कर्षिणी-	१०.१२५
उत्तरावण-	२१.५
उत्तरीव-	१०.१५१; ११.८; १२.६; १९.५३
उत्तरीवक-	१९.६८; २०.४७;
उत्थान-	१६.५५; १७.२५६
उत्पात-	१९.४
उत्सव-	११.२; १२.१; १६.१०३; १७.९, १४, १६, २०, २१, २५, ७५, १०४, १८३, १८५, २५४; १८.१, ६, २४, २५, ८४, १६१, १७७, १८०; १९.५, ८; २१.३४; २६.७९, ८२
उत्सवकौतुक-	१८.१२१
उत्सववेर-	१७.९२
उत्सवामि-	२७.३७

वारिनादिक्यादिपरिचय

अध्यायकोटिसंज्ञे

उत्सवाचा-	१८.३४, ११९, १२४, १३९; २२.४३, ४५; २५.७९
उत्सवाचमृच-	१७.१८२
उदुम्बर-	१२.९
उद्धर्तन-	१०.१४४
उद्घासन-	१३.२३; २५.५१
उद्वाह-	२३.१०
उपचार-	८.१६; ९.१९; १०.७१, ११३; १३.७६
उपचाल-	१४.५५; २५.१२२, १२३
उपनाम्न-	११.५१
उपपीठ-	२३.२०
उपवीति-	१७.१२२; २४.६८
उपशोभा-	१५.१८, ५५
उपसक्त-	२७.५७
उपस्नानक-	१०.२५
उपस्नान-	१९.२०, ६७; २०.४७
उपस्पर्शनमानीष-	२०.३८
उपहार-	१२.६२
उपाङ्गमरु-	६.६७
उपाङ्ग-	२२.४८
उपेन्द्र-	४.२१; १२.३१
उपवस्त्रि-	१.३
उपवापुस्तन-	१९.६०
उपवापुस्त-	१९.६६; २०.४५
उपवीथ-	१२.६, ३०; १७.२१४
उपवोदक-	२०.१३
उपवोदकप-	१९.३९

पारिभाषिकादिपदिष्व्

अध्यायस्योत्तरं

ऊ

ऊर्ध्वपुण्ड्र-

१.२६; ३.१४; ६.२३; ९.३०;
१०.७, ११, २४, ३६; ११.८;
१६.४; १७.२०४, २१५; २४.१३;
२५.५७, ९१; २६.५०

ऊर्ध्वपुण्ड्रतिलक-

३.२५

ऊर्ध्वोदुम्बर-

१२.१२

ऊष्ण-

१.३

आ

आतिञ्-

१७.१७४, २५४; १८.२१; १९.८२;
२०.३१; २१.४८; २४.४१, ९०;
२५.१०, १०६, १७५; २६.७, ८१,
८६

ए

एकतल-

२१.५३

एकमूजन-

२७.३०

एकविम्बविधि-

१८.१२०

एकश्वेर-

२२.४४; २३.२०

एकश्वेरक-

१४.१३५

एकश्वर-

६.४

एकश्वन्तिन्-

०.०.०

एकश्वन-

१४.७५

एकश्वनी-

१४.३८; १८.१५७; २४.६०

ऐ

ऐर्ध्व-

१०.०.१

ओ

ओष्ठ-

११.६

परिनामिकातिपदिष्व्

अथान्योक्तं

औ

वैतस-

१८.५८, १५१, १७२; १९.९

२४.६८; २५.५०, १४७; २६.५२

क

कटाह-

१९.१८

कण्ठदेस-

२१.६१

कनकासन-

१७.९६

कनक-

९.१८; १४.३४; १६.१७, ४९;

१७.५२, ५३; १८.६४, ६७, ६८;

२४.२०, २१, ८०; २५.४६, ७६,

११०; २६.१२, १३, २९

करन्वास-

१०.१०७

करासी-

११.४०, ४४

कर्करी-

०.१५, १६; २४.७०

कर्मभूट-

२९.७०, ८४

कर्मिन्व-

१५.८, २२, ४६, ६१; २४.३०

कर्मिन्वविन्दु-

१५.६२

कर्मिन्वमृमि-

१५.३२

कर्करी-

१८.८८

कर्मन्-

२२.५८

कर्मिन्व-

२३.३५

कर्मिन्व-

२२.३७

कर्मिन्व-

१४.१७

कर्मिन्वमृमि-

२२.४७

कर्मिन्व-

१०.१०४, १८०; २२.३६, ४१, ४४,

४६; २५.६०; २७.३

कर्मिन्व-

५.३२

कर्मिन्व-

२.३७

पारिभाषिकप्रातिपदिकम्

अध्यायस्योक्तसंख्ये

कल्पा-

९.१२, १८, ६८; १४.२१, ५१, ६२;
 १६.३२, ३९, ५९, ७४; १७.४८,
 ५३, ५४, १०२, १०३; १८.५४,
 १४२, १४३, १६४; १९.२९, ३५,
 ३६, ५२, ७०, १२६, १२९, १४०,
 १४८, १५७, १६३, १६४, १६६;
 २०.४, ८, १८, ३३, ४५; २१.३७,
 ३९, ४२, १०५, १०६, १०७;
 २२.७, ९, १९; २४.६४; २५.४५,
 ११५, १३२, १३४; २६.४३, ४५,
 ५७, ६२; २७.३१, ३२

कल्पांशुपन-

१०.१५०

कल्पाभ्यस्-

१०.१४७

कलाचिन्-

१५.६२

कल्पाण-

१७.१६

कल्पाणकौतुक-

२२.४३; २४.५०; २५.६०, १६३

कल्पानार्त्ता-

१६.५०

कलाट-

१०.२८

कलाय-

१०.१०९; २०.१५

कलायक-

१९.१७९

कलायजल-

२०.३९

कलायजपन-

१९.५०

कलारकुसुमार्चन-

२५.१

कलारसमनोत्सव-

१७.२५५

कलानि-

१०.१२७

कल्प-

१७.२, १०

कल्पकाल-

१७.४३

कल्पक-

१७.११४

पारिभाषिकशब्दादिदिक्

अप्यायश्लोकसूच्ये

३५, ३६, ३९, ४६; २१.३८, १०४,
 १०७; २२.७, ८; २३.३८, ३९;
 २४.१५, १९, ३९, ७०, ७६, ८०,
 ८१, ९९; २५.४३, ५१, ६१, ७४,
 ७६, १११, ११२, ११३, ११४, १३२,
 १३८, १४६, १५४, १५५, १६१,
 १६२, १६३, १६८, १६९, १७०;
 २६.१३, १४, १७, २३, २८, ३१, ४०,
 ४६, ६६, ७१, ७५, ७६; २७, २९,
 १०.४४, ५८; २५.१२३

कुम्भक-

६.३५

कुम्भज-

१९.१५१

कुम्भस्थान-

९.१७

कुम्भस्थापन-

२१.४२

कुम्भोदक-

२७.२८

कुम्भवारि-

१०.१८०; २०.२५

कुम्भाम्बस्-

१६.६१

कुम्भोदक-

२१.०४

कुम्भमण्डप-

९.१४; १०.१०४; ११.१७, १९,

२०, २३, २७, २९, ३६; १४.२६;

१८.६४; १९.५५, ७१; २०.३४,

३६; २५.४४, ११०, १११, ११६;

२६.१२, ३६, ४५, ५८

कुम्भक-

१०.१०

कुम्भ-

४.२४

कुम्भकजामि-

१३.८४

कुम्भालयविम्ब-

२२.३८

कुम्भ-

४.२१

पारिभाषिकप्रतिपदिकम्

अभ्यासयोगसूत्रम्

कृसर-	१८.७७
केतुमाळा-	२५.३७
केवल-	११.३२ ; १९.१४६
केवल्येवक-	१९.८३
केल्य-	८.४८ ; ९.६५ ; १०.७
केसर-	१५.२२, ६१, ६४, ७४
केसरक्षेत्र-	१५.३२
केसराली-	१५.९
कोन-	१७.१२३, १२४
कौतुक-	१४.५३, ५५, ७३, ७८, १०२, १६० ; १६.२७ ; १८.२५, ९४, १३८, १४१ ; १९.७ ; २०.८ ; २२.३१, ४३, ४७ ; २३.७ ; २४.२१, ५९ ; २५.५९, ७९, ९७, ९८ ; २६.५४, ५६
कौतुकवन्दन-	१८.५९, १२७
कृपा-	१०.१२७
कालनी-	१०.७२
क्षीरकुम्भ-	१९.५८
क्षेत्रद्वय-	१२.११ ; १४.८१
क्षेत्र-	२६.१५
क्षेत्रेयवचन-	१४.१३२
ल-	ल
लङ्ग-	१२.४४
लक्षरि-	१९.७६
ग-	ग
गवनस्थान-	१०.५४
गवय-	२१.१२

शारिभाषिण्यातिषट्कम्

अध्याय-श्लोकसंख्ये

धुननाथ-	१७.२४१
धुननाथक-	१२.२१ ; १७.१३६, १३९
गणाधिप-	१७.१३३, १४८, १५३
गणाध्यक्ष-	१७.१५४
गणेश-	१४.७९ ; १७.१४२, १७०, २४८
गणेश्वर-	१७.१४२
गंदा-	४.२८ ; १०.१३१ ; १२.१६, ३४, ४८ ;
गन्ध-	१९.१७६, १८२ ; २०.१३
गन्धक-	१४.५० ; १९.६२
गन्धतन्मात्र-	५.३५
गन्धतोय-	१०.१४५ ; १९.१०९ ; २६.४५
गन्धवस्तु-	१९.१६६
गन्धवारि-	१२.५८ ; २०.४३
गन्धसत्त्व-	१९.१५६
गन्धानुलेपन-	१०.१११
गन्धाण्ड-	१९.४०, १४६ ; २५.४३
गन्धाम्बःस्नपन-	१९.१३७
गन्धोदक-	१७.९४, २३० ; १८.६३
गण्ड-	४.२९ ; ७.५१ ; १०.१३३, १६४ ; १२.१८, १७.५१, ५३, ५८, ६०, ७५, १००, १०२ ; १८.१६९
गरुडचक्रस्तम्भ-	१७.१७९
गरुडस्तम्भ-	१७.८०
गरुडद्व-	४.४१ ; ७.५४ ; १२.७ ; १५.६९ ; १७.५४, ५९, ६५, ६६, ६८, ६९, १०३ ; १८.१६७
गर्भ-	१४.१७४ ; २१.११९ ; २२.५

वारिभाषिष्ठादिपरिष्व

अप्यावच्छेदसंख्ये

गर्मगृह-

१४.१७३; १६.१०२; २१.६५

गर्मगोह-

१२.९; १४.८८, १७२; २१.२९,

५८, ५९, ११०; २२.२५; २५.७३

गर्मन्वास-

२१.९८, ११२, १२०

गर्ममन्दिर-

१८.१७२

गर्माधान-

११.४७, ४९

गलन्तिष्ठ-

१०.७३

गल्वक-

१९.१८३

गात्र-

१३.६६

गानालम्ब-

२१.९५

गावत्री-

९.७३; १७.६४, १७२; २१.११३

गुडवारि-

१९.१२१

गुडाक्ष-

११.३२

गुडाक्षकपट-

१९.१२०

गुणत्रय-

५.२०, २३

गुणकोनिग्रह-

१०.९८

गुणवैषम्य-

४.४२

गुणवैषम्य-

१०.९८

गुरु-

३.१, २, २२, २३, २४, २७; ४.१;

६.१, ४२; ९.२२, २७, ३४, ४०,

४३, ५९, ६९, ७४, ७७, ७८, ७९,

८०, ८३, ८५, ८८; १४.३२, ४६,

४९, ८९; १७.१२२, १७०, १८१,

१८३, २४६, २५०; १८.२५, ३३,

३५, ९४, १५१, १७१, १७४;

१९.८०; २०.३५, ५७; २१.११५,

१२२; २४.९४, ९८; २५.१, ८९,

९८, १२४, १७३; २६.८४;

२७.३९, ४०.

वारिभाविष्वातिपविष्म

अप्यायन्कोकसेह्ये

गुल्फङ्कि-

१०.१०१

गृहस्व-

६.५५

गृहार्चि-

१९.१०७

गोकार्ण-

९.७

गोप्रास-

१०.१६०

गोपुर-

१२.५६; १६.११५; १७.८०;

२१.८९; २३.३०

गोशाला-

२१.९७

गौतम-

६.३४

गौस्व-

१८.७७

ग्राम-

१४.४१; १६.१०१; १७.१३, १४,

७१, १७५, १७७, १८२, २१२;

१८. ९२, ११४, १२३, १२४, १२५,

१३६, १३९; २५.१७०, १७४, १८६

ष

षट-

१४.४६, १७.१९०; १९.४१, ४३,

४५, ५४, ८५, ९७, ११४, ११५,

१५२, १५३, १५४, १५५, १५७,

१५८, १६८, १७३, १७४, १७९,

१८०, १८७, १८९, १९०; २०.९,

११, १६, २०; २३.११; २६.११,

३०, ३५, ३८, ४२; २७.३६, ३८,

४५, ४८

षटास्पद-

१९.११५

षट्षिण-

१७.१८६, १९.०, २२०, २२७, २३९.

षण्टा-

१०.१२०, १७८; १२.८; १७.९१;

२४.३४

पृनकुम्भ-

१९.३९.

पारिभाषिक्यादिपदिकम्

अध्यायः श्लोकसंख्ये

भूतलान-	१९.६६
भूतारोपन-	१७.२४०
च	
चक्र-	४.२८; १०.१३१; १२.१६, ३४; ४३, ४७; १८.१४४
चक्रपथ-	१८.१४९
चक्रमण्डल-	३.२८; ९.८९; २५.७७
चक्रमनु-	१९.४५
चक्रमन्त्र-	१०.३९; १४.८२
चक्राब्ज-	६.४३; ९.१७; १४.२४; २५.८६, १०७
चक्राब्जमण्डल-	९.१३, ७५; १६.१३; २४.१६, ५६
चक्राच्युत-	१५.४२
चक्रिक-	१०.१४७
चन्द्र-	४.४१; १२.१७, ३६, ६६
चतुःस्थान-	१६.५९, ८१; २४.७१
चतुःस्थानसमाब्ज-	१६.५६
चतुरास-	१४.१०
चतुर्धारास-	१२.४३
चतुर्धाम्बट-	१९.१२४
चतुर्मुख-	१७.१७७
चतुर्विधतिमूर्ति-	१५.७५; १८.१५४
चतुर्वेद-	१४.३१
चतुर्वेदपठन-	१४.११७
चतुर्वेदाम्बट-	१९.१८५
चक्र-	९.२२, २५, २८, ३१, ६१; ११.११, ३१, ३२, ६३, ६४; १४.२९; १७.२४३; १९.५१; २१.११, ४०; २५.१४२; २६.६७

वर्तमानविद्ययातिपदिष्य

अध्यायकोशके

चालुरात्म-

१४.८६

चालुर्मास-

१६.६

षाप-

१४.१०

चामर-

१२.२३, ५१; १७.३९, २१०;

१८.१०३; २५.१८६; २६.२०

पूर्णमिवेक-

२०.५०

चौल-

११.५१

छ

छद्म-

१०.१६४; १२.५१; १७.४०

ज

जगत्पट्टि-

५.१, ९

जगदुद्भूति-

४.४३

जगन्निर्माण-

५.७

जनार्दन-

४.२१

जप-

६.१४, १०, ५२; ९.७३

जपकर्म-

६.१०, ११, २४

जपकाल-

१३.२८

जपविधि-

६.१३

जमदग्नि-

६.३५

जय-

१२.२९

जलद्रोणी-

१०.१८

जलद्रोण्यवगाहन-

१८.१२७, १२९

जलवास-

२१.२७

जलशान्ति-

११.४६

जलसंवास-

२३.३६

जलपिबसन-

१४.१४

जलसंवा-

१४.३०, ३६

जातकर्मन्-

११.५०

पारिभाषिक्यादिपारिभाषिक्य

अथवाच्येक्येक्ये

विद्वानिर्दिष्ट-

१०.१४१

जीर्णोद्धार-

२३.२३, २६, ३३, ३५,

जीव-

६.२०, २१; ९.५२; १०.५६, ५७

६२

जीवात्मन्-

१०.९५

ज्ञान-

१०.९१

ज्ञानशक्ति-

१०.१२५

त

तत्त्व-

९.९, ४९, ५०, ५३; १०.४६

१४.८४, ११९

तत्त्वव्यास-

१४.१७८

तत्त्वसंहार-

१३.१९.

तत्त्वसंश्रुति-

१३.२२

तत्त्वसृष्टि-

१३.२४

तत्त्वाभिवास-

१४.८४

तत्त्वाध्वन्-

९.५८; १५.६१

तद्रूप-

२.३

तन्म-

१.८१, ८३; १३.३; २३.३३

तन्मया-

१०.४८

तन्मस्-

५.२३, २४

ताम्बूल-

१०.१४०, १४२, १७०; १२.५४

१४.६३

ताम्बूलीप्रीति-

१०.१७०.

ताड-

९.६; ११.६०; १५.३; १७.३०

७९, ८२, १८८; १९.१४;

ताडकृत-

१०.१६५; १२.५१; १८.१०३

तिरस्करिणी-

१०.३८

तिरस्करिणीय-

१०.१६१

परिमाणुप्रतिपादिकम्

अध्यायसूचकसंक्षेपे

सिद्धक-	११.७५
स्त्रिकान्धस्-	२०.२४
तीर्थ-	१८.७४
तीर्थनक्षत्र-	१८.१३५
तीर्थविम्ब-	१८.१३८, १४२, १४४
तीर्थयात्रा-	२१.३४
तीर्थवासर-	१७.१३
तीर्थपुरार्पण-	१७.२१
तीर्थस्थल-	१८.१२९
सुरङ्ग-	१०.१६३
सुखान्नवरण-	१२.३५
सृष्टि-	१०.१२७
तैजस-	५.३०, ३२
तैर्धिक-	१९.९
तैलपनयन-	१६.९२
तोरण-	०.४६; १४.३३; १६.१२, २४, ७३; १७.२४०; १८.२, १८, १६६; १९.११, ५०; २०.७; २४.३९, ५९, ८०; २५.३७, १०३, १६२; २६.२४; २७.२३
त्रिजयन-	१७.२४०
त्रिदाल-	१२.४४
त्रिलोक्यमोह-	४.२५
व्यञ्जक-	१२.४०
	४
वक्ष-	५.१७
वक्षिणा-	१६.६३; १८.१७४, १७६, १७८, १७९, १८०; १९.८०, ८१, १९३,

परिभाषिकादिपदविष्णु

अप्यावत्कृतसंज्ञा

	१९४ ; २०.५७ ; २१.४८ ; २४.९५ ; २५.१४१, १७३, १७५ ; २६.८४ ; २७.९, ११
दक्षिणामि-	१८.१४
दण्ड-	१२.४४ ; १८.११४, १६९
दधिकुम्भ-	१९.१८१
दक्षिणट-	१९.१७८
दन्तफाट-	९.३१
दन्तधावनक-	१०.१४१
दमनारोपणविधि-	२६.१
दमनीद्विभूजन-	२६.३
दमनीद्विभूजा-	२५.१
दवा-	१०.१२७
दर्ममाला-	९.४ ; १४.६ ; २६.८
दर्श-	११.१२
दक्षेत्र-	१५.९
दक्षुमि-	१५.३२
दक्षताक-	२२.६५
दक्षमूर्ति-	४.२३ ; ७.६४
दासार्ह-	४.२५
द्विषाक-	१०.१३२ ; ११.२८
द्विवन्ध-	६.६८ ; १०.२०
द्विव-	१०.५, ९ ; १९.१५५
द्विचतुर्भ-	१९.३७
द्विचतुर्भुज-	४.२९
द्विचहेति-	१७.१७१
द्विवा-	४.२२ ; २३.२
द्विचतुर्भ-	२१.८५

पारिभाषिकप्रतिपादिकम्

अध्यायस्योक्तसंख्ये

दिशाहोम-	२७.९, ५०
दीक्षा-	६.४२; ९.१, २, ८९; १७.२५४
दीक्षाविधि-	११.२
दीक्षित-	३.२८
दीप-	१०.३४, ११९, १५८; १७.२४९; २४.३४, ७६
दीपदर्शन-	१०.१२०
दीपपात्र-	१८.८०
दुरक्षिकम्-	१२.३१
दुर्गा-	१०.१०१
दृष्टान्तसमन-	१४.५३
दृष्टन्व-	०.६७
देव-	०.६६; २६.७०
देवचतुष्टय-	१०.०४
देवता-	६.३३; ७.१५, ३६; ९.७९; १९.१५०
देवताध्यान-	१८.७६
देवतान्त्राम-	२१.८९
देवतासाहन-	१७.१२५
देवधामन-	२१.२, ३
देवमृष्टि-	५.१७
देवगार-	२५.५५
देवार्चन-	०.८१
देवस्थल-	२१.१
देसिक-	०.४८, ५२; ७६; १०.१६०; ११.६७; १४.३७, ७४, ८२, ८६; १७.१२८, १७८, १८५, २०३, २३३; १८.३२, ३४, ५७, ९०, ९७, १२२, १३५, १४४, १६०, १६०, १७३,

पारिमर्शिकविपरिवर्तम्

अध्यायकोशसूच्ये

	१८३, १८७; १९.३३, ५२, ५५, ६१, ६८, ७६, १६१; २०.३१, ४६; २१.३०, ४०, ४९, १०५, ११०, ११८; २२.१५; २३.३३, ३८; २४.५६, ६२, ७३, ७८, ८६, ८९; २५.३४, ४३, ५१, ९२, १०६, १३०, १५२, १५३, १५९, १६४, १६७; २६.५६, ७६, ७९, ८१; २७.२१ १०.१०७
देह (जङ्ग !)	विन्यास-
द्वैष-	१४.१३४, १३७
दैविक-	२०.१०
द्रव्य-	१९.१६५
द्रव्यकल्ल-	१०.११६
द्रव्यकल्लोद्धृति-	१९.६९
द्रव्यकुम्भ-	१९.१२५, १६५; २०.४६
द्रव्यपटनान-	१९.६८
द्रव्यसंज्ञ-	१९.१३१
द्रव्यसंस्थिति-	१९.१६१
द्रव्यसिद्धि-	२१.६१
द्रव्य-	१९.२८; २६.५७
द्रव्य-	१४.४६
द्रव्यकल्ल-	३.२५
द्रव्यकल्ल-	१२.६
द्रव्यकल्ल-	१०.९७; १५.६४
द्रव्यकल्ल-	७.६
द्रव्यकल्ल-	१४.७१
द्रव्यकल्ल-	१०.१२६
द्रव्यकल्ल-	७.२; १४.७७; १५.६३

पारिभाषि ऽप्रातिपादिकम्

अध्याय-संकेत-सूची

द्वादशाक्षरमन्त्र-

७.३१; ८.७

द्वादशाक्षरविद्या-

११.५४; १४.५९, १६६; १९.३८;
२०.४४; २४.८६

द्वादशादित्य-

१५.७२

द्वादशार्ण-

७.१, ९, २३, २४, २७; ९.७१;
१४.१५९; १६.७४

द्वादशार्णत्रय-

१६.७७

द्वार-

१२.९, २९, ३५, ५६; १४.३३;
१५.१३, १५, २०, २१, २२, ५६,
६८, ६९, ७०; १६.७३; १८.११;
२०.७; २४.३९; २५.१६२; २६.४२,
७०; २७.१२

द्वारतोरणपूजा-

१४.२८

द्वारदेस-

२१.६५, ६६

द्वारदैवत-

२६.५६

द्वारपाल-

४.४१

द्वारपालक-

१५.६८

द्वारपूजन-

१६.७९

द्वारर्षी-

१२.१३

द्वितल-

२१.५३

द्वितीयावरण-

१०.१२८, १३५

द्विषट्कमनु-

१८.१५१

द्विषट्कक्षर-

७.२५

द्विषट्कर्ण-

१४.७२

द्विषडक्षर-

१०.६९

द्विषडक्षरविद्या-

१९.६९

द्विषडर्ण-

११.४६, ५२; १४.८२, १२८, १६९;
१९.६५

४

वर्मे-	१०.९१
वायु-	१२.२२
वान्व-	१०.१७१
वान्वीठ-	१९.३२, ३७; २०.३४; २६.३६, ३७
वान्वराशि-	१०.१४६; १७.५२ २१.३७, ४८; २५.११६
वान्वस्तंब-	२५.१०७
वान्वाम्बस्-	१९.१४६
वान्वालम्ब-	२१.९६
वान्वालम्ब-	२५.१३८
वामन्-	२१.६३
वामनिर्मिति-	१७.२५४
विष्णिब-	१८.१५
धूप-	१०.११३, ११८, ११९, १५८, १७८; १४.६७, ६८, ८१, ८९; २४.३४
धूपपात्र-	१८.८९, १०४
धूप-	११.४२, ४५
ध्यान-	९.९२
ध्यानविशाल-	१४.९०
धुन-	१२.४; २३.१६; २५.६३, १५९
धुक्वेर-	१०.१८१; १८.११७; २२.४६; २३.३७; २५.५५
धुवसिद्ध-	२५.९७
धुवार्वा-	२२.४५
ध्वज-	९.४६; १२.४४, ५१; १७.४४; २५.१०१; २७.२३
ध्वजस्त-	१८.१६९

परिभाषिकादिपदविषय

अध्यायकोटयस्य

अजपीठ-	१७.११२
अजबटि-	१७.८४
अजरज्जु-	१७.८९
अजस्तम्भ-	१७.७७, ८९
अजारोहण-	१७.१८, २२, २४, ९१
अजारोहणनक्षत्र-	१७.२३
अजारोहण-	१८.१६८
अजोत्सव-	१७.२५, १८३

न

नगर-	१७.१३
नन्दक-	१०.१३१; १२.४७
नयनोन्मीलन	१७.४३, ४६; २३.३६; २७.१९
नवरत्न-	१९.१८९; २५.४४, १०९; २६.११, २९.
नागर-	२१.६१
नागराज-	४.२७; १२.४१
नाभि-	८.८, १२; ११.६; १५.६१
नाभिषेक-	१५.९, १०
नाभिचक्र-	१०.५७
नामकर्मन्-	११.५०
नारद-	१०.१०१
नारसिंह-	९.३३; १०.१२९.
नारसिंहक-	२१.४६
नारायण-	२.१२, १४; ४.१४; ५.३, २७; ६.२१, ४०, ४३; ९.५१, ६३. ८३; १०.२३, ८३; ११.४८; १५.७६; २०.२; २१.३१; २७.५९.

परिभाषिकादिपदिकम्

अध्यायकोशसूच्ये

नारायणानुवाक-	१८.१५५; १९.१३७
नारायणार्चन-	१५.२९
नास्तिक-	९.८०
निःसारदारु-	१७.७८
नित्य-	१७.२
नित्यकल्याणकौतुक-	२२.४७
नित्यविधि-	२५.१५३
नित्यार्चन-	१८.१८३
नित्योत्सव-	१२.१, ६५; १७.१, १७५; १८.९२
नित्योत्सवार्चा-	१८.९०
निर्झरि-	१२.३८
निर्गम-	१२.५६
निवृत्ति-	१०.३५
निवृत्तिर्वाज-	१०.६१
निषेदन-	१३.७९; १६.२५; १८.१८५
निषेध-	१७.११०, ११५
नीराजन-	२५.१३५
नृकेसरिन्-	४.२६
नृत्य-	१२.४९
नृत्यच्छय-	२१.९५
नृत्यविशेष-	१७.१६७
नृसिंह-	४.२०; १४.४२
नेत्र-	१४.५८
नेत्रान्व-	९.४१, ४७, ५५
नेमि-	८.८, १२; १५.६२
नेमिप्राण-	१५.५३, ५४
नेमिभू-	१५.११
नेमिचिह्न-	१७.२, ४, ९

पारिभाषिकप्रातिपदिकम्

अध्याय-श्लोकसंख्ये

नैवेद्य-

९.२१; १०.११३, १७८; १४.३५,
११४; १६.७३, ७९, ८२; १७.६७,
१०६; १८.३८; २०.५४; २७.२९

व्यास-

६.५३; १०.६९; २६.७०

ष

पचन्याल्य-

११.४

पक्षकाङ-

१.२५; ३.६; २७.६०

पक्षगव्य-

१३.५; १४.१६, १५८; १६.१०,
६१; १९.४२, ५७, १००, १०५,
१०६, ११२, ११३, १४५, १७८,
१८८, १९१; २०.१४, ३८; २१.३६,
१०६; २७.४४

पक्षगव्यक-

८.४; ९.३०; १४.८०

पक्षभूत-

२.३; ५.३८; १०.६७

पक्षमाषरज-

१०.१३२

पक्षराज-

१.७८, ७९; २.१, ५, ११, १२, १३;
२७.५३

पक्षराशार्ध-

२.६, ८; ३.६; १८.११३

पक्षश्लेषट-

१९.१९.०

पक्षामि-

१८.१६

पक्षामृत-

१०.१९.०

पक्षामुच-

१.२७; २१.१०४

पक्षेत्रिय-

२.३

पक्षोपविषद्-

१८.१६५; १९.१०२

पक्षोपनिषद्-

१८.१५६; २०.३२

पक्षिक-

२१.११२

पताक-

१७.४२, ०.१; २५.३७, ५४

पत्तन-

१७.१३

परिभाषिकादिपदिकम्

अध्यायकोशसूचने

पदाब्जन्-	९.५७
पक्ष-	४.२८; १०.१३१; १२.४९; १३.६७; १४.१०
पक्षनिधि-	१२.४५
पक्षोष्ण-	९.६०
पक्षसन-	१०.३७, ११२; १४.८९
परमात्मन्-	६.५, ३३; ९.५१; १४.५७
परमात्म-	१३.७९; १६.३०; १८.७८
परमेष्ठ्यात्मन्त-	१७.२२७
परिवार-	१८.२२
परिवारक-	१०.३४; १६.९०; १८.८९, ९१; २६.८६
परिधि-	११.१२, ७०; १८.८४
परिर्क्षन्-	१६.५७
परिवार-	१०.११०, १२३, १८२; ११.५८; १४.३५; २३.२९, ३९; २४.८४; २५.७६
परिवारमसिद्धान्त-	१४.१८४
परिवारवर्ति-	१०.१८५
परिषेक-	११.७३
परिवार-	९.२०
पर्वभि-	११.२६
पञ्च-	११.१८; १७.१२२, २१५; २४.१५, १६. १७, २१, २२, २३, २५, २६, २९, ३०, ३३, ४४, ४७, ६२, ७१, ७२, ७३, ७९, ८४, ८६, ८९, ९०, ९८; २५.९१, १६५
पञ्चक (पञ्चक !)-	२४.१२

पारिभाषिकविशेष

अध्यायकोशके

पवित्रक-	२४.१३, ३९, ८३
पवित्रमनु-	१४.८७
पवित्रमन्त्र-	१४.१०
पवित्रारोपण-	१७.२५५; २४.४, ६
पवित्रारोह(प ?)ण-	२४.५२, १००
पाञ्चकालिक-	९.९०
पाञ्चजन्य-	१०.१३१
पाञ्चरात्रिक-	९.९०
पङ्कज-	१८.८३
पात्रप्रक्षालन-	१०.३४
प्रातःपुण्य-	१०.१४३
पादुक-	९.७८; १०.१३६, १५२, १६८; १२.६१; १८.१०६; २०.५६
पाप-	१०.११२, ११७, १३८, १६०; १९.६६, ८४, १०८, १३८, १४४, १५७, १७७, १८०, १८३, १८८; २०.१४, ३७
पापकुम्भक-	१९.५५
पापद्रव्य-	१९.१२१
पापप्रतिग्रह-	१०.११७
पापपात्र-	१०.७६
पापाम्भस्-	१९.४२, ५६
पानीय-	१०.१७८
पानीखलाका-	२१.९३
पावस-	६.४०; ९.४७; १०.१७२; १४.२८, ६३; १६.९५; १७.१३१, २४२, २४९; १८.६०, ७५, ७७, १८६; १९.७७; २४.७७; २५.४६, ४७; २६.६०, ७३

पारिभाषिकशब्दविष्णु

अष्टादशस्कन्धे

पाकसान्न-	११.३२; २६.१४, १६
पारस्य-	१७.१२१, १२३, १२४
पारिषद-	४.३२; १८.९३
पार्ष्व-	१०.४, ८
पाल्म्य-	१७.२६, ७४, ९५, १८६, १८७, २१९, २२०, २२३, २३७, २३९, २४४, २४६; १८.५; १९.१७
पाश-	१२.४४
पितामही-	१०.१२६
पीठ-	१०.२१; १२.५८, ५९; १४.१७, ४५, ६८, ८४, ११२, १२०, १७६, १७७; १५.१९, ३३, ५४; १७.८१, ८२, ८५; १८.६२; १९.१४७; २३.३०, ४०; २४.३३; २५.६८, ७१; २७.५, २५
पीठक-	२२.४८
पीठकस्थान-	१९.२३
पीठकस्थिति-	२२.४७
पीठकस्थल-	१४.१७७
पीठसंस्थिति-	२२.५३
पीठिका-	१४.७०; १७.११३; १९.३८; २२.२१, ४०
पुंसक-	११.४९
पुंसक-	१०.१४९; १४.३९; १८.७८, १५५; १९.५२; २४.७७
पुष्करि-	४.३०; १२.२५; १७.१३८
पुष्करिस्थल-	१७.१३९
पुष्करिस्थलस्थल-	२१.११

पारिभाषिकशब्दविषय

अध्यायश्लोकसंख्ये

पुण्डरीकसङ्गविधा-	१०.३३, १०६
पुण्याह-	१९.४९; २१.१२; २५.९६; २६.५४; २७.४, १०, ४५
पुण्याहचौषध-	१७.२३८; २४.६३
पुण्याहवाचन-	१४.१६, ४६, १६६; १७.१०२; १८.३३; २०.३२; २२.११; २७.८, २३, २८, ३८
पुनःप्रकल्पन-	२३.२०
पुनःप्राप्ति-	२३.८, २५
पुल्व-	५.२७, २८, २९; ८.१६; १०.१२८; १४.८५; १८.६९; २५.७४
पुल्वसूक्त-	९.२५; १७.२११; १९.६४
पुल्वसूक्तक-	१९.१८०
पुरोहित-	२५.१०
पुल्लव-	५.१६
पुल्ल-	५.१६
पुष्य-	१०.१११
पुष्यजल-	१४.५१
पुष्यपात्र-	१८.८८
पुष्यमाजन-	११.१०
पुष्यमण्डप-	२६.२१
पुष्ययाग-	१८.१८३; २५.१६९.
पुष्याङ्गलि-	९.६४; १०.१२०
पुनःकल्पान-	२१.९६
पूजक-	२४.४१, ९०
पूजा-	९.९२
पूजाकानु-	१०.१८६
पूजोपकरण-	१९.२०

परिनाशिकादिभिः

अथान्योक्तम्

पूर्णा-	१४.२९, १३२; २०.५५; २५.१६०; २६.६४
पूर्णाहुति-	९.२५, ४०, ८४; ११.४७, ६९; १४.७४, १२१, १२९; १८.८४, १६६; २०.४९
पूर्वपक्ष-	९.३
पृथिवीस्थान-	१०.४७
पृथ्वीमन्त्र-	१४.११२
पैलाच-	१४.१३४
पैलावी-	४.२३
पौराणिक-	१.१४
पौलव-	२४.९७
पौष्टिक-	१७.२५६; १०.४
प्रकृति-	५.२७, २८; ९.५३; १०.५६, ६२; १४.८५
प्रकेतन-	२५.३८
प्रबन्ध-	१२.१८, ३६, ६६; १३.६५
प्रवक्तव्य-	६.१९
प्रवास-	२१.४४
प्रतीक्षा-	११.१७, २२, ३४, ७१
प्रतीक्षाज्ञाति-	११.१८
प्रवापति-	५.१२
प्रतिमा-	३.९; १४.१७, ४८, ६१, ८९, ९१, १७१, १७७; १७.१७५; १८.५९; २२.२२, २५, २६, ५४; २३.२, ४०; २७.१९
प्रतिवाक्यन-	२२.६१
प्रतिष्ठा-	२.३७; ११.२; १४.१, ३, १२, ४४,

पारिभाषिक्यादिपदविच्छेद

अप्युपसर्गसंज्ञा

	१८५, १९०; १७.१३, ४६, २५४; १८.३९; २०.७; २३.६; २४.५८; २७.३, १७, ३५, ४९, ५०
प्रतिसर-	९.३०
प्रत्यय-	१८.१७९
प्रसङ्गवर्ण-	१०.१२६; १२.२२; १८.१६१
प्रसङ्गवर्ण-	२१.४४
प्रदक्षिण-	०.६२; १६.२८, ५३; १८.३१, ६०, ११४, १६२, १६७; २०.५१
प्रदीप-	१०.११३; १७.१११
प्रद्युम्न-	४.१५, १७; ७.२५
प्रधानपुरुष-	५.४०
प्रपा-	१४.२२; १८.३(!), १२, २०; २५.३९; २६.८
प्रभा-	१८.४१, ९०, १५०; २२.४९, ६०; २३.१०, ४०; २५.७९
प्रभिमर्श-	४.३१; १७.१५४, १५५, १५६
प्रत्य-	१०.१०७
प्राक्प्र-	१६.११५; २१.२६
प्राज्ञापत्वा-	४.२२
प्रादुर्भाष-	२१.९२
प्राणाशाम-	६.५२; १०.४०
प्रादेश-	०.८; ११.१८
प्रापण-	१६.६१
प्रावृत्ति-	११.३, ६७; १८.१६५; २४.४; २५.१७; २७.१, २, ५१, ५५
प्रासाद-	३.९; १४.६३, ८०, ८३, १२०, १३३, १६२; १७.८०; १८.१३४;

वारिमाषिकप्रातिपदिकम्

अध्यात्मकोटिस्तु

	२१.५४, ६०, ६१, ६७, ८६, ८८, ९७, ९८, १२१. १२२; २३.१, १४, १५, १९, २२, ४०; २४.७४; २५.१६४; २७.२, १२ .
प्रासादक-	१९.१०
प्रासाददेवता-	२१.८७
प्रोक्षण-	१०.१४; ११.२; १४.१६; १९.१० २१.११३
प्रोक्षणाभ्य-	१०.७७
प्रोक्षणी-	११.१९, २१, ७१
श्रोत-	१०.१५०; १९.६८

फ

फल-	२०.१३
फलजल-	१४.५१
फलवारि-	१९.४०
फलवार्धमिशेक-	१९.६०
फलवन्धु-	१९.१८८
फलवन्धुस्-	१९.१५६, १८३; २०.४०
फलवेद-	१९.१४४
फलवेदक-	१९.११०
केनप-	१.३

ब

बभ्रु-	४.२५
बलि-	९.४१; १२.६५, ६६, ६७; १४.२१, ३६, १२९; १६.३१; १७.१२७, २४८; १८.५९, ८८, ९१, ९२, ९३, १२३, १७०; २२.९; २४.६८;

वारिमाषिष्यातिपदिष्य

अप्यावन्नेकैक्ये

२५.४७, १६६; २६.१६, ६५;

२७.४१, ४२

बलिदान-

१२.४८, ५०; १८.८६, १२८;

२५.४७

बुद्धिद्वय-

१२.८

बलिमात्र-

१८.८८

बुद्धिपीठ-

१७.७६; २४.३९, ८५; २५.१६४

बलिप्रकृत-

१२.४, ४९, ६७; १७.१४; २७.४१

बलिविन्ध-

१२.४; १८.७०

बलिवेर-

२२.३७

बलिशेष-

१२.५९

बल्यर्चा-

१८.८७, १२३; १९.९

बल्यर्षपीठ-

१८.११७

बहिःसार-

१७.७७

बहिर्गत(ति !)-

२४.१६

बहुषेर-

१४.१३६; २२.४४; २३.२०, २१,

३५

बहुषेरप्रतिष्ठान-

१४.१३८

बहुषच-

१७.२११; १८.४१; १९.४७;

२६.१८

बाक्यकथ-

२३.१३, १५, ३७; २७.२

बाक्य (बाक्य !)-

१४.१३४

बाक्यभाग-

१०.७२

बाक्यभूत (बाक्यति !)

२४.१०.

बिन्ध-

११.३३, ५९; १४.१४, १८, ४२,

४४, ४५, ४७, ४९, ६०, ६३, ६७,

७३. ८५, ८९, ९३, ९४, ९६, १००,

१०५, ११२, १२१, १६२, १६४,

वारिमाविष्णुकीपविष्णु

विष्णुवन्दन

१७२, १७३, १७६, १८४; १५.८,
 २९; १७.२३१; १८.५८, ११९;
 १९.९; २१.३१; २२.१, २२, ३४,
 ३२, ४१, ४८, ६०, ६७; २३.१, ३,
 ५, ६, ११, १३, २२, २४, ३१,
 ४२; २४.६८, ८३; २५.८१, ९७,
 १३८, १४७, १४८, १५९, १६१;
 २६.५२; २७.४९

विष्णुवन्दन-

२२.२१

विष्णुवन्दन-

२२.५८

वीज-

६.९, ५०; ७.१३, १४, १६, १७,
 ५९, ६२, ६५; १३.३६;

वीजतोष-

१४.५१

वीजपात्र-

१७.२४४

वीजपापन-

१७.२४७

बुद्धि-

१०.५६, ६२

कृती-

१०.३६

वेर-

१८.१५१; १९.१५; २२.२१;
 २५.५८, ६३, ७३, १४०; २६.२२;
 २७.१७

कान्-

५.१९; १०.५८; ११.७३; १२.४१;
 १४.१०७; १७.१७१; १९.१५०

कान्तारिन्-

६.४८, ५६

कान्तीज-

२१.१०५

कान्ताग-

२०.१२

कान्तान-

१९.४८

कान्तान्-

१४.११०

कान्तित्प-

१४.६८, १३८

वारिभाषिकवर्तितविक्रम

अप्यावकोत्तरकये

मससूच-

१०.१५१

मसस्वान-

२०.९

मसानुसन्धान

१४.१०३

मास-

१४.१३५; १६.३८; १९.१५४;

२०.२८

मासी-

४.२२; १३.२९

म

मग-

४.४; ९.९३

मगक-

४.१, २, ४, ८; ५.१, २०, २१, ४१;

९.९३; १२.४७

मगबद्धामन्-

१६.४

मगबधाग-

१८.१८९

महारक-

०.६६

मद्व-

१२.३६

मद्वक-

१५.३४; २५.१०७

मद्वपीठ-

१८.११६, १५०

मद्वसूक्त-

१४.३८

मद्वसन्-

१०.९९; १८.१३७

मद्वसज-

६.३४

भागवत-

९.६६, ९०, ९२, ९४; १८.१७७

भागवती-

१३.३४

मार-

१४.२४, ५४; १६.३३, ७५, ८६;

१७.४०, ११३; १८.२७, ३२, ६७;

२१.१०३; २२.६; २४.६२; २५.४१,

४२, ४३, ८६, ८७, ११८, १५७;

२६.०, ३२, ३७

भागव-

४.२०; १०.१२९

भाषासन्-

१३.९५

पारिभाषिकप्रतिपदिकम्

अष्टादशोऽर्कः

भुवनाब्जन्-	९.५७; १५.६२
भूतनाथ-	४.३१
भूतमन्त्र-	१४.१२०
भूतमाला-	२१.९०
भूतशुद्धि-	१४.७८
भूतवि-	५.३०, ३३
भूतेश-	४.४१
भूमि-	९.२१; १०.१३४; १७.१२४.३ २५.२३, ६०
भूयःकृत्ति-	२३.२१
भूषणस्थान-	१८.१२१
भृगु-	५.१६
भृङ्गार-	१२.८
भेरी-	१२.५०; १४.११; १७.७१, १२०, १२१, १२४, १७८; २१.४९; २४.६१, २५.१८५
भेरीताडन-	१७.२६, ११६, १८१
भोग-	९.२१; १०.१२०, १३३, १८५; ११.५७; १२.६२; १४.३५, ११४, १२२; १६.८२
भोजनासन-	१०.१६८; १९.७७; २०.५४
भोज्यविह्व-	२५.१३६ म
भङ्ग-	१४.१०, ११; १८.७०, ७२; १९.१२०; २५.१२९, १६६
भङ्गलक्ष्मण-	१६.२७, ७१; १८.५८
भङ्गलदीप-	१८.३१
भङ्गलवारि-	१९.१४५

पारिभाषिकप्रातिपदिकम्

अध्यायस्योक्तसंख्ये

मङ्गलाङ्कुरपालिका-

२५.१२४

मङ्गलाङ्कुरोपण-

१४.१२; १७.१९६; २०.७

मङ्गलाङ्कुरवाप-

१७.२६, १८३, १९७, २३३

मङ्गलाङ्कुरवापन-

२५.३५

मङ्गलाङ्कुरसंवाप-

१७.१८५, २५७

मङ्गलाभ्यम्-

२०.२३

मङ्गलाभ्योषट्-

१९.१३६

मङ्गलाष्टक-

२६.३९, ७७

मणिज-

२२.१

मण्टप-

२१.९३; २४.५४, ५९, ६५, ६६;
२७.१०

मण्डप-

९.३, ४५; १०.३०; १४.४, ५,
३३; १६.११, २२, २४, ६८, ७२,
८१; १७.१०९, १११, १९६, २०२,
२१२, २३६; १८.१२, २०, ११५,
११८, १३७, १४०, १४७, १४८,
१४०.(!), १८४; १९.१०, १२, १६;
२०.६; २१.२६, २७, ३६; २४.७५;
२५.३६, ५६, १००, १०६, १४८;
२६.२६, २७, २८, ४२, ५३, ६०.

मण्डल-

९.२०, २३, ४३, ४६, ६३, ६४,
६७, ७४, ८४; १०.४१, ४५;
१४.२३, २७, २८, ४३, १२५;
१५.१, ६, १०, ११, ३४, ४०, ४१,
५८, ६०, ७३, ७६; १६.१४, १८,
१९, २४, २९, ३०, ४०, ६८, ७३,
७०, ९५; १७.२३१; १८.५६,
१२२; २१.१३, १४; २४.१५, ५६,

परिभाषिकादिषु विषयेषु

अध्यायकोटिकर्तृ

	७९, ८१, ९९; २५.६१, ७४, १०६, १०७, १११, १३२, १३८, १४६, १५४, १६१, १६३, १६८; २६.२३, ३०, ५९, ६६, ७१, ७५, ७६; २७.२०
मन्त्रसंज्ञा-	१५.७७
मन्त्र-	४.२४
मन्त्रपट-	१९.१७९
मन्त्रपर्व-	१०.१२१, १४०, १६९; २५.१३६, १५५; २६.६१
मनु-	६.९, २२; ७.५७; ९.७३; १०.२३; २१.४२, ४३, ४४, ५१; २५.४६; २६.१६
मनोज्ञा-	११.४१, ४४
मन्त्र-	९.७६, ७९; १०.१०७, १४०, १४२, १४३; १३.१, ३, ४, ७; १४.३९, ४८, ५२, ८१, १२५, १२७, १२९, १३२, १३३, १५९; १६.७४; २१.८, २१, ५०, १०९, २२.११, १३, २२; २३.३३; २६.१५; २७.५५ (!)
मन्त्राक्ष-	६.५०
मन्त्राक्ष-	६.२६
मन्त्राक्ष-	१०.११०; ११.५७; १३.२७; १४.११३
मन्त्राक्षिणि-	१४.१८०
मन्त्राक्ष-	७.१४, २२
मन्त्राक्ष-	१४.१०८

पारिभाषिक्यातिषदिकम्

अध्यायस्योक्तसंख्ये

मन्त्रसिद्धि-	९.७७
मन्त्राध्वन्-	९.५८; १५.६१
मन्त्रासन-	२५.१३३; २६.६१
मन्त्रेष्ट-	२१.४६
मन्त्रेष्ट-	७.४४
मन्दिर-	१६.६०, १०१, २१.४५; २६.२६; २७.१६
मरीचि-	५.१६; १७.१७२
मरुत्स्थिति-	१०.५३
मस्कन्-	१७.८१, ८३
महत्-	५.२९
महाकर्मन्-	१२.३२
महाकुम्भ-	१९.४४; २५.१०८
महागोपुर-	१२.४५
महाषट्-	२६.३१
महाज्ज-	२७.२१
महापीठ-	१२.५७; १८.९३
महापूप-	१८.३६
महायुष-	२५.११४
महाव्याहृति-	९.५९; १९.६२; २०.४२
महाहविस्-	१६.५२, ८१; १७.१११; १८.५५, १२१, १४८, १६४; २०.५४; २५.१३९, १५७; २६.७२
महावद-	१२.३२
महोत्सव-	१०.१८५; १७.१, २, ८, ११, १८; १८.१३२, १३५
मातङ्ग-	१०.१६३
मातृका-	६.१८; ८.१०, १५

परिवारिकविधिपवित्रम्

अष्टावस्त्रोक्तवै

मातृकाचक्र-	७.२ ; ८.७
मातृकान्यास-	६.१४
मात्रा-	१०.१३९, १७१ ; १४.६२ ; १९.७६
मात्रादान-	२०.५४
मन्त्र-	२३.२५
मानव-	४.३१, १७.१५७, १५८
मानस-	१०.५, १३
मानाङ्गुलि-	१७.७९
मानुष-	१४.१३४, १३७ ; १७.१९ ; १९.१५२, १५७ ; २०.११
मानुषी-	४.२२ ; २३.२
मानुष्य-	२०.२०
मान्त्र-	१०.५, १५
मावास्तु-	९.४२, ४९
मायूरव्यञ्जन-	१०.१६५
मारण-	११.४५
मार्जन-	१०.९९, १५६, १७९ ; २०.१३
मार्जनशुद्ध-	१९.४०, ६१
मार्जनाभ्यास-	१९.१०९ ; २०.४१
माषपूर्णा-	१०.१४४
माषदान-	९.४१ ; २४.६८
मातृव-	१५.६६
मस्तेस-	१५.७१
माहेन्द्रमण्डल-	१६.१५, २४.६२
माहेन्द्री-	२२.३, ४
मीन-	१३.४४
मुकुन्द-	४.२६
मुस्तकदान-	१०.१४२

वाहिनाविद्याविद्विद्धम्

अप्यावच्छेदकज्ञे

मुत्समण्डप-	१२.६१
मुत्सवास-	१०.१४०
मुद्रा-	९.७७; १०.१०५, १७५; १२.६८; १३.१, २, ३, ५, ६, १२, १६, १९, २३, ३२, ३७, ४१, ४२, ४५, ५४, ५८, ५९, ६७, ७६, ८१, ८३, ९४, ९५, ९७, ९९, १०२
मुद्रिण-	१३.३३, ६२, ६३, ६५, ६६, ६८, ८९, ९१
मुसळ-	१०.१३१; १२.४७; १३.५४
मुहूर्त-	१४.१५; २४.७८
मूर्ति-	४.२५; १३.४४; २०.२३; २१.६७; २२.४१; २३.३२, ३३, ३४
मूर्तिभर-	१४.११८
मूर्तिनामन्-	९.६५
मूर्तिप-	१४.१४, २०, ३२, ४०, ४७, ८०, ८३, ८८, १३०, १३३, १६४; १७. ४८, १०१, १७४, २१२, २१३; १८.३०; १९.५५; २०.३५; २४.४९, ८६; २६.१६, ४९
मूर्तिमेव-	४.४२
मूर्तिमन्त्र-	९.७१; १९.६५
मूर्तिहोम-	२१.२८
मूर्धेष्टक-	२१.१२०
मूक-	९.२२; २४.९८; २५.१४७
मूककुम्भविशेष-	१९.१३७
मूकविष-	१०.१०३; १८.१२०; २४.७२
मूक्ये-	१६.८२, ११७; १८.६७, ७४;

पारिभाषिकजार्तिविद्यम्

अप्यायच्छेदसंख्ये

२२.३६; २३.११, ३९; २४.१४;
२५.५९, ६५; २६.६६

मूलमन्त्र-

९.४८; १०.८७, १०२, १०४, १०६,
१८२; ११.२५, ६९; १२.६६;
१६.३०; १९.५१; २०.३३; २१.११,
३०, ४०; २२.१०, १९; २४.७८
२७.११, ४१

मूलनिका-

८.१६; ९.१९, २४, ५५; ११.९, १४;
१७.२१५, २२९, २३१, २४६;
१८.८३, १५९; २१.११६

मूलधार-

१४.९०

मूलमन्त्र-

१९.१४६

मूलार्थ-

२४.८३

मूलौपनिषद्-

१९.१३२

मृगश्वेतसूत्र-

१८.१२९

मृत्पिण्डसूत्र-

१७.२०३

मेकन-

११.१२

मेकन-

९.९; ११.५; २४.१५; २६.४०

मौलिचतुर्वारण-

१८.१०३

मौह-

११.३२

मौह-

१८.७७

ब

कवन-

१४.१२२; १६.१०

कवन-

१४.१५, १८६; १७.२५०; १८.५७,
१७३, १७९; १९.४, ८०; २०.५५,
५७; २२.१५, २३; २३.१८, २२;
२४.४९, ८७, ९४; २५.३३, ३४,
९२, १५२, १६०, १७१, १७३;
२६.७, ५२, ७४, ८१, ८४

पारिभाषिकप्रतिपदिकम्	अध्यायश्लोकसंख्ये
यज्ञ-	२१.३
यति-	९.८२; २४.४०
यम-	१२.३८
यव-	२२.६२, ६३, ६५, ६६
यवकुम्भ-	१९.१८०
यज्ञपट-	१९.१११
यन्त्रवारि-	२०.४३
युवाणु-	२०.१३
यन्त्राम्भस्-	१९.६३
यबोदक-	१९.४१, ९९, १४५, १५६
याग-	९.४५; १८.१७८, १८२; २४.१; २५.३४; २७.१
यागकर्मन्-	१८.१७८
यागनिकेतन-	१४.१३०
यागघेर-	२२.३९
यागमण्डप-	१६.७९; १७.४६; १८.११, ६१, ८६, ११६
यागसदन-	१०.२६; १६.२९; १८.१२२, १६४
यागार्थमण्डप-	१६.३८
यात्रा-	२२.३८; २५.१३५(?)
यान-	२२.३६; २३.२४
युत-	७.३२; ९.७; २७.८
योग-	१४.९५
योगनिद्रा-	१६.४९
योगपीठ-	१०.८८, ११०; ११.५५; १४.८१
योगमाथा-	१०.१२४
योगशास्त्र-	६.२७
योगाभ्यास-	१३.२०
योनि-	९.९; ११.७; २६.४०

वारिमाषिकपादित्तिकम्

अथवाय-लोकावली

१

रक्तबीर्षन-	२७.४४
रजस्-	५.२३
रजोगुण-	५.२३
रक्त-	१९.१७६, १८२
रक्तकुम्भ-	१९.११०; २०.४२
रक्तोय-	१४.५०
रक्तन्यास-	२७.२४
रत्नसिद्धि-	१४.१७, १३५
रत्नसिद्धि-	१९.१५६
रत्नाधारसिद्धि-	१४.१२०
रत्नाभिवासन-	२७.२४
रत्नान्धस्-	१९.४०, ६२; २०.१३
रथ-	१०.१६३; १४.१८, ३७; १७.७९ १८.९५, ९८; २५.१६९, १८२
रसतन्मात्र-	५.३५
राफन-	१०.१२९; १६.१०८
रुद्र-	५.१२, १३, १४, १५; १७.१७७
रुद्रघटि-	५.१६
रूपतन्मात्र-	५.३४

२

रुद्रमी-	०.२१४ ११.४८; २२.५७, ५०
रुद्रमीनारायणम्-	७.५८
रुद्र-	५.४२; १४.१७८
रुद्रक्याक-	१६.३१; २१.४२
रुद्रक्याक-	६.३७
रुद्रक्याक-	५.५
रुद्र-	१९.६२, १७६, १८२

वारिमासि दशतिथिचिह्नम्

अप्यायचोक्तचिह्ने

लोहक-	१९.९७
लोहज-	२२.१
लोहवारि-	१९.१५६
लोहस्नान-	२०.४२
लोहाम्बु-	२०.१३
लोहाम्भस्-	१९.४०
लोहिता-	११.४१, ४४
लोहोदक-	१९.११०
■	
वज्र-	१२.४४
वनमाला-	१०.१२४, १३१; १२.४८; २५.६४, ६७, ७०
वनमाष्टिका-	१३.५७
वर-	१२.४२
वरदा-	१३.५८
वराह-	४.२४, २७
वरुण-	१२.३९
वरुणमन्त्रक-	१०.२९
वर्णचक्र-	८.११
वर्णन्यास-	६.१२
वर्णाचन-	९.५८; १५.६१
वर्णोद्धार-	७.२९
वर्मन्-	१०.१७३
वर्मबन्ध-	१३.११
वशीकृति-	११.४४
वसिष्ठ-	६.३५; १७.२१६; २५.१४, १७, २४, २७
वसुमन्दिर-	२१.९.४

वारिमाषिष्ठादिषदिष्ण्

अथावशोक्तसंज्ञे

वसुरेतस्-	१२.३२
वक्त्र-	१३.६८; १९.६८; २०.४७
वहिकुण्ड-	२६.४०
वह्निधारण-	१८.८५
वह्निमाष्यर-	१०.३९
वह्निबीज-	१०.४२, ६०
वह्निस्थान-	१०.५१
वामदेव्य-	१०.१४३
वामन-	४.२०, ३०; १०.१३०; १२.२५; १७.१४१, १४२
वायवी-	२२.३, ४
वायव्य-	१०.४, ६
वायु-	१०.५८; १२.३९
वायुमन्त्र-	१०.२८
वायु(अप् ?) स्थान-	१०.४९
वाराह-	२१.४६
वात्स्य-	१०.५, १०, १५, १६
वात्स्यी-	२२.३, ४
वास्तुस्त्रिदश-	१.३
वास्तुदेव-	२.१०; ४.८, १०, ११, १५, १६, १९, २१, २४, ३०; ७.१०, १५; ८.४९; १०.१३०; १३.४४; १५.७२, ७३; १६.२६; १७.१८; १८.६८, ७३; १९.७२, १४२, १४३; २१.८३, १२२; २६.८९
वास्तुदेवसमर्चन-	१५.२९
वास्तुदेवता-	२५.१६६
वास्तुनाव-	१२.९, १०

पारिभाषि व्याप्तिपदिकम्

अध्यायश्लोकसङ्ख्ये

वास्तुभूमिका-	२१.५४
वास्तुवङ्गदेवता-	१७.१६
वाहन-	१०.१६४
वाहनस्थान-	२१.९४
विभ्राज-	१३.३३
विभ्रेश-	१०.१०१
विजय-	१२.२९
वितस्ति-	९.७; १७.१९२
वितान-	१४.६; १७.९३; १८.३०; २४.५५; २५.१०१; २६.८, २५
वितानक-	१७.१९८
विषा-	१०.१२७
विषातृ-	१२.२२
विधि-	९.९२
विनाश-	५.२५
विनिर्गम-	१५.३६
विभव-	७.१०
विमला-	१०.१२५
विमान-	१८.१००; २३.२६; २५.१०२; २६.२६
विरूपाक्ष-	१२.४३
विशेषदिवसाचन-	१६.२
विशेषयजन-	१६.२५, १२१; २५.३६
विशेषाराधन-	१६.५५
विशेषार्चा-	१८.१३१
विश्वमन्त्र-	१७.२२८
विश्वरूपा-	११.४३, ४५
विश्वामित्र-	६.३४; २५.१५; २७.५८

वारिमाविष्णुमित्रविष्णु

अप्यावलोकोत्तरे

विष्णु-

४.४२; ५.५, १९, २४; ६.२०;
७.१३; ८.४७; ९.२३, ७३; १०.३;
१३.४४; १४.३४

विष्णुगायत्री-

१०.७३, ८४, १३८, १३९, १४२,
१५६; ११.२३; १४.१११;
१७.२२३; १९.२९, ३५, ३७, ५६,
६५, १००, १०२; २०.४५; २४.८५

विष्णुगायत्रीमनु-

७.३५

विष्णुमारिषदेव-

१२.५८

विष्णुलोक-

२१.१२३; २५.१८०

विष्णुसूक्त-

१४.३९; १७.८८; १८.१५५

विष्णुहस्त-

१०.१७६

विष्णुहस्तक-

९.७५

विष्णुवत्सेन-

४.४१; १०.१३५, १८५; १३.६२;
१७.२०९; १८.१८७

विष्णुवत्सेन-

९.८४

वीचि-

१५.१२, ३६; १९.१५१, १६१,
२०.१२

वीची-

१५.५५

वृत्त-

१४.१०

वृषाकपि-

४.२६

वेणु-

१७.८४

वेणुपाठन-

१९.५०

वेणुपुत्रि-

४.३०; १७.५६

वेदि-

१४.९; १८.१२; २६.६१

वेदिक-

९.१३, १६; १०.१३८; १८.६१;
१९.१३, १५; २०.३५; २१.१०२;
२३.३५; २६.८

पारिभाषिकप्रतिपदिकम्

अध्यायश्लोकसंख्ये

बेदी-	९.४, ५
वेसर-	२१.६२
वैकारिक-	५.३०, ३१
बैकुण्ठमूर्ति-	४.२६
वैखरी-	१४.१०६
वैष्णव-	१.३
वैदिक-	११.४७
वैनतेयव्यजोक्तम्-	१७.२२
वैभव-	२१.८०
वैराग्य-	१०.९१
वैष्णव-	११.५३
वैष्णव-	३.११, २५; ९.८२, ८७; १०.१६०; १२.६; १४.३९, ११६, १८२; १६.५४, ६३, ८८; १७.१७, ७५; २१.११५; २४.४१; २५.५०, १७८; २६.९१; २७.१५, ५७
वैष्णवक्षेत्र-	१०.६
वैष्णवाभि-	११.४७
वैष्णवात्म्य-	२१.९६
वैष्णवी-	४.२२; १०.१२४
व्यजन-	१०.१६५; ११.१२; १८.१०३
व्यापकन्यास-	६.१२, ६१; १४.८६
व्याप्ति-	१०.१२७; १५.६४
व्यास-	१७.२१६
व्यावृत्ति-	११.३७; २१.११५; २७.३६
व्यूह-	४.२३; ७.१३
व्यूहमन्त्र-	१४.७५; १७.२४३
वृत्त-	२५.२०, २१, ३०

परिभाषिकप्रतिपदिकम्

अध्यायकोट्यन्ते

अ

शक्ति-	१०.९७; १२.२, ४४; १५.७४
शक्तिवामरचारिणी-	१०.१२७
शङ्ख-	१५.७; २१.१३, २०
शङ्खकर्ण-	४.३१; १२.२६; १७.१४२, १४४
शङ्ख-	४.२८; १२.१७, ३४, ४५, ४७; १३.६७
शङ्खविधि-	१५.१४
शङ्खेन्दर-	४.२६
शब्दतन्मात्र-	५.३३; १०.५५, ५६
शब्दबिम्ब-	१४.१०७
शयन-	१४.२१, ६५, ६६, ६७, १३८; १६.३३, ४१, ७६; १७.४९, २५६; १८.३९, ६०, ९४; २१.९४; २२.३५, ४५; २५.११७, १४८, १५०, १६८; २६.३२, ३४, ६७
शयनार्चा-	१६.२७
शयन-	९.२१; १६.६१; २२.४६; २३.२४
शय्या-	२०.८
शराव-	९.४२; १७.१८६, १९२, २२१, २२८, २४०
शरावक-	१९.४५.
शराज्ज-	१२.६३; १४.३८; १७.२११; १८.३०, ४१; २६.१८
शान्ति-	९.४५; २१.८, २१; २३.४४; २४.३, ६७
शान्तिक-	१७.२५६; १९.४; २१.२८
शान्तिकण्ड-	१९.११९.

शरिमाषिष्यादिपविष्यम्

अध्यायस्योक्तसंख्ये

शान्तितोष-	१४.१२१
शान्तिद्रव्यघट-	१९.१२२
शान्तिवारि-	१९.११७, १४५; २०.२१
शान्तिविधि-	२३.४०
शान्तिहोम-	९.३३, ४५, ८४; १८.१६५; २५.१४३
शान्तिहोम-	११.४४
शान्त्युदक-	१४.८७
शार्ङ्ग-	१०.१३१; १२.४८
शाखीठ-	१४.६६, ६८
शिल्प-	१४.८५, १७४
शिल्पाघट-	२१.१२१
शिविका-	९.८६; १०.१६३; १२.४८, ६१; १६.१०१ १७.७०, १०७, १७५, २०९; १८.४१, ९८, १०५; २५.९९; २६.५३
शिल्पिन्-	२१.४७, ७२, १२२; २२.१७
शिल्पिवर-	१४.५७
शिल्पिश्चाला-	१४.४९
शिव-	१७.२२६; २५.१२६
शिवसंकल्प-	१४.१६४
शिशिरास्त-	१२.४४
शिव्य-	३.१, ११, २६, २७; ६.१; ९.२५, ३४, ३७, ३९, ४१, ४४, ४७, ५२, ५४, ५९, ६२, ६५, ६९, ७०, ७४, ७५, ८३, ८५; १७.१८४, २५४
शुक्-	१७.२१६
शुद्धतोष-	१०.१५७

पारिनासिकप्रतिपदिकम्

न्यायकोशको

गुहसल्लि-	१९.१३९
गुहामन्त्रारि-	१०.१४६
गुहाम्भस्-	१९.१५४; २०.१६, २८; २७.४७
गुदि-	९.९२
गुहोद-	१९.१२४
गुहोदक-	१९.१४०
गुहोदकमन्त्र-	१९.६७
गुहोदकपरिहृत(हृत्) !-	१९.१३८
गुहोदकोदृति-	१९.६९
गुहोदघट-	१९.८४
गुनःशेष-	२५.१४
गुह-	२७.२४
गुह्यवापन-	२७.२४
गुह-	२२.१, ५, ६
शोभा-	१५.१७
शोषण-	९.५२
शौरि-	४.२५
श्रद्धा-	१०.१२७
श्री-	१०.१३४
श्रीपर-	१०.१२९
श्रीवत्स-	४.२९; १०.१२४; १५.६४
श्रीवाराह-	१०.१३९
श्रीवृत्त-	१४.३८; १७.२११; १९.७२; २०.४९
शेखरलम्बा-	१.२६; ३.१४; १०.६, ३६
श्व-	७.३६, ४०
शुभ-	९.९३

शरिभाषिष्ठानिर्दिष्टम्

अध्यायकोटिद्वयम्

स

संकीर्ण-	४.९, १५, १७, २६
संकीर्णमनु-	७.२३
संनिधि-	१०.१०५
संन्यासिन्-	६.५६
संपातधृत-	१७.२४४
संपाताख्य-	१७.२४४; २१.११६
संमोक्षण-	२३.४३; २७.३५, ५१
संस्तुतीकरण-	१०.१०९
संहार-	६.५७; १४.७८; २३.३६
संहारक्रम-	९.४९; १०.४७
संहृति-	५.२०; ६.५४, ५६
संहृतियोग-	१८.१६८
सत्य-	१३.४४; १८.६९
सत्यशक्ति-	१०.१२५
सत्त्व-	५.२३, २४
सनक-	५.६; १०.१००
सनत्कुमार-	१०.१००
सनन्द-	१०.१००
सनन्दन-	४.४०
सप्तलोक-	१८.८३
समाजन-	१४.१२२; १६.२४, ७९, ८२; २५.१४०; २६.७३
सम्ब-	१८.१४, १७
सम्ब-	९.९१
समा(दा!)चार-	९.८३, ९.१
समाधि-	१४.९५
समाराधन-	१६.६०; २४.५२; २७.२८, ३४

पत्तिनामिकादिपिच्य

अप्यावच्छेदकस्य

१७

समारोपनस्तु-

१०.७२

समिध-

९.२४; १०.१०; ११.११, ५९, ६०,

६३, ६४, ७०; १४.२९, ३६;

१७.२४२; १८.१५९; २४.७८;

२५.१४२, १५९; २६.६४

समुत्पादन-

१३.१९

सर्पनेत्र-

४.३१; १२.२७; १७.१४६, १४७

सर्वोपविष्ट-

१९.१३६

सर्वोपध्वम्बु-

१९.१४६

सहकृतिन्-

२४.९५

सहसकल्यखान-

२०.२, ३१

सहस्रबारा-

१०.१४९; १९.७२; २०.५२;

२५. १३४

सांवत्सर-

२४.७८

साक्षिन्-

१२.३३

सात्त्वत-

९.९०

सायक-

११.५०

सामग-

१४.५८

सामित्री-

१९.६१; २०.४१

सिद्धविष्ट-

१८.११८

सिद्धासन-

१६.७२

सिद्धायम-

१.९

सीम्नोक्त्यन-

११.५०

सुदर्शन-

१४.३४; १६.४०; १७.१७५;

१८.८७, ९०, ११६, १४३; १९.१४७

सुप्रसिद्ध-

१२.२८; १७.१५२

सुप्रसिद्धि-

४.३१

सुप्रसिद्ध-

१२.३६

परिभाषिकादिपदिकम्

अध्यायसंकेतसूच्ये

सुसुप्त-	४.३१; १२.२७; १७.१४९
सुर-	१४.१३५
सुषुम्ना-	१०.५७; १४.९३
सूतिकाशौच-	२७.४८
सूत्रपाठ-	२०.९
सूति-	९.९०
सूति-	४.११; ५.२०, २५; ६.५४, ५६; ९.५४; २३.३६
सूक्तिम्-	९.५३
सूटिन्यास-	६.५६
सूटिशक्ति-	१०.१२५
सेनेस-	१८.१८८
सोममन्त्र-	१७.२४५
सौदर्शन-	२१.८, २१, ४६
सौम्य-	१५.४१
सौर-	१५.४१
सुति-	९.९२
स्तोत्रपठन-	१०.१६६
स्थण्डिल-	११.१०; २१.१०७
स्थपति-	२१.१२
स्थान-	२२.३६, ४५
स्थानक-	२२.३२, ३३
स्थापक-	२१.१२
स्थापन-	१४.१३६, १८३; २१.६७; २७.१७
स्थापनविधि-	१४.१८९
स्थाली-	११.११, २४
स्थित-	१०.११२; २२.४६, ४७, ५९; २३.२४

पारिमर्शिकादिभिः

अथान्येभ्यः

स्त्रिंशर्चा-	२२.५३
स्थिति-	४.११; ५.२०, २५
स्थितिन्यास-	६.५५, ५७
स्त्रिभुज-	१०.१११
स्थूषि-	२१.६१
स्थूपिका-	२१.१२१
कपय-	११.३; १४.४९, ५२; १७.४७; १८.११९, १४२; १९.१, २, ५, ८, १०, ५७, ६२, ६३, ८२, ८३, ८४, १०७, ११३, ११४(?), १२०, १२१, १२३, १२५, १३९, १४८, १४९, १६२, १८१, १९४; २०.३७, ४०, ४९; २१.९३; २३.४३; २४.८३, ९९; २७.८, १३, १४, २५, २७, २९, ३२, ३४, ४३, ५०,
कपयमण्डप-	१८.१६३
काल-	६.२३; १०.३, ४, ८, ९, १०, ११, १३, १५, १६, १४९; १३.२१; १८.५९; १९.५, १०४, १३६, १५८, १८३, १८४; २७.२३
कालघट-	१९.१९२
कालभिव-	१८.६१; २२.३९
कालवेदि-	१९.४८; २५.१३३
कालवेदिका-	१०.१३७; २५.१५५
कालार्धवेदिका-	२४.७५
कालासन-	१०.१३६
कालीय-	१०.७६
कर्कशनाभ-	५.३४

शक्तिभाविष्ठादिपदिकम्

अध्यायस्योक्त्यर्थम्

स्पर्शमन्त्र-	१७.२४४
सुक्तिङ्गिनी-	११.४२, ४५
सुच-	११.१२, २९, ३९, ६८, ७४ (!)
	१८.१८; २७.४३
सुष-	११.१२, २९, ३१, ३९, ६४, ६८,
	७४; १८.१८; २७.४३
सुवेहरक्षण-	१३.१६
सुमर्द्धन-	९.४०
सुमाधिपतिमन्त्र-	९.४०
स्वमन्त्र-	१४.९८
स्वरक्षण-	१०.३९, ४०
स्वर्णसूची-	१४.५६
स्वविषा-	९.५८
स्वस्तिक-	१४.२४; १५.३४, ५७; २५.१०७
स्वस्तिकमण्डल-	१५.३८
स्वस्तिकमसन-	१०.३७, ११३
स्वस्तिसूक्त-	१८.९५
स्वस्तिसूक्तक-	२५.५२
स्वागत-	१०.१०५
स्वाध्याय-	९.९.१
स्वायंभुव-	५.७
स्वायंभुवी-	२३.२
	ह
हकीष-	४.२६
हस्तसुख-	१७.१२३
हयानन-	१०.१२९.
हरि-	४.२१
हरिदास-	१८.७७

पारिभाषिकप्रतिपदिकम्

अथावच्छेदकम्

हवन-	१०.१०; ११.४, १०, ७५; १४.११८, ११९, १२०; १८.१२३; २५.१४४; २६.६५; २७.३१, ३३
हविस्-	१८.१६७, १८५; २४.६९, ७०; २५.९६, १५६; २७.३०
हविस्तुष्क-	१८.७०
हस्त-	९.४; १७.२७, २८, ३०; १८.१२, १३, ६६; १९.११, १३; २०.६; २१.१६, २९, ५२, ५३, ५४; २४.३७, ३८; २६.२३, २४
हार-	२१.८५
हिमतोम-	२०.२४
हिमवारि-	२५.८४
हिमवार्धमुत-	२५.८९
हुताश-	१२.३७
ह्यकम्प-	१४.१६०
ह्यम्प-	१४.६०, ६४,
हेतिराज-	१४.५१; १८.५९
हेतीक्ष-	१४.८१
हेतु(ति!)-	२३.११
हेमावु-	१४.५०
होम-	६.२२; ७.२२, ४४; ९.७३; १०.७१, १०९, १८४; ११.१, ८; १४.७५; १८.१६४; २०.४९; २१.११३; २२.२०; २५.१४२; २७.०, ४१, ४३
होमव्य-	११.११, २०.
होमस्त-	११.३१

विश्वामित्रसंहिता

CORRIGENDA

Page	i	line	5	read रक्षण	for रक्षण
"	ii	"	14	" Manuscripts	" Manuscript
"	"	"	24	" Grantha	" Granth
"	iii	"	23	insert : (विसर्ग) after नि and before the hyphen.	
"	vi	"	11	read गौरव	for गौर
"	vii	"	16,21	" श्रीमद्भ्यः	" श्रीमद्भ्यः
"	x	"	5	" वैषम्य	" वैषम्य
"	"	"	13	" काश्यपीया	" काश्यपीया
"	"	"	21	" "	" काश्यपीया
"	xvi	"	14	insert ११. before [अभिकार्यविधि:]	
"	"	"	15	read जिज्ञासा	for जिज्ञासा
"	xvii	"	20	" बाष्पे	" बाष्पे
"	xxiv	"	"	insert नित्योत्सवकरणम्....२,३ after line 29 and before 30.	
"	"	line	30	read ४-९.	for ३-९.
"	2,4,6	"	1	" संहितायां	" संहिता
"	6	verse	61c	" आ नत्वात्	" आनत्वात्
"	"	f.n. line	3	" for	" far
"	8	line	1	" विश्वामित्र- संहितायां	" विश्वामित्र- संहिता
"	"	verse	80a	" दत्त्वा	" दत्त्वा
"	10	"	16c	" मात्रये	" मात्रये
"	12	f.n. line	11	" 32	" 3
"	16	" "	7	" शिष्य०	" शिष्य०
"	19	" "	2	" सर्वः	" सर्वैः

Page	22	verse	5c	read	दृष्ट्वा	for	दृष्ट्वा
"	"	f. n. line	2	"	सृष्ट्वा	"	सृष्ट्वा
"	41	verse	64a	"	मूर्तीनाम्	"	मूर्तीनां
"	42	"	3d	"	भवेत्	"	भवेत्
"	47	"	2d	"	नक्षत्रेषु संस्थिते	"	नक्षत्रेषु संस्थिते
"	50	"	27b	"	वायस्यतः	"	वायस्यतः
"	"	"	30b	"	बद्ध्वा	"	बद्ध्वा
"	52	"	49b	"	छित्त्वा	"	छित्त्वा
"	54	"	67c	"	दृष्ट्वा	"	दृष्ट्वा
"	55	"	79d	"	बुद्ध्या	"	बुद्ध्या
"	56	"	87b	"	वेष्ट्वा	"	वेष्ट्वा
"	"	"	89b	"	संनिधौ	"	संनिधौ
"	"	"	93a	"	बहुगुण	"	बहुगुण
"	59	"	26c	"	आजानु	"	आ जानु
"	"	"	28d	"	समुद्राद्या	"	समुद्राद्या
"	60	"	37c	"	बद्ध्वा	"	बद्ध्वा
"	62	"	53b	"	दाभ्यम्	"	दाभ्यम्
"	66	"	91c	"	न (नम्) पूर्वा	"	नपूर्वा
"	"	"	94b	"	देव (वेद)	"	देव
"	67	"	96c	"	संपूर्ण	"	संपूर्ण
"	70	"	174a	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	71	line	1	"	ऽप्यावः	"	ऽप्यावः
"	72	verse	151c	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	73	line	1	"	ऽप्यावः	"	ऽप्यावः
"	74	verse	178c	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	76	"	1a	"	भगवन्	"	भगवान्
"	77	"	14c	"	उदीचीम्	"	उदीचीम्
"	84	"	8b	"	धारयेद् दृष्ट्वा	"	धारयेद् दृष्ट्वा
"	"	"	8c	"	अपरं	"	अपरो

Page	87	verse	38c	read	सङ्गं	for	सङ्गं
"	88	"	55c	"	वेदविद्भ्यो	"	वेदविद्भ्यो
"	89	"	61c	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	90	"	10b	"	बद्ध्वा	"	बद्ध्वा
"	94	"	53d	"	बद्ध्वे°	"	बद्ध्वे°
"	95	"	60a	"	बद्ध्वा	"	बद्ध्वा
"	96	"	69a	"	भवेन्मुष्टि°	"	भवेन्मुष्टि°
"	97	"	84b	"	ऋषा स्यात्	"	ऋषात् स्या
"	"	f. n. line	1	"	देवमिय	"	देवमिय°
"	98	verse	92d	"	निर्व्यासिङ्गेन	"	निर्व्यासिङ्गेन
"	101	line	1	"	ऽ घ्यायः	"	ऽ घ्यायः
"	"	verse	22d	"	नयेद् द्विज	"	नयेद्द्विज
"	"	"	26ab	"	वेष्ट्य	"	वेष्ट्य
"	104	"	50ab	"	"	"	"
"	"	f. n. line	4	"	नेत्रं मनसा	"	नेत्रं मनसा
"	105	verse	70a	"	मन्येन	"	मिन्येन
"	"	"	71a	"	बुद्ध्वा	"	बुद्ध्वा
"	106	f. n. line	5	"	संहारान्तं	"	संहारान्त
"	107	verse	89a	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	"	"	89d	"	बद्ध्वा	"	बद्ध्वा
"	108	"	99a	"	विभुना	"	विभुला
"	"	"	101a	"	बुद्ध्वा	"	बुद्ध्वा
"	109	"	107b	"	सृष्ट(सृष्टि!)मा°	"	सृष्ट(सृष्टि!)मा°
"	110	"	115a	"	तुदोष°	"	तुदोष°
"	"	"	116a	"	तत्तदोषण°	"	तत्तदोषण°
"	"	"	119c	"	शुद्ध्यर्थ	"	शुद्ध्यर्थ
"	111	"	131b	"	तदनु	"	तदनु
"	116	"	185a	"	बैशाख	"	बैशाख
"	116	"	185d	"	१८५	"	१४५

Page	117	verse	7a	॥ बट्°	॥ मेट्°
॥	118	॥	12b	॥ कोष्ठे°	॥ कोष्टे°
॥	120	॥	35d	॥ प्राच्यु(ञ्यु!)°	॥ प्राच्यु(ञ्यु!)°
॥	121	॥	44a	॥ यद्धा	॥ द्वा
॥	123	line	1	॥ °ऽध्यायः	॥ °ऽध्यायः
॥	॥	verse	67a	॥ पूजनीयाः	॥ पूजनीयाः
॥	124	॥	77d	॥ कश्यपा°	॥ कश्यपा°
॥	125	॥	12a	॥ °श्वैव	॥ °श्वैव
॥	127	॥	27bc	॥ बट्धा	॥ बट्धा
॥	128	॥	43b	॥ °दुदोषणा°	॥ °दुदोषणा°
॥	131	॥	71b	॥ बट्धा	॥ बट्धा
॥	133	॥	90d	॥ भुवि	॥ भुवि
॥	134	॥	101b	॥ सिनिक्खदि	॥ सिनिक्खदि
॥	136	॥	9d	॥ यत्त(यःफ?)ञ्	॥ यत्त(यःफ?)ञ्
॥	137	॥	13b	॥ °तीर्थ°	॥ °तीर्थ°
॥	144	॥	86c	॥ र्मेन्त्रैः	॥ र्मेन्त्रैः
॥	॥	॥	91b	॥ बट्धा	॥ बट्धा
॥	146	॥	109b	॥	॥
॥	147	॥	119d	॥ नर्तक्यो(की?)गा°	॥ नर्तक्यो गा°
॥	॥	॥	123d	॥ दत्त्वा	॥ दत्त्वा
॥	153	॥	179d	॥ गावकैः	॥ गावकैः
॥	॥	॥	186b	॥ क्षरावर्णा	॥ क्षरावर्णा
॥	158	॥	235b	॥ क्षोमने	॥ क्षोमने
॥	159	॥	248a	॥ दत्त्वा	॥ दत्त्वा
॥	162	॥	25c	॥ बट्धा	॥ बट्धा
॥	163	line	1	॥ °ऽध्यायः	॥ °ऽध्यायः
॥	163	verse	35ac	॥ बट्धा	॥ बट्धा
॥	165	॥	58d	॥	॥
॥	166	॥	59b	॥	॥

Page	167	verse	75d	read पूर्वकैः	for पूर्वकैः
"	168	"	92ab, 93b	" दत्त्वा	" दत्त्वा
"	171	"	123b	" "	" "
"	175	line	1	" ऽध्यायः	" ऽध्यायः
"	"	verse	170b	" स्थानेषु	" स्थानेषु
"	176	"	172d	" व्रजेत्	" व्रजेत्
"	"	"	174a	" दत्त्वो°	" दत्त्वो°
"	"	"	174d, 176a	" दत्त्वा	" दत्त्वा
"	"	"	176c	" स्वर्णा°	" स्वर्णा°
"	177	"	186c	" चतुर्विधं	" चतुर्विधं
"	178	"	7c	" वद्ध्वा	" वद्ध्वा
"	179	"	17c	insert : (विसर्ग) after पालिका	
"	181	line	1	read °ऽध्यायः	for °ऽध्यायः
"	183	verse	53d	" दत्त्वा	" दत्त्वा
"	187	"	103c	" वहुगुणं	" वहुगुणं
"	188	"	109a	" त(क!) ऋलं	" त(क!) ऋलं
"	"	"	112c	" °लब्धेषु	" °लब्धेषु
"	"	"	114d	" वीथिकाम्	" वीथिकाम्
"	189	"	120a	" शेष(वा!) लाभे	" शेष(वा!) लाभे
"	"	"	123c	" °वक्ष्यामि	" °वक्ष्यामि
"	191	"	148c	" °नभ्यर्च्य	" °नभ्यर्च्य
"	192	"	153d	insert : (विसर्ग) after घटा	
"	"	"	160b	read सौम्यान्तेषु	for सौम्यान्तेषु
"	193	"	164a	" °ष्काणेषु	" °ष्काणेषु
"	194	"	173b	" प्राच्यु°	" प्राच्यु°
"	196	"	3a	" °स्तद् द्विज°	" °स्तद्विज°
"	197	"	8a	" वद्ध्वा	" वद्ध्वा
"	198	"	29b	" स्वङ्गं	" स्वङ्गं
"	200	"	47c	" दत्त्वा	" दत्त्वा

Page	206	verse	48b	read	सचने°	for	साचने°
"	"	"	48d	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	208	"	72d	"	शिल्पी शास्त्र°	"	शिल्पिशास्त्र°
"	210	"	92a	"	(खिले ! °)	"	(खिले ! °)
"	"	"	94b	"	वसु°	"	वासु°
"	213	"	123a	"	सर्व	"	सर्व
"	217	"	48a	"	बिम्बा°	"	बिम्बा°
"	"	"	48:	"	उपानदा°	"	उपानदा°
"	218	"	60a	"	वृत्तां	"	वृत्ता
"	219	line	1	"	°ऽध्यायः	"	°ऽध्यायः
"	223	verse	34b	"	नात्रा(तीनाम?)धि°	"	नात्रा(तीनाम?)धि°
"	224	"	3a	"	भगवतः	"	भगवतः
"	225	"	13b	"	(पवित्र ! °)	"	(वित्र ! °)
"	227	line	1	"	°ऽध्यायः	"	°ऽध्यायः
"	229	verse	48d	"	बद्ध्वा	"	बद्ध्वा
"	233	line	1	"	°ऽध्यायः	"	°ऽध्यायः
"	"	verse	86b	"	द्वादशाक्षर°	"	द्वादशर°
"	238	"	38c	"	संकल्पित	"	संकल्पित्
"	239	"	47a, 48a	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	241	"	73a	"	बेराणां	"	बेराणं
"	244	"	98b, 99a	"	बद्ध्वा	"	बद्ध्वा
"	248	"	141d, 145a	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	252	"	188a	"	नागा(!) इयान्	"	नागा(!) इयान्
"	258	"	57d	"	तण्डुल	"	तण्डुल
"	261	line	1	"	°ऽध्यायः	"	°ऽध्यायः
"	262	verse	13a	"	आ मूल्यात्	"	आमूल्यात्
"	"	f. m. line	1	"	°ऽध्यायः	"	°ऽध्यायः
"	264	verse	38a	"	पञ्चविंशद्वट°	"	पञ्चविंशद्वट°
"	269	c. n. line	28	"	retained	"	retained

Page	271	c. n. line	25	read (cd)	for (d)
"	273	"	11	" Metrical rule has not been followed	Matrical rule has not been followed
"	277	verse	21c	" संक्षाल्य	" संक्षाल्य
"	279	"	6b	insert a star (*) after ° न्वितम्	
"	280	Colophon		read षड्विंशोऽध्यायः	for षड्विंशोऽध्यायः
"	285	line	9	insert comma (,) after इष्टः.	
"	291	"	1	read 2 (Part II)	for 1 (Part II)
"	298	"	23	insert, ९४ after ४० and before the semicolon.	
"	299			insert वा. सं. १.२४ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ..... १०.१७७ in between line 9 & 10	
"	"	"	12	insert १०., before ८७	
"	"	"	19	insert, १२१ after ५९ and before the semicolon.	
"	302	"	5	read पारि°	for परि°
"	"	"	23	" गुडाक्षम्	" गुडाक्षम्
"	320	"	4	" भागं	" भागं
"	329	"	27	" (दा !)	" (दाः !)
"	331	"	13	" कराब्जे	" कराब्जे
"	331	"	17	" बद्ध्वा	" बद्ध्वा
"	333	"	6	" वैष्णवा°	" वैष्णवा°
"	337	"	3	" दत्त्वा	" दत्त्वा
"	338	"	23	" गन्धे	" गन्धे
"	346	"	17	" कल्लोद्वैवम्	" कल्लोद्वैवम्
"	347	"	14	" बुद्ध्या	" बुद्ध्या

Page	350	line	1	read	विष्णुमित्र	for	विष्णु
"	351	"	12	"	°त्सेवापरा	"	°त्सेवापरा
"	353	"	18-21	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	"	"	22	"	दत्त्वा°	"	दत्त्वा°
"	370	"	20	"	दत्त्वा	"	दत्त्वा
"	371	"	4	"	"	"	"
"	374	"	25, 26	"	"	"	"
"	379	"	21	"	मधुपर्क	"	मधुपर्क
"	410	"	6	"	पारि°	"	पारि°
"	"	"	6,7	"	प्रातिपदि°	"	प्रातिपदि°
"	430-5	"	2	"	"	"	प्रातिपदि°
"	437	"	5	"	ज्वज°	"	ज्वज°